

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE İSLAMİ REFERANSLI HAK VE
SAVUNUCULUK TEMELLİ SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ÜÇÜNCÜ KUŞAK HAKLARA
YÖNELİK KURUMSAL POLİTİKALARI**

DOKTORA TEZİ

Talha TURHAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE İSLAMİ REFERANSLI HAK VE
SAVUNUCULUK TEMELLİ SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ÜÇÜNCÜ KUŞAK HAKLARA
YÖNELİK KURUMSAL POLİTİKALARI**

DOKTORA TEZİ

Talha TURHAN

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ramazan YELKEN

Ankara, 2024

ONAY SAYFASI

Talha TURHAN tarafından hazırlanan “*Türkiye’de İslami Referanslı Hak ve Savunuculuk Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Kurumsal Politikaları*” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Ramazan YELKEN (Danışman)		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Prof. Dr. Ayşe CANATAN		Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Doç. Dr. Muhammet Enes KALA		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN		Bartın Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 09.02.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 09. 02. 2024

İmza

Talha TURHAN

Rahmetli Babam'a...

TEŞEKKÜR

Doktora ders döneminde keyifle derslerini dinlediğim, tez döneminde de danışmanlığımı üstelenen, bu yoğun akademik süreçte desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, doktora tezimde Türkiye’de çok yeni bir alan olan “insan hakları sosyolojisi” çalışabilmem için yol gösteren, motive eden ve ufkumu genişleten, üniversite hocalığının ötesinde bir insan hakları aktivisti de olan kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Ramazan YELKEN’e,

Doktora eğitimim boyunca birikimini, ilgisini, sevgisini ve samimiyetini hiçbir zaman esirgemeyen, öğrenci odaklı yaklaşımı ve merhamet ehli bir yönetici olarak jürimde bulunma nezaketi gösteren ve doktora tezime çok değerli katkılar sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa ORÇAN’a,

Kendisiyle yüz yüze tanışmış olmaktan büyük mutluluk duyduğum, yüce gönüllü kişiliğiyle jürimde bulunma inceliği gösteren ve akademik birikimi ile doktora tezime çok değerli katkılar sunan kıymetli hocam Prof. Dr. Ayşe CANATAN’a,

Akademik tavrı, edebi birikimi, sivil toplum bilinci ve vakur duruşuyla örnek aldığım, jürimde bulunarak çok değerli katkılar sunan kıymetli hocam Doç. Dr. Muhammet Enes KALA’ya,

Entelektüel birikimi, evrensel akademik vizyonu ve çalışkan kişiliği ile örnek aldığım, başka bir şehirden gelerek jürimde bulunma nezaketi gösteren ve çok değerli katkılar sunan kıymetli hocam Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN’e,

Doktora tez sürecimde kendileriyle yaptığım her sohbeti derin teorik tartışmalar ile zenginleştiren, tezimin yazım sürecinde önerilerini esirgemeyen, özveriyle deneyimlerini paylaşan ve tez yazım sürecini destekleriyle kolaylaştıran kıymetli kardeşim Doç. Dr. Yunus TURHAN’a, çok kıymetli dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Bahattin CİZRELİ’ye, Arş. Gör. Mesut ARSLAN’a ve Arş. Gör. Mustafa ŞEKER’e,

Beni yetiştiren, yetiştirirken maddi ve manevi emeklerini hiçbir zaman esirgemeyen
Rahmetli babama, canım anneme ve sevgili kardeşlerime,

Akademik yaşamın yoğun süreçlerinde sabrını, sevgisini, saygısını, ilgisini ve
inceliğini esirgemeyen, desteğiyle her zaman motive eden, maddi ve manevi yükümü
hafifleten, hayat arkadaşım ve sevgili eşim Begüm TURHAN’a,

Varlığı ve neşesi ile hayatımı güzelleştiren canım kızım Sare TURHAN’a,

Sonsuz şükranlarımı sunuyorum...

Talha TURHAN

Ankara, 2024

ÖZET

Türkiye’de İslami Referanslı Hak ve Savunuculuk Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Kurumsal Politikaları

1970’lerin sonunda, insan haklarının kolektif yönünü ve dayanışmacı kimliğini temsil eden üçüncü kuşak haklar ortaya atıldığında, bu haklar manzumesi mevcut insan hakları ilkelerinin tamamını kuşatacak bir nitelik arz etmekteydi. Kuşak haklar arasında varolan tamamlayıcılık ilişkisi ve bu ilişkinin sivil, kolektif ve dayanışmacı yönü, bütünsel bir insan hakları okuması yapmayı kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu bağlamda, “insan hakları sosyolojisi” alanına katkı sunmayı amaçlayan mevcut tez, İslami referanslı hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının, genelde insan hakları özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarını araştırmaktadır. Dört ana akım İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşunun; üçüncü kuşak haklar (kolektif haklar/dayanışma hakları/halkların hakları) olarak bilinen çevre hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı, insani yardımlardan yararlanma hakkı, barış hakkı ve self determinasyon hakkı gibi hak kategorilerine yönelik kurumsal politikalarına odaklanmaktadır. Mevcut saha çalışması yapılırken, dört farklı sivil toplum kuruluşunda görevli 20 yetkili yöneticiye, nitel araştırma yöntemlerinden bir olan yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniğiyle 40 soru yöneltilmiştir. Nitel veri analiz programı olarak maxqda kullanılmış ve veriler maxqda aracılığıyla çözümlenmiştir. Araştırma bulguları, Türkiye merkezli İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının kurumsal politikalarında insan hakları faaliyetlerinin önemli bir yekûn teşkil ettiğini göstermektedir. Nitekim incelenen sivil toplum kuruluşlarının; teşkilatlanma ağı, insan kaynağı, malî gücü, organizasyon kabiliyeti, faaliyet alanları ve projeleri, toplumsal itibarı, görünürlüğü ve ulaşılabilirliği, akademik ve entelektüel birikimi, manevi öncelikleri ve varoluş ilkeleri gibi kurumsal kapasite özellikleri dikkate alındığında evrensel ölçekteki insan hakları örgütleri için norm oluşturabilecek bir nitelik arz ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda mevcut tezin önemi ve alanyazına katkısı: İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşları özelinde uygulamalı bir çalışma olması ve ilk akademik saha araştırması olmasından ötürü de ilgili literatüre özgün bir veri seti kazandırmış olmasıdır. Ayrıca tez, Türkiye’de farklı referans çizgilerinde yer alan ve kurumsal kimlik olarak insan hakları gündemi olan sivil toplum kuruluşları ile

evrensel ölçekte insan hakları faaliyeti yürüten inanç temelli sivil toplum kuruluşları arasında mukayese yapma imkânı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: insan hakları sosyolojisi, üçüncü kuşak haklar, sivil toplum kuruluşları, inanç temelli kuruluşlar, islami referanslı sivil toplum kuruluşları.

ABSTRACT

Turkish–Based Islamic–Referenced Right and Advocacy–Oriented Non-Governmental Organisations’ Institutional Policies on Third Generation Rights

When the third-generation rights were introduced to represent the collective aspect and solidarity identity of human rights in the late 1970s, it had an overarching aspect of all existing human rights principles. The complementarity relationship in-between generational rights and the civil, collective and solidarity aspect of this relationship have made it inevitable to set a holistic approach of human right. In this vein, this thesis aims to contributes to human rights sociology, while investigating the institutional policies of Islamic-oriented rights and advocacy-based non-governmental organizations’ activities in the field of human rights in general and third generation rights in particular. It focuses on four mainstream Islamic-oriented rights and advocacy-based non-governmental organization’s institutional policies on right to the environment, the right to development and development, the right to benefit from humanitarian aid, the right to peace and the right to self-determination which all known as third generation rights. The thesis has conducted a semi-structure interview with 20 workers from four different NGOs and asked 40 various questions. In analysing and interpreting results, Maxqda technique was used as a qualitative data analysis program. Based on findings, the thesis uncovered that Turkish Islamic-oriented rights and advocacy-based non-governmental organizations maintain very significant human rights activities. It is also found that selected NGOs have capacity to set a norm for human rights organizations on a universal scale in considering their institutional capacity characters such as organizational network, human resources, financial power, organizational ability, areas of activity and projects, social reputation, visibility and accessibility, academic and intellectual accumulation, spiritual priorities and principles of existence. In addition to being one of the rare applied research encompassing a field work on Islamic-oriented rights and advocacy-based non-governmental organizations, the thesis offers a unique data set and make an original contribution to the relevant literature. Likewise, it provides an academic comparison between non-governmental organizations which have different reference lines and have a human rights agenda as a corporate identity, and faith-based non-governmental organizations that carry out human rights activities on a universal scale.

Keywords: human rights sociology, third generation rights, non-governmental organizations, faith-based organizations, Islamic-oriented non-governmental organisation.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN	ii
İTHAF SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvii
TABLolar DİZİNİ.....	xx
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN NİTELİĞİ.....	9
1.1. Araştırmanın Konusu.....	9
1.2. Araştırmanın Amacı.....	10
1.3. Araştırmanın Sorusu	11
1.4. Araştırmanın Önemi	11
1.5. Araştırmanın Kapsamı	12
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	13
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	14
2.1. İnsan Haklarının Teorik Temelleri	14
2.1.1. İnsan Haklarının Kaynağı	14
2.1.2. İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi	21
2.1.2.1. İlk Çağda İnsan Hakları	22
2.1.2.2. Orta Çağ'da İnsan Hakları	25
2.1.2.3. Yeni Çağda İnsan Hakları	27
2.1.3. İnsan Hakları Konusuna İdeolojik Yaklaşımlar	28
2.1.3.1. Liberal İnsan Hakları Anlayışı.....	32
2.1.3.2. Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı.....	33
2.1.3.3. İslami Referanslı İnsan Hakları Anlayışı.....	34
2.1.4. İnsan Haklarının Özellikleri	38
2.1.4.1. Evrensellik	38

2.1.4.2. Doğuştan Kazanılma ve Toplum Öncesi Olma	40
2.1.4.3. Mutlak Olma	41
2.1.4.4. Birey Haklarıdır	41
2.1.4.5. Özgürlük Haklarıdır	42
2.1.4.6. Temel Haklardır	43
2.1.4.7. Devlete Karşı İleri Sürülme	44
2.1.4.8. İnsan Hakları Bir Bütündür.....	46
2.1.4.9. Eşit, Devredilemez ve Vazgeçilemezdir	47
2.1.4.10. Hukuken Korunma Zorunluluğu Vardır	48
2.1.5. İnsan Haklarının Sınıflandırılması.....	49
2.1.5.1. Klâsik İnsan Hakları Sınıflandırması.....	50
2.1.5.1.1. Negatif Statü Hakları	50
2.1.5.1.2. Pozitif Statü Hakları	52
2.2. Kuşak Hakları ve Üçüncü Kuşak Hakların Tanımlanması	54
2.2.1. Kuşaklara Göre Hakların Sınıflandırılması	55
2.2.1.1. Birinci Kuşak Haklar: Kişisel ve Siyasal Haklar/Özgürlük Hakları	56
2.2.1.2. İkinci Kuşak Haklar: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar	58
2.2.1.3. Üçüncü Kuşak Haklar: Dayanışma Hakları veya Kolektif Haklar	60
2.2.1.3.1. Çevre Hakkı	67
2.2.1.3.2. Gelişme ve Kalkınma Hakkı.....	75
2.2.1.3.3. İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı.....	84
2.2.1.3.4. Barış Hakkı	88
2.2.2. İnsan Haklarına ve Üçüncü Kuşak Haklara Getirilen Eleştiriler.....	98
2.2.2.1. İnsan Haklarına Yönelik Eleştiriler	99
2.2.2.2. Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Eleştiriler	101
2.3. Sivil Toplum Kuruluşları ve İnsan Hakları İlişkisi.....	105
2.3.1. Sivil Toplum Kavramı ve Teorik Çerçeve.....	105
2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri.....	113
2.3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflandırılması	119
2.3.4. Türk Sivil Toplum Kuruluşları: Demokratik Yaşama Yansımaları ve İnsan Hakları İlişkisi	124
2.3.4.1. Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum Yapılanması.....	130

2.3.4.2. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokratik Yaşama Yansımaları.....	133
2.3.4.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri.....	136
2.3.4.4. İnsan Hakları ve Sivil Toplum İlişkisi.....	139
3. YÖNTEM	145
3.1. Araştırma Modeli	145
3.2. Araştırma Deseni	146
3.3. Araştırmanın Örneklemi ve Örneklem Türü.....	148
3.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve Alan Uygulama Tekniği.....	150
3.5. Araştırmanın Analiz Yöntemi.....	151
4. ARAŞTIRMA KONUSU SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KURUMSAL KİMLİKLERİ	154
4.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH).....	154
4.2. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER).....	161
4.3. Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER)	166
4.4. İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği (İMH).....	176
5. BULGULAR & TARTIŞMA	182
5.1. Çevre Hakkı’na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları.....	182
5.1.1. İHH ve Çevre Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları	183
5.1.2. MAZLUMDER ve Çevre Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	192
5.1.3. ÖZGÜR-DER ve Çevre Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları	195
5.1.4. İMH ve Çevre Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	198
5.1.5. İncelenen 4 STK’nın Çevre Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması.....	207
5.2. Gelişme ve Kalkınma Hakkı’na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları	213
5.2.1. İHH ve Gelişme/Kalkınma Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları	214
5.2.2. MAZLUMDER ve Gelişme/Kalkınma Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları	217
5.2.3. ÖZGÜR-DER ve Gelişme/Kalkınma Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları	220
5.2.4. İMH ve Gelişme/Kalkınma Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	223

5.2.5. İncelenen 4 STK'nın Gelişme ve Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması.....	228
5.3. İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları.....	234
5.3.1. İHH ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	235
5.3.2. MAZLUMDER ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	242
5.3.3. ÖZGÜR-DER ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	245
5.3.4. İMH ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	249
5.3.5. İncelenen 4 STK'nın İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması	256
5.3.6. İncelenen 4 STK'nın İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması	262
5.4. Barış Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları.....	262
5.4.1. İHH ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	263
5.4.2. MAZLUMDER ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	271
5.4.3. ÖZGÜR-DER ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	274
5.4.4. İMH ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	277
5.4.5. İncelenen 4 STK'nın Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması.....	283
5.5. Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları	290
5.5.1. İHH ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları.....	290
5.5.2. MAZLUMDER ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	296
5.5.3. ÖZGÜR-DER ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	299
5.5.4. İMH ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları	303
5.5.5. İncelenen 4 STK'nın Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması.....	311

6. SONUÇ.....	320
7. KAYNAKLAR	332
8. EKLER.....	351
8.1. Etik Kurulu Onayı.....	351
8.2. Bilgilendirilmiş Onam Formu.....	352
8.3. Mülakat Soru Formları	354

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AAD	: Avrupa Adalet Divanı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AGD	: Anadolu Gençlik Derneği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AGOs	: Hükümet Karşıtı Kuruluşlar
AİHHŞ	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
BINGOs	: Sanayi ve Ticari Sivil Toplum Kuruluşları
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
DONGOs	: Bağışçıların Ağırlıklı Olduğu Sivil Toplum Kuruluşları
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
FBOs	: Faith-Based Organizations/İnanç Temelli Kuruluşlar
GİV	: Girişimci İşadamları Vakfı
GONGOs	: Devlet Tarafından Organize Edilen Sivil Toplum Kuruluşları
HRW	: İnsan Hakları İzleme Örgütü
İDDEF	: İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İMİH	: İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği
İVEM	: İnsan Vakfı Eğitim Merkezi
İYC	: İlim Yayma Cemiyeti
KVKK	: Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
MAZLUMDER	: İnsan Hakları ve Mazlumlara İçin Dayanışma Derneği
MSHS	: Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NGOs	: Non-Governmental Organizations/Hükümet Dışı Kuruluşlar
NİVA	: Nitel Veri Analizi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
OXFAM	: Oxford Committee For Famine Relief
ÖZGÜR-DER	: Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği
PVOs	: Public Voluntary Organizations/Kamusal Gönüllü Kuruluşlar
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAYAD	: Tutuklu ve Hükümlü Aileler Yardımlaşma Derneği
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TİHV	: Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TOHAV	: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
UNCHR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.	İHH Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	183
Şekil 2.	MAZLUMDER Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	192
Şekil 3.	ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	195
Şekil 4.	İMH Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	198
Şekil 5.	İHH ve MAZLUMDER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	207
Şekil 6.	İHH - ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	208
Şekil 7.	İHH ve İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	209
Şekil 8.	MAZLUMDER ve İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	210
Şekil 9.	MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	211
Şekil 10.	ÖZGÜR-DER - İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	212
Şekil 11.	4 STK'nın Çevre Hakkı Kod Hiyerarşisi	213
Şekil 12.	İHH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	214
Şekil 13.	MAZLUMDER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	217
Şekil 14.	ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	220
Şekil 15.	İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	223
Şekil 16.	İHH ve MAZLUMDER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	228
Şekil 17.	İHH ve ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	229
Şekil 18.	İHH ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	230
Şekil 19.	MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	231
Şekil 20.	MAZLUMDER ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	232
Şekil 21.	ÖZGÜR-DER ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	233
Şekil 22.	4 STK'nın Gelişme ve Kalkınma Hakkı Kod Hiyerarşisi	234
Şekil 23.	İHH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	235

Şekil 24.	MAZLUMDER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	242
Şekil 25.	ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	245
Şekil 26.	İMİH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	249
Şekil 27.	İHH ve MAZLUMDER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	256
Şekil 28.	İHH ve ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	257
Şekil 29.	İHH ve İMİH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	258
Şekil 30.	MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	259
Şekil 31.	MAZLUMDER ve İMİH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	260
Şekil 32.	ÖZGÜR-DER ve İMİH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	261
Şekil 33.	4 STK'nın İnsani Yardımdan Yararlanma Hakkı Kod Hiyerarşisi	262
Şekil 34.	İHH Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	263
Şekil 35.	MAZLUMDER Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	271
Şekil 36.	ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	274
Şekil 37.	İMİH Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	277
Şekil 38.	İHH ve MAZLUMDER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	283
Şekil 39.	İHH ve ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	284
Şekil 40.	İHH ve İMİH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	285
Şekil 41.	MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	286
Şekil 42.	MAZLUMDER ve İMİH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	287
Şekil 43.	ÖZGÜR-DER ve İMİH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	288
Şekil 44.	4 STK'nın Barış Hakkı Kod Hiyerarşisi.....	289
Şekil 45.	İHH Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	290
Şekil 46.	MAZLUMDER Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	296

Şekil 47.	ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi.....	299
Şekil 48.	İMİH Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi	303
Şekil 49.	İHH ve MAZLUMDER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	311
Şekil 50.	İHH ve ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	312
Şekil 51.	İHH ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi	313
Şekil 52.	MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	314
Şekil 53.	MAZLUMDER ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi.....	315
Şekil 54.	ÖZGÜR-DER ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi ...	316
Şekil 55.	4 STK'nın Self Determinasyon Hakkı Kod Hiyerarşisi	317
Şekil 56.	4 STK ile Yapılan Mülakatın Anlam Bulutu.....	317
Şekil 57.	4 STK ile Yapılan Mülakatın Kod Bulutu.....	318
Şekil 58.	4 STK ile Yapılan Mülakatın Kelime Bulutu.....	319

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.	Batılıların ve Müslümanların Hazırladıkları Beyannamelerde İnsan Hakları ve Geçtiği Maddelerin Numaraları	18

GİRİŞ

İnsan doğası, toplumsal yaşam ve bilimsel parametreler, sosyologlar arasında farklı fikirlere ve uzun yıllar devam eden tartışmalara yol açmıştır. Ancak toplumsal değerlerin, kurum kültürünün ve tarihsel hafızanın insan davranışlarını etkileyerek sosyal bir fenomene öncülük ettiğine dair sosyologlar arası bir uzlaşıdan da söz edilebilmektedir. Yeryüzünü herkes için daha barışçıl, eşit, kültürel olarak kapsayıcı ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir yer haline getirme kapasitesi insanların iradesiyle orantılıdır. Sosyologlar, evrensel ilkeleri rehber edinerek insanların ortak bir çerçeve etrafında hep birlikte çalışabileceklerine inanır. Evrensel iyilik eylemini gerçekleştirmek için uluslararası örgütler, ulusal hükümetler, sivil toplum kuruluşları (STK) ve toplum temelli örgütler arasında diyalog ve müzakere kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu süreç, yoksul ve marjinalleştirilmiş nüfuslar için de insani fırsatlara kapı aralamaktadır.

Aktüel akademik araştırmaların, gelişmekte olan insan hakları alanına doğru bir yönelim yaşadığı ve insan haklarına ilişkin entelektüel ilginin her geçen gün görünür olmaya başladığı küresel bir farkındalık yaşanmaktadır. Peki akademik bir habitusta sosyologlar, insan haklarını nasıl algılayıp tanımlıyor. Sosyologlar, insan haklarını analiz ederken hem insan haklarının öznesi olan toplumlara hem de hakların sosyal karakterine odaklanarak kendilerini felsefe, siyaset bilimi ve hukukçu meslektaşlarından gönürün şekilde ayırt edebiliyorlar. Bu durum özünde, insan haklarına ilişkin anlamların, yetkilerin, görevlerin ve kısıtlamaların topluma gömülü olduğu gerçeğini teyit etmektedir. Böylece sosyologlar arasında, sosyolojik perspektiften insan haklarının nasıl algılanıp yorumlanacağına ilişkin arayışlar ön plana çıkmaktadır.

İnsan haklarına sosyolojik bir perspektiften de yaklaşılabilir. Bu durumda, insan hakları konusu ampirik olarak incelenir. Gözlem yoluyla elde edilen veriler sistematize edilir, genelleştirilir ve örüntüler belirlenir, böylece insan hakları olgusunun bir “yasasına” ulaşılmaya çalışılır. Örneğin, bir toplumda belirli bir insan hakkına veya belirli bir grup insan hakkına saygı düzeyi üzerine bir “saha çalışması” yapılabilir. Sonuçta, insan hakları soyut kategoriler değildir, sosyal gerçeklik içinde deneyimlenir, insanların somut dayanışmasına yansır ve dış dünyada gözlemlenebilir (Gözler, 2020).

Bu sorgulamalar sayesinde sosyologlar, insan haklarının nasıl tanımlanacağı konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Nitekim sosyologlar, çoğunlukla hakların ve korumaların sosyal karakterine odaklandıkları için insan hakları alanında çalışan hukukçulardan, siyaset bilimcilerden, felsefecilerden ve diğer disiplinlerden ayrılmaktadır. İnsan hakları çalışmalarını genel olarak ırk, sınıf, inanç, cinsiyet, kültürel geçmiş, ulusal köken, ideolojik görüş ya da diğer kimlik ve sosyal statü biçimlerinden bağımsız olarak insan topluluğunun tüm üyelerinin sahip olduğu bir dizi koruma ve hak olarak yorumlamışlardır. Nitekim insan hakları kavramlarının ve kısıtlamalarının topluma gömülü olduğu ve bu nedenle de tarih ve kültür tarafından şekillendirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda insan hakları, küreselleşme çağında homojenleşme ve çeşitlilik arasındaki bir çatışma noktasında yer almaktadır (Frezzo, 2011).

İnsan haklarının, insan doğasına içkin bir temele sahip olarak mı görülmesi gerektiği yoksa alternatif olarak hakların, sosyal yapılar olarak mı görülmesi gerektiği sorusu akla gelebilir. Her iki durumda da, insan hakları anlayışlarının yalnızca tarihsel zaman ve coğrafi mekana göre değişmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bir kültürün aracılığına da tabi olduğu açıktır. Dolayısıyla, küreselleşme çağında homojenleşme ve tikelleşmenin çelişkili çekimleri arasında sosyokültürel yapı, insan hakları sosyolojisinde önemli bir başlık olarak yer almaktadır. Soysal'a (2004) göre; en temel ve evrensel insan hakları uygulamaları bile (örneğin birinci nesil yaşam ve kişi güvenliği hakları gibi) yalnızca belli sosyokültürel çerçevelerde ifadesini bulmaktadır. Başka bir deyişle, güvenli bir kişi olarak yaşamının ne anlama geldiği bir toplumsal ve kültürel oluşumdan diğerine anlamlı farklılıklar arz etmektedir.

Sosyologlar, insan doğasına karşı sosyal yapı konusunda farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen, değerler ve kurumlar konusunda kültürler arası iletişim olasılığı ve arzusu konusunda hemfikir olma eğilimindedirler. İnsanlar olarak içsel ortaklıklarımız ne olursa olsun, dünyayı herkes için daha barışçıl, eşitlikçi, sosyo-kültürel açıdan kapsayıcı ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir yer haline getirmek için ortak algılar ve deneyimler üzerine düşünülmelidir (Gregg, 2013). Başka bir deyişle sosyologlar, insan haklarının insanların karakteristik özellikleri üzerinde empati, duyarlılık, sosyallik, sağduyu, işbirliği, yardımlaşma ve dayanışma gibi niteliklerin içsel bir kapasiteye dönüşüp dönüşmeyeceğine ve insanların ortak bir çerçeve veya normlar dizisi etrafında birlikte çalışmayı seçip seçemeyeceklerine odaklanmışlardır. Hakların korunması ihtiyacının tanınması ile bu

tanımının hayata geçirilmesi arasındaki fark, insan haklarını sosyolojik açıdan anlamlı hale getirmektedir. Başka bir deyişle, sosyolojik açıdan insan haklarını özel yapan durum, hakların kabulü ile gerçekleştirilmesi arasındaki toplumsal ve hukuki gerilimdir. Örneğin, eğitim hakkının temel bir insan hakkı olarak ulusal veya uluslararası hukukta yerini almış olması yeterli değildir; çünkü eğitim hakkını kullanacak toplumsal bilincin sosyo-kültürel bir motivasyona sahip olması, eğitim kurumlarına yönelik altyapı hizmeti sunacak sosyo-ekonomik koşulların oluşturulması ve eğitimi öncelikli bir konu olarak gündem maddesi haline getirecek sosyo-politik idari bir iradenin eş zamanlı varolması gerekmektedir.

Hakların bilinebilir, temsil edilebilir ve sürekli bir insan doğasına dayandırılması halinde gerçek anlamda küresel bir evrenselciliğe ulaşmanın daha kolay olacağı açık olsa da, ortak deneyimler, müzakere edilmiş değerler, düzenlenmiş etkileşimler ve paylaşılan kurumlar temelinde bir tür evrenselciliğin inşa edilebileceği akla yatkındır. Burada önemli olan, evrenselciliğin -bir dizi insan hakkının küresel ölçekte kurumsallaştırılması gerektiği fikrinin- hükümetler arası örgütler (özellikle bir dizi uzman kuruluşa sahip Birleşmiş Milletler), ulusal hükümetler (özellikle büyük ekonomik, diplomatik, bürokratik, askeri ve ideolojik güce sahip olanlar), STK'lar ve toplum temelli örgütler arasında diyalog ve müzakereyi gerektirdiğinin farkına varılmasıdır. İdeal olarak, bu diyalog ve müzakere süreci, sadece yoksul ve zayıf ülkeler için değil, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki marjinalleştirilmiş nüfuslar için de alan açacaktır (Donnelly & Whelan, 2018).

Vatandaşlık çalışmaları, çağdaş sosyolojide önemli bir gelişme olmasına rağmen hakların doğası büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. İnsan haklarının analizi, kültürel görelilik ve evrensellik ayrımının hak söylemi özelinde neden olduğu tartışma, doğal hukuk temeline dayanan klasik geleneğin büyük ölçüde yok sayılmasına yol açmış ve insan hakları sosyolojisi için de önemli bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Evrensel haklar fikrine yönelik en belirgin eleştiriler de Marx, Durkheim ve Weber'in çalışmalarında kendisini göstermiştir (Vrdoljak, 2013).

Sosyolojinin normatif haklar konusundaki kuşkuculuğunun kökleri klasik sosyal teorisyenlere dayanmaktadır. Doğal hukukun çöküşünü ilan eden ve modern hukuku rasyonelleştirilmiş bir sistem olarak eleştiren Weber; bireysel hakları burjuva ideolojisinin bir uzantısı olarak gören Marx; hukuk ve hakları pozitivist bir paradigma ile yorumlayan Durkheim gibi klasik sosyolojinin kurucu fikir öncülerinin, insan hakları sosyolojisinin geç

gelişmesinde önemli rolleri olmuştur. Bu teorisyenler için, insanların sadece insan oldukları için haklara sahip oldukları fikri, felsefi ve daha da kötüsü ideolojik bir soyutlamadır. Durkheim, Marx ve Weber insan haklarının evrensel ve normatif bir temeli olabileceği konusuna mesafeli olmuşlardır. Aynı zamanda, insan hakları olgusunun tarih üstüleştirilmesini ve liberal bireycilikle ilişkilendirilmesini eleştirerek, insan hakları tartışmasının devletin ve toplumun bu haklardan yararlanmayı garanti altına alma kapasitesiyle bağlantılı olması gerektiğini savunmuşlardır (Şenel, 2013).

Yeni dünya düzeninin neden olduğu koşullar arasında yer alan; siyasi meselelerin küreselleşmesi, ulus devletlerin kurumsal kimlikleri ve örgütlenme yöntemleri, aile hayatının dönüşümü ve insan üremesine ilişkin tıbbi/genetik alandaki değişiklikler vb. başlıklar insan hakları sorununu sosyal ve siyasi tartışmaların gündemine getirmiştir. Kamuoyunun gündemine gelen insan haklarına yönelik iki temel dinamiğin kurumsal desteğine ihtiyaç vardır: Hukukun gücü ile kamuoyunun gücünü yansıtan sivil toplum örgütleridir. Kamuoyu boyutunda ise, insan hakları sosyolojisi şu başlıklarda varlığını hissettirir: İnsan haklarına duyarlı bir toplumsal vasat ve bu konudaki gelişmeleri izleyen, örgütlü bir şekilde tepkisini ortaya koyan, ulusal ve uluslararası bir kamuoyunun varlığıdır.

Bu tez, insan hakları sosyolojisinin önemli olduğunu, çünkü bir ulus devlete üyeliğe dayanan vatandaşlık fikrinin bariz sınırlamaları olduğunu vurgulamaktadır. Turner'a (2006) göre, sosyolojinin insan hakları analizi, insanın kırılganlığı kavramında özellikle de bedenin savunmasızlığında, sosyal kurumların güvencesizlik fikrinde ve bir ahlaki sempati teorisinde temellendirilebileceği üzerine inşa edilir. Bu üç analitik destek şunlardan oluşur; ontolojik kırılganlık, toplumsal güvensizlik ve ahlaki empatidir. Duygulanmış kırılganlık, sosyal kurumların riskli ve güvencesiz doğası ile birleşen evrensel bir insani durumdur. İnsan kırılganlığı, insanları bu ontolojik belirsizlikten koruyan haklar kurumu tarafından kontrol altına alınabilir veya iyileştirebilir. Sosyolojik bir perspektiften bakıldığında haklar, kurumsallaştırılmış ve korumaya alınmış sosyal taleplerin toplamıdır. Bununla birlikte haklar kurumunu destekleyen ahlaki toplulukların yaratılmasının nedeni ise, başkalarının kötü durumuna duyulan kolektif empatidir.

Dolayısıyla mevcut tez, yalnızca geleneksel, doğal ya da devredilemez hak ve kavramların sosyolojik bir versiyonunu sunmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal sözleşmelerin sivil boyutuna yönelik olarak insan hakları politikalarının kolektif çıktılarına

odaklanmaktadır ve böylece bireysel haklar teorilerine sosyolojik bir alternatif sunmaya çalışmaktadır. Nitekim mevcut tez, sosyoloji disiplini temel alınarak kaleme alınmıştır. İnsan hakları kavramının bu disipline entegre olması, yukarıda ifade edilen tarihsel ve teorik gelişmelerden kaynaklı olarak esasında yeni bir süreç değildir. Küresel literatürde insan haklarının, sosyoloji disiplini ile ilişkisi daha eski tarihlere dayanmakla birlikte, Türkiye’deki sosyoloji biliminin toplumsal yapılardan örgütsel yapılara uzanan çalışmaları ve örgütsel yapılar üzerinden de insan haklarına ulaşması görece yakın bir tarihe tekabül etmektedir.

Öte yandan Türkiye’de insan hakları üzerine iki temel yaklaşım ileri sürülmüştür: İlki; iktidarın temel alındığı devlet mihverli insan hakları yaklaşımı iken, diğeri bireyi merkeze alan sivil toplum mihverli insan hakları yaklaşımıdır. Bu iki görüş arasındaki en göze çarpan farklar ise söylemlerini dayandırdıkları temel kavramlardır. Birinci söylemde denge, düzen, disiplin ve asayiş hakimken; ikinci söylemin temel kavramları eşitlik, özgürlük ve adalet kavramları olmuştur (Yelken, 2007).

Türkiye’ye özgü önemli bir unsur olarak sivil toplum kuruluşlarının, genelde insan hakları özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalara yönelmesi, Avrupa’daki muadilleri ile kıyaslandığında görece yenidir; çünkü Türkiye’deki sivil toplum bilinci, geç dönem Osmanlı’dan erken dönem Cumhuriyet Türkiye’sine intikal ederken devletin kuşatıcı merkeziyetçiliğinden bağımsızlaşarak kendi rüştünü ispat edebilmesi geç bir tarihe denk gelmektedir, yanı sıra toplumsal bilincin kolektif kültürden bireyselleşmiş kültüre yönelik evrimi de STK’ların kurumsal kapasitesini şekillendiren önemli bir parametre olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de insan haklarına yönelik faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları ancak 1980’lerin sonu ve 1990’lı yılların başında kendisine yer edinebilmiş ve sadece devlet otoritesi eliyle işlevselleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenlerden ötürü Türkiye Cumhuriyetinde modern ve özerk STK kültürünün, Avrupa’daki örnekleriyle mukayese edildiğinde daha yakın bir tarihte kurumsal kimliğe kavuştuğu ve devletten bağımsızlaştığı söylenebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının üçüncü kuşak haklar ile münasebeti, Türkiye özelinde incelendiğinde farklı bir literatür ile karşılaşılmaktadır. Nitekim, Selçuklu ve Osmanlı’dan tevarüs eden vakıf kültürünün de etkisiyle Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışma alanı olarak yardım, toplumsal refahı artıracak sosyal yardımlaşma ve cumhuriyet

sonrası daha mikro bir yapıya bürünen ideolojik yapılar ve hemşehri kuruluşları bağlamındadır. Ancak, 1990'lar Soğuk Savaş sürecinin fiili olarak ortadan kalktığı, güven ortamının nisbi olarak tesis edildiği tek kutuplu dünya düzeni sonrası devletin ağır vesayeti ve halk üzerindeki baskıcı politikası azalmış ve belli ölçüde rahatlama sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin yenilenen Avrupa Birliği süreci sivil toplum alanına müspet manada yansımıştır. 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği anlaşması imzalanmış ve Lüksemburg Zirvesi'nde (12-13 Aralık 1997) AB komisyonu Türkiye'nin tam üyelik niyetine ilişkin olumlu sinyaller vermiştir. Buna adaylık statüsünün verilmesi de eşlik etmiş ve 12 Aralık 1999'da Avrupa Konseyi'nin Helsinki Zirvesi'nde Türkiye resmen AB'ye tam üyeliğe aday ülke olarak tanınmıştır. Bütün bu gelişmeler, Türkiye'deki sivil toplum yapısının gelişmesinde yoğun bir reform sürecinin yaşanmasını sağlamış ve AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla birçok yasa ve mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Bu dönüşümler, Türkiye'nin AB müktesebatını hayata geçirme iradesinden neşet etmiştir. Dernekler mevzuatında 2005 yılında yapılan düzenleme ve değişikliklerle beraber sivil toplum kuruluşlarının hak ve savunuculuk alanında, lobi faaliyetleri yapma, norm oluşturma ve insani yardımda bulunma gibi geleneksel çalışma alanlarının dışında temel insani haklar olarak kuşak hakların savunuculuğunu yapma başlığı da eklenmiştir.

Bu arka plan çerçevesinde mevcut çalışma, Türkiye'deki İslami STK'ların üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarını tespit etmek ve anlamlandırmak için hazırlanmıştır. Zira, Türk akademi çevrelerinde, İslami kimliği olan sivil toplum kuruluşlarına yönelik çalışmaların odak noktası, sadece insani yardım ve sosyal destek bağlamında ele alınması şeklinde olmuştur. Oysa ki, insan haklarının önemli bir bileşeni olan üçüncü kuşak haklar konusu, daha hukuki ve hak savunuculuğu gerektiren ve sosyolojik boyutu olan bir alana ilişkindir. Nitekim bahsedilen çevrelerde, İslami referanslı STK'ların kurumsal politikaları göz ardı edilmiş ve faaliyetlerinin yetersiz kaldığı iddia edilmiştir. Söz konusu iddia mevcut çalışmada: “İHH”, “MAZLUMDER”, “ÖZGÜR-DER” ve “İMİH” olmak üzere ele alınan İslami referanslı ve faaliyet alanlarına göre seçilmiş hak ve savunuculuk temelli dört STK'nın, farklı sosyolojik kimliğe ve teo-politik tercihlere sahip İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere toplam beş ildeki STK özelinde detaylı bir şekilde sorgulanarak gerçekliği araştırılmıştır. Bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır: Türkiye'deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının genelde insan haklarına özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikaları nelerdir? Ve bu kurumsal politikalar, hangi yöntemlerle hayata geçirilmektedir?

Araştırma sorusunu merkeze alarak ortaya çıkan bu tez, iki temel noktada mevcut literatürdeki boşluğu dolduracağına inanılmaktadır: Birincisi, İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşları özelinde uygulamalı saha çalışmasının yürütülmüş olması, alanyazındaki ilk çalışma olması nedeniyle ilgili literatüre özgün bir veri seti kazandırmaktadır. İkincisi, Türkiye’de farklı referans çizgilerinde yer alan ve kurumsal olarak insan hakları gündemi olan sivil toplum kuruluşları ile mukayese etme imkanı sunmaktadır ve evrensel ölçekte insan hakları faaliyeti yürüten uluslararası sivil toplum kuruluşları ile hangi düzeyde ve nasıl ilişki kurulduğu gösterilmektedir.

Tezin uygulama kısmı için, Türkiye’de faaliyet gösteren İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli dört sivil toplum kuruluşu ile saha çalışması yürütülmüştür. Bu sivil toplum kuruluşları ise şunlardır: ‘İHH’, ‘MAZLUMDER’, ‘ÖZGÜR-DER’ ve ‘İMİH’ olmak üzere toplam dört sivil toplum kuruluşudur. Amaçlı örneklem türü kullanılarak, evreni oluşturan Türkiye’de faaliyet gösteren İslami referanslı sivil toplum kuruluşları arasından en yaygın teşkilatlanma ağına sahip, kurumsal kapasitesi ve insan kaynağı olan, uzun süredir faaliyet yürüten ve organizasyon kabiliyeti olan, politik kimliği ve geleneği olan, toplumsal görünürlüğe ve ulaşılabilirliğe sahip sivil toplum kuruluşları arasından seçilmiştir. Bu dört sivil toplum kuruluşunun, İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere farklı sosyolojik kimliğe ve teo-politik tercihlere sahip toplam beş ildeki 20 yetkili yöneticisiyle gönüllülük esasına dayalı, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat için görüşülen bu 20 kişi, yönetici konumunda olup kurumsal hafızaya sahip ve yöneticisi olduğu STK’nın stratejilerine yön veren yetkililerden oluşmaktadır.

Araştırma yöntemi olarak iki tür kaynaktan veri sağlanmıştır: Birincil ve ikincil kaynaklar. Birinci el kaynaklar olarak; ilgili kuruluşların resmî belgeleri (kitaplar, dergiler, raporlar, bültenler, resmî web siteleri) ile ilgili kişiler ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat verileri kullanılmıştır. İkincil kaynaklar olarak ise, daha önce yapılmış olan araştırmaların sonuçlarının yer aldığı projeler, kitaplar ve makaleler gibi ilgili akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere toplam beş farklı şehirde toplam 20 yetkili yöneticiyle ve yüz yüze yapılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat sırasında yöneltilen sorular, akademik anlamda ve genel olarak üzerinde uzlaşmış üçüncü kuşak haklar olan: ‘Çevre Hakkı’, ‘Gelişme ve Kalkınma Hakkı’, ‘İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı’, ‘Barış Hakkı’ ve ‘Self Determinasyon Hakkı’ olarak beş ana başlık altında yer

alan: “Kurumsal Politika Belirleme”, “Kamuoyu Oluşturma”, “İşbirliği Yapma”, “Baskı Grubu Olma”, “Eğitici/Öğretici Faaliyetler Düzenleme”, “Norm Oluşturma ve Rol Model Olma”, “İnsani Diplomasi Yürütme” ve “Ayni ve Nakdi Destek Sağlama” şeklinde tematikleştirilmiş sekiz alt başlıktan ve toplam 40 uygulama sorusundan oluşmaktadır. Sorular nitel veri analiz türlerinden içerik analizi ve maxqda nitel veri analiz programı kullanılarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Dolayısıyla mevcut tezde tercih edilen yöntem, İşlami referanslı hak ve savunuculuk temelli diğer STK’lara ilişkin çalışmalar için de uygulanabilir bir nitelik arz etmektedir.

Bu araştırmada nitel veri analiz türlerinden içerik analizi ve maxqda nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Maxqda; Gömülü Teori, Fenomenoloji, Etnografi, Odak Grup, İçerik Analizi, Vaka Çalışmaları gibi biręok nitel veri analiz yönteminin uygulanabileceği kapsamlı bir NİVA (Nitel Veri Analizi) yazılımıdır. Dünyada nitel ve karma yöntemler analizi araştırmalarında son yıllarda sık kullanılan bir program olan maxqda 1989 yılında piyasaya sürölmüş ve günümüze kadar yeni sürümleri ile kendisini geliştirmiş ve güncellemiştir. Mevcut tezde ise, “MAXQDA 20.0” sürümü kullanılmıştır. Bu sürüm her seviyeden araştırmacıya çalışmalarını başarıyla tamamlamaları için etkili, yenilikçi ve kolay bir arayüze sahip veri kodlama, çözümleme, analiz etme ve sonuçları görselleştirme araçları sunmaktadır.

Bu bağlamda tezin giriş bölümünden sonra birinci bölümünde; araştırmanın konusu, amacı, sorusu, önemi, kapsamı ve sınırlılıklarının da dahil olduğu araştırmanın niteliği anlatılmıştır. İkinci bölümde; insan haklarının teorik temelleri, kuşak hakları ve üçüncü kuşak haklar, sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların insan hakları ile ilişkisi de dahil tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde; araştırmanın modeli, deseni, örnekleme ve örneklem türü, bilgi derleme ve alan uygulama tekniği ve analiz yönteminin de dahil olduğu yöntem bölümü anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, araştırma konusu sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kimlikleri tanıtılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise; araştırma konusu sivil toplum kuruluşlarının üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarının mülakat sonuçları ile analizlerini içeren bulgular & tartışma bölümü ele alınmıştır. Sonuç, kaynakça ve ekler kısmı ile de tez noktalanmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN NİTELİĞİ

Tezin bu başlığı altında araştırmanın konusu, amacı, sorusu, önemi, kapsamı ve sınırlılıkları incelenmiştir. Sonrasında ise tezin kavramsal ve kurumsal çerçevesi anlatılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma bir insan hakları sosyolojisidir. Türkiye örneğinde STK'lar daha çok tedarik ve tamamlayıcı işlevlere sahiptir. Bu çalışmada devlet dışı aktörler vurgulanırken, sivil toplum kuruluşlarının bu yapı içerisindeki konumu incelenmekte ve inanç temelli STK'lar bu yapı içerisinde konumlandırılmaktadır. Tezde yer alan “‘inanç temelli kuruluşlar (faith-based organisations - FBOs)’”, kendilerini seküler akranlarından ayıran bir dizi özelliğe sahiptir. Örneğin; seküler insan hakları söylemine önemli itiraz ve karşıt okuma içeren manevi ve ahlaki değerler ekseninde bir insan hakları okuması yapılmaktadır. Sonuç olarak, seküler insan hakları söyleminin yabancılaştırdığı taraftarlarını harekete geçirme konusunda önemli bir kabiliyete sahiptirler. Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde faaliyet yürütmekte veya yürütmek istemektedirler. Hem yatay hem de dikey olarak sosyal, siyasal, hukuki ve yönetim süreçlerine kurumsal kapasiteleri el verdiği ölçüde dahil olmuşlardır (Young, 2000). Bu nedenle, özelde insani yardım genelde ise insan hakları alanında önemli birer aktör olarak ön plana çıkmışlardır. Nitekim “‘insan haklarının’” kendisinin normatif bir ideal ve ahlaki bir amaç olduğu ve bu nedenle de geleneksel olarak uzak tutulmak istendiği inanç söylemleriyle pek çok ortak noktası olduğunu hatırlamakta fayda vardır (Clarke, 2006).

Türkiye'deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli: “‘İHH’”, “‘MAZLUMDER, “‘ÖZGÜR-DER’” ve “‘İMİH’” olmak üzere ana akım dört sivil toplum kuruluşunun, dayanışma hakları/kolektif haklar/halkların hakları diye nitelendirilen özelde üçüncü kuşak haklar genelde ise insan haklarına yönelik kurumsal politikaları özelinde alanyazındaki literatür eksikliği fark edilmiş olup konuya ilişkin uygulamalı bir saha çalışması yapma ihtiyacından doğmuştur.

İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli bu dört sivil toplum kuruluşuna, literatürde üçüncü kuşak haklar olarak geçen ve; “çevre hakkı”, “gelişme ve kalkınma hakkı”, “insani yardımlardan yararlanma hakkı”, “barış hakkı” ve “self determinasyon hakkı” olmak üzere genel anlamda üzerinde uzlaşmış beş hakkın altında, o hakları kodlayabilmek, kategorize edebilmek ve sonrasında analiz yapabilmek için sekiz tematik alt başlıkta toplam 40 soru yöneltilmiştir. Bu sekiz alt başlık; “kurumsal politika belirleme”, “kamuoyu oluşturma”, “işbirliği yapma”, “baskı grubu olma”, “eğitici/öğretici faaliyetler düzenleme”, “insani diplomasi yürütme”, “norm oluşturma ve rol model olma”, “aynı ve nakdi destek sağlama” şeklindedir. Beş ana başlık bağlamında belirlenen bu sekiz alt başlıkta faaliyet yürüten STK’ların bu haklara yönelik kurumsal politikalarını hangi araçlarla hayata geçirdiklerine dair örnekler verilmektedir. Son olarak da, STK’ların ulusal ve uluslararası düzeyde üçüncü kuşak haklara yönelik doğrudan ve dolaylı politikaları, bu sekiz alt başlık altında tasnif edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu tez kapsamında Türkiye’deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli; “İHH”, “MAZLUMDER”, “ÖZGÜR-DER” ve “İMİH” olmak üzere ana akım toplam dört sivil toplum kuruluşunun, dayanışma hakları/kolektif haklar/halkların hakları diye nitelendirilen özelde üçüncü kuşak haklar genelde ise insan haklarına yönelik kurumsal politikaları incelenmiş ve mevcut tezin alanyazına katkı sunması amaçlanmıştır.

Ayrıca mevcut tezin, STK-İnsan Hakları ilişkileri açısından sosyoloji literatürüne üç farklı katkı sunması beklenmektedir. Birinci katkı; İslami referanslı STK’ların doğrudan ve dolaylı yürüttükleri faaliyetler ile insan haklarının kolektif haklar boyutunu temsil eden üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikaları gösterilmek istenmiştir. İkinci katkı; Türkiye’deki devlet-sivil toplum ilişkilerinde kabul edilen pasif, etkisiz ve tek taraflı yaklaşımı sorgulayarak bunun gerçekliğini tartışmak ve postmodern dönemde devlet-STK ilişkilerinin nasıl bir süreçten geçtiği gösterilmek istenmiştir. Üçüncü katkı ise; insanın ikili bir varlık olduğunu ve sosyal ağlardan izole bireysel bir kimliğin oluşamayacağını ve sosyalliğin içerisinde kurulan ilişkilerin bir tezahürü olarak benliğin gelişebileceğini söyleyen “sosyal inşacı yaklaşım” (Nisbet, 2020) dikkate alınarak STK’ların bu bağlamda üstlendiği misyon gösterilmek istenmiştir.

1.3. Araştırmanın Sorusu

Türk akademisinde, İslami kimliği olan sivil toplum kuruluşlarına yönelik çalışmalar sadece insani yardım ve sosyal destek bağlamında ele alınmıştır. Oysa ki, insan haklarının önemli bir bileşeni olan üçüncü kuşak haklar konusu, yalnızca hukuki ve siyasi yönü olan haklardan ibaret değil yanı sıra sosyolojik boyutu olan kuşak haklardır. Ancak İslami referanslı STK'ların insan haklarına yönelik kurumsal politikaları göz ardı edilmiş ve faaliyetlerinin yetersiz kaldığı iddia edilmiştir (Sunar, 2005). Söz konusu iddia, mevcut çalışmada ele alınan dört ana akım İslami referanslı STK özelinde detaylı bir şekilde sorgulanarak gerçekliği araştırılmıştır. Bu çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır: Türkiye'deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının genelde insan haklarına özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikaları nelerdir? Ve bu kurumsal politikalar hangi yöntemlerle hayata geçirilmektedir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Araştırma sorusunu merkeze alarak ortaya çıkan bu tez, iki temel noktada mevcut literatürdeki boşluğu dolduracağına inanılmaktadır: Birincisi İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşları özelinde uygulamalı saha çalışmasının yürütülmüş olması, alanyazındaki ilk çalışma olması nedeniyle ilgili literatüre özgün bir veri seti kazandırmaktadır. İkincisi, Türkiye'de farklı referans çizgilerinde yer alan ve kurumsal olarak insan hakları gündemi olan sivil toplum kuruluşları ile mukayese etme imkanı sunmaktadır ve evrensel ölçekte insan hakları faaliyeti yürüten uluslararası sivil toplum kuruluşları ile hangi düzeyde ve nasıl ilişki kurulduğu gösterilmektedir.

Bu tezde, insan hakları ve üçüncü kuşak haklara yönelik ampirik literatür taraması yer almaktadır. Nitekim tezin araştırma birimi olan üçüncü kuşak haklar, diğer kuşak haklara göre bireysel nitelikte haklar değildir o yüzden literatürde dayanışma hakları, kolektif haklar veya halkların hakları olarak da geçmektedir. Bu bağlamda, üçüncü kuşak haklara yönelik İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının kurumsal politikaları incelenmektedir. Ayrıca bu tez, örneklem olarak belirlenen dört ana akım İslami referanslı STK'nın insan hakları çalışmalarındaki rolüne ve insan hakları alanındaki artan görünürlüğüne dikkat çekmek istemektedir. Yanı sıra, genel olarak insan hakları, özel olarak

da üçüncü kuşak haklar konusu, literatürde bu kavrama atfedilen alternatif tanımlar da dikkate alınarak tüm yönleriyle incelenmektedir.

1.5. Araştırmanın Kapsamı

Türkiye’de İslami referanslı ve hak ve savunuculuk misyonu olan STK sayısı tespit edilebildiği kadarıyla 293 tanedir. Bu STK’ların birçoğu yerel veya bölgesel ölçeklidir. Ulusal ölçekte hak ve savunuculuk faaliyeti yürüten STK sayısı çok daha azdır. Bu tez kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren İslami referanslı sivil toplum kuruluşları arasından en yaygın teşkilatlanma ağına sahip, kurumsal kapasitesi ve insan kaynağı olan, uzun süredir faaliyet yürüten, toplumsal görünürlüğe ve ulaşılabilirliğe sahip, politik kimliği, ekonomik gücü, manevi öncelikleri, varoluş ilkeleri, geleneği, akademik ve entelektüel birikimi olan sivil toplum kuruluşları arasından seçilmiştir. Bu niteliklere sahip oluğu düşünülen: “İHH”, “MAZLUMDER”, “ÖZGÜR-DER” ve “İMİH” olmak üzere dört STK’nın, farklı sosyolojik kimliğe ve teo-politik tercihlere sahip İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere toplam beş ildeki 20 yetkili yöneticisiyle gönüllülük esasına dayalı, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Türkiye özelinde daha önce farklı referans çizgilerine sahip, insan hakları temalı sivil toplum kuruluşlarına yönelik benzer konu başlıklarında çalışmalar yapılmıştır ancak mevcut çalışma, Türkiye’de akademik anlamda ilk kez çalışılacağı için alanyazında özgün bir nitelik arz etmektedir.

Kim’in (2017) “ABD’nin dış yardım dağıtımında STK etkisi” başlıklı makalesinde de belirtildiği üzere, STK’ların uzun geçmişi ve çokluğu devletlerin uluslararası politikalarını etkileyen önemli bir faktördür. Uzun yıllardır insan hakları çalışmalarında yer alan kuruluşlar sahadaki durumu daha iyi anlamakta ve uluslararası politikayı da sistematik olarak şu şekilde yorumlamaktadır: Devlet ve STK arasındaki ideolojik ve siyasi yakınlık da kurumsal politikalarını belirlemede önemli bir faktördür. Hükümetler ile yakın ilişkisi olan STK’ların önerileri daha makul bir kabul sürecini de beraberinde getirmektedir. Bir diğer kriter ise; STK’ların kurumsal yapılarının, inanç-temelli mi yoksa seküler bir yapı mı arz ettikleridir. Clarke and Jennings (2008)’in inanç-temelli STK’lar tanımı ve Ferris (2005)’in STK’ları sınıflandırırken ortaya koyduğu dört ayırt edici özellik temel alınarak bir STK’nın inanç-temelli olup olmadığı belirlenmiştir. Son olarak, seçilen kuruluşların, çeşitli yollarla insan hakları faaliyetleri gerçekleştirdikleri toplumda, ulaşılabilirliği ve görünürlüğü de

önemli bir parametredir. Bu dört kriter ışında, neden belli STK'ların seçildiği ya da diğerlerinin neden seçilmediği anlaşılmaktadır.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Geçmişteki bir olay, nesne ve bireylere ilişkin kayıt bulunamayabilir. Hangi verilerin toplanacağına araştırmacı karar verse bile olası nedenlerin birden çok olabileceği ve mülakattaki her sözlü beyanı kontrol etme imkânı bulunmadığı için alınan sonuç, neden-sonuç ilişkisi biçiminde yorumlanamaz ve genellenemez. Bu bağlamda araştırmanın en belirgin sınırlılığı, veri toplamanın temel metodu olan saha çalışmalarında, araştırmacının zaman ve maliyet kaynaklarının kısıtlılığında dolayı saha çalışmasını İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana illeriyle sınırlı tutması ve seçilen STK'ların her ilden yalnızca bir yöneticisiyle mülakat gerçekleştirebilmiş olmasıdır. Yanı sıra mevcut çalışmanın sonucu dikkate alındığında genelleme yapılamaz. Ancak araştırma için tercih edilen yöntem ve uygulama, benzer çalışmalar için referans alınabilir.

Bu çalışmanın ana tezini desteklemek için dört strateji benimsenmiştir. İlk olarak, örneklem olarak seçilen STK'ların beş ildeki yetkili yöneticileriyle görüşülerek seçilen her STK'dan beş farklı kişiyle görüşülmüştür. Böylece sahadan elde edilen verilerin tutarlılığı ve teyidi sağlanmıştır. İkinci olarak, STK'lar tarafından verilen bilgileri doğrulamak için ilgili kaynaklara başvurulmuştur. Üçüncü olarak, bazı ortak veriler arasında ilişki kurmak için zamanlama faktörü uygulanmıştır. Diğer bir deyişle, STK merkezinde ve yerel kuruluşlarda yapılan görüşmelerde çelişkili veriler olduğu takdirde, ortaya atılan iddiaların doğruluğunu kontrol etmek için faaliyet tarihleri incelenmiştir. Dördüncü ve son olarak, elde edilen verilerin doğruluğunu kontrol etmek için yetkililerin açıklamaları analiz edilmiş ve medyadaki haber geçmişleri taranmıştır. Böylece ilgili STK'ların, genelde insan haklarına özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarının çapraz bir analizi yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Tezin bu başlığı altında insan haklarının teorik temelleri, kuşak hakları ve üçüncü kuşak hakların tanımlanması, sivil toplum kuruluşları ve insan hakları ilişkisi ana başlıkları ve bu ana başlıklar altında toplanan alt başlıklara yer verilmiştir.

2.1. İnsan Haklarının Teorik Temelleri

İnsanların, insan oldukları için insanca yaşamaları insan haklarının ortak amacıdır ve bu amacın gerçekleşmesi için de gerekli koşullar sağlanmalıdır. İnsan haklarının teorik temelleri başlığı altında, insan haklarına yönelik gerekli koşulların sağlanabilmesi adına insan hakları düşüncesinin kaynağı, hangi tarihsel süreçlerden geçtiği, hangi ideolojik yaklaşımlara muhatap olduğu, zaman içerisinde hangi özellikleri kazandığı ve hangi sınıflandırmalara tabi olduğuna dair alt başlıklar incelenmiştir.

2.1.1. İnsan Haklarının Kaynağı

Tüm insan haklarının ortak amacı; “insanların insan oldukları için insanca yaşamaları” için gerekli koşulları sağlamaktır. Değer’e (2018) göre insan hakları; hukuki, siyasi, felsefi ve sosyolojik bir kavramdır. Gündelik hayatın en önemli alanlarının ortak başlığı olan bu kavram 21. yüzyılın politika dünyasında güncelliğini korumaktadır. Bugün bu kavram disiplinlerarası yaklaşımla açıklanmaktadır. Bireylerin özgürlükleri ve haklarını farklı kollardan koruma altına almayı amaçlayan insan hakları, kimi özgürlükçü siyaset bilimi teorilerine göre devletin varoluş nedenidir. Modern çağda kişiler her türlü baskı ve zorbalık araçlarına karşı direnç göstermektedir. Devlet ise bu baskıyı kendi meşruluğunun arkasına sığınarak topluma uygulayamaz. Aksine devletin görevi insan haklarını, onurunu ve özgürlüğünü korumaktır. Çünkü insan haklarının ihmal ve ihlali, insanı insan yapan tüm değerlerin tekzip edilmesi manasına gelmektedir.

Diğer taraftan insan hakları ve içerdiği bütün temel haklar ve hürriyetler dokunulmaması gereken alanlardır, ancak unutulmamalıdır ki müdahale yetkisi meşru otorite kullanma yetkisine sahip olan devletindir. Bu yüzden gerek bölgesel gerek küresel

zeminde gücü elinde bulunduran iktidarların meşru, legal ve evrensel kriterler dikkate alınarak sınırlandırılması gerekmektedir.

İnsan hakları ile ilgili olarak ele alınması gereken ilk kelime “hak” kavramıdır. İnsan hangi toplumda hangi kültürel kodlarla doğarsa doğsun; doğuştan sahip olduğu ve sonradan sahip olacağı hakları vardır. Hak kavramının onlarca farklı tanımı yapılmıştır ancak genel kabul gören tanım, hukuk düzeni tarafından korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi veren her türlü menfaattir (Güneş, 2020). Sahip olunan haklar başkalarına karşı ileri sürülebilmeli ve hukuki boyutu devlet tarafından düzenlenmelidir. Kanun koyucu hakların hukuk düzeninde tanınmasını ve aynı şekilde güvenceye alınmasını sağlamakla hukuk devleti olabilme özelliğini ispat edebilir. Böylece hakkın sahibi olan kişi devlete, devlet de hak sahibi kişiye karşı görevlerini hukuki olarak sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Hak kavramı hukuk kelimesinin tekil halidir. Hak, hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan irade ve çıkarları ifade eder. Hak kavramı kişilere hukuk düzenince tanınmış yetki olarak tanımlanmaktadır. Yani hak sahibi olan kişi, hakka dayanarak diğer kişilerin kendi hakkına saygı duyulmasını talep edebilir ve bu beklentisinden dolayı da hukuken korunma zorunluluğu vardır (Aybay, 2019). Kısacası hak, hukuken korunmak zorundadır ve sahibine bu haktan dolayı yararlanma yetkisi veren bir menfaattir. Kant ise hakkı, bireyin diğer bireylerle bağdaşabilir ve uzlaşabilir özgürlüğü biçiminde tanımlamıştır (Mumcu ve Küzeci, 2019).

Hak ve özgürlük kavramlarını birbirleri ile bağlantılıdır, Kuyaksil’in (2012: 19) yaptığı tanıma göre: “Özgürlük kavramı, kanun önünde düzenlenmemiş serbestliği ifade eder. Hakların iki anlamı vardır. Günlük anlamıyla hak ve otoriteyi ifade eder. İkinci anlamıyla ise, hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan irade ve çıkarları ifade eder”.

İnsan hakları ile “hak” kavramı arasında bağımlı ve vazgeçilemez bir ilişki vardır. Yetki, talep, tanınma ve saygı gösterilme unsurlarını ihtiva eden hak kavramı devredilemeyen ve devredilebilen haklar olarak sınıflandırılır (Erdoğan, 1993). İnsan hakları ise devredilemez, ihmal edilemez, ihlal edilemez, doğuştan gelen ve evrensel birtakım hakları ihtiva eder. İnsan hakları ülkelerin sınırlarına bağlı kalmaksızın herkesin sahip olduğu mutlak ve evrensel haklardır. Bu nedenle “insan hakları” özel bir haktır. “Hak” kavramı ise geneldir. Nitekim insan haklarını içeren metinlerin özünde insanın onuru dikkat

çekmektedir. İnsan hakları düşüncesinin perspektifinden bakıldığı zaman bütün bireyler, topluma ve iktidara karşı öne sürebileceği vazgeçilemez, devredilemez haklarla bezenmiş müsavi ve paha biçilemez bir değere sahiptir (Torun, 2007). Bütün bireyler, yaşadığı topluma bakılmaksızın iki kimliğe sahiptirler. Bu kimlikler, mensubu oldukları toplumun verdiği kimlik ve özgür birey kimliği olarak sıralanabilir. İnsan haklarının öne çıkan insan onurunu koruma görevi, bireyi ve üyesi olduğu topluluğun onurunu koruma şeklindedir (Hatemi, 1996).

İnsan haklarının ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair entelektüel ve akademik tartışmalar, gerek felsefeciler gerek hukukçular gerekse politikacılar tarafından uzun zamandır devam etmektedir. İnsan haklarının toplumla olan organik ilişkisinden ve sosyolojik dinamiklerle etkileşiminden ötürü son yıllarda sosyologlar tarafından da insan hakları yeni bir araştırma alanı olarak çalışılmaya başlanmıştır. Tüm bu disiplinlerin kendilerine özgü inceleme metotlarından ötürü insan haklarına ilişkin alanyazında ortak bir tanımın olmadığı görülmektedir. Mevcut tezin perspektifinde olan bazı tanımlar ise şu şekilde sıralanabilir:

Akıllıoğlu'na (1989) göre insan haklarının en yaygın kullanımı; insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları şeklinde özetlenmektedir. Bu hakların ne olduğu sorusuna verilen cevap da aynı derecede kısadır: Her insan bu hakları bilir. Bu kısa açıklama, doğal hukuk anlayışını ifade eder. Adına doğal haklar denilen, kimseye ait olmayan ve tanımlanmaya ihtiyaç duyulmayan bu haklar, insanlığın kendisi kadar eskidir. Kuyaksil'e (2012) göre, kişilerin iktidar karşısında inanç, düşünce, yaş, cinsiyet farkı gözetilmeksizin herkesin eşit sayıldığı ve devredemediği haklardır. Bu haklara örnek olarak: Özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, kanun önünde eşitlik, yaşama hakkı gibi temel haklar verilebilmektedir.

Gözler'e (2020: 85) göre: *"İnsan hakları teriminden insan hürriyetleri anlaşılır. Hürriyet kavramından ise, serbest hareket etme gücü veya diğer bir ifadeyle kendi kendini belirleme iktidarı anlaşılır."* İnsan hakları, tüm insanların özgür ve haklar, özgürlükler ve haysiyet bakımından eşit doğduğu anlayışına dayanır. Bu haklar her bireye yeteneklerini geliştirme ve bununla beraber bağımsız bir şekilde seçim yapma özgürlüğünü de getirir. Bu özgürlükler de beraberinde kişiye bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bir başka tanıma göre insan hakları, "pozitif hukuk tarafından tanınsın ya da tanınmasın, belli bir tarihsel aşamada insanlar için gerekli olduğu kabul edilen tüm haklar" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım,

yalnızca kişinin insan olmasından kaynaklanan ve tarihsel bir süreç içinde gerekli olduğu kabul edilen hakları kapsamakta olup, insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınmasına gerek yoktur (Gökpınar, 2015).

Uygun'a (2000) göre insan hakları, tüm insanların özgür, haklar ve haysiyet bakımından eşit doğduğu anlayışına dayanır ve her bireye bağımsız seçim yapma ve kapasite geliştirme özgürlüğü tanır. Bu anlamda insan hakları kavramı, ulusal ve uluslararası hukukta pozitif olarak yer almayan hakları da kapsar. İnsan hakları, sözleşmelerden ya da yasalardan değil, ahlak düşüncesinden kaynaklanır ve doğası gereği diğer kişisel haklardan farklıdır. Nitekim, insan haklarının koruduğu temel değer, en yüksek ahlaki değer olan insan değeridir. İnsani değerlerin korunması ve insanca bir yaşamın sürdürülmesi insan haklarının güvence altına alınmasına bağlıdır. Donnelly'e (1995) göre, insan haklarının kaynağı insan ve insan doğasıdır. Bu kaynaktan beslenen insan hakları karnesi, tüm halklar ve tüm uluslar için bir başarı ölçütüdür.

Güneş'e (2020: 32-33) göre: *"İnsan hakları, devlet tarafından güvence altına alınıp alınmadıklarına bakılmaksızın bütün insanların ırk, renk, cinsiyet, köken, dil, din, dünya görüşü veya statü gibi ayrımlar gözetilmeden sadece insan oluşlarından dolayı insan onurunun bir gereği olarak sahip oldukları hak ve özgürlüklerdir."* Tepe'ye (2010) göre, insan hakları terimi, bu hakların doğasına ve kaynağına işaret eder. Vatandaş, aile üyesi, işçi, kamu ya da özel kuruluş veya dernek üyesi olarak sahip oldukları hak ve sorumluluklara bakılmaksızın, her insanın doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu tanım, insan haklarının, bir kişinin özel statüsü, üyeliği veya rolüne bakılmaksızın, yalnızca insan olma gerçeğinden kaynaklanan temel haklar olduğunu vurgulamaktadır. Bu haklar, her bireyin doğuştan sahip olduğu ve insan olmanın bir sonucu olarak doğal bir şekilde var olan haklardır. Cranston'a (1990) göre ise insan hakları; herkesin sahip olduğu bir şeydir. Bu haklar sadece insan olmaktan kaynaklanır ve her bireye aittir.

Yukarıda verilen tanımlar farklı kelimeler ihtiva etse de anlatmaya çalıştıkları özellikler esasında ortaktır. Nitekim bu minvalde insan haklarının, bir kişinin statüsüne veya toplumdaki rolüne bağlı olmadığını, her bireyin doğuştan sahip olduğu ve insan olmaktan kaynaklanan, insan olmanın doğal bir sonucu olarak herkesin sahip olduğu haklar olduğunu vurgulamaktadır. İnsan hakları diğer bütün özgürlükler için de geçerli olduğu gibi uzun ve zor mücadeleler sonucunda kazanılmıştır (Hekimoğlu, 2003). Sonuç olarak, insan hakları

evrensel, doğuştan gelen, mutlak, dinamik, vazgeçilmez ve bireysel haklar olup, bunların çoğu özgürlük ve kurtuluş hakları, temel haklar ve devlete karşı ileri sürülebilen haklardır (Gürbüz, 2019).

İnsan hakkı kavramının somut hali; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, İslâm Konseyi ve İslam Konferansı Örgütü tarafından yayınlanan belgelerdeki haklar olarak belirtilmiştir. Dördü Batılı devletler, ikisi de Müslüman devletler tarafından yayınlanmış altı insan hakları belgesi mevcuttur. Belgeler sırasıyla: 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1976 Birleşmiş Milletler Sosyal ve Sivil Haklar Sözleşmesi, 1976 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1953 Avrupa Konseyi (AK) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolü, 1981 Dünya İslam Konseyi (DİK) İslam'da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1990 İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Kahire İnsan Hakları Beyannamesi'dir. Sözü edilen altı insan hakları belgesi ve o belgelerde yer alan insan haklarına ilişkin madde numaralarını içeren tablo aşağıdaki gibidir (Şentürk, 2004: 12-13):

Tablo 1: Batılıların ve Müslümanların Hazırladıkları Beyannamelerde İnsan Hakları ve Geçtiği Maddelerin Numaraları

	Hakkın Adı	1948 BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	1976 BM Sosyal ve Sivil Haklar Sözleşmesi	1976 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1953 Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolü	1981 Dünya İslam Konseyi İslam'da Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi	1990 İslam Konferansı Örgütü Kahire İnsan Hakları Beyannamesi
1	Hayat	3	6	-	2	1	2
2	İşkenceden Korunma	5	7	-	3	7	20
3	Kölelikten Korunma	4	8	-	4	2	11
4	Hürriyet ve Güvenlik	1,3	9	-	5	2	18
5	Tutuklulara İnsanca Muamele	-	10	-	-	7	20
6	Borçtan Dolayı Hapsolünmama	-	11	-	-	-	21
7	Seyahat Özgürlüğü	13	12	-	-	23	12
8	Keyfi Sürgün Yasağı	9	13	-	-	-	20
9	Adil Muhakeme	10	14	-	6	5	19

Tablo 1. (devam)

	Hakkın Adı	1948 BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	1976 BM Sosyal ve Sivil Haklar Sözleşmesi	1976 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1953 Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolü	1981 Dünya İslam Konseyi İslam'da Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi	1990 İslam Konferansı Örgütü Kahire İnsan Hakları Beyannamesi
10	Kanunların Geriye Doğru İşlememesi	11	15	-	7	-	-
11	Hukuki Ehliyet	6	16	-	-	-	8
12	Mahremiyet	12	17	-	8	22	18
13	Düşünce ve Din Hürriyeti	18	18	-	9	13	10
14	Görüş ve İfade Özgürlüğü	19	19	-	10	14	22
15	Savaş Çağrısı Yasağı	-	20	-	-	-	22
16	Barışçı Birlik Kurma	20	21	-	11	-	-
17	Toplanma	20	22	-	11	-	-
18	Evlenme ve Aile Kurma	16	23	-	12	19	5
19	Çocuk Hakları	-	24	-	-	-	7
20	Siyasi Haklar	21	25	-	-	-	23
21	Kanun Önünde Eşitlik	7	26	-	-	-	19
22	Azınlık Hakları	-	27	-	-	19	7
23	Ebeveyn Hakları	-	-	-	-	-	7
24	Akraba Hakları	-	-	-	-	-	7
25	Bedenin Selameti	-	-	-	-	1	2
26	Öldükten Sonraki Haklar	-	-	-	-	1	4
27	Tabii Çevre Hakkı	-	-	-	-	-	3
28	Sosyal Çevre Hakkı	-	-	-	-	-	17
29	Eğitim Hakkı	26	-	13	Protokol	-	9
30	İş ve Çalışma Hakkı	23	22	6	-	-	13
31	Adil ve Eşit Ücret, Ücretli İzin	23, 24	-	7	-	17	-
32	Sendika ve Grev Hakkı	23	-	8	-	-	-

Tablo 1. (devam)

	Hakkın Adı	1948 BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	1976 BM Sosyal ve Sivil Haklar Sözleşmesi	1976 BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	1953 Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Protokolü	1981 Dünya İslam Konseyi İslam'da Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi	1990 İslam Konferansı Örgütü Kahire İnsan Hakları Beyannamesi
33	Sosyal Güvenlik	22	-	9	-	-	-
34	Aile ve Çocuğun Korunması	25	23, 24	10	-	-	-
35	Telif Hakkı	27	-	-	-	-	16
36	Faizden Korunma	-	-	-	-	-	14
37	Sağlık ve Bakım	-	-	12	-	-	17
38	Kültür ve Bilimden Yararlanma	27	-	15	-	-	-
39	Gıda, Giyim, Mesken	25	-	11	-	18	-
40	Fiili Müracaat Hakkı	8, 28	2	-	13	-	-
41	Mülkiyet	17	-	-	Protokol	16	15
42	Serbest Seçimler	21	-	-	Protokol	-	-
43	Kamu Hayatına Katılma	21	25	-	-	11	-
44	Eşitlik	1, 2	2, 3	2,3	-	3	-
45	Adalet	-	-	-	-	4	-
46	Haysiyet ve Üzü Koruma	12	19	-	-	8	-
47	Göç ve İltica	14	-	-	-	9	-
48	Eşlerin Hakları	-	-	-	-	20	-
49	Suçsuzluk	11	14	-	-	-	-
50	Vatandaşlık	15	24	-	-	-	-

* Sütunlardaki numaralar, ilgili belgede söz konusu hakkın geçtiği madde numarasıdır.

Sonuç olarak insan hakları, tüm insanların ayrımcılığa uğramadan, sadece insan oldukları için eşit, özgür ve onurlu bir şekilde yaşama hakkına sahip olduklarını savunur. Tüm insanlar cinsiyet, ırk, renk, din, dil, yaş, farklı dünya görüşü, milliyet veya sosyal kökene bakılmaksızın kanun önünde eşittir. Haklar dışarıdan herhangi bir müdahaleye kapalıdır. Devredilemez haklardır ve insanın değerini ve onurunu korumak için maddi ve manevi varlığını korumayı ve geliştirmeyi, insanca yaşaması için gerekli koşulları ifade etmeyi ve insan olmaktan kaynaklanan ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. Torun'a (2007)

göre; özgürlük ve güvenliğe dayanan bu haklar olmaksızın ortaya çıkan bir düzen, insancıl bir düzen değildir.

2.1.2. İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi

İnsan haklarının tanınması ve ortaya çıkması bir anda olmamıştır, uzun bir tarihi arka plana sahiptir. Tarihsel sürece baktığımız zaman birçok düşünürün insan haklarına yaklaşımı, devrimler, savaşlar, sosyal ve ekonomik olaylar hakların gelişimini ve hakkın oluşumunu etkilemiştir. İnsan hakları kavramı insanlığın varoluşundan bu yana var olmuş, hak, adalet, vicdan gibi insani ve ahlaki değerler insan toplumlarının varoluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. İnsanların doğal haklara sahip olduğu düşüncesi insanlık tarihinin başlangıcından beri var olmuştur. Bu kavramlar toplum yapısı, etik değerler ve adalet anlayışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, insan haklarına duyulan ihtiyaç ve inanç zaman içinde değişmiştir.

Hak talebinin ortaya çıkış tarihi net olarak bilinmemekle birlikte, otorite ile insan arasındaki egemenlik ilişkisinin yarattığı diyalektik gerilim, özelde hak genelde ise insan hakları tartışmasını zorunlu ve kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim bu gerilimli ilişkiden ötürü insanlık tarihi bir haklar mücadelesi tarihi olarak bile okunabilir. Konfüçyus'tan Hz. Musa'ya, Spartaküs'ten Hz. Muhammed'e kadar bu haklar mücadelesine katkısı olan birçok Peygamber ve tarihi şahsiyetten bahsedilebilir. Öyle ki sözü edilen tarih, arkasında birçok belge, kayıt ve evrensel isimler bırakmıştır. Bu büyük tarihsel geçmişe rağmen hak mücadelesindeki en önemli dönüm noktası, 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”’dir (Yelken, 2005).

Böylece bugünkü modern insan haklarının temelleri de oluşmaya başlamıştır. İnsanlar haklarına sahip çıkmak ve alanlarını genişletmek adına mücadeleler vermiş, bu mücadele hakkın evrenselleşmesi ile daha büyük bir öneme sahip olmuştur. İnsan hakları, insanlar tarafından genel anlamda kabul görmüş ve bugün bütün dünya anayasalarının içeriğini etkileyen önemli bir referans kaynağı olmuştur.

İnsan haklarının tarihsel gelişimi birden fazla unsuru ihtiva eder. Bu sürecin içerisinde dini, ahlaki, felsefi ve hukuki gelişmelerden etkilenerek son şeklini almıştır. İnsanın var olmasıyla beraber bir arada yaşama ihtiyacı veya zorunluluğu sonucunda haklar

ve bunların korunması doğal olarak ortaya çıkmıştır. Kendi zamanı içerisinde değerlendirildiği zaman son derece modern düzenlemeler içeren kanunlara neredeyse her dönemde rastlanılmaktadır. Bu kanun ve iktidarı sınırlayıcı düzenlemeler bireyin keyfi sorgulanmasını ve cezalandırılmasını önleme görevi yapmıştır. Böylelikle her dönemde içeriği bazı yönlerden değişime uğrasa da insan hakları toplumun gündemini meşgul etmiştir (Özoğuz, 2016).

İnsan haklarının tarihsel serüvenini incelerken ortaya çıkan Batı merkezci evrimci yaklaşımı ve evrensel yaklaşımı dikkatli okumak gerekmektedir. Çünkü elde edilmek istenen sonucun, en baştan itibaren taraflı okuma yapılarak literatüre girdikten sonra objektiflik oranı incelendiğinde kendi içerisindeki çelişkileri beraberinde getireceği su götürmez bir gerçekliktir. İnsan haklarını kendi tarihçesi içinde okuyup evrensel bir bakış açısıyla ele almak, bilgiyi bir topluluğa özgü kılma hatasına düşmeyi ortadan kaldıracaktır. Sonuç olarak kimi medeniyetler sadece özgürlüğün tek simgesi olamayacağı gibi kimi medeniyetler de geri kalmışlığın, zulmün ve kötülüğün tek sahibi değildir. Her millet kendi coğrafyasında kendine özgü bir çerçevede insan haklarını belirlemeye çalışmıştır (Kuçuradi, 2016).

İnsan hakları, insanın onurunu korumak ve sırf insan olduğu için sahip olduğu hakları savunmak amacıyla ortaya çıkmış; hukuki olarak tanınan haklar manzumesidir. Tarihsel sürecin içinde ele alındığı zaman bazı sorularla konuyu ütöpik alandan realist alana taşımak gerekmektedir. İnsan hakları herkes için gerekli ana ihtiyaçları karşılar mı yoksa belli bir kültürde bazı ekonomik seviyedeki bireylerin hukuki zeminde kendilerini güvence altına almasını mı sağlar? Bunun cevabı devletlerin teoride ve pratikte insan haklarına gerçek hayatta ne kadar saygı duyduğuna bakıldığında ortaya çıkacaktır (Moyn, 2023).

2.1.2.1. İlk Çağda İnsan Hakları

İnsan hakları fikri, ilkçağ döneminde Mezopotamya’da bireyin özgürlük alanını genişletmekten ziyade iktidarın yetkilerinin sınırlandırılması açısından önemli bir işleve sahip olmuştur. Örneğin Sümer Kralı Hammurabi’nin kanunnamesi, üst otoritenin yetki alanına sınırlar çizerek halkın haklarını korumak ve güvence altına almakla insan haklarının en iptidai ilk nüvelerine örneklik oluşturabilir (Tepe, 2018). Sümer Kralı Hammurabi’nin kanunnamesi, seyahat hakkı, mülkiyet hakkı, vücut bütünlüğü gibi haklarla ilgili birtakım

düzenlemeler getirmiştir (Özkan, 2015). Bu hakları tanınması bir nevi kendi iktidarını sınırlandırdığı anlamına da gelmektedir. Fakat tanınan bu haklar gerçek anlamda bir insan hakları kabul edilemez; çünkü bu haklar temel nitelikteki çekirdek hakları içermemiş ve bütün insanlara tanınmamıştır (Kalabalık, 2019).

İlkçağ uygarlığının önemli merkezlerinden biri olan Hint Yarımadasında ise kast sistemine karşı çıkan Buda'nın öğretileri önemlidir. Kast sistemine göre insan bir kast sistemi içinde yaşar ve bulunduğu kasttan diğerine geçemez. Buda ise; *“hiçbir canlıyı öldürmemek, başkasının malını almamak, yalan söylememek ve sarhoş edici içki içmemek”* prensipleriyle bunu aşmaya çalışmıştır (O'Byrne, 2013).

Dönemin en önemli filozoflarından biri olan Konfüçyüs düşüncesi iyilik, yardım ve hayırseverlik gibi insan haklarıyla ilgili kavramları içermektedir. Konfüçyüsçü düşünce, erdem yoluyla iyiliğe ve başkalarına saygıya daha fazla vurgu yapmış, tüm insanların birlik ve uyumunu, herkesin eşit olduğu ve insanların belirli sorumlulukları olduğu anlayışını vurgulamıştır (Yıldırım ve Aslan, 2019).

Uzak Doğu'ya bakıldığında ise, Çin hem eski uygarlık tarihine sahip hem de siyasi iktidarın sınırlandırılması bakımından önemli fikirlere ev sahipliği yapmış olmasıyla ilkçağda önemli bir yere sahiptir. İnsan haklarının antik Uzak Doğu'daki yansıması en somut şekilde Lao Tzu'nun sözlerinde görülür. Lao Tzu bu dönemde devleti; *“ne kadar çok yasa varsa, o kadar çok itaatsizlik vardır”* diyerek tarif etmiştir. Özgürlüğün ve gücün sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Antik Uzak Doğu'da insan haklarının temsili özellikle Lao Tzu'nun sözlerinde belirgindir. Bu açıdan bakıldığında zaman, iktidarın hem siyasi olarak kendini sınırlandırması hem de halkın haklarını özgür biçimde kullanabilmesi açısından insan haklarının iktidarı sınırlandırması gerektiği vurgulanmıştır (Karaosmanoğlu, 2011).

İlkçağın aydınlanma sürecindeki önemli merkezlerden biri de Antik Yunan'dır. Her ne kadar Antik Yunan'da vatandaşların site yönetimine katılma gibi siyasal hakları olsa da insanların bu dönemde köleleştirilmesi, satılması, devletin kişilerin özel hayatlarına, giyim kuşamına kadar karışması, çoğu haktan mahrum bırakılan yabancıların ve azınlıkların varlığı bu dönemde insan haklarının gelişmemiş ve uygulamaya geçilememiş olduğunun göstergesidir (Gözler, 2020). İnsan hakları düşüncesinin demokrasiyle beraber ortaya çıktığı

eski Yunan şehir devletlerinde, yönetimde demokrasi çok önemlidir. Ancak diğer taraftan kölelik kurumunun devam etmesinin problem olarak ele alınmaması, insan hakları kavramının tam olarak uygulamada karşılık bulamadığının da bir göstergesidir (Zeller, 2017). Diğer taraftan Platon, Aristoteles ve Sokrates de insanın özgürlüğü ve değerinin olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin Sokrates, bireyin kendi değerini bilmesi gerektiğini ve bununla beraber haklarını kullanmasının bir ilke olarak benimsenmesi gerektiğini de vurgulamıştır (Kovanlıkaya, 2013).

İnsan haklarına dair diğer bir önemli belge ise İran Pers İmparatoru Büyük Kiros'un "Kiros Silindiri"dir. Bu belgenin içeriğinde özellikle kölelerin özgür bırakılması ve kendi istekleri doğrultusunda yaşamaları gerektiğini içeren bilgiler, bu bildirinin ilk insan hakları belgesi olma tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. İslam dünyasına bakıldığında ise 622 yılında Medine sözleşmesi ve 632 Veda Hutbesi gibi iki önemli metin insan haklarının tarihsel gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır (Şentürk, 2017). Nitekim Veda Hutbesi'nde yer alan bazı başlıklar şu şekildedir: *"Bir Arabın, Arap olmayan yabancıya, Bir yabancının da bir Arap'a üstünlüğü yoktur. Çünkü bütün insanlar Adem oğullarıdır. Adem de topraktandır"*; *"Ey Halk! Sizin kadınlarınız üzerinde bir takım haklarınız vardır. Onlar sizin haklarınıza riayet etmelidirler. Onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onlara karşı iyi davranın. Eşlerinize şefkatle muamele edin. Siz onları Allah'ın ahdi ile aldınız. Onlar size Allah'ın ahdi ile helal olmuştur."*; *"Her katil, suçundan kendisi sorumludur. Hiçbir katilin işlediği suç, çocuklarına şamil olmaz. Hiçbir oğlun ve kızın suçu da anne-babayı sorumlu etmez."*; *"Cahiliye adetlerini ayağımın altına alıp çiğniyorum. Bütün kan gütme davaları tamamıyla kaldırılmıştır. Bunlar yalan ve uydurma şeylerdir. Ortadan kaldırılan ilk kan davası da Abdulmuttalip oğullarından Haris'in kan davasıdır."* Bu sözler modern insan hakları öğretilerine referans niteliği taşıırken İslami insan hakları okumalarının da kaynağını oluşturmaktadır (Kahveci, 1995: 50-52).

Bu bağlamda insan haklarına dair ilk metinlerin oluşum dönemi (Veda Hutbesi'nde görüldüğü üzere) toplumsal yapının ve işleyişin nedenlerini anlamaya dair sosyolojik düşüncenin de oluşmaya başladığı dönemlere tekabül etmektedir. "İnsanlar neden bir arada yaşarlar?" Sorusunun cevabıyla başlayan sosyolojik süreç; "neden göç ediliyor" veya "değişimin sebepleri nelerdir" gibi sorularla devam etmektedir ve insan haklarının da doğrudan konu başlığı olan bu sosyolojik soruların kökenini ilkçağ filozoflarına kadar götürmek mümkündür (Canatan, 2021).

2.1.2.2. Orta Çağ'da İnsan Hakları

Orta Çağ Avrupa tarihinde 5. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyıla kadar devam eden bin yıllık bir dönemi ifade etmektedir. Karanlık bir çağ olarak da bilinen orta çağda, batıda ve doğuda insan haklarının kendini göstermesi son derece farklı şekillerde olmuştur. Hayatın birçok alanında değişiklik yaşayan insanlar artık devletin mutlak iktidarını kabul etmemeye, feodaliteyle beraber parçalanmış topraklara ve dini kendi tekelinde işleten kiliseye mahkûm hale getirilmişlerdir (Gözler, 2020).

Orta çağda, kişinin devlet karşısındaki konumu ilk çağa göre değişmiş ve gelişmiştir. Bu dönemde iki önemli olay yaşanmıştır. Bunlar Hristiyanlığın ortaya çıkışı ve Feodalizmdir. Feodalizm'de yönetilenler yönetenlere hizmet, sadakat gibi konularda borçludur, yönetenler ise yönetilen kesimi korumakla yükümlüdür. Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla birlikte insan kişiliğine değer katılmış, insanın bazı haklara sahip olması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Siyasi otorite ve dini otorite birbirinden ayrılmıştır. Hristiyanlıkla birlikte insanların da aynı yerden geldiği, Tanrı önünde eşit olduğu ve kardeş olduğu savunulmuş ve böylelikle eşitlik düşüncesi insan haklarının gelişimine önemli katkılar sunmuştur (Kapani, 2013).

Bu dönemin önemli isimlerinden biri de Saint Thomas'tır. Thomas, yöneticinin topluma karşı yükümlü olduğunu, yöneticilerin yasaya uygun hareket etmesi gerektiğini, etmediği takdirde ise kralın tiran olacağını, koyulan kuralların akla uygun olmaması halinde kuralların yasa değeri taşımayacağını dile getirmiş ve böylelikle siyasi iktidarı kullanan yöneticinin egemenlik sınırını çizmiştir. Ayrıca Thomas tarihte ilk direnme hakkını ve muhalefet teorisini geliştiren kişi olarak da bilinmektedir (Kalabalık, 2019).

Orta çağda, ilk çağdan farklı olarak tek efendi devlet değil, devletin yanı sıra kilisedir. Otoritelerin yetkisi tam bir sınırlandırmaya tabi tutulmasa da İngiliz belge listesinin en eskisi sayılan "Magna Charta Libertatum (İngiliz Büyük Şartı)" bu dönemde imzalanmıştır. İngiltere Kralı Jean Saint-Terre 1215 yılında Magna Carta Libertatum'u imzalamış ve daha sonraki sürecin dolaylı yaratıcısı olarak kabul edilmiştir. Anlaşma, bireysel yaşam ve mülkiyetin güvence altına alınmasını öngörmekte ve kralın keyfi müdahalelerine karşı koruma sağlamaktaydı. Böylece, kişilerin varlığı tanınırken kralın iktidarı sınırlandırılmıştı (Kılıçbay, 1996). Nitekim bu belge kralın yetkilerini sınırlayan kişi

hürriyetlerinin sınırlarını genişleten ilk adım olmuştur. İktidarın yetkisini sınırlandıran ve bireylerin özgürlük alanını genişlettiği için bu belge insan hakları alanında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Ancak Orta çağ insanı, ne yürürlükteki mevcut haklarının ne de devletten bağımsız olarak sahip oldukları devredilemez ve vazgeçilemez insan haklarının bilincine ulaşabilmiştir (Kuyaksil, 2012).

İslamiyet ile birlikte kölelerin azat edilmesi teşvik edilmiş ve onların da insan olduğu vurgusu daima hatırlatılmıştır. Adalet konusunda ayetlerin açık bir şekilde insanları uyarması, insan haklarının yaşanması için İslamiyet'in özünü kavramak gerektiği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bugünkü evrensel insan hakları bildirgesi yüzyıllar öncesinde yazılan “Veda Hutbesi'nin (8 Mart 632)” modern bir metne dönüştürülmüş hali olarak da kabul edilmektedir (Eskicioğlu, 1996).

Dinin ve Tanrı'nın merkeze alındığı bu dönem, bireyin özgürlüğüyle ilgilenecek kadar özverili bir dönem olmamıştır. İnsan, demokrasi, hak, özgürlük ve eşitlik gibi kavramlardan ziyade buyrukları sorgulamadan itaat etmenin doğru olarak düşünüldüğü; yönetim gücünü Tanrı'dan alan iktidara ve din adamlarına karşı itaatin gönüllü olmama durumunda zorla dayatıldığı bir dönem olmuştur. Bu çağ, insan haklarının önemli bir ilerleme kaydettiği dönem olmaktan uzak bir çağ olarak kayıtlara geçmiştir (Daban, 2019).

Orta çağda yönetenlerle yönetilenler arasında yaşanan olaylar sonraki süreçte insan haklarının gelişimine büyük katkı sunmuştur. Bu dönemde yaşanan gelişmeler modern anlamda insan haklarının temelini oluşturduğu ve o haklara giriş niteliğinde olduğu söylenebilir. Örneğin 16. yüzyılda bir eser kaleme almış olan Kınalızade'ye göre; eğer bir devleti oluşturan bireyler arasında fikir birliği ve dayanışma varsa, devletin üstünlüğü ve büyüklüğü sonsuza kadar sürebilir. Aralarında fikir birliği ve dayanışma olan küçük bir topluluğun, aralarında görüş ayrılıkları olan büyük bir topluluğa her zaman üstün geleceğini vurgular. Bir devletin kurulmasının ancak bir vücudun organları gibi birlik içinde hareket eden bir grup insan tarafından başarılabileceğini, bir devletin devamının ise ancak siyasetler arasındaki anlaşma ve düşmanlar arasındaki anlaşmazlık ile gerçekleştirilebileceğini ifade eder (Çelebi, 2019). Daha sonraki dönemlerde “organik devlet” anlayışı olarak da temayüz bu yaklaşım, Farabi'den sonraki hemen hemen tüm İslam düşünürlerinde kendini göstermektedir.

2.1.2.3. Yeni Çağda İnsan Hakları

Yeni dönemde insan hakları felsefi bir düşünce olmaktan çıkmış ve devletin hukuk düzenini ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Bu dönemde insan hakları, hukuki bir boyut kazanarak anayasada yer alan bir hak olarak görülmeye başlanmış, mutlak egemen devlet anlayışı zayıflarken, insan hakları dini ve ilahi güçten arındırılmış, bireyler ve sınıflar arasındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmıştır (Çüçen, 2018).

Rönesans ile başlayan hümanist hareket, insan unsurunu ön plana çıkarmıştır. Rönesans ve hümanist düşüncenin temsil ettiği insani değerler bu dönemde görece de olsa önemi anlaşılmış ve orta çağın katı dini doktrinleri reform hareketleriyle yumuşatılmıştır (Yıldırım ve Arslan, 2019). Böylece insanların devletten beklentileri değişmiş ve devletin bireylere hizmet etme yükümlülüğü doğmuştur. Artık devlet, bireyi koruyan ve bireye hizmet eden bir aygıt haline gelmeye başlamıştır. Bu sayede, bireyin ontolojik varlığı tanınmış ve devletin bile bireye müdahale edemeyeceği sınırlar oluşmaya başlamıştır. Doğal hukuk anlayışı kısa sürede genel kabul gören bir norm statüsü kazanmış ve liberalizmin babası John Locke, insanların devredilemez haklara sahip olduğunu ve siyasal sistemin amacının özgürlüğü sağlamak olduğunu savunmuştur (Çotuksöken, 2012). Locke’u aynı dönemin diğer hukukçularından ayıran en önemli özellik ise, özgürlük ve mülkiyet hakkından çokça söz etmesi ve toplum sözleşmesiyle beraber devletin bireylere müdahalesinin olmaması gerektiğini hatta devletin yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde bireylerin direnme hakkını kullanabileceğini dile getirmiş olmasıdır (Algan, 2007).

1776 yılında Amerika’da Locke’un teorisinden referansla Mumcu ve Küzeci (2019)’nin belirttiğine göre “toplum sözleşmesi”ne dayanan insan hakları bildirisi Virginia Temsilciler Meclisi tarafından onaylanmıştır. “Virginia Bildirisi” eşitlik ve özgürlük olarak iki ilkeye dayanmaktadır. 1776 yılında Thomas Jefferson tarafından hazırlanan Bağımsızlık Bildirisi’nde insanların doğuştan bazı haklara sahip olduğu düşüncesi yer almaktadır. Sonrasında Amerika’da 1791 yılında yapılan bir düzenleme ile “Haklar Bildirgesi (Bill Of Rights)” olarak bilinen temel haklar listesi anayasaya eklenmiştir.

Bu süreçte Fransa, İngiliz ve Amerikan devrimlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Soylular, din adamları ve burjuvaziden oluşan üç grup arasındaki çatışma 5 Mayıs’tan 27 Haziran 1789’a kadar sürmüş, kral 27 Haziran’da din adamları ve soylulara Halk Meclisi’ne

katılmalarını bildirmiş ve burjuvazi karşısında yenilgiyi kabul etmiştir. Bunun üzerine Halk Meclisi kendisini kurucu meclis ilan etmiştir. Halk Meclisi'nin (Kurucu Meclis) ilk önemli kararı, feodal düzenin yarattığı tüm yasal ayrıcalıkları derebeylerinin elinden almak olmuştur. Bunu takiben işçilik kaldırılmış, toprak mülkiyeti sınırlandırılmış ve tüm Fransızlar yasalar önünde eşit statüye kavuşmuştur. Halk Meclisi'nin Fransa'da eşitlikçi bir toplum kurmak için aldığı en önemli karar 28 Ağustos 1789'da ilan edilen Fransız Halkının Hakları Bildirgesi olmuştur (Freeman, 2017).

Yaşanan bu süreç sonunda insan, sadece insan olduğu için değer görmeye başlamıştır. Dünyanın birçok yerinde insan haklarının ne olduğundan dahi haberi olmayan milyonlarca insanın varlığına rağmen, zulümlere ve haksızlıklara karşı mücadele yolunda umut olan bir arayışın nosyonu haline gelmiştir insan hakları. Bu dönemde öne çıkan başlıca iki doktrin ise: Doğal hukuk doktrini ve ferdiyetçi doktrindir. Bu doktrinlerin insan haklarını dayandırdıkları noktalar ise birbirinden farklıdır. Tüm bunların dışında, modernizmin getirdiği hümanizm düşüncesiyle beraber insan hakları kavramı daha da gelişmiştir.

2.1.3. İnsan Hakları Konusuna İdeolojik Yaklaşımlar

Avrupa'nın modern tarihinde insan hakları, siyasi ve ahlaki bir talepten hukuk tarafından güvence altına alınan bir hakka dönüşmüştür. Gerçekten de, bu tedbirler bazı insan haklarının korunmasına yardımcı olmuş olsa da, insan haklarının tutarlı ve bütüncül bir şekilde anlaşılmasıyla sonuçlanmamıştır. Bu haklar daha ziyade, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere kimi Avrupa ülkelerindeki toplumsal ve siyasi mücadelelerin sonucunda yönetenlerden kopartılan kısmi tavizler şeklinde ortaya çıkmıştır ve çoğu zaman da arkalarında bir "insan hakları" konsepti bulunmaktadır (Genç, 1997).

İngilizlerin 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Beratı) ile başlayan bu gelişme, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Devrimi'ni takiben anayasallaşma aşamasına geçmiş, 20. yüzyıl ortalarında ise uluslararası hukuk düzeyine taşınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, baskıcı rejimlere duyulan nefretin etkisiyle, insan haklarını uluslararasılaştırma düşüncesinin ilk adımı olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 10 Aralık 1948'de "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"ni kabul ve ilân etmiştir. Ancak o dönemlerde bu Bildiri'nin hukukî bağlayıcılığı henüz oluşmamıştı ve dünya uluslarına yapılan ahlâkî bir çağrıdan ibaret kalmıştı. Daha sonraki gelişmeler insan haklarının

uluslararası alanda bağlayıcı hukuk niteliğinin ve dolayısıyla da egemen her devletin iç hukukunda doğrudan doğruya bağlayıcı olduğu anlayışının yerleşmesini sağlamıştır (Fleinder & Fleiner, 2009).

İngiliz, Amerikan ve Fransız bildirgelerinde anlam bulan doğal haklar bu çağda önemli bir etkiye sahip olmuş, 1815 tarihinden itibaren bu etki azalmış bu durum 1930'lara kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan hakları düşüncesi tekrardan ve daha kurumsal bir kimlikle güçlenmeye başlamıştır (Savcı, 1953). Sonuç olarak, insan hakları kavramı ilk defa 20. yüzyılda telaffuz edilmiştir. Bu dönemde klasik haklar genişletilmiş ve dayanışma hakları (üçüncü kuşak haklar) ulusal anayasalarda yer almıştır. Bu süreçte insan hakları evrenselleşmiş ve siyasi bir önem kazanmıştır: 20. yüzyılda sosyal haklar açısından ilk örnek, geniş bir yelpazede klasik haklar içeren 1917 Meksika Anayasası'dır. Meksika Anayasası, ekonomik ve sosyal haklara yer veren 1919 tarihli Weimer Anayasası sayesinde popüler hale gelmiş ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra da yürürlüğe girerek birçok anayasayı etkilemiştir (Gemalmaz, 2016).

II. Dünya Savaşı sonrasında savaş ve insan kayıplarının ardından insan varlığını tehdit altında bırakmamak adına önlemler alınması gerekmiştir. 1945 Birleşmiş Milletler Anlaşması ile 1945 tarihli BM Şartı, insan hak ve özgürlüklerini ilk kez açıkça uluslararası hukukun konusu haline getirmiştir. İnsan hakları ihlalleri aynı zamanda diğer devletlerin müdahalesini davet eden ulusal hukuk ihlalleri olarak da kabul edilmiştir. Böylece insan haklarının evrenselleşmesi dönemi başlamış, 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından ilan edilerek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) geniş bir insan hakları listesi halinde kabul edilmiştir. Ancak, İHEB uluslararası alanda veya devletler üzerinde yasal olarak bağlayıcılığa sahip değildir. Bildirge, o tarihten bu yana hazırlanan anayasalar ve antlaşmalar için tartışmasız yol gösterici bir ilke olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İHEB, insan haklarını giderek daha fazla tanıyan birçok anayasayı etkilemiştir: 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Bonn Anayasası ve 1970'lerin İspanyol, Portekiz ve Yunan anayasaları gibi (Galtung, 2018).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanınan hakları bağlayıcı hale getirmek için iki sözleşme daha hazırlanmıştır: 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve 1976 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. İlk Sözleşme klasik hakları, ikincisi ise pozitif statü haklarını

içermekteydi. Literatürde bu iki sözleşme ‘ikiz sözleşmeler’ olarak anılmaktadır. Türkiye bu ikiz sözleşmeleri 2000 yılında imzalamış ve 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Yine 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda imzaya açılan “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)” de, uluslararası alanda atılan ilk ve en önemli adımdır. 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme’ye, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 196 ülkenin yanı sıra, Avrupa Birliği (AB) de taraftır. Türkiye Sözleşme’ye 24 Mayıs 2004 tarihinde dahil olmuştur (Küçükşahin, 2023).

20. yüzyılın ortalarında Avrupa Konseyi, 4 Kasım 1950 tarihinde imzaya açılan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile insan haklarını tanımlamış ve üye devletlerin insan haklarına yönelik yükümlülüklerini denetleyecek bir sistem getirmiştir. AİHS ile getirilen güvenceler, sistemin uygulama organları olan kurumların seçilmesiyle işlemeye başlamıştır. Bu kurumlar, 18 Mayıs 1954’te seçilen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve 21 Ocak 1959’da seçilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’dir. AİHS’den sonra Avrupa Konseyi insan haklarını korumak için çeşitli sözleşmeler kabul etmiştir. Örneğin; Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi vs. (Özkan, 2015).

İki BM sözleşmesi için kullanılan “Uluslararası İnsan Hakları Yasası” adı, devletlerin arasında ortak bir insan hakları standartları dili ve hukuku oluşturma arayışının ifadesi olarak görülebilir. Gerçekten de insan hakları düşüncesinin ahlakî bağlayıcılığına ilişkin olarak ortaya çıkmış olan evrensel mutabakat, devletleri hukuken de bağlayan bir “insan hakları ortak kodu”nun gerçekleşmesini kolaylaştırıcı bir etkidir. Bugün artık “ulusüstü” insan hakları hukuku; “tanımı, sınırları, mekanizma ve usulleri, kısaca standartları belirlenmiş, özerk bir hukuk disiplini” olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır (Gemalmaz, 2016).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi böyle bir ortak insan hakları hukukunun doğmasının dayanağı ve özendiricisi olarak görülebilir. Ancak, öngördüğü iktisadi ve sosyal hakların çoğunun evrensel düzeyde üniform bir koruma mekanizmasına kavuşturulmasının zorluğu yüzünden, Evrensel Bildiri’nin bu işlev için Avrupa Sözleşmesi kadar uygun olmadığını belirtmek gerekir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sadece Avrupa Konseyi ülkelerinde geçerli olmasına rağmen, esas olarak sivil,

kısmen de siyasi haklar içermesi sayesinde, ortak bir insan hakları hukukunun doğmasına daha fazla katkıda bulunabilir. Nitekim öyle de olmaktadır. Bu Sözleşme'nin ve kurduğu İnsan Hakları Mahkemesi içtihadının etkisi onun bölgesel özelliğini aşan bir boyutta gerçekleşmektedir (Erdoğan, 2019b).

Öte yandan, günümüz dünyasında insan hakları ihlalleri artık ülkelerin tümüyle bir iç hukuk sorunu olmaktan çıkmış ve bazı şartlar altında “dış müdahaleyi” bile meşrulaştıran bir neden haline almıştır. Gerçi, geleneksel uluslararası hukuk anlayışı devletlerin egemenliğine saygı (iç işlerine karışmama) ilkesini halâ korumaktadır; ancak en azından insan hakları alanında bu ilke bütünüyle aşılmıştır (Sözen ve diğer., 2006). Ayrıca, “insan haklarına saygı temalı bir müdahale”nin de “iç işlerine karışmama”nın bir istisnasını teşkil ettiği görüşü gitgide yaygınlaşmaktadır. İnsan hakları bağlamında gerçekleştirilecek müdahalelerin uluslararası hukuk belgelerine göre kabul edilmiş olan biçimleri şöyle belirtilebilir: İnsani (amaçlı) yardım, askerî olmayan yaptırımlar, ceza kovuşturması ve onarım programları. Buna karşılık, insani amaçlı kuvvet kullanımının meşruluğu tartışmalıdır. Nitekim, uluslararası hukukun günümüzdeki eğilimi, insani amaçlarla kuvvet kullanımının reddi yönündedir (Akıllıoğlu, 2019).

Bu arada, sivil ve siyasal haklarla ilgili evrensel ve bölgesel düzeylerdeki tanınmanın devletlerle sınırlı olmadığı da gözlenmektedir. Nitekim, bütün dünya yüzeyinde gönüllü kuruluşlar (NGO'lar) insan hakları uygulamalarını, özellikle bu haklar ekseninde şekillenen formunu izlemektedir. Hatta, insan haklarına saygının evrensel düzeyde sağlanması yönündeki uluslararası kamuoyunun oluşmasında, başta pek çok ülkede şubeleri bulunan Londra merkezli “Uluslararası Af Örgütü” olmak üzere, gönüllü kuruluşların katkısının resmî kuruluşlardan daha fazla olduğu bile söylenebilir. Bu etki o kadar bârizdir ki, bu kuruluşların insan hakları ihlallerine ilişkin rapor ve açıklamalarına kayıtsız kalmayı günümüzde hiçbir demokratik devlet göze alamamaktadır. Öte yandan “Uluslararası Kızılhaç Komitesi” adlı gönüllü kuruluş da, uluslararası ölçekte insan hakları hukuku konusundaki antlaşmaların hazırlanmasında ve uygulanmasında etkin görevler üstlenmektedir (Douzinas, 2017).

Bugün Avrupa düzeyinde insan haklarıyla ilgili bağlayıcı hukukî metinler olarak iki tane genel insan hakları belgesi yürürlüktedir. Birisi “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)”, diğeri ise Avrupa Birliği (AB)'nin 2000 yılında kabul ettiği “İnsan Hakları

Yasası’’dır. Gerek bu belgeler gerekse iki Avrupa mahkemesinin (AİHM ve Avrupa Adalet Divanı) içtihatları Avrupa’da bir "İnsan Hakları Anayasası"nın doğmakta olduğunu işaretlerini vermektedir (Ashford, 2015).

Özellikle ‘‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’’ çeşitli içtihatlarıyla ‘‘İnsan Hakları Hukuku’’nun, hatta denebilir ki evrensel ve eşitlikçi insan hakları hukukunun köşe taşlarını döşemiştir. Bu Mahkeme birçok kararında Sözleşme’nin anahtar kavramlarından olan "demokratik toplumun gerekleri’’ne hem içerik kazandırmış hem de onu "Avrupa Kamu Düzeni"nin özü olarak tanımlamıştır. Söz konusu Avrupa kurumları, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin insan haklarıyla ilgili hukukî düzenleme ve uygulamalarını önemli ölçüde değişime uğratmaktadır (Atatanır, 2019).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bir kısım ülkelerde (Avusturya, Fransa, İsviçre) zaten doğrudan doğruya etkilidir. Üye ülkelerin mahkemeleri de kendi içtihatlarını ‘‘Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’’nin içtihadıyla uyumlu hale getirme eğilimi içerisinde. Öte yandan, ‘‘Avrupa Adalet Divanı’’ da içtihatlarıyla, ‘‘Avrupa Birliği Hukuku’’nun ‘‘İnsan Hakları Sözleşmesi’’ ile uyumlu hale gelmesine katkı yapmaktadır. Nihayet, Avrupa Birliği’nin 2000 yılında kabul ettiği ‘‘Temel Haklar Yasası’’ da en azından Avrupa düzeyinde bir insan hakları ortak hukukunun oluşmakta olduğunu en somut örneklerinden birisidir (Mumcu ve Küzeci, 2019).

2.1.3.1. Liberal İnsan Hakları Anlayışı

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika da dâhil olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde genel olarak hâkim olan insan hakları anlayışı, Aydınlanma Çağı felsefesinden doğmuştur. Geleneksel olarak, bireyin devlete karşı korunmasına öncelik verir. Liberal bireyciliğin bireysel özgürlük ve eşitliği vurgulayan bu yönü, zaman içinde sosyal hakları da kapsayacak şekilde genişletilmiş olsa da, ‘‘siyasi liberalizm’’ olarak adlandırılmaktadır. Siyasi liberalizm, devletin veya başka bir otoritenin bireyleri kısıtlamaması gerektiğini savunur. Liberal düşünceye göre, bir diğ erinin hukukunu ihlal etmediği sürece bireylerin özgürlüğü kısıtlanamaz. Güçler ayrılığı ilkesinin çıkış noktası da liberalizme dayanmaktadır. ‘‘Ekonomik liberalizm’’ ise piyasanın, devlet müdahalesi olmadan kendini düzenleyebileceği fikrini savunur. Nitekim klasik liberallere göre mülkiyet, bireyin gelişmesinin önemli bir şartı olarak doğal bir haktır. Mülkiyet, fırsat eşitliğinin

sağlanması için olması gereken koşullardan da birisidir. Özetle devletlerin ekonomiye minimum müdahalesinin olması gerektiğini düşünür (Aybay, 2019).

Bireysel özgürlük doğuştan gelir ve bireyler özgürlüklerini devlete borçlu değildir. Devletin görevi, kendilerinden önce özgür doğan bireylerin özgürlüklerini yaşayabilecekleri bir ortam yaratmaktır. Liberal bireycilik, ekonomik alanda kapitalist değerlere dayanır. Bu anlayışta, bireylerin “negatif statü hakları” olarak adlandırdıkları, yani insanların devletin müdahalesi olmaksızın özgürce hareket edebilecekleri, karar alabilecekleri ve bu kararları uygulayabilecekleri bir ortam yaratma arzusu vardır. Böyle bir ortam, toplumun genel refahına hizmet ederken, bireylerin de çıkarlarına uygun olması ve böylece bir bütün olarak topluma fayda sağlamasını öngörür (Frezzo, 2015).

Birey ve devlet arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda, liberaller insan haklarıyla korunan alanlarda bireyleri destekler. Liberaller için birey sadece toplumdan ve toplumsal rollerden ayrı değildir, aynı zamanda bağımsız bir kişi olarak özel bir değere sahiptir. Bu nedenle herkese eşit değer ve saygı gösterilmelidir. Devlet ve toplum, az ya da çok sözleşmeci bir şekilde, amacı insan haklarının kullanılması yoluyla insan potansiyelinin tamamını gerçekleştirmek olan topluluklar olarak tasavvur edilir. Liberaller için insan onurunun, temelde herkesin, toplumun eşit ve özel bir üyesi olduğu ve tüm insan haklarından yararlandığı evrensel bir paradigmaya yaslanması gerektiğini savunur (Yeşil, 2002).

2.1.3.2. Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı

Sovyetler Birliği’nin dayandığı ideolojik anlayıştan türeyen ve diğer bazı devletlere de bir ölçüde yansıyan Marksist&Sosyalist anlayışa göre; insanların ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarından bağımsız olarak soyut özgürlüklerden bahsetmenin anlamsız olduğu inancına dayanmaktadır (Saticı, 2016). Dolayısıyla, insan haklarının gerçekleştirilmesinde devletin görevi olumsuz bir tavır takınması veya kayıtsız kalması değil, aksine insanların özgürleşmelerini sağlamak için sosyal ve ekonomik yaşamlarına aktif müdahalede bulunması yani destek olması gerekmektedir. Bu nedenle öncelik, bireylerin hak ve özgürlüklerinden ziyade toplumun ekonomik ve sosyal hayatının düzenlenmesine verilmelidir. Tanınan hakların soyut kavramlar olarak kalmaması ve somutlaştırılması için gerekli maddi koşulların yaratılması sağlanmalıdır. Bu koşulların ancak devlet müdahalesi

ile sağlanabileceğinden emin olmadan, sadece hakların tanınması ile yetinmek aldatıcıdır (Aybay, 2019).

Marksist doktrinin insan haklarına genel yaklaşımı, soyut haklardan ziyade evrensel insan ihtiyaçlarına dayalı somut haklara odaklanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, herkesin sahip olduğu soyut haklar vardır, fakat bu haklar somut ihtiyaçlar ve belirli toplumsal koşullar temelinde şekillenmektedir. Dolayısıyla somut haklar ve bunların öncelikleri, somut ihtiyaçlar gibi toplumdan topluma değişir. Bu yaklaşım, hakların evrensel olduğunu ancak farklı toplumların özel koşullarına göre değişebileceğini vurgulamaktadır. Haklar ve bunlarla ilişkili eşitlik ilkesi gibi ilkeler fetişleştirilmemelidir. Bunlar insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik araçlardır ve amaç haline getirimemelidir (Gemalmaz, 2016).

Somit haklar somut ihtiyaçlara dayanır ve bu nedenle de ilgili toplumların ampirik analizine tabi tutulmalıdır. Somut haklar listesi siyasi-felsefi ilkelerden türetilemez. Sosyal tabakalaşma ve ekonomik faktörler bu ampirik analizde çok önemlidir. Fiziksel yaşamın temel gereksinimleri ve buna bağlı ekonomik haklar büyük önem taşımaktadır. Bu tartışma, insan hakları savunucuları için çok önemli bir noktadır. Çünkü yeterli ekonomik kaynaklara erişim, insan haklarının hayata geçirilmesi için önemli bir ön koşuldur. Bu kaynaklar olmadan insanların temel haklarını elde etmeleri ve yaşam standartlarını iyileştirmeleri zor olacaktır. Bu nedenle, ekonomik kaynakların adil bir şekilde dağıtılması ve insanların bu kaynaklara erişiminin sağlanması insan hakları savunucuları için önemli bir hedeftir. Yeterli insan haklarına sahip bir toplumda sınıflı bir toplum yapısı söz konusu olamaz. Sosyalist insan hakları anlayışı bağlamında savunulan görüşün temel özelliği, iki farklı faktörü dikkate alarak oluşturulmuş olmasıdır. Bunlardan ilki Marksist teorinin genel bir değerlendirmesi ve analizidir. İkincisi ise, 1917 devriminden sonraki sosyalist pratiğin birikimine dayandırılmasıdır (Kuçuradi ve Bülent, 2004).

2.1.3.3. İslami Referanslı İnsan Hakları Anlayışı

Karaman'a (2004: 59-60) göre: *‘İslam'da hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde, Allah Teala'nın bütün insanları yarattığı, yaratanın bir tane olduğu, bütün insanların onun yed-i hilkatinden çıktığı, aynı ve eşit sanatkarın eseri olduğu ve dolayısıyla kıymet itibarıyla aynı oldukları beyan edilir. İnsanı "Eşref-i Mahlukat" yani varlıkların en şerefli olanı gören İslam'ın özel bir insan anlayışı ve buna uygun muhteva ve*

nitelikte insan hakları mefkûresi vardır. İslam'ın ilk ve en büyük insan hakları manifestosu da "Veda Hutbesi"dir. İslami insan haklarının uygulanmasında çifte standart olamaz ve uygulamadan bütün Müslümanlar sorumludur."

İnsan hakları meselelerine İslam inancından bakan bu anlayış, Batılı insan hakları teorilerini eleştirmektedir. Batılı insan hakları anlayışının seküler ve pozitivist bir paradigmaya dayandığını ve Batılı olmayan ülkelerin dini ve kültürel özelliklerini göz ardı ettiğine dair genel bir kabul vardır. İslam geleneğinin, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde yer alan bazı ilkelere farklı gerekçelerle ayrıldığı söylenebilir. Öte yandan İslami gelenekler; hayatta kalma hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, sığınma hakkı ve asgari gelir hakkı gibi hakları İslam'ın ilk dönemlerinden beri tanıdığı ve güvence altına aldığı bilinmektedir (Armağan, 2019). Nitekim, yine insan hakları bağlamında yorumlanabilecek ilkelere ve Cüveynî'ye göre, İslam maslahat teorisinde dokunulmazlığı olan, korunması gereken beş külli/zaruri esas vardır. Bunlar; din, can/hayat, akıl, nesep ve mal/mülktür. Bazı usulcüler bunlara "insan haysiyeti ve onuru, kişilik değerleri" anlamındaki "ırz/namus" emniyetini de eklemişlerdir. Cüveynî'nin konuyu ele alışı ve verdiği örnekler, onun beş temel anlamın çoğuna işaret ettiğini ve fikirlerini bu bağlamda oluşturduğunu göstermektedir (Sevgili, 2021).

İslam söz konusu olduğunda, insan hakları, dini bir kültürel sisteme ve siyasi bir ideolojiye karşılık gelen İslami bir yaklaşım olarak kabul edilir. Bu bağlamda, İslami insan hakları doktrininin yerel ve evrensel olarak, yani kültürel çoğulculuk düzeyinde benimsenebilecek standartlar sağlayıp sağlamadığı sorusu ortaya çıkmıştır (Ayengin, 2017). İslam ve insan hakları doktrinlerinin bütünleşip bütünleşmediği konusunda iki ana tez vardır: Birincisi, İslam ve insan hakları anlayışının bütünleşik olduğu, ikisinin birbirini kapsadığı, İslam hukukunun insan haklarının savunulması için bir çerçeve sağladığı ve İslam'ın Allah'ın insan hakları değerlerinin eksiksiz bir listesini dünyaya aktaran ilk kültür olduğu görüşüdür ki bu görüş çoğunlukla Müslüman düşünürler ve bazen de çağdaş düşünürler tarafından savunulmaktadır (Yayla, 2011). Nitekim Dinç'e (2022) göre; kâinat Allah'ın sonsuz kudretinin aynasıdır. Evrende gözlemlenebilen ne varsa hepsi de Allah'ın isimlerinin bir tecellisidir ve yüce sanatını göstermek için insanoğlunu yaratmıştır. Bir damla sudan yaratılan insanın içinde okyanuslar saklıdır o yüzden kâinatın mihenk taşı insandır. Kâinatın merkezinde yer alan ve Eşref-i Mahlukat yani yaratılmışların en şerefli olan insanoğlunu,

yaradılışından getirdiği başta yaşam hakkı olmak üzere dokunulmaz İlahi haklarla donatmıştır.

1981’de ilan edilen İslami İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde 23 hak listelenmiştir, ancak temel haklar veya insan hakları olarak listelenenler “haklar” olarak değil, “görevler” veya “yükümlülükler” olarak listelenmiş ve bu şekilde tanımlanmıştır. Örneğin, “adalet hakkı” aslında bireyin devlete karşı devredilemez bir hakkı değil, yöneticinin bir yükümlülüğüdür. “Özgürlük hakkı”nın içeriği, adil olmayanları köleleştirmeme yükümlülüğü ile sınırlandırılmıştır. “İfade özgürlüğü”, doğruyu söyleme yükümlülüğü olarak formüle edilmiştir. Müslüman inancı kişinin ölünceye kadar korumakla yükümlü olduğu kutsal bir emanet olarak algılandığından, din değiştirmek (İslam’ı terk etmek) yasaklanmış ve suç sayılmıştır (Mevdudi, 2017).

Hakların kaynakları ve özneleri de İslam’da farklılık göstermektedir. Çünkü İslam’da hakların kaynağı ve öznesi farklıdır. Haklar, bir kişinin sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu yetkiler değil, Allah tarafından verilen ayrıcalıklardır. Haklar, koşulludur ve insanlar yükümlülüklerini yerine getirmek için bu haklara sahiptir. Bu nedenle, insan Allah’a, topluma, ailesine, kendisine, yaratılanlara, çevreye ve eşyaya karşı belirli yükümlülüklerini yerine getirmek için temel hak ve özgürlüklere sahip olmalıdır. İnsan haklarının varlığı yalnızca insanın yükümlülüklerine bağlıdır. Bireyler bu yükümlülükleri yerine getirdiklerinde, Şeriat tarafından da tanınan belli hak ve özgürlüklere sahip olurlar (Nasr, 2022).

İslam hukukuna göre hak özneleri, kendi arasında farklı kategorilere ayrılır: Hür erkek Müslümanlar haklar bakımından en ayrıcalıklı gruptur. Gayrimüslimler sınırlı yaşam, mülkiyet ve din özgürlüğü haklarına sahiptir. Kölelerin hayatta kalma hakkı dışında hiçbir hakları yoktur. Bunlar, söz konusu hakların “insan hakları” olarak kabul edilemeyeceğini göstermektedir. Ancak İslam öncesi cahliye döneminde, yeni doğan kız çocuklarının uğursuz kabul edilip diri diri toprağa gömülmesi, kölelerin hayat hakkının garanti edilmemesi, ten renginden dolayı dışlanan insanlar ve kadınların sosyal hayat içerisinde ötekileştirilmesi gibi insan hakları ihlalleri ve ahlaki eşitliğe aykırı toplumsal düzen, İslami öğretinin yaygınlaşması ile birlikte ortadan kalkmıştır. Çünkü insan hakları öğretisine göre, farklılıkları (ırk, renk, din, cinsiyet) ne olursa olsun, tüm insanlar eşit ahlaki değere sahiptir ve aynı saygıyı hak etmektedir (Kahveci, 1995).

İslami öğreti ile insan hakları teorisi arasındaki bazı ufak farklılıklarla birlikte, İslam'ın özü ya da Kuran'daki İslam, Müslüman ülkelerdeki uygulamalarından net bir çizgiyle ayırt edilmelidir. İslam'ın sosyal ve siyasi ilkeleri ile insan refahı ve onuru arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu ilişkiye dayanarak, İslam ve insan hakları anlayışının makro ölçekte örtüştüğü, ancak iki öğretinin insan onurunu koruma araçları ve metodolojisi noktasında birtakım farklılıklara sahip olduğu düşünülmektedir. Örneğin, inanmayanlar, dini azınlıklar, kadınlar, kölelik, irtidat, el kesme ve diğer cezalarla ilgili konularda insan hakları teorisiyle uyumsuzluk gösterdiğine dair tartışmalar halihazırda devam etmektedir (El-Fasi, 2014). Öte yandan, “yaşam hakkı”, “din, vicdan ve düşünce hürriyeti”, “çevre duyarlılığı”, “barış hakkı”, “neslin korunması”, “insani yardım” ve insanların ırkından, renginden, cinsiyetinden ötürü doğal bir statüye sahip olmadığını, üstünlüğün ancak “Takva” ile mümkün olduğunu beyan eden ve “insan onuru”na saygıyı öğütleyen bir öğreti olarak İslam inancının, insan hakları öğretisi ile kesişen yanlarının temel bir parametre olarak ön plana çıktığı bilinmektedir. Metot farkı olarak da; İslam inancı, insan onurunu korumak için birçok araç geliştirmiştir. Ancak bu araçlar insan haklarının tercih ettiği araçlardan farklı bir kimliğe sahiptir. Örneğin insan hakları öğretisi, insan hakları ihlallerine karşı yalnızca metafizik bir yaptırıp değil hem ulusal hem de uluslararası bir yaptırımın konusu olması gerektiğini deklare etmektedir. Oysaki, İslami öğretilerde, dünyadaki günahların cezası sadece bu dünyada verilmeyecektir çünkü Ahirette daha büyük bir ceza, bu dünyada yanlış yapanları beklemektedir (Karaman, 2004).

İslam'da insan hakları, haklardan ziyade yükümlülüklerle dayanır. Var olma hakkı, kişinin kişi olmasının değil, statüsünün ve davranışlarının bir sonucudur. İslami doktrine göre, insan onurunu korumak ve bireyin mutluluk arayışının önündeki engelleri azaltmak devletin görevidir. Her ne kadar insani bir gereklilik olmasa da, İslam ahlaki, sosyal ve dini ilkeler açısından bunu yerine getirmek için gerekeni yapmıştır. İslam'ın sosyal ve siyasi ilkelerinin, insanın iyi niyeti ve insan onuru ile güçlü bir ilişkisi söz konusudur. Bu kaygı kendi başına önemlidir ve hatta insan haklarını anlamak için bir ön koşul olarak da kabul edilebilir. Fakat bu kaygı, insan hakları kaygısından ya da insan haklarının tanınmasından farklıdır (El-Cabiri, 2019).

2.1.4. İnsan Haklarının Özellikleri

İnsanlar doğduğu andan öldüğü zamana kadar birçok hakkın sahibidir. İnsan hakları, bireyin sahip olduğu hakların bir alt kümesidir. Farklı özelliklere sahip olan insan hakları: Evrensellik, doğuştan kazanılma, toplum öncesi olma, mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireysellik, temel haklar niteliğinde olma, devlete karşı ileri sürülme, bütünsellik, hukuken korunma zorunluluğunun olması, eşit, devredilemez, vazgeçilemez ve dokunulmaz haklar gibi alt başlıklardan oluşmaktadır (Çeçen, 2020).

İnsan haklarının başka haklardan daha rahat ayrıştırılabilmesi için insan hakkı kavramının önemli niteliklerini gözden geçirmek gerekmektedir. İnsan haklarının özellikleri hakkında ufak da olsa farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Bu çalışma, insan haklarının özelliklerini en temel haliyle, yani herkesin insan olarak doğuştan sahip olduğu dokunulmaz ve devredilmez haklar açısından incelemektedir.

2.1.4.1. Evrensellik

Türk Dil Kurumu'na göre evrensellik, evrenle ilgili ve bütün insanlığı ilgilendiren anlamında kullanılmaktadır. İnsan haklarının evrenselliği fikrinin 20. yüzyılda bir değer kazandığını ve bu değerlerin iki sebepten kaynaklandığını belirtmektedir. Bunlardan ilki, I. ve II. Dünya Savaşları sonucunda çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi ve diğerlerinin temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmasıdır. İkincisi, 20. yüzyılda insan haklarının ulusal düzeyde otoriter ve totaliter rejimler tarafından sistematik olarak ihlal edilmesi sonucunda bu tür olayların bir daha yaşanmasını engelleyecek bir insan hakları sisteminin kurulması istenmiştir. Bu beklenti, evrensel kurumsallaşmanın sağlanması çabalarına yol açmış ve insan haklarının evrensel olduğu inancının doğmasını sağlamıştır (Turhan, 2013).

Kalabalık (2018) evrensellik kavramını, zaman ve mekândan bağımsız olarak tüm insanlar için geçerli olan bir özellik olarak tanımlamaktadır. Bir kişi dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, ister gelişmiş ister gelişmemiş bir ülkede olsun, insan haklarından yararlanma hakkına sahiptir. Haklar tüm insanlar için geçerlidir. İnsan haklarından yararlanmak için ulusal ya da dini kökene sahip olmak gerekmemektedir. İnsan haklarına sahip olmak için gereken tek şart insan olmaktır. Bu, bir kişinin rengine, aidiyetine, eğitimine, servetine ve statüsüne bakılmaksızın insan olduğu için sahip olduğu bir haktır.

20. yüzyıl, insan haklarının ulusal sınırları aştığı ve evrenselliğin uygulandığı bir dönem olarak bilinmektedir. İnsan haklarının evrenselliği, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ilk insan hakları belgesinin ismine de yansımıştır: 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, evrensellik konusunda pek çok örnek içermektedir. Örneğin, Bildirge'nin açılış cümlesinde; insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan gelen haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bu, insanlık ailesinin tüm üyelerine aittir ve evrenseldir (Akbaba, 2016).

İnsan hakları, insanların ihtiyaç ve beklentilerine dayanır ve herkes için geçerlidir. Zaman ve mekânın ötesinde, tüm insanlar insan haklarına sahiptir. İnsan doğası dile, dine, kökene, cinsiyete veya diğer ayrımlara göre değişmediğinden, insan hakları da her koşulda tüm insanlar için ortaktır. Bu nedenle insan hakları evrenseldir. Tüm insanlar zaman ve mekândan bağımsız olarak insan haklarına sahiptir. Dolayısıyla insan hakları, sosyal köken, sosyal aidiyet, ırk, dil, kültürel kimlik, din veya sınıf farkı gözetmeksizin tüm insanların sahip olduğu haklardır. İnsan hakları, tüm farklılıklara rağmen tanınan evrensel nitelikte haklardır ve öyle de olmalıdır (Gemalmaz, 2016). Öte yandan, insan haklarının kültürel bakımdan tarafsız, dolayısıyla evrensel bir geçerliliğinin olduğu iddiası, insan hakları nosyonunu onaylayanların temel kabullerinden birisidir. Nitekim bu haklar, 17. ve 18. Yüzyıllarda doğal haklar olarak adlandırılan hakların günümüzdeki adıdır (Kuyurtar, 2006).

İnsan hakları alanında Batı medeniyetini merkeze alan “evrensellik” yaklaşımı ile insanı birincil sosyal bağlardan soyutlayan bireyci “eşitlik” ve kendi kültürel havzasında yorumlayan “kültürel rölativizm” yaklaşımlarına yönelik akademik ve entelektüel sorgulamalar yalnızca Batı dışı dünyadan değil, Batı dünyasının kendi düşünce çevrelerinden de yükselmektedir. Nitekim günümüzde toplumsal ve kültürel farklılıklar, insanlık adına bir utanç kaynağı olmaktan çok, zenginlik olarak görülmektedir. Ne var ki, insan haklarına kaynaklık eden ahlak alanında Batı dışı dünya ile Batı dünyası arasında ve insan haklarına yönelik modern söylem ile postmodern söylem arasında varolan yarım asırlık mücadele henüz sona ermiş değildir (Kuyutar, 2006).

2.1.4.2. Doğuştan Kazanılma ve Toplum Öncesi Olma

İnsan hakları, insan varlığımızın ve kişiliğimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Kişinin sırf insan olmak sıfatıyla kazandığı bir hak olduğundan doğuştan gelmektedir. İnsan hakları, esasında insanın doğasında var olan ve insan kimliğinin temel bir parçasını oluşturan haklardır. Bu haklar insani özelliklerin korunmasını ve geliştirilmesini amaçlar. Dolayısıyla insan hakları bireyin biricikliğini, onurunu ve temel kişiliğini güçlendirmeyi amaçlar. Bu sebeple insan hakları, sonradan kazanılan haklardan farklıdır. İnsan hakları doğuştan gelen haklar olduğu için sonradan devredilemez niteliktedir (Turhan, 2013).

İnsan haklarının doğuştan olduğu ilkesi, neredeyse tüm bölgesel, ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinin giriş bölümlerinde vurgulanmaktadır. Anayasa'nın 12(1). maddesi herkesin kişiliğine bağlı temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu belirtmekte ve doğuştanlık ilkesine vurgu yapmaktadır (Fendoğlu, 2020). İnsan haklarının doğuştan gelmesinin zorunlu bir sonucu olarak, insan varlığının ve kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Dolayısıyla insan hakları, varlığımızın, kimliğimizin ve sosyal hayatımızın temel bir parçasıdır. Bu hakların sosyal hizmetlerin konusu haline gelmesi bile, eşit koşullarda herkesin doğuştan kazandığı ve toplum öncesi olduğu anlamına gelmektedir (Tuncay ve Akbaş, 2008).

İnsan hakları, kişiden bağımsız haklar değil doğuştan sahip olunan haklardır. Bu hakların varlığını hukukun tanınması gereken haklardan ya da sonradan elde edilen haklardan farklı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Doğuştan kazanılan insan hakları, hiçbir sosyal gruba dâhil değilken de yalnızca insan olduğu için sahip olunan haklardır. Bu niteliği insan haklarının doğuştan olmasının mantıkî bir sonucudur (Erdoğan, 2019b).

Yine Erdoğan'a (2019b: 107) göre:

- *İnsanlar, herhangi bir sosyal oluşumun üyeleri olarak değil, bundan da önce sırf insan olarak dünyaya geldikleri için bu haklara sahiptirler.*
- *İnsan, siyasal toplumun meşruluk temeli ve yön gösterici değeridir.*
- *İnsan hakları esas itibarıyla topluma ve onun temsilcisi sayılan devlete karşı ileri sürülen haklardır.*

2.1.4.3. Mutlak Olma

Mutlak haklar, her bireyin savunabileceği ve dolayısıyla toplumun genelinde saygı ve uyumla karşılanması gereken haklardır. Bu haklar, maddi ve manevi varlıklar üzerinde geniş yetkilere sahip olan veya diğer bireylere karşı genel yetkilerini kullanabilen haklardır. Mutlak haklar kavramı, doğal haklar anlayışının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda insan haklarının “mutlak” olması Erdoğan’a (2019b: 108) göre şu anlamlara gelmektedir:

- *İnsan haklarının varlığı herhangi bir kayda veya şarta bağlanamaz; hiçbir düşünce ile geçersiz kılınmaz.*
- *İnsan haklarının kapsamı daraltılamaz. İstisnasız bütün insan haklarına saygı gösterilmelidir.*
- *İnsan haklarının varlığı ödevlerin yerine getirilmesine bağlı değildir, hakkın varlığı inkâr edilemez.*
- *Bir insan hakkı ancak başka bir insan hakkına tecavüz teşkil etmesi halinde kısıtlanabilir.*

İnsan hakları, herhangi bir koşula bağlı olmayan ve herhangi bir ideoloji tarafından reddedilemeyen ve geçersiz kılınmayan haklardır. Bu haklar, bireylerin topluma karşı sorumluluklarına bağlı değildir ve evrenseldir. İstisnasız tüm insan haklarına saygı gösterilmelidir. İnsan haklarının kullanılmasının kısıtlanmasının tek nedeni, başka bir insan hakkının ihlal edilmesi durumunda var olma koşullarını ortadan kaldıran bir ortamı yaratacak olmasıdır (Kalabalık, 2018).

2.1.4.4. Birey Haklarıdır

İnsan hakları esas olarak bireylere ait haklardır. İnsan haklarının öznesi insan toplulukları değil, bireylerin kendisidir. İnsanlar toplulukları oluşturur ve bu yönüyle insan toplulukları bireylerden bağımsız değildir. Topluluk hakları ise, bireysel haklardan sonra ikinci sıradadır. Seçim yapma iradesine ve yeteneğine sahip olan topluluk değil bireydir. Bir sınıfın, grubun, topluluğun ya da devletin hakları olsa bile bunlar insan hakları olarak nitelendirilmemelidir (Erdoğan, 2019b).

Donnelly'e (1995) göre insan hakları topluma ait değildir ve mutlak anlamda bağımsız olmalıdır. Bu hak ve özgürlükler aynı zamanda topluma ve genel olarak da iktidara karşı talep edilmelidir. Gerçekten de insan hakları, topluluklara ve kolektif kimliklere karşı korunması ve tanınması gereken hak ve özgürlüklerdir. Başka bir deyişle, toplumsal ve bireysel tercihleri bastıran bir düzende insan haklarından söz edilemez. Ancak, modern anayasalar ve insan hakları belgeleri topluluklar için belirli hak ve özgürlükleri tanıdıklarında (örneğin azınlık hakları), özneleri kolektif özneler olan hakları da içerirler. Böylece, insan haklarının tüm özelliklerine sahip olmasalar bile topluluk hakları yasal olarak tanınmış olur. Uygulamada ise bu haklar, insan hakları hukuku referans alınarak yorumlanmalıdır.

2.1.4.5. Özgürlük Haklarıdır

İnsan hakları zorunlu olarak özgürlükle ilişkilidir. Nitekim insan haklarının bir kaynağı olarak özgürlük, kişinin hayatını kendi tercihlerine göre düzenleme çabalarına başkalarının, özellikle de siyasi iktidarların keyfi müdahalede bulunmaması olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 2019a). Tarihsel olarak bakıldığında ise, siyasal iktidarların baskılarına karşı özgürlük söylemi ön plana çıkmış ve temel bir insani değer olarak savunulmuştur. Özgürlük kavramı zamanla gelişmiştir. Böylece bireyleri koruma adına dokunulmaz alanlar ve devlete yönelik sorumluluklar getirmiştir. Özgürlük ve hak kavramları, determinist bir metotla birbirine indirgenemez ama günümüzde insan haklarının çoğu özgürlük hakları olarak da adlandırılmaktadır (Heper, 2010).

Kültürel kamusal alanda genel kabul gören haliyle haklar; bireylerin belli eylemleri gerçekleştirmek istemesi veya istememesi gibi durumlarda, diğer bireylerin ve kuruluşların müdahalesi veya zorlaması olmaksızın o eylemleri kullanabilme özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır. Özgürlük, bireylerin haklarını kullanmaları için kendilerini baskı altında hissetmemeleri gerektiği, ancak hayatlarını sürdürdükleri değerlere ve ideallere keyfi bir dış müdahale olmaksızın kendi iradelerine göre hareket edebilecekleri anlamına gelir. Özgürlük tek başına kullanıldığında saf bir fikir gibi görünmektedir. Nitekim hukuk alanında birey, 'özgürlüğün' öznesi kabul edilmektedir. O halde özgürlük, bireyin sahip olduğu bir olanak, bireye tanınan bir "yetki", "bağımsızlık" ve "güç" unsurudur. Bireylere güç ve ayrıcalık tanıyan özgürlük, bir haktan ziyade 'güç/kuvvet' olarak varlığını ortaya koyarak, bu kuvvet

üzerinde kimsenin hak veya yetki iddia edemeyeceği bağımsız bir durum anlamına gelmektedir (Kaboğlu, 2013).

Bireyin iç dünyasından kaynaklanan engeller de özgürlüğün olmadığı anlamına gelmez. Yapılmak istenen şeyi yapabilme kabiliyetine sahip olunması yeterlidir, zaman zaman gerekli araçlara veya donanımına sahip olunmasına rağmen istenilen doğrultuda eylemde bulunulmayabilir, bunun içsel veya dışsal birçok nedeni olabilir. Normalde kişi özgürlüğü dokunulmazdır, hiç kimse -suçüstü yakalanması hariç- bir yargıç tarafından verilen gerekçeli bir karar bulunmadıkça gözaltına alınamaz. Ancak yukarıda sözü edilen kısıt veya engel kişinin özgür olmadığı anlamına da gelmemektedir. Yasal, siyasal ve sosyal boyutlarıyla bakıldığında ideal olanın, özgürlük nosyonuna dış müdahalenin haklı veya meşru bir nedeni olmadığı müddetçe dokunulmamasıdır (Gemalmaz, 2016).

2.1.4.6. Temel Haklardır

Anayasalarda düzenlenen hak ve özgürlükler temel hak olarak nitelenmektedir. Başka bir deyişle temel haklar, insan haklarının anayasalarda yer bulmuş olanlarıdır. İnsan haklarının temel nitelikte olması ise, bu hakların anayasal düzenin temelini oluşturduğunu veya daha doğru bir anlatımla oluşturması gerektiğini ifade eder. Bu bakımdan, insan hakları en azından demokratik hukuk devleti olduğunu iddia eden siyasal rejimlerin dayanması gereken temellerden birisidir. Anayasal düzenin temelini oluşturma, devletin insan haklarını pozitif hukuka taşıyarak tanınmasını ve bu hakların hayata geçirilmesini sağlayacak koşulları ve mekanizmaları oluşturmaları gerekli kılmaktadır. Bir yandan insan haklarının kamusal politikalara yön göstermesi diğer yandan da devletin insan haklarına aykırılık oluşturan her türlü işlem ve eylemden kaçınması gerekmektedir (Armağan, 1980).

İnsan haklarının anayasal düzenin temelini oluşturmaları, insan haklarının kamu politikasının yönlendirici ilkesi olduğu ve insan haklarına aykırı yasal ve idari işlemlere izin verilmediği anlamına gelir. İnsan hakları, devletten önce de var olan haklardır. Temel haklar, genelde hukuki belgelerde tanınan haklara işaret etmektedir. Temel haklar ve insan hakları çoğu zaman anayasalarda ayrı ayrı düzenlenmiştir. Örneğin, Alman Anayasası'nın 1/2 maddesinde: "*Toplumun temelini oluşturan, dokunulmaz, vazgeçilmez insan hakları*"ndan, 1/3 maddesinde ise, "*aşağıdaki temel haklar*"dan bahsederek bu iki kavramı birbirinden ayırmıştır. Buna benzer bir düzenleme de Türk Anayasası'nda bulunmaktadır. Anayasanın 2. Maddesi'ne göre: "*Türkiye Cumhuriyeti insan haklarına saygılı bir hukuk devletidir.*"

Anayasa m. 12’de ise: “*Herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlükleri vardır.*” (Kalabalık, 2019).

2.1.4.7. Devlete Karşı İleri Sürülme

Devlet, insan haklarının karşıtı da olabilir koruyucusu da. İnsan hakları hukuki olduğu kadar politiktir de ve insan haklarının amacı bireyleri devletin olası baskısından korumaktır. Bu bağlamda, devletin insan haklarına ilişkin dört temel yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülükler devlete yönelik bireysel talepler ya da istekler olarak da nitelendirilebilir. İnsan haklarının temel alıcısı devlet olduğu için, devletin insan haklarına ilişkin yükümlülükleri genel olarak tanıma, koruma sağlama, tedarik etme ve ihlal etmeme başlıkları altında kategorize edilmektedir (Erdoğan, 2019b):

2.1.4.7.1. Devletin İnsan Haklarıyla İlgili Dört Ödevi:

a) Tanıma, b) Koruma Sağlama, c) Temin/Tedarik Etme, d) Dokunmama/İhlal Etmeme

a) Tanıma: Devlet, kendi yurttaşının insan olarak değerini ve bu değerden kaynaklanan haklarını tanımalıdır. Ancak o zaman ‘insan haklarına saygılı’ bir devlet statüsüne ulaşabilir. Devlet, yetkisi altındaki bireylerin haklarını inkâr edemez. Eğer böyle yaparsa, devletin meşruiyeti sorgulanır hale gelecektir. Devletin meşruluğu ona dışarıdan verilir. Meşruluğun bu özelliği ile de esas amacın, insan haklarını korumak ve toplumsal barışı sağlamak olduğu anlaşılabilir. Devlet meşru varlığını, devredilemez haklara sahip insanların iradesine göre hareket etmesine ve onların haklarını korumasına borçludur (Kalabalık, 2019).

Devletler insan haklarının mevcudiyetini ilk olarak anayasalar aracılığıyla kabul ederler. Ancak, insan haklarını tanımayan ve güvence altına almayan bir hukuki belge, adı anayasa olsa bile gerçek bir anayasa değildir. Çünkü modern anayasalar genellikle temel hak ve özgürlükler veya kamu özgürlükleri gibi hükümler içerir. Bir anayasa bu bölümleri içerse bile, bireylerin temel haklarına devletin keyfi müdahalesi söz konusu ise veya temel hakları kendisinin uygun gördüğü ölçüde kullanılabileceğini öngörüyorsa, yani bireye karşı haksız yere devlet kısıtlaması varsa bu anayasa gerçekte insan haklarını tanımıyor diyebiliriz. Bir

anayasanın tanıdığı hakların bazıları insan hakkı niteliğinde olmayabilir, bu durum anayasaların hukuki bağlayıcılığını ortadan kaldırmaz (Erdoğan, 2019b).

b) Koruma Sağlama: Devletin temel yükümlülüklerinden birisi de, insanı ve insan haklarını korumaktır. İnsan haklarının korunması, yalnızca devletin bu hakları ihlal etmekten kaçınması ile gerçekleşmez. Devletler aynı zamanda insan hakları tarafından korunan temel değerlere yönelik saldırıları caydırmalı, önlemeli ve yaptırım uygulamalıdır. İnsan haklarının korunmasından sorumlu olan devletin kendisidir. Bireylerin veya grupların insan haklarını ihlal eden eylemleri nedeniyle bir devletin görevini yerine getirmediği söylenebilir. Özellikle bu yükümlülük, devletin insan haklarını korumak için etkili polis, kolluk kuvvetleri ve yargı sistemleri kurmasını gerektirir (Erdoğan, 2019b).

c) Temin/Tedarik Etme: İnsan hakları genel olarak bireylere devletten ücretsiz olarak sağlanan yardımları talep etme hakkı verir. Ancak bunun istisnaları da vardır. İstisnai durumlarda, devletin bireylere karşı belirli tedarik yükümlülükleri olduğu söylenebilir. Bu yükümlülük istisnai olduğu için, devlet bu tür hükümleri genelleştirilemez. Bu faaliyetler birkaç grup altında toplanacak olursa (Erdoğan, 2019b):

- Devlet, toplumun bir organı olarak, kendi kusuru olmaksızın geçimini ve bakımını sağlayamayanlar (engelli, yaşlı, yetim vb.) için gerekli önlemleri almalı ve gerekli sistemleri kurmalıdır.
- Devlet, münhasır, zorunlu veya tamamen ücretsiz olmadığı sürece sosyal güvenliği organize edebilir. Dışlayıcı olmamak için bu hizmetlerin sunumunda rekabetçi bir yapıya izin verilmelidir; dışlayıcı olmamak için bireyler sisteme katılmaya zorlanmamalıdır, yani gönüllü katılım olmalıdır; dışlayıcı olmamak için ödeme gücü olan kişiler sisteme katılmalıdır. Ayrıca ödeme gücü olanların bu hizmetlerin sağlanmasına katkıda bulunmasını gerektirir.
- Sosyal hakların evrenselliği her zaman sağlanamamaktadır. Burada evrensellikten kasıt hem her yerde eşit olarak geçerli olmaları hem de herkesin sosyal hak ve özgürlüklerin sahibi ve yararlanıcısı olmasıdır. Bu kategorideki hakların çoğunun uygulamada genelleştirilmediği görülmektedir. Bu nedenle sosyal hakların kapsamı ve özellikleri ülkeden ülkeye ve sosyo-ekonomik koşullara göre değişebilmektedir.

d) Dokunmama/İhlal Etmeme: İlke olarak devlet, sivil, kamusal ve siyasi alanlarda insan haklarının kullanılmasına müdahale etmemelidir. İnsanlar, devlet müdahalesi ve zorlaması olmaksızın kendi dünya görüşleri, yaşam tarzları ve tercihlerine göre yaşamalıdır. Dokunmama ilkesi gereği kişi üzerinde devlet müdahalesi bulunmamalıdır. Fakat bu durumun da istisnaları vardır. Devlet müdahalesi yalnızca iç barışın korunması ilkesi ile meşrulaştırılır. Bunun özel içeriği, başkalarının haklarının ihlal edilmesinin ve başkalarına doğrudan zarar verilmesinin önlenmesidir. Dış saldırılar veya doğal afetler sonucunda toplumun varlığının ve özgürlüğünün tehlikeye girmesi de insan haklarının kısıtlanması için meşru bir nedendir. Bir devlet, insan haklarını en fazla “karışmama” ilkesine uymamak koşuluyla ihlal edebilir (Erdoğan, 2019b).

2.1.4.8. İnsan Hakları Bir Bütündür

Bütünlük, bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılık ilkelerinin en önemli sonucu, insan hakları arasında bir hiyerarşi olmamasıdır. Hak ve özgürlüklerin bölünmezliği/bütünlüğü ilkesi, insan hak ve özgürlüklerinin korunması için kabul edilmektedir. Tüm hak kategorileri, özgürlüğün birbirine sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluşturur. Her biri diğeri tarafından tamamlanmadıkça, özgürlüklerin ve hatta insan haklarının tam olarak tesis edildiği ve uygulandığı söylenemez. Her hak temelde insan onurunu temsil eder ve her biri bütün içinde bağımsız bir misyona sahiptir. Bu nedenle, hak ve özgürlükler insan onuru ihlal edilmeden bölünemez (Selçuk, 1996).

Çeşitli haklar, bir haklar bütünü oluşturmak için birbirleriyle ilişkilidir. Sonuç olarak, bazı haklar diğerk haklar tarafından tamamlanmadığı veya onlara eşlik etmediği sürece eksik kalır. Örneğin: Negatif Statü Hakları, Pozitif Statü Hakları ve Aktif Statü Hakları birlikte tanınmadığı takdirde, tam anlamıyla özgürlük ortamının var olacağı söylenemez. Pozitif statü haklarının sadece tanınması, önemli sosyal güvenceler sağlasa bile, bir kişiyi gerçekten özgür kılamaz. Öte yandan, bu hakların her ikisi de pozitif statü hakları olarak tanınmazsa, desteksiz ve korumasız kalacaklar ve her zaman devlet tarafından ellerinden alınma riskiyle karşı karşıya kalabileceklerdir. Benzer bir tamamlayıcılık ilişkisini kuşak hakları arasında da görebiliyoruz. Örneğin: Birinci kuşak hak olan “yaşama hakkı”nın ideal insani koşullarda gerçekleşebilmesi için üçüncü kuşak hak olan “çevre hakkı/temiz hava ve suya ulaşım hakkı”nın da sağlanmış olması gerekmektedir (Güneş, 2020).

İnsan hakları arasında bir hiyerarşinin kurulamaması, bütünselliğin ortaya çıkardığı diğer bir sonuçtur. Siyasi hak ve özgürlükler, diğer hak ve özgürlüklerle desteklenmediği takdirde anlamsızdır. Seçme ve seçilme hakkının tam anlamıyla gerçekleşiyor olması, her şeyden önce ifade özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, haberleşme özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü gibi kamuoyunun şekillenmesine katkıda bulunan özgürlüklerin varlığına bağlıdır. İnsan hak ve özgürlükleri, içerikleri, işlevleri ve sınırlamaları bakımından birbirinden farklıdır. Ancak, hepsi bir bütünün tamamlayıcı unsuru olarak işlev görür. Her hak ve özgürlük özünde insan onurunu temsil eder ve her birinin bütün içerisinde ayrı bir rolü vardır. Dolayısıyla haklar ve özgürlükler, insan onurunu ihlal etmeksizin birbirinden kesin çizgilerle ayrılamaz (Algan, 2007).

Nitekim, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 45. yıldönümü çerçevesinde Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı (14-25 Eylül 1993) sonunda kabul edilen Viyana Bildirgesi'nin 5. Maddesi, insan haklarının evrensel, bölünmez, birbiriyle yakından ilişkili, birbirini tamamlayıcı ve dayanışmacı olduğunu vurgulamaktadır (Anayurt, 2000).

2.1.4.9. Eşit, Devredilemez ve Vazgeçilemezdir

İnsanlar sadece insan oldukları için insan haklarıyla doğarlar. Bu nedenle, insanlar insan haklarını sözleşme veya diğer yasal düzenlemeler yoluyla başkalarına devredemezler ve bunlardan vazgeçme hakkına da sahip değildirler. Bunun nedeni, insan haklarının doğrudan insan kişiliğine bağlı olmasıdır. Dokunulmazlık ve devredilemezlik ilkesine uygun olarak haklar terimi, bir kişinin doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklerin bireysel değil, genel olarak devredilemez ve vazgeçilemez olduğu anlamında kullanılır. Bunun nedeni, insan haklarının doğrudan insan kişiliğine bağlı olmasıdır. Dolayısıyla insan haklarının dokunulmazlığı sadece teorik bir ilke değil, aynı zamanda anayasal demokratik bir devletin resmileştirmekten imtina edemeyeceği vazgeçilmez bir ilkedir (Erdoğan, 2019b).

Bu ilke ilk kez 1789 yılında Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde ortaya konmuş ve o zamandan bu yana da birçok insan hakları belgesine ve anayasaya dahil edilmiştir. İnsan haklarının dokunulmazlığı ilkesi bölgesel, ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinin en çok vurgulanan niteliklerinden birisidir. Anayasa'nın 12(1) maddesi insan haklarının dokunulmazlığını: *“Herkes, kişiliğinin gerektirdiği temel hak ve*

hürriyetlerden yararlanma hakkına sahiptir'' şeklinde vurgulamaktadır. BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin önsözünde şu ifadeler yer almaktadır: 'İnsanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan sahip oldukları onurun, eşit ve devredilemez haklarının tanınması, yeryüzünde özgürlük, adalet ve barışın temelidir.''' (Kalabalık, 2018).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin girişinde eşit ve devredilemez hakların tanındığına dair bir ifade yer almaktadır ve Beyanname'nin 1. Maddesi: *"Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar"* demektedir. 1982 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun 23. Maddesi de benzer bir hüküm içermekte: *"Hiç kimse, haklarından ve fiil ehliyetinden kısmen dahi olsa feragat edemez. Hiç kimse özgürlüğünden vazgeçemez veya onu hukuka ya da ahlaka aykırı olarak kısıtlayamaz."* Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin önsözünde: *"İnsanlığın doğuştan sahip olduğu onurun ve insanlık ailesinin tüm üyelerinin eşit ve devredilemez haklarının tanınması, yeryüzünde özgürlük, adalet ve barışın temelidir"* denilerek insan haklarının vazgeçilmezliği vurgulanmaktadır (Güneş, 2020).

İnsan, haklarından vazgeçmek istese dahi vazgeçemez ise bu haklar insan haklarının doğal haklar olmasından kaynaklanmaktadır. Zira doğrudan kişiliğe bağlı bu haklar, hukukun ve kanunun hüküm sürdüğü devletlerde resmi olarak tanınır ve kişi bu haklarından vazgeçemediği gibi herhangi bir kişiye ya da kuruma bu haklarını devredemez (Erdoğan, 2019b).

2.1.4.10. Hukuken Korunma Zorunluluğu Vardır

Buraya kadar sıralanan özelliklerin en önemli sonucu, insan haklarının yasal olarak korunması ihtiyacıdır. İnsanın birçok özelliği ve potansiyeli onu diğer canlılardan ayırmakta ve bu nedenle insan haklarının temelinde insani değerlerin korunması ihtiyacı yatmaktadır. İnsan hakları korunmadığı takdirde insani değerler göz ardı edilmekte ve birçok sorun ortaya çıkmaktadır (Kalabalık, 2019).

Hakların varlığından doğan uyuşmazlıklar, tüm taraflara tam, adil ve eşit davranan, usul ve esasları uygulayan yetkili, tarafsız ve bağımsız mahkemeler aracılığıyla yargısal olarak ele alınır. Ayrıca, ihtilaflı konular kamuoyunca bilinen açık, belirli ve öteden beri

uygulanagelen yasalara uygunluk arz edecek şekilde karara bağlanmalıdır. Çünkü yasal olarak korunma ve kollanma garantisi, hak sahiplerine güvence sağlar (Kalabalık, 2018).

2.1.5. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan hakları genel olarak sivil ve siyasal haklar ile sosyal ve ekonomik haklar olarak geleneksel bir ayrıma tabi tutulmuştur. Kültürel haklar da çoğunlukla ikinci gruba dâhil edilmektedir. Klasik denen haklar içinde yer alan sivil haklar¹ ile siyasal hakları da ayrı birer grup varsayılırsa, bu durumda sivil haklar, siyasal haklar ve sosyal haklar şeklinde üçlü bir tasnif ortaya çıkmaktadır. Bu üçlü tasnif kabaca Georg Jellinek'in negatif statü hakları, aktif statü hakları ve pozitif statü hakları şeklindeki üçlü tasnifine tekabül etmektedir (Erdoğan, 2019a).

Öte yandan, tarihsel olarak ortaya çıkış sırasını gözeterek, insan hakları; “birinci”, “ikinci” ve “üçüncü” kuşak haklar şeklinde yine üçlü bir ayrıma tâbi tutulmaktadır. Bunlara, sırasıyla koruyucu haklar, katılma hakları ve talep hakları da denmektedir. Bu ayrımda "birinci kuşak" sivil ve siyasal haklara; "ikinci kuşak" sosyal, ekonomik ve kültürel haklara; "üçüncü kuşak" ise çevre, gelişme ve barış haklarına karşılık gelmektedir (Kaboğlu, 2013).

İnsan haklarının klasik haklar ile sosyal ve ekonomik haklar şeklindeki geleneksel ikili ayrımını eleştiren Donnelly (1995) ise şu dörtlü ayrımı önermiştir: (1) Geçim hakları ve kişisel haklar (asgarî kişisel güvenceleri sağlayan haklar), (2) Hukukî haklar (kişileri devletle ilişkilerinde koruyan haklar), (3) Sivil, sosyal ve kültürel haklar (kişinin toplumun etkin bir üyesi olmasını sağlayan haklar), (4) İktisadî haklar (kişiye çalışmanın niteliği ve şartları üstünde iktidar sağlayan haklar), (5) Siyasî haklar (kişiye toplumun temel kural ve yapılarını etkileme imkânı sağlayan haklar).

¹ Türkçe literatürde "sivil haklar" terimi yerine genellikle "kişi hakları" veya "medenî haklar" terimleri kullanılmaktadır. Bu haklar kişilere dokunulmazlık sağlayan, onların kendilerini ifade etmelerine ve gerçekleştirmelerine imkân veren haklardır. Bu haklar ayrıca kişiler ve gruplar arasında özgür etkileşim, iletişim ve örgütlenmeyi sağlar; toplum içinde düşüncelerin serbest dolaşımını temin ederler. Bu özellikleri dolayısıyla sivil haklar barışçıl, medeni ve özgür bir toplumsal hayatın temelini oluştururlar. Nitekim, "sivil toplum"un temelini oluşturan bu özelliklerini dikkate alarak bu hakları "sivil haklar" (veya özgürlükler) olarak adlandırmak daha doğrudur.

2.1.5.1. Klâsik İnsan Hakları Sınıflandırması

İnsan hakları zaman içinde farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. En eski sınıflandırma Georg Jellinek tarafından yapılan sınıflandırmadır. Yıllar içinde insan hakları alanında yaşanan gelişmeler ve değişimler sonucunda bu sınıflandırma demokratik toplumlarda genel kabul görmüş ve yazılı anayasaların çoğunun temelini oluşturmuştur. 1893 yılında Georg Jellinek tarafından ilk kez yayınlanan “System der Subjektiven Öffentlichen (Devletten Özgürlük Sistemi)” kitabında insan hakları üç kategoriye ayrılır: Negatif Statü Hakları (devletten özgürlük isteme hakkı), Pozitif Statü Hakları (devletten olumlu eylem talep etme hakkı) ve Aktif Statü Hakları (vatandaşlık hakları) (Gökpınar, 2015). Jellinek’in bu üçlü tasnifi doktrinde; koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları olarak da isimlendirildiği görülmektedir (Kapani, 2013). Bu sınıflandırma temelde devlet ile ilişkisi açısından insan haklarının neler olduğunu ele almaktadır. Jellinek’in bu üçlü ayrımı 1982 anayasasıyla birlikte ülkemizde de benimsenmiştir (Gürbüz, 2019).

Jellinek’e (2017) göre bu üç grupta yer alan haklar, özgürlüğün birbiriyle yakından ilişkili yönlerini oluşturmaktadır. Bu haklar birbirini tamamlamadığı sürece özgürlük tam anlamıyla gerçekleşemez. Jellinek’in sınıflandırması, doktrinde insan hakları arasındaki klasik ayrım olarak kabul edilmektedir ve uzun süredir Türk doktrininde en yaygın kabul gören sınıflandırma biçimi olmuştur. Algan’a (2007) göre klasik insan hakları sınıflandırması insan haklarının doğasına veya özüne ilişkin olmayan biçimsel bir tasniftir. Aynı zamanda da klasik haklar, birinci kuşak insan haklarını oluşturmaktadır. Birinci kuşak hak kapsamına giren haklar, insan haklarına güç kazandırmak amacıyla yapılan ilk ürünlerdir. Bu haklar, klasik hakların karakteristik özelliklerini taşımaktadır dolayısıyla bu haklara klasik haklar da denilmektedir (Aybay, 2019). Klasik haklar kişisel ve siyasal hakları da kapsamaktadır, amacı ise birey karşısındaki devletin gücünü sınırlandırmaktır (Kalabalık, 2019).

2.1.5.1.1. Negatif Statü Hakları

Siyasi iktidar karşısında korunması gereken ve devlet müdahalesine karşı güvence altına alınması gereken haklardır (Erdoğan, 2019a). Başka bir deyişle, özel alanda devletin aşamayacağı ya da dokunamayacağı sınırlar çizme hakkıdır (Gürbüz, 2019). Negatif statü haklarına koruyucu haklar denmesinin sebebi vatandaşlık sıfatı aranmaksızın bütün insanların bu haklardan faydalanabilecek olmasıdır. Bu haklar söz konusu olduğu zaman

devletten beklenen yasak bölge olarak nitelendirilen çizgiyi aşmamasıdır (Kapani, 2013). Ancak devletin bu haklar söz konusu olduğunda hiçbir şekilde müdahalede bulunmaması tezi son zamanlarda etkisini yitirmeye başlamıştır. Çünkü, örneğin adil yargılanma hakkının birey tarafından kullanılabilmesi için devletin ve çeşitli birimlerin müdahalesi ve katkısı gerekebilmektedir (Gemalmaz, 2016).

Negatif statü hakları, bireyleri devlet müdahalesinden koruyan hak ve özgürlüklerdir. Bu hak ve özgürlüklerin gerçekleşebilmesi, yani bireylerin bu haklardan yararlanabilmesi için devletin bunlara müdahale etmemesi gerekir (Gökpınar, 2015). Nitekim Gözler (2020), negatif statü haklarını, bireyin özel alanının sınırlarını belirleme hakkı ve devletlerin bu sınırları aşma ve dokunamama şekli olarak tarif etmektedir. Bu durumda, devletin tek yükümlülüğü kişinin haklarına müdahale etmemek ve üçüncü tarafların müdahalesini önlemektir. Negatif haklar devlete ya da herhangi bir kişiye ve kuruluşa yardım etme yükümlülüğü getirmez. Ne devletin ne de başka herhangi bir bireyin bu hakları ihlal etmemek dışında bir yükümlülüğü yoktur. Hakkın ihlali durumunda ise negatif statü hakları dava konusu yapılabilir. Negatif statü hakları aynı zamanda bireyin devlet tarafından işgal edilemeyen özel alanının sınırlarını çizer, bireye güvenlik sağlar, kişisel ve sosyal hayatını düzenler. Bireye devlete karşı bir savunma imkânı vermektedir. Bu sebeple de koruyucu haklar olarak anılmaktadır (Gökpınar, 2015).

Bunun istisnaları olmakla birlikte, negatif statü haklarına devlet tarafından müdahale edilmemelidir. Müdahale sınırlı, orantılı ve kontrole tabi olmalıdır. Devletin bireysel alana müdahale edebilmesi, yani onların işlem ve davranışlarını kısıtlayabilmesi için bir dizi kriter bulunmaktadır. Bu kriterler arasında yasallık, demokratik bir toplumun gereklerine uygunluk, orantılılık, hakların özüne aykırı olmama ve belli kısıtlama gerekçelerine dayanma yer almaktadır (Algan, 2007).

Negatif statü hakkının en önemli özelliği, devletin müdahale edemeyeceği özel bir alanın oluşturulmasıdır. Bu alanda bireyler, istedikleri gibi hareket edebilirler. Klasik haklar genellikle bireyleri devlete karşı korur ve devlete bireyin özel alanına müdahale etmeme yükümlülüğü getirir (Uygun, 2000). Diğer bir deyişle, negatif statü hakları, devletin bu tür hakların kullanılmasına veya bunlardan yararlanılmasına müdahale etmemesini gerektiren haklar olarak da bilinir. Ancak bazı yazarlara göre negatif statü haklarına devletin müdahale etmemesi yeterli değildir. Bu haklardan bazıları, hakların korunması veya bu hakların

bireyler tarafından uygun şekilde kullanılmasının sağlanması için devlet tarafından belli önlemlerin alınması gerektiğini savunmaktadır. Örneğin, yaşam hakkının kullanılması ve korunması için devletin çoğu zaman kolluk yetkilerini kullanması gerekebilir (Akbaba, 2016). Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, adil yargılanma hakkı, konut dokunulmazlığı ve mülkiyet hakkı bu kategoriye giren haklardandır (Karaosmanoğlu, 2011).

2.1.5.1.2. Pozitif Statü Hakları

Pozitif statü hakları, devletin pozitif müdahalesi sonucunda kullanılabilen haklardır. Devletin olumlu müdahalesi, bireylerin bu hakları kullanmasına olanak tanır ve bu haklar sayesinde bireyler devletten yardım talep etme imkânına kavuşur (Algan, 2007). Pozitif statü hakları sosyal devlet olmanın bir sonucudur. Ancak devlet bu taleplere gücü ölçüsünde cevap verecektir (Güneş, 2020). Sanayi devrimiyle beraber toplum hayatında baş gösteren eşitsizliklerin bir nebze de olsa giderilmesini isteyen orta sınıf veya şartları daha da zorlaşan işçi sınıfının istemi halinde bu hakların hayata geçirilmesi devletin müdahalesi ile mümkündür (Karaosmanoğlu, 2011).

Gözler'e (2020) göre pozitif statü hakları, bireylerin devletten olumlu eylem, hizmet ve yardım talep etmelerini sağlayan haklardır. Bu haklar, devleti bireylerin haklarını korumakla yükümlü kılar. Çalışma, sağlık, eğitim, barınma, sosyal güvenlik, asgari ücret ve adil ücret hakkı pozitif statü hakları arasında yer almaktadır. Bu haklara dayanarak bireyler sosyal devletin olumlu edimlerde bulunmasını talep edebilirler. Dolayısıyla pozitif statü haklarına, isteme hakları da denilmektedir. Fransa'da bu hak kategorisine giren haklara hizmet hakları veya alacak hakları da denilmektedir (Akbaba, 2016).

Pozitif statü hakları devlete ve devlet kurumlarına birey lehine davranma yükümlülüğü getirmektedir. Bu durum bireyin devletin tedbir ve tedariklerine ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda bireyler devletten, hizmet, yardım ve katkı isteme imkânına sahip olurken, devletin de sosyal alanda belli ödev ve fonksiyonları üstlendiği görülmektedir. Örneğin devlet, malî ve ekonomik imkânları dâhilinde bireylere barınacak yer sağlamalı, bireylerin eğitilmesi ve tedavi edilmesi gibi imkânları bireylere sunmak zorundadır. Bu haklar, sosyal devlet anlayışının bir sonucu olarak görüldükleri için sosyal haklar olarak da adlandırılmaktadır (Gökpınar, 2015). Bu haklar, devletin bireylerin

sosyal refahını artırmak ve adaleti sağlamak için bir dizi hizmet ve fırsat sunması gerektiğini vurgulamaktadır. Pozitif statü hakları yani isteme haklarıyla sosyal haklar arasında bir benzerlik vardır fakat bu durum aynı oldukları anlamına da gelmemelidir. Örneğin: Sendikal haklar, grev ve lokavt hakları devlete doğrudan olumlu davranışta bulunma edimi yüklemeler. Sosyal haklar, sosyal eşitliği sağlamak adına sunulur (Karaosmanoğlu, 2011).

Gözler'e (2020) göre, sosyal hakların temel hak olarak düzenlenmesine karşı pek çok itiraz da mevcuttur. Bunun sebebi ise örneğin, çalışma hakkının tanınması halinde bile işsizlik sorununun tamamen ortadan kalkmamasıdır. Çünkü işsizlik sorunu hakkın tanınmasıyla (hukukla) değil, ekonomiyle alakalıdır. Dolayısıyla sosyal haklar, zaman zaman ekonomik rasyonaliteden uzak düşebilirler. Sonuç olarak hukuki metinlerde gerçekleşmesi imkânsız olan şeylerin düzenlenmesi, hukuk açısından da olumsuz bir izlenim yaratma riski ile karşı karşıyadır.

Pozitif hukuk kaynaklarında sözü geçen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, pozitif statü haklarının karakteristik özelliklerine sahiptir. İkinci kuşak hakların, pozitif statü haklarının karakteristik özelliklerini göstermesinin anlaşılır bir tarafı vardır; çünkü sosyal haklar ikinci nesil haklar olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal haklar, sermayenin belli ellerde toplanmasına ve orta sınıfın iflasına yol açan Sanayi Devrimi'nin getirdiği sosyal eşitsizlikleri gidermek amacıyla 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özellikle ortaya çıkan işçi sınıfının muhalefet olması durumunun sonucunda genel oy hakkının kabul edilerek siyasi hakların genişletilmesi ve kazanılan sosyal haklar bu kapsamda yer almaktadır. Bu sosyal haklar, günümüzde daha çok ekonomik, sosyal ve kültürel haklar başlığında ele alınıp geliştirilmeye çalışılmaktadır (Gören, 2000).

2.1.5.1.3. Aktif Statü Hakları

Gözler'e (2020) göre aktif statü hakları, kişinin devlet yönetimine katılımını sağlayan haklardır. Siyasi parti kurma ve bunlara üye olma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, seçme ve seçilme hakkı, dilekçe hakkı gibi katılma niteliğinde olan haklar bu hak kategorisindedir. Aktif statü hakları, katılma hakları olarak da bilinmektedir. Vatandaşların, devletin ve toplumun işleyişinde söz sahibi olmalarına, siyasi görüş ve tutumlarını ifade etmelerine ve oy verme, referandum, seçme ve seçilme hakkı gibi yollarla kararlara katılmalarına olanak tanır. Başka bir deyişle, bu haklar bireylerin devlet yönetimine dolaylı veya doğrudan

katılımını destekler. Gökpınar’a (2015) göre pozitif statü hakları, bireylerin özgürlüklerini devlet aracılığıyla ama devlet için kullandıkları durumlardır. Bu bağlamda bahsedilen haklar, devlete olumlu ve proaktif davranma yükümlülüğü getirebilir. Örneğin, seçimlerin düzenlenmesi ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi devlete pozitif yükümlülükler getirirken, serbest tanıtım hakkı ve bireylerin istedikleri partiden aday olma hakkı devlete negatif yükümlülükler getirmektedir (Turhan, 2013).

Gemalmaz’a (2016) göre bu haklar, vatandaşlık ile şekillenmekte ve güvence altına alınmaktadır. Vatandaşlık ile birlikte bireylere anayasal seçmen veya temsilci olma, kamu hizmetlerine girme, vatani hizmette bulunma ve dilekçe verme hakkı gibi bazı haklar da garanti altına alınmaktadır. Bir bireyin vatandaşlık haklarından yararlanabileceği iki durum vardır. Birincisi, özgür bireyler devletin hizmetine girebilir ve ikincisi, devlet bireylerin özgürlüklerini kullanabilecekleri bir alan haline gelebilir. Ayrıca “birinci kuşak haklar”, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 2-21. Maddelerinde yer almaktadır. Bu “birinci kuşak haklar” içerisinde temel olarak negatif ve pozitif statü hakları yer almaktadır.

2.2. Kuşak Hakları ve Üçüncü Kuşak Hakların Tanımlanması

İnsan haklarının gelişimci ve dinamik niteliğinden hareket eden bazı hukukçular, tarihsel süreçte ortaya çıkışlarına göre insan haklarının kuşaklar halinde sınıflandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. İnsan haklarının kuşaklara ayrılması önerisi ilk kez Çek asıllı Fransız Hukukçu Karel Vasak (1929-2015) tarafından dile getirilmiştir. Vasak bu bağlamda, insan haklarını birinci kuşak haklar, ikinci kuşak haklar ve üçüncü kuşak haklar başlıkları altında üçlü bir ayrıma tabi tutmuştur (Vasak, 1982). Tarihsel gelişim esas alınarak yapılan tasniflerde, doktrinde genel olarak bu üçlü ayrım benimsense de, özellikle doksanlı yılların başından itibaren “dördüncü kuşak haklar” başlığı altında yeni bir kuşak haktan daha bahsedildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, kuşaklara dayalı sınıflandırmayı esas alan yazarlar dördüncü kuşak hakların insan haklarının gelişim eğrisinde bir son olmadığını da vurgulamışlardır. İnsan onuruna yönelik tehditlerin her çağda farklılaşması, insan onuruna yakışır bir yaşamı garanti altına almak için yeni haklar ortaya koyma ihtiyacı gündeme gelmiştir. Literatürde tam anlamıyla belirginlik kazanmayan “dördüncü kuşak haklar” sınıflandırması mevcut tezin kapsamında yer almamaktadır (Çeçen, 2020).

Üçüncü kuşak haklar literatürde, kolektif haklar/dayanışma hakları/halkların hakları olarak da adlandırılmaktadır. Bu hakların bir insan hakkı olarak sayılmasında toplulukçu başka bir deyişle cemaatçi geleneğe sahip Batılı olmayan ülkelerin taleplerinin birincil derece rol oynadığı söylenebilir. Bireycilikten öte halkların kendi haklarını içeren geniş bir yelpaze söz konusu olmuştur. Aynı zamanda buradan, üçüncü kuşak hakların bireyciliğe indirgenemeyeceği anlamı da çıkmaktadır, uluslararası dayanışmayı ve iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Artık günümüzde bu hak kategorisinin gelişmekte olup yasal düzenlemelerde yol gösterici bir nitelik kazandığı söylenebilir. Yenidünya düzeninin zorladığı küresel kaos, bölgesel savaşlar, çevresel felaketler, insani dramlar ve kentsel anomaliler üçüncü kuşak haklara ivedilikle ihtiyaç olduğu gerçeğini aşikar etmektedir. Çünkü üçüncü kuşak insan hakları, belli toplumsal kimlikler ve kitleler arasında barış içinde yaşama anlayışını zorunlu hale getirmektedir. Üçüncü kuşak hakları diğer hak kategorilerinden farklı kılan ise özelliği ise; insanlar için gerekli dayanışma ortamının ve kolektif bilincin yaratılmış olmasıdır. Aynı zamanda bu haklar, insancıl bir sosyal yaşam fikrini ifade ederken bireye ve bir bütün olarak topluma ait olduğunu ve halkların hakları olduğunu deklare etmektedir. Bu hakların hayata geçirilmesi yalnızca devlet desteği ile olmamakta yanı sıra bireysel ve kolektif bir çabayı da gerektirmektedir.

2.2.1. Kuşaklara Göre Hakların Sınıflandırılması

Çek kökenli Fransız hukukçu Karel Vasak, insan haklarını kuşaklar halinde sınıflandırma yapmıştır. Bu üç kuşak tasnifi ise; birinci kuşak haklar “bireysel ve siyasal haklar”, ikinci kuşak haklar “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar”, üçüncü kuşak haklar da “dayanışma hakları/kolektif haklar” olarak karşımıza çıkmaktadır (Vasak, 1982). Ancak hakların kuşaklar halinde ayrılması aralarında hiyerarşi olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine bütün kuşak haklar birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde. Haklar iç içe geçmiştir ve ayrı başlıklar altında sıralansa da koşulsuz bir bağ ile bağlıdırlar (Yeşilçayır, 2019). Sonuç olarak insan haklarının evrenselliğinin ve mutlaklığının realitede karşılık bulabilmesi için kuşakların diyalektik ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Neticede herhangi bir kuşaktaki hakkın ihlali diğer hakların da ihlali anlamına geleceği söylenebilir (Turhan, 2013).

İnsan hakları, değişen zaman ve koşullara bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir yani dinamik bir yapısı vardır. Bu anlamda insan hakları sınıflandırması yeni kuşak hakların oluşmasına elverişlidir. Nitekim bu haklar birbirlerine bağlı olarak yükselen haklardır, yani

birinci kuşak haklar ikinci kuşak hakları, ikinci kuşak haklar üçüncü kuşak hakları, üçüncü kuşak haklar da dördüncü kuşak hakları doğurmuştur (Algan, 2007). Haklar genellikle birbirleriyle ilişkilidir ve bir kuşaktaki haklar, bir sonraki kuşaktaki hakların gelişimine katkıda bulunabilir. Örneğin, birinci kuşak haklar, ikinci kuşak hakların oluşumuna zemin hazırlayabilir; ikinci kuşak haklar da üçüncü kuşak hakların ortaya çıkmasına olanak sağlayabilir; üçüncü kuşak haklar ise dördüncü kuşak hakların doğmasına öncülük edebilir. Bu şekilde haklar, birbirinin evrimine ve genişlemesine katkıda bulunarak bir süreklilik arz etmektedir (Sanders, 1991).

Vasak’a (1977) göre insan hakları canlı bir yapıya sahiptir. Bunun doğal bir sonucu olarak da kuşaklar sınıflandırılması evrimci bir tarih anlayışıyla oluşturulmuştur. Mevcut sınıflandırma yapılırken Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nin yasal bir nitelik kazanmasını sağlamanın yanı sıra “özgürlük, eşitlik ve dayanışma” gibi ilkelere de ilham alınmıştır. Devletin bireylere müdahale etmemesi ve özgür olması gerektiği yönündeki haklar birinci kuşak haklar yani “özgürlük hakları” olarak adlandırılmaktadır. Eşitlik ilkesi, devletin sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesi ile gerçekleştirilebileceği için bu haklara da ikinci kuşak haklar yani “eşitlik hakları” denmektedir. Üçüncü kuşak haklar ise, dayanışma ilkesinden esinlenerek bireyler ve devletler arasındaki dayanışmanın gerçekleştirilmesi yoluyla hayata geçirilebildiği için üçüncü kuşak haklar yani “dayanışma hakları” olarak adlandırılmaktadır. Fendoğlu’na (2020) göre kuşak haklar sınıflandırması, insan hakları teorisi ve pratiğinin tarihsel gelişimiyle uyumludur. Hakların oluşum sürecindeki sosyal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır ve hakların özelliklerine dayalı başka sınıflandırma örnekleri ile de belli başlıklarda örtüşmektedir. Özetle bu sınıflandırma, insan haklarını daha iyi anlamaya yönelik bir çabanın sonucudur.

2.2.1.1. Birinci Kuşak Haklar: Kişisel ve Siyasal Haklar/Özgürlük Hakları

Birinci kuşak insan hakları olarak adlandırılan “kişisel ve siyasal haklar”, aristokrasi ile burjuvazi arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak sahneye çıkmıştır. Bu çatışma, devrimci burjuvazinin ayrıcalığa dayalı feodal sisteme karşı mücadelesiydi. Bu mücadele özgürlük ve eşitlik kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Özgürlük, bireyi yani burjuvaziyi devletin aşırı müdahalesinden korumayı amaçlar. Eşitlik ise burjuva sınıfına ayrıcalıklar tanıyan aristokrasinin sona ermesi anlamına gelmektedir. Bu haklar, bireyin devlete karşı korunmasını ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasını hedefler (Gülmez, 2001).

19. yüzyılda meydana gelen aristokrasi ile burjuvazi arasındaki mücadele sonucunda ortaya çıkan birinci kuşak haklar, hak ve hürriyet kavramlarına somut bir şekilde yer verir. Devrimci anayasaların ve burjuvazinin aristokrat sınıfa karşı açtığı savaşın sonucu olarak doğan birinci kuşak hakların en önemli belgeleri; 1776 Amerikan'daki Virginia İnsan Hakları Bildirisi ile 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisidir (Kalabalık, 2019). 19. yüzyılda hazırlanan ve anayasacılık akımının örnekleri olan bazı anayasal metinler, burjuvazinin ayrıcalıklarını birçok alanda meşrulaştıran Amerikan ve Fransız devrimlerinin sonucunda oluşturulmuştur (Kaboğlu, 1996). Klasik sınıflandırmada yer alan negatif statü haklarında olduğu gibi birinci kuşak haklarda da devletin müdahale hakkı yoktur. Başka bir ifadeyle birinci kuşak haklar, devlete karışmama ödevi yüklemektedir (Gözler, 2020).

Diğer yandan birinci kuşak haklar; mavi haklar, devlete karşı haklar veya negatif haklar olarak da adlandırılabilir. Negatif haklar devletin hiçbir müdahalede bulunmadığı sadece korumakla yükümlü olduğu bireysel özgürlükleri ifade eder (Özkan, 2015). Bu haklar büyük ölçüde aristokrasi-burjuvazi çatışmasına dayanmaktadır. Bu sınıflar arasındaki çelişki ve çıkarlar çatışmasıyla birlikte şekillenmiştir ve bugünkü halini almıştır (Kaboğlu, 1996). Birinci kuşak haklar klasik haklar olarak da adlandırılmaktadır. Birçok ülkenin anayasasına giren birinci kuşak haklar, kişi haklarını ve siyasal hakları içermektedir. Kişi haklarına örnek olarak; yaşam hakkı, düşünce ve ifade hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, kişi güvenliği ve dokunulmazlığı ve konut dokunulmazlığı örnek verilebilir. Siyasal haklara ise; seçme ve seçilme hakkı, siyasi faaliyette bulunma hakkı, dilekçe hakkı ve dernek kurma hakkı örnek olarak verilebilmektedir (Gözler, 2020).

Aybay'a (2019) göre birinci kuşak hakların gerçekleşmesi için devletin bireye karşı aktif değil pasif davranması gerekir. Liberal bireyci felsefenin; “devlet ne kadar az karışırsa, özgürlükler o kadar genişler” görüşü ile her bireyin; “devletin dahi karışmadığı özel alanı olmalıdır” düşüncesi, özgürlük referanslı temel bir paradigmaya işaret etmektedir. Örneğin yaşama hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, inanç ve ibadet hakkı gibi haklar devletin dahi karışmaması ve müdahale etmemesi gereken haklar arasındadır. Bu bağlamda birinci kuşak haklar özgürlüklerle ilgilidir ve temel olarak medeni ve siyasal haklara atıfta bulunur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2-21 maddeleri arasında birinci kuşak haklara yer verilmiştir ve bu haklar içerisinde ağırlıklı olarak negatif statü hakları vardır. Bunun yanında pozitif haklar da bulunmaktadır, kişi güvenliği ve seçim hakkı gibi.

John Locke, birinci kuşak hakları; ‘‘hayat, özgürlük ve mülkiyet’’ olarak tanımlamıştır. Thomas Jefferson ise bunlara ek olarak; ‘‘mutluluğu arama hakkını’’ ilave etmiştir. Fransız Devrimi’nden sonra yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ise; ‘‘özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme’’ haklarını eklemiştir. Tüm bu haklar, bireylerin temel haklarını ve özgürlüklerini korumayı hedeflemektedir (Uygun, 2000).

Birinci kuşak hakların en belirgin özelliği bireyi ön plana çıkarmasıdır. Nitekim birinci kuşak hakların bir kısmını da negatif statü hakları oluşturmaktadır. Kısacası negatif statü haklarının kişiye sağladığı özgürlük negatif bir özgürlüktür. Bireye negatif özgürlük sağlayan negatif statü haklarının devlete yüklediği rol de negatif yönlüdür. Devletin bu haklara yalnızca müdahale etmemesi yetersizdir, aynı zamanda bu hakka karşı olan müdahaleleri de engellemelidir (Algan, 2007). Ayrıca birinci kuşak hakların bireylerce kullanılmasını sağlamak amacıyla devletin bazı koşulları oluşturması gerekebilir ve bu durum hakkın sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Sonuç olarak birinci kuşak haklar; soyut birey anlayışına uygun (bireylerin standart haklara sahip olması), bireye negatif özgürlük alanı sağlayan, devlete ise karışmama ve müdahale etmeme görevi yükleyen haklardır.

2.2.1.2. İkinci Kuşak Haklar: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar

İkinci Kuşak İnsan Hakları olarak adlandırılan ‘‘ekonomik, sosyal ve kültürel haklar’’, sanayi devrimi ve sosyalist öğretiyi birlikte liberal-burjuva düşüncesinin sosyal adalet ilkesine evrilme süreçlerinden sonra ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi, bu ekonomik ve toplumsal dönüşümün yarattığı ve derinleştirdiği toplumsal sınıflar arasında sosyal bir eşitsizliğe neden olmuştur. İkinci kuşak haklar, işçi sınıfının bu eşitsizliğe karşı tepkisi neticesinde doğmuştur. Nitekim 19. yüzyılda eşitlik ve özgürlük herkese tanınmış olsa da herkes bu özgürlüklerden eşit şekilde yararlanamamıştır. Bireylerin eşitlik ve özgürlükleri soyut ve teorik düzeyde sunulmuştur, ancak pratikte herkes bu haklardan aynı derecede faydalanamamıştır (Gülmez, 2001). Bu haklar, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamlarını iyileştirmeyi ve eşitlik temelinde sosyal adaleti sağlamayı amaçlamıştır.

Karel Vasak’ın ikinci kuşak haklar olarak tanımladığı ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, devletin aktif rol alarak gerçekleştirilmesi gereken haklardır. Ancak burada devlete

düşen ödev sadece hakların korunmasını sağlamak şeklinde değil, çeşitli pozitif rollerin gerektirdiği düzenlemelerle, bu hakların hayata geçirilmesinin gerçekleştirilmesi yönündedir (İfe, 2017). İkinci kuşak hakların ortaya çıkmasındaki temel nedenlerden birisi, toplumdaki sınıflar arası uçurumun devletten istenecek haklarla beraber giderilmeye çalışılmasıdır. İkinci kuşak haklar, sosyalist kesimlerin de desteğiyle ikinci dünya savaşından sonra daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Çalışma, eğitim, dinlenme, barınma, grev, toplu eylem ve sağlık hakları ikinci kuşak haklardır (Güneş, 2020).

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı ile tanımlanmış ve koruma altına alınmıştır. Bu haklar arasında; çalışma hakkı, sağlık hakkı, sendikal haklar, barınma hakkı, adil ücret hakkı, eğitim hakkı, dinlenme hakkı, beslenme hakkı, insana yakışır iş hakkı, sosyal güvenlik hakkı, aile, annelik, çocuk ve gençlerin korunması hakkı, yaşam standardı ve sağlık hakkı, kültürel hayata katılım hakkı yer almaktadır (Aybay, 2019). Bu haklar, bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek ve adil bir sosyal yapı oluşturmak için önemli bir rol oynamaktadır.

İkinci kuşak insan haklarının ortaya çıkmasında özellikle sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. İngiltere’de başlayan sanayi devrimiyle eş zamanlı olarak sermayenin de belli ellerde toplanması, orta sınıfın iflasa sürüklenmesine yol açmış ve sosyal eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. İşçi sınıfı da bu dönemde mevcut duruma karşı muhalefet olarak kendini göstermiştir. Bu muhalif durumun en önemli sonucu ise, genel oy hakkının kabulüyle birlikte bireylerin siyasi hak ve sosyal haklarının genişletilmesi olmuştur (Kalabalık, 2019). İkinci kuşak haklarla birlikte sendika özgürlüğü, sosyal güvenlik hakkı, grev hakkı, toplu sözleşme hakkı gibi haklar gündeme gelmiş ve işçilerin haklarını korumak amacıyla siyasal parti ve örgütler kurulmaya başlanmıştır (Aybay, 2019). Bu başlıktaki haklar, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek, haklarını savunmak ve daha adil bir iş ilişkisi oluşturmak için önemli adımları içermektedir.

Pozitif hukukta ikinci kuşak haklar I. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra uygulanmaya başlamıştır. Bu hakların pozitif hukukta tanınması I. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan anayasalarla yerini almıştır. İlk defa İHEB 22-27. maddeleri ile birlikte uluslararası alanda kendini göstermiştir (Kalabalık, 2019). Bu haklar ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içermektedir. Bu haklara dinlenme hakkı, çalışma

hakkı, emeklilik hakkı, sağlık hakkı örnek olarak verilebilir (Gözler, 2020). Bu haklar klasik haklarda olduğu gibi devlete karışmama ödevi yüklemes, aksine devlete hizmet sunma görevi yükler. Bu haklara literatürde “isteme hakları” da denilmektedir. Bu haklar pozitif haklardır. Yani bireye, dokunulamaz özel alan sağlamak dışında bireye talep ve isteme hakkı da vermektedir. Bu durumda da bireyin devlete karşı beklentiye girdiği söylenebilir. Böylelikle bu isteklerin yani ikinci kuşak hakların hayata geçirilebilmesi özellikle devletin mali kaynakları ile ilgilidir. Bu sebeple kamu kaynakları adaletli bir şekilde dağıtılmalı, kamu yönetiminde saydamlık olmalı, siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin rahatça etkinlik yapabileceği demokratik bir ortam sağlanmalıdır (Aybay, 2019). Turhan’a (2013) göre bu hak kategorisi içinde bulunduğu toplumsal ortam ve koşulları da göz önünde bulundurarak insanı hak öznesi yapmaktadır. Burada devletin konumu değişmekte fakat sosyal devlet anlayışı değişmemektedir.

Algan’a (2007) göre ikinci kuşak haklar, birinci kuşak hakların anti-tezi olduğu, birinci kuşak haklarda olduğu gibi bireyi ön plana çıkardığı ancak bu anlayışın gerçek hayatta yaşayan, somut bir birey veya sosyal vatandaş formuna dönüştüğü görüşündedir. Bu da demek oluyor ki, birinci kuşak haklardaki herkesin haktan eşit şekilde yararlanması söz konusu iken ikinci kuşak haklarda bireyin öznel gereksinimlerinin karşılanması durumundan bahsedilebilmektedir. Kısaca ikinci kuşak hakların amacı; negatif özgürlükleri eşitlikle bağdaştırmak, sosyal eşitliği ve adaleti sağlamaktır.

İkinci kuşak haklar “sosyal eşitlik” fikrini, bireyci felsefe ve doktrinlerin soyut/biçimsel eşitliğini ve “toplumsallaştırma” isteğini içerir. Bu, devletin müdahale etmemesi yoluyla değil, devletin müdahalesi ve aktif eylem yoluyla sağlanır. Bu nedenle de ikinci kuşak insan haklarının çoğu “pozitif statü hakları” yani “talep etme hakları”dır. İkinci kuşak haklar, devletten “talep etme hakkı” doğuran bir haktır ve bu hak boş durarak değil aksine devletin aktif müdahalesi ile gerçekleştirilebilir çünkü amaç, hakkın somut olarak kullanılmasını sağlayan ekonomik/maddi koşulların oluşturulmasıdır (Bignami, 2004).

2.2.1.3. Üçüncü Kuşak Haklar: Dayanışma Hakları veya Kolektif Haklar

İnsan haklarının amacı olan insan onuru, zaman ve yaşam tarzları değiştikçe çeşitli tehditler altında kalmış ve yeni hakların ortaya çıkması bir meydan okuma haline gelmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısında, sosyal ve uluslararası dengesizlikler ve çatışmalar, üçüncü nesil hakların ortaya çıkışını tetiklemiştir (Rorty, 1993). İnsan haklarının temel amacı olan insan onuru, yaşam tarzları ve çevrelerinin zamanla değişmesiyle birlikte çeşitli tehditler altında kalmaktadır. Bu durum yeni hakların ortaya çıkmasını da gündeme getirmektedir. Bu haklar, çevre hakları, barış hakkı, insanlığın ortak mirasını koruma hakkı, kültürel ve ekolojik haklar gibi yeni alanlarda insan haklarının gelişmesine ve genişlemesine odaklanmaktadır. Bu haklar, değişen toplumsal, teknolojik ve çevresel koşullara uygun olarak insan hakları alanını genişletmekte ve güncel sorunlara yanıt vermektedir (Sanders, 1991).

Üçüncü kuşak hak kavramı ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından kullanılmıştır. Bu haklara dayanışma hakları veya kolektif haklar adı da verilmektedir. Algan'a (2007) göre bu haklar; "halkların hakları veya grup hakları" olarak da adlandırılmaktadır. Gözler'e (2020) göre bu haklara; "yeni insan hakları veya son haklar" da denilmektedir. Bu hakların değişik şekillerde adlandırılmasının sebebi ise, bu hakları savunanların hakkın değişik yönlerini ortaya çıkarma istekleridir denilebilir. Örneğin üçüncü kuşak haklar, topluluk halinde belirli bir yaşam alanını belirtir ve sadece toplumda yaşayan tüm insanların çabaları ile gerçekleşir. Karel Vasak ise üçüncü kuşak hakları, insanları sınırlı bir dünyada birleştirebilecek bir güç olarak görmüştür (Aral, 2010).

Üçüncü kuşak haklar olarak nitelendirilen haklar, kendi özellikleri dikkate alınarak dayanışma hakları, halkların hakları, kolektif haklar (grup hakları) ve yeni insan hakları olarak da adlandırılmıştır. Bu hakları dayanışma hakları olarak nitelendirenlere göre, bunlar çevre veya doğal ortamdaki insan haklarıdır. Dengeli bir çevrede barışçıl bir yaşam için devletler arasında uluslararası işbirliği gereklidir. STK'ların iletişim araçlarını kullanarak uluslararası düzeyde yaptıkları çalışmalar da bu çerçevede çok önemlidir. Bu haklar evrensel değerler yaratır ve ulusötesi insanlık ailesinin tüm üyelerinin dayanışmasını ifade eder ve bu anlamda uluslararası toplumun dayanışma yükümlülüklerini ve devletlerin bu çerçevedeki sorumluluklarını tanımlar. Bu haklar, kamu otoritelerinden yerel yönetimlere kadar uzanan bir çerçevede bireylerin ve toplulukların müdahalesi ve katkısıyla anlam kazanır (Gökpinar, 1995).

Devletin birinci kuşak haklara ilişkin daha olumsuz, ikinci kuşak haklara ilişkin daha olumlu tutumu yerini devletin bu haklar konusunda birey ve gruplarla dayanışma içinde olduğu bir tutuma bırakmıştır. Halkların hakları diyenler ise bu hakların yararlanıcılarını

esas almaktadır. Böylece ilk iki kuşağın hak yararlanıcıları sadece bireyler iken, bu hakların yararlanıcıları sadece bireyler değil, çeşitli büyüklükteki gruplar ve halklar da olabilmektedir. Ancak buradaki vurgu bireyler ya da halklar değil insanlar üzerinedir. Bu açıdan ilk iki nesilden açıkça ayrılmaktadır. Bu haklar özellikle 1960'lardan sonra ortaya çıkmıştır. Bu haklar ilk olarak bir dizi uluslararası antlaşmada tanınmış ve daha sonra ulusal yasal belgelerde yer almıştır. Örneğin, çevre hakkı ilk olarak 1972 Stockholm Bildirgesi'nde tanınmıştır. Bu hak daha sonra devletlerin iç hukukunda düzenleme konusu olmuştur. Anayasal düzeyde 1977'de İsveç'te, 1978'de İspanya'da, 1984'te İsviçre'de, 1985'te Avusturya'da, 1988'de Brezilya'da tanınmıştır. Bu haklara örnek olarak; çevre hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı, barış hakkı, insani yardımdan yararlanma hakkı, self determinasyon hakkı örnek olarak verilebilir. Bu haklar, insan hakları spektrumunu genişleterek çevresel, sosyal ve kültürel hakları içerir (Guillerm ve Cesari, 2015).

Bu üçüncü kuşak haklar, dayanışma hakları, halkların hakları ve kolektif haklar olarak adlandırılır. Bunlar, evrensel değerler temelinde insanlık ailesinin tüm üyeleri arasındaki dayanışmayı vurgular ve uluslararası toplumun dayanışma ve sorumluluklarını tanımlar. Dayanışma hakları, çevre ve doğal yaşamın insan hakları olarak değerlendirilir. Dengeli bir çevre, barış içinde yaşam için devletler arasında uluslararası iş birliği gerektirir (Kaboğlu, 1996). Bu haklar, kamu kurumlarından yerel yönetimlere kadar geniş bir çerçevede bireylerin ve toplulukların müdahalesi ve katkısıyla anlam kazanır. Birinci ve ikinci kuşak haklar bakımından devletin daha çok negatif ve pozitif tutumunu aşarak, dayanışma içindeki kişiler ve gruplarla birlikte hareket etmesine olanak sağlar. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları uluslararası düzeyde iletişim araçlarını kullanarak bu hakların korunması ve geliştirilmesi için önemli roller deruhte eder (Anayurt, 2000).

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan bilimsel ve teknik gelişmelerin yol açtığı olumsuzlukları hedef alarak denetimsiz kalkınma ve az gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları sorunların insan haklarına da etkisinin olduğu görülmektedir. Toplumlar adına bilinçlenme yaratması için dayanışma hakları olarak da nitelendirilen üçüncü kuşak haklar bu şekilde doğmuştur (Hekimoğlu, 2003). Üçüncü kuşak hakların doğmasını tetikleyen asıl sebep küreselleşme sürecinde dünyada yaşanan çatışmacı ve eşitliksiz bir uluslararası ortamın var olmasıdır. Bu tip engeller beraberinde çevre, barış ve gelişme hakları gibi üçüncü kuşak hakların oluşmasını sağladığı söylenebilir. Kitlese silahlanma ile barış hakkı, kapitalizmin doğayı bir sermaye aracı olarak görmesiyle çevre

hakkı, emperyalizmin halklar üzerindeki baskısına ve bunun sonucunda ortaya çıkan yoksulluk ile gelişme ve kalkınma hakkının ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu tip hakların gelişmesinde rol oynayan ve uluslararası ilişkiler boyutuna çıkaran bir unsur olarak da uluslararası örgütlerin faaliyetleri gösterilebilir (Çakır, 2020).

Düşünsel temelleri ilk olarak 1945 BM Şartı'nda atılmış olan üçüncü kuşak hakların kurumsallaşması bakımından en önemli düzenleme ise 1968 yılında yapılan BM İnsan Hakları Uluslararası Konferansı sonucunda hazırlanan Tahran Bildirgesi'dir. 1989 La Haye Bildirgesi, 1992 Dünya Çevre Zirvesi, 1993 Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı da üçüncü kuşak hakları içeren diğer önemli düzenlemelerdir (Akbaba, 2016).

İlk iki kuşaktan farklı olarak üçüncü kuşak haklar muhatabına hem ödev hem de hak tanımaktadır. Hakkın sahibi aynı zamanda bu hakkın yükümlüsüdür (Güneş, 2020). Dayanışma hakları olarak da isimlendirilen bu haklar, diğer kuşak haklardan bazı noktalarda farklılaşır. Bunlardan ilki, üçüncü kuşak haklarda devlet ile bireyin müşterek dayanışmasını gerektirmektedir. İkinci bir fark ise; geleneksel haklarda tam ve sağ doğumla bu hakların sahibi olunurken; üçüncü kuşak haklarda doğmamış bireylerin bile hakkı olduğu ileri sürülmektedir (Kaboğlu, 2013). Diğer kuşaklardan farklı olarak üçüncü kuşak haklar insanı merkeze alan bir toplum yaşamı ve birlikteliğin zeminini hazırlar. Nitekim hem bireye hem topluma hem de devlete aittir. Ancak bu hakların hayata geçirilebilmesi için devletin çabası tek başına yeterli olmamaktadır. Bu hakların her kesim tarafından desteklenmesi ve o kesimlerin aktif rol üstlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Aslan, 2019).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yani ikinci kuşak hakların tanınmasıyla birlikte bu hakların yetersiz kalacağı düşüncesiyle yeni haklar gündeme gelmiştir. Bilim ve teknolojiden kaynaklanan sorunlar -nükleer teknoloji, çevreyi tahrip eden sınırsız ve kontrolsüz endüstriyel büyüme ve az gelişmiş devletlerin karşılaştığı sorunlar- bu hakların ortaya çıkmasında rol oynayan diğer etkenlerdir (Kalabalık, 2019).

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, barış hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı, kültürel mirasa katılım hakkı, yerli halkların korunması hakkı, nesiller arası sürdürülebilirlik hakkı, silahsızlandırılmış bir dünyada yaşama hakkı ve kendi kaderini tayin hakkı, doğal kaynaklara erişim hakkı, insani yardımdan yararlanma hakkı, nesiller arası sürdürülebilirlik hakkı, silahsızlandırılmış bir dünyada yaşama hakkı da üçüncü kuşak haklar olarak kabul

edilen literatürdeki diğer hak kategorileridir. Bu hakların ortaya çıkmasında, gelişmekte olan ve yeni bağımsızlığını kazanan az gelişmiş devletlerin karşılaştığı ciddi sorunlar, insan çevresini tüketen sınırsız ve kontrolsüz endüstriyel büyüme, sosyal çatışmalar ve uluslararası antlaşmazlıklar büyük rol oynamıştır (Aral, 2010).

Öte yandan üçüncü kuşak haklar, üçüncü dünya milliyetçiliğinin yükselişinin bir sonucu olarak bu ülkelerin güç, refah ve diğer değerleri küresel ölçekte yeniden dağıtma taleplerini yansıtmaktadır ve bu hakları bütünsel olarak tanıyan ve en geniş şekilde ele alan uluslararası belge ise, 27 Haziran 1981 tarihinde Afrika Birliği Organizasyonu tarafından kabul edilmiş olup, 21 Ekim 1986 tarihinde yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'dır. Bu şartın bazı maddeleri ise şu şekildedir (Gemalmaz, 1987: 137):

“Her halk var olma hakkına sahiptir. Her halkın sahip olduğu kendini belirleme hakkı zamanaşımına uğramaz ve devredilemez.” (m. 20)

“Halklar, zenginliklerini ve doğal kaynaklarını serbestçe tasarruf edebilirler... ” (m. 21).

“Bütün halklar özgürlüklerine ve kimliklerine kesin saygı çerçevesinde iktisadi, toplumsal ve kültürel gelişme hakkına ve insanlığın ortak malvarlığından eşit yararlanma hakkına sahiptirler. Devletler, gelişme hakkının kullanılmasını ayrı ayrı veya iş birliği halinde sağlamakla yükümlüdürler” (m. 22).

“Halklar ulusal planda olduğu kadar uluslararası alanda da barış ve güvenlik hakkına sahiptirler. Devletlerarasındaki ilişkileri, Birleşmiş Milletler Şartı'na örtülü olarak doğrulanan, Afrika Birliği Örgütü'nce de teyit edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ilkesi çerçevesinde yönlendirmelidir.” (m. 23).

“Bütün halklar, gelişmelerine uygun olarak tatmin edici ve bütünleyici bir çevre hakkına sahiptirler.” (m. 24).

Bu haklar iç hukuk belgeleri ile tanındığı durumlarda ise, hukuken bağlayıcı nitelikte olmaktadır. Fakat bu hakların çoğu iç hukukta tanınıp düzenlenme imkânı bulamadıkları için bunlar bağlayıcı nitelikte değil de daha çok hayal edilen, ulaşılmak istenen haklardır denilebilir. Aybay'a (2019) göre bu hakların uluslararası düzeydeki etkilerinin yanı sıra ulusal yasa ve anayasaların yapımında da yol gösterici niteliktedir.

Üçüncü kuşak haklar bazı tartışmalara konu olmuştur. Bunlardan bazıları; grupların da çeşitli haklara sahip olduğu fakat bu hakların insan hakları olamayacağı, dayanışmadan

kaynaklanan her hakkın insan hakkı kabul edilmemesi gerektiği düşünölmüştür. Nitekim sözü edilen haklar bağlamında ödev ve sorumlulukların muğlak olduğu, birey hakları ile kolektif hakların zaman zaman karşı karşıya gelebilmesi ve çatışma yaşayabilmesi noktasında eleştirilere konu olmuştur (Donnelly, 1995). Algan'a (2007) göre üçüncü kuşak haklar, iyimser ve kötümser olmak üzere iki farklı yoruma sahiptir. Bunlardan ilki, üçüncü kuşak hakların henüz bir gelişim sürecinde olduğunu ve zamanla bu tartışmaların sona erebileceği yönündedir. İkinci yorumunda ise, bu belirsizliklerin hakların gelişimini olumsuz anlamda etkileyebileceği, mevcut hak kategorisinin zamanla tamamen reddedilebileceği ve sözü edilen öngörünün geçerliliğinin zamanla doğrulanabileceği yönünde olmuştur.

Bu bağlamda insan hakları öznelerine yani yararlanıcılarına göre birey hakları ve grup hakları olarak iki kısımda sınıflandırılmaktadır. İnsan hakları, insanlara tanınan haklar olduğundan dolayı insan haklarının öznesi kural olarak bireydir. İnsan haklarının felsefi temelini oluşturan insan onuru ise sadece bireyin sahip olabileceği bir değer olduğundan insan haklarının öznesinin yalnızca birey olduğu öğretilde yaygın bir şekilde belirtilmektedir. Örneğin: Grupların farklı hakları olabilir ve vardır da; ancak bunlar insan hakları değildir. Bireylerin insan hakları ile alt grupların (etnik ve dini azınlıklar) kolektif hakları birbirinden ayrıdır ve ayrı ayrı ele alınmalıdır şeklindedir (Uygun, 2000).

Kaboğlu'na (1991) göre, üçüncü kuşak hakların konusunun belirsiz olduğu iddialarına rağmen, tüm hakların bir konusunun olması gerektiğini belirtmektedir ve bir hakkın sahibinin belirlenmesinin birçok avantajı vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, bir hakkın hukuk normu olarak düzenlenebilmesi için, bu haktan kimin yararlanabileceğinin açık olması gerektiğidir. Hak sahibinin kim olduğu kesin olarak belirlenmedikçe, bu hak bir mahkemede korunamaz. Dolayısıyla insan hakkının öznesi birey ya da bireyler topluluğudur. Selçuk'a (1996) göre ise hak sahiplerinin belirlenmesi, herhangi bir hukuki normun uygulanabilirliği açısından oldukça kritiktir. Bir hakkın hangi kişiler veya gruplar tarafından kullanılabileceğinin belirlenmesi, o hakkın yasal korumaya alınabilmesi için gereklidir. Eğer hak sahipleri net bir şekilde tanımlanmazsa, bu hakların mahkeme veya yasal platformlarda korunması oldukça zorlaşabilir.

İnsan hakları konusunda özne belirlenmesi genellikle birey veya topluluklar üzerinden yapılmaktadır. Bireylerin doğal olarak sahip olduğu haklar yanında, belli

durumlarda belli grupların veya toplulukların hak sahibi olduğu durumlar da olabilir. Örneğin, çevre hakkı genellikle insanlık veya gelecek nesiller olarak geniş bir özne tanımına sahip olabilir. Bu yüzden, insan haklarının uygulanabilirliği ve korunabilirliği açısından hak sahiplerinin net bir şekilde tanımlanması oldukça önemlidir. Bu tanımlama, hukuki normların ve yasal süreçlerin doğru şekilde işlemesine ve hakların etkin bir şekilde korunmasına olanak tanır. Diğer taraftan birey hakları bireye tanınmış olan hak ve özgürlükleri tanımlamaktadır. Bu haklar, başka birinin katılımına ihtiyaç duymadan bireyin tek başına kullanabileceği haklardır. Grup hakları ise, bireylerin aynı amaç uğruna bir araya gelerek toplanması ile ortaya çıkan özgürlüklerdir. Bireylerin grup haklarının öznesi olmasının mümkün olamayacağını düşünen görüşlere göre üçüncü kuşak hak kategorisinde yer alan hakların öznelere bakımından kolektif haklar olduğu ifade edilmektedir (Kuzu, 1996).

1960'lı yıllardan itibaren insan hakları belgelerinde grup haklarının tanınması için çalışmalar yapılmıştır. Örnek olarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 1966 Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS)'nin 1. Maddesinde: *“Bütün halkların kendi geleceğini belirleme (self determinasyon) hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.”* 1981 yılında kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (AİHHŞ)'nin 19-24. maddelerinde ise: *“Halkların hakları olarak; halkların eşitliği hakkı, halkların kendi geleceğini belirleme hakkı, halkların baskıdan kurtulma hakkı, halkların yabancı egemenliğine karşı yürüttükleri bağımsızlık savaşında yardım görme hakkı, halkların kendi zenginliklerini serbestçe kullanma hakkı, halkların gelişme hakkı ve halkların elverişli bir çevreye sahip olma hakkına yer verilmiştir.”* Avrupa Konseyi çatısı altında hazırlanıp 1995 yılında kabul edilen Ulusal Azınlıklıların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmenin 5. maddesinde ise: *“Taraf devletlerin ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmaları ve geliştirmeleri ve kimliklerinin asli öğeleri yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları sağlamakla yükümlü olduğu”* belirtilmiştir. Ayrıca, üçüncü kuşak haklar olarak genel kabul gören; çevre hakkı, barış hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı, insani yardımlardan yararlanma hakkı ve self determinasyon hakkı gibi hakların öznelere bakımından bireylerin yanı sıra topluluklar olduğu da kabul görmüştür (Güneş, 2020).

Üçüncü kuşak insan hakları, toplumsal dayanışma ve barış içinde yaşamı destekleyen bir anlayışın ürünüdür. Bu haklar, insanların insancıl bir toplumda yaşama hakkını ifade eder

ve yalnızca bireyler için değil, tüm toplum için geçerlidir. Üçüncü kuşak hakların gerçekleştirilmesi, sadece ve sadece devletin değil, bireylerin ve grupların da katkısını gerektirir. Toplumun tümü, bu hakların hayata geçirilmesi için bir araya gelerek etkin bir şekilde sorumluluk üstlenmeli ve katkı sağlamalıdır. Pasif bir katılım yeterli olmaz, toplumun aktif olarak bu hakların gerçekleşmesi için çaba göstermesi önemlidir (Aral, 2010). Neticede üçüncü kuşak hak olarak üzerinde genel anlamda uzlaşılmış; “çevre hakkı”, “gelişme ve kalkınma hakkı”, “insani yardımlardan yararlanma hakkı”, “barış hakkı” ve “self determinasyon hakkı” kendi içerisinde farklı alt başlıklara ayrılmaktadır. Tüm bu hakların tamamı, evrensel ölçekteki uluslararası insan hakları belgelerinde bütüncü şekilde henüz yer alamamış olsa da 1981 yılında imzalanan AİHHŞ’de ayrıntılı bir şekilde tamamına yer verilmiştir.

2.2.1.3.1. Çevre Hakkı

Çevre sadece yaşamın sürdürüldüğü geniş bir alan değil, aynı zamanda milyarlarca organizmanın yaşadığı devasa bir ekosistemdır. Çevre, insanların ve diğer organizmaların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve birbirlerini etkiledikleri fiziksel, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel bir ortam olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre, ekonomik üretim faktörlerinden biri olan doğal kaynaklar da çevreye dahildir. Benzer bir tanıma göre çevre; fiziksel, kimyasal, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerden oluşan karmaşık bir sistemdir. Bu açıdan çevre ve insan farklı ve karmaşık faaliyetler içerisinde (Keleş ve Hamamcı, 1998).

Organizmaların yaşamlarını etkileyen faktörlerin bütünü olarak da kısa şekilde tanımlanabilen çevre, organizmaların etkileşimde bulunduğu tüm biyolojik ve biyolojik olmayan unsurları da içermektedir. Çevre, insan faaliyetleri ve organizmalar üzerinde doğrudan veya uzun vadeli dolaylı etkilere sahip olabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve sosyal faktörlerin de tamamını kuşatır. Dolayısıyla, çevrenin canlı unsurları insanlar, bitki örtüsü, hayvan toplulukları ve mikroorganizmalardır. Cansız unsurlar ise iklim, hava, toprak, su ve dünyanın yapısıdır. Canlı ve cansız unsurların toplamı çevreyi oluşturur ve birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir (Armağan, 2005).

Öğütçü’ye (2009) göre insanlar yeme, içme, giyinme ve ısınma gibi belli ihtiyaçları olan varlıklardır. İnsanoğlu varoluşundan bu yana bu ihtiyaçlarını karşılamak için doğadan

faaydalanmıştır. Sanayileşme, kentleşme, fosil yakıtların kullanımı ve nüfusun sürekli artmasıyla birlikte, çevreye verilen zarar büyük boyutlara ulaşmıştır ve özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren ise bir felaket olarak adlandırılmıştır. Artan evresel tahribatla birlikte, özellikle 1960'ların sonlarından itibaren gelişmeye başlayan evre bilinci, uluslararası örgütleri ve devletleri de bu çevresel felakete karşı duyarlı hale getirmiştir. Hem uluslararası hem de ulusal düzeyde bu felakete karşı çözüm arayışları başlamış ve çevresel bozulmanın önlenmesi için hukuki dayanakların oluşturulması ilkesi benimsenmiştir. Diğer bir deyişle, evre sorunlarının çözümü için uluslararası hukuki normların oluşturulması ihtiyaı gündeme gelmiştir (Grant, 2015).

Nitekim evreye verilen zararın giderilmesi ve tekrarının önlenmesi amacıyla çevresel konuları düzenleyen kurallar evre hukukunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Basitçe ifade etmek gerekirse evre hukuku; çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, doğal kaynakların toplum tarafından kullanımına ilişkin kurallar koyan ve bu kurallara uymayanlara gerekli yaptırımların uygulanmasını sağlayan bir hukuk dalı olarak doğmuştur. Hakların, hukuki korumanın olduğu yerde tanındığı önermesine dayanarak, evre hakları da evre hukukunun olduğu yerde tanınıp korunabilir (Görmez, 2020).

İnsan hakları ve temel özgürlükler birbirinden ayrılamaz olduğundan, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar tanınmadan kişisel ve siyasi hakların tam olarak gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, insan haklarının kategorize edilmiş ve sınıflandırılmış olması birbirleriyle ilişkili olmadıkları anlamına gelmez. evre, tüm hakların kullanılabilereği yaşanabilir bir ortamdır ve evre hakkı, tüm bu tasniflere rağmen, tüm hak ve özgürlüklerin varlığı ve geçerliliği için bir koşuldur. İnsan hakları da dahil tüm haklar ancak yaşanabilir bir ortamda kullanılabilir (Kaboğlu, 2000).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasa'nın 56. maddesine göre: *‘‘Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek devletin ve kişilerin ödevidir’’* (Madde 56, T.C. Anayasası). Böylece 1982 Anayasası, evreye yönelik koruma devi yükleyen ve aynı zamanda bunu bir insan hakkı olarak ngren anayasalar arasında yerini almıştır. Anayasanın 56. Maddesi; *‘‘herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu’’* belirtmekte ve yaşam hakkının ancak sağlıklı ve dengeli bir çevrede gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. T.C. Anayasası'nın evre hakkına 56. maddenin, *‘‘ekonomik ve sosyal haklar ve*

yükümlülükler’’ başlıklı bölümünde yer vermiş olması önemlidir. Çünkü çevre hakkını diğer haklarla bütünsel bir bağlamda değerlendirmektedir. Bu bütünlük içinde çevre hakkı, en temel insan hakkı olan yaşam hakkının bir uzantısı ve insan olmanın da bir gereğidir (Keleş, 2019). Anayasa’nın 56. maddesinin başlığı ve metni doğrudan “çevre hakkı” kavramını içermemektedir. Bunun yerine “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” ifadesi tercih edilmiştir. Çevre hakkının nesnesinin ekolojik açıdan dengeli bir çevre olması beklenirken, T.C. 1982 Anayasası’nda “yaşam hakkı” ile bağlantılı olarak öngörülen çevre hakkının nesnesi sağlıklı ve dengeli bir çevredir.

• Çevre Hakkının Konusu

Çevre hakları, tüm canlı organizmaların, bu organizmalarla ilişkili cansız organizmaların, canlı ve cansız organizmalar arasındaki karşılıklı ve süregelen ilişkilerin oluşturduğu ekosistemlerin korunmasını kapsar. Dünyanın ekosistemleri veya ekosferi; atmosfer (hava), hidrosfer (su), litosfer (toprak) ve biyosferden (canlı organizmalar) oluşur. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınma ilkesi, kalkınmanın ekosistemlere zarar vermeyecek, doğal kaynakları tüketmeyecek ve gelecek nesillerin gelişmesine olanak sağlayacak şekilde planlanmasını amaçlar ve çevre hakkına içkindir. Nitekim çevre hakkı, devletin doğal çevreye ve yaşam koşullarına yönelik olumsuz etkilerini ve zararlarını önlemek ve cezalandırmak için gerekli önlemleri alma yükümlülüğünü ve daha genel olarak, tüm insanların sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir çevre hakkına saygı gösterme, mal ve emtia kullanımını düzenleme yükümlülüğünü öngörmektedir. Yaşanabilir bir çevrenin korunması, en temel hak olan yaşama hakkı ve canlıların hayatta kalma hakkının korunabilmesi için gereklidir (Uzmen, 2007).

Çevre hakkının zamana bağlı olmaması, hakkın sadece şimdiki nesle değil gelecek nesillere de ait olduğu anlamına gelmektedir. Bireyler, topluluklar, devletler ve gelecek nesiller çevre hakkının öznelidir. Bir bakıma çevre hakları mevcut ve gelecek nesilleri dayanışma ve iş birliği temelinde birbirine bağlar. Öte yandan çevre hakları, bölgesel kısıtlamalara tabi değildir. Çünkü çevresel bozulma durumunda ortaya çıkan olumsuz unsurları idari sınırlar belirleyemez. Çevre haklarını diğer insan haklarından ayıran en çarpıcı özelliklerden biri de haklar ve yükümlülükler arasındaki diyalektiktir. Çevresel haklardan yararlananlar aynı zamanda bu hakların öznelidir. Çevresel haklar söz konusu

olduğunda, hak sahipleri aynı zamanda çevreyi koruma görevlerini de yerine getirmekle yükümlü yurttaşlardır (Reyhan ve Reyhan, 2020).

• Çevre Hakkının Sahipleri

Çevre hakkının öznesini, bu hakka uyulmasını talep edebilecek şimdiki ve gelecek nesiller olarak tanımlamak mümkündür. Çevre hakkı, bugünün insanların gelecek nesillere karşı bir sorumluluğunu ve iki nesil arasındaki dayanışmayı temsil eder. Çevre hakkı sahipleri bu hakka saygı gösterilmesini talep edebilecek kişilerdir, ancak sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olanlar sadece insanlar değildir. Çünkü insanoğlu doğal çevreden ve çevresinden ayrı değil, onun bileşenlerinden birisidir. Bu bakımdan, diğer haklardan farklı olarak çevre hakkı, hak sahipleri (özneler) için daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. Dört hak sahibi kategorisi vardır: bireyler, bireylerden oluşan topluluklar, gelecek nesiller ve devletler (Eldelekli, 2022).

Bu bağlamda çevre sorunlarının yanı sıra iklim değişikliği, doğada yaşayan insan toplumunu doğrudan etkileyen ekonomik, politik, psikolojik, sosyolojik ve hukuki bir konu olarak düşünülmelidir. Siyaset, sosyal hayatın bir ortalaması ve gündelik yaşamın da bir uzantısı olarak düşünüldüğünde, modern dünyanın geleceği adına ortaya çıkan bu yavaş felakete karşı mücadelede, siyasetin önemli bir misyon üstlenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Örneğin iklim değişikliğinin şehir planlamasında siyasi bir gündem olarak ele alınması öncelikli bir konu başlığı olarak ele alınmalı ve bu hem merkezi hem de yerel yönetimlerin doğrudan müdahalesiyle hayata geçirilmesi gerekmektedir. İklim değişikliğiyle mücadelenin öncüleri ve çevre hakkının da yasal sahipleri olarak; hükümetler, bürokratlar, belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve kamuoyu arasında etkileşimli bir sürecin varlığı sürdürülebilir bir düzeyde ilerlemesi elzemdir (Üstün ve diğer., 2023).

Sivil çevre hareketlerinin faaliyet alanlarına bakıldığında ise genel olarak şu temel eksenlerde geliştiği görülmektedir (Öztürk, 2011: 84-85):

- *Biyoçeşitlilik, doğal kaynakların, endemik/soyu tükenmekte olan türlerin korunması,*
- *Ekolojik yaşam biçimlerinin savunusu, gıda güvenliği, çevre-insan sağlığı ilişkisine yönelik savunuculuk ve lobi faaliyetleri,*

- Çevre eğitimi ve çevre bilincinin geliştirilmesi,
- Kentsel altyapının ve üstyapının geliştirilmesi, doğal-kültürel varlıkların, mimari dokunun korunması.
- Tarım, hayvancılık, kırsal kalkınma, eko-turizm, eko-tarım, çevreyle ilgili diğer ekonomik faaliyetler,
- Çevre politikaları, yasalar, uygulamalar ve yerel düzeydeki yansımaları,
- Katı atık yönetimi, geri dönüşüm, arıtma,
- Küresel çevre sorunları, iklim değişikliği, küresel ısınma, çölleşme ve yenilenebilir enerji.

• Çevre Hakkının Üçüncü Kuşak Hak Niteliği

Çevre hakkı, insan hakları teorisinde dayanışma hakları olarak da bilinen üçüncü kuşak haklardan biridir. Çevre hakkı, diğer dayanışma hakları gibi, belirli bir toplumdaki yaşam anlayışını temsil eder. Çevre hakları, toplumsal yaşamdaki tüm katılımcıların ortak çabalarıyla hayata geçirilir. Konusu, öznesi ve nesnesi bakımından çevre hakkı, üçüncü kuşak hakların tüm özelliklerini taşımaktadır (Özdek, 1993).

Dayanışma hakları olarak da bilinen üçüncü kuşak insan haklarının ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri bilimsel ve teknolojik ilerlemenin yarattığı sorunlardır. Artan çevre kirliliği, tüm insanlığı yok etme potansiyeli olan savaflara yol açabilecek nükleer silah tehlikeleri, bölgesel savaş ve çatışmalar, ülkeler ve bölgeler arasındaki büyük gelişmişlik farkları gibi insanlığın gezegen üzerindeki varlığını tehdit eden konular, uluslararası alanda ortak dayanışmayı zorunlu hale getirmiştir. Böylece küresel ölçekte bu sorunlara ortak çözümler bulunması sağlanmıştır ve büyük uluslararası konferanslar ve Genel Kurullar yeni kuşakların haklarını tanımıştır (Aral, 2007). Bu uluslararası konferanslar ve belgelerle ortaya çıkan ve olgunlaşan dayanışma hakları, tüm insanlığın omuz omuza vermesi halinde hayata geçirilebilecektir, aksi takdirde tek tek insanların ve ülkelerin üstesinden gelemeyeceği sorunlardan oluşmaktadır. Örneğin çevre hakkı, barış hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı gibi haklar evrensel bir değer niteliğindedir. Bu bağlamda dayanışma haklarının ortak paydası bugün yaşayan tüm insanların ve gelecek nesillerin yaşam hakkıdır ve doğası gereği bu haklar bireylerin, birey topluluklarının, kamu ve özel kuruluşların ve devletlerin ortak çabası ve dayanışması ile anlam kazanır (Kaboğlu ve Özalp, 2021).

• Çevre Hakkının Gelişimi ve İçeriği

Çevre, ekolojik bir toplumun gerçekleri ve talepleriyle ilişkili olarak insanların maddi ve manevi yaşamı ile ekolojik denge arasındaki uyumu ifade eder. Evrensel olarak tanınan dayanışma haklarından biri olan çevre hakkının kapsamı, doğal yaşamın, flora ve faunanın korunması, temiz doğanın (toprak, su, hava) muhafaza edilmesi, düzenli sanayileşme, kimyasal atıkların uygun şekilde arıtılması, estetik ortamların yaratılması ve kültürel mirasın korunmasıdır. Sanayi tesisleri, nükleer santraller, mobil santraller, petrol aramaları, kimyasal atıkların ihracatı, atıkların uygunsuz arıtılması ve depolanması, erozyon, ormanların yakılması ve dağıtılması, salgın hastalıklar, tarihi varlıkların yok edilmesi, depreme karşı korumasız yapılaşma ve yoksulluk çevre hakkını ihlal eden başlıca olgulardır (Birpınar, 2022).

BM tarafından 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen “İnsan Çevresi Konferansı”, çevre haklarının insan hakları olarak ulusal ve uluslararası belgelerde yer almasında bir dönüm noktası olmuştur. Bu konferansın sonunda kabul edilen Bildirge’nin 1. Maddesi: *“İnsanın onurlu ve esenlik içinde bir yaşam sürmesine elverişli kaliteli bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına sahip olduğu”* ilkesini içermektedir. Böylece ilk kez uluslararası bir hukuk metninde sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından bahsedilmiş ve çevre hakkı tanınmıştır. Stockholm Konferansı’ndan itibaren çevre hakkı, insan hakları alanında bağımsız bir hak olarak tanımlanmaya başlamış ve hem uluslararası anlaşma ve belgelerde hem de ulusal anayasalarda ve çeşitli yasal düzenlemelerde yerini almıştır (Peters, 2017).

Türkiye Barolar Birliği (TBB) Anayasa Önerisi’nde çevresel hususlara yer veren ilk madde “Yerleşme Hürriyeti” başlıklı 35(2) maddesidir. Bu fıkra, yerleşme hürriyetinin “sağlıklı ve dengeli kentleşmeyi gerçekleştirmek” amacıyla kanunla sınırlanabileceğini öngörmektedir. Mülkiyet haklarını düzenleyen Madde 51(2), bu hakların ancak kamu yararı ve çevrenin doğal dengesinin korunması amacıyla kanunla sınırlandırılabilceğini öngörmektedir. Bu düzenlemenin gerekçesi açıklanırken, çevrenin korunması ve kamu yararı kavramlarının birbirini kapsadığı belirtilmekte, ancak sadece kamu yararından bahsetmenin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Bunun gerekçesi ise şu şekilde açıklanmaktadır: *“...kamu yararı kapsamına alınmış, ancak konunun önemi nedeniyle*

çevrenin doğal dengesinin korunması özel bir sınırlama nedeni olarak öngörülmüştür''
(Gürseler, 2008).

Yaşam hakkının temel koşullarından birini oluşturan ve vazgeçilmez olan tüketicilerin temel haklarından biri de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır. Özellikle çevresel bozulma son yılların en önemli konularından biri olmuştur. Sağlıklı bir çevre hakkı, yaşam kalitesini artıran fiziksel bir çevreye sahip olma hakkı, çevresel tehlikelerden korunma hakkı, bugünkü ve gelecek nesiller için etkileri olduğu düşünülen çevreyi koruma hakkı, çevreyi koruma ve muhafaza etme ödevi olarak da ifade edilmektedir (Ertürk, 2018). Sağlıklı bir çevre, yaşam hakkının vazgeçilmez bir koşuludur. Sağlıklı bir çevreye sahip olma çerçevesinde, çevrenin temizliğini sağlayan fiziksel bir çevreye sahip olma, çevre kirliliğine bağlı bazı tehlikelerden korunma, çevrenin şimdiki ve gelecek nesiller için etkileri olacağı öngörülmüş korunması ve muhafaza edilmesi hakkı ile ilgili hususlar belirtilmiştir. Çevre hakkının konusu, insan yaşamının sağlıklı, dengeli ve bozulmamış bir yaşam çerçevesinde sürdürülebilmesidir (Yaman ve diğer., 2023).

Çevreden yararlanma hakkının konusu olan ekolojik açıdan dengeli bir çevre, başta toprağın doğal yapısı, su, hava, iklim, bitki örtüsü, biyolojik çeşitlilik, kültürel ve doğal varlıklar olmak üzere çevrenin tüm bileşenlerinin korunduğu ve kirlilikten uzak tutulduğu bir çevredir. Anayasa'nın 56. maddesi herkesin çevre hakkına sahip olduğunu öngörmektedir. Dolayısıyla, herkes ekolojik olarak dengeli ve temiz bir çevrenin yararlanıcısıdır. Devletler ve vatandaşlar bu hakkın öznelere olarak kabul edilmektedir. Çevre hakkının öznesi olarak "herkes" belirlenirken, hakkın öznesi olarak sadece devlet ve bireylere yer verilmesi uygun değildir. Çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi ve çevresel kalkınma ancak herkesin katılımı ve ortak çabası ile mümkündür (Balın, 2011).

Çevre hakkı, temel haklar sisteminin bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. Ulusal ve uluslararası çevre hukuku ve politikası, çevrenin dünyanın her yerinde ve her koşulda korunması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Dünya insanlığın ortak malıdır ve günümüzde biyolojik yaşam alanlarının fiziksel tahribatı onarılamaz bir yara almıştır. Dünya ulusları ve çevre örgütleri kendi ulusal çevrelerinin tahrip edilmesine karşıdır. Bu karşıtlık, çevre etiği açısından haklı ve hukuki bir tutumdur. Gelecek nesilleri etkileme potansiyeli içeren karşıt olma sorumluluğu koşulsuz ve mutlaklıdır (Yaylı, 2012).

Bozkurt'a (2021) göre, çevre hakkını gerçekleştirmek için gereken önlemlerin maliyetinin, bir çevre felaketi meydana geldikten sonra onu telafi etmek için gereken maliyetten daha fazla olduğunu iddia etmek zor görünmektedir. Özellikle yaşam destek sisteminin tamamen çökmesinden sonra, herhangi bir ekonomik maliyetle onu eski haline getirmek imkansızdır. Bu nedenle insanlar tüm eylemlerinde, özellikle de ekonomik faaliyetlerinde bunu göz önünde bulundurmalıdır. Başta ekonomik faaliyetler olmak üzere tüm faaliyetlerin bu zamanda gerçekleşebilmesinin koşulu, onlara olanak sağlayan ve onlar için bir yaşam destek sistemi sağlayan ortamın varlığıdır. Bu, diğer her şey için bir ön koşuldur. Dolayısıyla yaşanabilir bir dünya için insanlığın çevresel konularda yapması gereken çok şey vardır. Bu hem insanlığın kendisine, hem gezegendeki diğer canlılara, hem de gelecek nesillere karşı bir borcudur. Bir Kızılderili atasözü şöyle der: *“Biz bu dünyayı atalarımızdan miras almadık, torunlarımızdan ödünç aldık.”*

• Çevre Hukukunun Doğuşu

Çevre hukuku, insanlar ve doğal çevre arasındaki etkileşimi düzenleyen antlaşmalar (sözleşmeler), yönetmelikler ve genel hukuk kurallarının tamamıdır. Çevre hukuku, gerektiğinde insan faaliyetlerini kısıtlayarak veya engelleyerek insanların çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Antik çağlardan bu yana, yerel topluluklarda yaşayan insanlar doğal kaynakları kullanırken uyulması gereken kurallar oluşturmuş ve uygulamıştır. İnsanlar doğadan yararlanırken ilk yıllarda onu çok fazla tahrip etmemiş ve 20. yüzyılda doğanın tahrip edilmesi konusu gündeme gelmemiştir (Turgut, 2017). Ancak 20. yüzyılda bu durum ciddi bir değişime uğramış ve doğanın geri dönüşü olmayan bir şekilde tahrip edilmesinin sonuçları ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanoğlunun yapay bir çevre inşa etmek ve bu çevre içinde yaşamını sürdürmek için doğal kaynakları kullanması ve sömürmesi tehlikeli bir boyuta ulaştıncaya kadar çevre sorunları büyük önem kazanmıştır. O kadar önemli hale gelmiştir ki, bu sorunu çözmek için oluşturulan politikaların uygulanmasının bir aracı olarak, bağımsız bir hukuk dalı oluşturacak ölçüde kurallar yaratılmıştır. İşte çevre hukuku olarak bilinen hukuk alanının temelini bu kuralların toplamı oluşturmaktadır (Bilgili, 2015).

1972 tarihli Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Bildirgesi, doğal ve insan eliyle şekillenen çevrenin, insan hakları ve yaşamın sürdürülmesi açısından taşıdığı önemi ön plana çıkarmıştır. Sözü edilen Bildirge, çevre koruma ile ekonomik gelişim arasında var olan

ikileme de değinmeke; gerçek anlamda kalkınmanın, çevrenin korunması suretiyle mümkün olabileceğini ve çevrenin muhafazasının, ekonomik gelişimin ayrılmaz bir parçası olduğunu dile getirmektedir (Ekinci, 1998).

Çevrenin korunması, çevreye verilen zararların giderilmesi, bunun için gereken mali kaynakların belirlenmesi, ceza ve diğer yaptırımların caydırıcılığı hukuksal alana ait konulardır. Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde yeni bir hukuk alanı olarak “çevre hukuku” ortaya çıkmaktadır. Özetle çevre hukuku, çevrenin kamu yararı için korunmasını amaçlamakta ve günümüzde genellikle “çevre hakları” tartışmaları etrafında şekillenmektedir (Çoban, 2020).

2.2.1.3.2. Gelişme ve Kalkınma Hakkı

4 Mart 1986 tarihinde kabul edilen “Kalkınma/Gelişme Hakkı Bildirgesi”nin 1. Maddesi kalkınma hakkını şu şekilde tanımlamaktadır: *“Kalkınma hakkı, herkesin ve her devletin, tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşmesini sağlayacak şekilde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi kalkınmaya katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma şeklindeki devredilemez insan hakkıdır tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilmesine katkıda bulunma ve bunlardan yararlanma hakkıdır.”* Bu tanımdan da anlaşılaçağı üzere Bildirge, kalkınma hakkının devredilemez bir insan hakkı olduğunu belirtirken, bu hakkın kullanıcılarını bireyler ve halklar olarak tanımlamaktadır. Bildirge’de incelenen kalkınma hakkının göze çarpan özellikleri özetlendiğinde, bu hakkın bir insan hakkı olduğu ve kalkınma sürecindeki tüm insan hak ve özgürlüklerinin hem devletlerin hem de uluslararası örgütlerin ulusal ve uluslararası düzeyde sorumlu oldukları sonucuna varılabilir (Çelik, 2011).

Donnelly (1985), kalkınma hakkı ve kalkınma için olası gerekçeler arayışında kaleme aldığı bir makalede, söz konusu hakların durumu ve maruz kaldığı farklı yaklaşımlar konusunda oldukça etkili bir örnek vermektedir. Filozoflardan, teologlardan ve insan hakları hukukçularından örnekler vermiştir. Filozofların görevleri karanlık bir odada var olma ihtimali olan veya olmayan bir kara kediyi aramaktır, ilahiyatçı bu kediyi bulduğunu iddia eder ve insan hakları hukukçusu da konuyu, kara kedilere nasıl davranılacağına dair bir yönergeye dönüştürmesi için komisyona havale eder.

• Gelişme ve Kalkınma Hakkının İçeriği

BM Genel Kurulu'nun Mayıs 1974 Bildirisi barışçıl ve adil bir dünya düzeninin gelmesini, büyük ölçüde azgelişmişliğin ortadan kalkmasına bağlamıştır. Yine BM Genel Kurulu'nun “Kalkınma/Gelişme Hakkı Bildirgesi”, bu hakkın gerçekleşmesinin aşamalı özelliğini vurgular. Uygulamaya konmasında, uluslararası toplumun dayanışma ödevleri ile devletin sorumlulukları arasındaki gerçekçi denge yer alır (Kaboğlu, 1996).

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte dünya büyük bir gelişme kaydetmiştir. Hızlı nüfus artışı ve teknolojik gelişme, üretimin artmasına ve kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Artan tüketim ve üretim ihtiyaçlarını karşılamak için insanoğlu sınırsız bir kaynak olarak gördüğü doğayı sömürmüş ve tahrip etmiştir. Ekonomik, sosyal ve teknolojik alanlardaki kalkınma çabaları çoğu zaman çevresel değerlerin ihmal edilmesine yol açmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kalkınma çabaları birçok ülkeyi ekonomik olarak ileri bir seviyeye taşımış, ancak geride insanlığı tehdit eden çevre sorunlarını da bırakmıştır. Başlangıçta kalkınma adına meşrulaştırılan çevre sorunları, giderek bölgeselliği aşarak küresel bir boyut kazanmıştır. 1970'lerden itibaren kalkınma ve doğal çevre arasında bir denge arayışı giderek artan bir ihtiyaca dönüşmüştür. Böylece “sürdürülebilir kalkınma” modeli gündeme gelmiştir. Bu model, çevre ve insan sermayesini dikkate alarak kaynakların optimum kullanımını hedefleyen, insan ve diğer canlı organizmalarını etkileyen tüm faktörleri içeren tek uzun vadeli kalkınma modeli haline gelmiştir. Çeşitli tanımları yapılmıştır ancak 1987 Bertrand Raporu'nda yer alan ve yaygın olarak kabul gören tanımı ise: “*Gelecek nesilleri ihtiyaçlarından mahrum bırakmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılama süreci*” şeklindedir (Özdek, 2000).

Bu tanım, kalkınma ve doğal kaynakları dengeleyen, gelecek nesillerin de kalkınmadan bugün olduğu kadar faydalanmasını sağlayan ve çevre ile kalkınmanın birbirini tamamladığı bir kalkınma yaklaşımını ifade etmektedir. Başarılı bir “sürdürülebilir kalkınma modeli” ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları aynı anda vurgulamalı ve işbirliğine elverişli olmalıdır. Bu kavramın çevresel boyutu, biyolojik ve fiziksel sistemler arasında bir denge kurulmasını öngörmekte ve ekosistemlerin değişen koşullara uyum sağlamasını savunmaktadır. Dolayısıyla artık kalkınma ve çevrenin birbirinden ayrılmaz olduğu ve sürdürülebilir kalkınmanın bugünün ve geleceğin kalkınması için bir özgün bir model oluşturduğu kabul edilmektedir (Tıraş, 2012).

Sürdürülebilir kalkınma, 1992 yılında Rio’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda insanlığın ortak kalkınma stratejisi olarak kabul edilmiştir. Böylece gelecek nesiller için çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliği ve doğal kaynakların dikkate alınması, kaynakların toplumlar arasında adil dağılımı, insan haklarının korunması, yoksullukla mücadele, küresel eşitliğin sağlanması, sosyal adalet ve ekonomik kalkınma gibi konular bu kavramın kapsamına dahil edilmiştir (Yaylı, 2012).

Çakır’a (2020) göre gelişme ve kalkınma; iktisadi, toplumsal ve kültürel boyutu olan kapsamlı bir süreçtir. Kalkınma hakkının diğer haklarla olan ilişkisi bakımından da Aral (2010) kalkınma hakkını; insanın maddi ve manevi olarak kendini geliştirebilecek en iyi toplumsal ve iktisadi düzenin tesis edilmesi olarak tanımlayarak kalkınma hakkının asıl hedefinin insan olduğunu vurgulamaktadır. Gelişme ve kalkınma hakkının insan hakkıyla ilişkisi açısından her ikisinin de ortak savunduğu görüşler mevcuttur. İnsanca yaşama şartlarının oluşması, adaletin tesis edilmesi gibi hedefler her ikisinin içinde barındırdığı görüşler olarak ileri sürülebilir. Aydın’a (1996) göre özgürlük, yaşam standartların iyileştirilmesi ve adalet gibi haklar, gelişme ve kalkınma hakkının özünü oluşturan temel unsurlardır. Bu değerlerin hayata geçirilmesi için gelişme ve kalkınma hakkının güvence altına alınmasının şart olduğu söylenebilir. Bu açıdan gelişme ve kalkınma hakkı, tüm insan haklarının hayata geçirilmesi açısından gerekli olan bir hak olarak var olduğu ifade edilebilir. Bu açıdan gelişme ve kalkınma hakkıyla asıl ulaşılması gereken hedef, insan hakları standartlarını yükseltmektir.

Çelik’e (2011) göre, gelişme ve kalkınma hakkını, herkesin kişiliğini serbest bir şekilde geliştirebilmesi ve her topluluğun kültürel kimliğine saygı gösterilmesini isteme hakkı olarak ifade etmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkında insan haklarına saygı, eşitlik ve ayrımcılığın olmaması temel bir parametredir. Gelişme ve kalkınma hakkı aynı zamanda hem bireysel hem de toplumsal anlamda çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Dezavantajlı kitlelere, azınlık gruplarına, bireylere ve devletlere yönelik olduğu ifade edilebilir. Gelişme ve kalkınma hakkının gelişmesi sayesinde diğer bütün özgürlüklerin de gelişmesi sağlanabilmekte ve öteki hakların da özünü oluşturmaktadır. Eğer bir toplum kalkınma hakkından mahrum bırakılırsa diğer tüm hakların güvence altına alınması da zorlaşabilir. Aynı şekilde bir uluslararası mekanizmanın, az gelişmiş bir devletin yapacağı gelişimi

engellemesi, o devletin kendi yurttaşının gelişim hakkına cevap vermesinin zorlaşacağı anlamına da gelmektedir.

Akbaba'ya (2016) göre, zaman kavramından soyutlanmış, öznesi tüm bireyler ve toplumlar, hedefi devletler, bireyler, topluluklar ve uluslararası örgütler olan, tüm öznelere birbirleriyle dayanışması sonucu ortaya çıkan ve geçmiş, şimdiki ve gelecek nesilleri kapsayan bir hak olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda tüm bireylerin ve toplulukların ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve hukuki alanlarda gelişme, kişiliklerini özgürce geliştirme ve kültürel kimliklerine saygı gösterilmesi hakkını temsil eden gelişme hakkı, uluslararası boyutta tüm ulusların dünyanın ekonomik refahından eşit ve adil bir pay alacağı anlamına gelmektedir.

Gelişme ve kalkınma hakkı, başlangıçta sadece ekonomik gelişme olarak algılanmış, bu sürecin ardından siyasal, toplumsal ve kültürel anlamda gelişmelere yol açacağı düşünülse de zamanla bu hakkın daha bütüncül olduğu kabul edilmiş ve eski yaklaşım terk edilmiştir. Aynı zamanda bu hak sadece üçüncü dünya ülkelerinin ihtiyacı olan bir hak olmayıp, tüm dünyayı ilgilendiren bir hak kategorisi olarak ön plana çıkmıştır. Buradan yola çıkarak gelişme ve kalkınma hakkının üç boyutu öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, gelişme ve kalkınma hakkının hayata geçirilmesi için uygun çevre ve ortamın oluşması gerekir. İkincisi, sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin varolması gerekir; üçüncüsü ise insan merkezli bir gelişim kültürünün yerleşmiş olması gerekir. Uluslararası ve bölgesel ölçekli yasal mevzuatlarda bu üç boyuttan da bahsedilmektedir. BM şartında, şartların nasıl iyileştirileceği anlatılırken, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde hak ve özgürlüklerin tanındığı uluslararası bir düzenden bahsedilmektedir. İkiz sözleşmelerde de herkesin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve politik haklardan yararlanabileceği bir ortamın oluşturulmasından söz edilmektedir (Özgen ve Kahyaoğlu, 2021).

1960'lı yıllara kadar gelişme ve kalkınma hakkı, insan hakları içerisinde tanımlanmamış, daha sonra Birleşmiş Milletler tarafından gelişme ve kalkınma hakkı insan haklarının bir parçası kabul edilmiştir. Okuryazarlık oranı, eğitime ulaşılabilirlik, ortalama hayat beklentisi ve ortalama gelir gibi konuları kapsamına almıştır. Kalkınma kavramı aynı zamanda insan haklarını geliştirip merkezine almaktadır. Kalkınma hakkının ne olduğu konusunda ise evrensel kabul görmüş olması bakımından 1986 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan bildirgedeki tanım esas alınmıştır. Buna göre sözleşmenin 1. maddesi

bu hakkı: “*Her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle, vazgeçilmez bir insan hakkı*” olarak tanımlanmıştır (Çelik, 2011).

1977 yılında “BM İnsan Hakları Komisyonu”na tanınıp yönerge hazırlanması ile birlikte gelişme ve kalkınma hakkı bir bildirgeye dönüşmüştür. Bu kapsamda gelişme ve kalkınma hakkıyla ilgili olarak, bu hakkın sadece devletlerin değil toplumların ve ulusların sorumluluğunda olduğu da dile getirilmiştir. Ardından gelişme ve kalkınma hakkı ile ilgili bildirinin BM tarafından imzaya sunulması sürecinde karşı çıkan bazı devletlerin gerekçesi ise, bu tip bir hakkın ulusun içinde bulunduğu birey ve devlet arasında olabileceği yönünde olmuştur (Çakır, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerin baskısıyla yürürlüğe konulan gelişme ve kalkınma hakkı başta ABD olmak üzere bazı devletler, bu bildirgedeki çoğu hükmün kendileri için bağlayıcı olmayacağını ve kaynakların transferi konusunda kendilerinin bağımsız davranacaklarını dile getirmişlerdir. Bildirge, kalkınma hakkının aşamalı bir şekilde uygulanabileceğinden bahsetmektedir. Hem toplumun ödevleri hem de devletin sorumlulukları arasında bir denge gözetilerek hazırlanan bildirge, her bireyin gelişme ve kalkınma hakkından yararlanabileceğinden, devletlerin de bu hakkı geliştirebileceğinden ve iş birliği içinde olabileceğinden, barış ve güvenlik adına silahsızlanma gibi her türlü tedbirlerin alınmasından, herkesin temel kaynaklara, eğitime, barınmaya, yiyeceğe ve adil gelir düzeyine sahip olmasının sağlanacağından ve toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırmak için reformların yapılacağından söz etmektedir (Kaboğlu, 1992).

Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında da kalkınma hakkının bireysel yönüne vurgu yapılmıştır. Fakat kolektif boyutuna vurgu yapılmaması hatta yasakçı bir yaklaşımın ön plana çıktığı söylenebilir. 1982 Anayasasının ikinci bölümü olan: “Kişi hakları ve ödevleri” başlığı altında 17. maddesinde: “*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*” şeklinde bireysel gelişme hakkına vurgu yapılmıştır (Tarhanlı, 2004).

1981 yılında hazırlanan; AİHHŞ (Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı), bölgesel bir sosyal krize vurgu yaparak Batılı insan hakları nosyonunu eleştirmekte ve bireysel

haklara yapılan vurgu kadar topluluk haklarına da vurgu yapılması gerektiği savunulmaktadır. Bu kapsamda üçüncü kuşak haklar olarak nitelendirilen hakların gelişmesi ve yaygınlaşması, gelişme ve kalkınma hakkının dadahil edilmesi durumunda gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır (Çelik, 2011). Afrika Birliği üyesi olan tüm Afrika devletleri tarafından imzalanan “AİHHŞ” 1986’da yürürlüğe girmiştir. Gelişme ve kalkınma hakkı, kapsamı bakımından ailenin korunması, sağlık ve eğitim gibi imkanların geliştirilmesi adına bölgesel ölçekte uluslararası iş birliği sağlanmıştır. Afrika Birliği Örgütü, bu bildirge ile her üye devletin buradaki şartların uygulandığına dair yasal önlemlere ilişkin rapor sunulmasını istemektedir (Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Şartı [AİHHŞ], 1986).

Gelişme ve kalkınma hakkına hem insani hem de sürdürülebilir olmak üzere iki yönüyle yaklaşılmaya çalışılmıştır. Eğitim, sağlık, istihdam, siyasi özgürlükler, iktisadi hareket serbestisi, temiz bir çevrede yaşama, toplumun zayıf kesimlerine ayrımcılık yapmama gibi konularda küresel anlamda görüş birliği sağlamaya başladığı söylenebilir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ile de çevre hakkıyla arasındaki bağ kurulmuş, çevrenin korunmasını önceleyen ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da dikkate alan bir anlayış yerleştirilmeye çalışılmıştır. Az gelişmiş ülkelerin emperyalist sömürüye maruz kalmaları durumu 1990’lardan sonra sönümlenmi ve daha çoğul nitelikteki konulara odaklanılmıştır. Az gelişmiş ülkelerin uluslararası kurumlarda görev alması hala öncelenen bir tercih olmuştur. İnsan hakkı olarak gelişme ve kalkınma hakkı, bu tip amaçları gerçekleştirmek için hakkaniyet ve adalet ilkelerini gözeterek bütüncül bir gelişme ve kalkınma sürecine destek olmuştur (Talu, 2007).

1980’li yıllarda küresel çevre sorunlarının ciddiyet kazanmasıyla birlikte kalkınma ve çevre konuları birlikte tartışılmaya başlandı. İnsanlığın refahını artırmak için sağlanacak kalkınmada doğal kaynakların dengeli ve bilinçli kullanımını ve çevreyle uyum ve bütünlüğü sağlayacak bir kalkınma modelinin geliştirilmesi gerekli hale geldi. Bu noktada, kalkınma ve sanayileşme hedef ve yöntemlerinin gezegenin fiziksel olanaklarıyla uyumlu olmasını sağlamak ve aşırı kaynak israfını önlemek amacıyla sürdürülebilir gelişme ve kalkınma ilkeleri benimsenmiştir (Gellers, 2012).

Sürdürülebilir kalkınma kavramına, 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda değinilmiştir. Genel olarak üçüncü kuşak haklar adına

önemli yere sahip olan konferans sonucunda Rio Çevre ve Gelişme Bildirgesi ortaya çıkmıştır. Tüm devletler, insanlar ve toplumlar arasında adil bir evrensel ortaklık kurmayı hedefleyen bildirgede gelişme hakkına dair ilkeler de benimsenmiştir. Bu ilkeler Gelişme Hakkına Dair Bildirge'deki haklar gibi yumuşak bir yapıya sahiptir. Gelişme ve kalkınma ihtiyaçlarının adaletli bir şekilde hem mevcut hem de gelecek kuşaklar adına göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca gelişme ve kalkınma hakkı, bu bildirgede bireysel bir insan hakkı olarak değil, daha çok devletlere ve toplumlara tanınmış özel bir hak olarak tarfi edilmiştir (Berk ve Semerci, 2013).

Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğinden ödün vermeden mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir gelişme ve kalkınma modeli olan “sürdürülebilir kalkınma”, 20. yüzyılın sonlarında küresel bir gündem ve 1990'larda imzalanan uluslararası anlaşmalarla küresel bir uygulama planı haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, “sürdürülebilirliği” her ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerinin ortak paydası olarak tanımlamıştır. Bu ortak hedef, geleceği de kapsamakta ve herkesin daha iyi bir yaşam için temel ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmesini amaçlamaktadır (Özgen ve Kahyaoğlu, 2021).

Çevre ve sosyo-ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi tam olarak kuramayan kalkınma stratejilerinin uygulanması, bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilir ancak gelecekte insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını tehlikeye atabilir. Bunun nedeni, büyümenin getirebileceği çevresel felaketin sabit bir sınırının olmaması ve çevresel bozulmanın genellikle geri döndürülemez olmasıdır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkesi, ekonomik ve sosyal yapılar ile çevre arasındaki etkileşimin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi yoluyla mevcut ve gelecek nesillerin kalkınmanın sunduğu fırsatlardan adil bir şekilde yararlanmasını sağlamaktır. Hukuksal yaptırım konusunda sürdürülebilir kalkınma hakkının hayata geçirilmesi, ancak diğer devletlerin baskısı, demokratik ikna veya sivil toplumun müdahalesi gibi yöntemler sayesinde gerçekleşebilmektedir (Avrupa Konseyi [AK], 2009).

Resmi kalkınma yardımı almış olan ve 1990'lardan sonra artık resmi kalkınma yardımında bulunan batılı olmayan “Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Komitesi” üyesi ülkeler de mevcuttur. Gelişmekte olan ülkelerin de yine geliştirmekte olan ülkelere yaptıkları yardımlarla da resmi kalkınma yardımları yeni bir anlayış kazanmaktadır. Bu

durum, Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Komitesi üyelerinin yardımlarını etkisiz hale getirmekte ve bu yeni anlayışla uluslararası yardım piyasası rekabetçi hale gelmektedir. Türkiye de bu ülkelerden birisidir. Fakat bir yandan Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak katılım yardımı da almaya devam etmektedir. 2014 yılındaki “Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD)” raporunda yer alan bilgilere göre Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Komitesi üyesi olmayan 18 ülke arasında Türkiye, resmi kalkınma yardımında 3. sırada yer almaktadır. 1980’lerden itibaren resmi kalkınma yardımı sağlayan Türkiye, özellikle 2003’ten sonra bu konuda hızlı bir yükseliş göstermiştir. Türkiye’deki resmi kalkınma yardımlarındaki bu artışın sebebi, geleneksel Batı politikasını yeniden gözden geçirerek dış politikadaki yönünü daha çok komşu bölgelere çekmek, bölgede lider konuma yükselmek ve saygınlık kazanma amacıyla olduğu söylenebilir. Türkiye, gelişme ve kalkınma hakkı için küresel iş birliğini, dış politikadaki hedeflerini gerçekleştirme açısından bir araç olarak kullandığı söylenebilir. Her şeyden önce yabancılar açısından olumlu imajına destek sağlama amacı gütmektedir (Tosunoğlu, 2015).

Gelişme ve kalkınma hakkı için eleştirilen noktalardan bir tanesi de bu hakkın bazı devletler tarafından, diğer haklardan bazılarının göz ardı edilerek uygulanmasına yol açmış olmasıdır. Örneğin; Çin’in tercih edilebilir ticaret seçenekleri kapsamında kalkınma hakkına başvururken karşılığında Çin’den talep edilen “karbon emisyonunun azaltılması” konusuna karşılık, gelişme ve kalkınma hakkının bu tip tedbirlerle kısıtlanamayacağı gerekçesiyle talebi reddetmesi gösterilebilir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler “karbon emisyonunun azaltılması” talebini, aşırıya kaçan çevresel bir tedbir olarak görmekte ve kalkınma hakkının sınırlandırıldığını düşünmektedir. Bu örnekten yola çıkarak Çin ve Hindistan gibi bazı ülkelerin, kalkınma hakkına dayanarak bir takım insan hakları sorumluluklarını yerine getirmediği söylenebilir. Dolayısıyla gelişme ve kalkınma hakkının ahlaki bir zemine henüz oturtulamadığı noktasındaki eleştirileri beraberinde getirdiği görülmektedir (Çelik, 2011).

Gelişme ve kalkınma hakkının tarihsel süreç içerisinde ilk olarak üçüncü dünya ülkeleri tarafından emperyalist sömürüye karşı koydukları tepki sonrasında ortaya çıktığı ifade edilebilir. İkinci kuşak haklar olan ekonomik ve sosyal hakların da ortaya çıkmasıyla bazı halkların bundan yararlanamamaları ve üçüncü dünya devletlerinin de kendi halklarına bu hakları sağlayamadıkları söz konusudur. Hukuksal anlamda hem bölgesel hem de ulusal çapta zamanla kendine yer bulan kalkınma hakkı, bu hakkın düzenlenmesi sürecinde ilgili

sözleşmelerin birbirinden çok küçük farklılıklarla tekrarlandığı söylenebilir. “Binyıl Kalkınma Hedefleri” doğrultusunda kesin ve net hedeflerin konulması gelişme ve kalkınma hakkına dair gelişmelerin önünü bir nebze açtığı ve sorumluluk bilinci yarattığı ifade edilebilir. Birbirini küçük farklılıklarla tekrarlayan sözleşmelerin varlığı ve yaptırım gücünün eksik kalmasının en önemli sebebi; kalkınma hakkının öznesinin, amacının ve içeriğinin belirsiz ve çok geniş olması, aynı zamanda amaç ve idealler bütünü oluşturmama tartışmalarının görünür olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Dalacoura, 2007).

Nitekim gelişme ve kalkınma hakkına yönelik olarak, gelişmiş batılı devletlerin uluslararası arenayı ve özellikle de BM’deki denklemini domine etmesinden ve kalkınma hakkına ilişkin herhangi bir yaptırımın mevcut olmamasından ötürü, bu hakkın gelişiminin kısıtlandığı söylenebilir. Bu hakkın günümüzde özellikle de gelişmekte olan ülkeler tarafından ideolojik ve çıkar ilişkilerine dayanan bir iş birliği ile istismar edildiği görülmektedir.

• Gelişme Hakkı’nın Kaynakları

Bir insan hakkı olarak gelişme ve kalkınma hakkının uluslararası toplumdaki statüsü, bu hakka yer veren temel uluslararası belgeler incelenerek belirlenebilir. Bu belgeler genellikle konuyu dezavantajlı halkların bir hakkı olarak kolektif boyutuyla ele almaktadır. Ancak bazı belgeler gelişme ve kalkınma hakkının bireysel boyutuna da dikkat çekmektedir. Bu belgeler aynı zamanda gelişme ve kalkınma hakkının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği aşamaları da göstermektedir. Gelişme ve kalkınma hakkına yön veren mevcut belgeler aşağıdaki gibidir (Akbaba, 2016: 232-233):

- > *İHEB (10 Aralık 1948).*
- > *MSHS (16 Aralık 1966).*
- > *ESKHS (16 Aralık 1966).*
- > *BM Tahran Bildirgesi (13 Mayıs 1968).*
- > *BM Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi (11 Aralık 1969).*
- > *AİHHŞ (26 Haziran 1981).*
- > *BM Gelişme Hakkına Dair Bildirgesi (4 Aralık 1986).*
- > *Rio Çevre ve Gelişme BM Bildirgesi (16 Haziran 1992).*
- > *BM Viyana Bildirgesi (25 Haziran 1993).*
- > *Milenyum BM Bildirgesi (8 Eylül 2000).*

2.2.1.3.3. İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı

Yardım kavramı genel olarak; gıda, sağlık, eğitim, barınma vb. temel insani ihtiyaçların yardım olarak tanımlandığı, doğal afet zamanlarında iyi bir amaç için yapılan her türlü destek olarak tanımlanmaktadır. insani yardım kavramı terim olarak ele alındığında ise; savaş, açlık, yoksulluk, doğal afet ve kriz durumlarında insanlara acil, sosyal, eğitim, sağlık, kültür ve bilinçlendirme alanlarında yapılan yardımlar olarak tanımlanabilmektedir (Doğan, 2020).

Modern insani yardım kavramı ise; iş birliği yapmak, birinin acısını dindirmek, kişinin maddi ve manevi potansiyelini bir başkasıyla paylaşması anlamlarında kullanılmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan ve bütün inançların öğütlediği yardımlaşma olgusu; dünyanın farklı zamanlarında, farklı coğrafyalarda, farklı inanç ve kültürlerinde yatay ve dikey olarak hep var olmuştur. Üç büyük dinin -Hristiyanlık, Musevilik ve İslam- öğretilerinde önemli bir yer tutan yardımseverlik, bu dinlerin hâkim olduğu toplumlarda kendine özgü bir formatta hayat bulmuştur. Batı toplumlarında hayırseverlik, Hristiyanlığın hayırseverlik ve hayırseverlik kavramları çerçevesinde teşvik edilirken, İslam toplumlarında hayırseverlik, zekât, öşür, adak ve sadaka kavramlarını merkeze alan vakıf sistemi çerçevesinde teşvik edilmiştir. Tarihsel olarak hayırseverlik, dini kurumlar, yöneticiler ve hayırseverler aracılığıyla uygulanmıştır. Hem her toplumun kendi arasında hem de farklı toplumlar arasında çeşitli hayırseverlik modelleri bulunmuş ve hayata geçirilmiştir (Al-Cabiri, 2019).

İslam öncesi kadim medeniyetlerdeki düşünürler, insanların tek başına yaşamı kurmak ve sürdürmek için yetersiz olduğu fikrini merkeze almış ve toplumların oluşumundaki temel dinamiği insanların birbirlerine olan ihtiyacına bağlamıştır. Bu ihtiyacın zorunlu sonucu ise “karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma” olarak kendini göstermiştir. İslam düşünürlerine büyük ölçüde intikal eden bu yardımlaşma ve dayanışma anlayışına göre; bir yandan insanın kibrinin, hırsının, bencilliğinin ve cimriliğinin önünde bir engel teşkil ederken, diğer yandan da statüsü ya da konumu ne olursa olsun tüm insanların birbirlerine yardım etmekle yükümlü olduğu gerçeğini somut bir öğreti olarak deklare etmektedir (Eskicioğlu, 1996).

Yoksulluk, kıtlık, açlık ve yoksunluk gibi faktörler söz konusu olduğunda, hayatın her alanında bu iş birliğine duyulan ihtiyaç, insani boyut da dahil olmak üzere daha kapsamlı hale gelebilir. Bu durumda ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşturmak gibi bir ahlaki ilke ortaya çıkmaktadır. Bu ahlaki ilke dayanışma olgusunun kalbinde yer alır. Yardım eden kişi, içinde bulunulan koşullar nedeniyle zor durumda olduğunu bilerek ama aynı zamanda niçin yardım ettiğinin bilincine de vararak ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatır. Tüm dinlerin ve kadim medeniyetlerin bunu birincil kaygıları ve öncelikleri olarak vurgulamış olması, insan doğasındaki “Tanrısal iyilik” bilincine bir yanıttır (Ayengin, 2017).

Günümüzde kullanılan “insani yardım” terimi, daha önce de belirtildiği gibi modern bir kavramdır. Terim bugün hem Batı’da hem de Müslüman dünyasında kullanılıyor olsa da, Müslüman dünyasındaki insani yardım modeli Batı’daki örneklerinden farklıdır. Modern insani yardım anlayışının doğuşu 19. yüzyıl Avrupası’na kadar uzanmaktadır. Batı’da başlayan Sanayi Devrimi, önce Avrupa toplumlarını, ardından da Avrupa ile temas halinde olan diğer toplumları etkileyen bir süreci başlatmıştır. Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişmenin de bir sonucu olarak kitlesel ve çevresel bir yok oluşa neden olan savaşlar giderek daha fazla insanı yardıma muhtaç hale getirmiştir. Bir yandan yardıma muhtaç insan sayısı artarken, diğer yandan teknoloji ve ulaşım imkânlarının gelişmesi, hem savaş hem de doğal afetlerde yardıma muhtaç kitlelere ulaşmak için uluslararası bir insani yardım modelinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Altıntaş, 2018).

İlk olarak 19. yüzyılda Avrupa’da askeri tıp alanında uygulanan insani yardım faaliyetleri, aynı yüzyılda sömürgelerde de görülmüştür. Yine aynı dönemde, dünyanın dört bir yanındaki krizlere yetişmek için çeşitli yardım kuruluşları ortaya çıktı. Örneğin, bugün “Türkiye Kızılay Derneği” olarak faaliyet gösteren “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti” 1868 yılında yaralı askerlere yardım etmek amacıyla, bugün Japon Kızılay Derneği olarak faaliyet gösteren Japon Kızılhaç Cemiyeti ise 1877 yılında Güneybatı Savaşı’nda zarar görenlere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Dünya savaşları, Birleşmiş Milletler ve diğer kamu ve özel insani yardım kuruluşları ortaya çıkmıştır (Akgündüz, 2017).

Geleneksel yardım modelinden farklı olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan insani yardım modeli bağlamında çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Modernitenin insani yardım modeline getirdiği “uluslararası” nitelik, uluslararası toplumun çeşitli unsurlarını -devletler, uluslararası örgütler, bireysel bağışçılar, STK’lar ve şirketler- insani yardımın aktörleri

haline getirmiştir ve insani yardım politikası bu aktörlerin politikalarından etkilenmiştir. Batılı devletlerin ve yardım kuruluşlarının yardım politikaları, Batılı devletler ile “üçüncü dünya” arasındaki ilişkiyi yansıttıkları, yardım alanların bağımlılığını arttırdıkları ve yardım sektörünü Batılı devletlerin eski sömürgelerinde tekrar kontrolü ele geçirmek için yeni bir araç olarak kullandıkları gerekçesiyle eleştirilmektedir (Beitz, 2009).

İnsani yardımın STK’lar tarafından “yardım kolileri” ya da “yardım kuyruklarında bekleyen muhtaç insanlar” olarak imgelemesi başka bir tartışmayı gündeme getirmiştir. İnsani yardım, acil yardımla mı sınırlıdır yoksa kalkınma odaklı faaliyetleri de içermekte midir? İnsani yardımın yumuşak güç olarak kullanılması, yardım edilene saygı duyulması, insan psikolojisinin bilinmesi, insan odaklı sürdürülebilir yardım, insani yardım kavramının farklı zihniyet dünyalarına ve toplumlara yansımaları, STK’ların insani yardım alanındaki etkinliklere dahil olması ve ideal insani yardım modelleri gibi konu başlıkları insani yardım yapan kuruluşların temel tartışma noktalarıdır. STK’ların sunduğu insani yardım modeli; sağlıktan eğitime, rehabilitasyondan insani diplomasiye kadar onlarca alanda ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırırken, bazı durumlarda ise devletin ulaşamadığı yerlere ulaşmakta, bürokrasinin tıkanmış alanlarda daha rahat ve işlevsel ulaşım araçları bularak sadece acil ihtiyaçları karşılamak için değil, yaşam koşullarını normalleştirmek için de uzun vadeli çözümler bulan ve böylece yardım kolisi taşımanın çok ötesine uzanan ve insanlığın ihtiyaç duyduğu alternatif bir model olarak ön plana çıkmaktadır (Erkan, 2012).

• İnsani Yardımdan Yararlanma Hakkının Gelişimi

Modern anlamda insani yardımın kökenleri, Hristiyan dünyasının Avrupa ve Kuzey Afrika’daki savaşlar sırasında diğer ülkelere yardım göndermesine kadar uzanmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra insani yardım kıtaların ötesine taşınmıştır. Zamanla bu alanda profesyonelleşme ve belli ilkeler oluşmaya başlamıştır. Bu ilkelerin nasıl ortaya çıktığına bakıldığında, 1948 yılında İHEB, 1966 yılında ise MSHS imzalanmıştır. Bu uluslararası sözleşmelerin imzalanmış olması insani yardım literatürünü ve yaklaşımlarını da etkilemiştir. Özellikle insani krizler (doğal afetler ve çatışmalar) sonrasında göç etmek zorunda kalan toplulukların yasal haklara erişimde karşılaştıkları zorluklar ve bu hakların korunması/tahsis edilmesi gerektiği anlayışı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR)’nin kurulmasına yol açmıştır. Böylelikle insan hakları temelli bir

yaklaşım, “koruma” faaliyetlerini insani yardım kapsamına ve insani yardımın merkezine yerleştirmiştir (Algan, 2007).

Takip eden yıllarda, insani yardım yöntemleri ve bunların etkinliği uluslararası toplum tarafından takip edilmiş ve bir öğrenme süreci başlamıştır. Alınan dersler 1994 yılında Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi ve Afet Yardımında Bulunan STK’lar için insani yardım başlığı altında “Davranış Kuralları” şeklinde resmileştirilmiştir. Yeni “insani yükümlülükler” kavramı ile kriz sonrasında insani yardım alma ve verme hakkı literatürümüze girmiştir. Kısa bir süre sonra, “onurlu yaşam hakkı” kavramı, insani yardımda asgari standartları belirleyen “İnsani Yardım Şartı” adına dile getirilmiştir. Böylece “insan onuru” nosyonu insani yardım alanında sağlam bir şekilde yerleşmiş oldu. İnsani yardım alanında hak temelli bir yaklaşımı net bir şekilde tanımlayan ve güçlendiren kriterler, kritik bir referans olarak ele alınmış ve yaşam hakkı temelli yeni bir okuma biçimi oluşturulmuştur (Sphere Project, 2011).

• İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkının Sahipleri

İnsan kavramı; ırk, milliyet, cinsiyet, kültür veya din ile bağlı olmayan ve diğerlerine karşı bir tercih veya üstünlük olmaksızın tüm insanları kuşatan bir kavramdır. Bu özellik, uluslararası ilişkilerde insani yardım/müdahale/güvenlik gibi kavramlarda da hayata geçirilebilir ve buna bağlı kalınabilirse belirlenen hedefe ulaşılmış olacaktır. “İnsani” ifadesi, insan teriminden ziyade nasıl oluşturulduğuna bağlı olarak farklı etkileri ve sonuçları olan bir terminoloji geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) 1994 yılında yayınlanan “İnsani Gelişme Raporu”na göre, insani güvenlik kavramı iki unsurdan oluşmaktadır: Birincisi, insanların açlık ve hastalıktan güvende olması; ikincisi, insanların temel insani ihtiyaçlara erişiminin mümkün olması (Can, 2013).

Ulus-devletlerin bağımsızlığı, egemenliğe saygı ve müdahale etmeme ilkelerini belirleyen 1648 tarihli Westphalia Antlaşması, uygulamada güçlü devletler lehine ihlal edilmiş olsa da, 19. ve 20. yüzyıllar boyunca yasal olarak yürürlükte kalmıştır. Yine, sömürge yönetimi döneminde bu ilke, sömürgeleştirilen ülkeler için geçerli olmamıştır. Bu nedenlerle, bazı teorisyenlere göre, bağımsız devletlerin uluslararası hukuk kapsamındaki egemenlik hakları sömürge döneminde fiilen ortadan kalkmıştır (Ferris, 2005).

İki büyük dünya savaşının ardından gelen dönem, Birleşmiş Milletler'in kurulmasını, 1970 Helsinki Zirvesi'nin ardından Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT)'in oluşturulmasını ve Avrupa içinde barış arayışlarının bir sonucu olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasını kapsamaktadır. BM çatısı altında BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR) gibi uzmanlaşmış kuruluşların oluşturulmasıyla “insani yardım yaklaşımı” kurumsallaşmaya başlamıştır. UNCHR, özellikle Filistin'in işgalinden sonra yaşanan büyük mülteci krizinden doğan bir adımdır. Hindistan'ın Pakistan'a müdahalesi ve Bangladeş'in ayrılması da önemli sayıda mülteci sorunu yaratmıştır. Soğuk Savaş Dönemi, askeri müdahale ile insani yardım arasındaki sınırların daha net tanımlandığı bir dönem olmuştur (Daban, 2019).

1990'dan sonra “adil savaşlar” olgusu gelişmeye başlamıştır. Liberalizmle birlikte gelişen devlet dışı uluslararası aktörlerin varlığı, hukuki ve insani açıdan “adil savaşlar” olgusunun gelişimini desteklemiştir. Devletlerin çatışma veya iç savaş bölgelerine yakınlıkları nedeniyle sınırları tehdit edildiğinde müdahale izni isteme veya yardım talep etme hakkı 1991 yılında Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ile tesis edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası bu siyasi ve hukuki yaklaşımlarla birlikte, uluslararası müdahale birçok devletin iç işlerinde egemenlik ve bağımsızlıklarının ihlali olarak görülmüştür (Dalacoura, 2007). Küresel veya bölgesel savaşların, göç ve mültecilik olgusunun, iklim değişikliğinin ve küresel ısınmanın yol açtığı kıtlık, kuraklık gibi felaketlerin, hızlı nüfus artışının neden olduğu yetersiz beslenmenin, sağlıklı suya ve gıdaya ulaşabilme zorluğunun vb. kitlesel krizlerin insani yardımın sınırlarını ve yararlanıcılarını tayin ettiği bilinmektedir.

2.2.1.3.4. Barış Hakkı

İnsan haklarını, temelde insanların insan olarak potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli bir koşul olduğu düşünüldüğünde, günümüzün savaş, açlık ve yoksulluk dünyasında çoğu insanın kendi potansiyelini gerçekleştiremediği görülmektedir. Küresel insan hakları sorunları arasında yer alan terör, göç, yoksulluk ve şiddet gibi olguların çoğu bölgesel ve uluslararası savaşlardan kaynaklanmaktadır. Savaşın yokluğu barış olarak adlandırılır, ancak bu anlamda barış sadece eksik bir kavramdır. Çünkü hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gerçek bir barışın ön koşulu, herkes için insan haklarının tam olarak korunduğu bir dünya durumunun yaratılmasıdır (Ashford, 2015).

Modern çağda ortaya çıkan ve milyonlarca insanın ölümüne, zorla yerinden edilmesine ve insanlık dışı koşullarda yaşamak zorunda kalmasına neden olan şiddet, terör ve savaşlar, barışın dünya için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. İnsanların barış, mutluluk ve huzur içinde yaşaması pek çok insanın bahsettiği bir şeydir. Ancak bu söylemin toplumda, hayatlarımızda ve eylemlerimizde her zaman gerçekleşmediği durumlar da olabiliyor. Öte yandan, her ne kadar barış kavramı günümüzde yaygın olarak konuşulsa ve tartışılsa da, dünyada barışın tesis edilmesi için sadece tek tek insanlara değil, toplumlara, örgütlere ve devletlere de büyük sorumluluklar düşmektedir. Bunlardan biri de barışın ne olduğunu ve ne olmadığını doğru anlamaktır. Barışın ne olduğunun ve kavramın içeriğinin doğru anlaşılabilmesi için, dünya toplumunda koşulsuz barışın tesis edilmesi gerekmektedir (Olgun ve Işık, 2017).

• Barış Hakkı İlkeleri

Birleşmiş Milletler Şartı, gelecek nesilleri savaşın dehşetinden koruma ve iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri içinde barış içinde yaşama iradesini ifade etmekte, barış ve güvenliğin korunması ve uluslararası ilişkilerde güç kullanma tehdidi veya kullanımının yasaklanması için hükümler getirmektedir. Birleşmiş Milletler'in 1945 tarihli Şartı'nın barış hakkını zımnen tanıdığı söylenebilir. Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü, kolektif güvenlik ve barışçıl ve dostane uluslararası ilişkilerin kurulması için gerekli uluslararası ekonomik ve sosyal iş birliğine ilişkin hükümleri, kalkınma ve barış arasındaki ayrılmaz bağı yansıtmaktadır. Barış hakkı ilk kez "BM İnsan Hakları Komitesi" tarafından bir insan hakkı olarak tanınmıştır (27 Şubat 1976). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"nin önsözünde barış hakkına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır: *"Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilân edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu düşünmektedir."* Yine "BM Halkların Barış Hakkı Bildirgesi (8 Kasım 1984)" ise; *"Dünya halklarının kutsal bir barış hakkına sahip olduğunu ilan eder."* (Alp ve Adıgüzel, 2019).

Bölgesel ölçekte yürürlüğe giren belgeler de barış hakkına ilişkin hükümler içermektedir. Bunlar arasında "AİHHŞ (21 Ekim 1986)" en açık ve spesifik hükümleri ortaya koymaktadır. Halklar hem uluslararası hem de ülke içinde barış ve güvenlik hakkına

sahiptir. Bu temeller barış hakkının içeriği hakkında ipuçları vermektedir. Barış hakkı, her bireyin savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlarla mücadele etme hakkını içerirken, aynı zamanda şiddet ve terörizme karşı korunma hakkını ve kitle imha silahlarının yasaklanması gibi silahsızlanma hakkını da içermektedir. Dolayısıyla, barış terimi sadece savaşın olmaması anlamında değil, aynı zamanda silahsızlanmanın olumlu yönü olarak da anlaşılmalıdır (Kaboğlu, 2013).

• Barış Hakkının Sahipleri

Barış hakkı bireyler, gruplar, devletler ve tüm insanlık tarafından tanınmaktadır. Bunun nedeni barışın yüksek bir değer olmasıdır. Barış, toplumları eşitlik temelinde karşılıklı güven ve anlayış ruhu içinde birlikte yaşamaya ve iş birliği yapmaya teşvik eder. Barış hakkı, bir yandan herkesin savaş suçlarına ve insanlığa karşı eylemlere karşı çıkma ve barış için mücadele etme hakkını, diğer yandan da şiddet ve terörizmden korunma hakkını ve kitle imha silahlarının yasaklanması şeklinde silahsızlanma hakkını savunur (Akın, 1968).

BM'nin 1984 tarihli Genel Kurul kararıyla kabul edilen ‘‘Halkların Barış Hakkı Bildirisi’’ ile yine Genel Kurul’un, 2016 yılında kabul ve ilan ettiği ‘‘Barış Hakkı Bildirisi’’, BM’e üye her devleti bağlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Barış, hem bir dayanışma hakkı ve kolektif bir haktır hem de her bir insanın insan hakkıdır. Barış Hakkı’na dair iki belgeden ilki ‘‘Halkların Barış Hakkı Bildirisi’’dir. Halkların Barış Hakkı Bildirisi Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 39/11 sayılı, 12 Kasım 1984 tarihli kararıyla kabul edilmiştir. Bildiri’ye göre halkların barış hakkı, devletlerin de barışı sağlamak ve sürdürmek gibi ‘‘kutsal’’ bir görevi vardır. Şöyle ki:

‘‘Birleşmiş Milletlerin asıl amacının uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek olduğunu yeniden teyit ederek, Birleşmiş Milletler Şartı’nda belirtilen temel hukuk prensiplerini akılda tutarak, Savaşın insanoğlunun yaşamından silinmesi ve her şeyden önce dünya çapında bir nükleer maceranın önlenmesi konusunda bütün halkların iradesini ve bilincini ifade ederek, Savaşsız bir dünyanın, ülkelerin maddi anlamda ilerlemeleri ve gelişmeleri ile Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen insan haklarının ve temel özgürlüklerin uygulanması için öncelikli bir uluslararası önkoşul olduğuna kanaat getirerek, Nükleer çağda, insan uygarlığının korunması ve insanlığın idame ettirilmesi için öncelikli şartının dünyada devamlı bir özgürlüğün kurulması olduğunun farkında bulunarak, halkların barışçıl bir yaşam

sürdürmelerini sağlamanın her Devletin kutsal bir görevi olduğunu kabul ederek: 1. Gezeganimizde yaşayan halkların kutsal barış hakları bulunduğunu ilan eder, 2. Halkların barış hakkını korumanın ve bu hakkın uygulanmasını sağlamanın her Devlet için temel bir yükümlülük oluşturduğunu beyan eder, 3. Halkların barış haklarını kullanmalarını sağlamanın, Devletlerin politikalarını her türlü savaş tehdidinin, özellikle nükleer savaş tehdidinin tasfiye edilmesine uluslararası ilişkilerde zor kullanmaktan kaçınmaya ve uluslararası antlaşmazlıkları Birleşmiş Milletler Şartı'na dayanarak barışçıl vasıtalarla çözmeye doğru yöneltmelerini gerektirdiğini vurgular, 4. Bütün Devletleri ve uluslararası örgütleri, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde gerekli tedbirleri alarak, halkların barış haklarını uygulamaya yardım etmek için ellerinden geleni yapmaya çağırır. ”

Aral'a (2010) göre bireyler, vatandaşlar ve devletler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde barışı korumak için eşit hak ve sorumluluğa sahiptir. Barış hakkının hayata geçirilmesinden sorumlu olan aktörler, öncelikle askeri güçler, tek tek devletler ve uluslararası örgütlerdir. Bu haktan yararlanması beklenen aktörler ise devlet, halk ve bireydir. Barışın bir “hak” olması esastır. Çünkü tarihsel deneyimler, zayıflatılmış norm ve mekanizmaların ulusal ve uluslararası ölçekte barışın korunmasında etkili olmadığını ve insanların bu konudaki kolektif endişelerinin giderilmediğini, bunun da şiddetin ve güvensizliğin tüm dünyaya yayılmasına yol açtığını göstermiştir. Ne yazık ki, geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok devlet, önemli konularda uluslararası hukuk kurallarına yalnızca ulusal çıkarları söz konusu olduğunda uyma eğilimindedir. Bu tutuma sahip güçlü devletler, kendi ulusal ve bölgesel çıkarlarını ilerletmek için uluslararası örgütleri kullanmaktan çekinmemektedir.

Kutsal barış hakkını bir hayal olmaktan çıkarıp gerçeğe dönüştürmek için çok yönlü evrensel bir mücadeleye ihtiyaç vardır. Her şeyden önce, ortak insani değerlere daha fazla vurgu yapan ve devletler arasında daha fazla işbirliğini teşvik eden uluslararası mekanizmalar kurulmalıdır. Çatışmalara yol açabilecek anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi için etkili araçlar bulunması gerekmektedir. Son olarak, bireylerin ve dünya halklarının kendi aralarında kardeşlik, sevgi ve dostluk duygularını geliştirmek ve eğitim yoluyla bir zihniyet değişikliği meydana getirmek için daha fazla çabaya ihtiyaç hissedilmektedir.

2.2.1.3.5. Self Determinasyon Hakkı

Self determinasyon hakkı (kendi kaderini tayin hakkı), bir halkın uluslararası düzen içerisinde kendi siyasi, hukuki, ekonomik, kültürel ve sosyal statüsünü belirleme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ortaya çıkışından bu yana siyasi bir ilke olarak işlev görmüş ve birçok devletin kurulmasında ve dağılmasında önemli bir rol oynamıştır. Kendi kaderini tayin ilkesinin BM Şartı'nda yer almasıyla birlikte, kendi kaderini tayin ilkesi ilk kez uluslararası antlaşmalarda kendini göstermiş ve hukuki bir nitelik kazanmıştır. Kavramın hukuki ağırlığı daha sonra, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir dizi kararda ve ikiz insan hakları anlaşmalarında yer almasıyla birlikte hukuki ağırlığı artmıştır. Bugün, kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası hukukun genel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Donnelly & Whelan, 2018).

Douzinas'a (2017) göre, kendi kaderini tayin hakkının “dışsal”, “içsel” ve “ekonomik” yönleri bulunmaktadır. Bunlar da kendi arasında mikro, mezo ve makro düzeylerde self determinasyon haklarına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda mikro (birey/yurttaş), mezo (sosyal sınıf/sendikalaşma) ve makro (dini azınlık/etnik kimlik) ölçekte self determinasyon hakları içsel, dışsal ve ekonomik kendi kaderini tayin hakkı altında çeşitlenmektedir. Dışsal self determinasyon hakkı, bir halkın sömürgecilik ve yabancı işgal boyunduruğundan bağımsızlık ya da herhangi bir devletle birleşme hakkı olarak kabul edilmektedir. İçsel self determinasyon hakkı, bir halkın demokratik olarak seçilmiş temsili bir hükümet tarafından yönetilme ve devletin çeşitli bileşenlerini her türlü ayrımcılığa karşı koruma hakkı olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik self determinasyon, bir halkın kendi topraklarının doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde egemenliğini sürdürme ve tüm ekonomik fırsatların halkın refahı için kullanılmasını talep etme hakkıdır. Kendi kaderini tayin hakkı, kapsamı geniş olduğu ve şemsiyesi altında hem hukuki, hem siyasi, hem sosyal, hem kültürel, hem de ekonomik ilkeleri barındırdığı için kapsayıcı bir hak olarak kabul edilmektedir.

• Self Determinasyonun Tarihi

Kökenleri 1789 yılında Fransız Devrimi sonrasında yayınlanan “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ne kadar uzanmaktadır. Terimin ilk kullanımı ulus-devlet kavramının şekillenmeye başladığı 18. yüzyıla kadar götürülebilir, ancak kavrama günümüzdeki

anlamını kazandıran 20. yüzyılın başlarındaki yaygın kullanımı olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin 28. Başkanı Woodrow Wilson'ın 8 Ocak 1918 günü ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada bahsettiği, kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ifade eden ve “Wilson İlkeleri” olarak bilinen 14 maddelik bildirgenin hiçbir maddesinde yer almamıştır (Clapham, 2020).

Koçak'a (2018) göre, 20. yüzyılın başlarında self determinasyon hakkının en çok kullanıldığı ülkeler, Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı gibi birçok devletin de dahil olduğu çok uluslu imparatorluklar olmuştur. Bu devletlerde yaşayan ve bu ilkeyi arzulayan birçok etnik grup kendi bağımsızlık savaşlarını başlatmıştır. Ancak aynı zamanda birçok yayılmacı devlet de bu bağımsız devletlerden faydalanmak için manda ve himaye sistemini kullanmaya başlamıştır. Vladimir Lenin 1914 tarihli ünlü makalesi “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı”nda bu durumu şöyle tanımlamıştır: *“Emperyalist koşullar altında, sadece ulusların kendi kaderini tayin hakkı değil, siyasi demokrasinin tüm temel talepleri sadece kısmen, çarpıtılmış ve istisnai bir şekilde gerçekleştirilebilir. Ancak bu, sosyal demokratların tüm bu talepler için acil ve kararlı mücadeleden vazgeçmesi gerektiği anlamına gelmez. Sosyal demokratların böyle bir mücadeleyi terk etmeleri sadece burjuvazinin ve gericilerin ekmeğine yağ sürmek olur.”*

• Self Determinasyon Hakkının Sahipleri ve Kullanıcıları

Günümüzde kendi kaderini tayin hakkının bir hak olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı etnik gruplara veya alt kimliklere tanınmakla birlikte, etnik grupların tanımı konusunda henüz bir uzlaşısı yoktur ve bu konu tartışılmaya devam etmektedir. Burada içsel self determinasyon hakkının, sorunun çözümüne katkıda bulunabileceği ileri sürülebilir. Eğer bir devlet kendi sınırları içerisinde yaşayan etnik, dilsel ya da dinsel açıdan farklı gruplara karşı sistematik olarak ayrımcılık yapıyor, yönetimde söz sahibi olmalarını engelliyor, bu grupların insani ve hukuki taleplerini görmezden geliyorsa şayet bu gruplar kendi kaderlerini tayin haklarını kullanmak isteyebilirler. Aksi takdirde bu hak talebinin meşru bir gerekçesi olamaz. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşayan ve oranın yerli halkı olan siyahların, ırkçılığa ve ayrımcılığa maruz kaldığı “apartheid rejimi”nde ilgili makamlara seslerini duyuramamalarının bir sonucu olarak self determinasyon haklarını kullanmak istemeleri meşru ve makul bir taleptir. Şöyle ki, temel hak ve özgürlüklerin kullanılamadığı ve insan hakları ihlalleri yaşanan bir ülkede kendi

kaderini tayin hakkını kullanmak ne kadar haklı bir nedense, temel hak ve özgürlüklerin tanındığı ve güvence altına alındığı demokratik bir sistemde, kendi kaderlerini tayin hakkı istemek de bir o kadar illegal bir taleptir (Cassese, 2008).

Öte yandan temel hak ve özgürlüklerin tanındığı ve güvence altına alındığı demokratik bir ülkede insan hakları bağlamında herhangi bir iktidar odağının; farklı kimliklere sahip bireylerin veya grupların yaşamına zorla müdahale etmesi, okullarını ve diğer kurumlarını kapatması, gelenek ve göreneklerini yok sayması, dilini ve kültürünü bastırması, sosyal haklarını gasp etmesi, yaşam şekline müdahale etmesi veya özgürlüklerini kısıtlaması gibi bir hakkı söz konusu olamaz (Freeman, 1999).

• Self Determinasyon Hakkının Şartları

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1965 yılında genç neslin kendi kaderini tayin ve insan hakları bilinciyle yetişmesini sağlamaya karar vermiştir. Koçak’a (2018) göre BM, bir devletin toprak bütünlüğünün, kendi kaderini tayin hakkından öncelikli olduğunu kabul etmektedir. BM Genel Kurul Eski Sözcüsü Miroslav Reichak, kendi kaderini tayin hakkının temel bir hak olduğunu, ancak bu hakkın kullanılabilmesi için iki koşul bulunduğunu belirtmiştir:

- *Bu hakkın kullanılması sırasında devletlerin toprak bütünlüğünün ihlal edilmemesi.*
- *Bu hakkın kullanılmasında konunun tüm taraflarının mutabık olması.*

Günümüzde uluslararası hukuk, halkların kendi kaderini tayin hakkı ilkesine dayanmakta ve insan topluluğunun bu hakkı kullanabileceğini kabul etmektedir. İkiz antlaşmalarla başlayan dönemde uluslararası hukukun yorumlanmasına bakıldığında, kendi kaderini tayin hakkının iki boyutlu bir kavram olduğu açıktır. Dışsal self determinasyon hakkı, bir devlet içinde yaşayan grupların ayrılarak yeni bir devlet kurmaları gerekliliği olarak ortaya çıkarken, içsel self determinasyon hakkı, herhangi bir ayrılma söz konusu olmaksızın, ikamet edilen ülke içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi güvence altına alma fırsatını ifade etmektedir (Şahin, 2000).

İçsel self determinasyon, vatandaşların içinde yaşadıkları devletin iç örgütlenmesinde, dış baskı olmaksızın istedikleri politik tercihte bulunma hakkını ifade eder.

Bu hak, özellikle de politik tercihle ilgilidir. Başka bir deyişle, bu hak öncelikle vatandaşların kendi devletlerini ve yönetim biçimlerini belirlemede özgür olduklarını vurgular. Siyasi tercihe ek olarak, sosyal, ekonomik ve kültürel kurumları seçme hakkını da içerir. Kendi kaderini tayin hakkının içerdiği demokratik unsurlar çerçevesinde insanlar nasıl bir devlet tarafından yönetilmek istediklerine karar verebilirler (Beitz, 2009).

İçsel self determinasyon hakkına sahip halklar, kendi iç işlerini, devlet yönetimlerini ve hükümetlerini istedikleri gibi şekillendirebilir ve hatta bazı yorumlara göre yönetimlerinde anti-demokratik unsurlar öngörebilir veya sürdürebilirler. Dolayısıyla, içsel self determinasyonu devlet veya hükümet biçimi açısından veya anti-demokratik unsurlar içeren iktidar açısından anlamak, örneğin etnik, dini veya dilsel açıdan homojen toplumlarda sorun teşkil etmeyebilir. Ancak içsel self determinasyon, özellikle etnik azınlıklar için insan hakları ve özerklikle bağlantılıdır. Bir devletin sınırları içinde farklı ulusal, etnik, dini veya kültürel özelliklere sahip etnik azınlıkların bulunduğu durumlarda, bu azınlıkların kendi kaderlerini tayin edebilmeleri, belli azınlık haklarının tanınmasına ve bir dereceye kadar idari özerkliğe bağlıdır. Demokratik yönetim biçimlerinin, siyasi katılımın ve demokratik hakların geliştirilmesi içsel self determinasyon deneyimini mümkün kılar. İçsel self determinasyon hakkını reddeden ve demokratik katılım yollarını sürekli olarak kapalı tutmakta ısrar eden devletler dışsal self determinasyon talebi ile karşı karşıya kalabilirler (Cassese, 2008).

Kendi kaderini tayin ilkesinin ikinci yönü, halkların bağımsız devletler kurmayı, özgürce bir araya gelmeyi ve kendi seçtikleri bir devlete üye olmayı seçme hakkını ifade eder. Ancak uygulamada uluslararası hukuk, dünyadaki siyasi ve sosyal durumu göz önünde bulundurarak dışsal self determinasyon hakkını/ayrılma hakkını belli koşullara bağlamaktadır. Ayrılma hakkı; toplumsal istikrarı, devletlerin egemenliğini, iç işlerine müdahale yasağını ve ulusal sınırların değişmezliğini koruyan bir kavram olan “toprak bütünlüğü ilkesi” ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, bu hakkı kullanabilecek insan topluluğunun niteliği de bir sınırlama olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası hukukta farklı anlamlarda kullanılan halk ve devlet kavramları üzerinde durmaksızın, (yeni) bağımsız bir devlet kurma hakkı sadece sömürgeleştirilmiş halklarla sınırlı tutulması bir ilke olarak savunulmuştur. Bu varsayıma göre, sömürgeleştirilmiş halklar ancak dekolonizasyon bağlamında kendi kaderini tayin hakkı temelinde kayıtsız şartsız bağımsız devletler kurabilirler denmiştir (Freeman, 1999).

Bignami'ye (2004) göre kendi kaderini tayin hakkının farklı boyutları vardır. Bunlar siyasi boyut, ekonomik, sosyal ve kültürel boyut ve dayanışma boyutudur. Hakkın tam anlamıyla etkili olabilmesi için bu farklı boyutların bir arada var olması gerekir. Bu farklı boyutların bir arada düzenlenmiş olması, iç içe geçmiş bir bütün olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, siyasi boyut olmasa bile, boyunduruk altındaki halklar ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini güvence altına alma hakkına da sahiptirler. Siyasi self determinasyon hakkı genellikle bu gelişimin bir sonucudur. Ekonomik boyut, bir halkın doğal zenginliklerini ve kaynaklarını kullanabilmesini içerir. Çünkü doğal kaynakları üzerinde egemenlik kuramayan bir halkın ekonomik kalkınmayı ve buna bağlı olarak sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirmesi mümkün değildir. Sosyal boyut, tüm insanların içinde yaşadıkları sosyal kurumları özgürce seçme hakkını ifade eder. Sosyal adalet ve kamu sağlığının tesisi ve geliştirilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Kültürel boyut ise, kişinin kendi kültürüne göre yaşama, kendi kültürünü koruma, geliştirme ve gelecek nesillere aktarma ve bu amaçla gerekli kurumlara sahip olma hakkıdır (Joyce, 1978).

Kendi kaderini tayin hakkı diğer haklar için temel bir koşul olarak görüldüğünden, akademik literatürde bazı yazarlar bu hakkın jus cogens (üst hukuk normu) olduğunu ileri sürmüşlerdir. BM Genel Kurulu da kendi kaderini tayin hakkının uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olduğunu ve devletleri bağlama gücüne sahip olduğunu birçok kez ifade etmiştir. Uluslararası Adalet Divanı ise kendi kaderini tayin hakkını erga omnes (herkesin kabul ettiği norm) olarak konumlandırmıştır. Bu durumda, kendi kaderini tayin hakkı, evrensel kabulü ve aksine herhangi bir hüküm bulunmaması nedeniyle jus cogens ve erga omnes bir karaktere sahiptir (Jones, 1994).

• Self Determinasyon Hakkının Öznesi

BM İkiz Sözleşmesi'nin 1. Maddesi tüm halkların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu belirtmekte, ancak bu halkların kimler olduğunu belirtmemektedir. Bu nedenle, bu hakkın öznesinin kim olduğu sorusu ancak teorik argümanlar ve pratik deneyimler göz önünde bulundurularak yanıtlanabilir. Kendi kaderini tayin hakkı yukarıda da anlatıldığı gibi iki kısma ayrılır: Dışsal self determinasyon hakkı ve içsel self determinasyon hakkı. Hunt'a göre (2021), dışsal self determinasyon hakkı aynı zamanda "ayrılma hakkı" olarak da bilinmektedir ve şu gruplar için söz konusudur:

- *Sömürge yönetimi altındaki etnik gruplar.*
- *İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yabancı işgali nedeniyle kendi topraklarında işgalci bir gücün kontrolü altına giren halklar.*
- *Bu hakkın, birliğe katılan ve birlikten ayrılmak için anayasal hak talep eden halklar için de geçerli olduğu belirtilmektedir.*

Dışsal self determinasyon iki anlamda tanınmaktadır: Bir yandan toprak bütünlüğü, devlet egemenliği, içişlerine karışma yasağı ve sınırların değişmezliği gibi ilkelerle sınırlıdır. Öte yandan, yeni devletlerin diğer devletler tarafından uluslararası hukuka uygun olarak tanınma süreci bu hakkın hayata geçirilmesine siyasi bir boyut kazandırmaktadır. Bu nedenle de, BM İnsan Hakları Komitesi'nin "Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"'nin 1. Maddesine ilişkin genel yorumunda belirtildiği üzere, kendi kaderini tayin hakkı günümüzde bireysel insan haklarının tanınması ve korunması temelinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, içsel self determinasyon hakkı özellikle de halkların siyasi iktidarın kullanılmasına etkin katılımı ve vatandaşlık aidiyetinin sağlanması açısından önemli bir işleve sahiptir (Kütükçü, 2004).

Devletin tüzel kişiliği veya örgütlenmesi üç temel sütuna dayanır: halk, devlet ve egemenlik. Bu üç sütundan herhangi birinin yokluğu devletin varlığının sonu anlamına gelir. Bu nedenle her bir unsur ayrı ayrı ele alınacak kadar önemlidir. Bu çalışmada incelenen konunun doğası gereği halk ve egemenlik kavramları farklı zeminlerde farklı anlamlarla tartışılabilir. Ancak en başta belirtmek gerekir ki bu hak, egemen bir devletin sınırları içinde yaşarken kendi özerk bölgelerini oluşturmak isteyen ya da egemen bir devletin sınırları içinde kendi devletini ilan etmek isteyen azınlıklara tanınan bir hak değildir. Bu hak, kendi ülkelerinde zaten egemen olan ancak ekonomik, siyasi ve askeri alanda yaşadıkları sorunları aşarak başka ülkelerin sömürgesi haline gelen toplumların geçmişte bıraktıkları hakları yeniden kazanmaları gerektiği düşüncesine dayanan bir haktır. Dolayısıyla bu hakkın, ayrılıkçılıkla, ayrımcılıkla ya da bağımsızlık kazanmak için devlete isyan etmekle bir ilgisi yoktur (Özyurt, 2006).

Kendi kaderini tayin hakkı, devletin insan için var olduğu gerçeğine dayanan ve insan odaklı fikirleri siyasi alana yansıtmayı amaçlayan siyasi bir kurguya sahiptir. Bir halkın bağımsızlığı, o halk sömürgeleştirildiğinde geçerli bir argüman olarak kullanılabilir.

Özerklik ise, sömürgeleştirilmiş bir toplumun sınırları içerisinde, muhtemelen kendi rızasıyla, egemen devletten ayrılmadan serbest dolaşımın inşa edilmesi içeriğine sahiptir. Federalizm ise esasen ayrılıkçı kimliklerden uzak, farklı kimliklerin uzlaşmacı süreçler sonucunda birleşmesini tarif eden siyasi bir örgütlenme biçimidir. Dolayısıyla her eylem, her mücadele, her siyasi sonuç halk için olmalıdır (Cranston, 1990).

Kendi kaderini tayin hakkı için verilen mücadele, sömürgeciliğe karşı gösterilen mukavemetin bir sonucudur. Kendi kaderini tayin hakkı, insan topluluklarının siyasi iradelerini yok sayan, onlara yeni yapı içerisinde yer vermeyen, tutsak eden, dinlerini, dillerini, kültürlerini yok eden ve yönetsel egemenliklerini sona erdiren olumsuz eylemlere karşı hukuki mücadele alanı oluşturmak için kabul edilmiş bir formüldür.

2.2.2. İnsan Haklarına ve Üçüncü Kuşak Haklara Getirilen Eleştiriler

İnsan hakları özel bir hak türüdür. Bu haklar sık sık belli toplumların yasalarından ve geleneklerinden kaynaklanan haklar ile ters düşmektedir. Donnelly (1995), insan haklarını kişinin salt insan olması nedeniyle sahip olduğu haklar olduğunu söylemektedir. Bu oldukça yaygın fakat tatmin etmekten uzak bir formüleştirmedir. Kişinin neden salt insan olmasından dolayı haklara sahip olduğu net değildir. Özellikle, İHEB’de sıralanmış olan haklara kişinin neden sahip olduğu açık değildir. Hatta bu formüleştirme, İHEB’deki listeyi açıklarken de fazla uyumlu değildir. Örneğin, 22. Madde, “toplumun bir üyesi olarak” herkesin sosyal güvenlik hakkı vardır demektir. 21. madde, “herkesin kendi hükümetinde yer alma hakkı vardır” demektir ama bu kişinin insan olmasından değil yetişkin bir vatandaş olmasından kaynaklanan bir haktır, çünkü çocukların ve yabancıların böyle bir hakkı yoktur (Freeman, 2008).

Ödevler ve gönüllülüğe vurgu yapan ve kendisini diğer ahlaki söylemlerden ayıran haklar söyleminin özelliği, eğer bir x hakkınız varsa ve bu x hakkınızı elde edemiyorsanız bu sadece yanlış bir şey değil, size karşı yapılmış olan bir yanıştır. Haklar söylemi, dikkatlerimizi yerini hakeden insanların üzerine çeker. Hakkın ayırt edici değeri, eğer bir hakkın kullanılması tehdit altındaysa veya engelleniyorsa, bu hakkın sahibi olan kişilere bu konuyla ilgili iddiaları konusunda ısrarcı olma hakkı verir. Bu durum hak sahibi olmayı basitçe bir fayda sağlamaktan veya bir başkasının yükümlülüklerinin fayda sağlayıcısı olmaktan ayırır (Donnelly, 1995).

2.2.2.1. İnsan Haklarına Yönelik Eleştiriler

İnsan hakları, kişilerin sadece insan oldukları için sahip oldukları haklar olmayabilir ama bu haklar, özellikle siyasi gücün kötüye kullanılmasına karşı ahlaki olarak geçerlidir ve temel insani çıkarları korumak için düzenlenmişlerdir. İnsan hakları diğer tüm taleplere karşı özel bir ağırlık taşır ve çok güçlü gerekçeler olmadan ihlal edilemez. Ronald Dworkin (2007), hakların “güçlü kozlar” olduğunu söylediği etkili bir önerme yapmıştır ancak, bu eğer hakların, diğer bütün siyasi ve ahlaki kaygıların önüne geçmesi olarak yorumlanırsa yanıltıcı olabilir. Dworkin’in görüşüne göre haklar sadece siyasi yönetimin rutin hedefleri önünde “güçlü kozlar”dır ve bu durum da göreceli olarak hakların daha zayıf algılanmasına neden olabilir (Dworkin, 2007).

İnsan hakları kavramı genellikle “bireyci” olmakla, sorumluluklar yerine hakları vurgulamakla ve bencilliği teşvik etmekle eleştirilir. Ancak Locke’un klasik doğal haklar teorisi doğal hukuka dayanır ve herkese başkalarının haklarına saygı gösterme sorumluluğu yükler. Haklar kavramı bencilce kullanılabilir ama bütün kavramlar da istismar edilebilir: Örneğin görev kavramı, zayıfı yönetmek için güçlü tarafından kullanılabilir. Hak savunucuları genellikle başkalarının hakları için mücadele ederler ve bunu yaparken de bencilce davranmazlar (Yavuz ve diğer., 2016).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan haklarının tanınmasının dünyada adaletin tesisi olduğunu belirtmektedir. Ancak adalet ve insan hakları arasındaki ilişki tartışmalıdır. Liberal adalet teorisyenleri, adalet kavramının insan hakları kavramından daha temel olduğunu ve adalet teorilerinin insan hakları kavramından ziyade hakların nasıl özetlendiği hakkında daha fazla şey söylediğini savunmaktadır. Bununla birlikte, insan hakları adalet teorilerinde önemli bir yer tutmaktadır (Rawls, 2018). Bazı teorisyenler bir insan hakları talebinin meşruiyetini adalet tarafından desteklenip desteklenmediğine bağlamaktadır. Buna karşın, insan hakları kavramının adalet kavramından daha net ve daha az tartışmalı olduğunu düşünen teorisyenler de vardır (Beetham, 2014). Uygulamada, insan hakları kavramı daha az tartışmalıdır ve bu nedenle bazı uluslararası hukuk teorilerine göre siyasi açıdan daha kullanışlıdır. Bununla birlikte, insan haklarının pek çok yönünün oldukça tartışmalı olduğu kabul edilmektedir. Liberal adalet teorileri genellikle insan haklarını

destekler ve uluslararası siyasette hak temelli mi yoksa adalet temelli mi bir yaklaşımın daha etkili olduğu teoriden ziyade pratik bir yargı meselesi haline gelmiştir (Clapham, 2020).

Haklar kavramına yönelik genel bir karşı görüş, hakların doğadan çıkarılamayacağı ancak sadece kültür ve münferit toplumların kurumlarınca ortaya konulabileceğidir. Bu muhalefet İHEB’de bulunan bazı haklara karşı da yapılmıştır. 22. maddede “herkesin sosyal güvenlik hakkı”nın olduğunun ve her devletin kaynakları ve kurumlarının imkânları dâhilinde onurunun vazgeçilmez öğeleri olan sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını kullanabileceğinin altı çizilir. Ayrıca 22. maddenin insan haklarından ziyade vatandaş haklarını düzenlediğinin de üzerinde durulur (Beitz, 2009). Bununla birlikte, bu hakların farklı kuruluşlara ve devletlerin kaynaklarına göre değişen ve farklı uygulamalara müsaade eden evrensel bir hak beyanı biçiminde olması gerekmektedir. İHEB’in 29. maddesi belirli amaçlar için belli başlı hakların kanunla sınırlandırılmasına müsaade etmesine rağmen, bu şartın ifadesi istisnai olarak muğlâk bir içeriz arz etmektedir (Jones, 1994).

Haklar, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallardan türetilir. Bu anlamda, haklar doğası gereği sosyaldir. Bu aynı zamanda hakların hak sahibine güç kazandırdığı fikriyle de tutarlıdır. Güç, sosyal bir ilişkidir ve meşru güç başkalarının haklarını koruyan kurallarla sınırlıdır. Bununla birlikte hak sahiplerinin güçlendirilmesi, bir kavram olarak hakların bir özelliğidir. İnsan ödevlerinden ziyade insan haklarından bahsetmek, insanın birey olarak etik statüsünün başkalarına yükümlülükler yüklediğini inkâr etmeden hak sahiplerinin etik değerini vurgulamaktır (Rorty, 1993).

İnsan hakları kavramı, etik bir özne olarak bireye saygı gösterilmesini ve savunmasız bir varlık olarak bireyin dikkate alınmasını gerektirir. Ne egoist ne de anti-sosyaldir. Bireysel sorumluluğu ya da toplumun değerini inkar etmez. Bireysel bağımsızlığa saygı gösterirken insan dayanışmasını tanıyan bir kavramdır. Dünyanın dini ve kültürel çeşitliliği ve felsefenin kendisinin “temel tartışmalı” doğası göz önüne alındığında, insan haklarının “felsefi temelleri” üzerinde anlaşılmaya varmanın imkânsız olduğu söylenmek anlaşılır olacaktır (Kuçuradi, 2018). İnsan hakları; hukukun, siyasetin, felsefenin, sosyolojinin, antropolojinin veya etiğin yegane konusu değildir. Uluslararası siyaset sosyolojisi başta olmak üzere sosyal tarihin kültürel tecrübelerinin de bir özetidir. Dolayısıyla insan hakları olgusu birçok disiplinin ve dinamiğin çatışma noktasında yer alır, o yüzden mutlaklığı hala muğlaktır.

Bununla birlikte, siyaset teorisinde ve uluslararası hukukta insan hakları olgusu, birçok insani değerle örtüştüğü için etik açıdan kuvvetli referanslara sahiptir.

2.2.2.2. Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Eleştiriler

Bazı düşünürlere göre insan hakları zaten sayılıdır. Bu nedenle yeni insan hakları getirmek mümkün değildir. Bazı eleştirmenler de insan hakları alanına üçüncü kuşak hakların eklenmesinin mevcut insan haklarının bağlayıcılığını ve yaptırım gücünü zayıflatacağını savunmaktadır. Nitekim üçüncü kuşak hakların konusu belirlenmediği sürece bu hakların yasal olarak korunması mümkün değildir (Kaboğlu, 1991).

Donnelly'e (1995) göre insan hakları, bireysel haklardır ve kolektif bir yönü olamaz. Dayanışma haklarının bağımsız ve özel bir içeriği olmadığı için bu hakları tanımlamanın ve formüle etmenin imkânsız olduğunu savunur. Nitekim kolektif insan hakları açısından grubun bireye tercihli ve üstün hale geldiğini ve baskıcı rejimlere fırsat verildiğini, böyle bir durumda insan haklarının korunmasının imkânsız hale geleceğini savunmaktadır.

Turner'a (1993) göre, üçüncü kuşak hakların öznesinin insan ve birey olmadığı, bu hakların konularının belirsiz olduğu, bu haklar bakımından hukuksal korumanın imkânsız olduğu gibi gerekçeler ileri sürmektedir. Bu yüzden üçüncü kuşak hakların insan hakkı olarak gruplandırılmasına karşı çıkmaktadır. Turner'ın argümanı iki temele dayanmaktadır. Birincisi, insan hakları sadece bireyler tarafından kullanılabilen haklardır, oysa dayanışma hakları kolektif haklardır. İkincisi, insan hakları yasalarla korunabilirken, yeni nesil üçüncü kuşak haklar için bu mümkün değildir.

Kaboğlu'na (1991: 37-48) göre, bu haklar konusunda ortak bir yargıya varılmaya çalışıldığında şu noktalara ulaşılmaktadır:

- *Örgütlenme hakkı henüz tam anlamıyla bir hak olarak tanınmamıştır ve haklar kategorisindeki yeri henüz net değildir.*
- *Bu hakların baskın kolektif doğası nedeniyle, gerçekleştirilmeleri tüm devletlerin, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının dayanışmasını gerektirmektedir.*
- *Bu haklar arasında bir öncelik ve sonralık ilişkisi vardır. Çevre hakları diğer insan hakları için bir önkoşul olarak öne sürülürken, barış hakkı çevre hakları da dahil*

olmak üzere tüm hakların varlığı için bir önkoşul olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, ilk bakışta kalkınma hakkı ile çevre hakları arasında görünürde bir çelişki vardır.

Kolektif haklar, insanlığın geleceğini korumak için gereklidir ve bu nedenle de insan haklarıyla uyum içerisindedir; fakat kolektif haklar ile insan hakları arasında bir anlaşmazlığa düşülmesi halinden genellikle sonuncusu geçerli olmaktadır. Kültürel grupların korunması belki değerli bir iştir ama bu grup, insan haklarını ihlal ediyorsa ve mensupları kültürlerini terk etmeyi veya artık bağlı olmamayı tercih ediyorsa şayet insan hakları prensipleri gereği bu grubun hayatta kalmasını savunamaz. Nitekim, insan hakları mutlak olmadığından ve hakları ihlal edilen gruplar, mensupları için bazı değerler taşıdıklarından, kültürel grupların hayatta kalma haklarıyla ilgili genel geçer bir ilke söz konusu değildir. Bununla birlikte, insan haklarına saygı göstermenin genellikle kültürel azınlıkları korumanın en iyi yolu olduğu kabul edilmektedir (Donnelly, 1995).

Çevre hakkı, gelişme ve kalkınma hakkı, insani yardımlardan yararlanma hakkı, barış hakkı ve self determinasyon hakkı gibi üçüncü kuşak hakların insan hakları olarak kabul edilip edilemeyeceği uluslararası insan hakları hukukunda halen tartışılmaya devam edilmektedir. Üçüncü kuşak hakların tüm halklar, devletler ve uluslararası örgütler tarafından dayanışma ve kolektif haklar olarak tanınması, korunması ve uygulanması insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilmesini haklı çıkarmaktadır ancak bu yeni kategorinin yani üçüncü kuşak hakların hukuki değerine yönelik itirazlar hala devam etmektedir.

2.2.2.3. Üçüncü Kuşak Hakların Kabul Edilmesinin Faydaları

Üçüncü kuşak hakların benimsenmesi her şeyden önce insan haklarının ana yasası olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB) ruhuna uygundur. Çünkü dayanışma hakları, insanlar arasında dayanışma ve ortak eylemi teşvik etmeyi amaçlayan İHEB'in ideallerini gerçekleştirmek için en uygun haklar demetini oluşturmaktadır. Bu haklar, tüm insanlar bir araya geldiğinde veya belli bir grup tarafından talep edildiğinde kullanılabilecek haklardır (Hamamcı, 1983-1984).

Üçüncü kuşak hakların uluslararası hukukta ve ulusal anayasalarda tanınmasına yönelik eleştiriler devam etse de, bu hakların ulusal hukukta, özellikle de anayasalarda tanınmasının birçok faydası olduğuna şüphe yoktur. Bu hakların anayasada üçüncü kuşak haklar olarak tanımlanması ve insan hakları alanındaki gelişme ve değişimlerin doğrudan anayasaya yansıtılması, kendi içinde tutarlı ve uyumlu bir hukuk sisteminin kurulmasını sağlayacaktır. Somut bir örnek vermek gerekirse, 1982 Anayasası incelendiğinde, üçüncü kuşak hakların Anayasa'nın ilgili bölümlerinde birinci ve ikinci kuşak haklarla ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir. Bu durum bir dizi pratik sorun yaratmaktadır. Dolayısıyla, Anayasa'da böyle bir ayrıma gidilmesi, ilk olarak, her bir kuşağın hakları arasındaki ilişkiyi dikkate alacak ve ayrımı kolaylaştıracaktır. İkinci olarak, dayanışma hakları yani üçüncü kuşak hakların ayrı bir kuşak olarak Anayasa'da yer alması, birinci ve ikinci kuşak hakların hayata geçirilmesi için uygun bir ortam sağlayacaktır. Son olarak, uluslararası belgelerde yer alan ve bağlayıcılığı ya da yaptırım gücü olmayan bu hakların Anayasa'da yer alması maddi hukuktaki yerini almasını sağlayacaktır (Turhan, 2013).

Öte yandan, savaş çevreyi tahrip eder ve kalkınma hakkına müdahale eder. Yine savaş sadece üçüncü kuşak haklara değil, birinci kuşak haklardan olan yaşam hakkına da zarar vermektedir. Bu hakka saygı, diğer insan hakları gibi tüm insanlığın ortak çıkarıdır ve ister büyük ister küçük ülkelerde olsun, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın temel koşullarından birisidir. Bu da üçüncü kuşak hakların diğer özgürlüklerle çelişmediğini, tam tersine diğer hakların gerçekleşmesi için gerekli ortamın dayanışma hakları tarafından oluşturulduğunu göstermektedir.

2.2.3. Kuşak Haklar Arasındaki Tamamlayıcılık İlkesi

İnsan hakları bütünlük, bölünmezlik ve karşılıklı bağımlılık ilkeleri çerçevesinde ele alındığında, bu hakların üç farklı kuşak boyunca kendini gösterdiği ve birbirini tamamlayan ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Her bir kuşak, bu bütünlüğün ayrılmaz bir parçası olarak, insan haklarının evrenselliği ve birbirine bağlılığı ilkesini pekiştirmektedir.

1993 yılında kabul edilen “Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı”, Viyana Kongresi'nden önceki Tunus, San Jose ve Bangkok bildirgeleriyle birlikte, kişisel ve siyasal haklar olan birinci kuşak haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak tanımlanan ikinci kuşak hakların karşılıklı bağımlılığını ve bölünmezliğini vurgulamaktadır. Özellikle

“Bangkok Bildirisi”nin 10. maddesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile siyasal hakların birbirine olan bağımlılığı ve tüm insan hakları kategorilerine eşit derecede önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, her üç bildirgede de üçüncü kuşak haklar kapsamında yer alan ve devredilemez olarak nitelendirilen gelişme hakkına atıf yapılmış, gelişme ile insan hakları arasındaki sıkı ilişki vurgulanmıştır (Donnelly & Whelan, 2018).

İnsan hakları, bireylerin çeşitli boyutlarını kapsamaktadır ve bu hakların tamamının güvence altına alınması, bireyin bu haklardan tam manasıyla faydalanabilmesi için hassas bir dengeyi gerektirmektedir. Herhangi bir hakkın ihlali, diğer hakları da etkileyebilmektedir. Örnek olarak, haksız yere gerçekleştirilen bir tutuklama, şahsın özgürlük haklarını ihlal etmektedir ve bu durum dolaylı olarak diğer haklarını da olumsuz etkilemektedir. İnsan haklarının birbiriyle bu denli iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayıcı niteliği, haklar arasında bir hiyerarşi olmadığını ve tüm hakların eşit düzeyde korunmasının zorunlu olduğu anlamına gelmektedir (Algan, 2007).

Burada ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yani ikinci kuşak hakların insan hakları bağlamında sahip olduğu kritik önem ele alınmaktadır. Birinci kuşak haklarla mukayese edildiğinde, bu hak türleri arasında belirgin bir niteliksel ayrımın olduğu vurgulanmaktadır. Piyasa ekonomisinin hâkim olduğu çağdaş dünya düzeninde, insan onuruna yaraşır bir yaşamın gerçekleşmesi için asgari sosyal ve ekonomik güvencenin şart olduğu tezine yer verilmektedir. Küreselleşmenin egemenliğiyle birlikte, özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında yaşanan gerilemenin eleştirel bir incelemesi yapılmaktadır. Yeni üretim sektörlerinin ortaya çıkışı ve sermayenin artan hareketliliği neticesinde politika, eğitim, sağlık ve bilim gibi alanların ticarileşmesi ve kar maksimizasyonuna yönelik yapılara dönüşmesi incelenmektedir. Bu süreç, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sunulan temel kamu hizmetlerinin, artık yalnızca maddi imkanları elverişli bireylerin erişebileceği hizmetler olarak sunulmasını beraberinde getirmiştir. Oysaki İHEB, sosyal ve ekonomik temel hakların korunmasının, özellikle özel ve temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim bağlamında devletlerin asli görevleri arasında yer aldığını vurgulamaktadır (Tezcan ve diğer., 2019).

Bunların dışında, ayrı kuşaklarda yer alsalar da insan haklarının bir bütün olduğuna dikkat çekilmiştir. Birinci, ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü kuşakta yer alan hakların tümü insan onuruna uygun asgari bir yaşam sürdürebilmek için gerekli haklar olduğuna göre, bu hakların hepsi birbirine bağımlıdır ve birinin yokluğu diğerlerinin de kullanılmasını olumsuz

yönde etkilemektedir. Örneğin temel çekirdek bir hak olan ve birinci kuşak haklar arasında yer alan “yaşam hakkı”, ikinci kuşak bir hak olan “sağlık hakkı” veya üçüncü kuşak haklar arasında yer alan “çevre hakkı” ve “barış hakkı” gibi haklara sahip olunmadan anlamlı bir durum arz etmemektedir; çünkü sağlık hizmeti alamayan veya temiz suya ulaşamayan birisi için “yaşam hakkı güvencesi vardır” demek insani bir yaklaşım değildir.

2.3. Sivil Toplum Kuruluşları ve İnsan Hakları İlişkisi

Türkiye’de güçlü devlet geleneği, sivil toplum yapılarının oluşumunda varoluşsal bir rol oynamıştır. Özellikle insan hakları alanında çalışan yapılar, siyasi yöneticiler tarafından muhalif (antagonistic) bir ilişki çerçevesinde ele alınmıştır (Boşnak, 2022). Son 40 yılda sivil toplum kuruluşlarının (STK’ların) yaşadığı küresel dönüşüm Türkiye’deki devlet-sivil toplum ilişkisine ve insan hakları bağlamındaki faaliyetlerine yansımıştır. STK’lar sahip oldukları toplumsal zeminden ekonomik büyüklüğe kadar ve dahi bazı bölgelerde devlet ile rekabet edecek boyutlara ulaşan kurumsal hacimleriyle, sözü edilen dönem aralığında sivil toplum yapılarının önemli birer aktör olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3.1. Sivil Toplum Kavramı ve Teorik Çerçeve

Sivil toplumun tarihsel geçmişi çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Kavramın ilk kullanım örneklerini Eski Yunan’dan başlatmak yerinde olacaktır. Lakin, tarihsel kökenine girmeden önce kavramın etimolojik yapısını incelemek günümüzdeki işlevselliğini anlamak açısından gereklidir. Fransızca’daki “société civile”den gelmekte olan kavram, devlet alanının tamamen dışında ama yine de devletle özel bir ilişki içinde anlamını taşımaktadır (Dryzek et al., 2006). İngilizcedeki karşılığı “civil” olan kelime esasında Latince “civis” kökünden türetilmiştir ve “yurttaş veya kenttaş” anlamına gelmektedir.

Sivil kelimesinin etimolojik kökleri “uygarlık” kavramı ile aynı köke sahiptir. Bu kavram batıda “civilization” yani “medeniyet” ya da “uygarlık” anlamından kullanılmaktadır. Sivil ve sivilleştirme kavramlarının ortak kökeni; Latince “civilis” sözcüğüne dayanmaktadır. Bu geçmiş dönemlerde, insanların sahip oldukları kişisel hakların tamamı şeklinde ifade edilmiştir. Kavramın sürekli farklı yorumlar kazanması yanlış anlamıyla bilinen “üniforma giymeyen” yani askeriyele ayrılan toplumsal bir yapı

şeklinde anlaşılmasına neden olmuştur. Sonrasında şehirde yaşamayan yani kırsal kesimde yaşayan insanları ifade etmek için kullanılmıştır (Aslan, 2010c).

Sivil toplum kavramı ise klasik ve çağdaş teorisyenlere göre içerik noktasında farklılıklar arz etmektedir. Bu çerçevede sivil toplum, vatandaş veya yurttaş toplumu anlamına da gelmektedir. Ancak 18. ve 19. yüzyılda sivil toplum özelinde devletten ayırıştırılan doğal olarak araştırılmaya, analiz edilmeye ve kendi özgün kimliğini bulmaya çalışılan, devlet karşısında zor kazanılan ekonomik güç ve özgürlük arayışında bir sivil toplum bilinci olmuştur. İçinde bulunulan dönem de sivil toplumu hala devlet dışında kalmaya zorlayan anlayışın kendi içindeki demokratik dönüşümü olmuştur (Talas, 2011). Ancak Yelken'e (2003: 48-49) göre: *“Tahtlar, krallar devirmiş bu yurttaşlar, hiçbir direniş göstermeksizin, bir devlet memurunun en küçük buyruğuna girerek gittikçe daha fazla bağımlı hale gelmektedirler. Klasik dünyada cemaatin yaptığı bütün işler, eğitimden sağlığa devletin tekeli altına girmektedir. Demokratik eşitlik adı altında hükümet, toplumsal yaşamı düzenleyen, teftiş eden, öneri getiren, eğiten ve cezalandıran bir kurum haline gelmektedir. Bütünüyle kamuyla özdeşleşen devlet, kamusal alandan sivil toplumu tamamen silmektedir.”*

Sivil toplum, devlet ile bir bağı olmaksızın tamamen kendine özgü bir yapıda teşekkül etmesi gereken gönüllülük esaslı bir örgütlenme biçimidir. Felsefe ve siyaset tarihinde derin bir geçmişi olan bu kavram, tarih boyunca farklı anlamlar kazanmış ve siyasal kırılma süreçleriyle uyumlu bir anlam dünyasına sahip olmuştur. Hatta yüklenen bu farklı anlamlar açısından zaman zaman tezatlık arz ettiği de görülmektedir. Anlaşılmasının hatta tanımının yapılmasının güç oluşu ve zaman içinde kavramsallaştırmalarda yaşanan kafa karışıklığı, sivil toplum yapısının çıkış noktasından çok uzaklaştığına dair tartışmalar hala güncelliğini korumaktadır (Doğan, 2003).

Tarihsel yönüyle ele alındığında, Antik Yunan'da düşünsellik adına önemli adımlar atılmış, önemli fikirler ön plana çıkmış ve şehir bilinci gelişmeye başlamıştır. O dönemde sivil toplum karşıtı olan insanlar barbar olarak nitelendirilmiştir. Antik Yunan'da sivil toplum kavramı devletle özdeş olma fikrine karşı yoğun bir mücadele vermiştir. Özellikle, toplumdaki farklı birey ve grupların sosyal, ekonomik ve siyasi hak ve özgürlükleri, feodal ve daha sonra mutlakiyetçi rejimlere karşı kendi alanını kazanmaya çalışan devletten ayrı bir iktidar odağı olarak yeniden tanımlanmıştır (Gellner, 1994). Ayrıca demokrasi kavramı

da bu dönemde önem kazanmıştır. Hatta o kadar önem kazanmıştır ki devlet yerine demokrasi kavramını kullanan düşünürler ortaya çıkmıştır (Aslan, 2010a).

Antik Yunan’da sivil toplum kavramı ile akla gelen ilk düşünür Aristoteles’tir. Aristoteles’in kullanmış olduğu polis kavramından referansla Çiçero’nun “societas civilis” fikrine kadar gelişerek ilerleyen bu kavram, ilk örnekleri kabul edilen yaklaşıma göre; devlet ve siyasal toplum eş anlamlı kullanılmıştır. Hatta o kadar ki, sivil toplumu devlet yerine kullanan düşünürler bile olmuştur. Aristo, sivil toplum kavramını geniş bir çerçevede inceleyerek kapsamlı olarak ele almış ve bütün toplumlar genelinde ifade etmiş ve toplum ile devletin bir bütün olduğunu savunmuştur (Kaldor, 2003). Aristo döneminde düşünsellik adına önemli adımlar atılmış, önemli fikirler ön plana çıkmış ve şehir bilinci yerleşmiştir. O dönemde sivil toplum karşıtı olan insanlar barbar olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda en çok tartışılan kavramlardan biri de demokrasi olmuştur (Sarıbay, 2016).

Aristo’nun ortaya çıkardığı bu kavram, insanın bir siyasi hayvan “zoon politikon” olarak “telos” yani “nihai amaç” sayılan “polis”in tanımını temsil etmiştir. Sivil toplum, resmi olarak tanımlanmış bir yönetim düzeninde yaşayan özgür ve eşit yurttaşlardan müteşekkil bir “kamusal etik” ve “siyasal topluluk” olarak tanımlanmıştır (Cohen ve Arato, 2013). Ayrıca Aristo öğretisinde, ekonomi ile siyasal olan arasında, mahreç olarak bir zıtlık vardır. Bu anlamda, ailenin ekonomik faaliyetleri anlamına gelen “oikos” ile “polis” birbirinden ayrı değerlendirilmiştir. Esasen oikos “aile” anlamına gelmektedir. Çocuklar, köleler ve kadınlar bu gruba mensup kabul edilmiştir (Doğan, 2015). 17. yüzyıla gelindiğinde ise, ilk tohumları atılan sivil toplum kavramı, 1690 yılında ilk defa İngiliz klasik liberal düşüncenin öncüsü olan John Locke tarafından kullanılmıştır. Aristo’dan beri “politik topluma” karşılık kullanılan “sivil toplum” kavramı farklı düşünürlerce incelenmiş ve yorum getirilmiştir. John Locke, Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau gibi sözleşmesi düşünürler de siyasal otoriteyi ortaya çıkaran “kamusal alan” anlamında sivil toplum kavramını kullanmışlardır (Arslanel, 2017).

Hobbes’a göre sivil toplum, agresif ve doyumsuz bireylerin kendi arasındaki şiddetli yarıştır. Hobbes’un siyasal toplum ile sivil toplum terimine yaklaşımı aynı ölçüde olup, her iki kavrama yüklediği anlam devletle eşdeğerdir. Kişilerin güvenli ve huzur içinde hayatlarını devam ettirmelerinin teminatı olan devlet, hem dışarıdan gelecek tehditlere karşı halkını korumak hem de içeride yaşayan halktan gelecek talepleri karşılama yetkisine sahip

olmasıdır. Hobbes'un tasavvurunda bu yetki ne devredilebilir ne de ne parçalanabilir, zira devlet ile sivil toplum arasında olaki ayrışma toplum içinde olası bir iç çatışmaya neden olup, devletin ayakta kalmasını engelleyebilir (Geçit, 2020). Fakat Hobbes, tam anlamıyla kişilerin özgürlük alanını sınırlandırmamaktadır. Tam aksine Aristocu görüşü devam ettiren Hobbes, sivil toplum içerisinde, kişilerin belirli negatif özgürlükleri uygulayabilecekleri bir özel alanın var olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda yönetilen insanların arzusuna dikkat çekmiş ve onların rızası olmadan yöneten-yönetilen ilişkisinin tam anlamıyla dengeye ulaşamayacağını savunmuştur.

Devletin nasıl ortaya çıktığı üzerine kafa yoran diğer bir düşünür de Jean Jacques Rousseau'dur ve devlet oluşumunun toplumsal sözleşmeden mütevellit olduğunu iddia etmektedir. Rousseau aslında tıpkı Locke ve Hobbes gibi doğa durumundan başlayarak Aristocu geleneği devam ettirmiştir. Bireylerin huzurlu ve barış içinde yaşaması için devlete ve sözleşmeye ihtiyaç duyduklarını belirten Rousseau, kişilerin iradelerini “genel irade” olan ve devletin kendilerine emanet ettikleri şeklinde yorumlamıştır. Rousseau'ya göre; toplumdaki bireyler, kendi rızalarına dayalı bir şekilde yaşadıkları toplumda yaşamlarını devam ettirmek ve özel mülkiyetlerini koruyabilmek için bazı tavizler verirler ki bunların başında, “özel” ve “farklı” iradelerini, kuşatıcı ve kapsayıcı olan “genel irade”ye teslim etmek olmuştur (Vural, 1991). Zaman içinde oluşan bu özel çıkar, bireylerin inisiyatif ve kimliğe dayalı teşebbüslerine karşı çıkararak, toplum içinde harmoni oluşturacak bir kamusal alana dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle hem Rousseau hem de Hobbes'un toplum ve sivil algısında kamusal alan önemli bir yere sahip olmaktadır. Medeni toplum ise böyle bir kamusal alandan temerküz etmektedir. Öte yandan sivil toplumun ne olmadığına bakılacak olursa; “insanların bir arada yaşadığı ancak mal ve can güvenliklerinin bulunmadığı sivil olmayan toplumdur” denilebilir (Çaha, 2017).

Sivil toplumun, siyasal alandan bağımsız bir alan olarak kendi yolunu bulma ve görünür olma serüveni 18. yüzyıl ortalarını bulmuştur. 1750'den sonra devlet-STK ayrışması, İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerinde Fransa ve Almanya'da, daha sonra da İtalya'da köken ve gelişim olarak somut örneklerine rastlanmaktadır. Bahsi geçen ülkelerde sivil toplum oluşumları tarihsel bir süreçten geçerek ilerlemiştir ve bu süreç dört temel aşamada sınıflandırılabilir: Birinci aşama geleneksel sivil toplum kavramının kırılma noktasını içerir. Yani ortaya çıktıktan sonraki süreçte varlığının toplum tarafından yeni yeni farkına varılmasıdır. İkinci aşama, sivil toplum yapıları içerisinde bireylerin korkmadan

devlete karşı toplumsal haklarını ve çıkarlarını savunmalarının meşru olduğu anlayışının oluşma aşamasıdır. Burada ifade edilen, devlet gibi bir güç merkezi içinde STK'ların ne oranda güce ulaşabildiği, devletin orantısız yetki kullanımının halk üzerindeki etkisinin azaltılması ve sivil toplum hareketinin bir siyasi güce dönüşme aşamasıdır. Üçüncü aşamada, eskilerin özgür bağımsız bir sivil topluma olan güvenleri, egemen devlet faaliyeti lehine tersine dönmeye başlamıştır. Devleti, sivil toplumdaki sınıf çatışmalarının bir ürünü olarak gören Marx'ın ifadesinin tam tersi olarak dördüncü aşamada devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başlandığı aşamadır (Keane, 1994).

17. yüzyılda ilk tohumları atılan sivil toplum kavramı, 1690 yılında ilk defa İngiliz klasik liberal düşüncenin öncüsü olan John Locke tarafından kullanılmıştır. Locke'un sivil toplum ile vurguladığı kesim ergin erkekler olup, bu grup kişilerin kendilerini bir toplum olarak organize ettikleri belli hakların ve sağlanan güvenliklerin karşılığında, sözleşme temelli ve sınırları belli yasalar çerçevesinde belirlenen resmi düzenlemeleri vurgulamaktadır. Burada sivil-siyasal ayırımından ziyade resmi bir birliktelik görülmektedir (Jenks, 2012). Sivil toplumu doğa durumu üzerinden açıklama gayretinde olan Locke, Hobbes ile özgürlük ve eşitlik noktasında örtüşse de doğa durumunu olumsuz görmemesi noktasında ayrışmaktadır. Nitekim Locke savaşın, doğa durumunun olmazsa olmaz bir özelliği değil yalnızca olasılıklardan bir tanesi olduğunu savunur. Çünkü savaş yazılı yasalara göre değil olasılık yasalarına göre cereyan eder. Zaman içerisinde savaş bir kuram olmaktan ziyade kendi olası yasalarıyla bir eyleme dönüşür ve taraflar, birbirlerinin hareketini ancak olasılık yasalarıyla tahmin edebilir (Yücel, 2016).

Tabanlı (2019)'ya göre, Locke'un dikkat çektiği önemli bir husus da; insanın doğal halinin iyi olduğuna vurgu yaparak ceza yaptırımı gibi konuları insanların kendi istekleri ile devlete devrettikleri, devletin sözleşmeyle kendisine tahsis edilen alanlar dışında bireyler üzerinde etkisi olmadığını ve bireyler üzerinde hangi hususun iyi veya hangi hususun kötü olduğunu söyleme hakkı bulunmadığını, devletin kendisine verilen sınırlar çerçevesinde hareket etmesi ve sivil alanla siyasal alanın ayırımının bilincinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Burada karşılaşılan en önemli özellik ise bireyin rızasıdır, nitekim rıza temelli inşa edilmiş ve ona uygun bir siyasal toplum meşru kabul edilebilir. Locke'u Hobbes'tan ayırt eden en önemli ayırım devlet yerine bireyi/kişiyi koymasıdır. Ona göre hakiki egemen millettir ve siyasal iktidarın millet içerisinde seçilmiş bir parlamento tarafından denetlenmesi mecburidir. Bireyin egemenliği noktasında devletin temel işlevi ise onun

yaşama, özgürlük ve mülkiyet haklarını güvence altına alması gerektiğine dair görevidir. Locke'un düşünce yapısındaki bütün bu farklılıklara rağmen tıpkı Hobbes'ta olduğu gibi, siyasal toplum ile sivil toplum kavramını aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Esasında insanlar, bir araya gelerek siyasal toplumu inşa ederken, gereklilikten doğan bir sözleşme yapmışlardır ve yönetici otoritenin sınırlandırıcı unsuru olarak da yasayı referans almışlardır. Bu yasanın temel görevi o toplumda mukim olanların varlıklarını koruma altına almaktır (Tester, 1992).

Eski Yunan'dan 18. yüzyıla gelinceye dek devlet ile sivil toplumun denk olduğu varsayılmaktadır. Devlet ile sivil toplum ayrışması bu yüzyılın ortalarına doğru Kıta merkezli ve İskoç aydınlanma felsefesi ve burjuvazinin ortaya çıkışıyla birlikte sivil toplum, fert ve toplulukların hak ve özgürlüklerinin bir sahası olarak devletten ayrılmaya başlamıştır (Aslan, 2010b). Sivil toplum kavramı geçmişten günümüze çeşitli düşünce ekolleri ve farklı kimlikleri ile tanınan Georg W. F. Hegel, Karl Marx ve Antonio Gramsci gibi fikir adamlarının bu kavramın günümüzdeki anlamına ulaşmasında önemli görevler üstlendikleri bilinmektedir. Bu düşünürler arasında Hegel, sivil toplum ile devleti birbirinden ayırmıştır. Fakat devletin sivil toplum üzerinde bir etkisi olması gerektiğine inanmış aksi takdirde toplumda bozulmaların yaşanacağı görüşünü ileri sürerek devletin sivil toplumu egemenliği altına almasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Hegel sivil toplumu, bireylerin haklarının korunmasını ve bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan kurumlar ya da kuruluşlar olarak tarif etmiştir (Uluç, 2012).

Marx'a göre sivil toplum, devleti ve etnik grupları aşar ve belli bir dönem sonra tüm bu ilişki ağları, mülkiyet meselesine ve egemenlik yarışına dayanır. Başka bir deyişle, Marx'ın sivil topluma ve onun anatomisine verdiği anlam, ekonomi politiğin kendisinde yatmaktadır. Sivil toplum alanını mülkiyet ve sermaye perspektiften inceleyen Marx, sivil toplumu devlet iktidarının dışında kalan ve onu oluşturan bireylerin kendi çıkarlarını maksimize ettikleri bir alan olarak görür. Ayrıca sivil toplumu, insanların bir araya gelerek kamusal alanın dışında gruplar oluşturdıkları ve toplumsal ilişkiler yaratmak için devletin etki alanının dışında bir araya geldikleri çıkar odakları olarak tarif eder; çünkü Marx'ın alt yapı olarak ele aldığı sivil toplum ekonomiyi sınırlıdır (Seligman, 1992).

Hegel, bir toplumun özgür olabilmesinin koşullarının ancak birey ve toplumun iş birliği ile mümkün olduğunu belirtir. Sivil toplum nesnel kurumlar ve yasalar içerir, ancak

bunlar birey ve toplumun birliğini yaratamaz. O yüzden sivil toplum kaotik, karmaşık ve kaos alanını temsil eder. Marx'ta ise belirleyici unsur devlet değil sivil toplumdur. Devlet, sivil toplumdaki sınıf çatışmasının bir ürünüdür. Marx bu ikiliği diyalektik bir ilişki olarak tanımlar. Bu iki diyalektik unsurdan biri ortadan kalkarsa diğeri de ortadan kalkar. Dolayısıyla Marx için sivil toplum, sömürü temelinde burjuvaziye hizmet eden diyalektik ilişkinin kurumsallaştığı bir yapı arz ettiği ve onun devamlılığına zemin hazırladığı için olumsuzdur. Her iki düşünür de sivil toplum kavramını tarihte bir kesit ve devamlılığı olmayan bir geçici aşama şeklinde tanımlamışlardır. Çünkü Marx'ta da Hegel'de olduğu gibi doğrusal biçimde belli bir hedefe doğru ilerleyen bir tarih anlayışı söz konusudur (Çaha, 2017). Hegel ile Marx arasında sivil toplum üzerine ayrışma onun ontolojik yapısıyla da alakalıdır. Mesela Hegel, pejoratif bir tanımlama olarak gördüğü sivil toplum alanını bozulmuş ve yozlaşmış bir yer olarak niteleyerek bu alana devlet müdahalesini savunur ve bunu yapma hakkına sahip olan etik yaşam projesinin en yüksek uğrağı olarak devleti görür. Lakin Marx'ın yaklaşımı daha totaliter olup devlet-sivil toplum ikileminin köktenci bir şekilde aşılmasını amaçlar (Bayrak, 2022).

Antonio Gramsci, Marx'ın aksine sivil toplumu bir üst yapı unsuru olarak görmüştür. Ayrıca Gramsci'e göre sivil toplum kuruluşlarının hiçbirisi bir diğerinden üstün olmadığı için yekdiğerini himayesine alamaz, aldığı takdirde demokratik bir sivil toplumdan söz edilemez. Toplum içindeki farklı egemen sınıfların sivil toplum alanına müdahil olması, açıkça olmasa bile örtülü bir şekilde kültürel hegemonya örneğidir (Dağdeviren, 2020). Gramsci, bir toplumda, kültürel alandaki egemenliğin sivil topluma ait olduğunu, siyasal alandaki üstünlüğün ise devlete ait olduğunu belirtmiştir. Nitekim Gramsci'ye göre üst yapısal alanda aydınlar, sivil toplum ile politik toplumun hegemonya ile örgütleyici ve bağlayıcı yönde ilişkisini kuran bir pozisyonadadır. Gramsci'ye göre sivil toplum özetle, hegemonya ve bağımlılık ilişkisini net bir şekilde ortaya koyan analitik bir kavramdır (Tamer, 2010).

Onbaşı'na (2005: 45-47) göre, uzlaşmaya dayalı yaklaşım liberal demokrat düşünürler tarafından ön plana çıkarılmıştır. Sivil toplum geleneği Batı siyasi geleneğinden doğup büyümüştür ve liberal demokrasinin önde gelen isimlerinden Larry Diamond'a göre; sivil toplum, devletten özerk ve yasal düzene bağlı, örgütlü sosyal yaşamın özerk, kendi kendini üreten, kendine güvenen bir alanıdır ve ortak kurallara bağlıdır. Sivil toplum, özel alan ile devlet arasında duran arabulucu bir varlıktır. STK'ların devletin dışında olması

gerektiğine dair vurgunun tek başına yeterli olmayacağını ifade eden John Ehrenberg ise, sivil toplumu anlama ve tanımlamanın yolunun onun nasıl örgütlendiğini, hangi ekonomik ve siyasal güçlerin etkisinde olduğunu ve sivil toplumu oluşturan yapıların neler olduğunu bilmekten geçtiğini vurgulamaktadır.

Sivil toplumun zıddının askeri toplum olmadığı gerçeği çoğu zaman yeterince anlaşılamamaktadır. Sivil toplumun karşıtı; olsa olsa medeni olmayan, bütünlük arz etmeyen, hak ve özgürlüklerini elde edememiş ve kendine yetemeyen toplumları tanımlayabilir. Çünkü sivil toplumun ilk kelimesi olan sivil (civil) sözcüğünden latince civilization (uygarlık) kavramı türetilir ve aynı kökten gelir. Bu açıdan yorumlandığında, “sivil toplum” eşittir “medeni toplum” demektir (Yelken, 2004). Nitekim günümüzde sivil toplum kuruluşları adı altında devlet dışında örgütlenen bireyler, bir yandan kendi haklarını korurken diğer yandan kitle toplumunu hareket ettirmeleri, sahip oldukları ekonomik güç ve faaliyet alanı oranında devletin gücünden istifade etmektedir. Bireysel hareketten toplumsal harekete evrilen bu yapılar, özü itibarıyla ve örgütlenme yolu ile toplumsal bir baskı unsuru olmak için hareket etmektedir. Bu güç, merkezileşmiş otoritelerde sivil alanın dışında temerküz ederken, devlet geleneğinin yeterince merkezileşemediği Batı-tipi demokrasilerde sivil toplum eliyle tabana yayılmıştır. Az gelişmiş toplumlarda ise, egemenliğin belli unsurlar eliyle çok kişinin hakimiyeti altında kullanılmasından kaynaklı olarak sivil toplum yapılarının varlığı ve etkisi çok zayıftır (Erdem ve Öztaş, 2015).

Buradan hareketle, demokratik toplumlarda sivil toplum en genel anlamıyla, istekli yurttaşların bir araya gelerek kendi kendine oluşturdukları, ekonomik kendi kendine yetebilen ve bağımsız, hukuka uygun bir biçimde devletten otonom şekilde hareket edebilen ama faaliyetleri tamamen yasal sınırlar ve kurallar çerçevesinde belirlenen oluşumları ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının gerek ulusal gerekse uluslararası siyasette varolan saygınlıklarının bir sonucu olarak, kişisel ya da grupsal çıkar sağlamak peşinde koşmayan, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi hedefleri olan, emek, hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan grupların da örgütlendikleri ve seslerini duyurdukları bağımsız platformlar olmuştur (Kurt ve Taş, 2015).

Devlet-dışı, piyasa dışı ve gönüllük esasına dayalı kamusal bir aktivite alanı olan sivil toplum, devlet yönetimi içerisinde yasal bir etki alanı bulamamış birey ve gruplara siyasi kararlar üzerinde baskı grubu oluşturma imkânı sunmuştur. Bu yüzden sivil toplumun

kavramsal tanımının yanında hangi amaç ve hedeflere ulaştığı, hangi saikler ile hareket ettiği hususları da içine alan bir yapı şeklinde ele alınması gerekmektedir. Tüm bunları birleştirerek sivil topluma ilişkin şunlar söylenebilir: Asıl amacı toplumsal fayda sağlamak olan ve devlet ile birey arasında özerk bir alana sahip, yine devlet ile birey arasında aracı niteliğinde örgütlü sosyal bir yapılanmadır.

2.3.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Sivil toplum olgusu son yıllarda ekonomiden politikaya, sosyo-kültürel alandan kamuoyu yönlendirmeye kadar pek çok alanda geniş bir kullanıma sahip olmaya başlamıştır. Bu genişleme STK yapıların özelliklerini de doğal olarak çeşitlendirmiştir. Aslında STK ifadesi Avrupa’da genellikle “Non-Governmental Organizations (NGOs)”, Amerika Birleşik Devletleri’nde “Public Voluntary Organizations (PVOs)” olarak tanımlanmaktadır. Aslında bu üç kavramda özü ve işlevselliği itibariyle aynı manayı taşımaktadır. Kavramın içerisindeki muğlaklık, ona farklı coğrafyalarda farklı tanımlamalar yapılmasından ileri gelmekte olup bu farklılık esasında STK’ya zenginlik katmış ve farklı bakış açıları kazanılmasına yardımcı olmuştur (Ignatieff, 1995).

Günümüzde demokrasinin önem kazanmasıyla birlikte “sivil toplum” kavramı da hızla gelişmektedir. Hem günümüzde hem de geçmişte sıklıkla bir arada kullanılan demokrasi ve sivil toplum kavramları gücünü daima birbirinden almaktadır. Seçim demokrasilerde temel prensip olsa da halkın yönetime katılmasını mümkün kılan diğer bir araç Sivil Toplum yapılarıdır. Sivil toplum kuruluşları, sıradan vatandaşların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olmalarını sağlayan bir benzersizliğe sahiptir. Bu benzersizlik, bireylerin seçimler dışında da yönetime katılmalarını sağlamada sivil toplumu araçsallaştırabilir. Bu anlamda sivil toplum yapıları, yöneten (devlet) ile yönetilen (halk) arasında bir köprü görevi görerek bireylerin yönetime katılımında etkin bir rol oynar (Usta ve Akıncı, 2012).

Sivil toplum; demokrasi, devlet, toplum ve birey kavramlarıyla birlikte sağlıklı bir demokrasinin tesisi için yaşamsal öneme sahip toplumsal yapılardan birisidir. Unutulmamalıdır ki demokrasi, devletin tepeden koyduğu bir yasalar sistemi değil, bireylerden başlayarak toplumsal grubun her kademesinde yaşam biçimine dönüştürülmesi gereken kültürel bir unsurdur. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları, devlet ile birey arasındaki

kamusal alanı doldururken hak ve özgürlükleri de temsil eden bir denge unsuru olarak hareket eder (Yelken, 2004).

Sivil toplumun kendisini politik toplumdan ayırıştırma sürecinde toplumsal yapıya dair temel kavramların ve kabullerin ortadan kalkmadığı, aksine onların kendi çarpan etkilerini artırarak bu süreci oluşturduğunu düşünmek gerekiyor. Yani toplumsal bir beklenti sonucunda özgür iradesiyle örgütlenmiş olan STK'lar, kendi geleceğini tayin etme hakkına merkezi otoritenin dışında karar verebilmiş olan bireylerle bir araya gelerek yeni bir hükmi şahsiyet oluşturmuştur. Bu hükmi şahsiyet, merkezi siyasetin dışında yeni bir siyaset oluşturma biçimi ve anlayışı olarak temayüz etmiştir (Kahraman, 2000).

Kitle toplumuna geçişteki en önemli yapısal değişiklik, eskiden devlet ile birey arasında dengeleyici bir rol oynayan gönüllü kuruluşların, birincil örgütlerin ve sendikaların zayıflaması ve örgütsüzleşmesidir. Bugün bireyler, devlet ve onun büyük örgütleri ile aileleri ve küçük yakın ilişkileri arasında sıkışıp kalmıştır. Bireylerin kendilerini güvende ve güçlü hissedecekleri “ara örgütler” yoktur (Yelken, 2003). Bu bağlamda devlet ile halk arasında özel bir alana sahip olan STK'ların özelliklerine bakıldığında ihtiyaca binaen çok çeşitli platformlarda ortaya çıktıklarını görmek mümkündür. Doğa ve çevre gibi daha normatif alanlarda faaliyet yürüten STK'ların yanı sıra siyasi güç paylaşan rollere sahip sivil yapılanmalar da mevcuttur.

İnsan hakları, hayvan hakları ve çevre hakları alanında STK'ların yapılanmaları ise son yıllarda Avrupa Birliği müzakere sürecinde sağlanan fonlarla beraber uyum yasalarının yürürlüğe konulması noktasında artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte STK'ların özellikleri dört ana başlıkta incelenmiştir. Birinci özelliği, tamamen gönüllülük üzerine kurulmuş olmaları gelmektedir. İkinci olarak, kuruluş amacı toplumun gelişimine katkıda bulunmaktır. Üçüncü bir amaç ise yatay ilişkilere dayanmasıdır. Dördüncü özelliği ise açık ve merkezi bir örgüt olmasıdır (Tekeli, 2000).

STK'ların bu özellikleri esasında toplumsal gelişmeyi ilke edinmesi noktasında meydana çıkmaktadır. Bireyler de kamusal sorunlara çözüm bulmak, bireysel hakları savunmak veya devletle müzakerelerde genel güç kullanmak gibi çeşitli nedenlerle bu kuruluşlara üye olurlar. Tematik farklılıklara rağmen, sivil toplum kuruluşlarının iki temel

amacı şu şekilde özetlenebilir: İlki hak elde etmeye yönelik kuruluşlar ve ikincisi de toplumsal hizmete yönelik kuruluşlardır (Özan ve diğer., 2016) .

STK'ların işlevselliğini iyi ve kötü şeklinde yorumlayan düşünürler de mevcuttur. Mesela John Keane'nin (1993) "Sivil Toplum ve Devlet" başlıklı çalışmasına göre; sivil toplumu kötü olarak kategorize eden düşünürler olduğu gibi "iyi" gözle yorumlayanlar da vardır. Temel ayrım STK'ların ortaya çıkarttığı sonucun toplumun yararına mı yoksa belli bazı burjuvazi kesimlerinin yararına mı olduğu tartışmasından hareketle ilerlemektedir. Keane'in ayrıca ortaya koyduğu bir tartışma ile; devlet-sivil toplum ilişkisinin üç boyutu ön plana çıkmaktadır: Analitik, normatif ve politik. Analitik boyutu incelendiğinde, devlet-sivil toplum ilişkisinin nasıl kavramlaştırıldığı ve kurumsallaştığı görülmektedir. Mesela, politik boyutta devlet ile birey arasındaki ilişkinin pratik politik boyutu yer alırken normatif boyutta bu ilişkinin hangi gerekliliğe dayandığı ve olması gereken yönleri ele alınmaktadır. Keane (1993: 23-24), Batı Avrupa'da sivil toplum kavramına sağ ve sol fraksiyonlarca farklı anlamlar yüklendiğini söyle ifade etmektedir: *"Batı Avrupa'daki siyasal sağ, sivil toplum terimine bir tür doğal masumiyet atfederken sol, sivil toplum-devlet ayrımını, toplumsal ve siyasal kurumlar ve güçler arasındaki geçmiş, bugünkü ve oluşum halinde olan ilişkilerin ampirik özelliklerini kavramsal olarak çözümlemenin yolu şeklinde görür. Sağ, sivil toplumu, devlet iktidarına muhalefet etmeleri nedeniyle iyi oldukları varsayılan piyasa ve diğer 'özel' yaşam biçimleriyle eş anlamlı kullanır. Sol ise, toplumsal ve siyasal bir stratejiyi veya eylem programını formüle etmenin bir aracı olarak anlar."*

Sivil toplumlar devletle ilişkili yapılardır ancak özerktirler; fakat devlet tarafından tamamen yönlendirileme ve devletin ideoloji yapısına tabi değildirler. Bu bağlamda Devlet-sivil toplum ayrımı, özel kurumların, devletin içindeki farklı fraksiyonları veya bir bütün olarak toplumsal sistemlerin kökenlerini, amaçlarını, ortaya çıkardığı sonuçları, gelişim ve dönüşümlerini çözümlemekte kullanılabilir. Analitik yaklaşımlar, seçmeci bir biçimde, anahtar niteliğindeki kurumları ve aktörleri belirlemekte, bunların karmaşık etkileşim kalıplarını incelemekte ve -kurumsal ayrımlar, ampirik araştırmalar ve bilgiden yola çıkan yargılar temelinde- bunların kökenleri, gelişim kalıpları ve neticeleri hakkında bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Analitik yaklaşımların amacını normatif yargılar oluşturmak ya da siyasal eylem biçimleri hakkında tavsiyelerde bulunmaktan çok, karmaşık toplumsal-siyasal gerçekliklere ilişkin açıklayıcı bir kavrayış geliştirmektedir. Bu çözümlemeler içinde, sivil

toplum ve devlet arasındaki ayrım ya geçmişe veya bugüne ya da aynı anda hem geçmişe hem de geleceğe yönelik olabilen bir “ideal tip”e karşılık gelmektedir (Sarıbay, 1994).

Sivil toplumun tarihsel özellikleri bugün farklıdır. Bu anlamda STK’ların temel özelliklerini devletin ve toplumun sahip olması gereken iki ayrı koşul seti açısından incelemek gerekmektedir. İdeal anlamda sivil topluma ulaşmak ve kavramın içerdiği tüm özellikleri üstlenmek için toplumun beş önkoşula ihtiyacı vardır: Bunlardan ilki, “toplumsal farklılaşma”dır. Başka bir deyişle, bireyden topluma uzanan yapılarda dini, siyasi, etnik, kültürel, mali, ideolojik, ekonomik ve toplumsal cinsiyet farklılaşması sivil toplumun var olabilmesi için gerekli temel bir husustur. İkinci olarak “sosyal örgütlenme” gereklidir. Nitekim STK’lar kuruluş amaçlarında ifade edilen alanlarda politika üretecek nitelikte olmaları gerekmektedir. Üçüncü özellik “örgütlenmenin gönüllü olması” gerekmektedir. Yani yurttaşların rıza-temelli bir araya gelmesi, ayrılırken de herhangi bir yasal zorlanmaya maruz kalmadan ayrılması gerekmektedir. Gönüllülük hususu bugün pek çok yapılanmaları STK statüsünden çıkartmaktadır. Mesela gönüllülük esasına göre kurulmuş mesleki kuruluşlar, inanç temelli yapılar, laik oluşumlar sivil toplum anlamında bir yapı olarak kabul edilirken, öte yandan gönüllülük esasına dayanmayan meslek grupları, aşiret örgütlenmeleri veya sanatı icra edebilmek için üyeliğin zorunlu kılındığı tabip odaları, barolar gibi meslek kuruluşları sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmemektedir. Dördüncü husus, “otonomileşme” yani kendi politikalarını rahatça yapabilmek için resmî ideolojinin dışına çıkıp devlet kontrolünde olmama, devletin etki alanının dışında olması gerekmektedir. Beşinci özellik ise “baskı mekanizması oluşturma” özelliğidir. Meşru bir zeminde, şiddetten uzak yöntemlerle bir siyasi parti gibi hareket eden STK’lar yönetimde söz sahibi olabilirler (Çaha, 2016).

Sivil toplum kuruluşlarının baskı grubu olma işlevleri ise üç aşamada gerçekleşmektedir: Toplumsal dönüşüm ve değişimin eş zamanlı gerçekleşmesi ve ortak bilgi ve dil düzeyi oluşması için “bilgi sağlama”, toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde bireyleri katılma ve bu katılımın bireye ve topluma sağlayacağı yararı anlatabilmek için “etkileme ve ikna etme” ve son olarak da toplumun farklı kesimlerine, farklı kanallardan ulaşarak “birleştirme” işlevi vardır (Cılızoğlu ve Karagöz, 2007).

Burada devlet-STK ilişkisinin normatif ve politik olmak üzere iki boyutu ortaya çıkmaktadır. Normatif boyutta STK’ların varoluşsal amacına yönelik olarak “sivil toplum

nedir” sorusundan ziyade “niçin sivil toplum” sorusuna yanıt aramak gereklidir. Esasında siyasal despotizme bir panzehir olarak görülen sivil toplum bu “niçin” sorusunun öncelikle yanıtlanmasıyla bağımsız düşünülemez. Ayrıca, güçlendirilmiş sivil toplum yapısı demokratik sistemin devamlılığı anlamında hayati katkı sunmaktadır. Politik boyutta STK’ların varoluşsal amacına yönelik olarak da, devletten ne oranda bağımsız olduğu gerçeği onu “iyi”, devlete bağımlı ve sorun oluşturan bir yapı olarak algılandığında ise “kötü” ve gereksiz görüldüğü anlaşılmaktadır (Birdal, 2022).

Devlet ve STK arasındaki normatif ve politik diyalektik; Paine, Marx, Hegel ve Gramsci gibi düşünürlerin görüşlerinde de yer almaktadır. Tüm bu düşünürlerin ortak kaygısı toplumu yöneten kesim kim olursa iyi veya kim olursa kötü denilen sonucun ortaya çıkma durumudur. Aslında burada önemli bir husus ön plana çıkmaktadır. İyi nedir veya iyi sonuç ortaya çıkartabilmek için devlet-STK ilişkisi nasıl tesis edilmelidir? STK, devlet karşısındaki örgütlenmesi o kadar iyi olmalı ki, siyasi iktidarların keyfi olarak kolayca tahrip edemeyeceği bir kamu alanının varlığı sürsün; hangi kesim olursa olsun hiçbir diğeri üzerinde demokrasi aracılığıyla tahakküm tesis edemesin? (Yıldız, 2007). Bu sorulara cevap verebilmek için STK olgusuna karşı felsefi olarak tartışmaların hangi boyutlarda devam ettiğine bakmak gereklidir.

Sivil toplum düşüncesinin felsefi arka planı İskoç aydınlanmasına dayanır. Topluma karşı bireyin, kamuya karşı özelin, özgeciliğe karşı bencilliğin ve duygulara karşı aklın ön plana çıktığı bu dönemin koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda sivil toplumun sentezlendiği dört unsur şöyle sıralanabilir: a) çoğulluk, b) kamusalılık, c) mahremiyet ve d) yasallık. Bu unsurlar, İskoç aydınlanması tarafından savunulan sentezin formülasyonu olarak okunmaktadır (Seligman, 1993).

Sivil toplumun özellik, yasallık, kamusalılık ve çoğulluk bağlamındaki özellikleri hem kendi aralarındaki yasal çerçeveyi çizerken hem de devlet ile olan ilişkisini belirlemektedir. Bu öğelerin ortaya çıkması için en temel gereklilik tabi ki demokratik bir rejim ve ideolojik olarak STK’ların kendini devletin dışında tutmasıdır. STK’ların oluşumunda total bir kimlik gerekli iken her türlü hâkim ideolojinin reddi kaçınılmazdır. Totaliter rejimlerde STK’lara yönelik baskı, zorbalık ve kendi ideolojik çizgisine çekme girişimlerinin altında bu yatmaktadır. Bu yüzden demokrasi çizgisinin net bir şekilde çizilmesi ve siyasal despotizmin ortadan kalkması bir STK’nın kurumsallaşması için ön

şarttır. Baskılardan özgürleşmiş bir STK'nın bu doğrultuda "iyi" olarak kabul edilen ve toplum yararına hizmet sunacak bir faaliyet yürütmesi gerekmektedir (Kamali, 2001).

Devlet ile birey arasında bağdaştırıcı bir vazife görerek toplumu ve farklı toplumsal kimlikleri temsil eden sivil toplum, toplumsal birlikteliğin sağlanması ya da toplumsal sorunların çözümü gibi toplumu derinlemesine etkileyen faktörlerle ilgilenen sosyal bir güç odağı haline gelmelidir. Devlet ile toplumsal gruplar arasında tampon vazifesi gören sivil toplumun, iktidarı ele geçirmek gibi bir düşüncesi olmadığı gibi sivil topluma devlet müdahalesi olduğu takdirde de farklı toplumsal sorunların ortaya çıkacağı bilinmektedir. Bir diğer ifade ile de STK'lar müstebit devlet yapısının oluşumunu engelleyen toplumsal bir baskı unsurudur. Bu bağlamda sivil toplum, siyasal toplumun önüne geçmeyen toplum odaklı bir devlet yapısının oluşumuna olanak sağlamakta, toplum düşüncesini, yapısını etkileyen ve farklı bakış açıları sunan önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Kaypak, 2012).

Sivil toplum kuruluşları toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve sanatsal alanlarda bağımsızlığını ve özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Toplumun kişi, kurum ve zümreler tarafından baskı altına alınmasını engellemektedir. Sivil toplum kuruluşları gücünü ve kaynağını, her türlü meşruiyetini toplumundan almakta ve yine toplum yararına hizmet sunmaktadır. Sivil toplum bünyesinde konsolide olan gruplar, inanç kümeleri oluşturarak, kültürel bilinci artırarak, rasyonel ve birlikte karar alınabilmesini sağlayarak, toplum idealleri için gösteri ve yürüyüşler yapılabilen sosyal bir sahadır. Bununla birlikte STK'ları; ekonomik olarak kâr amacı gütmeyen, gönüllülük esaslı, hiçbir konuda karşılık beklemeden eyleme geçen, ortak karar vererek en iyi olanı hayata geçirme potansiyeli taşıyan sosyal bir alan olarak tanımlayabiliriz (Demirel ve diğer., 2002).

Sivil toplum kuruluşları, devletten bağımsız hareket ederek, devlet ve toplum arasında bir köprü vazifesi görerek devletin tarafsızlık politikası izlemesini sağlamakta ve tarafsız bir devlet yapısının oluşumuna imkân sunmaktadır. Bu sebeple STK'ların en belirgin özelliği devlet karşısında otonom, bağımsız bir yapı olması ve tamamen gönüllü bireylerden oluşan bir teşkilat ve organizasyon kapasitesine sahip olması gerekir. Lakin STK'ların devlet karşısında bağımsız olması gerektiğine dair ifade hukukun ihlal edileceği anlamına gelmemektedir. Zira, tıpkı bireyler veya kurumlar gibi STK'lar da hukuk kuralları çerçevesinden hareket etmelidir. Devletin kontrol yetkisi olmakla beraber STK'lar iç

ilişkilerinde otonom bir yapıya sahip olması gerekir. Diğer bir ifadeyle sivil toplum, devlet iktidarına karşı saygılı olmakla birlikte devletten de özerkliğini almış olması gerekmektedir (Gümüş, 2014).

2.3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflandırılması

Tamamen gönüllülük esaslı olan ve toplumsal yararı gözetten sivil toplum kuruluşlarının toplumun sahip olduğu iktisadi, kültürel, politik ve sosyal alanlarda gösterdiği çeşitlilik gibi sınıflandırılması da çeşitlilik arz etmektedir. Bu minvalde sivil toplum kuruluşlarının karmaşık bir yapılanmaya sahip olması sınıflandırılmasını da zorlaştırmaktadır. Nitekim sivil toplum kuruluşlarını hukuki, siyasi ve toplumsal olarak üç ayrı kol yerine tek bir elde incelemek yorumlama hatalarına sebebiyet verebilmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalar doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kimlikleri, faaliyet alanları, üye profilleri, malî gücü, hukuksal fonksiyonu ve çalışma sahasına göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Her ne kadar çeşitli sınıflandırmalar yapılmış olsa da sivil toplum kuruluşlarının tanımı gibi sınıflandırılmasının da oldukça güç olduğu ve ayırıcı özellikleri bakımından daima tartışmaya açık olduğu bilinmektedir. Sınıflandırma sonucunda oluşturulan grupların çok çeşitli alt gruplara ayrılması, her kuruluşun birden fazla fonksiyonunun olması sözü edilen ayrımı tartışmalı hale getirmektedir (Arıcan, 2019).

STK'ların sınıflandırılması pek çok noktada zorlu bir husustur. Kavramın zaman içindeki değişimi, farklı bölge ve coğrafyalarda kullanım alanlarının yaygınlığı bu farklılığa kaynaklık etmektedir. Tanım olarak devletten özerk, kendi ayakları üzerinde durabilen çoğulcu yapılara dayanan ve tamamen gönüllü kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum sınıflandırması içinde, gereklilikten doğan ve zaruri üyelik gerektiren mimarlar odası, tabipler birliği veya mühendis odaları gibi resmi ya da yarı resmi meslek birlikleri ve baroları sivil toplum yapıları olarak almak mümkün değildir (Sezik, 2019). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları üç farklı ana temaya ayrılmaktadır: Birinci grupta aktivite merkezli STK'lar gelmektedir. Bu merkezler içerisinde kültür, spor, rekreasyon vb. alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum yapıları vardır. İkinci olarak toplum merkezli STK'lar ki bunlar da sendika, siyasi partiler, yerel ve çevresel örgütler ve toplumsal örgütler gelmektedir. Üçüncü olarak refah merkezli STK'lar yer almaktadır. Bu yapılar içerisinde eğitim, insani yardım,

sosyal hizmet, medikal ve sağlık hizmeti sunan yapılar gelmektedir (Özdemir ve diğeri., 2010).

Yasal mevzuat gereği dernek, kooperatif veya vakıflar ayrıca bunların yurt içi ve yurt dışı temsilcileri sivil toplum yapısı içinde yer almaktadır. Bu bağlamda şöyle bir tasnif daha yapılmaktadır: STK'lar kuruluşların yasal statüsüne göre; vakıf, dernek, sendika, kooperatif. Baskın faaliyet alanlarına göre; sosyal yardım, çevre, inanç, hemşeri, kadın, gençlik, spor, çocuk, hak ve savunuculuk, hayvan hakları. Çalışma biçimlerine göre ise; sosyal tabanlı, cemaatsel, sanatsal ve ideolojik temalara göre tasnif edilmiştir (Akçeşme, 2013).

Sarıbay (1992) STK'ların sınıflandırılmasında ülke temelli bir yaklaşımı tercih etmektedir. Bu minvalde Fransız tipini Tocqueville, Alman tipini Hegel ve Marx, İtalyan tipini ise Gramsci'nin yaklaşımına dayandırmaktadır. Her üç ülke sınıflandırmasında, STK'ların devletle olan ilişkisine atıf yapılmaktadır. Mesela devlet ile bütünleşik hareket eden, devlete karşı muhalif çizgide kendini konumlandıran ve devletin dışında/içinde olan sivil toplum kuruluşları olarak tasnif etmektedir. Konu ve uygulama merkezli bu sınıflandırmada farklı düşünce akımları çerçevesinde Marksist, neo-Marksist, liberal-neo liberal ve muhafazakâr-neo muhafazakâr olup olmama ile bağlantılı olarak bu sınıflandırılma yapılmıştır.

STK'ların faaliyet alanlarının kapsamı da farklı sınıflandırmayı beraberinde getirmektedir. Mesela sivil toplum alanında literatüre katkıları bilinen Peter Willetts'a göre ulusal ve uluslararası STK sınıflandırması ön şarttır. Uluslararası iş birliği yapan STK'lar ise dört farklı yapıdan meydana gelmektedir. Kalıcı bir genel merkezi, sekreteryası olan ulus-üstü STK'lar; önde gelen hükümetlerin muhalefetine karşı büyük politika değişiklikleri gerçekleştirmek için bazen diğer hükümet ve hükümet dışı aktörleri bir araya getiren hak temelli/savunuculuk STK'ları; belirli bir toplantıda gündem maddeleri üzerinde lobi faaliyetlerine yardımcı olmak için oluşturulan geçici yapılardan müteşekkil araçsallaştırılmış STK'lar; hükümetlerarası toplantılara katılım haklarını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş yönetim STK'ları olarak tasnif etmektedir (Willetts, 2010).

Faaliyet alanları da STK sınıflandırmasında karşımıza çıkan önemli bir unsurdur. Her bir STK yapılanması belli bir tema, faaliyet programı üzerine kurulmaktadır. İnsan hakları,

barış veya çevre konularına yönelik faaliyetler yürüten yapılar, hemşehri kuruluşlarından spor gruplarına kadar çok farklı yelpazede STK yapılanmaları mevcuttur. Bilgi toplayan ve lobi faaliyeti yapan STK'ların yanında bazı STK'lar hizmet (örneğin insani yardım) veya hak ve savunuculuk sağlar hatta her ikisini aynı anda yapan yapılar da mevcuttur. Niteki mevcut tezde her ikisini bir arada yapan STK'lar görülecektir. Bu bağlamda STK'lar, projelerini yürüten operasyonel gruplar ve politikayı etkilemeyi amaçlayan savunuculuk grupları olarak kategorize edilir. Kızıl Haç, Sınır Tanımayan Doktorlar ve Oxfam gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları tıbbi bakım, temiz su, sanitasyon ve yiyecek gibi yardım alanlarında faaliyet yürütürken; lobicilik faaliyeti yapan, basın çalışmaları ve etkinlikler gibi kamuoyu yönlendirme faaliyetleri yaparak farkındalığı artırmaya, bilgiyi genişletmeye, kamuoyu algısını etkilemeye odaklanmış STK'lar da vardır. STK'ların kuruluş felsefesi onun hangi sınıflandırma içerisinde yer alacağını tayin etmektedir (Tuncel, 2010).

Faaliyet alanlarının genişliği STK çeşitliliğine yansımaktadır. Bir de kurucu kadrosunun belli bir dini misyon ile hareket ederek örgütlendikleri ve faaliyet çerçevesini bu dini hükümler çerçevesinde yürütmeleri doğrultusunda farklı bir STK sınıflandırması çıkarmaktadır. İster Hristiyan ister Müslüman STK'ların dini-referanslı olmaları, üyeleri arasındaki bağın bu çerçevede inşa edilmesi, gelir kaynaklarını bu minvalde oluşturmaları (bağış ve hayri hizmetler) günümüz literatüründe çok önemli karşılık bulmaktadır. Bu inanç temelli STK'ların karşısında yer alan seküler STK'lar ise faaliyetlerini din ile bağdaştırmadan yürütmekte ve üyelerini inanç unsurları dışında kanalize etme noktasında dini referanslı sivil toplum yapılarından ayrılmaktadır (Belli ve Aydın, 2018).

STK'ların kendi hükümetleriyle ilişkileri, devlet ile STK'lar arasındaki bağlantıyı anlamada başka bir STK kategorisi ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda sıralanabilecek STK'lar ise: BINGO (ticari ve sanayi STK'ları), GONGO (devlet tarafından organize edilen STK'lar), GRINGO (hükümet tarafından düzenlenen STK'lar), DONGO (bağışçıların ağırlıklı olduğu STK'lar) ve AGO (hükümet karşıtı kuruluşlar) şeklindedir. Bu kategori kapsamında STK'lar iki boyuta ayrılabilir: Amaca yönelik yönelimler (kamu yararına karşı özel) ve mekânsal kapsam (ulusötesi ve uluslararası). STK'lar, çevrenin korunması (örneğin Greenpeace), kalkınma yardımı (örneğin OXFAM) veya insan hakları (örneğin Uluslararası Af Örgütü) gibi kamu yararını teşvik etmeyi amaçlayan kamu yararı yönelimlerine sahip olabilmektedir. Ancak, son tahlilde günümüz STK'larının faaliyet alanları arasında çizgi kalkmış durumdadır. Seküler bir STK dini referanslı yardım kampanyası başlatabilir veya

hayri hizmetler yapmak için kurulmuş bir STK, kamuoyu oluşturarak hak savunuculuğu faaliyetini yürütebilmektedir (Öztürk, 2011).

Türkiye özelindeki STK sınıflandırmaları incelendiğinde Batı'daki sınıflandırmaya benzer bir tablo ile karşılaşılacaktır. STK'ların çalışma biçimi (sosyal tabanlı, cemaat, ideolojik vb.), kuruluş tipi, onu var eden sosyal dinamikler STK'lar arası ayrışmayı getirmektedir. Bir başka sınıflandırma ise Mesut Yeğen ve proje ekibi tarafından örgüt tipolojisi altında kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu sınıflandırmada sivil toplumların çalışmaları ve faaliyetleri çerçevesinde 12 farklı kategori ile karşılaşılacaktır: Tarikat/cemaat yapılanmaları, hobi amaçlı sivil yapılar, çevre temalı, siyasi düşünce temelli/hak savunuculuk, öz örgüt, uzmanlık eksenli, hayırseverlik, taşeron, savunuculuk, sosyalleşme odaklı, himayeci, sağlık amaçlı örgütlenmelerdir (Yeğen ve diğer., 2009).

Bu sınıflandırmalar genel anlamda tematik boyutlarda kalmaktadır. Çünkü STK'lar entelektüel yapı ve dünya görüşüne göre de sınıflandırılabilir. Bu anlamda kuruluşun kuruluş amaçları ve ana misyonu bu sınıflandırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları şu şekilde sınıflandırılabilir: Liberal, Kemalist, Sol-Laik, Muhafazakâr, Dayanımcı, Milliyetçi ve İslami. Bu örgütleri daha somut terimlerle tanımlamak gerekir. Kemalist STK'lar modernleşmeyi esas alırlar ve eksenlerini Cumhuriyet'in kuruluşu ile belirlenen Batıcılık oluşturur. Bu kuruluşlar zaman içinde dönüşüme uğramıştır. Mesela 2000'li yıllara kadar daha çok dayanışmacı bir misyonla hareket eden bu yapılar, 2005 sonrası gittikçe siyasileşerek aktivist bir mahiyet kazanmışlardır. Bu grubun en çok bilinen örnekleri ise: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Çağdaş Eğitim Vakfı, Atatürkçü Düşünce Derneği, Atatürk Vakfı gibi kuruluşlardır (Sunar, 2018).

Türkiye özelinde diğer bir STK sınıflandırması ise “Sol-Laik/Seküler STK'lar”dır. Temel gayesi bireyleri tek bir ideolojik çerçevede beslemek olan bu yapılar aynı zamanda sosyalist-sol bir arka plana sahiptirler. Dönemsel olarak sınıfsal sorunlarla ilgilenen bu tür yapılar, günümüzde siyasi mobilizasyon unsuru olduğu düşünülebilir. Ayrıca bu yapılar zaman içerisinde küresel sivil aktörlerle daha fazla dirsek teması kurarak onlarla daha fazla etkileşim kurdukları gözlemlenmektedir. Bu grubun en çok bilinen örnekleri ise: İnsan Hakları Derneği ve 78'liler Vakfı gibi kuruluşlardır (Sunar, 2018).

Bir diğerk STK türü ‘‘Liberal STK’lar’’dır. Varlık sebebi Türkiye’nin demokratikleşme serencamına katkı sunup, liberal ekonomi modelinde ekonomik kalkınma, sosyal yaşamda özgürlük temalarında faaliyet yürütmektedir. Buna örnek verilecek olursa: Liberal Düşünce Topluluğu, Marmara Grubu gibi kuruluşlardır. Her ne kadar yapılanmalarında bir takım tartışmalar yaşanıyor olsa da diğerk sivil toplum kategorisi ‘‘Dayanışma Örgütleri’’dir. Hatta bu tür yapılar Türkiye’de en geniş tabanlı örgütlenmeye sahiptir. Belli bir temelde (fıkrı, siyasi, iktisadi, sosyal) dayanışma fıkrını hayata geçirmek, üyelerinin ve hitap ettiğı kitlenin taleplerini hizmete geçirmek bu kuruluşların ana faaliyet odağını oluşturmaktadır. Bu grup içerisinde yer alan sivil toplum yapıları farklı alanlarda faaliyet yürütmektedir. Bunlar içerisinde yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, hemşehri dernekleri, mesleki yapılar, hayrat dernekleri, koruma ve güzelleştirme dernekleri, burs vs. vererek öğrencilere katkı sunan mezun birlikleri gibi yapılar yer almaktadır. Ancak, yukarıda bahsi geçen yapılardan bazıları STK literatürü kapsamında değerkendirilmesi teorik olarak mümkün değildir (Sunar, 2018).

Türkiye’de örneğine sıkça rastlanılan bir diğerk STK türü ‘‘Milliyetçi STK’lar’’dır. Belli bir etnisitenin tarih, kültür, değerk ve çıkarları ile ilişkilendirilen ve onların görünürlüğünü artırarak hakim unsur haline getirmeye çalışan ve bu çizgide faaliyet gösteren yapılardır. Türkiye’de milliyetçilik özellikle Türk milliyetçiliğı bağlamında değerkendirilmektedir, ancak diğerk etno-milliyetçilikler de mevcuttur. Bu grubun en temel amacı kendi etnik aidiyetin tarihini, dilini, folklorunu, geleneklerini ve politik haklarını korumak ve geliştirmektir. Mesela çeşitli etnik temelli (Türkçü-Turancı, Kürt, Çerkes, Gürcü vs.) kuruluşlar bu kategoride yer almaktadır (Sunar, 2018).

Yapıları itibariyle İslami STK’lara benzeyen diğerk bir tür Muhafazakâr yapılardır. Kendilerini milli-manevi saiklerle temellendiren bu yapılar, halkın manevi değerklerini muhafaza etmek, toplumsal norm ve geleneklere saygı duymak, aileyi güçlendirmek, üyeler arası sosyal dayanışmayı sağlamak, dini ritüelleri aktifleştirmek bu kuruluşların ana faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu kategoride yer alan kuruluşlar zaman zaman diğerk kategoriler ile geçişkenlik arz eder. Bu kuruluşlar geleneksel İslam anlayışını, mevcut sosyal yapıyı ve düzeni korumaya odaklıdır. Cemaatten öte, cemiyet anlayışı takip eden bu yapılara örnek olarak: Birlik Vakfı, Milli Türk Talebe Birliğı (MTTB), Akıncılar Derneğı, İlim Yayma Cemiyeti (İYC), İHH, Anadolu Gençlik Derneğı (AGD), İMH, Ensar Vakfı, Mazlumder ve Özgür-Der verilebilir. Bu alanda değerkendirilecek bir diğerk STK yapılanması

ise, “İslami STK’lar”dır. Varlığını ve gayesini İslami referanslarla açıklayan kuruluşlar ağırlıklı olarak cemaat-tarikat felsefesi çerçevesinde faaliyet yürütmektedir. Bu grupta yer alanlar toplumun dini hassasiyetlerini korumak ve devlet karşısında bu hassasiyeti kurumsallaştırmak, dini açıdan üyelerini bilinçlendirmeyi ve İslam değerlerinin hayata geçirilmesini kendilerine ana gaye olarak seçmişlerdir. Hayrat İnsani Yardım Derneği, Yardımelî Derneği, Beşir Derneği, Verenel Derneği, Hüda-i Vakfı ve İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) bu kategoriye giren sivil toplum örnekleridir (Sunar, 2018).

Kuşkusuz bu gelişmeler devletin sivil toplum karşısındaki konumunu, sorumluluklarının kapsamını ve STK’ların faaliyet alanlarının genişliğinden kaynaklanan yasal mevzuat ihtiyacını gündeme getirmiştir. Liberal demokrasilerde sivil toplum olgusunun kamuoyu tarafından kabul görmesi, kamu yönetimini bazı adımlar atmaya yöneltmiştir. Bu adımların başında, sivil toplumun yapısını belirlemekten ziyade devletin yönetici ve düzenleyici rolüne daha fazla vurgu yapılmıştır. Yeni süreç nihayetinde sivil toplum kuruluşlarına ve yapılarına daha fazla alan açma fırsatı sunmuştur (Emini, 2013).

Sonuç olarak, sivil toplum kavramı son yıllarda yukarıda sözü edilen sınıflandırmalar çerçevesinde farklı ele alınmaktadır. Küresel ölçekte günümüz demokrasi bilincinin toplumsal görünürlüğünün artmasıyla birlikte, “sivil toplum” bilinci de eşzamanlı şekilde artmaya başlamıştır. Bu artış beraberinde pek çok sivil toplum yapılanmasını meydana getirmiştir. Farklı saikler ile yola çıkan kişiler, amaçları çerçevesinde çok değişik faaliyetler yürütmektedir. Sivil toplum faaliyetlerinin tarihsel süreçte kazandığı anlamlar, çağın koşullarına göre sınıflandırılmasını ve buna göre çeşitlendirilmesini sağlayabilir. Sivil toplum kavramına yüklenen anlam dünyası; devletlerin siyasal sistemlerine ve yönetim modellerine, kavramı yorumlayan aydınların dünya görüşüne, toplumların sahip olduğu sivil bilince, ülkelerin deyim yerindeyse “ihtiyaçlar hiyerarşisine” göre farklılık arz etmekte bu bağlamda farklı STK sınıflandırmaları ile karşılaşilmektedir (Çaha, 2008).

2.3.4. Türk Sivil Toplum Kuruluşları: Demokratik Yaşama Yansımaları ve İnsan Hakları İlişkisi

Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının benlik kazanması Avrupa’daki muadilleri ile kıyaslandığında çok farklı bir tarihsel süreç tecrübe edilmiştir. 17. yüzyılda gelişmeye

başlayan liberal düşüncenin merkezi konumundaki Avrupa ülkelerinde sivil toplum ve demokrasi beraber gelişmiştir. Doğu Avrupa ülkeleri ise sosyalist düşünce akınının etkilerinden kaynaklı soğuk savaş sonlarına doğru özgürlükçü akımlar ile gelişme göstermiştir. Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi tarihsel olarak farklılık arz etse de işlevselliği bakımında tıpkı Batı Avrupa’daki gibi Türkiye’nin demokratikleşmesinde kaldıraç görevi üstelenmiştir. Aynı şekilde Türkiye’nin demokratikleşmesi ile sivil toplumların etkinliklerinin artması eş zamanlı bir süreç takip etmiştir (Keyman ve Sarıbay, 1998).

Varoluş amaçları kamuoyu yararı olan sivil toplum yapılanması esasında Osmanlı döneminde de görülmektedir. Ancak Osmanlı devleti zamanında sivil yapılar ekonomik, kültürel ve yönetsel olarak merkeze bağlı kalmışlardır. Osmanlı yönetim sistemi içerisinde sivil toplum adına hareket eden vakıfların, günümüzdeki STK’ların nisbi özerkliği ve otonom hareket etme kabiliyeti ile karşılaştırıldığında sönük kaldıkları söylenebilir. Nitekim, Osmanlı Modernleşmesi üzerine bir otorite olan Halil İnancık’ı eserlerine bakıldığında ilgili dönemde dört temel sosyal grup görülmektedir: Vergi memurları, kalem sınıfı, kılıç ehli ve çiftçi sınıfıdır (Keser ve Hışım, 2016).

Çaha’nın (1994) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sivil Toplum” adlı makalesinde belirttiği gibi, Osmanlı Devleti’nin en belirgin özelliği merkez ile çevre arasındaki mesafedir. Devlet gücünün oluşturduğu “merkez” ile tebaanın oluşturduğu “çevre” arasında, Batı Avrupa’da görüldüğü gibi merkezi otoriteden bağımsız hareket eden ve mülkiyet haklarına sahip bir sivil toplum unsuru bulunmamaktadır. Merkezi yapının yöneticilere sadık olduğu Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet ve toplum arasındaki ilişki “sözleşmelere” ya da “uzlaşmalara” değil, devletin toplumu kontrol etmesi ilkesine dayanmaktaydı. Buna karşılık, Batı tarzı yapılarda, monarşiye karşı kendi özerk alanlarını kuran, normları ve kendi çıkarları olan çeşitli güç sınıfları vardı. Feodal sistem içinde özgünlüklerini kazanan bu sınıflar, merkezi yönetime yani krala karşı ortak hareket ederek bazı değişiklikler yapabiliyorlardı. Osmanlı toprak sisteminde ise durum farklıydı: Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyıla kadar iç içe geçmiş toplum ve devlet bütünlüğüne dayalı bir siyasi yapıya sahipti. Sultan, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi (Zillullah-i fil-Alem) olarak hareket ediyor ve kendi kişiliği ile devleti özdeş görüyordu.

17. yüzyıldan sonra devletin kurumsallaşmasıyla Osmanlı Devleti içerisinde güçlü bir merkeziyetçi bürokratik gelenek ortaya çıkmaya başlamıştır. Bürokrasi geleneği, askeri yapıdan sonra devletin merkez gücü içerisinde en önemli çekirdek kadrolardan müteşekkildi. Zaman içerisinde bürokratik kesimin toplum ile arasındaki bağın koptuğu ve kendi toplumu ile uzaklaşarak seküler değerler taşıyan bir yapıya doğru evrilmiştir. Sivil toplum-devlet ilişkisinde, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldan itibaren girdiği modernleşme sürecinde farklı bir yapı ile karşılaşmıştır. Modernleşme girişimleri önceliğini devlete vermiş, devletin belli otonom, özgürleşme, merkezileşme sürecinden sonra toplumun dönüşmesi projesi gündeme alınmıştır. Lakin savaşlar, isyanlar, toprak kayıpları bu süreci akamete uğratmıştır. Kısaca, Osmanlı siyasal yapısı içerisinde tüm bileşenlere ithafen Sultan tüm gücü elinde tutmuş, sonraki yıllarda merkeziyetçi-bürokratik gelenek devleti kadir-i mutlak bir kurum haline getirmiştir. Bu süreç, Batı Avrupa'da görülen burjuvazi gibi sivil toplumun ortaya çıkmasında başat rol oynayacak bir orta sınıfın oluşmasına, devletin üstten ve alttan sınırlandırılmasına engel teşkil etmiştir (Çaha, 1994).

Görüleceği üzere Osmanlı Devleti'nde güçlü merkezi yapı ve hakimiyet anlayışı patrimonyal iktidar özelliği taşımaktadır. Patrimonyal yönetim, örneğin bir ailede babanın yönetim anlayışının geniş bir toplumsal katmana uyarlanmış halidir. Bu sistem içerisinde mutlak hakimiyet bir kişide olup, o kişi yasama, yürütme ve yargı gücünü elinde tutmaktadır. Bu yönetim toplumu organik bağları olmayan kullar tarafından desteklenen bir rejim olup, hükümdar ülkeyi patrimonyal bürokrasi aracılığıyla yönetmektedir (Aslan, 2010d). Aynı ailede olduğu gibi baba-oğul ilişkisine de benzemektedir. Baba nasıl ki çocuklarını ödüllendirip cezalandırabiliyorsa patrimonyal devlet, yönetimi altındaki kitlelere de bu şekilde davranmaktadır. Geleneksel ataerkil ailelerde babanın otoritesi sorgulanmadığı gibi geleneksel toplumlarda hükümdarın mutlak gücü de alternatifsizdir ve sorgulanmaz (Uluç, 2012).

Osmanlı'da toplum, yönetenler ve yönetilenler (halk) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Yöneten sınıf içerisinde de farklı katmanlar mevcuttur. Mesela askeri sınıf diye ifade edilen yapı içerisinde hükümdar (padişah) ve hanedanın yanı sıra “kalemiye”, “seyfiye”, “mülkiye” ve “ilmiye” sınıfları vardır. Yönetilenler sınıfı olarak ifade edilen kesim ise “reaya” olarak tanımlanmakta ve kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar millet sisteminde ve yerleşim yerlerine göre yönetilir ve “tebaa” olarak anılırlar. Gayri Müslimlerin içinde yer aldığı kesin ise, millet sistemine göre yönetilenlerdir. Yerleşim

yerlerinde yönetilenler ise şehirliler, köylüler ve konargöçerlerdir. Bu hiyerarşik sistem içerisinde en üst kademede yer alan padişah ve ailesi bir zincirin halkası gibi sistematik şekilde ilerlemiştir. Padişahın en üst mevkide olduğu yönetimde devletin meşruiyeti adalete, adaletin varlığı güvenliğe, güvenliğin varlığı refaha, refahın varlığı halka, halkın varlığını da yine adalete bağlanan sistem birbirine bağlı yapılar arası ahenk ve uyum ile doğru orantılıdır. Bir yapıda oluşacak sorun, diğer tüm yapıları bozacak bir sistem kurgulanmıştır (Bumin, 1982).

Her ne kadar merkezi sistemin etrafında şekillenen bir yapı Osmanlı Devleti'nin temelini oluştursa da, esasında merkez ile çevre arasındaki uzaklık ortaya farklı bir sonuç da çıkarmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti temelde devlet normlarına göre yetişen sadık hizmetçilerin oluşturduğu merkezi bir otoriteye dayanmaktadır. Ancak, fetih anlayışı ile genişleyen topraklar, yeni toplumları merkeze bağlamıştır. Ancak merkez ile çevrenin fiziksel uzaklığı Osmanlı'da adem-i merkeziyetçi bir yapıyı da gerekli kılmıştır. Diğer bir ifadeyle, çevreden otonom bir şekilde hareket eden yapı, devletin kendine özgü yapısını, örgütlenme ve organizasyon şeklini ortaya çıkarmıştır. Bu genişleyen yapıda Osmanlı yöneticilerinin temel hedefi merkezi gücün devamlılığını tesis eden vergi akışını sürdürmek, kaynakları korumak hatta genişletmek, diğer hayri hizmetleri (bayındırlık işleri, eğitim-öğretim) vakıflar aracılığıyla yerine getirmek ana hedeftir. Siyasi otoriteyi temsil edenler, grupları, kurumları olduğu gibi muhafaza etmiş ve bunların iç işlerine müdahale etmemiştir. İsyen olmadığı müddetçe Osmanlı Devleti, kentlere ve mahallelere etmemiştir, yalnızca pazarlara müdahale etmiştir (Çaha, 2016).

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gibi bir sivil toplum yapısı mevcut değildir. Diğer bir ifadeyle, Avrupa'nın siyasi kültürü içerisinde, önceleri İngiltere'de görülen, daha sonra 18. Yüzyılda mutlak monarşinin zayıflaması ile devlet egemenliği karşısında kendi otonom alanını inşa etmeye başlayan, bunu belli kurallar çerçevesinde uygulayan yapılar Osmanlı Devleti'nde görülmemektedir (Güneş, 2014). Osmanlı Devleti'nde kendi içinde mündemiç bulunan sivil toplum yapıları, merkeze bağlı olarak varlığını devam ettirmişlerdir. Hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel bağlılığı ifade eden bu süreçte sivil yapılar devlet otoritesinin dışındaki sosyal alanlarda varlığını kuvvetlendirmiştir. Bu yapılar içerisinde dinî örgütler, vakıflar, esnaflardan oluşan ahi birlikleri, dernekler, loncalar ve odalar sosyal alanda varlık göstererek devlet dışı sivil yapının ilk örneklerini teşkil etmektedir. Ancak, nihai olarak hükümdarın karar verdiği bir yapı içerisinde söz konusu yapıların özerkliğini

tartışılır hale getirmektedir (Çaha, 1994). Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklular döneminde de buna benzer faaliyetler yürüten vakıf anlayışlı yapılar ekonomik ve sosyal yaşamda sayısız önemli görevler üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti ile birlikte bu yapıların daha da güçlendikleri görülmektedir. Bu sosyal alan, devletin yönetim merkezi içerisinde özgül ağırlığı temsil etmediği ve sadece çevrede etkili olduğu için devleti sınırlandıran bir güç olarak hiçbir zaman var olmamıştır (Özdemir ve diğer., 2010).

Sosyal alanda faaliyet gösteren yapılara bakılacak olursa dini-referanslı cemaat/tarikatlar çıkmaktadır. Tarikatlar, Osmanlı'da devletten bağımsız otonom birer varlık alanı oluşturmaktadır. Devlet eğitime karışmadığı gibi iktisadi yaşamın da tam olarak içinde yer almamaktadır. Kentlerin temel ekonomik birimi olan loncalar bu dönemde devletten tamamen bağımsız olarak işlemekte ve lonca yönetimi lonca esnafı tarafından seçim yoluyla belirlenmektedir (Akbal, 2017). Vakıflar ve loncalar, çevre olarak nitelendirilen mahalli halkı dolayısıyla da sivil girişimi temsil etmelerine karşın, devletin vakıflara zaman zaman doğrudan veya dolaylı olarak gelirlerini kontrol etme yoluyla müdahale ettiği birimlerdir (Acar, 2015). Diğer yapılar ile kıyaslandığında “tarikat” yapılarının daha otonom hareket ettiği ve devlet otoritesinin karışmak istemediği veya müdahil olmak istediği ancak etki alanına alma konusunda zorlandığı örgütlenmelerin başında tarikatlar gelir. Özellikle Sünni olmayan, heterodoks tarikatlar Osmanlı Devleti'nin merkezi gücüne karşı yer yer isyanlar göstererek padişahı epey uğraştırmıştır (Çaha, 2016).

Bir diğer sosyal alan olarak “lonca”lar vardır. Bu yapılar, Osmanlı'nın kuruluş yıllarında mukim olan Ahilik ve Fütüvvet teşkilatlarından ilham alarak faaliyetlerine başlamış, ancak zaman içinde onlardan daha gelişmiş ve sistemleşmiş meslek örgütlerine evrilerek farklı bir oluşum meydana getirmiştir. Osmanlı döneminde ekonomik faaliyetleri ve toplumsal yayılmaları incelendiğinde, loncaların sivil yapılanmaya giden süreçte önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Esasında loncaların temel fonksiyonu devletin üzerindeki yükü hafifletmek adına, Padişah'ın görev verdiği ölçüde halktan hem vergi toplamak hem de üretimin standartlara uygunluğunu kontrol etmek ve fiyatları denetlemektir (Küçükömer, 2013b). Üretim temelli örgütlenmeler olarak başlayan loncalar, zaman içinde işçileri korumak, üretim kapasitesini geliştirmek, denetim, üretilen malları tüketiciye en hızlı ve ucuz şekilde ulaştırmak, yetkin personel geliştirmek, yetişmiş personele ustalık belgesi vermek, iş ve ticaret ahlakını geliştirmek vb. bir dizi görev alanını içerecek şekilde genişlemiştir. Bunları da içine alarak zaman içinde daha geniş bir tabana yayılmıştır.

İlerleyen yıllarda Ahi geleneği ile birleşen loncayı yönetmek ve yönlendirmek üzere belli bir grup ortaya çıkmıştır. Hatta bu yönetici grup ihtiyaç halinde ve gereklilik arz ettiğinde cezai müeyyideler uygulama yetkisine sahip bulunmaktaydı (Özer, 2008). Bu minvalde, merkezi otoritenin görevli gücünü kullanma yetkisi verilmesi, tam manasıyla sivil toplum olmasa da bugünkü hükümet-destekli STK'ların (GONGO tarzı) ilk örneğini teşkil edecek yapı diyebileceğimiz bir oluşumdur. Sahip oldukları tecrübeyi devlet yönetiminde de kullanmışlardır. Mesela Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonraki Beylikler döneminde devlet yönetimi anlamında güç boşluğunu Ahi Birlikleri tarafından doldurularak kaotik ortamın bertarafı ve toplumsal barışın sürekliliğinde önemli görevler üstlenmiştir. Ahi teşkilatı ile lonca arasındaki fark, devlet karşısındaki özerk pozisyonu bağlamında ayrılmaktadır. Ahi teşkilatından loncaya doğru gelindikçe esnaf birliklerinin devlet karşısındaki özerk konumu kaybolmaya başlamıştır (Kızıler, 2015).

Ahilik sistemi, Orta çağ Anadolu Toplumunun kültürünü ve sosyal yapısını şekillendiren bir birimdir. Tasavvufi ve ahlaki kökenlerden doğan bu birim, yüksek ahlaki karaktere sahip insanları bir araya getiren, davranışlarını dini referanslara göre belirleyen ve özellikle zanaatkârları örgüt etrafında toplayarak onları eğiten, manevi ve ahlaki yücelmeye yönlendiren bir yapıdır. Günümüz Türkiye'sinde önemli bir yer tutan mesleki yapı örgütlenmelerinin fikri, ahlaki ve ekonomik temelini oluşturan Ahiliğin faaliyet alanı sadece mesleki alanla ilgili olmayıp, dini, ahlaki, sosyal, kültürel ve siyasi işlevleri de bulunmaktadır. Ustanın yanında zanaat öğrenmeye duyulan ilgi, işin sadece mesleki formasyonunu değil, aynı zamanda ahlaki formasyonunu da içeren bir eğitim sürecidir. Güçlü bir meslek ahlakı ve kültürüne sahip olan Ahi teşkilatları, mesleki formasyona yer vererek ilerlemişlerdir. Sözü edilen mesleki faaliyetlerin dışında ahi örgütleri, zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye ve halk ile devlet arasında güçlü ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştiren yapılar olarak günümüzün sosyal yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşları ile benzerlik gösterir (Kızıler, 2015).

Özetle, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetenler ve yönetilenler arasında var olan toplumsal yapılar içerisinde vakıflar, loncalar, tarikatlar, ahilik örgütleri ve yerel ustalar gibi aracı kurumlar sivil toplumun örtük potansiyelini oluşturmuştur. Çaha (1994), bu mesleki örgütsel yapıları, dayanışma ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma derneklerini bağımlı sivil toplumun unsurları olarak tanımlamaktadır. Çünkü bu yapılar, yöneticilerin otoritesinden bağımsız hareket etme potansiyeline sahip değildir. Özellikle vakıf sisteminin geliştiği

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu dernekler, merkezi otoritenin faaliyet alanına girmeyen normatif unsurlarla ilgilenererek hükümdarın kendilerine alan açtığı ölçüde genişlemiştir. Gerçekten de, özellikle hükümdar tarafından “kamu hizmeti” amacıyla kurulan vakıfların varlığı, vakıfların bu merkezi güce karşı baskın bir karşı eksen olarak hareket etmediğini göstermektedir.

2.3.4.1. Cumhuriyet Dönemi Sivil Toplum Yapılanması

Osmanlı döneminin son yıllarına doğru daha özerk bir hareket alanı bulan sivil toplum yapıları, Batılı örneklerine bakarak görece sınırlı bir güçle varlıklarını idame ettirmişlerdir. Zira, Batıda iktidar dışı güçlerin olması sivil toplumun kabulünü kolaylaştırmıştır. Özellikle 16. yüzyılda rönesans ve reform hareketleri mutlak monarşinin hakimiyetine ket vurarak sadece sanatsal alanda değil birçok alanda gelişim sağlamış, sivil toplum üzerinde de etkili olarak düşünce ve ifade özgürlüğünün gelişimini de olumlu yönde etkilemiştir. Aydınlanma Çağı ile bu süreç felsefi bir kimliğe kavuşmuştur. Sanayi Devrimi ile sivil toplum kavramı siyasette etkin role sahip olmuştur (Onbaşı, 2013). Batı jargonunda 17. yüzyılın sonlarında devlet ve sivil toplum kavramı birbirinden ayrılmaya başlamış, sivil toplum, birey ve topluma dayalı olarak iki konum üzerinde müteşekkil bir kavram olarak ilerlemeye başlamıştır. 18. yüzyılda ise sivil toplum kavramı yeni yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır (Tuncel, 2010).

Yukarıda ifade edildiği gibi Türk sivil toplum kültürünün kökleri, geçmişi Selçuklu Hanedanlığı'na kadar uzanan vakıf/lonca geleneğine dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde toplumdaki sosyal ve ekonomik hayatın işleyişinde önemli bir konuma sahip olmuş ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu kültürüne de aktarılmıştır. Vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında hayırseverliğin en önemli kurumları haline gelmiştir. Hanedan ve üst düzey yetkililerin hayır işleri yapmak ve toplumun ekonomik ve sosyal refahına katkıda bulunmak amacıyla çeşitli vakıflar kurduğu bu sistem, Osmanlı sosyal ve ekonomik düzeninin yapı taşlarından birini oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı 1 Kasım 1922'de Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden vakıf sayısı 26.798'dir. Geç Dönem Osmanlı'da toplam nüfus dikkate alındığında vakıfların sayısı, Osmanlı'daki sivil toplum yapısı içerisinde ne kadar önemli ve belirleyici bir potansiyele sahip olduğu anlaşılacaktır (Çabuk ve diğer., 2018).

Cumhuriyetin kurulması sonrası Osmanlı'dan aktarılan vakıf kültürü ve mirası, Erken Dönem Cumhuriyet yöneticileri için iyi bir başlangıç olduğu ifade edilebilir. Ancak, askeri kadronun siyasi kimliğe bürünerek ülkeyi yönetmeye başlaması sivil ve asker ayrımını zora sokmuştur. Kuruluş aşamasının zorlukları, savaşın ortaya çıkardığı ekonomik maliyet, merkezi Ankara hükümetinin yeni oluşumunun toplum nazarında kabulü gibi faktörler aşırı merkeziyetçi bir yapıyı da beraberinde getirmiştir ve sivil yapıların oluşup gelişmesini geciktirmiştir (Şağan, 2013).

Mardin'e (2012) göre; Türkiye'de 1980'li yıllara kadar sivil toplum adına beklenen bir sıçrama gerçekleşmemiştir yeni bu tarihten sonra yeni bir evreye girilmiştir. Askerlerin Türk siyasasına müdahalesi sivil toplumun gelişmesinde ve resmi görevliler ile bütün ötekiler arasında bir kutuplaşma halinin devamında engelleyici bir faktör olmuştur. Türkiye'de geç kabul görmesinin en önemli gerekçesi Türk siyasal hayatındaki asker-sivil ayrımının, belli dönemlerde toplumda bıraktığı etkiden kaynaklanmaktadır. Nitekim, 1980 askeri darbe sonrası toplumsal zemin kazanan sivil hareket, liberal ideoloji ile bütünleşmesinin yanı sıra askeri toplum karşıtı olarak halkta kabul görmüştür. O dönem Türkiye'de yaşanan askeri ve siyasi kargaşalar "sivil toplum" kavramının anlaşılmayan ya da yanlış anlaşılan yüzünü ortaya çıkarmıştır. Yurttaşlar, tıpkı bir dönem genel olarak dünyada kullanılagelen anlamı gibi "askeri üniforma giymeyen vatandaşları" ifade etmek anlamında kullanmaya başlamışlardır. Bu eğilim ilerleyen yıllarda değişmeye başlamıştır. Türkiye'de 1983'ten sonra esmeye başlayan liberal düşünce sayesinde tartışma temeli bulan sivil toplum olgusu; belki de yakın zamanda yaşanan askeri darbelerin hafızalarda bıraktığı izle birlikte militarist/askeri karşıtlık şeklinde algılanmıştır, oysaki sivil toplum olgusu, kışla dışı olanı karşılamaktan çok doğrudan devletin yönetmediği bir alana karşılık gelmesi gerekirdi (Kurt ve Taş, 2015).

1980'ler Türkiye'de sivil toplum kavramının tam bir dönüşüm yaşadığı ve farklı fraksiyonlardaki cenahların ortak paydada buluştuğu bir dönem olmuştur. Özellikle 1980 askeri darbe sonrası sağ ve sol ana politik akımlar, cumhuriyet döneminde bilfiil genel kabul gören güçlü devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve demokratik olarak denetlemesi noktasında ortak bir tavır takınmışlardır. Bu ortak görüş ileride sivil toplumun otonom bir yapıya dönüşmesi için önemli bir kaldıraç olmuştur (Aslan, 2010b). Hatta, 1983 tarihinde ANAP liderliğinde Turgut Özal iktidara gelmesi klasik devlet eliti olan bürokrat, aydın ve seçkinlerin rollerinde bir değişime neden olmuştur. Bahsi geçen dönemde siyasi parti

liderleri halk seviyesinde bir seçim politikası izlerken, toplum ile daha fazla ünsiyet duyma gerekliliği de artmıştır. Özal'ın bireysel liderliğini yaptığı liberalizm, özel sektörün önünü açma, kuzey kuşağı ülkeler ile daha yakın siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişki geliştirmede öncü olmuştur. Kısaca, 12 Eylül darbesinden sonra yayınlanan metin ile her türlü sivil toplum kuruluşunu tehlikeli gören görüş, askeri vesayet tarafından sınırlandırılırken, ANAP'ın iktidara gelmesi ile tamamen ortadan kalkmış ve sivil toplum kuruluşlarına duyulan güven, geniş bir çalışma alanı ve verilen yetkiler büyük ölçüde arttırılmıştır (Mert, 2007).

Soğuk Savaş sürecinin fiili olarak ortadan kalktığı, güven ortamının nisbi olarak tesis edildiği tek kutuplu dünya düzeninde 1990'lı yıllara kadar gelinmiş, önceki on yılın ağır vesayeti ve halk üzerindeki baskıcı politikası azalmış ve belli ölçülerde rahatlatma sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin yenilenen Avrupa Birliği süreci sivil toplum alanına olumlu anlamda yansımıştır. 1995 yılında AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamış ve Lüksemburg Zirvesi'nde (2-13 Aralık 1997) AB komisyonu Türkiye'nin tam üyelik niyetine ilişkin olumlu sinyaller vermiştir. Buna adaylık statüsünün başarısı da eşlik etmiş ve 12 Aralık 1999'da Avrupa Konseyi'nin Helsinki zirvesinde Türkiye resmen AB'ye tam üyeliğe aday olarak tanınmıştır. Bütün bu olumlu gelişmeler Türkiye'deki sivil toplum yapısının geliştirilmesinde yoğun bir reform sürecinin yaşanmasını ve AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla birçok yasa ve mevzuat düzenlemesi yapılmasını sağlamıştır. Bu dönüşümler, Türkiye'nin AB müktesebatını hayata geçirme iradesinden türemiştir (Demirel, 2015). Dernekler mevzuatında 2005 yılında yapılan düzenleme ve değişikliklerle beraber sivil toplum kuruluşlarının uluslararasılaşmasının önü açılmıştır. Zira uluslararası faaliyetlerinde kısıtlayıcı faktör olan para akışı kolaylaştırılmış, vergi muafiyeti ile gelirlerinde artış sağlanmış ve bağlı oldukları yapıları terörle mücadele biriminden içişleri bakanlığı sivil toplumla ilişkiler genel müdürlüğüne aktarılmıştır. Bu dönüşümle beraber demokratik bir sivil toplum yapısının gelişimi açısından uygun bir ortamın sağlandığı söylenebilir (Şahin ve Akboğa, 2019).

Katılımcı demokrasiye yönelik AB baskısı, Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin önündeki yasal engellerin kaldırılmasını, otoriter devlet paradigmasında görece bir değişim yaşanmasını ve Batı ülkelerindekine benzer sivil toplum örgütlerinin kurulmasını sağlamıştır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının önündeki engellerin kaldırılması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yer yer hükümetinde çok yakından takip ettiği bazı sivil

toplum yapıları, istihbarat tarzı oluşumlarla toplumları yanlış kanalizetme, siyasallaştırma yönünde faaliyetler yürütmüştür. STK'lar için hukukî alt yapı oluşturulmasına rağmen kültürel bakımdan şartlar tam olarak olgunlaşmamıştır bu durum da devleti etkileme, küresel lobi faaliyeti yapma gibi amaçları olan kişi ya da kurumların zararlı etkinliklerine zemin hazırlamıştır. Özünde STK'lar, 2005 sonrası artan sivil toplum sayılarına ve ortalama üye sayılarına bakıldığında genişleme göstermiş, ancak faaliyetlerinde devletten özerk hareket etme, ekonomik olarak bağımsız kaynak sağlama gibi hususlarda Batılı anlamda sivil toplum kuruluşlarıyla kıyaslandığında halka mal olmasının belli bir zaman gerektirdiği görülmektedir (Keser ve Hışım, 2016).

2.3.4.2. Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokratik Yaşama Yansımaları

Demokratik yaşamda sivil toplum kuruluşlarının müspet katkısı akademik olarak sıkça ele alınan konuların başında gelmektedir. Devlet otoritesinin olmadığı sivil alanda özerk ve çoğulcu yapılanmalar bu demokratik katılımın ana nüvesidir. Küresel anlamda sivil toplumun demokrasi ile ilişkisi teorik düzeyde görece yeni bir durumdur. Neo-liberal akımın yer kürede aktif olarak ele alındığı ve soğuk savaş rüzgarının dizginlenmeye başladığı 1980'lerde Orta ve Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'ndeki totaliter rejimlerin çözülmesi sürecinde STK'ların demokratik alana katkısı bunun ilk örnekleridir. Bundan önceki örneklerde STK'ların demokrasi ile ilişkisi yok olduğu anlamına gelmez, çünkü demokrasi kavramının küresel anlamda ele alınması bu tarihlere denk gelmektedir (Aksakoğlu, 2006).

Modern devletin içerisinde var olan her sivil toplum oluşumu her zaman demokratik yapıda olmayabilir. Ülkenin yönetim şekli ve yönetici kadroların ideolojik yönelimi de sivil toplum yapısını şekillendirebilir. Bu sebeple teorik olarak sivil toplum varlığı, pratikte tüm unsurları bünyesinde barındıran yapıların olması ise sadece demokrasilerde mümkündür. Sivil toplumun demokratik açıdan gelişebildiği, kendisine açılan alanı bireyler ve toplum için kullandığı, en nihayetinde ideal bir toplum hedefine giden yolda özgür bir atmosferin inşa edildiği durum, demokratik bir yönetim sistemi içerisinde gelişmektedir (Karataş, 2008).

Erdoğan'a (2008) göre liberal yönetim anlayışı içerisinde çoğulcu demokrasiler halkın katılımı ile daha da anlam kazanmaktadır. Sivil toplumun genişlemesi, katılımın

çoğalmasaı azınlık yönetimi handikabını aşacaktır. Devletin demokratik çoğulcu yapısına katkı sunma noktasında dernekler, vakıflar, sendikalar gibi gönüllülük esasına dayalı sivil toplum kuruluşları, örgütlediğı halk kitlesi, devletin etki alanının dışında otonom hareket alanı demokratik kültüre yansımaktadır. Batı ülkeleri örneğinde görüleceğı üzere sivil toplum yapılarının örgütlenme seviyesi ve çoğulculuğı gelişmişlik seviyesi ile orantılıdır. Aynı şekilde, bir coğrafyada demokrasinin gelişmesiyle bireylerin özgürce örgütlenme yapıları da o oranda gelişmiş demektir. Bu, sivil toplum kuruluşlarının o toplumda yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Sivil toplum kuruluşları gelişmiş ve ülke demokrasisi için ağırlığını koymuşsa, demokrasi de en güçlü dayanaklarından birine sahip olmuş demektir.

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik yaşama katkılarını farklı başlıklar altında sınıflandırmak yerinde olacaktır. Bunların başında kamuoyu oluşturma en çok dikkat çekendir. Kamuoyu oluşturmak suretiyle, sivil toplum kuruluşları belli bir kitleyi mobilize ederek temsil ettikleri bireylerin taleplerini dile getirmesine ve devlet yetkililerinin de dikkate almasına yardımcı olmaktadır. Kamuoyu sayesinde çoğulcu katılımın inşa edilmesinde gerek örgüt içi yapıları itibariyle gerekse bizatihi var olmaları sebebiyle, sivil toplumların varlığı ve faaliyetleri devletin demokratik kültürüne katkı sunmaktadır. Kamuoyu oluşturmak, farkındalığı artırmak, belli konuları halkın dikkatine sunmak suretiyle politika değişikliğine sebep olmak tam da demokratik bir devlet inşasında gerekli temel sütunlar arasındadır. Bu sayede sivil toplum devlet iktidarını keyfi uygulamadan uzak tutma, halkın yönetime katılım düzeyini yükseltme, demokratik yaşam felsefesini halk tabanına yayma, yönetime erişimi ve bilgiyi toplumun geniş kesimlerine ulaştırma, siyasal sistem yöneticilerine halkın varlığını ve yönetimdeki söz hakkını sürekli hatırlatma, halka karşı sorumluluğunu hatırlatma ve siyasal kültürü geliştirme gibi pek çok noktada demokratik değerlere katkı sunmaktadır (Küçükömer, 2013a).

Sivil toplum yapılarını öznel kılan en önemli özellik bireylerin tamamen gönüllülük esasıyla bir araya gelmeleridir. Farklı amaçlarla bir araya gelen halk, sadece belli dönemlerde yönetime katkı sunmak gibi siyasal yönetişimin açmazını da aşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, halk belirli periyotlarda seçimlere katılarak oy verme işlevini yerine getiren seçmen kimliğinden öteye geçerek, sivil toplumun bir üyesi olması, onun öğretileri doğrultusunda hükümete baskı oluşturmaı sebebiyle aktif bir vatandaş kimliği kazanmaktadır (Dağ, 2018). Aktif vatandaşlığın gerekliliklerinden olan siyasal yönetime katkı sunma, seçim gibi belli periyotlara sıkışan süreci, senenin her ayına yayarak yöneten-

yönetilen ilişkisini canlı tutmaktadır. Yani bireyler, sivil toplum kuruluşlarının organize ettiği faaliyetlere katılarak siyasal mekanizmayı yönlendirme işlevi sayesinde seçimler dışında da siyasal bir mekanizmayı harekete geçirme sürecine katkı sunmuş olacaklar. Dolayısıyla, STK faaliyetleri vatandaşları sadece oy vermekle sınırlı bir yapıdan çıkarmış ve yönetim sürecine dahil ettiği görülmüştür (Doğan, 2015).

Yönetim sürecinde şeffaflık demokrasiler için gereklidir. Çünkü demokrasinin en temel özelliği en üst düzeyde katılım ve iş ve işlemlerin şeffaflığıdır. Şeffaflık sadece yapılan işlerle ilgili hesap verebilirlik değil, aynı zamanda yönetim sürecine dışarıdan katılım kanallarının da açık olmasıdır. Bu bağlamda, sivil toplumun sürece katılımı demokrasinin var olabilmesi için temel bir zorunluluktur. Burada yeni bir kavram ortaya çıkmaktadır; “yönetişim”. Son yıllarda üzerinde en çok durulan ve bazı siyasi partiler tarafından politikaları etkilemek amacıyla örgütlenen bu kavram, üçüncü sektör olarak bilinen sivil toplum, kamu ve özel sektör kuruluşlarının katılımıyla interaktif etkileşim yoluyla ortak bir kamu yönetiminin oluşturulmasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sivil toplumun yönetim sürecine aktif katılımı bu kavramı anlamada önemli bir aktördür (Bayhan, 2002).

Sivil toplum bağlamında önemli eserlere imza atan Çaha’ya (2012) göre, sivil toplumsuz bir demokrasi mümkün olmayacaktır. Demokrasilerin önündeki en önemli engellerden olan “aşkın devlet anlayışı”, mutlak iktidarın ve devleti toplum karşısında mutlak otoritesine birey temelli katkıyı yok sayan bir anlayıştır. Ancak günümüz gerçekliğinde siyaset, sivil toplumdan aşkın devlete değil, bilakis aşkın devletten sivil topluma doğru yol almaktadır. Doğu Avrupa ülkeleri örneklerinde görüleceği üzere, ülkelerin demokratikleşme sürecinde sivil toplum yapılarının demokratik bir muhalefete dönüşmesinde, bireyin yönetime aktif katılımı aşkın devlet anlayışının ortadan kaldırılmasında önemli bir misyona sahiptir. Sivil toplumun demokratikleşme sürecinde, aşkın devletin karşısındaki konumu onun, demokrasinin bir aracı olarak yorumlanmasını sağlamıştır.

Öte yandan Tosun’a (2001) göre, demokratik toplumlarda sivil toplum, bulunduğu ülkenin siyasal kurumsallaşmasından, geçmiş yıllarda yaşadığı tarihsel tecrübelerden, yönetici-yöneten ilişkisinin geçirdiği evrelerden, demokratik değerlerin halk arasında güçlü veya zayıf olmasından, insan ekosisteminden ayrı değerlendirilemez. Sivil toplumun varlığı tek başına demokrasi ile ilişkilendirilemez. Nitekim, sivil toplumun demokratik

potansiyelini ortaya koyabilmesi için bulunduğu ülkede yönetimin bu tarz yapılara yönelik yaklaşımı yaşamsal bir öneme haizdir.

Nitekim Keleş'e (1993) göre sivil toplum kurumlarının örgütlenmesi, siyasal ve toplumsal-ekonomik olmak üzere iki aşamada incelenebilir. Siyasal anlamda sivil toplum kavramı, totaliter bir devleti aşmanın ve demokratik yapıyı gerçekleştirmenin bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sivil toplumun güçlenmesi beraberinde demokrasinin de güçlenmesini getirmektedir. Diğer bir örgütlenme işlevi olan toplumsal-ekonomik örgütlenmede ise, devleti oluşturan siyasal toplumun, ayrıcalıklı sınıfın yerleşik çıkarlarına hizmet etmesi, buna imkân tanıyan baskı araçlarını oluşturması ve bunun kurumsallaşması gerekmektedir.

Sonuç olarak demokrasi ile sivil toplum birbiri ile bağlantılı ve birbirini tamamlama iki önemli unsurdur. İç ve dış değişkenler mahfuz kalmak kaydıyla, iki unsurun ilişkisi bir ülkede vatandaş ile devlet arasında belirleyici bir role sahiptir. Pek çok coğrafyada görüleceği üzere sivil toplum varlığının aktif ve güçlü olduğu toplumlarda o ülkenin demokrasinin daha sağlam temellere oturduğu görülmektedir. Aynı zamanda sivil toplumun asli kimliği olan özerklik ayrıcalığının elinden alındığı, halkı mobilize ve kanallere etme misyonlarının işlevsiz hale getirildiği veya devlet müdahalesinin legal alanın ötesine geçerek sivil toplum yapılarına illegal bir müdahaleyle dönüştüğü durumlarda mevcut ülkelerin zamanla demokratik değerlerden uzaklaşıp otoriter bir yapıya evrildikleri sosyo-politik bir realitedir. Bundan mütevellit, toplum ile organik bağı yüksek, güçlü bir sivil toplum bilinci demokrasiler için bir tercihten öte zorunluluktur, ancak demokratik kültürün inşası için sivil toplum tek başına yeterli bir öge değildir. Farklı yapıların varlığı da demokrasi için olmazsa olmazlardandır. Tüm bu unsurlar birarada olduğu takdirde demokrasinin pekiştirilip yayılması, farklı düşünce ve görüşlerin özgür bir biçimde ifade edilmesi mümkün hale gelecektir. Sivil toplum üzerinden diğer demokrasi bileşenleri ile de temas edilerek bütüncül bir demokrasi algısı geliştirilebilir, zira sivil toplum yapılarının geniş çalışma alanları, toplum temelli yaygınlığı ve evrensel sivil konjektür buna imkân vermektedir.

2.3.4.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri

Dünya genelinde farklı amaçlarla kurulan sivil toplum yapılarının en temel işlevi bireylerin beklentilerini ve taleplerini devlete iletmek ve toplum yararına faaliyet

yürütmektedir. Ülkeyi yöneten siyasi iktidarın politikalarını topluma dikte etmek, hükümetin yürüttüğü politikaları sorgusuz kabul ederek desteklemek ve onların meşrulaştırılması için kamuoyu faaliyeti yürütmek bir sivil toplum örgütünün kaçınması gereken en temel tavidir. Çünkü sivil toplumun işlevsel olabilmesin ön şartı özgür olmasıdır ve bir siyasi parti gibi hareket etmemesidir. Üyelerinin farklı siyasi görüşü ve duruşu olabilir, ancak temsil ettiği kesimlerin farklılıklarını göz önünde bulundurarak her kesime eşit mesafede olması gerekmektedir (Sarıbay, 2014).

Türkiye’deki sivil toplum yapılarının kuruluş amacına göre işlevleri farklılaşmaktadır. Mesela hemşehri derneklerinin amacı ile arama-kurtarma derneğinin işlevi farklılık arz etmektedir. Ama hepsinin ortak amacı temsil ettiği topluluğun yasal haklarını savunmak, finansal destek imkanlarını sağlamak, dezavantajlı kitlelerin menfaatlerini korumak, olağanüstü doğa olaylarında imkanlar ölçüsünde ekip desteği ve teknik alt yapı hizmeti sunmak, çevresel insan hakları konusunda hak savunuculuğu ile toplumsal duyarlılığı artırmak (Aktay, 2015).

Aslan (2010b) Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası düzeyde üç temel işlevinden bahsetmektedir: Birincisi halkın taleplerini dikkate alarak gerekli yerlere ulaştırmasında rol oynamak; çünkü kamuoyu oluşturma görevi STK’ların önemli bir işlevidir. İkinci olarak, demokratik kültürün gelişmesinin yollarını aramak ve çoğulcu bir toplum yapısının inşasında öncü rol oynamak. Üçüncüsü ise, ilk etapta kendi üyeleri olmak üzere, tüm toplumun haklarını devletin zorlayıcı baskıları karşısında savunmak ve pazar ekonomisinin zorlayıcı mekanizmalarına karşı tampon görevi üstlenmek.

Sivil toplumların en önemli işlevlerinden birisi de olağanüstü doğa olayları ve toplumsal felaketlerde insani yardım sağlamak, sürecin sağlıklı şekilde yürütülmesinde kolaylaştırıcı rol oynamak, uluslararası yardımları ihtiyaç sahiplerine yönlendirmek ve yoksulluğun azaltılmasında ön sıralarda yer almaktır. Aslında en eski sivil toplum yapılarına bakıldığında, çoğunlukla insani yardım amaçlı kurulmuş oldukları görülmektedir. Hayırseverlik, insani yardım, savaş, doğal afet veya çatışma bölgelerine yönelik küresel yardım ihtiyacının bir sonucu olarak doğdukları anlaşılmaktadır. İnsan kaynaklı veya doğal kaynaklı afetlerin neden olduğu zorluklar, insani yardım uygulamalarında önemli bir eylem alanıydı. 1990’lı yıllardan itibaren çok taraflı insani yardımların artması ve son dönemde dış

yardımların organizasyonunda yaşanan değişim, sivil toplumların bu alandaki görünürlüğünü artırmıştır (Azaklı, 1996).

İnsani yardım işlevlerinin yanı sıra son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının hak ve savunuculuk misyonu üstlenmeleri de ivme kazanmıştır. Bir baskı grubu olarak sivil toplum kuruluşlarının devlet nezdinde yasa, politika ve topluma bakış gibi konu başlıklarında önemli dönüşümlere ön ayak olduğu ve kritik bir rol oynadığı bilinmektedir. Hitap ettikleri kitlenin taleplerini yetkililere ulaştırılması noktasında yöneten-yönetilen arasında köprü vazifesi gören STK'lar, ihtiyaç olduğu taktirde yasal olarak hakların tesisinde rol oynamaktadır. STK'lar aynı zamanda kendi kuruluşlarının ilkeleri doğrultusunda hak ve savunuculuk faaliyetleri yürütürken öncü bir rol üstlenmişler ve böylece toplumdaki güvenilirliğini artırmaya çalışmışlardır. Örneğin STK'lar, belli bir hak mücadelesinin savunulması konusunda halka destek sunması, bireylerin devlet karşındaki haklarını idrak etmede önemli bir motivasyona dönüşmüştür. STK'lar, mevzuata öncülük etmeyi, desteklemeyi, tarafsız kalmayı ve bazı durumlarda da mevzuata karşı çıkmayı sivil toplum olmanın gereklilikleri arasında yorumlamışlardır. Dolayısıyla bir sivil toplum kuruluşunun kurumsal kapasitesi, teşkilatlanma ağı, üye sayısı, toplumsal saygınlığı, ekonomik gücü, liderlik durumu ve organizasyon kabiliyeti onun baskı unsuru olmasında ayırt edici unsurlar arasındadır (Tekeli, 2005).

Cılızoğlu'na ve Karagöz'e (2007) göre sivil toplum yapılarının baskı grubu işlevi üç farklı aşamada meydana gelmektedir: Birincisi, bilgi sağlama aşamasıdır ki bu aşamada toplumsal değişim ve dönüşüm için ortak bir bilgi ve dil düzeyi oluşması gerekmektedir. İkinci aşaması, ikna etme ve etkileme kapasitesidir. Nitekim öncelikle kendi üyelerini ikna ederek bütüncül destek görüp, akabinde devlet yetkililerini talep ettikleri politikalar hususunda etkileme kapasitesine sahip olsunlar. Son olarak birleştirme işlevidir. Farklı fraksiyonlara sahip grupları tek çatı altında birleştirerek ortak hedefe ulaşmada birlik olunması gereklidir. Nitekim sivil toplum kuruluşları, siyaset ve hukuk kurallarının sınırları içerisinde baskı grubu olma işlevini üstlenebilmelidir. Üyelerininin, gönüllülerinin, takipçilerinin ve savunduğu grupların taleplerini ve beklentilerini meşru bir zeminde dile getirmek ve sonuç almak için farklı girişimlerde bulunabilmelidir (Yelken, 2004).

Sarıbay'a (2013: 155) göre: *Türkiye'de sivil toplumun araçsal algılanışı; devlet iktidarının kısıtlamalarından yalıtılmışlığı simgeleyen özgür ve özerk bir alan olarak sivil*

toplumu sadece araçsal hale getirmemekte; bu sayede devlet iktidarına benzer tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiği bir mahiyete büründürmektedir. O kadar ki, sivil toplumun sadece birer unsuru konumunda sayılması gereken dernekler, kuruluşlar, örgütler vs. sivil toplumun kendisi gibi kabul edilmekte ve/ya sunulmaktadır. Bunun yanında, her bir örgüt, dernek vs. (şemsiye bir adlandırmayla STK) kendi içinde ‘universitas’ tarzında beraberlik formunu yaşantılarken, devlet iktidarına karşı ‘societas’ kisvesiyle çıkma paradoksunu sergilemekte; neticede hem kendini hem de devlet iktidarını konumlandığı sosyal realiteden yalıtmakta ve soyut bir iktidar mücadelesinin aktörüne dönüşmektedir. Oysa iktidar veya tahakküm ilişkilerinin aktörü olmak, sivil toplumun kendiliğinden araçsallaşmasıdır.’’

Sonuç olarak, Türkiye’de demokrasiye geçiş sürecinde sivil toplum kuruluşlarının işlevleri çok önemli bir rolü olmuştur. AB müktesebatı çerçevesinde Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi öncelikli bir konu olmuştur. Avrupa ülkelerinde kendini kanıtlanmış olan sivil toplum yapılarının muadilini Türkiye’de de meydana getirmek AB’nin öncelikli hedeflerinden olmuştur. Burada AB’nin sivil topluma desteğinin üç amacı vardır: demokratik politika ve karar alma süreçlerinde daha aktif bir rol oynayabilmeleri için sivil toplumun gelişimini desteklemek; temel hakları ve diyalog kültürünü teşvik etmek; Türk ve Avrupalı sivil toplum örgütleri arasında diyalog ve kültürel alışverişi güçlendirmek. Bu hedefleri gerçekleştirmek için Türkiye bir dizi adım atmıştır. Bunlar arasında ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarının kullanılmasına elverişli bir yasal ve politik ortamın oluşturulması var; STK’ların sürdürülebilirliğini destekleyen mali bir ortamın yaratılması var; sivil toplum ve kamu sektörü arasındaki işbirliğini artırma planları var; sivil toplumun işlevselliğine ivme kazandırmak için sivil toplumun gelişimi ve sürdürülebilirliği yer almaktadır (Gümüş, 2014).

2.3.4.4. İnsan Hakları ve Sivil Toplum İlişkisi

Hak ve insan kavramlarının bir araya gelmesinden müteşekkil olan “insan hakları kavramı” iki olgu arasındaki yapısal özellikleri taşımaktadır. Hak kavramı, Donnelly’e (1985) göre tüm evrensel dillerde üç temel anlama gelmektedir; hukuki, ahlaki ve siyasi. Hukuki ve siyasi anlamda haklara sahip olmak yasal bir koruma anlamına gelirken ahlaki anlamda doğruluk ve gerçeklik anlamını taşımaktadır. Tepe’ye (2006) göre, haklı olmak ile hakka sahip olmak arasında akademik bir ayrım yaparak hakların bir mülkiyet olarak değil bir eylem olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. İnsan hakları alanında hak

kelimesinin doğası ve kullanımına ilişkin farklı kullanım alanları söz konusudur. Sözleşme ile verilen haklar dışında bazı haklar doğuştan gelen ve geçerliliği belli bir zamana ve mekana dayanmayan haklar vardır. İnsan hakları bu bağlamda hukuk veya sözleşme ile elde edilen haklar değildir. Doğuştan gelir ve keyfi olarak sınırlandırılmaz. 25 Haziran 1993 yılında 171 ülkenin ortak onayı sonrası kabul edilen BM ‘‘Vienna Deklarasyonu ve Eylem Planı’’, Soğuk Savaş sonrası insan haklarının korunması bağlamında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Tüm insanlık için kabul edilen bu beyanname, ırk, mezhep, etnik grup, cinsiyet veya din farkı gözetmeksizin insan olmanın doğasından kaynaklanan hayat hakkı, düşünce/ifade hakkı ve özgürlük hakkıdır. Yani kısaca, insanın insan olmaktan kaynaklanan haklarının tümüne insan hakları denmektedir. İnsanın doğasından kaynaklanan insan hakları özellikle ikinci dünya savaşı sonrası devletler arası anlaşmalara konu olmuş ve Anglo-Sakson gelenekteki siyasal düşünce bu kavramın temel çerçevesini inşa etmiştir (Arslanel ve Hamdemir, 2011).

Liberal düşünce literatürü, insan hakları kavramının bugünkü içeriğine kavuşmasında önemli roller üstlenmiştir. Özgürlüklerin teminatını garanti altına almayı misyon edinen bu akım, bireysel özgürlüğü sağlayacak her türlü girişimi desteklemiştir. Dört ana sütun altında insan haklarını inceleyen liberal ekol yaşama hakkını, kanun önünde eşitlik hakkını, özgürlük hakkını ve mülkiyet hakkını insan hakları içerisinde ele almaktadır. Bu hakların yanında 18. yüzyılda literatüre giren sosyal haklar ve 20. yüzyılda sıkça ele alınan üçüncü kuşak haklar çerçevesinde ele alınan çevre, gelişme ve kalkınma, insani yardım, barış ve self determinasyon hakkı gibi dayanışma hakları, her ne kadar somut düzenlemelere konu teşkil etmesi noktasında tartışmalara neden olsa da zaman içerisinde kabul görmeye başlamıştır (Gellner, 1994).

Devletin ana aktör olduğu bir sistem içerisinde insan hakları politikalarının devlet güvencesinde yürütülmesi gerekmektedir. Ancak devletin keyfi davranışları, hukuk sınırlarını aşan birtakım politikaları kim tarafından ve nasıl denetlenecek meselesi de günümüzde büyük bir açmazdır. Devleti sınırlandırma mekanizmaları arasında yer alan sivil toplum kuruluşları da önemli birer aktör olarak boy göstermektedir. Devletin jakoben politikalarına birey merkezli yaklaşım ile karşı duracak, toplumsal kesimlerin seslerini bütüncül bir söylem ile ilgililere aktaracak kurumsal politikalar sivil toplumun temel hedefi olmalıdır. Burada tüm sivil toplum yapılanmalarının devlet karşısında protest bir kimlik taşıdığı anlamı çıkartılmaması gerekmektedir. Ancak içeriği itibariyle sivil toplum

kuruluşlarının en önemli misyonu, temsil ettiği halk kitlelerinin çıkarlarını savunmaktır (Çaha, 2018).

Sivil toplum kuruluşlarının insan hakları ile ilişkisi ise görece yenidir. Ancak insan ile ilişkisi bu yapıların ortaya çıkmasıyla yaşıttır. Yani insan ve haklar ifadesi ayrı ayrı ele alındığında sivil toplum ile ilişkisi daha net ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki bir zaman diliminden başlatılacak olursa 1650’li yıllara kadar gidilmesi gerekmektedir. Zira hukuksal normlar ve uluslararası sözleşmelere insan haklarının konu olarak girmesi 17. yüzyıla tekabül etmektedir. 17. yüzyıl felsefesinde yer edinen en önemli düşünce ise; “iyi yaşam” düşüncesi idi. İnsanlar yaşantılarını ve şehir hayatlarını geliştirme ve yerleştirme çabası içerisindeydi. Kilise ise devleti, insanın kötü davranışlarının bir sonucu olarak nitelemiş ve ayırtmıştı. Devletin kiliseye bağlı mı yoksa kiliseden bağımsız mı olduğu insanların kafasını karıştırmış ve birçok fikir ayrılığı meydana gelmişti. Kilisenin insan kavramına yüklediği anlam, birey olmaktan öte edilgen ve pasif bir temelde ilerlemiştir. Fakat sivil halkı, kilisenin ve monarşinin baskısından koruma ve şemsiyesi altına alarak onların haklarını savunacak yapıların ortaya çıkması zamanın koşulları itibariyle en zor görev olmuştur (Topakkaya, 2017).

Sanayi Devrimi ve işçi-işveren kesimlerinin ortaya çıkışı, kentleşmenin yaygınlaşması ile birlikte sosyal sorunların artışı devletin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle sivil topluma olan ihtiyaç daha somut hissedilmeye başlamıştır. Ancak bu seferki ihtiyaç daha kurumsal bir gereklilikten doğmuştur. Gelişmiş ülkeler, toplumun refahını sağlayarak bunu verimli şekilde gerçekleştirirler de küreselleşme ve liberalizmin dünyayı yeni baştan formatlaması devletin yeniden sivil toplum kuruluşlarına olan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Devlet tarafında finansal destek verilerek toplumun refahını sağlanması istenen sivil toplum kuruluşları, topluma hizmet konusunda devletle iş birliği yapmış ve eşgüdümlü çalışmıştır (Özdemir ve diğer., 2010).

Devletin yetişemediği alanlarda tamamlayıcı misyonu sebebiyle sivil topluma olan ihtiyaç daha görünür bir hale almaya başlamıştır. Nitekim sivil toplum kuruluşları, toplumsal ihtiyaçlara odaklanmış olup her yönüyle toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurmışlardır. STK’lar topluma hizmeti kendine amaç edinen her türlü baskı ve zorbalıktan uzak, insan haklarının toplumsallaşmasına ve örgütlenme özgürlüğünün gerçekleştirilmesine imkan sağlamışlardır. Bu bakımdan sivil toplumun insan hakları ile ilişkisi,

bireylerin ortak bir sosyal yapı içerisinde yaşamasının gerekliliklerini anlamaya yönelik analitik bir araç olup sırf bu yüzden sosyolojik bir olgu kabul edilmektedir (Tester, 1992). Zira, her bir insan farklı düşünce, vicdan ve ideolojik pratiklerine sahiptir. Demokratik kültürün özü bu farklılığı bir harmoni içinde yaşamak ve yaşatmaktan geçmektedir. Bireylerin birbirine karşı sorumluluk ahlakı geliştirdikleri bir toplumda bu harmoni daha kolay bir işlevsellik kazanmaktadır. İnsan hakları da tam bu noktada bireylerin kendileri için tanınan hakların, dolaylı olarak diğer bireylerin haklarını ne oranda etkileyecek ve kazanılmış hakları nasıl muhafaza edeceği sorusu ahlaki olduğu kadar hukuki de bir sorudur (Hatemi, 1996).

Çaha'ya (2018) göre sivil toplumun gelişimi, insan haklarının gelişimi noktasında dört önemli rol oynamıştır: Bunlardan birincisi, her bir bireyin kazanılmış haklarının kolektif olarak koruması noktasında örgütlenme altyapısı sunmuştur. Nitekim, örgütlü olma ve örgütle hareket etme, siyasal erk üzerinde baskı kurma ve etki oluşturma fonksiyonu yaratır. İkinci olarak sivil toplum kuruluşlarının genişlemesi toplumsal inisiyatifi geliştirerek devletin bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı muamelelerinde sınırlayıcı rol oynamaktadır. Bireysel özgürlük alanı da doğrudan insan hakları ile ilgili olduğu için STK'ların bu alana katkısı tartışma götürmez bir gerçektir. Üçüncü olarak toplumsal farklılaşmaya imkân tanır. Yani bireysel özgürlüklerin toplumsal farklılıklar içinde kabul görmesi insan hakları için önemlidir. Dördüncü husus ise devleti bir hakem ve araç haline getirmesi noktasındadır. Farklı sivil toplum yapıları, bünyesinde barındırdığı farklılıklar sayesinde devletin bir hakem gibi üst merciden yönlendirici rolüne katkı sağlamaktadır.

2.3.4.5. Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarıyla İlişkisi

Yelken'e (2007) göre, Türkiye'de insan haklarının tarihsel gelişimi, özü itibariyle devlet ve sivil toplum eksenli olmak üzere iki boyutta gerçekleşmiştir: Devlet merkezlik insan hakları gelişimi iktidarı ana aksına alırken, sivil toplum eksenli insan hakları ise, insanı merkeze koyarak ilerlemiştir. Devletin iktidarı elde etmek istemesindeki mantık, siyasi erkin devamlılığında yatarken, sivil toplumun insanı merkez almasındaki mantık kendi varoluşsal anlamından ileri gelmektedir. Devlet-eksenli insan hakları söyleminde çok sık kullanılan kavramlar; iktidar, güvenlik, istikrar, disiplin ve düzen olurken, sivil toplum eksenli insan hakları söylemindeki ortak tema; eşitlik, özgürlük ve adalettir.

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Türkiye'nin demokratikleşme süreci ile sivil toplumların varlığı ve insan hakları alandaki faaliyetleri birbirine bağlı şekilde ilerlemiştir. Cumhuriyetten sonra ilk defa çok partili hayata geçiş yılları ile birlikte insan hakları alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının varlığı görülmektedir. 1945 yılında bunun ilk örneği olarak Vakit Gazetesi başyazarı olan Ahmet Emin Yalman ve Ali Fuat Başgil önderliğinde “İnsan Hakları Derneği (İHD)” kurulmuştur. Bir yıl sonra da 20 Ekim 1946'da Fevzi Çakmak maiyetinde İHD faaliyetlerine başlamıştır. Kurulma amacı bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi olan her iki dernek de maalesef kuruluşlarından üç ay sonra kapatılmıştır. Sonrasında pek çok sivil toplum kuruluşu, insan haklarını merkeze alan faaliyetlere girişmiş, lakin benzer bir sonuçla onlar da karşılaşmıştır. Merkeziyetçi devletin ağır baskısı altında kurumsallaşamadan kapanan sivil toplum yapıları için 1980'ler yeni bir süreci beraberinde getirmiştir (Arslanel ve Hamdemir, 2011).

Türkiye'de insan hakları söylemini referans alarak faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitesini artırmaya yönelik yeni bir sayfa 1980'li yıllarda açılmaya başlamıştır. İHD ve MAZLUMDER gibi yapılar özellikle birey, toplum, özgürlük, dışlayıcı kimlik konusunda siyasetin bertaraf edilmesi noktasında iktidarın baskıcı politika ve eylemlerine karşı faaliyet yürütmüşlerdir. Türkiye'de sivil toplum yapılarının bu alana yönelmesindeki en önemli saik, devletin insan haklarını koruma konusundaki temel misyonunu ıskalamasından ötürüdür. Hukukun düzenleyicisi ve uygulayıcısı olan devlet ve onu yöneten siyasi iktidar, yukarıda sözü edilen misyonunu yerine getirmediğinde, bazı yurttaşların sahip oldukları insan hakları bilinciyle harekete geçmesi neticesinde Türkiye'de sivil toplum kuruluşları bu alana yönelmiştir. Mücadele yoluyla kamuoyun gücünü arkasına alarak filizlene bu hareketler, başlangıçta devlet tarafından sakıncalı ve güvenlik tehdidi olarak algılanmışlardır. 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası baskının ortaya çıkardığı atmosferde bu ilk yapılar gizli ve protest bir kimlikle faaliyetlere başlamışlardır. İnsan hakları ihlalleri ve hukuku işleme görevinin ana yürütücüsü olan devletin yetersiz kalması sivil toplum kuruluşlarının insan haklarına eğilmelerinde içsel bir faktör olmuştur. Dışsal faktör olarak da, küreselleşme ve liberalizm akımlarının Türkiye gibi ABD ile stratejik ittifak ilişkisinde olan ülkelerde hissedilmeye başlaması olmuştur (Yelken, 2007).

1980 darbesi sonrası ortaya çıkan insan hakları ihlallerine dikkat çekmek amacıyla; 1986 yılında “Tutuklu ve Hükümlü Aileler Yardımlaşma Derneği (TAYAD)” kurulmuştur. İlgili dernek zamanla terör mahkumları ve aileleri ile yakın bir temas kurarak marjinal

grupların faaliyet alanına evrilmiştir. Aynı yıl 32 insan hakları savunucusu tarafından İHD kurulmuştur. İHD'den tamamen ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olan “Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)” ile “İnsan Hakları ve Mazlumlara İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)” kurulmuştur. Aynı tarihlerde hak eksenli STK'ların sayısı artmış, odaklandığı çalışma alanları çeşitlenmiş ve bu STK'lar dönemin şartları altında insan haklarının genişletilmesine ve görünür kılınmasına yönelik önemli roller üstlenmişlerdir (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı [TÜSEV], 2011).

Bu bağlamda ilk kuşak insan hakları savunucularının en karakteristik özelliği solcu siyasi mahkumların haklarını savunmaktır. Taban örgütlenmesinin anti-emperyalist ve kapitalizm karşıtı duruşu ilk dönem sivil yapılanmalarda önemli bir moral unsur olmuştur. Bu sebeple ilk kuşak hak savunucuları kendilerini toplumsal hareketin kitlesi olarak ifade etseler de halk nazarında ciddi destek bulamamışlardır (Boşnak, 2022). 2000'li yılların başında küresel olarak zemin kazanan hak savunucu kuruluşlar içinden proje temelli aktivizm Türkiye'deki sözü edilen yapılanmaların önünü açmış, kurumsallaştırmış ve onları dönüştürmüştür. Konusu itibarıyla, hak savunucu sivil toplum yapılarının devlet ile olan ilişkisi gerilimli, karmaşık ve tartışmalı olmuştur (Babül, 2017).

Erkal'a (2011) göre, sol kimlik üzerinden teşekkül eden insan hakları girişimleri, daha sonra İslamcı kimlik bağlamında sivil toplum yapıları özelinde etkinlik kazanmıştır. İslam kimliği özelinde oluşan sivil toplum yapılarını, sol ve Kürt (etnik) tandanslı hareketlerden ayırt eden nitelik geniş toplumsal tabanda destek bulması olmuştur. Şiddetten uzak ve aktivist olmayan ve Türkiye'de faaliyetlerine devam eden: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) veya Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) gibi ulusal ve uluslararası nitelikteki kamu ve sivil kuruluşlar insan hakları alanındaki faaliyetleri ile son yıllarda önemli roller üstlenmişlerdir. Boşnak'ın (2022) da vurguladığı gibi özellikle Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları norm-dönüştürücü ve insan hakları gözlemcisi olarak önemli işlere imza atarak sonuç almışlar, yargısal savunucu stratejileri, norm dönüşümünde çerçevelemeyi ve kanun yapımında savunuculuk stratejilerini yaygın olarak kullanmışlardır. İslami STK'lar da, sözü edilen alanlarda siyasi süreçlere bağlı olarak çevre koşullarındaki farklılaşmaya uyum sağlamışlardır. Bu bir ideolojik sapma veya tavizden öte, zamanın ruhu çerçevesinde bir gereklilik olarak anlaşılmalıdır (Sunar, 2018).

3.YÖNTEM

Tezin bu başlığı altında araştırmanın modeli, deseni, örnekleme ve örneklem türü, bilgi derleme ve alan uygulama tekniği ile analiz yöntemi incelenecektir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma modeli tercih edilmiştir. Bu model, ontolojik açıdan yapılandırmacılığı, epistemolojik açıdan yorumsamacılığı, bütüncüllüğü ve durumculuğu benimser ve bir teoriye ulaşmak için tümevarım yöntemini kullanır. Sosyal gerçekliğin yansıtılması, gerçekliğin ayrıntılı ve derinlemesine anlaşılmasına çalışılmasını sağlar (Bryman, 2001; Patton, 1990).

Nitel araştırma sonucunda bireyler, süreçler, olgular, deneyimler, davranışlar ve faaliyetlere ilişkin veriler tanımlanır; niyetler, umutlar, değerler ve fikirlere yer verilir; duygular ve hisler yansıtılır, bilgi, inanç ve görüşler ayrıntılı olarak aktarılır (Kümbetoğlu, 2012). Nitel araştırma aynı zamanda aktörlerin uygulamaları, doğal halleriyle nasıl anladıklarını ve olguların buna göre nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışır. Çalışmanın başlangıcında oluşturulan genel fikirler ve sorular, araştırmacının ve araştırma sorusunun kapsamı dahilinde tümevarımcı bir yaklaşımla yanıtlanır. Genel fikirler ve sorular soyut düşünme yoluyla rafine edilir ve teorik kavramlar oluşturulur (Neuman, 2014b).

İslami Referanslı Sivil Toplum Kuruluşları'nın, genelde insan hakları özelde üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarını araştırmak için iki tür kaynaktan veri sağlanmıştır: Birincil ve ikincil kaynaklar. Birinci el kaynaklar olarak; ilgili kuruluşların resmî belgeleri (kitaplar, dergiler, raporlar, bültenler, resmî web siteleri) ile ilgili kişiler ile gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakat verileri kullanılmıştır. İkincil kaynaklar olarak ise, muhtelif akademik çalışmalar incelenmiştir. Yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar, farklı sosyolojik kimliğe ve teo-politik tercihlere sahip İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere toplam beş farklı şehirde ve 20 yetkili yöneticiyle yüz yüze yapılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat sırasında yöneltilen sorular beş ana başlık ve sekiz alt başlıkta, toplam 40 sorudan oluşmaktadır.

3.2. Araştırma Deseni

Bu çalışmanın konusu olan araştırma yöntemi Türkçe literatürde çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bu çalışmanın araştırması sırasında karşılaşılan isimler durum çalışması, örnek olay çalışması, örnek olay yöntemi ve durum çalışmasıdır. İngilizce literatürde bu araştırma yönteminin karşılığı “case study”dir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak “durum/vaka çalışması” kavramı ön planda tutulmuş ve “bütüncül çoklu durum çalışması deseni” kullanılmıştır. Bir vaka çalışması olarak analiz birimi; “İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli STK’ların üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikası”dır. Ancak, seçilen dört STK’nın üçüncü kuşak haklarına yönelik kurumsal politikaları, birbirinden farklı ve tek bir temaya sahip dört farklı “durum” içerdiğinden bütüncül çoklu vaka tasarımıdır. Bütüncül çoklu vaka tasarımında her bir vaka kendi içinde bütüncül olarak ele alınır ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Klasik anlamda bir vaka/durum çalışmasında “vaka/durum” bir bireydir. Örneğin hastalar, başarılı öğrenciler ya da liderler vaka çalışmalarının öznelereidir. Bu tür çalışmalarda, çalışmaya konu olan bireylerin “analiz birimini” oluşturduğu ve daha fazla bireyin çalışmaya dahil edildiği “çoklu durum çalışması deseni” kullanılır. Bireyler ve bireylere ek olarak, durum çalışmaları analiz birimi olarak; “kararları” ve “karar alma süreçlerini”, “programları”, “uygulama süreçlerini”, “kurumsal politikaları” ve “örgütsel değişim konularını” da seçebilir (Hartley, 1994). Mevcut tez bir durum çalışması olarak analiz birimini, önceki sayfalarda sıralanan gerekçeleri dikkate alarak seçtiği İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli dört STK’nın üçüncü kuşak haklara yönelik “kurumsal politikaları” olarak belirlemiştir ve bu “kurumsal politikaların” halihazırdaki ve süreç içerisindeki dönüşümü mukayeseli bir metotla incelenmiştir.

Durum çalışmasının en genel tanımını yapan Yin’e (2013) göre, durum çalışması bir olguyu, olgu ve çevresi arasındaki sınırların net olmadığı ve birden fazla kanıt ve veri hattının mevcut olduğu gerçek bir dünya ortamında inceleyen bir araştırma yöntemidir. Kozak’a (2001) göre, vaka çalışmaları nitel araştırmanın bir türüdür ve araştırmanın hem sonucu hem de nesnesi olabilir. Durum çalışmaları, araştırmacının gerçekte var olan sınırlı bir sistem (durum) veya birkaç sınırlı sistem (durum) hakkında çeşitli kaynaklar (gözlemler, görüşmeler, görsel-ışitsel materyaller, belgeler, raporlar vb.) durumun bir tanımını veya durumsal bir temayı sunmaktadır.

Nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması, bir veya daha fazla durumla ilgili faktörleri araştırmak için bütünsel bir yaklaşım benimser ve ilgili durumları nasıl etkiledikleri ve bu durumlardan nasıl etkilendiklerinin derinlemesine araştırılmasını sağlar. Durum çalışmalarına kıyasla etnografik çalışmalar, vakalarla aynı kültürü paylaşan toplulukları karakterize edebilir. Bununla birlikte, etnografik araştırmanın amacı belirli bir durumdan hareket ederek bir konuyu veya durumu anlamak değil, kültürün ne gibi etkiler yarattığını belirlemektir. Merriam'a (2018) göre, nitel vaka çalışmaları bir vakanın, olgunun veya sosyal birimin yoğun ve bütüncül bir şekilde tanımlanması ve analiz edilmesi olarak tarif edilmektedir. Tanımda geçen "durum terimi" birçok şekilde olabilir. Bu durumlar; öğretmenler, öğrenciler ve yöneticiler gibi bireyleri ifade ederken programları, grupları, toplulukları ve politikaları da içermektedir.

Creswell (2015), bazı araştırmacıların durum çalışmalarını bir yöntem olarak değil, ne çalışacaklarına dair bir seçim olarak kullandıklarını belirtmektedir. Ayrıca, bazılarının göre vaka çalışmalarının bir araştırma stratejisi, yöntemi veya kapsayıcı bir araştırma stratejisi olduğunu da ekler. Bu doğrultuda vaka çalışması bir yöntem olarak görülmekte ve bir araştırmacının, bir veya daha fazla zaman sınırlı durumu derinlemesine araştırması ve amaçlarına ulaşmak için çoklu bilgi kaynakları da dahil olmak üzere veri toplama araçlarını (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitsel materyaller, belgeler ve raporlar) kullanması sürecidir.

Yin'e (2013) göre, durum çalışmaları akademide iyi bilinen bir konuma sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, vaka çalışmaları sosyolojide ve psikolojide kullanıldığı gibi tıp, hukuk ve siyaset biliminde de kullanıldığı için sosyal bilimlerde popüler bir yaklaşımdır. Ayrıca vaka çalışmalarının sosyoloji ve antropolojideki "natüralist araştırma" geleneği içinde geliştiği de iddia edilmektedir. Nitekim durum çalışmaları akademik ve profesyonel birçok çalışmada, araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- *Siyasal bilimler ve hükümet araştırmaları,*
- *Şehir-bölge planlama araştırmaları,*
- *Toplumsal sosyoloji ve psikoloji araştırmaları,*
- *Örgütsel ve yönetsel araştırmalar,*
- *Sosyal bilimlerdeki bilimsel araştırma ve tezlerdir.*

Durum çalışmaları normalde yeni bir araştırma yöntemi değildir: 20. yüzyılın ilk yarısında vaka çalışmaları “natüralist araştırma” olarak bilinen araştırma geleneği içinde gelişmiş ve sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerde yerleşik hale gelmiştir. Bu dönemde pozitivism diğer sosyal bilimlerde (örneğin psikoloji, eğitim ve sosyolojinin bazı bölümleri) tamamen baskın olduğundan örnek olay incelemeleri geri planda kalmıştır (Arslantürk, 2008).

Durum çalışmalarının bir araştırma yöntemi olarak gelişmesindeki öncülerden biri, I. Dünya Savaşı sırasında Melanezya’ya kaçan ve adada üç yıl geçiren Bronislaw Malinowski’dır. Araştırmacının ada yerlilerinin gelenek, görenek ve yaşam tarzlarını gözlemlemesi ve belgelemesi, bu çalışmayı modern antropolojinin ve katılımcı gözlemin ilk örneklerinden biri haline getirmiştir. Yaklaşık aynı yıl, durum çalışmaları Amerikalı araştırmacılar arasında tercih edilen araştırma yöntemi haline gelmiş ve 1916’da Chicago Üniversitesi sosyoloji bölümü “saha çalışmaları” adı verilen bir program başlatmıştır. ABD’de vaka çalışmalarına duyulan bu ilginin nedeni, o dönemde ABD’ye yaşanan göç dalgası ve bunun sonucunda ortaya çıkan kentleşme sorunlarıydı. İlk durum çalışması, daha sonra yapılacak olan ve özellikle de göçmenlerin uyum ve ekonomik sorunlarının bir sonucu olan yoksulluk ve suça yönelme sorunlarını ele alan bir dizi durum çalışmasının ilkinin oluşturmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Durum çalışmalarında dikkat çeken bir diğer isim de 1920’lerde Chicago Üniversitesi’nde çalışmış olan Robert Park’tır. Park aslında, çağdaşı olan pozitivistlerin aksine, insani olay ve olguların kesin ve mutlak yasalar, teoriler ve genellemelerle anlaşılamayacağını savunan bir gazeteciydi. Öğrencileri, kütüphanelerdeki ve amfilerdeki kitaplara ve makalelere dalmak yerine insanlarla etkileşime girmeye ve insani deneyimi yerinde analiz etmeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda durum çalışması, karmaşık istatistiksel analizler yoluyla bulguların elde edildiği deneysel bir çalışma değil, bir kişi, olay veya kuruluşun özgün, derinlemesine ve boylamsal olarak incelenmesidir (Seggie ve Bayyurt, 2021).

3.3. Araştırmanın Örneklemi ve Örneklem Türü

Bu araştırma örneklem türü olarak amaçlı örneklem türünü kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren İslami referanslı sivil toplum kuruluşları arasından en yaygın teşkilatlanma

ağına sahip, kurumsal kapasitesi, mali gücü, organizasyon kabiliyeti ve insan kaynağı olan, uzun süredir faaliyet yürüten, politik kimliği ve geleneği olan, toplumsal görünürlüğe ve ulaşılabilirliğe sahip: “İHH”, “MAZLUMDER”, “ÖZGÜR-DER” ve “İMİH” olmak üzere faaliyet alanlarına göre seçilmiş hak ve savunuculuk temelli dört sivil toplum kuruluşudur. Bu dört sivil toplum kuruluşunun, farklı sosyolojik kimliğe ve teo-politik tercihlere sahip İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana olmak üzere toplam beş ildeki 20 yetkili yöneticisiyle gönüllülük esasına dayalı derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Araştırma tasarımında, olasılıklı olmayan örneklemenin bir türü olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, amaçlı örnekleme ya da sistematik örnekleme türüne bağlı olarak genellikle metin evreninde çalışılacak örneklemin belirlenmesini ve bunların analiz edilmesini amaçlar. Nitekim, nitel içerik analizi için örnekler, genellikle amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilerek belirlenir. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacıların zengin bilgiye sahip gibi görünen durumları incelemesine olanak tanıyarak bir olgunun veya olayın anlaşılmasını kolaylaştırır. Amaçlı örnekleme, araştırmacıların örneklem çeşitliliğini artırmak için bir dizi teknik kullanmasına olanak tanır (Neuman, 2014a).

Görüşmeler tamamen gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Mülakatların yapılabilmesi için araştırmaya konu olan ilgili sivil toplum kuruluşlarının yetkili organlarıyla iletişime geçilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Araştırmada yer alan katılımcılar, araştırmaya konu sivil toplum kuruluşlarının ilgili makamları tarafından belirlenmiştir. Katılımcılar netleştikten sonra kendileriyle irtibata geçilip mülakata yönelik gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Veri toplama süresi boyunca katılımcıların rahatlığı gözlemlenmiş ve etik kaygılar yüksek oranda gözetilmiştir. Her bir katılımcıdan gönüllü olarak izinleri alındıktan sonra, görüşmelerin tamamı ilgili katılımcının müsaitlik durumuna göre yüz yüze ve temsil ettiği ilde yapılmıştır. Tarihler ve yerler görüşülen kişiler tarafından belirlenmiş ve mülakatlar ortalama iki saat sürmüştür. Her görüşülen kişiye, önceden hazırlanmış sorular yöneltilmiş ancak görüşmenin seyrine göre ve konuya ilişkin görüşlerini daha da detaylandırmalarını sağlamak adına katılımcılara yöneltilen spontane sorular da olmuştur. Tüm görüşmeler ses kaydına alınmış ve ardından yazıya dökülmüştür. Görüşmecilerin kimlik bilgileri, gizlilik amacı ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında hiçbir şekilde belirtilmemiştir.

Görüşmelerden elde edilen verilerin yanlılığını önlemek için mülakat yapılan sivil toplum kuruluşlarının süreli ve süresiz yayınlarında, resmî web sitelerinde ve sosyal medya hesaplarında yer alan faaliyetler ile mülakatta dile getirdikleri faaliyetler birlikte değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve Alan Uygulama Tekniği

Bu çalışmada tek tip bir görüşme olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, gerekli görüldüğü takdirde araştırmacının araştırma konusunun ayrıntılı olarak tanımlanmasına olanak tanıyan sorular sorması olarak bilinir. Bazı sorular standartlaştırılmış, bazıları ise açık uçludur. Bazı sorularda katılımcıların soruyu yarıda kestiği ya da farklı anladığı yerlerde açıklamalar yapılmış, gerekli görülen yerlerde kısa ek açıklama ya da bilgiler verilmiştir. Bu süreç, katılımcıların düşüncelerini kesintiye uğramadan aktarabilmelerini sağlamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler hakkında detaylı bilgi edinilmesine olanak tanıdığı için bu çalışma bir “uygulamalı saha çalışması” niteliği taşımaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı, sorulacak sorular da dahil olmak üzere görüşme protokolünü önceden hazırlar. Bununla birlikte, görüşmenin akışına bağlı olarak araştırmacı, katılımcıların cevaplarını netleştirmelerini veya detaylandırmalarını sağlamak için ikincil sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir. Ayrıca katılımcı, görüşme sırasında bir soruya başka bir soruyla yanıt verirse, araştırmacı o soruyu sormamayı tercih edebilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık, önceden hazırlanmış bir görüşme protokolüne göre görüşmeyi sürdürerek daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi elde edilebilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Durum çalışmalarında eleştirilen geçerlilik ve güvenilirlik sorunlarının üstesinden gelmek için alınabilecek birkaç önlem vardır. Bunlardan ilki, araştırmacının “durumda” kalma süresini artırmaktır. Bu şekilde araştırmacı gözlemlerini genişletebilir ve verilerin bir doygunluk noktasına ulaşmasını sağlayabilir. İkinci olarak, araştırmacılar veri toplarken farklı “veri üçgenleme” yöntemleri kullanabilir. Veri üçgenleme, araştırma verileri toplanırken birden fazla veri toplama yönteminin kullanılması ve toplanan verilerin birbirini destekleyecek ve doğrulayacak şekilde sunulması olarak tanımlanabilir. Örneğin, ana veri

toplama yöntemi olarak görüşme yöntemini kullanan araştırmacılar, çalışılan sorunla ilgili belgeleri de veri kaynağı olarak kullanabilir. Buradaki temel amaç, bir duruma ilişkin belli bir bakış açısı geliştirmek veya bir durumu derinlemesine analiz etmektir. Başka bir deyişle, araştırmacının nihai amacı, durumu mümkün olduğunca doğru ve tarafsız bir şekilde tanımlamaktır. Son olarak araştırmacı, sonuçların ne kadar doğru olduğu konusunda aynı alanda çalışan diğer araştırmacıların görüşlerinden yararlanabilir. Bu, elde edilen sonuçları destekleyebilir ya da ulaşılan sonuçlar için alternatif açıklamalar sağlayabilir (Merriam, 2018).

3.5. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Bu araştırmada nitel veri analiz türlerinden içerik analizi ve maxqda nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Maxqda; Gömülü Teori, Fenomenoloji, Etnografi, Odak Grup, İçerik Analizi, Durum/Vaka Çalışmaları gibi birçok nitel veri analiz yönteminin uygulanabileceği kapsamlı bir NİVA (Nitel Veri Analizi) yazılımıdır. Dünyada nitel ve karma yöntemler analizi araştırmalarında son yıllarda sık kullanılan bir program olan maxqda, 1989 yılında piyasaya sürülmüş ve günümüze kadar yeni sürümleri ile kendisini geliştirmiş ve güncellemiştir. Mevcut tezde, “MAXQDA 20.0” sürümü kullanılmıştır. Bu sürüm her seviyeden araştırmacıya çalışmalarını başarıyla tamamlamaları için etkili, yenilikçi ve kolay bir arayüze sahip veri kodlama, analiz etme ve sonuçları görselleştirme imkanı sunmaktadır.

Nitel verilerin analizinde olduğu gibi, nitel verilerin analizi için de paket programlar, diğer bir deyişle yazılımlar geliştirilmiştir. Maxqda yazılımı, temellendirilmiş teoride nitel verilerin analizi için kullanılabilir. Bu bağlamda maxqda, ilgili verileri anlamlı bir metotla toplar, düzenler ve görselleştirir. Böylece temellendirilmiş teori de dahil olmak üzere çeşitli metodolojik çerçeveleri destekler. Temellendirilmiş teoriye dayalı veriler genellikle aşağıdaki şekilde analiz edilir. Veriler okunur, kodlanır, kavramsallaştırılır ve anlamlı birimler (kelimeler, cümleler, paragraflar, aşamalar, vb.) halinde etiketlenir (adlandırılır) ve sınıflandırılır. Son olarak, bu süreçte oluşturulan kategoriler ve kategoriler arasındaki bağlantılar temelinde yeni bir teori inşa edilir (Tekindal, 2021).

Tekindal’a (2021: 546) göre, maxqda yazılımında temellendirilmiş kurama dayanan nitel verileri çözümlerken dört adım kullanılır:

1. Verilerin kodlanması
2. Kod sisteminin özelleştirilmesi
3. Yaratıcı kodlama ile kategorilerin oluşturulması
4. Maxqda ile verilerin çözümlenmesi

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak ele alındığında içerik analizi şu şekilde tanımlanabilir: İçerik analizi, nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmak için; metinler, belgeler, dijital kayıtlar, fotoğraflar, günlükler gibi farklı materyalleri belli kurallar (örnekleme, kodlama, kategorilendirme vb.) dahilinde analiz etmeyi amaçlayan ve iletişim materyallerinde kullanılan bir araştırma yöntemidir (Tekindal, 2021).

İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla, öncelikle toplanan verilerin kavramsallaştırılması, ardından da ortaya çıkan kavramların mantıksal olarak düzenlenmesi ve bu temelde verileri açıklayan temaların belirlenmesi gerekir. İçerik analizinin temel süreci, birbirine benzeyen verileri belli bir kavram ya da tema çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenleyip yorumlamaktır. Bu bağlamda; tümevarımcı analiz, kodlama, kavram, kategori, tema, semantik gibi bazı kavramlar içerik analizinde sıkça kullanılan kavramlardır. Bu temel amaç çerçevesinde, içerik analizinin yapılışında: 1) Verilerin Kodlanması, 2) Temaların Bulunması, 3) Verilerin Kodlara ve Temalara Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması, 4) Bulguların Yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

İçerik analizi, her türden metnin görünen anlamı ile ilgilidir ve bilimsel araştırmanın asgari gerekliliklerine sahiptir. İçerik analizi hem nicel yöntemlerin nicelikselleştirme eğilimini hem de nitel yöntemlerin yorumlama eğilimini yansıtır. Zaman zaman biri diğerine baskın gelebilir. Nicel yöntemler içeriğin bazı özelliklerinin sıklığına odaklanırken, nitel analiz bir metindeki çalışma birimlerinin ilişkilerine ve anlamlarına odaklanır. Dolayısıyla, nitel yaklaşımlarda tipolojiler genellikle öznenin sosyal dünyayı nasıl gördüğünü yansıtan tanımlamalar ve izlenimlerle birlikte oluşturulur. Bu şekilde, üreticinin bakış açısı, araştırma bulgularını okuyanlar da dahil olmak üzere araştırmacı tarafından daha iyi anlaşılır. Nitel içerik analizi, belirli kavramların veya metinlerin istatistiksel öneminden ziyade anlam zincirlerini temsil eden olayların içsel temalarına odaklanır. Bu anlamda nitel içerik analizi, verilerden çıkarılan başlıklara veya konulara dayanan tümevarımsal bir süreçtir. Çünkü

içerik analizinde bir metindeki kategorileri (temaları) belirlemek için tümevarımsal bir süreç gereklidir. İçerik analizinin temel kavramları kategoriler (temalar), kelimeler, kavramlar, kodlar, kodlama ve semantiktir (anlambilim) (Bal, 2016). Mevcut tezde, içerik analizinde yer alan temel ögeler metodolojik bir çözümleme ile kullanılmıştır.

4.ARAŞTIRMA KONUSU SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KURUMSAL KİMLİKLERİ

Bu başlık altında, araştırma konusu sivil toplum kuruluşlarının: Tarihçeleri, Kurumsal İlkeleri ve Felsefeleri, Teşkilat Yapıları, Faaliyet Alanları ve Toplumsal Projeleri resmi sitelerinden, yazılı ve görsel yayın organlarından ve alan yazından istifade edilerek “kurumsal kimlikleri” incelenmiştir.

4.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH)

A. Tarihçe:

İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı kısaca İHH, 1995 yılında ortaya çıkan Bosna Savaşı’na kayıtsız kalamayan gönüllülerin başlattığı insani yardım çalışmalarının inşasıyla birlikte 1992 yılında “vakıf” olarak kurulmuştur. İHH savaş, işgal, doğal afetler, göçe zorlanmış mülteciler ve savaş mağduru olan yoksullara ulaşmakta, fiziki ve nakdi yardımların yanı sıra kalıcı projelerle ihtiyaç sahibi kişilere destek vermektedir. İHH sosyal, eğitim, sağlık ve acil yardımların yanı sıra insan hakları ihlallerinden doğan şikâyetlerin giderilmesine ilişkin konuları da ele almaktadır. Bu kapsamda mağdurların yardım ve kalkınma projeleriyle desteklenen konuları gündeme getirerek, yaşanan şikâyetler konusunda toplumumuzdaki kanaat önderlerini bilgilendirerek ve bu konuda duyarlılık yaratarak somut adımlar atmak İHH’nın öncelikli gündemleri arasında yer almaktadır (İHH, 2023g).

İHH, düzenli olarak yürütülen Ramazan yardımları ve mağdurlara yönelik desteklerin yanı sıra, kalıcı projeler ve acil yardımlarla birlikte çok yönlü bir yardım ağı oluşturmaktadır. Özellikle savaş, işgal ve doğal afetler gibi krizlerde kalıcı çözümler sunarak bölgesel kalkınma ve iyileşme için önemli bir rol oynamaktadır. İHH’nın sadece Türkiye’de değil, dünyanın birçok farklı yerinde Asya’dan Afrika’ya, Balkanlar’dan Uzak Doğu’ya kadar etkinlik göstermesi, küresel ölçekte önemli bir yardım kuruluşu olduğunu göstermektedir. 120 ülke ve bölgede sosyal yardım alanında yürütülen çalışmalar, insanlığa yapılan yardımların sınırlarını genişletmekte ve geniş kapsamlı bir çarpan etkisi yaratmaktadır (İHH, 2023i).

B. Kurumsal Kimlik:

Madde 1: Vakfın adı İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı'dır. İşbu senet metninde kısaca “Vakıf” olarak anılacaktır.

Madde 2: Vakfın yerleşim yeri ve genel merkezi İstanbul ili olup, yazışma adresi: “Kirmasti Mah. Büyük Karaman Cad. Taylasan Sok. No:3 Fatih/İstanbul”dur.

Vakfın yazışma adresi teftiş makamına bilgi verilmek şartıyla yerleşim yeri dâhilinde ve yönetim kurulu kararı ile değiştirilebilir.

Madde 3: Vakfın amacı; nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş, doğal afet vb. sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış bulunan tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmaktır. Bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimlerde bulunmak, yoksullukla mücadele ve nitelikli insan yetiştirilmesi amacıyla her seviyede eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmaktır (İHH, 2023j).

C. Teşkilat Yapısı:

Mütevelli Heyeti, Denetleme Kurulu ve Yönetim Kurulu, Yüksek Danışma Meclisi olmak üzere dört birimden oluşmaktadır. Mütevelli Heyetinde bir başkan, bir başkan vekili ve on dokuz üye bulunmaktadır. Denetleme Kurulunda üç kişi görev almaktadır. Bu kişiler arasında görev hiyerarşisi bulunmamaktadır. Yönetim kurulunda ise bir başkan, üç başkan yardımcısı, genel sekreter, genel Muhasip ve bir tane üye vardır (İHH, 2023d).

D. Faaliyet Alanları:

İHH'nın faaliyet alanları; İnsani Yardım, İnsani Diplomasi, Arama Kurtarma, Bilinçlendirme, İnsan Hakları, Acil Yardım, Gönüllü Faaliyetler şeklinde sıralanabilir (İHH, 2023i).

● İnsani Yardım

İHH, uluslararası, bölgesel, dini, dilsel, etnik veya mezhepsel ayrım gözetmeksizin insanlara yardım eli uzatarak, her anlamda kapsayıcı ve evrensel bir yardım kuruluşu haline gelmiştir. Savaşlar, doğal afetler gibi felaketlerde zarar görenlerin yanı sıra temel ihtiyaçlarını karşılayamayan tüm mazlumların desteklenmesi İHH'nın temel hedefleri

arasında yer almaktadır. İnsanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesini önlemek üzere 1992 yılında gönüllü faaliyetlerle başlayan ve 1995 yılında kurumsallaşan bu çalışmalar kısa sürede 123 ülkeye yayılarak Türkiye’den tüm dünyaya ulaşan bir hayır köprüsü olmuştur (İHH, 2023a).

Eğitimin sekteye uğradığı, imkânların ihtiyacı karşılayamadığı bölgelerde okul, medrese, enstitü gibi eğitim kurumlarının inşa ve onarım çalışmaları, eğitim materyallerinin temin edilmesi, kriz bölgelerindeki öğrencilerin Türkiye’de veya başka ülkelerde eğitim almalarının sağlanması ve eğitimciler için mesleki gelişim programlarının hazırlanması gibi çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca yabancı kültürlerin olumsuz etkilediği ve yoğun misyonerlik faaliyetlerine maruz kalan bölgelerde Müslümanların ihtiyaç duyduğu kültürel çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Destek bekleyen bölgeler için yazılı ve görsel materyallerin temin edilmesi, kültür merkezleri kurulması, ibadethane inşası, mesleki kursların düzenlenmesi, ilmi eserlerin tercüme edilmesi, yayın organlarının kurulması gibi faaliyetler yürütülmektedir (İHH, 2023a).

Eğitim yardımları gerek bu ülkelerdeki ihtiyaç sahibi öğrencilere gerekse ülkemize gelen akraba topluluk mensubu yüzlerce öğrenciye fırsat sunmaktadır. Öğrenci bursları, yurt inşaat ve tadilatları, öğrencilere yönelik oryantasyon kursları ve diğer eğitim yardımları geleceğe dönük köprülerin inşasında sağlam bir temel oluşturmaktadır (Dağ, 2014).

İHH’nın misyonu, acil insani ihtiyaçları karşılamak ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki insanlara destek olmaktır. Bu destek, öncelikle savaş ve çatışma bölgelerinde, afet bölgelerinde ve yoksullukla mücadele eden ülkelere odaklanarak gerçekleştirilir. İnsani yardım, insani diplomasi, arama kurtarma, bilinçlendirme, insan hakları savunuculuğu, acil yardım ve gönüllü faaliyetler gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yaparak bu misyonu yerine getirirler. Bu şekilde İHH, dünya genelinde mazlum ve mağdur insanlara yardım eli uzatmayı ve onların yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır (İHH, 2023a).

İHH, faaliyetlerini yürütürken sadece acil yardım ve insani ihtiyaçlara odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma projelerine de önem vererek tüm dünyada dayanışmanın ve kardeşliğin gelişmesini hedeflemektedir. Bu tür projeler, olumsuz koşullardan etkilenen toplulukların kendi kendilerine yetebilmelerini ve uzun vadede yaşam koşullarını iyileştirebilmelerini sağlamaktadır. Okullar, yetimhaneler,

camiler, kuyular, kültür merkezleri, sağlık ocakları ve hastaneler gibi kalıcı eserler inşa ederken, yerel halkın hayatlarını doğrudan etkileyerek toplumların kalkınmasına katkı sağlamaktadır. İHH, bu tür projelerle sadece maddi yardımlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda eğitim, sağlık hizmetleri ve kültürel faaliyetler gibi alanlarda da toplumların güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu şekilde İHH, sadece olayların yarattığı acil ihtiyaçlara cevap verirken aynı zamanda uzun vadeli toplumsal kalkınma ve dayanışma için de çalışmaktadır (İHH, 2023a).

• İnsani Diplomasi

Orta Doğu coğrafyası tüm dünyada insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği bölgelerden biridir. Bölgedeki çeşitli ülkelerde insan hakları ihlalleri sık sık rapor edilmektedir. Özgürlüklerin kısıtlanması, ifade özgürlüğünün engellenmesi, adaletin sağlanamaması ve haksız yargılamalar gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, sivil toplum temsilcileri, insan hakları aktivistleri, gazeteciler ve siyasi muhaliflerin hedef alındığı durumlar da sıkça görülmektedir. Bu tür ihlallerin hem bölgesel istikrarı zedelediği hem de uluslararası toplumun dikkatini çektiği açıktır. İHH, insan hakları ihlallerine karşı duyarlılık ve bu ihlallerin sona erdirilmesi için uluslararası çalışmalar yürüterek, bölgedeki insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için çalışmalar yürütmektedir (İHH, 2023b).

• Arama Kurtarma

AFAD eğitimcileri tarafından öncülük edilen enkaz alanında arama kurtarma ve sualtı arama kurtarma gibi eğitimler, acil durum müdahale ekiplerini afetlerde etkin bir şekilde müdahale etmeye hazırlamaktadır. Bu eğitimler, iletişim ağlarının çökmesi gibi durumlarda dahi etkili iletişim sağlamayı öğretmektedir. Ayrıca, ilkyardım eğitimleri de acil durum müdahale ekiplerinin farklı kaza ve afet senaryolarında hızlı ve etkili müdahale edebilmesini kolaylaştırmaktadır. Uzmanlık alanlarına göre verilen bu eğitimler, zaman içerisinde katılımcıların becerilerini artırarak afetlere hazır hale gelmelerini sağlamaktadır (İHH, 2023h).

Türkiye’de 3.500 gönüllüsü olan büyük bir afetlere müdahale ekibi kurduk. Dalgıçlardan arama kurtarmaya, yangına söndürme ekibinden dağcılık ekibine kadar 12 saat içinde dünyanın herhangi bir yerine tam teşekküllü bir ekip gönderebilecek kadar

profesyonel bir çalışma oldu. Bunu şu şekilde anlatayım: Türkiye'nin devlet mekanizmasının afet ve mücadelesini AFAD birimi yönetiyor ve AFAD'ın bugün personel sayısı 7.500 civarında, İHH olarak 3.500 personel ve gönüllüsüyle bu işin yaşamsal bir öneme sahip olduğunu düşünüyoruz. Ancak hedefimiz yakın gelecekte eğitimini tamamlamış arama-kurtarma ekibimizin sayısını 5.000 kişiye çıkartmak (İHH, 2023h).

• İnsan Hakları

İnsan haklarının ve onurunun korunması için yürürlükteki uluslararası antlaşmalara rağmen, dünya genelindeki hak ihlalleri artmaya devam etmektedir. Sosyal adaletin tüm dünyayı kuşatması ve insanlığın ekonomik açıdan güçlü ülkeler tarafından sömürülmesinin sona ermesi İHH için önemli bir hedeftir (İHH, 2023c).

Mazlumlara zulümden kurtarmak için projeler geliştirmek, çatışma ve savaş bölgelerinde yaşanan ihlaller konusunda dünya kamuoyunu bilgilendirmek ve uluslararası hukuk otoritelerini harekete geçirmek büyük önem taşımaktadır. Sosyal medya, web siteleri ve diğer dijital platformlar aracılığıyla bilinçlendirme çalışmalarını sürdürerek geniş kitlelere ulaşmanın ve destek toplamanın yanı sıra uluslararası hukuk otoritelerini harekete geçirerek, suç işleyenleri hesap verebilir kılmak ve mağdurlara adalet sağlamak, bu bağlamda raporlar, bültenler, belgeseller, bildiriler, dergiler ve kitaplar gibi basılı ve dijital yayınlar aracılığıyla düşüncelerini ve çözüm önerilerini yayarak insanları harekete geçirmek istemektedir (İHH, 2023c).

İHH'nın temel prensipleri ve faaliyetleri, insan haklarına saygı, adalet, özgürlük ve insanî yardım ilkelerine dayanmaktadır. İnsani krizlerde yardım sağlamanın ötesinde, kök sebepleri ele alarak dünyadaki acil ihtiyaçlara cevap verirken aynı zamanda uzun vadeli çözümler üzerinde de çalışmalar yürütmektedir. İHH, İnsan haklarına yönelik çalışmalarında beş ana temayı öncelemekte ve çalışmalarını bu temalar etrafında şekillendirmektedir. Bu temalar; yaşam hakkı, işkenceyle mücadele ve kişi güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü, ifade ve düşünce özgürlüğü, insan onurunun, insan neslinin ve bütünlüğünün korunması, doğanın ve doğal varlıkların sömürülmemesi, küresel ölçekte adil paylaşım, insanlığa karşı işlenen savaş suçlarının son erdirilmesi gibi insani hak ve taleplerden oluşmaktadır (Can, 2013).

● Acil Yardım

İHH, acil yardım operasyonlarında dünya genelinde önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle çatışma bölgeleri, doğal afetlerin etkilediği alanlar ve kriz durumlarındaki insanlara yönelik hızlı ve etkili yardım faaliyetleriyle tanınmaktadır. Bu operasyonlar, mağdurların acil ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra çatışma bölgelerindeki durumu dünya kamuoyuna aktarma ve krizi önleme faaliyetlerini de içermektedir. İHH'nın acil yardım operasyonlarının temel hedefleri ise şunlardır (İHH, 2023e):

1- Acil İhtiyaçların Karşılanması: Doğal afetler, çatışmalar veya diğer kriz durumlarında mağdur olan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak, onlara gıda, su, barınma, tıbbi yardım gibi acil destek sağlamak.

2- Dünya Kamuoyunu Bilgilendirme: Çatışma bölgelerinde veya krizlerin yaşandığı alanlarda gerçekleşen olaylar hakkında dünya kamuoyunu bilgilendirerek farkındalık oluşturmak ve uluslararası toplumun yardımına ihtiyaç duyan insanlara destek olunmasını sağlamak.

3- Kriz Önleme Faaliyetleri: Çatışma bölgelerinde, toplumsal kaosu yaşandığı alanlarda veya doğal afet riski taşıyan bölgelerde, krizleri önlemeye yönelik çalışmalar yürütmek. Böylece toplumsal dayanışmayı artırmak, barışçıl çözümler bulmak ve insanların dayanıklılığını artıracak projeler geliştirmek şeklindedir.

İHH'nın acil yardım operasyonları, dünya genelinde acil yardıma ihtiyaç duyan insanlara umut ve yardım eli uzatan önemli bir aktör olarak kabul edilmektedir. Bu operasyonlar, insanlık onuruna saygı, insani değerlere bağlılık ve yardımseverlik ilkeleri doğrultusunda yürütülür (İHH, 2023e).

İHH'nın acil yardım faaliyetleri oldukça kapsamlı ve hayati öneme sahip olmakla birlikte gıda, giyecek ve diğer temel ihtiyaç malzemelerinin dağıtımı, toplumun en savunmasız grupları için güvenli ortamlar sağlamak ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak, sağlık hizmetleri sunmak gibi adımlarla insanların hayatlarını iyileştirmeye yardımcı olmaktadır. Çadır, prefabrik barınak, seyyar mutfak gibi ihtiyaç ünitelerinin kurulması, ilaç-tıbbi malzeme temini, ameliyat sağlık TIR'ları gibi mobil birimlerle ulaşılabilirlik sağlayarak afetler veya acil durumlar sırasında toplumun dayanışmasını ve iyileşmesini desteklemektedir (İHH, 2023e).

• Gönüllü Faaliyetler

İHH, tüm faaliyetlerini gönüllülük esasına göre yürütmektedir. Bu, öncelikle Allah'ın izniyle, ardından da binlerce samimi dostun duaları ve desteğiyle mümkün olmaktadır. İHH'nın varlığını sürdürmesini sağlayan temel unsurlar gönüllüler ve hayırseverlerdir (İHH, 2023f).

İHH gönüllüleri çeşitli çalışma alanlarına katılarak vakfın faaliyetlerini desteklemektedir. Gönüllüler, kaynak oluşturma faaliyetinden acil yardıma, sağlık hizmetlerinden eğitim faaliyetlerine, uzman gruplarla projeler yapmaya kadar geniş bir yelpazede katkı sağlayarak vakfın etki alanını genişletmeye yardımcı olurlar. Asya'daki yetimhanelerden Afrika'daki kuyulara, Gambiya'daki camilerden Nijer'deki göz hastanelerine kadar dünya çapında yapılan bu kalıcı çalışmaların neredeyse tamamı gönüllülerin katkılarıyla hayata geçirilmektedir (İHH, 2023f).

E. İnsan Kaynakları:

• İHH'nın İnsan Kaynakları Misyonu

Kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek üzere, ideal zaman ve mekânda, istenilen özellik, eğitim ve kariyer sahibi yetişmiş veya yetiştirilecek personel istihdamını gerçekleştirerek, organizasyonun merkezinde insanı gören, insan kaynağının hem maddi hem de manevi tatminini sağlamaya çalışan, bu yönde eğitim-geliştirme ve kariyer imkânı sunan, insan hak ve hürriyetlerine saygılı, insani yardım konusunda uzman ve ehil kişileri bünyesinde barındırarak, personelinin eğitsel, sosyal, hukuki, kültürel, ahlaki ve insani açılardan örnek bir model olmasını hedefleyen ve çalışmalarını bu yönde seferber edecek olan birimdir (İHH, 2023j).

• İHH'nın İnsan Kaynakları Vizyonu

Yeryüzünde din, dil, ırk ve mezhep gözetmeksizin insan hak ve hürriyetlerini ve insani yardım çalışmalarını sürdüren, yaptığı çalışmalarda bilgi, yetenek, beceri ve ahlaki açıdan örnek olan, İHH'nın amaç ve misyonuna bağlı, bilgi ve tecrübelerine başvurulacak insan kaynağı yetiştirmektir (İHH, 2023j).

• Çalışma İlkeleri

Öncü olmak, toplumlar arası köprü olmak, hakem olmak, mazlumun sesi olmak, sömürünün olmadığı adil bir dünyanın yeniden inşasına katkıda bulunmak, emaneti en uygun şekilde kullanmak, şeffaf olmak, markayı ya da ismi değil hizmeti ön plana çıkarmak, din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmadan yardım etmek şeklinde sıralanmaktadır (İHH, 2023j).

• Toplumsal Projeler

Katarakt ameliyatları, Suriye’de acil ve insani yardımlar, Mavi Marmara insani yardım gemisi, Yetim projeleri, Su Kuyusu projeleri şeklindedir (İHH, 2023a).

4.2. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)

A. Tarihçe:

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği kısaca Mazlumder olarak bilinir ve 28 Ocak 1991 tarihinde 54 kişi tarafından kuruldu. Mazlumder, devletten, siyasi parti ve gruplardan bağımsız olarak faaliyet gösteren bir “insan hakları” örgütüdür. Dernek, insan haklarını tüm insanlar için ayırım gözetmeksizin ve çifte standart olmadan savunmayı amaçlayan bir grup insanın ortak girişimi olarak kurulmuştur. Türkiye içinde ve dışında insan haklarının ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, her türlü insan hakları ihlallerinin son bulması için çalışmaktadır. Mazlumder: “*Kim olursa olsun, zalime karşı mazlumdur yana*” ilkesini benimseyerek bu doğrultuda faaliyetlerini sürdürmektedir (MAZLUMDER, 2023c).

B. Kurumsal Kimlik:

• Mazlumder’in Amacı

Mazlumder temel insan haklarına ve insan onuruna dayalı bir perspektifi benimseyerek insan hakları, insanın doğuştan sahip olduğu ve herhangi bir nedenle yok sayılamayacak ve dışlanamayacak temel haklar olduğunu ve bu haklar doğrultusunda bireylerin özgürce yaşayabilmesi ve insan onuruna uygun bir şekilde var olabilmesi

gerektiğini savunmaktadır. Mazlumder, insan haklarının sadece siyasi alanla sınırlı olmadığını aynı zamanda ekonomik, sosyal, sanatsal, eğitsel, hukuki, psikolojik, kültürel ve pratik alanlarda da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu hakların ihlali, insan onurunun ve adaletin ihlali anlamına geldiğini bu nedenle de hakların korunması ve desteklenmesi, bir toplumun sağlıklı ve adil bir şekilde işlemesi için hayati öneme sahip olduğunu düşünmektedir (MAZLUMDER, 2023e).

Mazlumder, insan hakları mücadelesinde tarafsız ve evrensel bir perspektifi vurgulayarak insan hakları ihlallerine karşı mücadelede ayırım yapmamak ve çifte standart uygulamamak ve herkesin eşit şekilde insan onuruna saygı göstermesi gerektiğini kabul etmektedir. İşkence, aşağılama, taciz ve tecavüz gibi insan haklarına yönelik her türlü haksız muameleye karşı tavizsiz bir tutum benimsenerek, kimin mağdur olduğuna veya kimin fail olduğuna bakılmaksızın insan haklarının evrenselliğinin önemine inanmaktadır (MAZLUMDER, 2023e).

C. Kurumsal Felsefe:

Mazlumder kurumsal felsefe olarak: *“Zulüm kimden gelirse gelsin ve kime yönelik olursa olsun zalime karşı mazlumin yanında yer almaktadır”* ilkesini benimsemektedir. Kınayıcının kınamasından korkmadan mazlum her kim ise zalimin karşısında ve mazlumin yanında durmak prensibiyle çalışmalarını devam ettirmektedir (MAZLUMDER, 2023c).

Peygamberimizin Mekke döneminde daha peygamberlik gelmeden önce dâhil olduğu “Erdemliler Topluluğu” o zamanki adıyla “Hilfü’l-Fudûl”, Mazlumder’in en önemli referans noktasıdır. Bu anlayışla Mazlumder, tüm çalışmalarında; *‘kim olursa olsun zalime karşı mazlumdan yana’* olmayı temel ilke edinmiş olup, insan haklarını ihlal edenlerin (zalimlerin) ya da hakları ihlal edilenlerin (mazlumların) dini, etnik, kültürel, cinsel ve benzeri kimlik farklılıklarına bakmamaktadır. Çünkü Mazlumder inanmaktadır ki: *‘Mazluma kimliği sorulmaz’* ve kim tarafından, hangi amaçla ve kime karşı yapılmış olursa olsun *‘zulme rıza göstermek zulümdür’* ilkesiyle hareket etmektedir (MAZLUMDER, 2023c).

Mazlumder insana odaklanan ve sadece belirli bir kesimi değil, tüm insanların haklarını savunan bir tutum benimsemektedir. Müslümanların haklarını savunurken aynı

zamanda tüm insanların haklarını korumak, Mazlumder'in evrensel adalet ve insanlık onuru için taşıdığı sorumluluğu vurgulamaktadır. Mazlumder'in hazırladığı raporları, hukuki tavsiyeleri, tüzükte yapılan itiraz ve değişiklik talepleri ile uluslararası kolluk kuvvetlerine sunduğu şikayetler geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Yasaların ve tüzüklerin halkın haklarını korumak yerine zarar verdiği durumlarda söz konusu yasa ve tüzüğü yürürlükten kaldırmak veya değiştirmek için çok zaman resmi başvurularda bulunmaktadır (MAZLUMDER, 2023d).

Mazlumder, yeryüzünde yaşanan hukuksuzluğu ve adaletsizliği fotoğraf sergilerinde, protesto, eylem ve yürüyüşlerde, konferans, panel, seminer, sempozyum ve diğer etkinliklerde teşhir ederek adaletsizliğin giderilmesi için kamuoyu oluşturmayı amaçlamaktadır (MAZLUMDER, 2023b).

Mazlumder, genel merkezi İstanbul olmak üzere Ankara, Kayseri, Konya, Adana, Adıyaman, Malatya, Ağrı, Mardin, Diyarbakır ve Van'da temsilcilikleri bulunmaktadır. Mazlumder'in idari kadrosu İslami anlayışa sahip kişilerden oluşmaktadır (MAZLUMDER, 2023c).

D. Kurumsal İlkeler:

- Herhangi bir felsefi veya politik görüşün sesi değildir; bütün politik görüş ve düşüncelerin ifade edilmesi ve örgütlenebilmesi hakkını savunmaktadır.
- İnsan hak ve özgürlükleri çerçevesinde yapılacak her olumlu çalışmayı, kim yaparsa yapsın desteklemektedir.
- İnsan hak ve özgürlük alanında yapılacak bir ihlâl, kim yaparsa yapsın karşı çıkmaktadır.
- Konjonktürleri ve şartları aşan bir anlayışla insan hakları yaklaşımına sahip çıkarak bunu sürdürmede kararlı olmaktadır.
- Ulusal ve uluslararası tüm diyaloglarını, insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesi ve ihlallerinin son bulması amacıyla gerçekleştirmektedir.
- İnsan haklarının, devletlerarası politik bir koz olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır.
- İnsan hak ve özgürlüklerini devletler ve paktlar üstü görmektedir.

- Evrensel insan haklarının kullanımını, politik çıkarlarla bağlantılı olarak ele alınmasını tasvip etmeyerek çalışmalarına bu çarpıklığın düzeltilmesini de eklemektedir (MAZLUMDER, 2023e).

E. Teşkilat Yapısı:

Madde 1 – (1) Derneğin adı, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği'dir. Kısa adı Mazlumder'dir (MAZLUMDER, 2023a):

(2) Derneğin Genel Merkezi İstanbul'dadır.

(3) Dernek Teşkilatı; Genel Merkez, Şube ve Temsilciliklerden oluşur.

Madde 2 – Derneğin amacı (MAZLUMDER, 2023a):

a) İnsan haklarını, insan haysiyetiyle ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan, bu sebeple de zulüm niteliği taşıyan; ekonomik, sosyal, eğitsel, sanatsal, hukuki, psikolojik, kültürel ve fiili her türlü engelin kaldırılması, zulme uğrayan başta insan olmak üzere bütün varlıkların doğalarının korunması amacıyla her türlü mücadeleyi vermek,

b) Kim tarafından ve kime karşı yapılırsa yapılsın her türlü işkence, hakaret, taciz ve tecavüze karşı mücadele vermek, zulmü ve zalimleri teşhir etmek,

c) Mağdur ve mazlumlarla dayanışmak amacıyla her türlü maddi ve hukuki yardımda bulunmaktır.

F. Faaliyet Alanları:

Basın Açıklamaları, Eylemler, Seminer, Panel, Konferans, Cezaevi Ziyaretleri, Cezaevi Söyleşileri, Kültür ve Sanat, Muhtelif Ziyaretler şeklinde sıralanmaktadır. Diğer bazı faaliyet alanları ise şunlardır: Yeryüzü İyilik Hareketi, Birlikte Yaşama ve Mülteciler, Şiddetin Önlenmesi Çalıştayı, Yemen İstişare Toplantısı, İkinci Avrasya Hukuk Kurultayı, Kamu Denetçiliği Kurumu Cezaevleri STK Çalıştayı. Hak Arama Bilinci Eğitimi, Suriye İçin İstanbul Buluşması, Kolluk Kuvvetlerinin Güç Kullanımı, Başörtüsü Sorunu Ekseninde Kadın Hakları, Kadınların Uğradıkları Baskı ve Ayrımcılık, İnsan Hakları Açısından AB-Türkiye İlişkileri, İnsan Hakları: Güncel Gelişmeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Mazlumder, insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve korunması için her türlü süreli-süresiz, yazılı, sesli ve görüntülü yayın faaliyetlerinde bulunmaktadır (MAZLUMDER, 2023c).

1-Seminerler, Konferanslar, Paneller, Açık Oturumlar ve Sempozyumlar: Bu tür etkinlikler, belirli temalarda uzmanların bir araya gelerek bilgi paylaşımı yapmasını sağlamaktadır. Bu platformlar genellikle toplumu bilinçlendirmek, farkındalık oluşturmak ve tartışmaları teşvik etmek amacıyla düzenlenmektedir (MAZLUMDER, 2023b).

2-Sergiler, Film Gösterimleri, Tiyatro Oyunları ve Belgeseller: Bu tür etkinlikler, sanat ve kültür aracılığıyla toplumu bilinçlendirme ve duyarlılık oluşturma amacı taşımaktadır. Sergiler, filmler, tiyatro oyunları gibi etkinlikler genellikle belli bir mesajı iletme veya belli bir konuyu işlemek için kullanılmaktadır (MAZLUMDER, 2023b).

3-Uzmanlara Araştırma ve Çalışma İmkânları: Mazlumder, uzmanlara çeşitli konularda araştırmalar yapma ve çalışmalar yürütme imkânı sunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle ilmi, dini, tarihi, hukuki, sosyal, kültürel ve ekonomik konuları kapsamaktadır. Ayrıca, anketler, kamuoyu yoklamaları, telif eserlerin yayınlanması ve tercüme gibi faaliyetlere de destek sağlamaktadır (MAZLUMDER, 2023b).

İnsan hakları ihlalleriyle özel olarak ilgilenen Mazlumder, işe öncelikle insan hakları ihlallerini araştırmak ve belgelemekle başlayarak bu süreçte, mağdur kişilerle temas kurmak, tanıklıklarını almak ve delilleri toplamak gibi görevler üstlenmektedir. Daha sonra, bu bilgileri raporlayarak, basın açıklamaları veya diğer iletişim araçlarıyla kamuoyuna ve ilgililere ulaştırmaktadır. İhlallerin son bulması için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar hükümetlerin, uluslararası kuruluşların, sivil toplumun ve diğer ilgili paydaşların dikkatini çekmek ve harekete geçirmek için yapılmaktadır. Kampanyalar düzenlenerek ve yasal yollar aranarak uluslararası toplumla işbirlikleri gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda mağdur kişilere ve ailelerine maddi, manevi ve hukuki destek sağlanmaktadır (MAZLUMDER, 2023e).

Mazlumder'in temel haklara yönelik yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir (Yalın ve diğer., 2004):

- Yaşam hakkını kutsal bir hak olarak görüp temel hakların özü sayar,
- İşkenceye ve kötü muameleye karşıdır.
- Her insanın bağımsız mahkemelerce yargılanmasını ve suçu ispat edilene kadar masumiyet karinesinin ihlal edilmemesini savunur.
- İnanç ve ifade hürriyetinin şiddet ve hakaret içermeyecek nitelikte sınırsız şekilde kullanılabilmesinden yanadır.

- Düşüncel ve eylemsel düzeyde her türlü görüşün yine şiddet ve hakaret içermeyecek nitelikte örgütlenmesi hakkını savunmaktadır.

4.3. Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER)

A. Tarihçe:

Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği kısaca Özgür-Der, 28 Şubat sürecinde gerçekleşen tasfiyelere karşı kurulmuştur. 1999 yılından bu yana İstanbul merkezli olarak, insan hakları ve özgürlükler alanında faaliyet göstermekte olan Özgür-Der, aynı adla anılan siyasal-toplumsal İslami bir harekettir. Özgür-Der, emperyalist kuşatmaya karşı direnen ve statükoya karşı muhalif bir kimlik ve mücadele inşasına yönelik olarak yeryüzü genelinde sürdürülen çabalar zincirinin sağlam bir halkasıdır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Özgür-Der, İslami bir perspektifle zulümlere, haksızlıklara ve adaletsizliklere karşı tavır almayı temel görevlerinden biri olarak görmektedir. Örgüt, insanın yalnızca Allah'a kulluk etmesi gerektiği ve başka herhangi bir varlığa veya güce kulluk etmenin sapkınlık olduğu inancını temel alarak, insanları bu gerçeğe dönme ve özgürlüklerine kavuşma konusunda cesaretlendirmektedir. Özgür-Der'in İslami kimliği, adalet, insaniyet ve özgürlük gibi evrensel değerlerle uyumlu bir şekilde zulme ve haksızlığa karşı durmayı amaçlamaktadır. Örgüt, insanların sahte tanrıların ve güçlerin baskısından kurtulmalarını teşvik ederek gerçek özgürlük ve adaletin ancak Allah'ın yolunda olacağına inanmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Bu çerçevede Özgür-Der, hem Türkiye'de hem de dünya genelinde yaşanan zulümlere ve haksızlıklara karşı mücadele ederken aynı zamanda İslami bir perspektiften hareket ederek insanların ruhsal özgürlüklerini ve insan haklarını savunmaktadır. Bu, sadece İslam toplumunu değil, tüm insanlığı kucaklayan bir anlayışı yansıtarak adaletin ve özgürlüğün evrenselliğine vurgu yapmaktadır. Özgür-Der, insan hakları ihlallerinin kökeninde, hukukun üstünlüğüne ve evrensel haklara saygı göstermeyen baskıcı otoritelerin zulmü olduğunu açıkça belirtmektedir. Rab'leşme, bir kişinin diğerine mutlak itaatının sadece Allah'a ait olduğunu reddetmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla insan onurunu hiçe sayan, farklı kimliklere ve tercihlere hayat hakkı tanımamayı bir iktidar yöntemi olarak benimseyen küresel ve yerel zorbaların, insan hakları ihlallerini ve yönetim anlayışlarını

tümüyle reddetmektedir. İnsan hakları ihlallerine karşı mücadeledeki nihai hedefin, gelecek nesillerin ve toplumun refahını korumak olduğunu ve bu bağlamda ekinin ve neslin ifsadına karşı çıkmak, gelecek kuşakların haklarını ve yaşamlarını güvence altına almak için insan haklarını savunmayı temel bir görev olarak addetmektedir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

• Özgür-Der’in Küreselleşen Dünyaya Bakışı

Tüm insanlık, Dünya’yı çevreleyen ABD önderliğindeki emperyalizmin kapsamlı ve çok boyutlu bir istilasıyla karşı karşıya kalmış durumdadır. Tüm dünyaya sahip olmak isteyen müstekbirler, yönetmek istedikleri sömürge düzenlerinin istikrarı için inanılmaz zulümlere ve yalanlara yönelmektedir. Sömürgeci güçler de istedikleri düzeni kurmak için tereddüt etmeden her türlü şiddete ve zulme başvurmaktadır. Tüm dünyadaki ezilen insanlara itaat veya aşağılama empoze edilirken asıl hedefin Müslüman halklar olduğu açıkça görülmektedir. İnançlar, kimlikler, değerler ve sahip olunan tüm zenginlikler emperyalist güçler tarafından yok sayılmaktadır. Zenginliklerini ve güçlerini sömürgeciliğe dayandıranlar, topyekûn bir savaşla yeryüzünü cehenneme çevirmekten çekinmemektedir. Mazlum coğrafyalar tepeden tırnağa yakılırken, bir yandan da emperyalizmin kuşatılmasına direnmenin imkânsız olduğu anlayışı benimsetilmeye çalışılmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Türkiye’de yaşayan Müslümanlar, küresel ölçekte karşılaştığı kuşatmanın yanı sıra “yerli” bir kuşatmaya da maruz kalmaktadır. Türkiye geçmişten bugüne inançları ve kimlikleri hedef alan sistematik, yaygın ve kurumsal saldırılar geleneğine sahip, resmi ideolojinin kutsamasına dayanan, oligarşik ve baskıcı devlet düzeni onlarca yıldır bu ülkede yaşayan insanları korkutma, susturma ve köle itaatine zorlama gereğini görerek ve siyaset ile hukuku en çirkin şekillerde kullanarak: “Hiçbir şeyin değişmesine izin vermeyeceğiz, halkın iradesini ve hukukun üstünlüğü ilkelerini tanımayacağız.” Mesajını kamuoyuna açıkça ifade etmekte (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Özgür-Der, emperyalizme karşı direnmenin ve adalet için mücadele etmenin önemini vurgularken, ifade edilen fikir, baskı altında bile olsa insanların onurlarını ve adaleti savunmaları gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca, doğru liderlik ve kapsayıcı bir organizasyon, toplumsal değişim ve daha adil bir dünya için önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür değerlerin, güçlü irade ve toplumsal çaba ile desteklendiğinde, egemen güçlerin bile çökmeye mahkûm

olduğunu öne sürmektedir. Özgür-Der, tüm dünyaya idealizm ve sosyal değişim arzusunu yansıtarak, cesaret ve kararlılık gerektiren bir çağrıda bulunmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

B. Kurumsal Kimliği:

• İnsan Hakları Perspektifi

İnsan hakları kavramı, özellikle batı tarihinin son iki yüz yılında giderek artan şiddetli bir mücadelenin sonucu olarak öne çıkmaktadır. Batı dünyasındaki insan hakları, bireylerin ve toplulukların, özellikle etnik ve dini azınlıkların iktidardaki krala, kiliseye ve dolayısıyla otoriter devlet aygıtına ve kapitalist sınıfa karşı savunulması mücadelesine tekabül etmektedir. Başta İslam dünyası olmak üzere dünyanın diğer halklarının, batı düşüncesine saygının arka plana oturtulduğu özenle düşünülen “insan hakları” kavramının tanınması doğal bir dayatmadır esasında. Bazıları insan haklarını, Batı’nın laik düşüncesinin ürünü olarak görürken, diğerleri bunun evrensel bir başarı olduğunu ve kökenini İslam gibi farklı kaynaklardan aldığını savunmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023a).

Özgür-Der, insan hakları kavramını evrensel hakikat ve adalet için bir fırsat olarak görmektedir. İnsan hakları, insanların doğuştan gelen ve evrensel olarak tanınan haklara sahip olduğu fikrini temsil ederek bu hakların yok sayılması veya engellenmesi, insanın onuruna ve özgürlüğüne yönelik bir ihlal olarak kabul etmektedir. Özgür-Der’in, insan hakları mücadelesi zorbalığa karşı bir direniş şekli olmakla beraber insanın doğuştan gelen haklarına saygı duyulmasını talep etmektedir. Bazı düşünürler, Batı’daki insan hakları söyleminin, hümanizm ve seküler düşüncenin ürünü olduğunu ve İslami değerlerle tamamen uyumlu olmadığını iddia etmektedirler. Bu noktada, farklı kültürel ve felsefi geçmişlere sahip olan toplumların, insan hakları kavramını kendi değerlerine ve inançlarına nasıl entegre edecekleri konusunda tartışmalar devam etmektedir. Özgür-Der bu tür çelişkileri fark ederek, insan hakları mücadelesini kendi kültürel ve dini kimlikleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Bu, hem evrensel insan hakları ilkelerini koruyarak hem de kendi değerlerine bağlı kalarak toplumsal adalet ve özgürlük için daha etkili bir yol izlemeyi sağlamaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023a).

Kur'an-ı Kerim hak ihlalinin ne olduğunu ve hak ihlaline karşı nasıl bir mücadele verilmesi gerektiğini son derece açık ve net bir dille anlatmaktadır. İslam inancı, maddi ve manevi, kişisel ve sosyal, siyasi ve kültürel alanları kapsayarak Müslümanlar için İslami değerler ve kimlikler açısından yaşamın her alanında etkili olmaktadır. İslam, insan haklarına büyük önem vererek bu hakların korunması için mücadele etmeyi öğütlemektedir. İnsanların haysiyetlerine, özgürlüklerine, adaletlerine ve refahlarına saygı gösterilmesini vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim, insanların birbirlerine karşı adil, merhametli ve hoşgörülü olmalarını öğütlerken hak ihlallerine karşı mücadele etmek için ise, barışçıl ve hukuki yolları tercih etmeyi teşvik ederek İslam'ın evrensel değerleriyle uyumlu bir insan hakları anlayışı geliştirilmesini öğütlemektedir. Bu bağlamda Özgür-Der, İslami öğretilerden soyutlanmış insan haklarını savunmanın yanlış olduğuna inanmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023a).

• Sivil Toplum Anlayışı

Özgür-Der'e göre Batı kültüründe sivil toplum, doğrudan siyasi taleplerden ziyade, devlet dışı bölgelerden bireylerin özel çıkarları etrafında oluşturduğu dernekler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, tam bir değişim stratejisine ve doğrudan iktidar hedeflerine sahip olmama niteliği nedeniyle, sivil toplum anlayışı geniş anlamda yeni bir liberal-demokratik pazar modernizasyonu biçimi olmaktan öteye gidememektedir (ÖZGÜR-DER, 2023a).

Sosyoloji, antropoloji ve sosyal psikoloji gibi sosyal bilimlerin misyonunu güçlendirmek için Batı merkezli sömürgecilik, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında insanları ve toplumu tanımlamak ve dönüştürmek için bir araç olarak kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı olmayan toplumlarda STK'ların teşvik edildiği görülmektedir. Bu süreçlerde, özellikle Türkiye, Mısır, Lübnan ve diğerleri liberal söylem ve ilişkiler biçimi, ülkedeki çeşitli İslami çevreler tarafından kurulan STK'lar tarafından teşvik edilmiştir. Dolayısıyla Özgür-Der, ABD ve AB'nin özellikle İslam Coğrafyası'nda yapılan bazı jeo-stratejik planların hayata geçirilmesi sürecinde STK'lar aracılığıyla toplumsal değişimi hızlandırmak ve yaymak istedikleri görüşünü savunmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'de devlet destekli STK'ların da resmi ideolojiye göre ulusal kimlik oluşturmak için kullanıldığını düşünmekte ve bu sürecin halen devam ettiğine inanmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023a).

• Misyon ve Vizyon

Özgür-Der misyonunu Kur'an-ı Kerim'i temel alarak İslami kimlik ve ilkeler üzerine kurulu bir mücadele platformu olarak tanımlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i temel alarak toplumsal değişim için bütüncül bir düşünce ve eylem çizgisini savunarak örgütün yerleşik düzene karşı eleştirel bir yaklaşım benimsediği ve İslami değerlerin toplumsal adalet ve özgürlük için bir rehber olarak kullanılması gerektiğini deklare etmektedir. Özgür-Der'in misyon ve vizyonu, İslam'ın özgürlük, adalet ve insan hakları gibi temel prensiplerini koruyarak ve toplumsal değişim için aktif bir rol oynayarak yerleşik düzene karşı çıkmayı içermektedir. Bu, İslami ilkelerin toplumsal ve siyasi düzenin temelini oluşturması gerektiği inancına dayanmaktadır. Bu çerçevede, Özgür-Der, İslami değerleri savunarak ve toplumun daha adil ve özgür bir yapıya doğru evrilmesini hedefleyerek, yerleşik düzene karşı bütüncül bir tavır almaktadır. Nihai olarak Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde toplumsal değişimin öncülüğünü ve dönüşümünü teşvik etmeyi amaçlamaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023a).

C. Teşkilat Yapısı:

• Özgür-Der'in İşleyiş Tarzı

Özgür-Der temel değerler ve işleyiş prensipleri olarak katılımcılık, güvenilirlik, liyakat ve İslami ilkelerin benimsenmesi gibi unsurları örgütün faaliyetlerinde belirleyici bir rol olarak tayin etmiştir. Bürokratik manipülasyonun yerine taban inisiyatiflerine destek verme ve geniş katılımı teşvik etme yaklaşımı, örgütün etkinliğini ve toplumsal etkisini artırmaktadır. Sadece yüzeyde faaliyet göstermeyen, derin etkiler yaratan bir örgüt olmakla beraber uzmanlık mantığının dışında, pratik faaliyetlere ve katılıma odaklanarak somut sonuçlar elde etmeyi daha anlamlı bulmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

D. Faaliyet Alanları:

• Eylem/Etkinlik Anlayışı

İslam'ın sosyal sorumluluğa ve adalete olan vurgusuna göre Müslümanlar sadece kişisel ibadetlerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumda adaleti ve doğruluğu sağlamak için çaba göstermelidir. Bu, zulme karşı koymayı, mazlumlarla dayanışmayı ve toplumsal

düzeni düzeltmeyi içermektedir. Müslüman aktivistlerin toplumsal vicdanı yaralayan her konuda aktif bir tavır içinde olmaları gerekmektedir. Bu, sadece kötülüğe karşı sessiz kalmamayı, aynı zamanda aktif bir şekilde zulme ve haksızlığa karşı çıkmayı gerektirmektedir. Bu çaba, sadece bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir düzeyde de gerçekleşmesi gerekmektedir. Müslümanların eylemlerinin iman ve amel arasında ayırım yapılmadan bütünsel bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Müslümanlar için ibadet sadece dua ve ibadet ritüelleriyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda adaleti sağlamak, zulme karşı durmak ve toplumsal değişim için çalışmak da birer ibadet sayılmaktadır. Yeni dünya düzeninde Müslüman aktivistler modern iyilik ordularını temsil etmektedirler (ÖZGÜR-DER, 2023a).

● Müslümanlar Arası İlişkilere Bakışı

İslam toplumunun tarih boyunca bölünmüşlüğü ve çeşitli mezhepler arasındaki ayrılıklar ele alındığında bu durum İslam'ın evrensel hedeflerine ulaşmasını zayıflatmaktadır. İslam toplumunun yeniden bir araya gelmesi ve birlik içinde hareket etmesi gerekmektedir. İslam toplumunun vahdetini sağlamak ve bu vahdetin iman ve eylem birliğiyle başlaması gerekmektedir. Kur'an dışı inançlar, adetler, kültürler ve gelenekler vahdetin önündeki engellerden olup İslam birliğine sekte vurmaktadır. İslam toplumunun ortak bir düşman karşısında veya ortak bir gündem belirleyerek bir araya gelmeleri, birlik ve dayanışma içinde olmaları son derece önem arz etmektedir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

● Diğer Muhaliflerle Dayanışma Anlayışı

Emperyalizm ve küreselleşmenin baskıcı ve sömürücü sistemine karşı, din, dil, ırk, renk, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin dünyanın her yerinden vicdanlı insanlarla geniş katılımlı bir “gönüllü insan hakları koalisyonu” kurarak kitlesel direniş başlatmak günümüz dünyasında son derece önem arz etmektedir. “Küresel zulme karşı küresel intifada” çağrısı ile dini ve siyasi hareketler arasında diyalog zeminlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu diyalog sayesinde örneğin hali hazırda Filistin Gazze’de emperyalist ve siyonist güçlerin el birliğiyle masum sivilleri, yerleşim yerlerini, hastaneleri, okulları, ibadet yerlerini ve Birleşmiş Milletler kararıyla güvenli alan ilan edilen bölgeleri dahi uluslararası hukuka aykırı olarak ve savaş suçu işleyerek işgal etmesine karşı küresel bir direniş başlatmak ancak barışçıl diyaloga mümkün olmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

• Başörtüsü Meselesine Yaklaşımı

28 Şubat 1997’de yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sonucu açıklanan kararlarla “irtica” ya karşı başlayan ordu ve bürokrasi merkezli süreçte üniversiteler başta olmak üzere tüm kamu kurumlarına başörtüsü yasağı getirilerek insan hak ve hukukuna aykırı şekilde kişiler mağdur edilmiş, temel insan haklarından olan eğitim hakkı ve çalışma hakkı ellerinden hukuksuzca alınmıştır. Özgür-Der’in perspektifine göre, İslami kimliği koruma ve başörtüsü yasağına karşı çıkma sorumluluğu, bireylere ve insan hakları savunucusu aktivistlere aittir. Bu süreçte başörtüsü özgürlüğünün elde edilmesi bireylerin harekete geçmesi ile mümkün olacaktır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

• Kürt Sorununa Adalet Temelinde Çözüm Arayışı

Özgür-Der Kürt sorununun ne olduğundan ziyade ne olmadığına odaklanarak tespit ve tahlil yapmaktadır. Özgür-Der Kürt sorununun yalnızca etnik veya kültürel kimlik problemi olmadığını, yalnızca bölgenin ekonomik ve hizmet alanında geri kalmışlık problemi olmadığını ve yalnızca bir terör sorunu olmadığını da bildirerek tüm bu maddelerin hepsinin varolan sorunların birer neticeleri olduğunu düşünmektedir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Kürt sorunu gibi karmaşık ve uzun süredir devam eden sorunlar siyasi manipölasyonlarla sıklıkla ele alınarak çözümsüzlük devam ettirilmektedir. Bu tür sorunlar, siyasi partilerin ve liderlerin kısa vadeli çıkarları doğrultusunda kullanılarak çözüme yönelik adımlar atılması engellenmektedir. Ancak, gerçek ve kalıcı çözümler için siyasi malzeme yapılmadan, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarına ve endişelerine saygı duyan, uzlaşmacı ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu süreçte, diyalog, uzlaşma ve karşılıklı anlayış son derece önem arz etmektedir. Palyatif çözümler, sorunun temel nedenlerini ele almaz ve genellikle sadece belli bir süre için yüzeysel rahatlama sağlar. Ancak, gerçek çözümler için sorunun derinlerine inmek ve kök nedenleri ele almak gerekir. Bu da genellikle uzun vadeli ve çaba gerektiren bir süreçtir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

Türkler ve Kürtler arasında Müslümanlık gibi ortak bir üst kimliğin varolması, insanların birbirlerine yakınlık hissetmelerine ve ortak değerler etrafında birleşmelerine katkıda bulunmaktadır. İslam inancına göre, tüm insanlar Allah katında eşit değerde olup hiçbir ırk diğerinden üstün görülmemektedir. İslam, insanların Allah’ın yaratılışı altında eşit

olduğunu vurgulayarak insanlık onuruna saygı gösterilmesi gerektiği öğütlenmektedir. Kur'an'da birçok ayette, insanların ırk, dil, renk veya etnik kökenine bakılmaksızın eşit olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, Maide Suresi'nin 48. ayetinde şöyle buyrulur: *‘Allah dileyseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.’* (ÖZGÜR-DER, 2023b).

İslam'ın temel prensiplerinden biri de, tüm Müslümanların kardeş olduğu ve birbirlerine karşı sevgi, saygı ve adaletle davranılması gerektiğidir. Bu nedenle, ırk, etnik köken veya diğer dışsal faktörlere dayalı ayrımcılık İslam'ın öğretileriyle uyumlu değildir. Allah'ın huzurunda herkesin eşit olduğu inancı Müslüman toplumlar için birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirerek toplumların barış ve adalet içinde bir arada yaşamasını teşvik etmektedir. Bu nedenle, İslam'ın evrensel öğretileri, tüm insanların eşitliğini ve kardeşliğini vurgulayarak toplumsal uyum ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (ÖZGÜR-DER, 2023b).

• Yargı Sistemi ve Cezaevleri Sorunu

Özgür-Der Türkiye'deki otoriter rejime ve adalet sistemindeki zulme karşı güçlü bir eleştiri sunmaktadır. Bu eleştirinin odak noktaları arasında keyfi hukuk uygulamaları, insan haklarının ihlali, adaletsizlik ve F Tipi hapisanelerde yaşanan insanlık dışı koşullar bulunmaktadır. İnsanların temel haklarının çiğnenmesine karşı çıkmanın bir insanlık görevi olduğunu belirterek herkesin adil bir yargı sürecine hakkı olduğunu ve insanlık dışı koşullarda ceza çekmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özgür-Der, adalet ile zulmün birbirinden ayrılarak adaletin herkes için geçerli olması gerektiği fikrinin altını çizirken İslami kimliğin bu hak gasplarına karşı çıkmasının da adeta bir zorunluluk olduğunu açıkça deklare etmektedir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

• Eğitim Sistemindeki Yapısal Problemler ve Çözüm Önerileri

Özgür-Der eğitim sisteminin yenilenmesi ve özgürlüklerin genişletilmesi gerektiğini savunarak özellikle bireyin düşünme ve sorgulama yeteneğinin teşvik edilmesi, inanç özgürlüğünün sağlanması ve militarist unsurların eğitimden çıkarılması gibi önemli noktalara odaklanmaktadır. Eğitim sistemindeki ideolojik baskının kaldırılarak inanç

özgürlüğünün sağlanması, öğrencilere eleştirel düşünme ve sorgulama yeteneklerinin kazandırılması ve ana dilinin öğretilmesi gibi adımlar, eğitim sisteminin daha özgürlükçü ve adaletli hale gelmesine katkı sağlayabilir. Özgür-Der eğitimde farklı düşünce ve inançlara saygı duyulması ve bireylerin kendi kimliklerini özgürce ifade edebilmeleri için sistemsel değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu ve bu değişikliklerin mevcut sistemi nasıl etkileyeceği konusunda detaylı bir plan ve strateji gerektiğini düşünmektedir (ÖZGÜR-DER, 2023b).

E. Toplumsal Projeler:

• Eylemler (Bingöl Şubesi Örneği)

- Mücadelede Yeni Bir Halka: Bingöl Özgür-Der Şubesi
- Sisi cuntasının idam kararları Bingöl'de protesto edildi
- Çin'in zulümleri Bingöl'de protesto edildi
- ABD'nin Kudüs'ü İlhak Girişimi Bingöl'de Protesto Edildi
- İşgalci Rusya'nın Saldırıları Bingöl'de Protesto Edildi
- Bingöl: 28 Şubat Darbesinin Oluşturduğu Mağduriyet Her Alanda Son Bulsun
- Sisi cuntasının idam kararları Amasya'da protesto edildi
- Sisi cuntasının idam kararları Diyarbakır'da protesto edildi
- Özgürder ile Bilgi ve Erdem Vakfı'ndan Ayder ve İHH'ya ziyaret
- Özgürder'den Gazze ve İdlib'de kurban organizasyonu
- "Mehmet Ali Öztürk'e özgürlük!"
- Suriye Devrimi'nin gür sesi "Abdulbasit Sarut Evleri" tamamlanıyor!
- Allah'ın adının anılmasını engelleyenden zalim kim olabilir!
- Eynesil Özgür-Der ve Burak Derneği'nden yetimlere bayramlık
- Muş Hasköy'de Siyonist İsrail'in saldırıları lanetlendi
- Elazığ'da Filistin'e destek eylemi!
- Batman Özgür-Der Çocuk Kulübü bayram harçlıklarını Filistin'e yolladı
- Beykoz'da İsrail vahşeti protesto edildi
- Fetih-Der ve Özgür-Der'den Ramazan yardım çalışmaları
- Ankara'daki STK'lar Mescid-i Aksa saldırılarını kınadı (ÖZGÜR-DER, 2023a).

● Etkinlikler

- 'Toplumsal değişim, donanımlı şahsiyetlerle gerçekleşir' etkinliği
- Resullerin Örneklıği ve Şahitlik Görevimiz
- Aile İçi Sorunlar ve Çözüm Yolları
- Adalet-Hukuk-Merhamet Bağlamında Toplumsal Sorumluluğumuz
- Beden Sosyolojisi: Emanet ve Sahiplik
- Çocuk Eğitimi ve Etkili İletişim
- Bir İfsad Hareketi Olarak: 'Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'
- "Öncü Şahsiyetlerin İslam Ümmetine Katkıları"
- Bingöl Özgür Çocuk Kulübü Yıl Sonu Etkinliği Düzenledi
- Bingöl'de Suriye ve Yemen'deki Mazlumlar Yararına Kermes Düzenlendi
- Modern Çağın Hastalığı: 'Deizm'
- Bingöl Özgür-Der Lise Gençliği 'Şehadet Gecesi'nde Buluştu
- İslami Şahsiyetin İnşası
- Ümmetin Boğuştuğu Hastalık: Milliyetçilik
- Bingöl Özgür-Der'de "Ailede İletişim" Semineri
- Bingöl Özgür-Der'de "Şehirler ve Medeniyet" Semineri
- Cemaat Olmanın Gerekliliği
- Özgür-Der Bingöl Şubesi Kur'an Kursu Öğrencileri Piknik Yaptı
- Bingöl Özgür-Der İftar Programı Düzenledi
- Kur'an Müslümanlığı ve Yaşanan Tartışmalar
- "Düşünceden Siyasete Ahlak"
- "Türkiye İslamcılarının Sorumlulukları"
- En Uzun Şubat: '28 Şubat'
- Modern Dünyada Özgürlük ve Sınırları
- AK Parti Politikalarına Duygusal Değil, İlkesel Yaklaşılmalıdır
- Değişim Sürecinde Önceliklerimiz ve Sorumluluklarımız
- İslam Coğrafyasında Kuşatma ve Direniş
- "Çağdaş İslam Düşüncesini Yeniden Düşünmek"
- Sosyal ve Siyasal Olaylar Karşısında Sosyal Medya Ahlakı
- Yaşadığımız Sürecin Şahitlik Modeli Olarak Bilgi ve Eylem İlişkisi
- "Kriz Dönemlerinde Tutarlılık ve Hikmetli Davranış"
- Darbe Geleneğinin Yeni Halkası 15 Temmuz

- “Medya ve Siyaset İlişkisi”
- İslami Mücadele Birikimimiz ve Bugünümüz
- Kapitalist Tüketim Kültürü ve Aile
- Kur’an Neslinin İnşa Sorumluluğu
- Kuran’ın Anlaşılmasında Kavramların Önemi
- “Hz. Muhammed’in Anlaşılmasında Arınma ve Usul”
- Bingöl Özgür-Der’de "Kur’an’ı Anlamada Usul" Semineri (ÖZGÜR-DER, 2023a).

4.4. İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği (İMH)

A. Tarihçe:

İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği kısaca İMH, geçmişinden aldığı bilgi, birikim ve deneyimle geleceğin dünyasını inşa etmek için nitelikli çalışmalara imza atmayı kendine hedef edinmektedir. İstanbul’un Bahariye Mevlevihanesi’nde bulunan genel merkezinden faaliyetlerini yürüten hareket İstanbul’un çeşitli ilçeleri ile Anadolu’nun farklı şehirlerinde temsilcilikleri ve bağlı kurumları bulunmaktadır. Kökleri, 1970’li yıllarda Milli Türk Talebe Birliği ve Akıncılar Derneği gibi organizasyonlarda bulunan üniversite gençliğine dayanmaktadır. Bu birliktelik, zamanla farklı isimler altında varlığını sürdürmüş ve günümüzde İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği olarak bilinen bir yapı haline gelmiştir (İMH, 2023d).

Hareket, 1980’li ve 1990’lı yıllarda “‘Rahmet Yayınevi’’ aracılığıyla yayımlanan kitaplar ve “‘Müslüman Genç Dergisi’’ gibi yayınlar vasıtasıyla Türkiye’deki İslami düşünce ve aksiyon alanlarında önemli bir rol oynamaktadır. 2000’li yıllardan sonra kurumsallaşma sürecine giren hareket, kendini “İnsan ve Medeniyet Hareketi” olarak isimlendirerek, insanı ve medeniyeti merkeze alan bir bakışla çalışmalarını sürdürmektedir. İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği’nin Onursal Başkanı Mehmet GÜNEY, 1980 darbesinde kapatılan “‘Akıncılar Derneği’’nin son genel başkanıdır (İMH, 2023d).

İMH’nin temel prensipleri arasında İslami değerlerin ve medeniyetin yeniden ihya edilmesi, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) sahih sünnetinin doğru anlaşılması ve yaşanması ön planda tutulmaktadır. İMH, İslami kimliği ve yerel kültürleri koruma ve

yeniden canlandırma amacı taşıyarak bu çerçevede, İslam'ın insanlığı kurtuluşa erdiren mesajını Kur'an ve sünnet ışığında uygulama çabası, hareketin ana hedeflerinden biri olarak öne çıkmaktadır. İMH geleceğin dünyasını şekillendirmede öncü bir rol üstlenerek bu amaç doğrultusunda; ahlaki, siyasi, ekonomik, stratejik ve düşünsel alanlarda bir tasavvur geliştirmek ve bu tasavvuru hayata geçirmek için yoğun bir faaliyet süreci yürütmektedir (İMH, 2023c).

Bahariye Mevlevihanesi'ndeki genel merkez, İMH'nin çeşitli vakıf ve dernekleri tarafından, kendi medeniyet değerlerine ait nitelikli ürünler sunmak üzere yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Sanat atölyelerinde klasik İslam sanatlarına odaklanılarak hat, tezhip, ebru, minyatür ve mozaik gibi alanlarda usta sanatçılar tarafından eserler üretilmektedir. Bu çalışmalar, İslam medeniyetinin sanatsal mirasını canlandırma ve gelecek nesillere aktarma amacını taşımaktadır. Ayrıca, güncel meselelerin tartışıldığı ve analiz edildiği “Haliç Forumu” programı düzenlenmektedir. Bu forumlar, çağımızın değişen dinamikleri ve dezenformasyon süreçlerine karşı topluma sağlıklı bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir. Uzman konukların katılımıyla gerçekleştirilen bu etkinlikler, toplumun bilgi düzeyini artırarak daha bilinçli bir şekilde hareket etmesine katkı sağlamaktadır (İMH, 2023c).

İMH, sosyal ve kültürel çalışmalarıyla yurt içinde ve yurt dışında insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik projeler üretmektedir. İnsan Vakfı Eğitim Merkezi (İVEM) tarafından düzenlenen eğitim faaliyetleri ise İslami ilimlerden sosyal bilimlere, dil bilimlerinden eğitim bilimlerine kadar geniş bir yelpazede nitelikli insan yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu faaliyetler, İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği'nin geleceğe yönelik vizyonunu destekleyen önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır (İMH, 2023c).

İMH'nin gençlik çalışmaları “Genç Hareket” tarafından yürütülmektedir. Üniversite ve Lise gençliğinin ahlaki ve zihni gelişimi için nitelikli faaliyetler düzenleyen Genç Hareket öğrenci evleri, yurtlar ve bağlı kurumlardaki gençlerle sürekli iletişim halinde abilik ve ablalık modeli ile gençleri kuşatmaktadır. Yaz ve kış kampları, ilim ve hayat dersleri, kitap okuma programları Genç Hareket'in başlıca faaliyet alanlarını oluşturmaktadır (İMH, 2023c).

İMH temel amacı olan İslam'ın kurtuluş mesajını insanlara ulaştırma görevini kendine ilke edinerek davet bilinci, bu hareketin tüm faaliyetlerinin merkezinde yer almaktadır. Bu doğrultuda, ilim, kültür ve sanat gibi alanlarda İslam'ın insanlığa hayat veren mesajını yaymak için çaba harcanarak “toplumun takva ekseninde dönüşümünü” sağlamak, hareketin öncelikli hedeflerinden biri olarak belirtilmektedir. İMH'ye katılan bireyler, yaptıkları her faaliyette dünya ve ahiret saadetine ulaşmayı hedefleyerek, İslam'ın insanlığa sunduğu değerleri yayarak insanların ruhsal ve toplumsal anlamda daha iyi bir hayata kavuşmalarını amaçlamaktadırlar (İMH, 2023c).

B. İnsan Hakları Temalı Toplumsal Projeler

Yeşil insan hakları çerçevesinde “Enver Projesi” adı verilen bu enerji verimliliği projesi, enerji maliyetlerini azaltmakla kalmayıp aynı zamanda olası çevresel zararları minimize etmesi öngörülmektedir. Projenin, İMH'nin çatısı altında gerçekleştirilmesi, hareketin sürdürülebilirlik ve çevre dostu yaklaşımlarına verdiği önemi göstermektedir (İMH, 2023b).

Dezavantajlı gruplara yönelik projelerin odaklandığı “insan onuruna uygun yaşam şartları” konusunda özellikle çocukların kişisel ihtiyaçlarının karşılanması, ailelerin sosyal problemlerinin çözülmesi ve iş imkanlarının sağlanması gibi adımlar, aile içi huzuru sağlarken aynı zamanda çocukların geleceğini de olumlu yönde etkilemesi öngörülmektedir. Bu sebeple Girişimci İşadamları Vakfı (GİV) gibi kardeş kuruluşlarda uygulanan “insani ücret” çalışmasını yaygınlaştırmak, işverenlerin sadece kâr odaklı olmaktan ziyade çalışanlarıyla daha adil bir paylaşım kültürünü benimsemesi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Kapitalist piyasa koşullarının getirdiği rekabet ortamında, işverenlerin sadece kendi kazançlarını maksimize etmek yerine çalışanlarla daha adil bir paylaşım içinde olmaları, hem sosyal adaleti sağlamak hem de toplumsal huzuru artırmak açısından büyük önem taşımaktadır (İMH, 2023b).

“Karzı Hasen Vakfı” aracılığıyla geri ödeme imkanı olan ancak kısa süreli nakit akışı sorunu yaşayan iş yerleri, işverenler ve çalışanlara ekonomik destek sağlayarak bir tür ekonomik dayanışma ve sosyal yardımlaşma ile küresel ekonomik zorlukların üstesinden gelmeyi kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Tüm bu projeler “sosyal sorumluluk” anlayışından ziyade “ilahi sorumluluk” duygusuyla gerçekleştirilmektedir. Yapılan işler

sadece maddi fayda sağlamakla kalmayıp aynı zamanda manevi değerlere dayalı bir sorumluluk ve sadakatle gerçekleştirilmektedir (İMİH, 2023b).

İMİH, kültürel hakların kullanılması konusunda herkesin inanç, etnik kimlik ve sosyo-kültürel değerlerine saygı gösterilerek herhangi bir ayrımcılığa uğramadan haklarını kullanabilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca hareket, başörtülü kadınların eğitim hakkından mahrum bırakılmaması, İmam Hatip okulları ve diğer meslek liselerinin ayrımcılığa uğramaması, Alevilerin Cemevi taleplerinin karşılanması gibi konularda kurumsal politikaları hem söylemsel hem de eylemsel düzlemde sürdürerek, toplumsal barış ve huzur için önemli adımlar atmaktadır (İMİH, 2023b).

Ekonomik self determinasyon hakkı her ülkenin en temel haklarından biri olup ülkenin kendi ekonomik kaynaklarını kontrol etme ve yönlendirme yeteneğini ifade etmektedir. Ancak, dünya genelinde birçok ülke, çeşitli hak ihlalleri ve sömürgecilik nedeniyle bu hakkı tam olarak kullanamamaktadır. Örneğin, Güney Afrika'da altın ve elmas gibi değerli madenlerin kontrolü, tarihsel olarak dış müdahaleler, sömürgecilik mirası ve içsel faktörler nedeniyle bu kaynağı tam olarak kendi ülke menfaatleri adına kullanamamaktadır. Benzer şekilde, Doğu Türkistan'daki yeraltı ve yerüstü zengin kaynakların kontrolü, siyasi ve stratejik nedenlerle üçüncü bir taraf olan Komünist Çin Devleti'nin uluslararası hukuka aykırı şekilde el koyması veya Gazze şeridinde keşfedilen doğalgaz kaynaklarına siyonist terör devletinin, hukuksuzca ve gayri insani yöntemlere başvurarak kontrolü ele geçirmeye çalışması, uluslararası toplumu ekonomik self determinasyon hakkının her ülkenin en kutsal hakkı olduğu ilkesinde buluşturmaktadır (İMİH, 2023c).

İMİH, her ülkenin kendi kaynaklarını özgürce kullanabilmesi ve ekonomik tasarrufunu kendi belirleyebilmesi ilkesini destekleyerek sömürgeci güçlerin tarih boyunca bazı bölgelerde hak iddia etmesine, mazlum ülkelerin kaynaklarını ve ekonomilerini kontrol girişimlerine ve yerel halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının engellenmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda protesto, eylem, bildiri, bülten ve sosyal medya gibi yazınsal, eylemsel, söylemsel ve hukuki düzlemde sömürgeci emperyalistlerle mücadelesine devam etmektedir (İMİH, 2023b).

C. Kurumsal Kimliği:

• Amacı

İMH, kuruluş amacı doğrultusunda teşkilatlanmış bir yapıdır. Bu anlamda ortak bir hedef etrafında bir araya gelen, davet, eğitim ve rehberlik faaliyetlerine odaklanan, genel merkez ile yapılar arasında bağlantılar oluşturan ve uygulayan, alanında nitelikli projeler üreten kurumlar ve gönüllü gruplar tarafından oluşturulmuştur. Sosyal ve eğitim başta olmak üzere toplumumuzun ihtiyaç duyduğu alanlarda hizmet vermeye çalışmaktadır. İMH, toplumun hizmetinde birleşik ve yapıcı bir rol oynar, yeni ufuklar açar, yapısını tüm çalışma alanlarına taşır, tahsis edilen alanlara bağışlanan mülkü kullanır, hayır kurumlarının güvenliğini hayır kurumu olarak kazanır, ülkemiz halkına hizmet verir (İMH, 2023a).

• Misyonu

İMH, “vermek ve hoşgörü” nün kurumsallaşmış hali olan vakıf misyonuna uygun olarak, toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal, kültürel, eğitim, manevi rehberlik ve yardımlaşma alanlarında nitelikli projeler üretir ve uygular (İMH, 2023c).

• Prensipleri

- İMH hizmetlerinde toplumun geneline yönelmeyi ilke edinmiştir.
- Vakfedilen malın tahsis edilen alan için kullanılmasına, israf edilmemesine önem verir. Bu hassasiyet mütevellilik sorumluluğunun bir gereğidir.
- İMH, projelerinin, kalıcı değerler oluşturmalarını ve çalışma alanında kendisini söz sahibi yapmasını önemser (İMH, 2023c).

• Vizyonu

Bir hayır kurumu olarak hayırsever insanlarımızın teveccühleri ve güvenlerini kazanarak, belirtilen çalışma alanlarında ülkemiz insanına hizmet götürüp vakıf kurumunu gelecek nesillere ulaştırmaktadır (İMH, 2023a).

C. Teşkilat Yapıları:

Yönetim Kurulu

Eğitim Kurulu
Eğitim Yönetimi
Danışma Kurulu
Denetleme Kurulu (İMH, 2023a).

D. Faaliyet Alanları:

Kış Yardımları, burs, Mescitsiz okul kalmasın, kırtasiye, Kurban, Ramazan, su kuyusu, Yemen, Suriye, Selamet Haşim Üniversitesi, Umre, Mozambik Kur'an-ı Kerim bağışı şeklinde sıralanmaktadır (İMH, 2023a).

E. Toplumsal Projeler:

Yurt İçi
Yurt Dışı
Yetim
Tamamlanan Projeler
Öğrenci Evi Eşyası
Doğu Guta'dan Özgürlüğe
Gazze'ye Acil Tıbbi Yardım
Arakan
Halep
Tut Elinden Mazlumun
Madaya Yardım Bekliyor
Suriye Çadırkent Gıda Desteği
Sur'a Ensar Olalım
İran-Irak Depremi (İMH, 2023b).

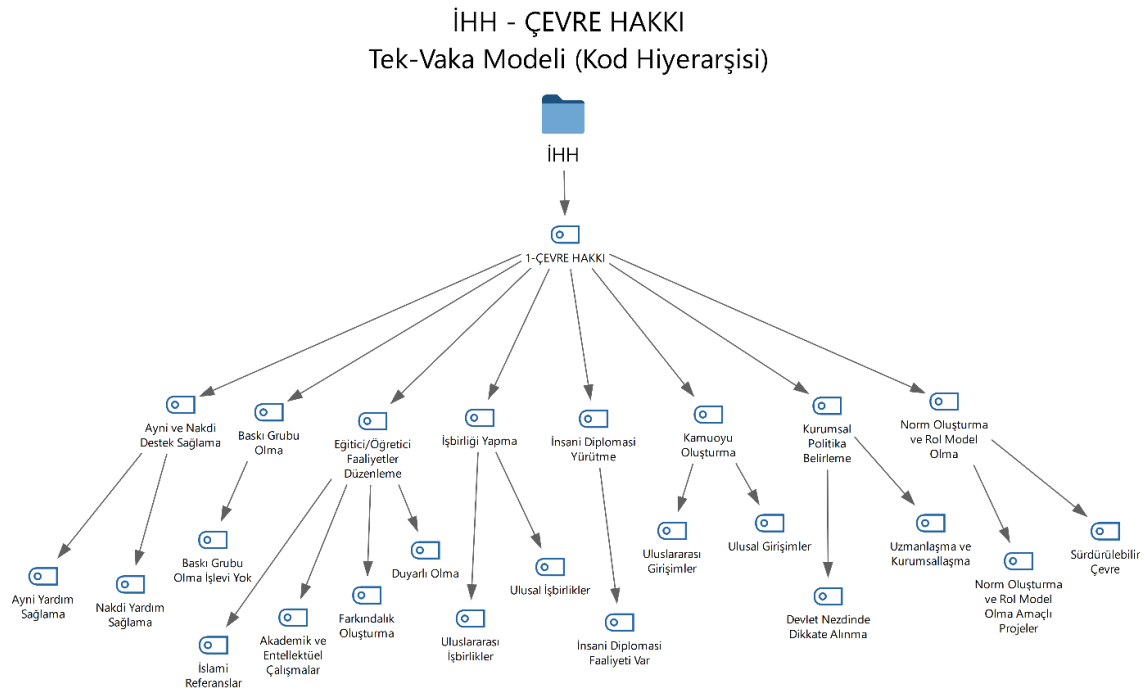
5.BULGULAR & TARTIŞMA

Bu bölümde, Türkiye’deki İslami referanslı STK’ların özelde üçüncü kuşak haklar ve genelde insan haklarına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. Akşit ve diğer.’ne (2005) göre; İslami eğilimli STK’ların yöneticileri arasında yaygın olan görüş, Türkiye’de sivil toplumun ve STK’ların ancak belli bir kesimin katılımından oluştuğu düşüncesidir. Bu belli kesimin içine ise daha çok; “eğitimli”, “entelektüel”, “orta-üst sınıf”, “politik muhalif gruplar”, “İslami bilinci yüksek duyarlı insanlar” vb. benzeri bir azınlığın dahil olduğudur. Ancak önemli bir nokta da, pek çok kişinin bakış açısında STK’lar; “mağdur edilen” ve “haksızlığa uğrayan” grupların ve kişilerin örgütlendiği politik bir oluşumdan ibaret olduğu düşüncesidir.

5.1. Çevre Hakkı’na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları

Bu başlıkta İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER VE İMH’nin çevre hakkına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. İlgili STK’ların mülakat sorularına verdikleri bilgiler ışığında maxqda programı ile hazırlanmış şekiller ve o şekillerde yer alan bulguların çözümlenmesi ve analiz edilmesiyle ulaşılan yorumlar paylaşılmıştır. Ayrıca ilgili STK’ların, konu başlığına uygun mülakat sorularına verdikleri cevapların bazılarına yer verilmiştir.

5.1.1. İHH ve Çevre Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 1. İHH Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İHH'nın çevre hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İHH'nın Çevre Hakkı Analizi

Analiz: İHH'nin çevre hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler de, ortak bir görüş olarak İHH'nın İnsani Diplomasi Birimi (İNSAMER)'nin profesyonel bir metotla çalıştığını ifade etmişlerdir. Gıda konusundan, silahlı gruplarla iletişim kurmaya, tutuklu ve rehinelere özgürleştirilmesi, insani yardım çalışanları ve gönüllülerinin korunması, yaralıların ve sivillerin tahliyesi, insani yardım

koridoru açma, aileleri birleştirme, kayıpların bulunması vb. başlıklarda insani diplomasi yürüterek önemli roller üstlendiğini söylemişlerdir.

Genel olarak mülakat yapılan dört STK ve özel olarak da İHH, nakdi yardım konusuna olabildiği kadar mesafeli olduklarını; çünkü nakdi yardımın nereye ve nasıl kullanılacağını öngöremediklerini ifade ederek, önce ihtiyaçların belirlendiğini sonra da belirlenen ihtiyaçlara yönelik sürdürülebilir bir yardım modeli tercih edildiğini vurgulamışlardır. İHH'nın insani yardım başlığı genel itibariyle aynı yardım yani ürün ve hizmet eksenli bir yardım modeli olarak hayata geçtiği görülmektedir. Nitekim, nakdi yardım konusundaki öngörülemezlik hali bu bağlamda İHH'yı aynı yardıma yoğunlaştırmıştır. Aynı yardımları verimli ve sürdürülebilir hale getirmek için de neredeyse her aynı yardım faaliyetinin bir proje eşliğinde gerçekleştiği görülmektedir. Ulusal ölçekte baskı grubu olarak bir sorumluluk üstlenmediklerini nitekim buna ihtiyaç da duymadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak uluslararası arenada birçok başlıkta sistem içerisinde kalarak ve hukuki şartları zorlayarak baskı grubu oluşturduklarını da vurgulamışlardır.

Kurumsal politikaların ve eğitim/öğretim faaliyetlerinin tayin edilmesinde, İslami referansların önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Nitekim çevre hakkına yönelik soruların birçoğuna İslami bir ilkeyle özdeşlik kurularak cevap verilmektedir ve çevre hakkı konusundaki en temel motivasyon kaynağının ise, İslami öğretilerde yer alan ilkelerden oluştuğu görülmektedir. Akademik ve entelektüel faaliyetlerdeki temel motivasyonun, konunun tüm yönleriyle anlaşılmasına dönük yapıldığı ve verili/varolan okuma biçimine alternatif bir okuma yapılabilir mi arayışının bir sonucu olduğu görülmüştür. Nitekim bu beklentinin karşılanmasına yönelik kurumsal anlamda önemli bir emeğin hasredildiği de anlaşılmaktadır. Eğitici/öğretici faaliyetler altında yer alan duyarlı olma başlığında çevre hakkı ve iklim değişikliği konusuna kayıtsız olmadıkları ve yaptıkları saha çalışmalarında çevresel felaketlere, iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya tanık olduklarını ifade ederek bu bağlamda iklim değişikliğinin neden olduğu göç, kuraklık, gıda yetersizliği ve insani krizleri bizzat faaliyet yürüttükleri coğrafyalarda yaşadıklarını vurgulamışlardır. Dolayısıyla çevre konusuna, yüksek bir duyarlılık ve evrensel bir sorumlulukla yaklaştıkları görülmüştür. Eğitici/öğretici faaliyetler altında yer alan farkındalık oluşturma başlığında kurumsal olarak fiili faaliyetler yapıldığı ifade edilmiştir. Özellikle “Gençlik Kampları” ve “Doğa Yürüyüşleri” düzenleyerek yaparak-yaşayarak doğayı tanıtmak istediklerini ve böylece “çevresel-okuryazarlık” modelini uyguladıklarını vurgulamışlardır.

İş birliği yapma başlığında yer alan yurtiçi yani ulusal kuruluşlarla yürütülen iş birliklerinde ortak bir idealin ve iyi niyetin olmasının yeterli olduğuna dair yaklaşım baskın şekilde öne çıkmaktadır. Bu noktada iş birliği yapılacak ulusal bir kuruluşun halihazırdaki söylem ve eylemleri de iş birliğinin seyrini tayin edecek faktörler olarak görülmektedir. İş birliği yapma başlığında yer alan yurtdışı yani uluslararası kuruluşlarla yürütülen iş birliklerinde yine yurtiçinde olduğu gibi ortak bir idealin ve iyi niyetin olmasının yeterli olduğuna dair yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Nitekim iş birliği yapılacak uluslararası bir kuruluşun İHH'nın ilkeleriyle örtüşmeyen bir yanı yoksa şayet birlikte çalışılabileceği vurgulanmıştır. Bu noktada İHH'nın küresel vizyonu da, uluslararası proje ve iş birliklerin sayısını artırmaya yönelik olduğu için uluslararası iş birlikleri kurumsal vizyonun bir gereği olarak özel bir önem arz etmektedir.

Kurumsal politika belirleme başlığı altında yer alan uzmanlaşma ve kurumsallaşma alt başlığında hem ulusal hem de uluslararası ölçekte önemli projelerin ve saha çalışmalarının olduğu görülmektedir. Nitekim İHH, kurumsallaşmanın uzmanlaşma ile birlikte gerçekleşeceğine dair önemli bir eylem planına sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda saha çalışması yürüttüğü her başlıkta uzmanlaşmayı ve uluslararasılaşmayı önemsendiği görülmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde afetlere yönelik ilk ve acil yardım ve arama-kurtarma gibi konularda profesyonel eğitimler vermektedir. Kurumsal politika belirleme başlığı altında yer alan devlet nezdinde dikkate alınma alt başlığında İHH'nın beş ildeki temsilciliğinin de benzer ifadelerle, devletin yani kamu otoritesinin çevre konusunda kendilerini muhatap kabul etmediğini söylemişlerdir. Yasa yapıcı nezdinde çevreye ilişkin etkinliklere davet edilmiş olsalar seve seve katılacaklarını veya çevreye yönelik düzenlemelere katkı sunmaları istense mutlaka katkı sunacaklarını ifade etmiş olmaları bu konuda devletten bir davet bekledikleri şeklinde de okunabilir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi; sürdürülebilir çevre konusunda özellikle temiz suya erişim ve sürdürülebilir çevre bileşenlerinin beraber ele alınarak çözüm üretmek istedikleri söylenebilir. Bu noktada su konusu özel olarak önemsenmiş ve çalışma sahası sadece su olan kurumsal bir oluşuma gidilmiştir. Sürdürülebilir çevrenin, yenilenebilir ve temiz enerji kaynakları ile anlamlı hale geleceğine dair ifadeler de yer almaktadır. Bu noktada İHH'nın İstanbul'daki Genel Merkez'in kurumsal kapasitesi ve olanakları diğer dört ildeki şubeden daha iyi noktada olduğu için yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına yönelik eylem planlarının daha somut verilerle desteklendiği anlaşılmıştır. İHH yaptığı projeler ile evrensel ölçekte rol model alınan bir STK olarak öne çıkmak istiyor. Bu bağlamda, su sorunundan

tohum konusuna, eğitimden sağlığa, sığınmacı ve mültecilerden yetimlere kadar birçok başlıkta proje bazlı bir yardım faaliyeti yürüttüğü görülmektedir. Projeler genel olarak sürekli olmadığı için, proje merkezli çalışmayı tercih etmelerindeki temel amacın “sürdürülebilirlik” olduğu fark edilmektedir. Ayrıca yürütülen projeler incelendiğinde, bu projelerin hem yurtiçi hem de yurtdışı partner kuruluşlarla birlikte yürütüldüğü görülmektedir. İHH’nın çevre hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Yaşam hakkı bağlamında gıda başlığına özel İHH'nın yoksul ülkelerde eğitimden sağlığa, ticaretten tarıma önemli çalışmalar yürütmektedir ve bu çalışmalar için de diplomatik izinlerin ve süreçlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Örneğin bu diplomatik izinler sayesinde Somali'de bir üniversite bünyesinde kurduğu bir Ziraat Fakültesi var ve eğitimine devam etmektedir.

"hem toplumsal hem siyasal boyutlarıyla konuyu ele alan taraflarla sürekli iletişim halinde olmaya çalışıyoruz."

"Nakdi olarak bağışlara bağımlı olmaktan kurtulup vakıf faaliyetlerini, kendi kendine yetebilecek düzeye getirmeye çalışıyoruz."

"Yalnızca insanın değil hayvanların ve diğer doğal varlıkların da farklı nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyoruz."

"Hayvancılık konusunda, özellikle dezavantajlı bölgelerde 'süt keçisi' ve 'kümes hayvanı' gibi projelerimiz sayesinde mikro ölçekli ayni destekler sağlıyoruz?"

"Tarım noktasında hem 'Ata Tohumu' projesi kapsamında ayni yardım olarak tohum dağıtıyoruz hem de zirai danışmanlık hizmeti vermeye çalışıyoruz; çünkü Ata Tohumu'nu veya Süt Keçisi'ni bağışlamak tek başına yeterli olmayabiliyor. O yüzden sürdürülebilir bir tarım kültürünün oluşması için çalışıyoruz."

"Bugüne kadar 14 bine yakın su kuyusu açmışız. Bu bağlamda su kuyusu projemiz aralıksız ve ivedilikle devam ediyor."

"Baskı grubu olma işlevini Birleşmiş Milletler ve ilgili uluslararası kuruluşlar nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak üstleniyoruz."

"Ulusal ölçekte baskı grubu olma işlevimiz şuan için yok"

"İklim değişikliğini reddetmek aslında bizim zaten İslami anlayışımızla da uyuşacak bir durum değildir."

"Allah'ın evreni yaratma süreci sürekli devam ediyor. O yüzden evrenin genişlediğini düşünüyoruz."

"Allah'ın tabiata koyduğu kanunlar olarak özetleyebileceğimiz ‘Sünnetullah’ olarak görüyoruz."

"Su kuyusu açmayı, insanın bir damla sudan yaratılması ve suyun aziz olduğuna dair inancımızdan ötürü kutsal bir sorumluluk olarak nitelendiriyoruz."

"Asla pragmatik bir ilişki kurmuyoruz; çünkü İslam paylaşmayı ve diğerkâmlığı öneriyor. O yüzden ‘veren el, alan elden üstündür’ diyor."

"İNSAMER, iklim değişikliği ve küresel ısınma konusunun insani yardım çalışmalarına yansımaları noktasında özgün bir rapor hazırlamıştır."

"Küresel ısınma ve iklim değişikliği meselesinin küresel güçler tarafından siyasi bir şantaj aracına dönüştürülmesini asla istemiyoruz. Bunun için de kendi bünyemizde çevre konusuna ilişkin alternatif okumalar yapıyoruz. Bu konuda bünyemizdeki araştırma merkezimiz aracılığıyla çevre konusunda birçok ilmi makale ürettik."

"Akademik/entelektüel açıdan çevre konusunu her yönüyle ele almaya çalışıyoruz. Bu başlıkta toplantılar, seminerler, paneller ve çalıştaylar yapıyoruz."

"İnsan hakları dediğimiz olgu sadece hukuki bir hak arama mücadelesinden ibaretmiş gibi algılanıyor. Oysaki İHH, şuan sahada yürüttüğü bu faaliyetlerin hepsi insan haklarına dahildir. İnsanı yaşatmak özünde temel bir insan haklarıdır diye düşünüyoruz."

"Takip ettiğimiz kadarıyla iklim değişikliği konusunun ehemmiyeti her geçen gün artacaktır"

"İklim değişikliği ve küresel ısınma konusu belki 10 yıl önce oturup üzerine düşünmeyeceğimiz bir konu iken bugün işte çok daha fazla üzerine düşünmemiz gereken bir konu haline gelmiştir."

"Afrika'da, Avrupa'dan gelmiş kimyasal atıklar ve araç çöplükleri görüyoruz. Uzak Doğu'dan gelen araç çöplükleri görüyoruz. Uzak Doğu firmaları ve Uzak Doğu ülkeleri bu çöpleri kendi ülkesinde istemiyor, Afrika'ya gönderiyor. Yani bunu sürekli olarak görüyoruz."

"Küresel iklim değişikliği. Yani dünyanın kendi döngüsü içinde yaşanan boyutu itibarıyla zaten bir vaka. Fakat son 100-150 yıldır da özellikle insanların kendi eliyle üretmiş olduğu kirli sanayi sebebiyle de bunu daha hızlı bir değişime soktuğu bir sürece girmiş bulunuyoruz."

"Önümüzdeki yıllarda bu konu çok daha yoğun çalışmalara kapı aralayacak diye düşünüyorum; çünkü çevrenin tam olarak ne olduğunu henüz bildiğimizi düşünmüyorum, insanımıza öncelikle çevrenin neye karşılık geldiğini tam olarak anlatabilmeliyiz ki sonrasında tabandan tavana doğru bu meseleye yönelik istenen farkındalık oluşsun ama yavaş yavaş konuyla ilgili geniş ve objektif bir külliyatın oluşacağını da inanıyoruz."

"Gençlik kampları düzenliyoruz ve böylece yaparak-yaşayarak doğayı tanıtmaya ve sevdirmeye çalışıyoruz. Aslında çevresel-okuryazarlık yapmış oluyoruz."

" Geleneksel ağaç dikme etkinliğimizi düzenli olarak gerçekleştiriyoruz. Yetim şenliğinde de ağaç dikme etkinliği yapılıyor"

"Çevreyi tanımalı, doğayı sevmeli, sağlıklı çevre ve çevre temizliği konusunda eğitim almalı diye en küçük yaş gruplarından yönetim kurumlarımıza kadar bu konuda düzenli faaliyetlerimiz, eğitimlerimiz ve kurum iç çalışmalarımız devam ediyor."

"İHH'nin açılımını bugün biz, insan hakları ve hürriyetleri diye açıyoruz ama ilk kurulduğunda Almanca: 'International Hilf Organizasyon Humanity' yani insani yardım vakfının Almanca ilk harfleri İHH ismi buradan gelmektedir ve zaten Almanya merkezli olarak kuruluyor ve sonrasında da merkezini Türkiye'ye taşıyor. Kurulduğumuz günden bugüne dünyanın neresinde kitlesel bir göç yaşandı ise, muhakkak o bölgede İHH bir yardım kuruluşu olarak yer almaktadır."

"İHH olarak bizim bir bölgede ve coğrafyada tespit ettiğimiz bir kültür varlığı oluyor; Mesela Pattani 'de ve Vietnam 'da vardı. Lübnan 'da vardı, Afrika 'da vardı, işte Güney Afrika 'da Ebubekir Efendi'nin mezarı gibi. TİKA tarafından yapılan Balkanlarda özellikle de Osmanlı yadigarı bir sürü yıkılmış ve yok olmaya yüz tutmuş eserler var. Sivil toplum olarak bizim tespit ettiğimiz bazı eserlere ilgili devlet kurumlarıyla iş birliği yaparak korumaya ve ihya etmeye çalışıyoruz. İHH, kendi sivil perspektifinden tespit etmiş olduğu birtakım projeleri eğer kendi ekonomik potansiyelin çok üzerindeyse devletin farklı kurumlarıyla iş birliği yaparak eserleri korumaya ve ihya etmeye çalışıyor."

"Göç İdarisi Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı nezdinde gerekli girişimlerde bulunarak, hak savunuculuk noktasında sığınmacı ve mültecilerin haklarının çiğnenmemesi, kazanılmış haklarının ellerinden alınmaması, keyfi olarak istemedikleri yerlerde ikamete zorlanmamaları, farklı illere ya da hayatlarının tehlikeye gireceği ülkelere ya da üçüncü ülkelere nakledilmemeleri konusunda faaliyetler yürütüyoruz bu anlamda, hem yoksulluklarının giderilmesi hem eğitimden mahrum kalmamaları hem de barınma ihtiyaçlarının karşılanması gibi yardımların

yani sıra onların savunmasız durumda kalmış olmalarından dolayı hak mağduriyetine uğramamaları için çalışmalar yürütüyoruz."

"İHH'nın bu konuda ciddi çalışmaları var. Örneğin binlerle ifade edebileceğimiz sığınmacının ve mültecinin yasal hakları hem ulusal hem uluslararası ilgili kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyon çerçevesinde savunulmuştur."

"Arakan'dan Suriye'ye, Irak'tan Afrika'ya göçle ilgili birçok organizasyona imza atmış bulunmaktayız. Kuruluşumuzdan bugüne göç çalışmalarının merkezindeyiz ve mağdur taraflarla ilgileniyoruz. Bu hizmeti sunarken de herhangi bir tarafgirlik gözetmiyoruz. Yani göç edenin dili, dini ve ırkı bizi ilgilendirmiyor. Amacımız üzümler yemek olduğu için de konuya duyarlı uluslararası kuruluşlarla da iş birlikleri ve projeler yapıyoruz."

"Birleşmiş Milletlerin Mülteci Yüksek Komiserliği ile veri paylaşımı noktasında iş birliği yapıyoruz."

"Yaşam hakkı bağlamında gıda başlığına özel İHH'nın yoksul ülkelerde ciddi çalışmaları var. Bu bağlamda çekirdek bir hak olan yaşam hakkını savunan erdemli bütün uluslararası kuruluşlarla görüşmeye ve iş birliğine açıldık."

"Araştırma merkezimiz aracılığıyla zaman zaman yetimhanelerimizde bununla ilgili birtakım eğitim çalışmaları yapıyoruz. Bizim şu an 40 tane eğitim merkezimiz var."

"Arama kurtarma faaliyetleri noktasında Bosna'da, Kuzey Irak'ta, Endonezya Açe'de insani yardım ve arama kurtarma çalışmaları noktasında profesyonel saha eğitimleri veriyoruz."

"İHH arama kurtarma ekibi olarak Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depreminde deprem bölgesine ulaşan ilk ekip biz olduk. Daha devletimizin konuyla ilgili AFAD ekipleri Maraş'a ulaşmadan ekiplerimiz depremden 3 saat sonra Maraş'a girmişti"

"Afet yardım birimimizin yapılanmasını güncelledik, mesela 'su altı arama-kurtarma', 'yangında arama-kurtarma' gibi daha özel arama kurtarma ekipleri oluşturduk. Artık iklimsel değişikliklere göre oluşabilecek afetlere müdahale edecek şekilde yeniden organize ettik. Afetlerde neler yapılacağına dair metodu, programı ve ekipleri var. Yüzlerce kişiden oluşan hem gönüllü hem de profesyonellerden oluşan ekipleri var."

"İHH, afetlerle ilgili daha fazla yoğunluk gösterme sebeplerini analiz ederek önce yaraları sarmaya çalışırken ilk acil yardım, ayni ve nakdi yardım, arama kurtarma, psikososyal müdahale, manevi rehberlik gibi konuların hepsinde destek hizmeti sunmaktadır."

"Afet yönetimini çok önemsiyoruz. Hem Türkiye özelinde hem dünya genelinde bu konu önemli bir gündem maddemiz. Birlikte çalıştığımız gerek devlet kurumlarına bağlı kuruluşlara gerekse sivil toplum kuruluşlarına bu işin önemini ısrarla anlatıyoruz. Şu an afet yönetimi ve arama kurtarma konusunda eğitim veren bir kuruma dönüştük ve profesyonel eğitmen ekiplerimiz var. Bizden talep eden yurt içindeki ve yurt dışındaki kuruluşlara arama-kurtarma konusunda eğitim veriyoruz ve uzman kişiler yetiştiriyoruz. Mesela Afganistan'da yakın zamanda Herat bölgesinde 3 deprem yaşandı. 8 bine yakın can kaybı var ve dünyanın hiçbir şekilde gündeminde yok ama bizim gündemimizde var ve elimizden geleni yapıyoruz. Afet yönetimi çok önemsedığımız bir başlık ve belki de son bir yılda yaptığımız çalışmaların toplam yüzde kırkı kadar önemli bir kısmı sadece bu alana hasredilmiş durumdadır."

"Türkiye'de 3.500 gönüllüsü olan büyük bir afetlere müdahale ekibi kurduk. Dalgıçlardan arama kurtarmaya, yangına söndürme ekibinden dağcılık ekibine kadar 12 saat içinde dünyanın herhangi bir yerine tam teşekküllü bir ekip gönderebilecek kadar profesyonel bir çalışma oldu. Bunu şu şekilde anlatayım: Türkiye'nin devlet mekanizmasının afet ve mücadelesini AFAD birimi yönetiyor ve AFAD'ın bugün personel sayısı 7.500 civarında, İHH olarak 3.500 personel ve gönüllüsüyle bu işin yaşamsal bir öneme sahip olduğunu düşünüyoruz. Ancak hedefimiz yakın gelecekte eğitimini tamamlamış arama-kurtarma ekibimizin sayısını 5000 kişiye çıkartmak olacaktır."

"İklim değişikliği konusunda yasa yapıcı nezdinde herhangi bir girişimimiz olmadı ve bu noktada kamu otoritesi tarafından da çevre başlığında hiç kurumsal görüşümüz alınmadı."

"Türkiye şartlarında bu konu sivil toplumla yeterli düzeyde istişare edilen bir konu hiç olmamıştır diye düşünüyoruz."

"Türkiye'de açıkçası bu yasaların hazırlanma sürecinde sivil toplumla bir istişare yapılmadığı bilinmektedir. İklim değişikliğine ilişkin yapılan yasal düzenlemeler ve akademik süreçlerde sivil toplum kuruluşlarıyla bir istişare yapıldığı noktasında en azından kamuoyuna yansıyan ve bizim de bilgi sahibi olduğumuz bir davet söz konusu değildir. Yasa yapıcı nezdinde dikkate alınıp davet edilseydik şayet, elbette konuya ilişkin katkılarımızı sunmak isterdik."

"Güneş enerji santralleri kurmaktır. Kendisine ait güneş enerji santrali vardır. Bu konuda oradan elektrik üreterek onu satarak kendi insani faaliyetleri için gelir yaratmaktadır."

"Sadece 3.000 4.000 euroluk bir su kuyusu açıp gelinmiyor. İşte su depolarıyla, güneş enerji sistemleriyle insanların evlerine ya da genel kullanım yerlerine, camilere, hamamlara, farklı tesislere temiz suyun ulaştırılması noktasında projeler geliştiren 'su kuyusu derneği'ni kurduk."

"Çevresel sürdürülebilirlik konusunu kurumsal olarak çok önemsiyoruz."

"Su kuyularının elektrikli motorlu olanların güneş enerjisiyle çalışan motorlara dönüştürülme süreci yürütüyoruz."

"Güneş enerji santralleri kurmaktadır. İHH'nın kendisine ait güneş enerji santrali var. Oradan el ettiği elektriği üreterek onu satarak kendi insani faaliyetleri için gelir yaratmaktadır."

"Güneş panelleri evin çatısını kaplıyor ve o evin elektriğini, ısınmasını ve sıcak su ihtiyacını o güneş enerji panellerini kullanarak sağlıyoruz. 2016 yılında sözünü ettiğim projemiz Birleşmiş Milletler'den ödül de almıştır."

"Göçe neden olan sorunları kaynağında çözerseniz göçe neden olan koşulları ortadan kaldırmış olursunuz ve bu uzun vadeli bir projenin eşsiz bir kazanımı olur."

"Yetimhanelerin çevresindeki bahçeleri kiralayarak ürün yetiştiriyoruz ve o ürünleri satarak el ettiğimiz gelirle yetimhanenin tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyoruz. Örneğin, zeytin bahçesindeki zeytinlerin hasadı yapılıyor. Oradan üretilen zeytin, zeytinyağı, zeytin yağı kolonyası ve sabunu gibi ürünler satılarak hem yetimhanenin geliri karşılanmış oluyor hem de çevreci ve sürdürülebilir bir projeye yetimlere yönelik insani yardım finanse edilmiş oluyor."

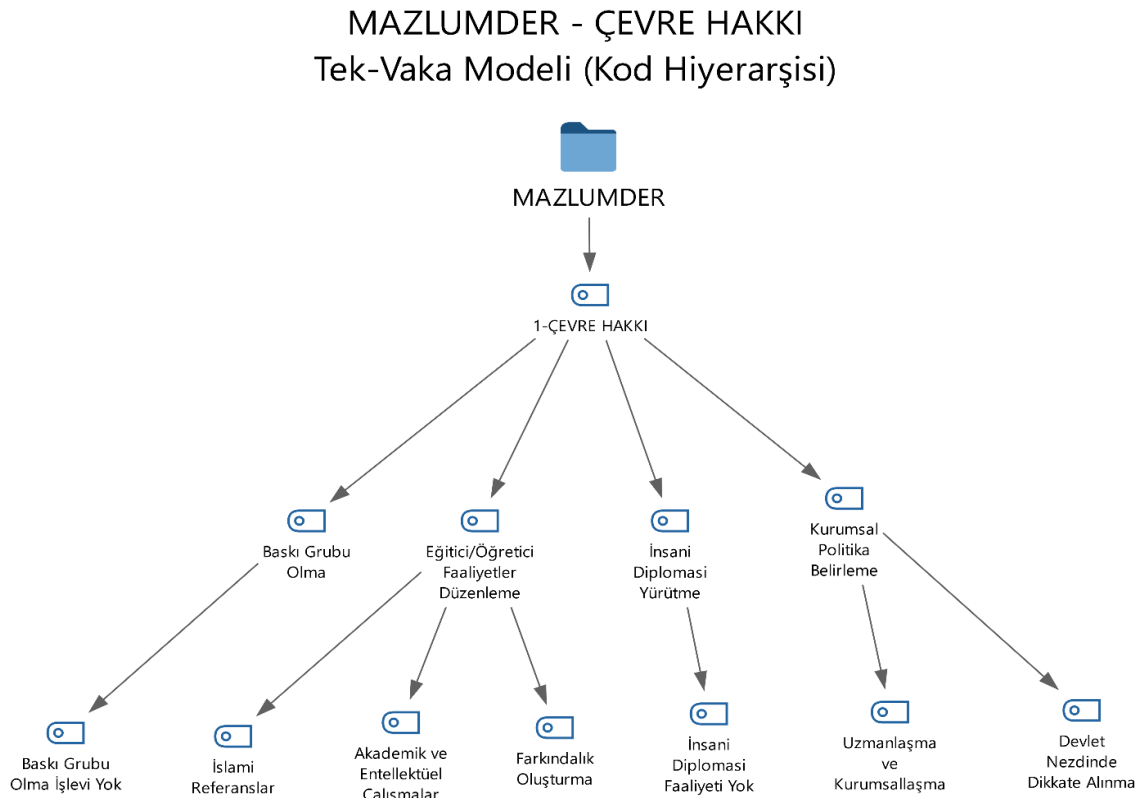
"Su kuyusu projemiz, çok önemseydiğimiz bir faaliyet alanımız. Bu soruyla ilgili olarak su kuyusu çalışmalarımızda bizler için en anlamlı motivasyon aracımız da; inancımız gereği su kuyusu açmayı, kutsal bir çalışma olarak nitelendiriyor oluşumuzdur. Allah, Kur'an'da yaradılışı anlatırken bir su damlasından yola çıkarak anlatıyor ve suyun hayatın özü ve kaynağı olması sebebiyle aziz olduğu düşüncesi, inancımızın önemli bir parçasıdır. Afrika'da bir kız çocuğu, sabah iki saat gidiş, iki saatte dönüş dört saat su taşımak için yürümek zorunda kalıyor. Yani hani bir kız çocuğunun belki okulda geçirmesi gereken vakti işte eve dönen babasının abisinin temizliği için yolda harcamış oluyor. Bu kızın köyüne su kuyusu açıldığında o kız okula başlamış oluyor ve böylece annelik eğitimi de tam orada başlıyor. Anneleri eğittiğinizde bütün dünyayı dönüştürüyorsunuz. Yani yine bu çocukların suyun gelişyle birlikte sokakta oynamaya vakti oluyor. Çünkü çocukların halini bir an için düşünün: Baba eve kirli geliyor ve akşam temizlenmek zorunda. Kafalarında,

kendi vücutlarının belki iki katı büyüklüğünde su bidonlarıyla bu çocuklar sürekli su taşımak zorundalarken, su kuyusuyla birlikte okuldaki bir çocuğa veya arkadaşlarıyla oyun oynayan bir çocuğa dönüşüyorlar. Onun için yaşam hakkıyla da ilintili olarak bu su kuyusu çalışması çok önemli ve çevre konusunda yapılan tüm çalışmalar arasında da en ideal örnek olarak gösterilebilir."

"Yaşam hakkı bağlamında gıda başlığına özel İHH'nın yoksul ülkelerde ciddi çalışmaları var. Somali'de kurduğu bir üniversite bünyesinde kurduğu bir Ziraat Fakültesi var. Örneğin orada insan yetiştirmek, efendime söyleyeyim, o topraklara uygun tohumların belirlenmesi, yetiştirilmesi konusunda çalışmalar yapılıyor."

"Taliban artık Afyon ekimini yasakladı ve verimli alanları artık uyuşturucu afyon ekimi değil de normal tarıma açılınca doğal olarak insanlara yeni bir ürün önerilmesi gerekiyordu. Ekebilecekleri tohumlara ihtiyaçları vardı. Bu konuda yine İHH, o coğrafyaya ve iklime uygun tohumlar gönderdi ve denemeler yaptı. O denemeler sonrasında gönderilen tohumlardan verimli olduğu kanıtlanmış olan tohumlardan tonlarcasını o bölgeye gönderdi."

5.1.2. MAZLUMDER ve Çevre Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 2. MAZLUMDER Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde MAZLUMDER'in çevre hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

MAZLUMDER'in Çevre Hakkı Analizi

Analiz: Tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; Mazlumder'in beş ildeki yetkili yöneticisi de iklim değişikliği ve küresel ısınmanın varlığını inkâr etmiyor ve bu konuya yönelik olarak dernek bünyelerinde seminer programları ve ilmi tartışmalar yaptıklarını deklare etmişlerdir. Ayrıca İslami bir bilinçle su meselesine karşı da duyarlı olduklarını ancak kurumsal kapasiteleri (bütçe, ihtisaslaşma ve insan kaynağı) gereği fiili olarak dezavantajlı bölgelere su konusunda aynı bir yardımda bulunamadıklarını ama bireysel bazda kardeş kuruluşlar aracılığıyla destek olduklarını söylemişlerdir. Çevre hakkı ve temiz suya erişim hakkı, insan haklarının bir parçası olduğu bilincinden hareketle her yıl düzenli olarak yapılan "İnsan Hakları Okulu"nda bağımsız bir konu başlığı olarak yer almıştır.

İklim değişikliğinin de zorladığı göç olgusunun nedenleri değil ama sonuçlarıyla ilgilendikleri, sığınmacıların ve mültecilerin maruz kaldığı ırkçılık, ayrımcılık, haksızlık ve hukuksuzluk konularında hem dergi ve raporlar aracılığıyla hem de eylemsel olarak sahada mazlumlardan yana aktif bir rol üstlendikleri görülmüştür. Doğal afetler konusunda, merkezi ve yerel yönetimler nezdinde bir baskı grubu olarak önleyici uyarılarının (dere yataklarına imar izni veya sulak ovaların yerleşime açılması gibi) olmadığını ancak deprem, yangın ve sel gibi doğal afetlerin yaşandığı bölgelere ziyaretler gerçekleştirildiği ve bu ziyaretlerde doğal afetlerin öncesi ve sonrasına yönelik raporlar hazırlanmış ve bu raporların kamuoyu ile paylaşıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Mazlumder'in çevre hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Mazlumder daha önce Kenya'da, Somali'de sanırım bir de Sudan'da su kuyuları açtırdı."

"Kanun çıkarmak güzel de kanunları uygulamak daha güzel. Ne yazık ki bizim ülkemizde denetim ve kanunların uygulanmasını sağlayan takip mekanizmamız çok zayıf. Dünyanın en güzel kanunlarını da getirsen eğer uygulamada bunu takip edemiyorsanız hiçbir anlamı yok demektir. Dolayısıyla sadece mevzuatta yer alan konu eyleme geçemediyse aslında yok hükmündedir. Mazlumder olarak kamu otoritesine, bu konuda baskı grubu oluşturacak bir gündem maddemiz şuan için yok."

"Hem bir yandan küresel ısınma bir yandan kuraklık, bir yandan da mevcut suların daha israfli kullanımı gibi güncel ve küresel meseleleri kendi aramızda entelektüel boyutlarıyla sürekli tartışıyoruz. Nitekim su meselesi, İslami bilinci olan bizler için çok hayati bir konu çünkü benim peygamberim; ırmakta bile abdest alsanız israf etmeyin diye öğütleyen bir inancın mensuplarıyız."

"İlmi tartışmalar var. Zaman zaman derneğimizde bu konuda bilinçlendirme konferansları yapmaya çalışıyoruz."

"Bir piknik alanında öğrenciler temizlik yaptı ve bir çuval çöp toplandı."

"Çevremizdeki kültür varlıklarının hem ortaya çıkması hem aslına uygun restore edilerek bugün kültür ve eğitime kazandırılması konusunda da çalışmalarımız var."

"Çevreye bilinci, çevreyi kirletenlerin şikâyet edilmesi veya nereye müracaat edileceği, şikâyet dilekçesinin nasıl yazılacağı gibi çevresel adalet hakkına ilişkin farkındalık eğitimlerimiz var"

"Depreme dayanıksız bölgelerinin depreme dayanıklı hale getirilmesi noktasında şahsım adına söyleyim çok sayıda program yaptım. Ayrıca depremden sonraki süreçte de bizimle kardeş sayılabilecek kurumlar olan İHH ve Kızılay aracılığıyla yardımlar yaptık. Yine depremlerden sonra deprem bölgesine beş ayrı gezi yaptık. Her geziyi depremin gerçekleştiği bölgeye yaptık ve o gezilerimizde gözlemler yaptık ve o gözlemleri raporlaştırdık"

"Sığınmacıların ve mültecilerin bir yandan yer değiştirmeleri, bir yandan güvenlikleri, bir yandan eğitimleri, bir yandan da istihdam edilmeleri konuşuldu ve tartışıldı."

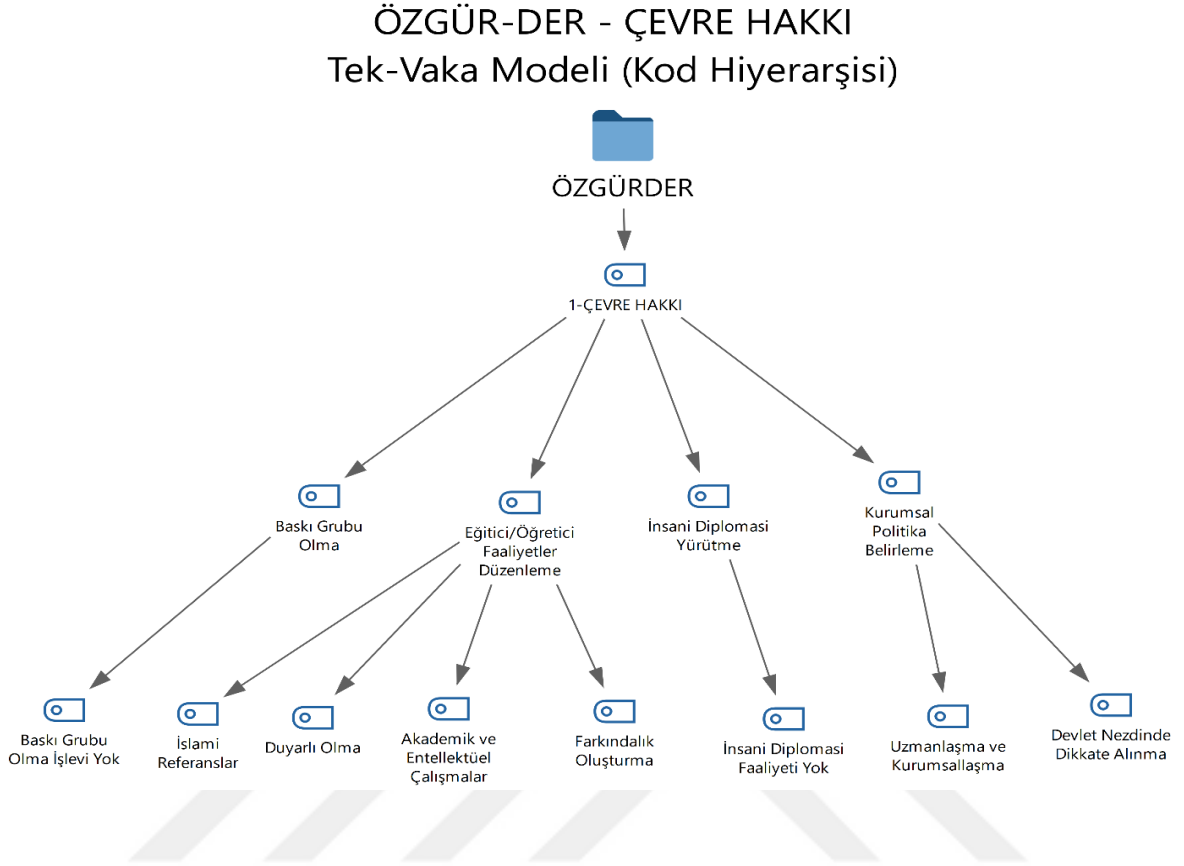
"İl Milli Eğitim müdürlüğümüzle, bazen göç idaremizle, valilik ve belediyeler"

"Bu başlıkta halihazırda yaptığımız ilmi tartışmalar var. Zaman zaman derneğimizde bu konuda bilinçlendirme konferansları yapmaya çalışıyoruz."

"Doğal afetler konusu, doğrudan Mazlumder'in alanına girmese de kurumsal olarak doğal afetlere kayıtsız kalmadık"

"Mazlumder, iklim değişikliğine ilişkin yapılan yasal düzenlemelere herhangi bir katkı sunmadı, zaten katkı sunması için davet de edilmedi."

5.1.3. ÖZGÜR-DER ve Çevre Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 3. ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde ÖZGÜR-DER'in çevre hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

ÖZGÜR-DER'in Çevre Hakkı Analizi

Analiz: Tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre, Özgür-Der'in beş ildeki yetkili yöneticilerinin kullandığı ortak ifadede, çevre hakkı da dahil insan haklarına yönelik tüm başlıklarda temel yaklaşımlarını: “Tevhit”, “Adalet” ve “Özgürlük” ilkelerinin oluşturduğunu ve çevre konusuna yönelik bakış açılarını da bu üç ilkenin tayin ettiğini

belirtmişlerdir. Çevre konusunda vurgulu bir İslami referansın olduğu Özgür-Der'in çevre hakkı başlığında özel bir çalışması yok, ancak çevre konusunu alternatif bir okuma metoduyla entelektüel bir boyutta inceliyorlar. Çevre konusuna ilişkin ilmi düzeyde gerçekleşen seminerler ve paneller yapıyorlar, genç üyeleri ile gençlik kampları organize edip doğa sevgisini ve çevre bilincini kamplarda vermeye çalışıyorlar. Çevresel adalet konusuna yönelik olarak; "bizim için çevresel adalet, İlahi adalet anlamına gelir dolayısıyla İlahi adaletin yeryüzünde hâkim olması için öncelikle çevresel adaletin gerçekleşmiş olması gerektiğine" dair görüş, bütünsel çevre anlayışı bağlamında özgün bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Benzer bir özgünlüğü, insanoğlunun doğaya verdiği zararı kendi doğasına yabancılaşması ile açıklayan görüşleri için de söyleyebiliriz. Çevre hakkına yönelik yaklaşımlar arasında bu iki özgün yaklaşım, farklı bir okuma biçimi olarak zamanla akademik literatürdeki yerini alacağına dair bir öngörü oluşmuştur.

Su başlığında ise, diğer İslami STK'larda olduğu gibi dikkate değer bir hassasiyetin varlığı Özgür-Der için de söz konusudur. Nitekim, su kuyusu açmak ve su kullanma kültürüne yönelik seminerler düzenlemek gibi kurumsal çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca Özgür-Der, doğal afetler konusunda, merkezi ve yerel yönetimler nezdinde bir baskı grubu olarak önleyici uyarılarının (dere yataklarına imar izni veya sulak ovaların yerleşime açılması gibi) olmadığını ancak deprem, yangın ve sel gibi doğal afetlerin yaşandığı bölgelere ilk yardım ve arama kurtarma desteği hariç diğer tüm insani yardım başlıklarında faaliyet yürüttükleri görülmüştür. Özellikle de afet bölgelerine yönelik ayni ve nakdi yardım konusunda AFAD, Kızılay ve diğer STK'lar ile iş birlikleri yapmaktadır. Özgür-Der'in, çevre hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Yurtdışında su kuyusu açma faaliyetimiz var."

"Allah'ın bizlere emanet ettiği aynı zamanda bizlere hizmet için vermiş olduğu doğaya Müslümanım diyen herkesin sahip çıkması gerekiyor."

"İnsanoğlunun, Allah'ın emanet ettiği bu doğayı bozması kendi doğasının da bozulduğunu göstermektedir aslında."

"İnsanın samimiyetten, merhametten, terbiyeden ve ahlaktan kısaca fitratından yani özünden uzaklaşması doğaya zarar vermesine neden oluyor. İnsanın çevreye verdiği bu zarar gelecek nesilleri de etkiliyor. Örneğin adam gidiyor ormanda pikniğini yapıyor sonrasında çöplerini toplanmıyor ve orada camını, şişesini atıyor, ateşini söndürmüyor. Hava sıcak olunca ayna gibi camlardan yansıyan güneş ışığı ateşe

dönüyor ve oradaki kuru otlara da yansınca yangına dönüşüyor. Bu yüzden tüm orman yanabiliyor yani insanlığın geleceği katlediliyor. İslami kimlik ve kişilik sahibi birisi hayata asla ben merkezli bakmaz ve kendi dışındaki diğer canlıların yaşam hakkına da saygı duyar; çünkü inanç ilklerimiz bize bunu öğütüyor."

"Helal Gıda sertifikası olan ürünlerin kullanılması noktasında elbette genel bir hassasiyetimiz var."

"Özgür-Der'in varoluş felsefesini şu üç ilke oluşturmaktadır: Tevhit, Adalet ve Özgürlük. Çevre konusuna yönelik bakış açımızı da bu üç ilke tayin etmektedir."

"Tüm doğanın yok edilmesi ve bireyin keyfi uğruna talan edilmesi. Yani birey orada ihtiyacı kadar kullanması değil, herhangi bir canlıdan örneğin bir ata ihtiyacı kadar binmesi değil de artık onu bir işkence aracına dönüştürmesini konuşur hale geldik. Veyahut doğadan ihtiyacı olan kadar kullanması değil de onu tamamen katletmesi, yok etmesi konuşulmaya başlandı. Bu çevresel bir adalet olmaz ve İlahi Adalet de uygun değildir. Diğer canlıların da ve tüm varlıkların da yaşam hakkına saygı göstermeyi çevresel adalet bağlamında savunuyoruz. Kurumsal olarak bu konuya yaklaşımımızı Peygamber Efendimiz'in şu Hadisi özetler diye düşünüyorum: 'Biz Uhud'u severiz Uhud da bizi sever'"

"İstanbul gibi mesela büyük metropollerde daha fazla hissedilmeye başlanan su sorunu, doğal kaynakların tükenişi, çarpık kentleşme, enerji israfı, hava kirliliği, çevresel atıklar, salgın hastalıklar gibi konular kendi iç eğitimlerimizde ve seminerlerimizde konuşup tartıştığımız konular. Bu konulara yönelik bir saha çalışmamız veya fiili müdahalemiz yok ama ilmi olarak üzerine düşünüp fikir ürettiğimiz ve bizim de duyarlı olduğumuz konu başlıkları. Yaptığımız gençlik kamplarında bu başlıklarda gençlerimizi bilinçlendiriyoruz."

"Çevresel adaleti de İlahi adaletin bir parçası kabul ediyoruz."

"Tarihi ve kültürel çevreyi koruma noktasında duyarlıyız ancak ona saygı duymakla kutsamak arasında fark görüyoruz. Ne yazık ki bizde her şeyi hemen kutsamak gibi yanlış bir gelenek var. Bazı şeyleri kutsamadan zarar vermemek ve korumak gerektiğini düşünüyoruz."

"Kurumsal olarak eğitici/öğretici faaliyetler olarak konferanslar, paneller, seminerler, okuma grupları ve bilinçlendirme programları yapıyoruz. Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra basın açıklamaları, eylemler ve gösteriler de düzenliyoruz."

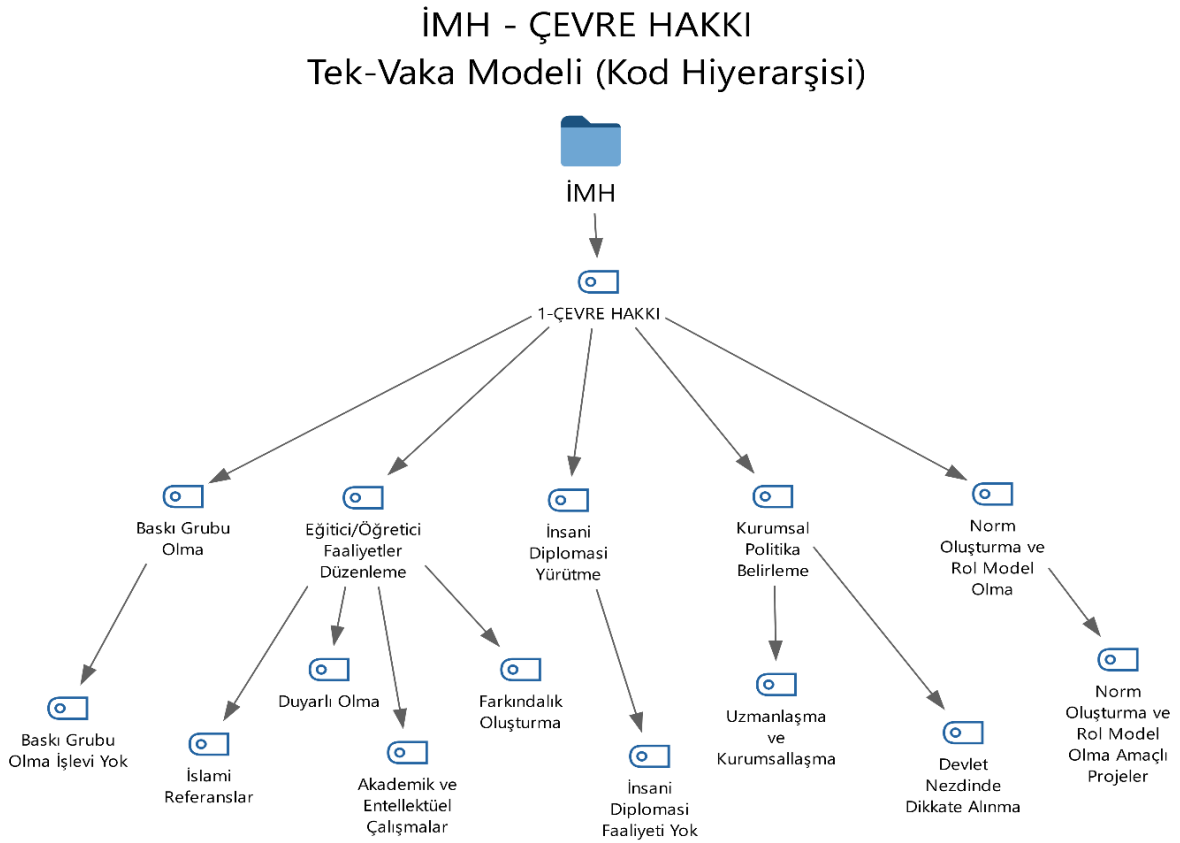
"Yapılan eğitimler, paneller, seminerler ve bunların belki yasa koruyucu nezdinde dikkate alınması ihtimali olabilir. Ama doğrudan bizim bir tasarruf sunmak gibi bir girişimimiz olmadı. Yani yaptığımız akademik çalışmalar, süreli yayınlarımızdaki makaleler, bültenler, toplantılar ve raporlarla zaten devlete önerilerde bulunmuş oluyoruz."

"İklim değişikliğinin varlığına inanıyoruz. İklim değişikliğini küresel bir komplo olarak görmüyoruz."

"Suriye'den gelenler başta olmak üzere Doğu Türkistan, Afganistan ve başka ülkelerden gelen sığınmacılara ve mültecilere yönelik gıda yardımı noktasında elimizden geleni yaptık ve yapmaya da devam ediyoruz. Onların ihtiyaçlarını karşılama noktasında yardım kolisi ile mültecilere destek olmaktan tutun da eğitimde, sağlıkta ve toplumsal anlamda yaşadıkları tüm sıkıntılara yönelik maddi ve manevi her türlü desteği sağlamaya çalışıyoruz."

"Doğal afetlerde AFAD ve Kızılay ile iş birlikleri yapıyoruz. Arama kurtarma ve il yardım gibi konularda yetişmiş profesyonel ekiplerimiz yok ama doğal afet bölgelerine yönelik aynı ve nakdi yardım hizmetlerimiz vardır."

5.1.4. İMH ve Çevre Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 4: İMH Çevre Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İMH'nin çevre hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman

MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İMH'nin Çevre Hakkı Analizi

Analiz: Tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre çevre hakkı ve alt başlıklarında İMH'nin beş ildeki yetkileri yöneticilerinin özenle üzerinde durduğu kurumsallık vurgusu çevre hakkına yönelik politikaların da kurumsal bir kimlikle yürütüldüğünü göstermektedir. Nitekim bu bağlamda İMH'nin çevre hakkına yönelik yaklaşımı, genel itibariyle akademik ve entelektüel yönüyle üzerine iyi düşünülmüş ve gelecek vizyonu içeren tasarlanmış projelerin toplamına tekabül etmektedir. Çevre hakkına yönelik halihazırda devam eden faaliyetleri de dikkate alacak olursan İMH için kurumsal bir çevre politikasının varlığından söz edilebilir. İklim değişikliğine kurumsal olarak inandıklarını ve insanoğlunun büyük bir hızla tükenmeye doğru gittiğini vurgulamışlardır. Bu anlamda kendilerini, bu evrensel sorumluluktan muaf görmediklerini için de “2026 Stratejik Eylem Planlarına” çevre başlığını eklemişlerdir. Ayrıca; *"her konuda olduğu gibi çevre konusunda da ilhamını İslami ilkelerden alan bir STK'yız"* vurgusu da çok önemliydi. Nitekim bu vurgu, İslam'ın yaşanabilir bir doğa ve çevre anlayışı olduğuna dair görüşe gönderme yapan bir vurguydu.

Çevreye yönelik faaliyetlerin birçoğu diğer STK'larda da görüldüğü üzere aynı yardım konusu yani ürün ve hizmet eksenli bir çizgide devam etmektedir. Şöyle ki, iklim değişikliği kaynaklı olduğu bilinen küresel ısınma ve onun yol açtığı kıtlık, kuraklık, büyük orman yangınları, okyanus hareketlerinin neden olduğu tsunami vb. çevresel felaketler özellikle de dezavantajlı bölgelerde yaşayan insanları hem göçe zorlamakta hem de yardıma muhtaç hale getirmektedir. Bu coğrafyalarda yaşayan insanlara yönelik proje eksenli aynı yardımların ulaştırılması yaşanabilir bir gelecek adına sürdürülebilir çevre hakkına önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Bu başlıkta İMH'nin çevresel açıdan dezavantajlı bölgelere yönelik proje bazlı aynı yardımların yoğunluğu görülebilmektedir.

İMH, genel olarak mülakat yapılan diğer üç STK'da olduğu gibi nakdi yardım konusuna olabildiği kadar mesafeli olduklarını söylemiştir; çünkü nakdi yardımın nasıl ve

nereye kullanılacağını öngöremediklerini ifade ederek, önce ihtiyaçların belirlendiğini sonra da belirlenen ihtiyaçlara yönelik sürdürülebilir bir yardım modeli tercih edildiğini ifade etmişlerdir. Baskı grubu olma konusunda İMH, halihazırda ulusal ve uluslararası ölçekte baskı grubu olarak bir sorumluluk üstlenmediğini ancak kurumsal hedefleri arasında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde baskı grubu olabilmenin de yer aldığını söylemişlerdir.

İMH'nin, kurumsal politikalarının ve eğitim/öğretim faaliyetlerinin tayin edilmesinde, İslami referansların önemli bir yere sahip olduğu net biçimde görülmektedir. Nitekim çevre hakkına yönelik soruların birçoğuna İslami bir ilkeyle özdeşlik kurularak cevap verilmiştir. Çevre hakkı konusundaki en temel motivasyon kaynağının ise, İslami öğretilerde yer alan ilkelerden oluştuğu görülmektedir. İslami misyonu olan her STK'nın çevre konusunda kurumsal bir söyleme ve eyleme sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. İMH'nin çevre konusuna ilişkin önemli bir vurgusu da “kelebek etkisi” diyebileceğimiz bütüncül çevre yaklaşımına ilişkindir; şöyle ki insanlığın geleceği için flora ve faunanın koşulsuz şekilde korunmak zorunda olduğuna dair görüşleriydi. Evrendeki tüm canlıların İlahi bir denge gereği bir arada ve barış içerisinde yaşaması gerekliliği savunulmaktaydı. Bu bağlamda yeryüzünün sadece bir emanet olarak insanlığın hizmetine sunulduğunun, onun dışında insanlığın mutlak mülkiyetinde olmadığını altı kalın çizgilerle çizilmekteydi. Dolayısıyla sürdürülebilir çevre konusuna yönelik su kuyusu açmak ve o suyu şebekelerle eğitim ve sağlık merkezlerine, zaman zaman da şebeke sistemi ile evlere kadar taşımak “temiz suya erişim hakkı” için önemli bir sürdürülebilir çevre konusudur. Temiz suya erişim hakkını, su kullanma kültürünü ve adil kullanım hakkını özel bir başlıkta ele aldıklarını ve bu alanda sürdürülebilir bir faaliyet yürüttükleri görülmektedir. “Suyun olmadığı yerde hayat da yoktur” yaklaşımıyla hareket ettiklerini ifade ettiler. Ayrıca, İMH açısından, “süt keçisi” projesi de sürdürülebilir çevre başlığında önemli bir örnektir.

İMH çatısı altında, farklı konu başlıklarında faaliyet yürüten alt birimlerin çevre konusundaki duyarlılıklarını gösteren saha çalışmalarından bahsettiler. Ayrıca iklim değişikliğini reddetmediklerini ve bu konuda yüksek bir duyarlılığa sahip olduklarını vurguladılar. İklim konusuna ilişkin bu duyarlılığın ise, İslami referansların sağladığı motivasyon duygusundan ileri geldiğini ifade etmişlerdir. Yine afet dönemlerinde afet bölgelerine yönelik psikolojik destek, maddi destek, manevi destek, ekonomik destek, eğitim desteği, moral destek, profesyonel arama kurtarma desteği, ayni ve nakdi yardım desteği de dahil birçok başlıkta faaliyet yürüttükleri ifade ettiler. Halihazırda afetlere özel profesyonel

ve gönüllü ekiplerin eğitimleri için AFAD ile yapılan protokol kapsamında afet yönetimi eğitimi aldıkları ve kurumsal olarak afetlere hazır hale gelmek için zaman, ödenek ve insan kaynağı seferberliği başlattıkları görülmektedir. İMH, kendi bünyesinde yer alan “Toplumsal Değişim Enstitüsü” ile toplumsal değişim üst başlığında yer alan konuları çalışmışlardır. Örneğin; “toplumsal değişim ve din”, “toplumsal değişim ve aile”, “toplumsal değişim ve kent” ve “toplumsal değişim ve göç” gibi konu başlıklarında süreli yayınlarında dosya konusu yapılmış ve raporlar hazırlanmıştır. Bu yayınlar ve veriler ilgili kuruluşlarla paylaşılmıştır. Akademik ve entelektüel açıdan farklı konulara ilişkin çalışmalar yapılmış ancak çevre konusuna özel olarak şimdilik yalnızca tarihi ve kültürel çevre başlığı ele alınmıştır. Zaman içerisinde sadece çevre konusunda ihtisaslaşmış bir “çevre birimi” kurmayı planlamışlardır.

İMH’nin, çevre ve iklim değişikliği konularında özellikle de gençlere yönelik bilinçlendirme ve farkındalık etkinlikleri yaptıkları ve bu konularda eyleme geçmeleri ve üretim yapmaları konusunda onları teşvik edici faaliyetler yaptığı görülmektedir. Nitekim İMH çatısı altında faaliyet yürüten “Genç Hareket” biriminin organize ettiği gençlik kampları, doğa yürüyüşleri, gezi programları ve çevre okumaları bu yaklaşımı teyit etmektedir. İMH’nin çevre hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Yine çoğunlukla Afganistan ve Afrika'da olmak üzere 'Süt Keçisi' projemiz var. Bu proje sayesinde hiçbir geliri olmayan ihtiyaç sahibi insanlara deyim yerindeyse balık vermiyoruz, balık tutmasını öğretiyoruz. Kendi kendine yetebilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için süt keçisi projemizi aralıksız devam ettiriyoruz."

"Van depremi olsun veya son yaşadığımız 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli deprem olsun yaşadığımız birçok depremde maddi ve manevi tüm kurumsal kapasitemizle depremin yaralarını sarmaya çalışıyoruz. Suriye bölgesinde depremden yıkılan bölgeler için oraların coğrafi koşullarına uygun olacak şekilde 'briket evler' yaptırдық. Depremlerde tahrip olan ve yaşanamaz hale gelen çevrelerde birçok insani yardım faaliyeti ve toplumsal çalışma yürüttük."

"Temiz suya erişim hakkını, su kullanma kültürünü ve adil kullanım hakkını özel bir başlıkta ele alıyoruz ve bu alanda sürdürülebilir bir faaliyet yürütüyoruz. Nitekim suyun olmadığı yerde hayat da yoktur."

"İMH olarak, Kızılay'ın beslenme protokolün içerisinde akreditasyon alan kurumlardan bir tanesiyiz ve Kızılay'ın yapmış olduğu aynı yardımların hepsini sunabiliyoruz."

"Herhangi bir denetim mekanizmamız söz konusu değil. Çevre hakları konusunda bir baskı grubu oluşturma taleplerimizi kendi iletişim platformlarımızdan beyan ediyoruz. Ama, bizatihi devlet nezdinde bu konuda kamu otoritesine herhangi bir baskımızdan bahsedemeyiz. İlerde çevre konusunda oluşturmayı planladığımız bir ihtisas kurumuyla baskı grubu olabilmek de stratejik planlarımız arasında yer almaktadır."

"İMH olarak, devletin görev alanına giren çevre başlığında vadettiği hizmetleri hayata geçirip geçirmediğine dair bir denetim ve kontrol mekanizmamız mevcut değildir dolayısıyla bu konuda yasa yapıcı nezdinde baskı grubu olma işlevimiz de yoktur."

"Evren ne kadar güvendeyse insanoğlu da o oranda güvendedir anlayışına sahibiz."

"İslami bir camianın artık bu tür konularla ilgili bir şeyler söylemesi kendi müktesebatına giriyor."

"Çalışmalarda buna biz kısaca yeryüzünün imarı dedik aslında. Yani mademki bizim amacımız yeryüzünde ifsadı ortadan kaldırmak ve ifsadı ortadan kaldırmak için bir taraftan imar, bir taraftan bayındırlık faaliyetini birlikte yürütmek zorundayız. Sadece insan için de değil, insan ve bu dünyayı paylaştığımız diğer canlılar için de bu dünyanın ve ekolojik sistemin yaşanabilir olması, herkesin yaşam alanına saygı göstermekle mümkündür diye düşünüyoruz. Yani mesela ormanları yok ederek, ormanları kendileri için doğal yaşam alanı olan canlıları, türleri yok etmek ya da onların doğal habitatlarından dışarıya çıkarmak başka bir denge bozumu yani ifsattır."

"Eğer ev sahipliğinden bahsedilecekse şayet biz yani insanoğlu burada aslında sonradan Cenabı Allah'ın takdiriyle sürece dahil olan bir türüz. O bakımdan biz aslında çevre felaketleri olsun, iklim değişiklikleri olsun, bu konulara Müslüman hassasiyetle sahip çıkmak zorundayız."

"İslami inancımıza göre yeryüzü bize mescit kılındı yani denizler dahil 510.000.000 kilometrekarelik bir alandan bahsediyoruz. Bu yeryüzü mescidi bize emanet edildi. Emanete hakkıyla sahip çıkmamız gerekiyor. Gelecek nesillere ve kuşaklara bu anlamda yaşanabilir bir dünya bırakmamız gerekiyor. Bir Kızılderili atasözü derki: 'Biz bu toprakları atalarımızdan miras değil çocuklarımızdan emanet aldık'. Dolayısıyla biz bu emaneti, emanet sahibine olduğu gibi bırakmamız gerekiyor."

"İbrahim Suresi 24. Ayette: 'Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları semada olan güzel bir ağaç gibidir' örneği verilir. Dolayısıyla Ahirete götüreceğiniz amellerden bir tanesi de aslında işte ağaç dikmektir. O dikilen ağaçlar oksijen yaydıkça, insanlar bu ağaçlardan sadece gölgelenmek için bile istifade ettikçe, başka canlılar o ağaçlara yuva yaptıkça ve karınlarını doyurdukça amel defterinin açık kalacağını Cenabı Allah kitabında vadediyor."

"Her konuda olduğu gibi çevre konusunda da ilhamını İslami ilkelerden alan bir STK'yız."

"Kur'an'da bir Ayette geçen ekinlerin ve neslin bozulmasını örnek gösteriyor. Dolayısıyla çevreyi Allah'ın bir ayeti olarak ve korunması gereken bir emanet olarak görüyoruz."

"Gençlere yönelik eğitimlerimizde ve arkadaşlarımızla bulunduğumuz ortamlarda gıda meselesini zaman zaman gündem maddesi haline getiriyoruz ve bir farkındalık kazandırmaya çalışıyoruz. Özellikle de GDO, yapay et ve helal gıda konusunu seminerler veya konferanslar ile eğitsel ve ilmi bir faaliyet olarak yapıyoruz."

"15-20 yıldan beri ağaç dikme kampanyaları yapıyoruz. Geçen sene yine böyle 10.000 fidanlıklar bir ağaç dikme etkinliğimiz. Kurumumuzun bir parçası olan, 'Orman Fakültesi Mezunları Derneğimiz (ORFAN)' ile oluşturduğumuz ortak bir hedef doğrultusunda ailelerle birlikte her yıl ağaç dikme etkinliği düzenliyoruz. Ayrıca, ailelerimizle ya da camiamızla bir yerde bir kır gezisi etkinliğine gittiğimizde eğer çevremizde çöp varsa ve bizim çöpümüz değilse bile hemen orada bir muntika temizliği yapıyoruz. Nitekim sadece ruhsal ve bedensel değil çevresel temizlik olmadığı takdirde de, namazımızın ve ibadetlerimiz caiz olmadığına şuurlundayız."

"Depremi etkisiyle travmalar, yıkılan yuvalar, ölümler, yaralanmalar olduğu için çocuklar başta olmak üzere kadınlara ya da ailelere manevi ve psikolojik destek sağladık. Bu konuda özellikle İMH çatısı altında faaliyet yürüten 'Mutlu Yuva Derneğimiz' ve 'Hareket Spor Kulübümüz' önemli görevler üstlenerek çocuklara oyun terapileri ve spor turnuvaları gibi etkinlikler organize etti. Bu anlamda kurumsal olarak; psikolojik destek, maddi destek, manevi destek, ekonomik destek, eğitim desteği, moral destek, profesyonel arama kurtarma desteği, ayni ve nakdi yardım desteği de dahil afet dönemlerinde birçok başlıkta faaliyet yürütüyoruz."

"İklim değişikliğine kurumsal olarak kesinlikle inanıyoruz. Mevsimler artık yok yani mevsimler artık iki mevsime dönüştü. Bildiğimiz manada bize okulda öğretilen dört mevsim artık kalmadı maalesef. Bu anlamda hızlıca tüketmeye ve tükenmeye doğru giden insanoğlu için tekrar imar etmeye dönük olarak bir şeyler yapmamız gerektiğine inanıyoruz."

"Bizim genel merkezimizde faaliyet yürüten: 'Toplumsal Değişim Enstitümüz' var ve toplumsal değişim üst başlığında yer alan konuları çalışıyorlar. Bu başlıklar şu şekildeydi; 'toplumsal değişim ve din', 'toplumsal değişim ve aile', 'toplumsal değişim ve kent' ve 'toplumsal değişim ve göç' konusu da bu başlıklardan en önemlisi. Dolayısıyla aslında akademik çevreyle kendi kurumumuzda bursiyer olan yüksek lisans ve doktora öğrencileri, göç olgusunun, sığınmacı ve mültecilik meselesinin kentlere ve sosyal dokuya yönelik etkilerini akademik/entelektüel düzeyde çalışmaya devam ediyorlar. Yanı sıra göçün etkileri konusunda atölye çalışmaları ve saha çalışmaları yaparak raporlaştırıyorlar. Bu raporlar, göç olgusunun siyasal, toplumsal ve kentsel etkilerini araştıran ilgili kurumlarla paylaşıldı."

"Örgün eğitim modeline karşı alternatifler sunmak, materyal üretmek tenkitler, eleştiriler ya da önerilerde bulunmak için "Enderun Özgün Eğitimciler Derneğimizi" kurduk ve şimdi orada eğitimci arkadaşlarımız ve akademisyen arkadaşlarımız birtakım yayınlarla ve eserlerle alternatif ve bağımsız okuma yapıyorlar. Hem bu alanda belli bir boşluğu doldurmaya çalışıyorlar hem de devletin kendi eğitim politikalarına yönelik tavsiye, görüş, tenkit ve öneri getiriyorlar. Bu alanlardan bir tanesi de yakın zamanda kurmayı planladığımız 'çevre birimimiz' olacaktır."

"Tarihi dokuyu korumak, kültür ve tabiat varlıklarıyla ilişkilerimiz gibi konu başlıklarında dosya konuları ve makalelere süreli ve süresiz yayınlarımızda yer veriyoruz. Ayrıca, düzenli ilgilendiğimiz gençlere yönelik senede iki veya üç defa yaşadığımız şehrin tarihi ve kültürel yapısını tanıtma açısından programlar yapıyoruz."

"Yüksek bir İslami bilinç düzeyiyle israfın haram olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla aziz ve mübarek kabul ettiğimiz suyu israf etmek de haramdır. Biz bu bilinci eğitimlerimizde üyelerimize, gönüllülerimize ve takipçilerimize kazandırmaya çalışıyoruz. Nitekim çevre konusunda daha kurumsal bir yapıya sahip olduğumuzda, su konusunda dünyada politika üreticilerin bu konuyla ilgili yaptığı çalışmaların bir parçası olacak ve onlara katkı sunacak şekilde evrensel ölçekte kurumsal faaliyetler gerçekleştirmek istiyoruz."

"Kurumsal olarak iklim değişikliği konusunu kabul ediyoruz; çünkü elimizdeki bilimsel veriler zaten bize bunu gösteriyor. İnsanlar için yaşanabilir bir dünyanın varlığı kurumsal olarak bizim de varoluş misyonlarımız arasındadır. Kurumumuz aracılığıyla yaptığımız birçok faaliyet yaşanılabilir bir çevre ve bir dünyanın geleceği adına atılmış önemli adımlardır."

"Marmaris'teki yangınlar ve hemen arkasından Bartın çevresindeki sel felaketleri sonrasında genel merkezimizde konuya ilişkin bir basın toplantısı düzenlemiş ve konuya ilişkin hassasiyetlerimizi ve dileklerimizi iletmıştik. Örneğin şöyle bir şey söylemiştik o toplantıda: Risk yönetmıyoruz, kriz yönetiyoruz. Yani afetlerden önce riskleri ortadan kaldıracak tedbirler ne yazık ki almıyoruz o yüzden sürekli krizlerle boğuşuyoruz."

"Gezi programları, gençlik kampları ve doğa yürüyüşleri sayesinde gençleri doğayla iç içe, doğayı bilen, doğadaki her türlü canlı türünü tanıyarak doğa ile hemhal olmalarını arzu ediyoruz, böylece doğa sevgisi ve çevre bilinci kazandırmaya çalışıyoruz."

"İnsanın olduğu her yerde bizi ilgilendiren her alanda sadece retorik düzeyde değil eylemsel planda da üretim yapmamız gerekiyor. Hareket olarak da biz bu tür özel alanları önce zihinsel ya da düşünsel alt yapısını oluşturup sonra uygun sayıda yeterli insan kaynağımızı planlayıp sonra da onlarla beraber müstakil bir yapı ve özgün bir metot oluşturarak kurumsal politikalarımızı vizyoner bir kurum kültürü ile sürdürmeye çalışıyoruz."

"Genel merkezden başlamak suretiyle, teşkilatlanma yapısında, kurumsal kalitenin yükseltilmesinde, ihtisas kurumlarının sayısının artırılmasında, gençlik ile ilgili bazı hedefler ve eğitimle ilgili politikalarımızda sürekli güncelliği gözetiyoruz yanı sıra en önemli çalışma hedeflerimizden bir tanesi olan 10 ilde arama kurtarma ekiplerinin oluşturulmasıydı; Türkiye deprem kuşağında yer alan bir ülke, dolayısıyla, 6 Şubat depreminden sonra stratejik planımıza böyle bir hedefi eklememiz sayesinde ne kadar hayati bir hedef olduğunu üzümlere tecrübe etmiş olduk."

"Depremi etkisiyle travmalar, yıkılan yuvalar, ölümler, yaralanmalar olduğu için çocuklar başta olmak üzere kadınlara ya da ailelere manevi ve psikolojik destek sağladık. Bu konuda özellikle "Mutlu Yuva Derneğimiz" ve "Hareket Spor Kulübümüz" önemli görevler üstlendi çocuklara oyun terapileri ve spor turnuvaları filan organize etti. Bu anlamda kurumsal olarak; psikolojik destek, maddi destek, manevi destek, ekonomik destek, eğitim desteği, moral destek, profesyonel arama kurtarma desteği, ayni ve nakdi yardım desteği de dahil afet dönemlerinde birçok başlıkta faaliyet yürütüyoruz."

"Genel merkezimizde bir "Toplumsal Değişim Enstitümüz" var ve toplumsal değişim üst başlığında yer alan konuları çalışıyorlar. Bu başlıklar şu şekildeydi; "toplumsal değişim ve din", "toplumsal değişim ve aile", "toplumsal değişim ve kent" ve "toplumsal değişim ve göç" gibi başlıklar çalışılmaktadır."

"Öncelikle tarım ve gıdayı aslında ülkemizin geleceğiyle alakalı çok stratejik bir alan olarak görüyoruz. Pandemiden sonra şunu fark ettik, mutlaka ülkelerin kendi kendine yetme yeteneği olacak ve kendi üretim, gıda, tarım ve sağlık politikalarını kendileri yönlendirecek. İMH olarak bu başlıkta bir alt birim oluşturmayı planlıyoruz. Toplum yararına hizmet eden bir STK olarak yaşamsal öneme sahip olduğunu düşündüğümüz bu konularda sadece söylem değil eylem de üretmek istiyoruz."

"Kentlere ve kentsel dezavantajlara yönelik özel bir çalışmamız henüz yok."

"Depremde zarar gören çocuklar için, üniversite öğrencilerinden oluşan erkek ve kız gönüllü gençlerimiz tarafından kreş ve kurs hizmeti sunulmuştur. İnsanlar ibaretlerini yapabilsinler diye Mescit alanı oluşturulmuştur. Okul çağındaki çocukların o süreçte eğitimleri aksamasın diye, çadırlarda kurslar açılmış ve sosyal etkinlikler yapılmıştır. Özellikle yakın bir dönemde yaşadığımız 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremlerde bu konudaki yeterliliğimizi ve kurumsal kapasitemizi de test etmiş olduk."

"Kamu otoritesi veya yasa yapıcı nezdinde herhangi bir girişimimiz olmadı ve çevre ile ilgili herhangi bir konuda fikrimiz de sorulmadı, davet de edilmedik."

"Yeşil İnsan Hakları başlığında kurumsal bir çalışmamız yok."

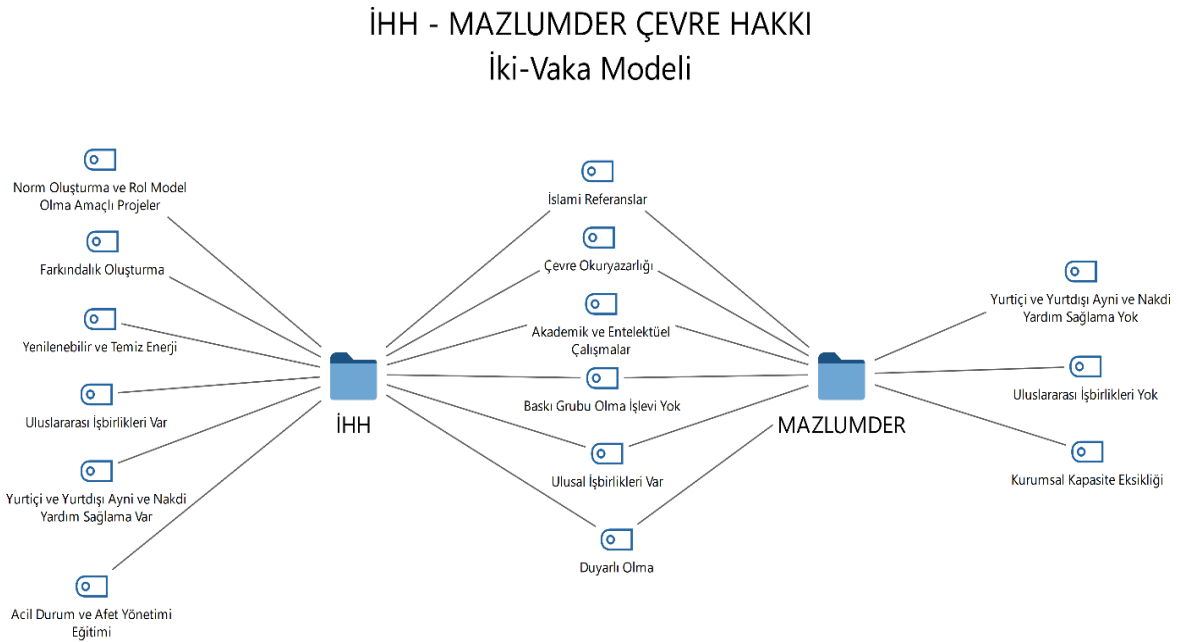
"Bizim kooperatif diye bir geleneğimiz var. Son yıllarda bu kültür sadece konut yapı kooperatifine döndü. Halbuki üretim kooperatifleri, tarım kooperatifleri, tarım kredi kefalet kooperatifleri toplumsal anlamda bakıldığında zaman birçok insanın bir araya gelerek verimi, paylaşmayı, dayanışmayı, karz-ı haseni teşvik eden bir sistem. Bulunduğu yeri kaldıran ve devletin sırtındaki yükü de hafifleten çok bereketli bir yapı. Devletin kooperatifleri teşvik eden pozitif bir ayrımcılığı da var normalde. Sonra dedik ki bu tarımla ilgili meseleyi ele alalım ve bir girişimde bulunalım istedik. Bir yerden başlayalım ve rol model olalım istedik. Belki de kooperatifini kurduğumuz ürünün Türkiye’de kurumsal ölçekte en büyük üreticisi, hatta piyasada fiyat belirleyicisi bile olabileceğimizi düşündük."

"Tarım veya hayvancılıkla ilgili geleceğe dair vizyonumuz mevcut ve hayata geçmeyi bekliyor. Sermayesi belli ölçüde var ama hayata henüz geçemedi; çünkü üreticilerle görüştüğümüzde aldığımız cevap, diğer tarım ürünlerine yönelik kooperatif kültürüne yabancı olmak ve önyargı. Oysaki bizim kooperatif yaklaşımımızda GDO veya hibrid tohum değil yüzde yüz organik ‘ATA Tohumu’ olacak ve lisansı olan sertifikalı bir ürün olacak. Yani kooperatif mantığıyla gıda alanında ve tarım alanında yatırımlar yapma niyetindeyiz. Bu konuda mesela bazı arkadaşlarımızı teşvik ettik, kişisel imkanları ölçüsünde o arkadaşlarla ortaklıklar kurduk ve örneğin Çanakkale’de şu anda bir arkadaşımızın işte 500 dönüme yakın bir cevizliği var."

Bunun yaklaşık 200-250 dönümünde ceviz yetişti. Artık ürün ekonomik bir değer haline de geldi. Dolayısıyla kooperatif projemizin sürdürülebilir olmasını planlıyoruz."

"Bahariye Mevlevihanesi'nden yola çıkarak önce Eyüp Sultan sonra da İstanbul'un tarihini anlatıyoruz. Bu konuda halihazırda yürüttüğümüz bazı projelerimiz var: İstanbul'daki tarihi ve kültürel tabiat varlıklarının tanıtılmasıyla alakalı; 'Fatih'in Evlatları İstanbul'u Geziyor'' başlığıyla onaylanmış projelerimiz var. Kültür tarihçisi uzman rehberler eşliğinde İstanbul'da belirlenen 50 lokasyona üç ay boyunca 50 kişilik bir öğrenci grubu ziyaret ettiriliyor. Sultan Ahmet, Ayasofya, Süleymaniye, işte falan medrese, filan cami gibi. Bu proje vesilesiyle gençlerimizin yaşadıkları şehrin tarihi ve kültürel zenginliklerine yönelik bir bilinç geliştirmelerini bekliyoruz. Hemen hemen her sene bu projemize benzer bir proje hayata geçiriyoruz."

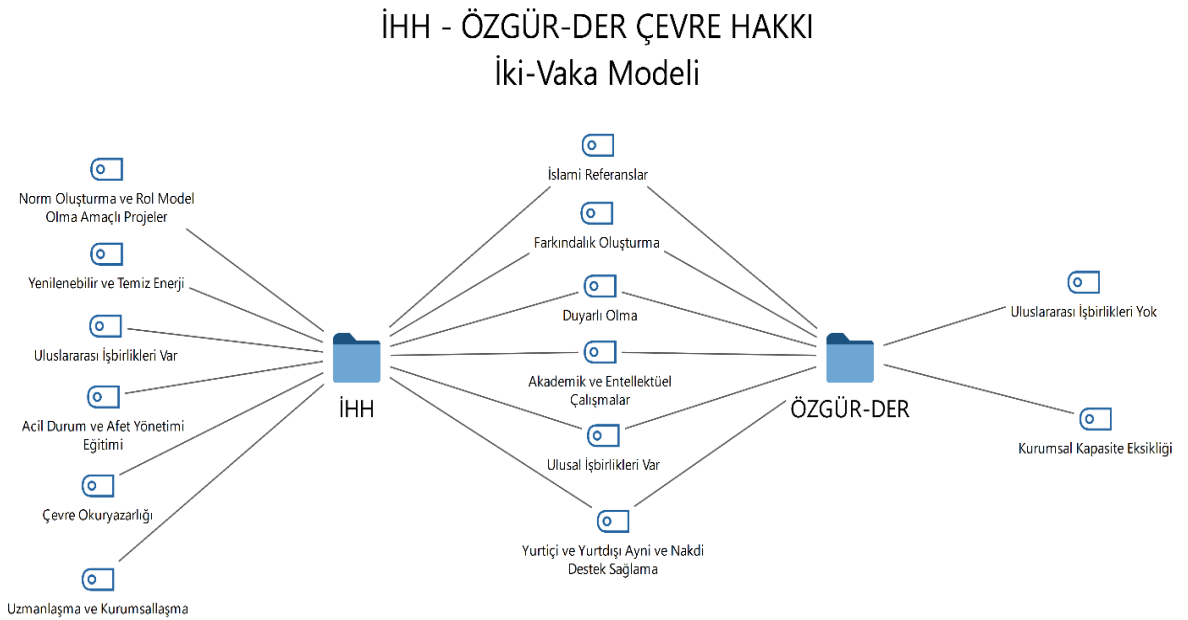
5.1.5. İncelenen 4 STK'nın Çevre Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

Şekil 5. İHH ve MAZLUMDER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve MAZLUMDER'in çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çevre hakkı konusunda sekiz başlıkta kesişen yönlerinin olduğu

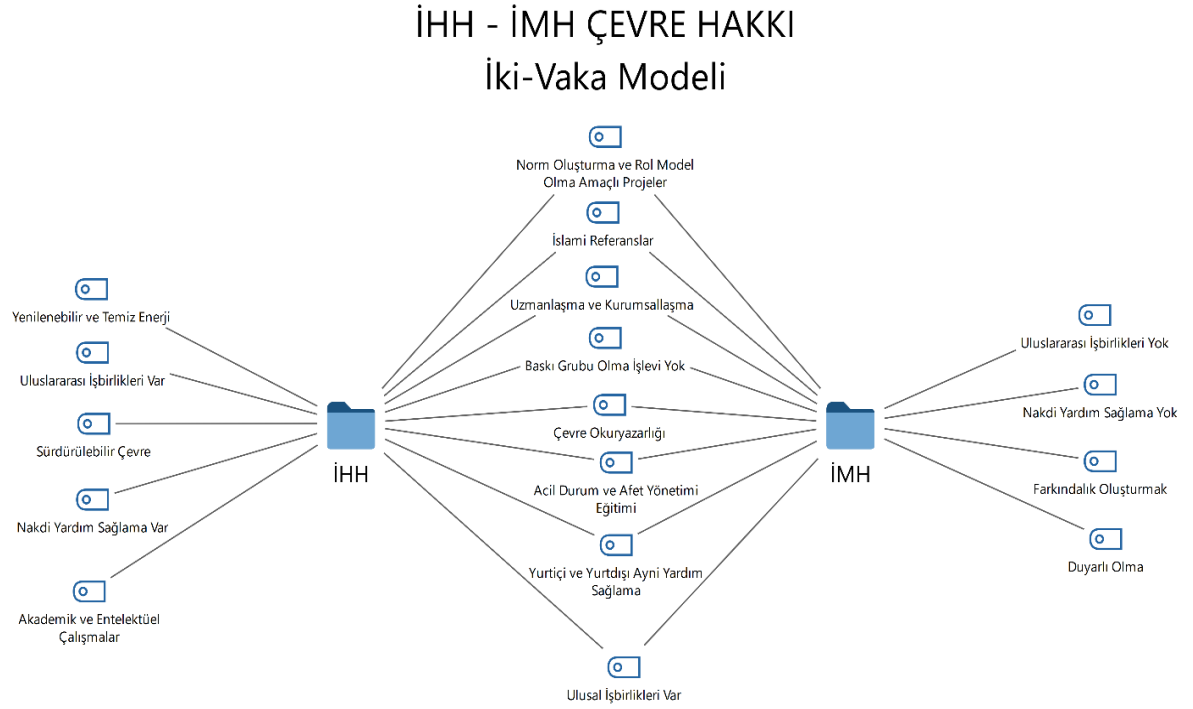
görülmektedir. İHH'nın hem teorik hem de pratik çevre çalışmalarının daha fazla olduğu sekilden okunabilmektedir. Şöyle ki kesişen ve ayrışan başlıklarla birlikte İHH'nın çevre hakkına yönelik her alt başlıkta faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Mazlumder'in çevre konusunda öne çıkan başlığı ise, çevre hakkına yönelik seminerler şeklindedir. İHH, Mazlumder ve diğer iki STK'nın ortak şikâyeti, devletin çevre hakkı da içinde olmak üzere birçok konuda STK'ların görüşünden yararlanmamasıdır. İHH ile Mazlumder arasında çevre hakkına yönelik kurumsal politiklar açısından büyük belirgin farklar göze çarpmaktadır. Çevre hakkı konusunda Mazlumder'i İHH'dan ayıran faaliyet ise, her yıl düzenli olarak yaptığı insan hakları okulu kapsamında çevre hakkı ve hukuku konusunda seminerler düzenlemesidir.

Şekil 6. İHH - ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve ÖZGÜR-DER'in çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK'nın da çevre hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık “İslami Referanslar” başlığı olmuştur. İHH ve Özgür-Der'in altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın çevreye yönelik çalışmaları, Özgür-Der'in çevre çalışmalarından daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. İHH'nın çevre hakkına yönelik her başlıkta faaliyet yürüttüğü ancak Özgürder'in çevre hakkına yönelik gençlik kampları, çevre yazıları ve çevresel eğitim faaliyetleri gibi daha dar

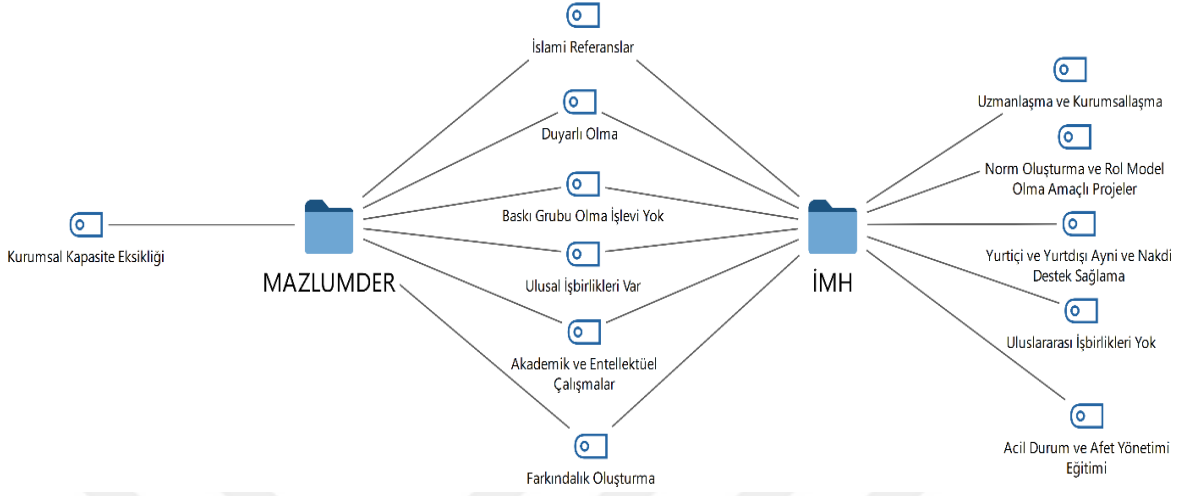
bir alanda çevresel faaliyet yürüttüğü görülmüştür. Bu açıdan Özgür-Der'in çevre konusunda genel anlamda yoğunlaştığı alan, teorik çalışmalardan (dergi, rapor, bülten, bildiri ve kitap) ve gençlik kamplarından oluşurken İHH'nın; rol model olma, eylem planı hazırlama ve proje yapma, yenilenebilir ve temiz enerji kullanma, yurtiçi ve yurtdışı iş birlikleri, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, ulusal ölçekli kurumsal çalışmalar da dahil birçok başlıkta çevreye yönelik faaliyet yürüttüğü görülmüştür.

Şekil 7. İHH ve İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve İMH'nin çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çevre hakkı konusunda sekiz başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın hem teorik hem de pratik çevre çalışmalarının daha fazla olduğu net olarak okunabilmektedir. Şöyle ki kesişen ve ayrışan başlıklarla birlikte İHH'nın çevre hakkına yönelik toplam 17 alt başlıkta faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. İHH ile İMH arasında çevre hakkına yönelik kurumsal politikalar açısından en belirgin fark ise, İHH'nın uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü iş birlikleri ve insani diplomasi başlığıdır. Hatta bu başlık diğer üç STK da dahil edilerek söylenecek olursa, İHH'nın çevre konusundaki en özgün ayırt edici niteliğidir. Çevre konusunda İMH'yi İHH'dan ayıran ve öne çıkan başlığı ise, çevre hakkı konusunda düzenli olarak organize ettiği eğitici/entelektüel faaliyetlerdir.

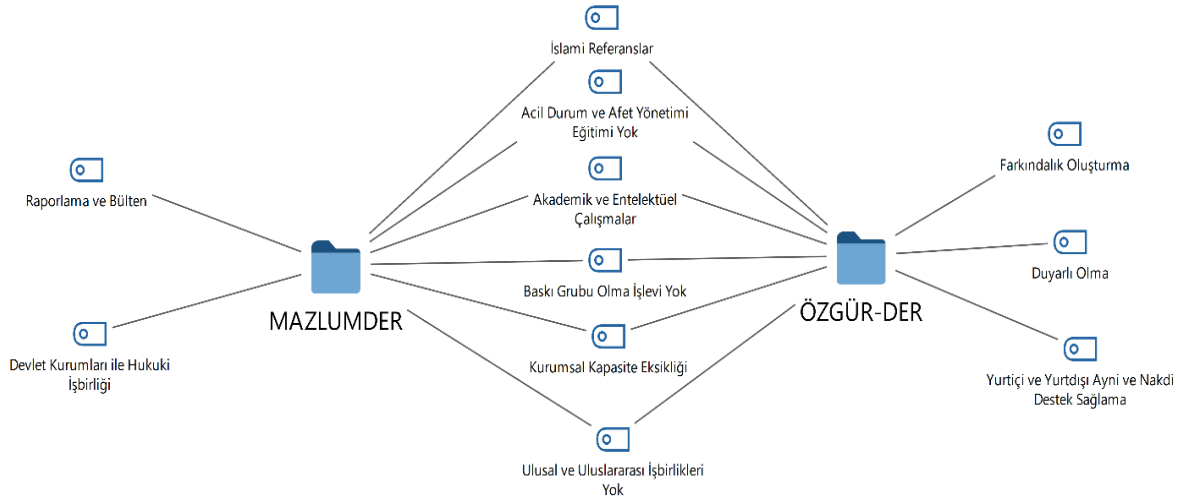
MAZLUMDER - İMH ÇEVRE HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 8. MAZLUMDER ve İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve İMH’nin çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK’nın da çevre hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık “İslami Referanslar” başlığı olmuştur. Mazlumder ile İMH arasında altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İMH’nin çevre çalışmalarının daha fazla olduğu net olarak okunabilmektedir. Mazlumder’in çevre konusuna ilişkin birçok başlıkta faaliyet yürütmek istemesine rağmen yapamamasının nedeni olarak kurumsal kapasite eksikliğini görmesi, çevre başlığında İMH’den ayrılan en bariz özelliği idi. Kurumsal kapasite eksikliği olarak da yeterli altyapı, bütçe ve insan kaynağı olarak açıklanmaktadır.

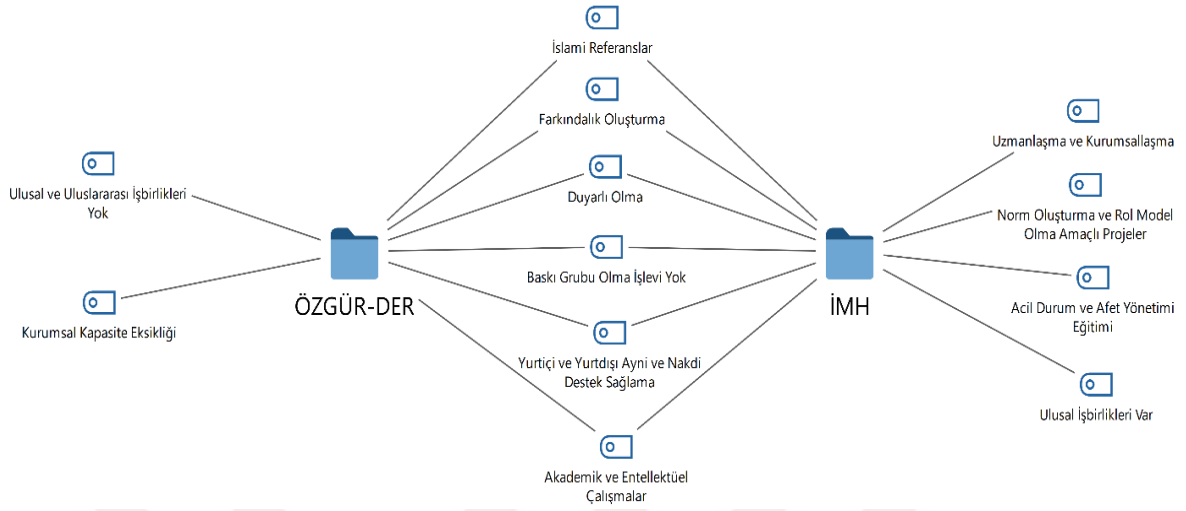
MAZLUMDER - ÖZGÜR-DER ÇEVRE HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 9. MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve ÖZGÜR-DER’in çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK’nın da çevre hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık “İslami Referanslar” başlığı olmuştur. Mazlumder ile Özgür-Der arasında altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der’in çevre çalışmalarının Mazlumder’den biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak Mazlumder ve Özgür-Der çevre hakkı başlığında diğer iki STK’dan daha düşük bir faaliyet oranına sahip. Nitekim bu noktada hem Mazlumder’in hem de Özgür-Der’in, çevre konusuna ilişkin faaliyet oranlarının düşüklüğü, her iki STK’nın da halihazırdaki gündemlerinde çevre konusunun öncelikli bir gündem maddesi olmamasından kaynaklanır. Çevre konusunu öncelikli bir gündem haline getirmiş olsalar bile kurumsal kapasite eksikliği de (yeterli altyapı, bütçe ve insan kaynağı), bu başlıkta faaliyet yürütmeyi engelleyen önemli bir dinamiktir.

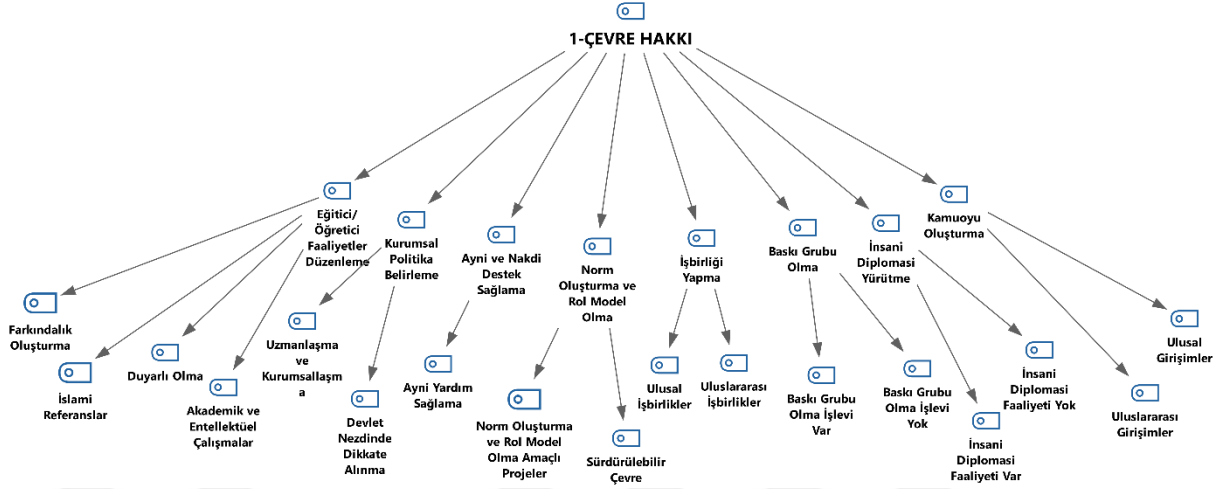
ÖZGÜR-DER - İMH ÇEVRE HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 10. ÖZGÜR-DER - İMH Çevre Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: ÖZGÜR-DER'in ve İMH'nin çevre hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da çevre hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK'nın da çevre hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık “İslami referanslar” başlığı olmuştur. Özgür-Der ve İMH'nin altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der'in çevre çalışmalarının İMH'den görece az olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özgür-Der'in çevre konusunda genel anlamda yoğunlaştı alan teorik çalışmalardan (dergi, rapor, bülten, bildiri ve kitap) ve gençlik kamplarından oluşurken İMH'nin çevre çalışmalarının daha çoğulcu ve profesyonel olduğu görülmektedir.

STK'LARIN ÇEVRE HAKKI Hiyerarşik Kod - Alt Kod Modeli

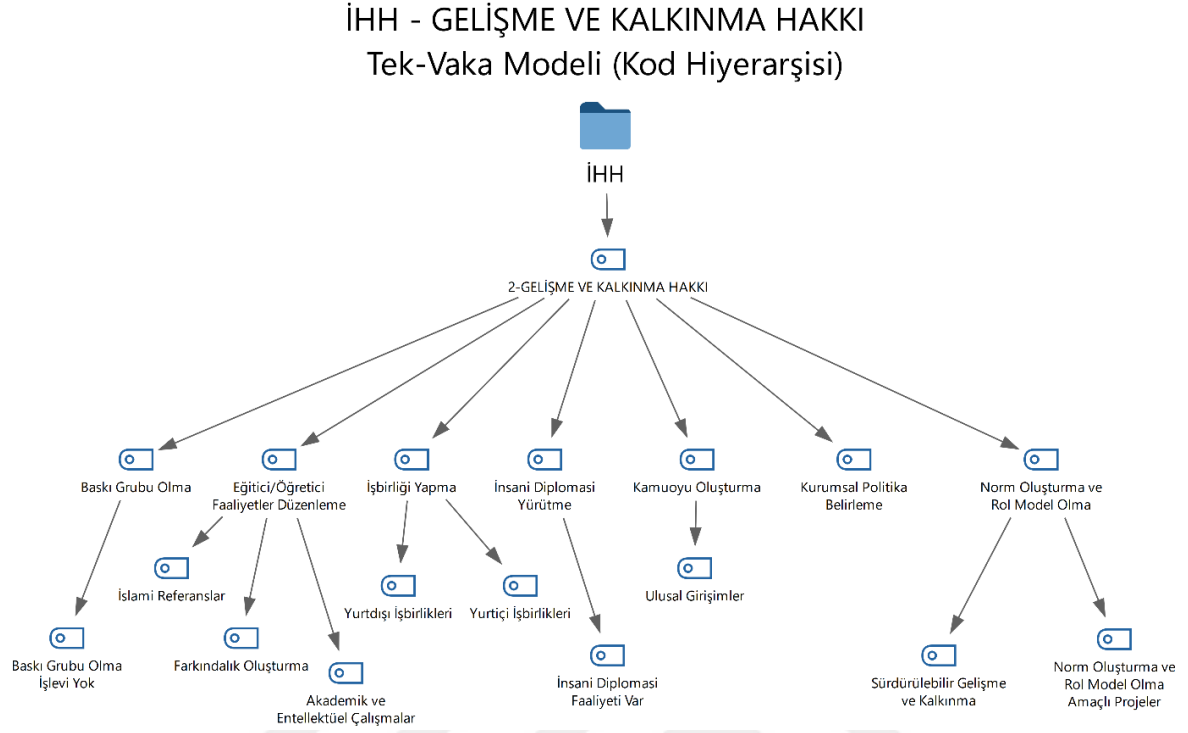
Şekil 11. 4 STK'nın Çevre Hakkı Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER ve İMH'nin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli'ne göre; çevre hakkı ana başlığı altında yer alan sekiz alt başlık ve onların da altında yer alan toplam 17 başlıkta çevre faaliyeti yürüttükleri görülmüştür. Yukarıda, hangi STK'nın hangi başlıkta ve ne oranda faaliyet yürüttüğüne daha önce değinildiği için hiyerarşik kod – alt kod modeli için yeni bir incelemeye ihtiyaç duyulmamıştır.

5.2. Gelişme ve Kalkınma Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları

Bu başlıkta İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER VE İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. İlgili STK'ların mülakat sorularına verdikleri bilgiler ışığında maxqda programı ile hazırlanmış şekiller ve o şekillerde yer alan bulguların çözümlenmesi ve analiz edilmesiyle ulaşılan yorumlar paylaşılmıştır. Ayrıca ilgili STK'ların, konu başlığına uygun mülakat sorularına verdikleri cevapların bazılarını yer verilmiştir.

5.2.1. İHH ve Gelişme/Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 12. İHH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İHH'nın gelişme ve kalkınma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İHH'nın Gelişme ve Kalkınma Hakkı Analizi

Analiz: İHH'nın çevre hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler, ortak bir görüş olarak İHH'nın gelişme ve kalkınma hakkı başlığında öne çıkan faaliyeti “sürdürülebilir gelişme ve kalkınma modeli”ni hayat geçirmiş olmasıdır. Bu bağlamda dünyada eğitim, kültür, siyaset ve ekonomi gibi alanlarda

dezavantajlı olan ülkelerle kurulan organik ilişki ve onların maddi ve manevi gelişimi için İHH'nın eğitimden ekonomiye, sosyal hayattan siyasal hayata, aynı yardımdan proje desteğine kadar uzanan uzun bir faaliyet sahasına sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan dezavantajlı bölgelerde yaşayan belli kitlelere yönelik olarak: *“Gelişme ve kalkınma hakkının bir öz bilinç gerektirdiği ve sadece salt ekonomik kalkınma ve salt bir askeri bağımsızlıktan ibaret olmadığını anlatmaya çalışıyoruz. İnsan hakları bağlamında bu insanların gelişim hakkı konusunda eğitsel, sosyal, kültürel, bilimsel, sanatsal vb. birçok konuda deyim yerindeyse mentorluk yapmaya çalışıyoruz. Dolayısıyla biz, yardım edilmiş yoksullar değil, ortadan kaldırmış bir yoksulluk istiyoruz; çünkü yoksulluktan arındırılmış özgür insan tanımını benimsiyoruz ve tüm çalışmalarımızda da bu ilkeyi hayata geçirmeye çalışıyoruz.”* şeklinde özetlenebilecek bir metot, *“sürdürülebilir gelişme ve kalkınma modeli”*ne verilebilecek en ideal örneklerden birisidir. İHH'nın gelişme ve kalkınma hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Buraya lise talebesi olarak giren gencimiz, 10 yılın sonunda bir teşkilat başkanı olarak yetişebilmektedir. Nitekim ben buraya öğrenciyken gidip gelmeye başlamıştım. Sonrasında bir tık öteye giderek aktif çalışan bir personel olarak başladım. Sonra idareci olarak kurumsal çalışmalarımızı yürütüyoruz. Yani kendi iç eğitimlerimiz ve kurum içi eğitimlerimiz insan hakları temelinde insani yardımların nasıl yapılması konusunda yoğun bir müfredatla devam etmektedir."

"Küresel kapitalist sistemin, bir sömürge imparatorluğunun üzerine kurulduğunun bilincindeyiz o yüzden dünyadaki tüm mazlum ve mağdur milletler bizim potansiyel hedef kitemizdir. Ulusal veya uluslararası kurduğumuz iş birliklerinin tamamı bu dezavantajlı kitleye nasıl daha fazla yardım edebiliriz sorusunun cevabıdır aslında. Dolayısıyla ezilen, sömürülen ve ötekileştirilen tüm toplumlarla doğal bir müttefiklik içerisindeyiz, maddi ve manevi olarak her koşulda ve platformda destekçileriyiz."

"İHH akademi diye bir iç eğitim sürecimiz var. Burada personellerimiz, gönüllülerimiz insani yardım nasıl yapılmalı, bu konudaki hassasiyetler nasıl olmalı ve bu süreçte yürütülmesi gereken psikolojik destek adımları neler olmalı gibi konu başlıklarında, kendi hizmet içi eğitimlerimiz çok yoğun bir şekilde devam ediyor. Aslında bu akademi, bir üniversite düzeyinde eğitim vermektedir."

"Yoksullukla mücadele ve insani krizlerin sona bulması adına hem ulusal hem de uluslararası iş birliklerimiz tüm hızıyla devam ediyor. İş birlikleri noktasındaki temel kriterlerimiz ise; iyi niyet, ortak payda ve değer üretmektir."

"Organize sanayi bölgeleriyle ve işverenlerle iletişime geçip iş arayan bu insanları işe yerleştirme konusunda kurumsal iş birlikleri ve aracılık yapıyoruz. Nitekim bu

olaya şöyle bakıyoruz: İhtiyaç sahibi kişi, iş bulamadığında önümüzdeki ay tekrar yardım istemeye gelecek ama bu kişiyi iş sahibi yaptığımızda ve bir aylık ihtiyacına yetecek gıdayı temin ettiğinizde inanın bir sonraki ay artık o kişi kendi ayakları üzerinde duran, özgüvenli ve kendiyle barışık biri haline gelebiliyor ve böyle yaparak da toplumsal barışa katkı sunduğumuzu düşünüyoruz. Çünkü o kişi evine huzurlu dönüyor, örneğin kadın veya çocuk babasından şiddet görmüyor ve okula huzurlu gidiyor ve daha başarılı birine dönüşüyor. Aslında bir kelebek etkisi gibi o huzurlu birey herkesin hayatına temas ediyor."

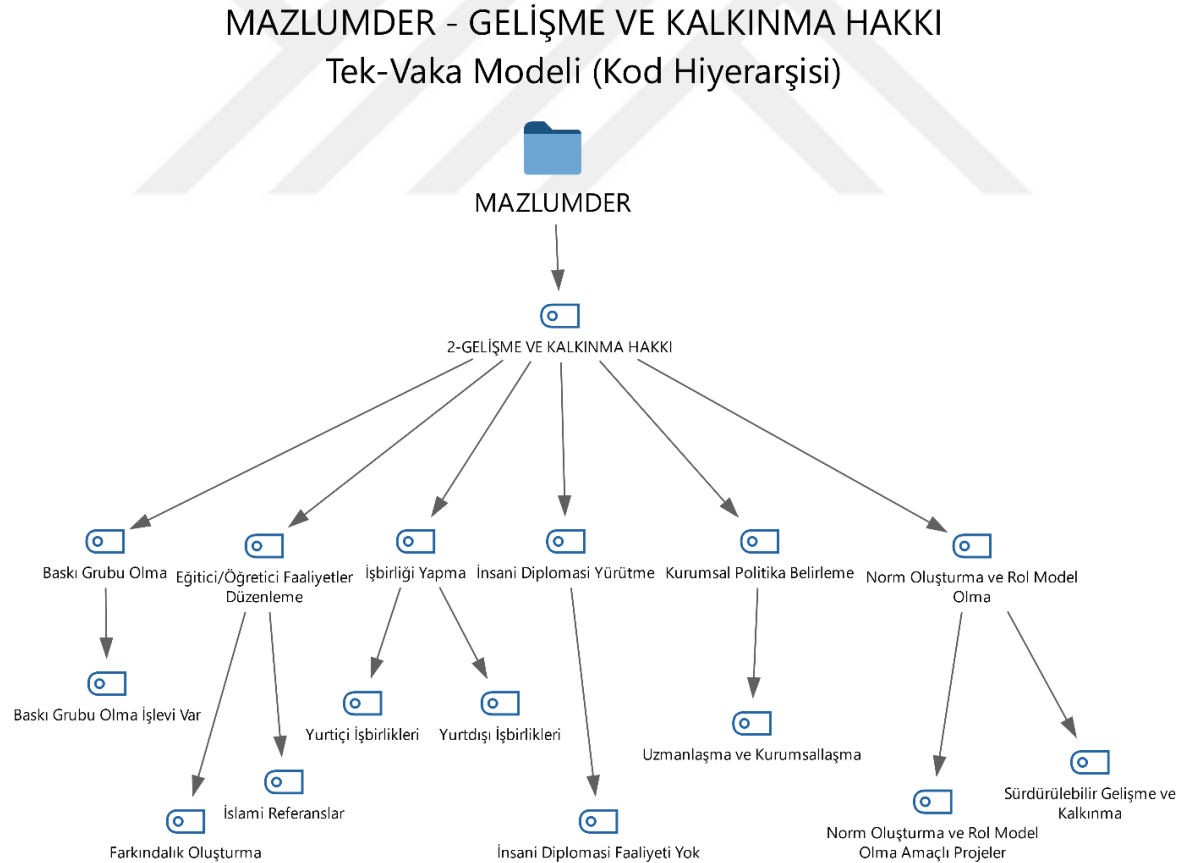
"Belli kitlelere gelişme ve kalkınma hakkının bir öz bilinç gerektirdiği ve sadece salt ekonomik kalkınma ve salt bir askeri bağımsızlıktan ve bir silahlı mücadeleden ibaret olmadığını anlatmaya çalışıyoruz. İnsan hakları bağlamında bu insanların gelişim hakkı konusunda eğitsel, sosyal, kültürel, bilimsel, sanatsal vb. birçok konuda deyim yerindeyse mentorluk yapmaya çalışıyoruz."

"Yaptığımız bütün yardım çalışmalarında özellikle son 7-8 yıldır 'sürdürülebilir kalkınma' önceliğimiz olmuştur, yani yetim annesi bir hanımefendiye 10 yıl boyunca gıda götürmektense o hanımefendiye küçük bir dükkân açıp orayı işleterek geçimini temin etmesini sağlamaya çalışıyoruz. Ayrıca yine benzer bir örnek olarak; meslek kursları aracılığıyla dikiş/nakış kursunu bitirenlere dikiş makinası hediye ederek öğrendiği yeni zanaatıyla kendi geçimini kendisinin sağlamasını istiyoruz ve bu konuda kurumsal bir rol modellik arz ettiğimizi düşünüyoruz. Örneğin; Sudanlı bir annemize bir bakkal dükkânı kiralandı. iki yıl sonra bu annemizi ziyarete gittiğimizde önceden kendi kabilesinin en fakiri olan kadın şimdi, kendi kabilesinden çocuğunu evlendirecek olanlar kendisinden borç istemeye başlamış. İşte sürdürülebilir ekonomik kalkınma tam olarak bu demek. Çünkü kurumsal hedefimiz pansuman yapmak değil yarayı tamamen iyileştirip tekrar yara olmasını engellemektir."

"Biz yardım edilmiş yoksullar değil, ortadan kaldırmış bir yoksulluk istiyoruz. Bizim yaklaşımımıza göre bir insan 10 yıl boyunca ihtiyaç sahibiyse çok ciddi bir sorun var demektir. Sistemi bir sorgulamak gerekir. Bir insan 10 yıl boyunca ihtiyaç sahibi tutan o sistemle de o insanın ihtiyaçlarını karşılamak bir mücadele ise. O sistemle mücadele etmeyi ikinci bir hedef olarak görüyoruz. Yani onun için evet, yoksullukla mücadele noktasında kamuoyu oluşturmak bizim en önemli çalışmalarımızdan bir tanesi. Yani bir kişiyi yarım ekmeğe, bir ömür muhtaç etmek yerine o kişiyi yoksulluktan arınmış ama özgürce yaşayabileceği bir hayatı sunmak gerektiğini düşünüyoruz? İnsan onuruna yakışır bir şekilde sürünmeye razı ol kardeşim demek yerine onu süründürmeden onurlu bir şekilde yaşatmak gerek. Aslında insani yardımların temel amacı da bu olmalı diye düşünüyoruz."

"Türkiye'deki insani yardım, önce biz gidelim, gıdasını verelim, gıdasını verirken bir kare fotoğraf alalım ve o tatmini yaşayalım şeklinde bakış açısı hala egemen ve bu ayıbın acilen kaldırılması gerektiğine inanıyoruz. Yardım çalışmalarında insanlık onurunun ezilmemesi ve sürdürülebilir olması ve o insanların yaşam standardına yönelik çalışmalar olması gerekmektedir. Örneğin, her gün ekmek verirsiniz. Bir süre sonra fikirlerinizi de veriyorsunuz. Siyasal görüşlerinizi de veriyorsunuz, sizden etkilenmeye başlıyor. Belki kimliğini kaybetmeye başlıyor. Sizden o yardımı alabilmek için de kendisini, size benzemek zorunda hissediyor. Biz bunu insanlık onuruna aykırı bir durum olarak görüyoruz. Yoksulluktan arındırılmış özgür insan tanımını benimsiyoruz ve tüm çalışmalarımızda da bu ilkeyi hayata geçirmeye çalışıyoruz."

5.2.2. MAZLUMDER ve Gelişme/Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 13. MAZLUMDER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde MAZLUMDER'in gelişme ve kalkınma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

MAZLUMDER'in Gelişme ve Kalkınma Hakkı Analizi

Analiz: Mazlumder'in çevre hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler, ortak bir görüş olarak Mazlumder'in gelişme ve kalkınma hakkı başlığında öne çıkan faaliyeti; eğitim, sağlık, çevre hakkının ve uluslararası hukuktan doğan hakların anlatıldığı seminer faaliyetleridir. Bu seminerlere her meslek grubundan insanlar çağrılabilir. Örneğin bir sendikacı, bir eğitimci, bir çevreci, bir sığınmacı ve hangi konu başlığı işleniyorsa o konu başlığıyla ilgili kişiden konuyu anlatması beklenmekte ve konuyla alakalı akademik/entelektüel bir faaliyet gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Mazlumder'in gelişme ve kalkınma hakkına ilişkin en belirgin faaliyeti kendi bünyesinde yaptığı seminer programlarıdır. Gelişme ve kalkınma hakkına yönelik ilmi çalışmaların dışında Mazlumder'in bir saha çalışmasından bahsedilememektedir. Mazlumder'in gelişme ve kalkınma hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Hepsine ayrı bir uzman getiriyoruz. Diyelim ki bir sendikacıyı davet ve eğitimci davet edebiliyoruz. Sığınmacı bir arkadaşı, bir sağlık müdürünü, bir SGK il müdürünü, bir İşkur yetkilisini veya bir itfaiye müdürünü davet edebiliyoruz. Bu seminerlerde öğrendiğini kendi ailesinden başlayarak muhatap olduğu herkese aktarmasını temin etmeye çalışıyoruz. Örneğin dilekçe hakkını kullanmayı bile bilmiyorsa onu öğretiyoruz. Eğitim hakkını, sağlık hakkını, uluslararası hukuktan doğan haklarını öğretmiş oluyoruz. Evet, yaptığımız seminerler yoluyla tüm bu faaliyetleri yapıyoruz. Nitekim; iyi bir temel hak ve hürriyetlere dair hukuk bilgisi, insanları aklı başında ve bilinçli vatandaş yapar diye düşünüyoruz."

"İhtiyaçlarımızı doğru tespit edememiş olmamızın yanı sıra bir de kendimiz için değil başkaları görsün diye yaşıyor olmamız bizi yoksul bırakıyor. Ne yazık ki çoğu zaman ayağımızı yorganımıza göre uzatmıyoruz. Tasarruf kültürümüz neredeyse yok oldu."
"Hepsine ayrı bir uzman getiriyoruz. Diyelim ki bir sendikacıyı veya eğitimci davet edebiliyoruz. Sığınmacı bir arkadaşı, bir sağlık müdürünü, bir SGK il müdürünü, bir İşkur yetkilisini veya bir itfaiye müdürünü davet edebiliyoruz."

"O insanlara yardım konusunda bir yandan belediyelerin yardımı bir yandan da sosyal dayanışma vakıflarının yardımı, Kızılay'ın, İHH'nın yardımları, Yetim ve Muhtaçlara Yardım Derneği, Erciyes Feneri Derneği, Şefkat Der gibi hayır kurumlarımız aracılığıyla yardımlarımızı gönderiyoruz. Bu yardım kuruluşları aracılığıyla o insanlara, kendi kendilerine yetecek hale gelinceye kadar destek olmaya çalışıyoruz. Onların temel ihtiyaçları olan kömür ve yakacak yardımları yapıyoruz, ulaşım, elektrik, su ve doğalgaz faturalarının karşılanmasını sağlıyoruz."

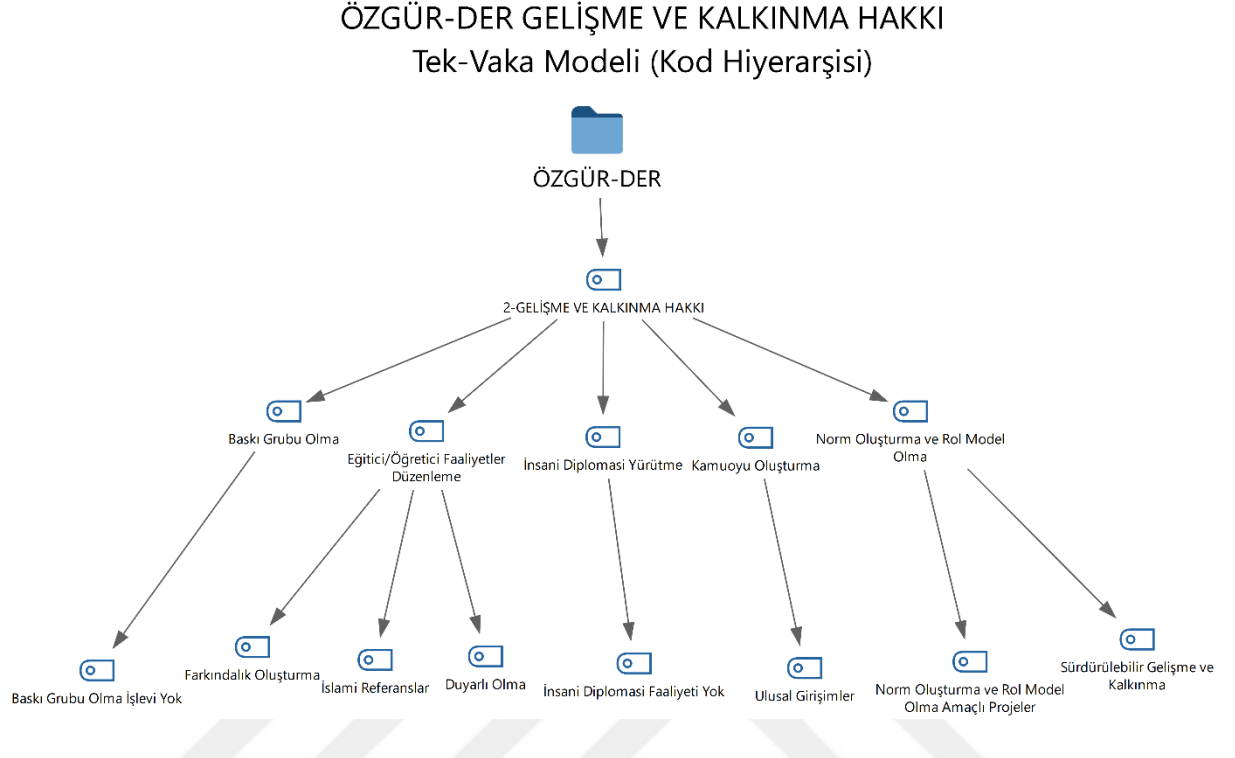
"Uluslararası ölçekte iş birliği ve lobicilik faaliyetleri şuan için yürütmüyoruz."

"Yoksullukla mücadele ve insani krizlerin son bulması adına yürüttüğümüz herhangi bir insani diplomasi faaliyetimiz şuan için yok."

"İnsanlar da kendi kendilerini yoksul edebiliyor. Nitekim harcama kültürü kişilerden kaynaklanan ve kendisine gerekli olan ve olmayan ihtiyaç maddeleri konusunda bilinç düzeyi zayıf olursa kendisine hiç de lazım olmayan eşyaları alabiliyor ve gerçek ihtiyaçlarına sıra bile gelmiyor çoğu zaman. Dolayısıyla son yıllarda görünür olma beklentisi insanların kendi kendisini yoksul bırakmasının en önemli nedeni olduğunu düşünüyorum. Örneğin; 10 TL geliri varken 20 TL harcama kültürü olan bir insan, kişisel harcamalarındaki aradaki boşluk doldurulamadığı için kendi kendisini bilinçsizce yoksullaştırabiliyor. Üzülerek söyleyim, son yıllarda kendi bütçesini yapamayan ve tasarruf kültürü olmayan bir yapımız ortaya çıktı. Herkes her şeyi yapmak istiyor ancak herkesin her şeyi yapabilecek asgari bir geliri yok. Bana göre; ihtiyaçlarımızı doğru tespit edememiş olmamızın yanı sıra bir de kendimiz için değil başkaları görsün diye yaşıyor olmamız bizi yoksul bırakıyor. Ne yazık ki çoğu zaman ayağımızı yorganımıza göre uzatmıyoruz. Tasarruf kültürümüz neredeyse yok oldu. Dayanıyor kredi kartına, sonrasında ya evini ya arabasını satıyor ve sülale boyu mağdur oluyor. Derneğimizde yaptığımız eğitim programlarımızda veya sohbetlerimizde bu konuları her yönüyle uzun uzun konuşup değerlendiriyoruz."

"Bu başlıkta da akademik/entelektüel veya eylemsel herhangi bir çalışma şuan için yürütmüyoruz"

5.2.3. ÖZGÜR-DER ve Gelişme/Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 14. ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde ÖZGÜR-DER'in gelişme ve kalkınma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

ÖZGÜR-DER'in Gelişme ve Kalkınma Hakkı Analizi

Analiz: Özgür-Der'in çevre hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler, ortak bir görüş olarak Özgür-Der'in gelişme ve kalkınma hakkı başlığında doğrudan yürüttüğü bir iş birliği ve lobicilik faaliyeti yok. Ama

eğitim çalışmalarında ve okuma gruplarında ilmi ve entelektüel yönüyle bu konuların enine boyuna tartışıldığı ve konuya ilişkin bilgi sahibi olunduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Özgür-Der'in gelişme ve kalkınma hakkı başlığında öne çıkan faaliyeti; özellikler gençlerin sosyal, kültürel, bilimsel, sanatsal, sportif gelişimlerine katkı sunmak için yapılan programlardır. Yanı sıra bir insanın bütüncül gelişme ve kalkınma hakkının farkında olması için konferanslar, paneller, seminerler ve okuma grupları yapıldığı ve konuya ilişkin ilmi tartışmaların olduğu ifade edilmiştir. Küresel kapitalist kalkınmanın neden olduğu insan hakları ihlallerine karşı da ilkesel bir tutum sergilediklerini ve bu konuda; tersanelerde ve madenlerde çalışan işçilerin sosyal hakları ve iş güvenliği sorunlarına yönelik olarak eylemlerin ve basın açıklamalarının yapıldığını, maden ocaklarında çalışan işçilerin çalışma şartları, yaşam şartları, güvencesiz bir ortamda çalışmaları ve iş güvenliğinin olmaması gibi konu başlıklarında gündem oluşturdıklarını ve basın açıklamaları yaptıklarını ifade etmişlerdir. Geçmişte bu başlıkta özellikle asgari ücretle alakalı raporlar hazırladıklarını da söylemişlerdir. Gelişme ve kalkınma hakkı başlığında Özgür-Der'in paneller, seminerler ve okuma grupları aracılığıyla sürdürülebilir gelişme ve kalkınma ile birlikte modern köleliğin önüne geçmeye, bağımsız şekilde kendi ayakları üzerinde durabilmeye ve tüm bunların da yine ekonomik bir bağımsızlıktan geçtiğini idrak etmeye yönelik entelektüel çalışmalar yaptığı görülmektedir. Özgür-Der'in gelişme ve kalkınma hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Gelişme ve kalkınma hakkının devlet eliyle hayata geçirilmesi ve sosyal devlet ilkesinin uygulanıp uygulanmadığına dair kurumsal bir baskı unsuru olarak herhangi bir çalışmamız yok."

"Sosyal, kültürel, sanatsal, sportif eğitimlerle ilgili kamplar düzenleyerek gençlerin bu anlamda eğitilmesine katkı sunmak, destek sunmak, güzel bir vakit geçirme, diyalog kurma imkanları oluşturuluyor. Bu tür etkinlikler sayesinde gençlerle güzel bir diyalog kuruyoruz ve eğitsel gelişimlerine, bilgi, bilinç ve şahsiyet kazanmalarına katkı sunuyoruz."

"Bir bilinç oluşturmak ve bir farkındalık sağlamak için; basın açıklamaları, seminerler, eğitim programları gibi çalışmalar yapıyoruz."

"Konferanslarımızda, panellerimizde, seminerlerimizde ve okuma gruplarımızda bütüncül gelişme ve kalkınma hakkı konularını farklı boyutlarıyla ele alıyoruz ve tartışıyoruz."

"Gerçekten bize gösterilen yoksulluk gerçeğinin sadece maddi yönünü değil burada düşünsel ve ruhsal bir yoksulluğun da var olduğunu düşünüyoruz. Günümüz için bir

insan sadece maddi yoksulluktan kurtuldu ve özgürlüğüne kavuştu gibi sığ bir yaklaşıma sahip değiliz. Sosyo-ekonomik düzeyi çok iyi olan modern bir köleye dönüşmüş insanlar da var maalesef. Yani küresel kapitalizmin modern kölesi konumunda olan insanlar. Bu noktada özgür bir insandan nasıl söz edebiliriz? Bir insan eğer küresel tüketimin kölesi olmuşsa, kapitalizmin kölesi olmuşsa, adına çağdaş Batı medeniyeti denen ancak her türlü sapmayı insan hakları gören bir anlayışın kölesi olmuşsa zaten özgür bir insanın varlığından bahsedemeyiz. Oysaki gerçek özgür insan, aslında Allah'a hakiki manada kul olabilen insandır diye inanıyoruz. Çünkü yeryüzünde Allah'ın halifesi olan bir insan, kendisini Yaradan dışında hiçbir şeyin kölesi ve kulu olarak göremez, sadece Allah'ın kuludur. Kurumsal olarak bizim hayat felsefemiz ve insana bakış açımız tam olarak bu şekildedir."

"İslami bir değerlerden hareketle söyleyim: 'Komşusu açken tok yatan bizden değildir' diyor Peygamber Efendimiz yine 'işçiye alının teri' kurumadan emeğinin hakkını verin diye öğütüyor. Burada bir işçinin ve emekçinin hakkını normal yaşam standartlarında ve emeğini sömürmeden teslim etmemiz gerektiği vurgulanmaktadır. Yani modern kapitalizm, şuan maalesef bir kölelik düzeni vadediyor. Hani eskiden kölelik vardı ama köleye baktığımızda onun köle olduğunu anlayabiliyordunuz. Bugün kendisine özgürüm diyen modern insan profiline baktığımızda nelerin kölesi olduğunu kestiremiyorsunuz, asgari bir yaşam standardı var belki ama o vahşi kapitalizmin elinde deyim yerindeyse oyuncak olmuş durumdadır. Özgürlük öncelikle ruhsal ve zihinsel prangalardan kurtulmakla mümkündür diye düşünüyoruz. Bu özgürlük fikrinin de İslami bir düzen ile gerçekleşeceğine inanıyoruz. Yani hiçbir dünyevi sisteme, ideolojiye ve kişiye teslim olmadan yalnızca Allah'a teslimiyetle mümkün olacağını düşünüyoruz."

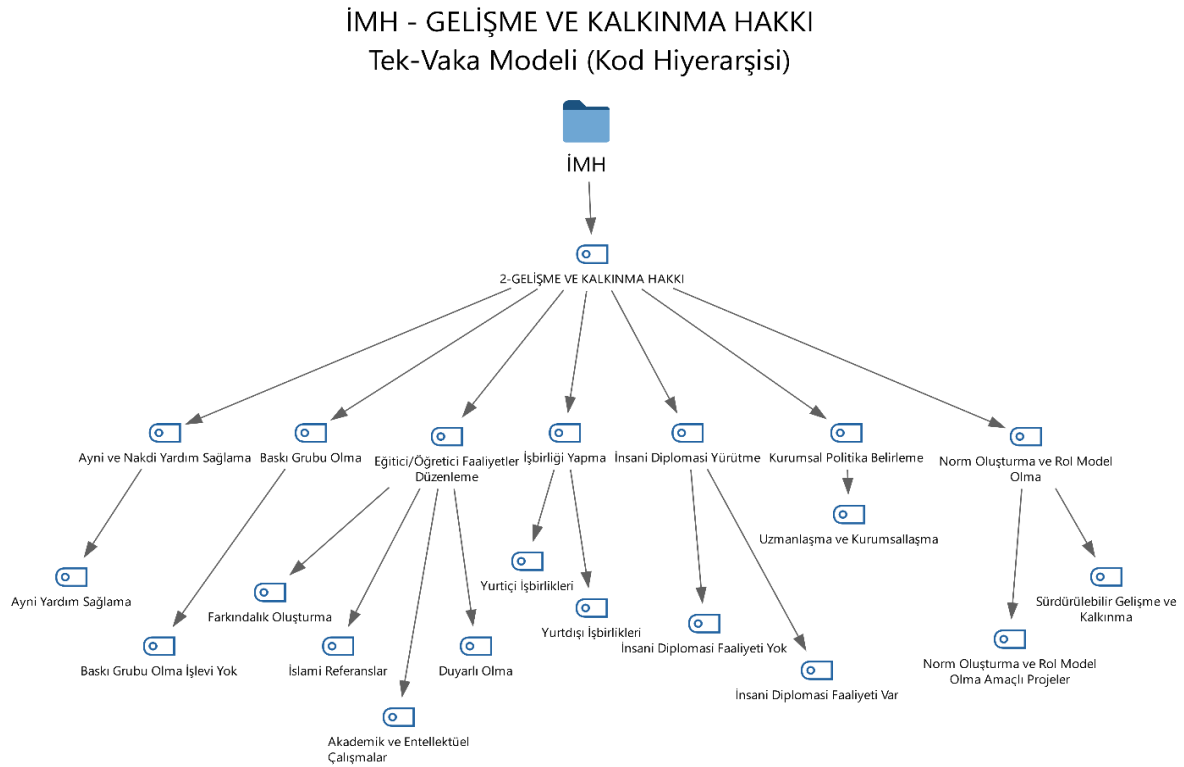
"Gelişme ve kalkınma hakkı başlığında doğrudan yürüttüğümüz bir iş birliği ve lobicilik faaliyetimiz yok. Ama eğitim çalışmalarımızda ve okuma gruplarımızda ilmi ve entelektüel yönüyle bu konuları enine boyuna tartışıyoruz ve konuya ilişkin bilgi sahibi oluyoruz. Ucuz iş gücü, insanları köle gibi çalıştırmayı istiyor. Batılı emperyalistler Afrika'dan insan gücünü alıyor veya oranın zenginliklerini alıyorlar. Irak'ı ve Afganistan'ı ve şimdi de Gazze'yi işgal ediyorlar. İşgal ettikleri yerlerin yeraltı ve yerüstü zenginliklerini sömürüyorlar. Neticede oraları bir sömürge ülkesi haline getiriyorlar. Afrika'da elmas ve altın çıkıyor ama nedense Afrika hala fakir bir ülke? İngilizler ve diğer Avrupa ülkeleri orayı sömürüyor. Bu da genel anlamda sömürgeci emperyalist güçlerin mantığından kaynaklı olarak onları köleleştirmek, onların kendi ayakları üzerinde durmasını engellemek, bağımsız olmasının önüne geçmek, özgür olmasını ve üretmesini istememek ve

sürekli bize bağımlı olsun gibi yaklaşım tarzlarına ilkesel olarak karşıyız ancak bu noktada uluslararası yürüttüğümüz herhangi bir iş birliği de henüz yok."

"Tersanelerde ve madenlerde çalışan işçilerin sosyal hakları ve iş güvenliği sorunlarına yönelik eylemlerimiz ve basın açıklamalarımız oldu. Mesela maden ocaklarında çalışan işçilerin göçük altında kalma ve çalışma şartları, yaşam şartları, güvencesiz bir ortamda çalışmaları ve iş güvenliğinin olmaması gibi konu başlıklarında gündem oluşturmak için basın açıklamaları yapıldı. Geçmişte bu noktada özellikle asgari ücretle alakalı raporlar hazırlandı. Günümüz şartlarında insan haklarının sağlanabilmesi için bu noktada bilinçlendirme etkinlikleri, eğitimler, seminerler ve basın açıklamaları düzenliyoruz. En temel insan haklarının sağlanması ve yeterli bir düzeye ulaşması için kurumsal çalışmalar yapıyoruz.

"Sürdürülebilir Gelişme ve Kalkınma ile birlikte köleşmenin önüne geçmeye, bağımsız şekilde kendi ayakları üzerinde durabilmeye ve tüm bunların da yine ekonomik bir bağımsızlıktan geçtiğini idrak etmeye yönelik entelektüel çalışmalarımız var. Panellerimiz, seminerlerimiz ve okuma gruplarımız kapsamında çalışmalar yapıyoruz. Ancak bu konuda henüz bir saha çalışmamız yok."

5.2.4. İMH ve Gelişme/Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 15. İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İMH'nin Gelişme ve Kalkınma Hakkı Analizi

Analiz: İMH'nin çevre hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkına yönelik olarak genel anlamda şu bilgiler görüşülen beş il için de ortak. İMH'nin bir alt oluşumu olan Girişimci İşadamları Vakfı (GİV) gibi kuruluşlarda yer alan işverenlerin, işyerlerinde asgari ücret değil de insani ücret çalışmasını Türkiye geneline yaymak gibi bir hedefe sahip olduğunu söylemektedir. Nitekim İMH'nin kurumsal olarak bu noktada şöyle düşündüğünü beyan etmektedir: *“Kapitalist piyasanın getirmiş olduğu şartlar mutlaka bir rekabete neden olmaktadır. Burada, işverenler olarak sürekli kârın maksimizasyonu için yani en çok ben kazanayım diye değil, kazandığını belli şartlarda çalışanlarıyla paylaşabilme kültürünün yaygınlaştırılması gerektiğine inanıyoruz.”* Bu bağlamda İMH, ulusal ölçekte Karzı Hasen Vakfı'nı kurmuştur. Bu vakıf aracılığıyla nakit akışı bozulmuş iş yerlerine, işverenlere ve çalışanlara yönelik bazı ekonomik destekler sağlanmıştır. Bu sistem ekonomik dayanışmayı tesis ederek küresel ekonomik darboğazların aşılmasında önemli bir rol oynamıştır. İMH'nin tüm bu faaliyetleri yaparken temel motivasyonunun; “sosyal sorumluluktan” değil “ilahi sorumluluktan” kaynaklandığını vurgulaması diğer haklarda olduğu gelişme ve kalkınma hakkı başlığında da İslami referanslardan ilham aldığını göstermektedir.

İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkı başlığında Afrika özelinde yürüttüğü bazı projeleri var ve bunlar sadece saha yardım projeleri değil meslek edindirme kursları gibi sürdürülebilir projeler aynı zamanda. Nitekim o bölgelerde endüstri yeterince gelişmiş değil. Örneğin Uganda'da bir meslek lisesi açma hedefleri var. O okulda temel birkaç mesleğin eğitimini vermek ve böylece o ülkenin gelişme ve kalkınma hakkına katkı sunmak istediklerini ifade ettiler. İMH olarak bir taraftan su kuyusu açarken diğer taraftan da meslek

kursları, ibadethane gibi sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılamaya çalıştıklarını söylediler. İMH olarak, Uluslararası ‘‘Asya ve Afrika İşbirliği Teşkilatı’’nın Türkiye’deki tek sivil toplum temsilcisi olarak yer aldıklarını ve yaklaşık kırk ülkeden temsilcinin olduğu bu kuruluştaki Türkiye adına bir misyon üstlenerek küresel ölçekte dezavantajlı bölgelerin gelişip kalkınması için teşkilat içinde gerekli girişimlerde ve lobi faaliyetlerinde bulunduklarını vurgulamışlardır. Böylece İMH’nin uluslararası ölçekte görünür olmayı ve belli konularda misyon üstlenmeyi bir metot olarak tercih ettiği söylenebilir. İMH’nin gelişme ve kalkınma hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Afrika özelinde yürüttüğümüz bazı projelerimiz var bunlar sadece saha yardım projeleri değil meslek edindirme kursları gibi sürdürülebilir projeler de var. Nitekim o bölgelerde endüstri yeterince gelişmiş değil. Bizim burada artık çoktan terk ettiğimiz bazı teknolojik cihazlar orada çok önemli basit tamir işleri için kullanılabilir."

"Kurumsal tüm projelerimizde havayı, suyu, toprağı kirletmeme üzerine bir ilke kararımız var. Diyelim ki Suriye’de bir okul ya da briket ev yaptık, onları yaparken dedik ki, Hani böyle kupkuru briket evler olmasın burada çocuklar için bir oyun alanı da olsun, gerekirse iki tane konteynırdan mescit yapalım, bir tane kahvehane, bir tane kütüphane, bir tane kadınlar için toplanma merkezi gibi bir şey yapalım, insanlar gelsin sosyalleşsin ve sürdürülebilir bir yaşam alanı oluşturalım istiyoruz. Mahalle, sokak, park, bahçe, ev, yeşil alan esasında bunların hepsi İslam Medeniyeti’nin bize öğrettiğı Müslümanca yaşamın olmazsa olmaz bir parçası."

"Devletin görev alanına giren başlıklarda sorumluluklarını hayata geçirip geçirmediğıne dair bir denetim ve kontrol mekanizmamız mevcut değildir dolayısıyla bu konuda yasa yapıcı nezdinde baskı grubu olma işlevimiz de yoktur."

"Milli Eğitim bakanlığıyla proje bazlı genel protokol çerçevesinde çalışıyoruz ve okulları kullanıyoruz ve ihtiyaç oldukça proje kapsamında okulların alt yapısının imkanlarını kullanıyoruz. Yaz okullarında bizim Millî Eğitim Bakanlığı ya da İl Milli Eğitim Müdürlükleri ile yaptığımız bir çerçeve anlaşmamız var. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile de yurtlar, gençlik projeleri ve gençlik kampları kanalıyla müşterek çalışmalar yürütüyoruz. Gençlerimizin aile, inanç, tarih, kültür, sanat ve manevi değerlerini öğrenmesi, yaşadığı dünyayı anlamlandırması ve çevresel farkındalıklarının yükselmesi adına Gençlik Spor Bakanlığı tarafından kabul edilmiş farklı temalardaki projelerin uygulaması yapılmaktadır."

"Milli ve manevi değerler noktasındaki, insani değerler noktasındaki, tarih ve kültür bilincinin oluşması noktasındaki, hakkını hukukunu arama noktasındaki ve

sanatsal/estetik noktadaki gelişimlerine katkı sunarak ufkunun açılmasında olaylara daha farklı açılardan bakmasına yardımcı olmaya çalışmak adına sanat atölyelerinin açılması, gerek geleneksel enstrümanlar gerekse el sanatları insanın sadece karnını doyurup sırtını giydirmesinden ziyade daha estetik kaygılar taşımasını ve sanatsal incelikle dünyayı daha yaşanabilir hale getirmesini de arzu ediyoruz. Yine internette yayın yapan Medeniyet TV'miz, bu tür yeni medyayla alakalı işte video, kamera ve kurguyla alakalı birtakım kurs imkânları sağlıyor."

"Karzı Hasen Vakfı'nı oluşturmuş olmamızın temel motivasyonu da; geri ödeme imkanı var ama kısa süreli nakit akışı bozulmuş iş yerlerine, işverenlere ve çalışanlara yönelik bazı ekonomik desteklerin gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu sistem ekonomik dayanışmayı tesis ederek küresel ekonomik darboğazların aşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu noktada özellikle de şu hassasiyeti vurgulamak isterim: Bizim gibi camialar tüm bu faaliyetleri 'sosyal sorumluluktan' değil, 'ilahi sorumluluktan' dolayı hayata geçirmektedir."

"İMH'nin birçok yurdunda Asyalı ve Afrikalı öğrenciler kalmaktadır. Biz bu öğrencilere 'yabancı öğrenci' değil 'misafir öğrenci' demeyi tercih ediyoruz. Bu öğrencilere, en azından kendi ülkelerindeki yaşanan bu tarz dramalara ve problemlere yönelik bir farkındalık ve bir bilinç kazandırmaya çalışıyoruz. Mesela Gineli bir öğrenciye Fransa'yı doğrudan kötülemek ve Fransa şöyle yaptı, böyle yaptı demek yerine Fransızlar'ın Gine'de eğitimden ekonomiye, bilimden politikaya kadar ülkenin her kademesine nüfuz etmesini Raimondo Luraghi'nin 'Sömürgecilik Tarihi' kitabından okuma grupları oluşturarak anlatmaya çalışıyoruz ve artık yeni koloni politikalarının teritoryal bir yöntemle değil zihinsel, kültürel, inançsal ve insan kaynağına yönelik bir sömürü ile gerçekleştiğini paylaşıyoruz. Öğrencileri bu konularda bilinçlendirerek deyim yerindeyse akademik mentörlük yapıyoruz."

"Kurumsal prensiplerimiz gereği eşitsiz ve adil olmayan uluslararası iktisadi ilişkilerin her türlüüne karşıyız ancak uluslararası ölçekte egemenlik, bağımlılık ve sömürü düzeni gibi gayri insani ilişkileri engelleyecek iş birlikleri ve lobicilik faaliyetleri için gerekli olan kurumsal kapasiteye henüz sahip olamadık."

"Yaz okullarında bizim Millî Eğitim Bakanlığı ya da İl Milli Eğitim Müdürlükleri ile yaptığımız bir çerçeve anlaşmamız var. Orada kurumsal olarak, çocuklarımıza hem temel İslami şuur kazandırmaya çalışıyoruz hem de sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler organize ediyoruz. İMH olarak çok özel bir eğitim veriyoruz çocuklara, örneğin 'Hareket Spor Kulübü' sportif birtakım etkinlikler yapıyor. Ondan sonra diğer ihtisas kurumlarımızdan da destek veren, 'Enderun Özgün Eğitimciler Derneğimiz' eğitimcilerle öğrencileri bir araya getiriyor. Zaten bizim sloganımızda da nitelikli kurum, nitelikli insan ve nitelikli iş diye yıllardan beri söylediğimiz bir

başlık var. Dolayısıyla insanımızın gelişimini bu manada teşvik etmiş oluyoruz. Kurumsal kimliğimizde de yer aldığı gibi insana ve insanı insan yapan Medeniyetimize yapılan yatırımın en büyük yatırım olduğunu düşünüyoruz ve geleceğimizi imar edecek mimarların bu iki değer olduğunu düşünüyoruz."

"Afrika özelinde yürüttüğümüz bazı projelerimiz var ve bunlar sadece saha yardım projeleri değil meslek edindirme kursları gibi sürdürülebilir projeler de var. Nitekim o bölgelerde endüstri yeterince gelişmiş değil. Bizim burada artık çoktan terk ettiğimiz bazı teknolojik cihazlar orada çok önemli basit tamir işleri için kullanılabiliyor. Örneğin Uganda'da bir meslek lisesi açmak istiyoruz. O okulda temel birkaç mesleğin eğitimini vermek istiyoruz. Bu girişimimiz, gelişmeye ve kalkınmaya da vesile olur diye düşünüyoruz. Hani bir taraftan su kuyusu açarken diğer taraftan da meslek kursları, ibadethane gibi sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyoruz."

"Uluslararası 'Asya ve Afrika İşbirliği Teşkilatı' var. İnsan ve Medeniyet Hareketi olarak Türkiye'deki tek sivil toplum temsilcisi olarak bu teşkilatta yer alıyoruz. Yaklaşık kırkın üzerinde ülkeden temsilciler var biz de kurumsal olarak Türkiye adına bir misyon üstlenmiş durumdayız. Bu misyonla, küresel ölçekte dezavantajlı bölgelerin gelişip kalkınması için teşkilat içinde gerekli girişimlerde ve lobi faaliyetlerinde bulunuyoruz."

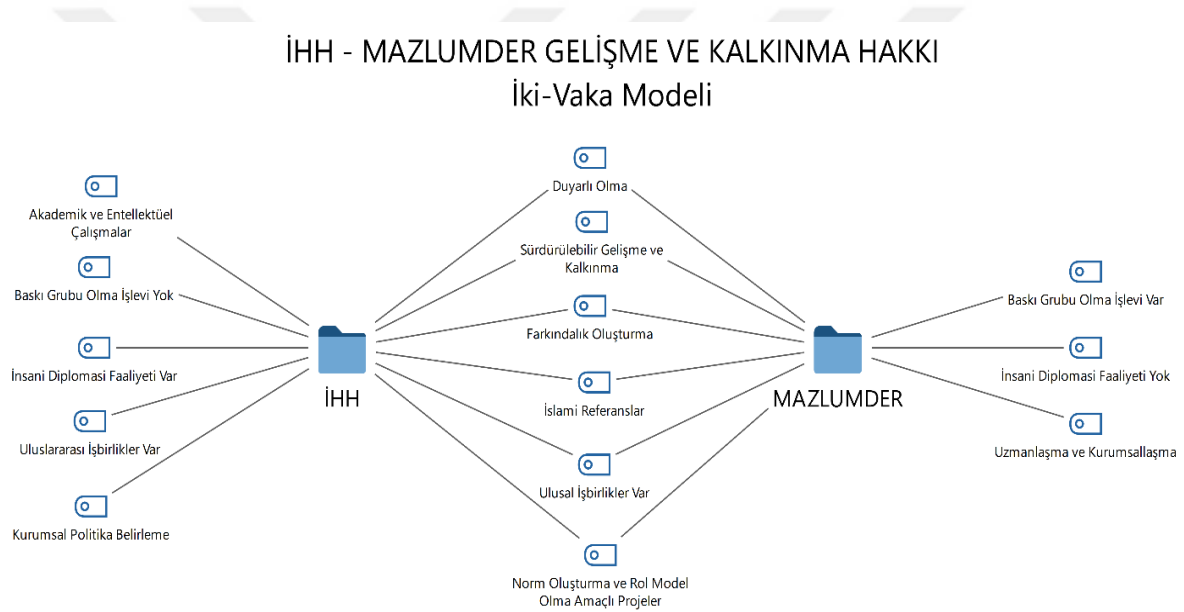
"Girişimci İşadamları Vakfı (GİV) gibi kardeş kuruluşlarımızda uygulanan asgari ücret değil, insani ücret çalışmasını yaygınlaştırmak gibi bir hedefe sahibiz. Kurumsal olarak bu noktada en azından şöyle düşünüyoruz: Kapitalist piyasanın getirmiş olduğu şartlar mutlaka bir rekabete neden olmaktadır. Burada, işverenler olarak sürekli kârın maksimizasyonu için yani en çok ben kazanayım diye değil, kazandığını belli şartlarda çalışanlarıyla paylaşabilme kültürünün yaygınlaştırılması gerektiğine inanıyoruz."

"Dernekte sığınmacıların ve mültecilerin kendi arasında örgütlenip tek ses olmaları ve kurumsal bir kimlikle haklarını savunmaları, toplumsal entegrasyon süreçlerine katılmaları, iş imkanlarından haberdar olmaları gibi kazanımlar sağlamaktadır. Sığınmacı ve mülteci karşıtlığı üzerinden popüler partiler ve siyasi görüşler aslında toplumun marjinal diyebileceğimiz ufak bir kitlesine hitap ediyorlar"

"Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik olarak yapmış olduğumuz projelerimizde, 'insan onuruna uygun yaşam şartları'nın sürdürülebilirliğini önemsiyoruz. Örneğin bir çocuğun kişisel ihtiyaçlarının giderilmesi, ikincisi ailenin üzerindeki bazı sosyal problemlerin çözülmesi ve iş imkânı sağlanması. Eğer aile ekonomik olarak desteklenirse burada aile içi huzur da oluşur. Çocuklar, eğitim hakkında mahrum kalmaz; baktığınız zaman aslında işsizlik artınca dalga dalga önce ailede

huzursuzluk başlıyor ve belki de aile dağılıyor, aile dağılınca çocukların geleceği mahvoluyor. O yüzden projenin bir ayağını da Girişimci İşadamları Vakfı (GİV) gibi kardeş kuruluşlarımızda uygulanan asgari ücret değil, insani ücret çalışmasını yaygınlaştırmak gibi bir hedefe sahibiz. Kurumsal olarak bu noktada en azından şöyle düşünüyoruz: Kapitalist piyasanın getirmiş olduğu şartlar mutlaka bir rekabete neden olmaktadır. Burada, işverenler olarak sürekli kârın maksimizasyonu için yani en çok ben kazanayım diye değil, kazandığını belli şartlarda çalışanlarıyla paylaşabilme kültürünün yaygınlaştırılması gerektiğine inanıyoruz."

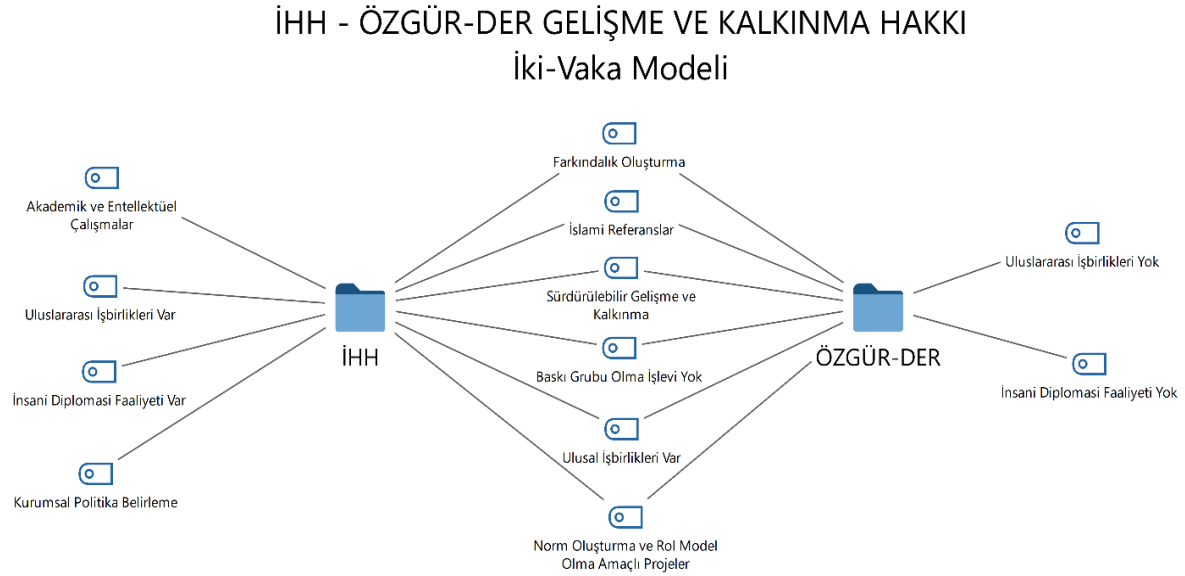
5.2.5. İncelenen 4 STK'nın Gelişme ve Kalkınma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

Şekil 16. İHH ve MAZLUMDER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve MAZLUMDER'in gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın da Mazlumder'in de gelişme ve kalkınma hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklı dağılım frekanslarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı hukuki haklar konusu olduğu için gelişme ve kalkınma hakkı konusunda yeterince uzmanlaşmadığı iki-vaka modelinden okunmaktadır, nitekim İHH'nın özellikle de ihtisaslaştığı alt birimleri aracılığıyla gelişme ve kalkınma hakkına ilişkin

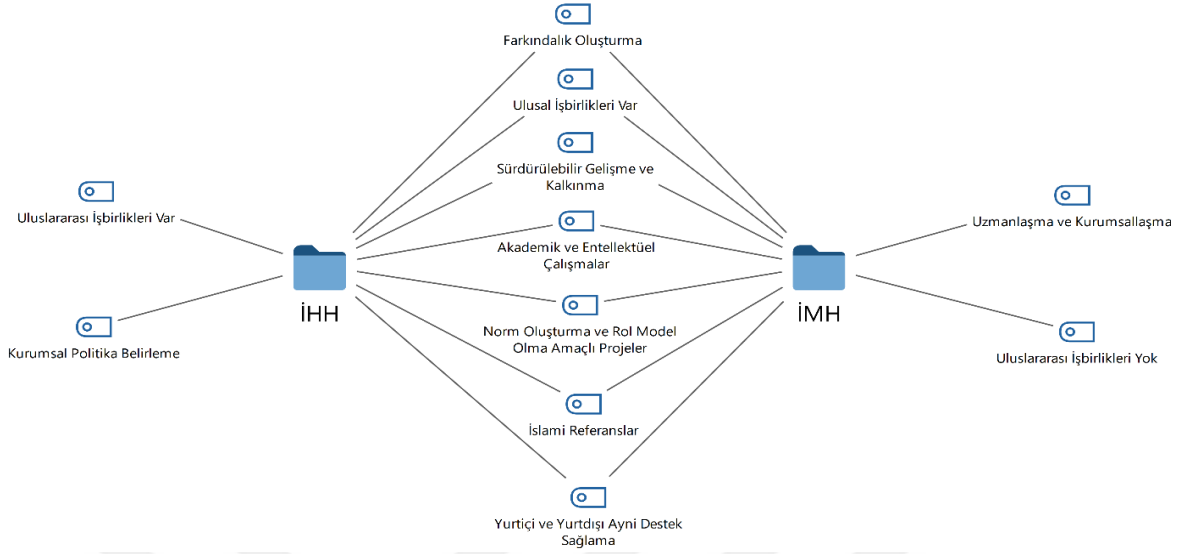
akademik/entelektüel çalışmalar, insani diplomasi, ulusal girişimler, kurumsal politika belirleme, norm oluşturma/rol model olma ve sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı da dahil bir çok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü ve İHH'nın gelişme ve kalkınma hakkı konusunda Mazlumder'den daha fazla profesyonelleştiği görülmektedir.

Şekil 17. İHH ve ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve ÖZGÜR-DER'in gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın da Özgür-Der'in de gelişme ve kalkınma hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında anlamlı bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Burada şunu eklemekte de fayda var: İlgili STK'ların kesişme kümesindeki faaliyet başlıklarına ilişkin benimsedikleri metot birbirinden farklı şekillerde olabilir. Örneğin sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı her iki STK'nın iki-vaka modelinde ortak bir başlık olarak yer alsa da İHH'nın sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı için uyguladığı saha projeleri pratik bir çalışmaya karşılık gelirken, Özgür-Der'in sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı için akademik ve entelektüel düzeyde farkındalık oluşturmak adına yaptığı çalışmalar teorik bir çalışmaya örneklik oluşturur. Dolayısıyla her iki çalışma da neticede sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı başlığı altında yer alıyor olsa da farklı bir yöntemle hayata geçirilmektedir.

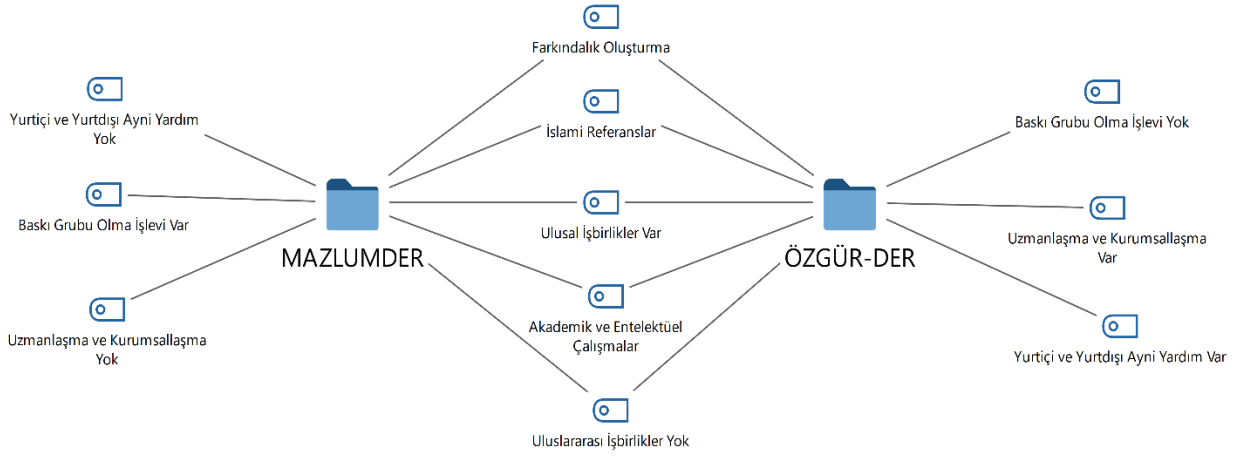
İHH - İMH GELİŞME VE KALKINMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 18. İHH ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında gelişme ve kalkınma hakkı için kesişen çalışma alanlarının dışında İHH'nın ve İMH'nin faaliyetlerinin dengeli şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve dikkat çekici olan ise, “sürdürülebilir gelişme ve kalkınma” başlığıdır; çünkü “sürdürülebilirlik” kavramının insan hakları başlığında kullanılması çok güncel ve evrensel bir yaklaşımdır.

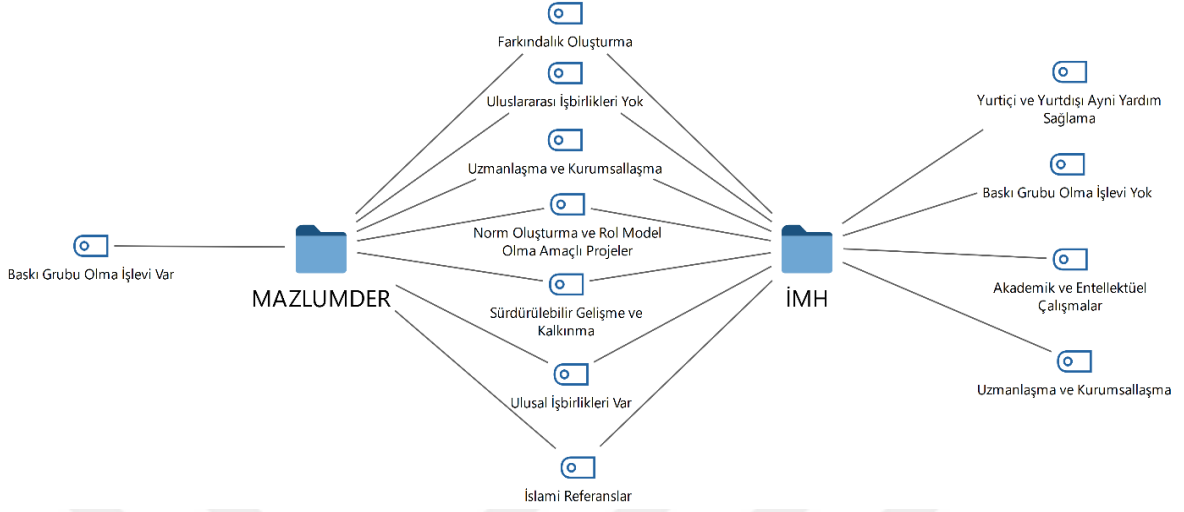
MAZLUMDER - ÖZGÜR-DER GELİŞME VE KALKINMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 19. MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve ÖZGÜR-DER’in gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında gelişme ve kalkınma hakkı başlığında Mazlumder’in ve Özgür-Der’in dengeli bir dağılımla çalışma yürüttükleri anlaşılmaktadır. Diğer STK’larda olduğu gibi Mazlumder’in ve Özgür-Der’in de kesişim kümesinde “İslami referanslar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. Mazlumder’in ve Özgür-Der’in kesişim kümesinde “sürdürülebilir gelişme ve kalkınma başlığının” da yer aldığı görülmektedir; çünkü “sürdürülebilirlik” kavramının insan hakları başlığında kullanılması çok güncel ve evrensel bir yaklaşımdır. Gelişme ve kalkınma hakkı başlığında Mazlumder’in ve Özgür-Der’in farklı başlıklarda da olsa faaliyet sayılarının birbirine eşit olduğu görülmektedir.

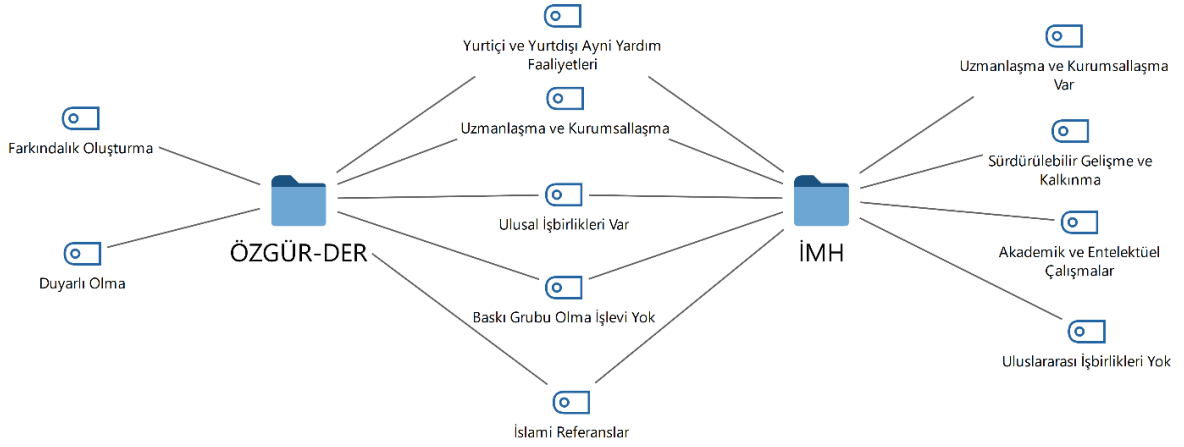
MAZLUMDER - İMH GELİŞME VE KALKINMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 20. MAZLUMDER ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve İMH’nin gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında gelişme ve kalkınma hakkı başlığında İMH’nin faaliyet başlıklarının Mazlumder’den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Diğer STK’larda olduğu gibi Mazlumder’in ve İMH’nin de kesişim kümesinde “İslami referanslar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında Mazlumder’in İMH’den ayrılan tek çalışma başlığının ise, baskı grubu olma işlevinin varlığıdır.

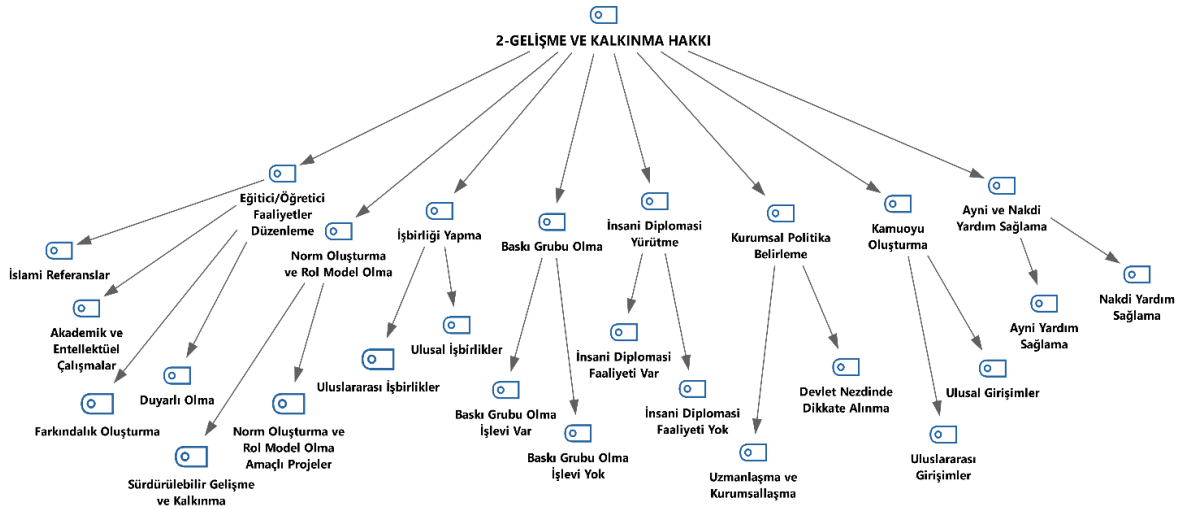
ÖZGÜR-DER - İMH GELİŞME VE KALKINMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 21. ÖZGÜR-DER ve İMH Gelişme ve Kalkınma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: ÖZGÜR-DER'in ve İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da gelişme ve kalkınma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Gelişme ve kalkınma hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında gelişme ve kalkınma hakkı başlığında İMH'nin faaliyet başlıklarının Özgür-Der'den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Diğer STK'larda olduğu gibi Özgür-Der'in ve İMH'nin de kesişim kümesinde "İslami referanslar" önemli bir yere karşılık gelmektedir. Yine kesişim kümesinde; yurtiçi ve yurtdışı aynı yardım faaliyetleri, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, ulusal iş birlikleri ve baskı grubu olmamak gibi başlıklar yer almaktadır. İki-vaka modeline bakıldığında gelişme ve kalkınma hakkı başlığında Özgür-Der'i İMH'den ayıran iki çalışma başlığı ise; farkındalık oluşturma ve duyarlı olma ile sınırlı kalmıştır.

Hiyerarşik Kod - Alt Kod Modeli

Şekil 22. 4 STK'nın Gelişme ve Kalkınma Hakkı Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER ve İMH’nin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeline göre; gelişme ve kalkınma hakkı ana başlığı altında yer alan sekiz alt başlık ve onların da altında yer alan toplam 18 başlıkta gelişme ve kalkınma faaliyeti yürüttükleri görülmüştür. Yukarıda, hangi STK’nın hangi başlıkta ve ne oranda faaliyet yürüttüğüne daha önce değinildiği için hiyerarşik kod – alt kod modeli için yeni bir incelemeye ihtiyaç duyulmamıştır.

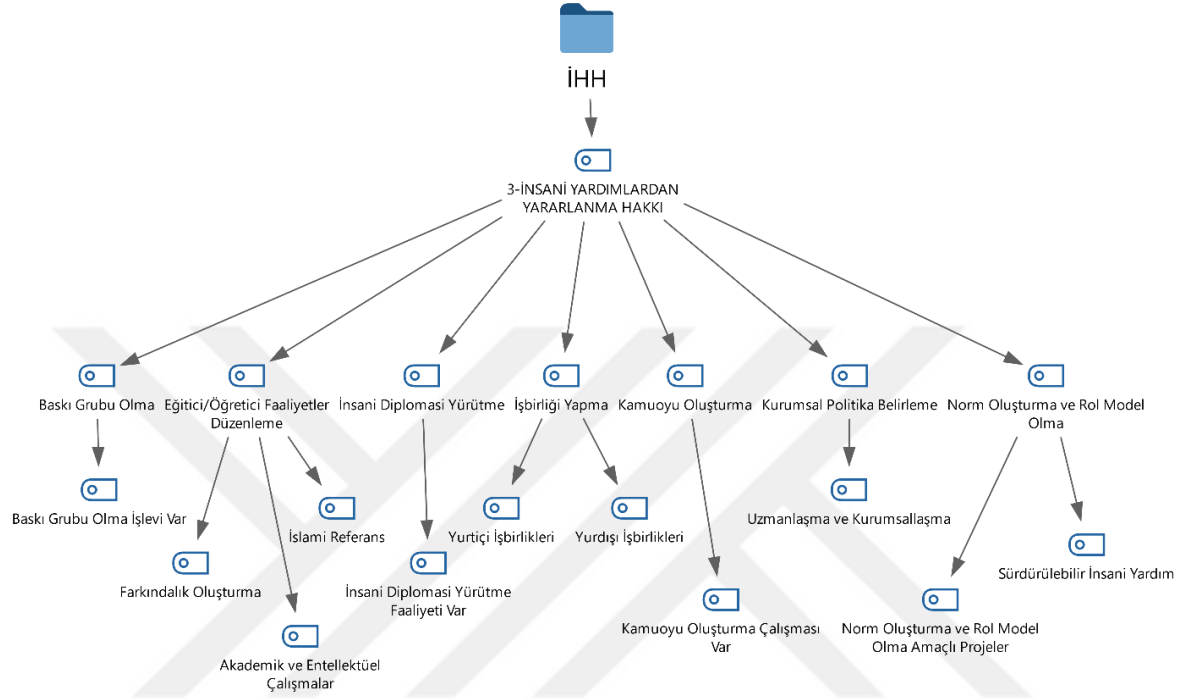
5.3. İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu

Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları

Bu başlıkta İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER VE İMH'nin insani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. İlgili STK'ların mülakat sorularına verdikleri bilgiler ışığında maxqda programı ile hazırlanmış şekiller ve o şekillerde yer alan bulguların çözümlenmesi ve analiz edilmesiyle ulaşılan yorumlar paylaşılmıştır. Ayrıca ilgili STK'ların, konu başlığına uygun mülakat sorularına verdikleri cevapların bazılarına yer verilmiştir.

5.3.1. İHH ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

İHH - İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi)

Şekil 23. İHH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İHH'nın İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Analizi

Analiz: İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de

İHH'nın insani yardımlar konusunda küresel bir rol modellik ortaya koyduğunu; çünkü birçok insani yardım başlığında ilklere öncülük eden bir STK olduklarının altını çizmişlerdir. İnsani yardım başlığından farklı alanlarda ihtisaslaşan İHH, yardıma ihtiyaç duyulan birçok alan için alt birimler kurarak her başlıkta ihtisaslaşmış kurumsal bir yapı oluşturmak istemiştir. Örneğin; Su Kuyusu Derneği, Yetim Vakfı, İnsani Hayat Derneği, Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEP), Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, İnsani Diplomasi Birimi (İNSAMER) şeklinde kendi çalışma başlığında uzmanlaşmış birimler oluşturmuştur. İHH, insani yardım çalışmalarını 1.500'e yakın personeliyle dünyanın 123 ülkesinde devam ettirmekte ve bu ülkelerde 300'den fazla bölgesel partnerle çalışmaktadır. İHH, dünyada partner kurum sistemiyle çalışan bir STK'dır. Dolayısıyla insani yardım çalışmalarında İHH'nın kurumsal kapasite, uluslararası tanınırlık ve uzmanlaşma gibi konu başlıklarında önemli bir mesafe katettiği anlaşılmaktadır.

İHH'nın ulusal ve uluslararası ölçekte özgün bir 'insani yardım modeli' oluşturduğu söylenebilir. Nitekim, kurumsal kimlik olarak kendilerinin de insani yardım konusunda norm oluşturan ve rol model olan çalışmalarına öncülük ettiklerini düşünüyorlar ve birlikte çalıştıkları diğer kuruluşlarla da bu birikimi paylaştıklarını beyan ediyorlar. Evrensel ölçekte ideal insani yardım modelinin kurumsallaşp yaygınlaşması konusunda diğer kuruluşlara da örneklik teşkil ettiklerini ve insanlık onuruna saygısı olan, dil, din, ırk, renk ve coğrafya ayrımı yapmadan sürdürülebilir bir insani yardım modelini hayata geçirdiklerini ifade ediyorlar.

“İHH eşittir yetim” şeklinde nitelendirildiklerini vurgulayan İHH, Türkiye genelinde Millî Eğitim Bakanlığı ile yaptığı bir protokol kapsamında; “her sınıfın yetim bir kardeşi var” projesini uzun yıllar devam ettirmiş şimdi ise o projeyi yeni bir isimle “iyilikte yarışan sınıflar” olarak değiştirmiştir. İHH, Yetim Vakfı aracılığıyla dünya genelinde yaklaşık 130 bine yakın yetime aylık düzenli yardım yapıyor. Binlerce yetimi okutuyor. İslami öğretilerde yetime yardımın teşvik edilmiş olması da hem İHH'nın hem de diğer STK'ların yetimler konusunda özel bir başlık açmalarının en önemli motivasyon unsuru olmuştur.

İHH'da sürdürülebilir bir yardım modelinin uygulandığına tanık oluyoruz. Örneğin bir yetimhanenin etrafındaki bahçeler de satıl alınıyor ve iklim şartları uygunsa o coğrafyaya uygun ürünler yetiştiriliyor. Zeytin ekildiyse eğer hasadı yapıldıktan sonra oradan üretilen

zeytinyağı ve satılan zeytinlerle hem yetimhanenin giderleri karşılanmış oluyor hem de çevreci bir projeye insani bir yardım faaliyeti finanse edilmiş oluyor. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Düzenli olarak ve dönemsel bazda değerlendirdiğimizde iki milyon yetim çocuğa ulaştığımızı görüyoruz ve yetim çalışması bizim en önemsedığımız en çok üzerinde durduğumuz çalışmalardan birisi aslında. Yani, 'İHH eşittir yetim' desek abartmış olmayız. Nitekim Türkiye genelinde Millî Eğitim Bakanlığı ile yaptığı bir protokol kapsamında; 'her sınıfın yetim bir kardeşi var' projesini uzun yıllar devam ettirdik şimdi ise o projeyi yeni bir isimle 'iyilikte yarışan sınıflar' olarak değiştirdik. İçerik çok değişmedi ama ismini yeniledik. Yetim Vakfı diye bir yan kuruluşumuz var ve sadece yetimlerle ilgilensin diye kurulmuştu. Mesela yetimler konusu İHH'nın en büyük çalışma alanlarından bir tanesidir. İHH, dünya genelinde yaklaşık 130 bine yakın yetime aylık düzenli yardım yapıyor. Binlerce yetimi okutuyor. Bu konuda hayata geçirdiği projeler tam bir devrimdir. Çünkü toplumun en savunmasız kesimi yetim çocukların yani babadan yoksun ve bazen hem anne hem de babadan yoksun çocuklardır. Yetim çocukların savunmasızlığı en önemli motivasyonlardan bir tanesi, ikincisi tabii inancımızla ilgili motivasyonlar. Yani yetime yardımın teşvik edilmiş olması ve Peygamberimizin vermiş olduğu müjdeler bu konuda insani yardıma en muhtaç kim diye baktığınızda karşınızda yetim çocuklar çıkıyor. Dolayısıyla önceliğin onlardan başlaması bizim açımızdan gayet normal."

"Göçmenlerin kimlik sorunu varsa bunu göç idaresi müdürlükleri ile görüşüp gerekirse sosyal baskı kurup konuyla ilgili harekete geçmeleri gerektiğine dair hem yerel düzeyde hem de ulusal düzeyde organizasyonlar yapıyoruz. Türkiye'deki göçmen çocukların ailelerine ekonomik katkı için 14-15 yaşından itibaren çalışmaya mecbur bırakılması ve okul dışı kalmasını önlemek için aileleri ile görüştük. Biz bu çocukların eğitim masraflarını karşılayalım. Size de belli bir oranda yardım yapalım. Bu çocuk okusun teklifinde bulunuyoruz. Onlarca çocuğu bu şekilde okulla buluşturduk."

"Sivil Toplum Kuruluşları Türkiye'de yetimhane açamaz çünkü Türkiye'de yetimhaneleri sadece devlet eliyle bakanlık açabilir. Yani Türkiye'de bu alan daha çok devletin kontrol ettiği bir alan olduğu için üzücüdür. Örneğin, Türkiye'de suça sürüklenen çocuklara ilişkin özel bir çalışma yapamıyoruz ama diğer ülke ve bölgelerde özellikle de Afrika'da suça sürüklenen çocuklarla ilgili çalışmalar yürütüyoruz. "Türkiye'de özel olarak bağımlı çocuklarla ilgili şu an 'İnsani Hayat Derneği' isminde yeni bir derneğimiz var ve onlarca bağımlı gençle ilgileniyoruz."

Onlara gerek bilinçlendirme çalışmaları gerekse onların o illetten kurtulmaları noktasında çalışmalar yürütüyoruz."

"Eğitim, sosyal, acil yardım, sağlık, kültür, bilinçlendirme gibi hemen hemen tüm başlıklarda faaliyetlerimiz var. Bir insanın derdinin ne olduğunu yani isteklerine göre değil de kurumsal olarak yaptığımız tespitlere göre yardım çalışmalarını yapmak için kapımıza gelen ihtiyaç sahibini önce bir karşılarız ve derdini anlarız ve sonra kategorize ederiz. Bu bir engelli midir, hasta mıdır, psikolojik sorunları olan birisi midir, madde bağımlısı mıdır, bir yetim midir diye sınıflandırmasını yaparız. Bu sınıflandırma üzerinden yani bir engelliye yönelik yardım çalışmalarımızla bir dul ve yetime yönelik yardım çalışmalarımız aynı kapsamda olmuyor."

"Gıda güvenliği, yetersiz beslenme ve sağlıklı gıdaya ulaşılması gibi konularda düzenli hazırladığımız raporlarımız var. Saha çalışmalarımızı bu raporlarda yer alan verilere göre şekillendiriyoruz. Nitekim bir ülkeye yardım yapılacaksa önce o ülkenin neye ihtiyacı olduğuna dair bilgi topluyoruz yani yerinde tespit yapıyoruz. Sonrasında o ülkenin temiz suya mı, ulaşımına mı, acil gıda yardımına mı yoksa sağlıklı gıdaya mı ihtiyacı var öncelikle durum tespiti yapıyoruz sonra da ihtiyaca göre yardımlarımızı yapıyoruz."

"Nitekim temel insani yardımlara ulaşma konusu, çalıştığımız bölgelerde ülkemize göre çok daha ciddi bir sorun. Kadının daha bağımsız bir birey sayılmadığı, çocuğun birey sayılmadığı, ataerkilliğin katı kurallarla ve sert kalıplarda yaşandığı. Ya da işte çarpık aile ilişkilerinin yoğun olduğu insanların temel haklarına erişemediği bölgelerde çok yoğun şekilde çalışıyoruz ve buralarda yaptığımız çalışmalarda, ülkemizdeki mevcut sorunlarla aralarında çok daha derin uçurumlar olduğunu fark ediyoruz. Bir örnek vermek istiyorum: Öyle ülkelerde çalıştık ki gidip muhalefetteki bir partiden aday olmanız bile, gece evinizden alınıp infaz edilmeniz için yeterli bir sebep olabilmektedir."

"İnsani yardım çalışmalarımızı 1.500'e yakın personelimize dünyanın yaklaşık 130 ülkesinde sürdürmekteyiz. Bu ülkelerde 300'den fazla bölgesel partnerle çalışıyoruz. İHH, dünyada partner kurum sistemiyle çalışan bir STK'dır. Yani her ülkede bizimle aynı minvalde düşünen bizle aynı hassasiyetlere sahip partner kuruluşlarımızla ortak çalışmalar yürütüyoruz. Bunlar o ülkelerin yerli insanları. Biz Türkiye'den ve dünyanın diğer bölgelerinden edindiğimiz tecrübeleri bu insanlarla karşılıksız paylaşıyoruz. Onun için sorularınızı cevaplarken bazı soruları Türkiye özelinde cevaplarken bazı soruları uluslararası ölçekte cevaplamak zorunda kalıyoruz. Örneğin bir dönem deprem felaketi yaşayan Haiti'ye kadar arama-kurtarma için gittik. Siz şimdi arama kurtarma yaparken enkazın başına gelip o kişinin dinini sormuyorsunuz. Kurtardığınız insanın inancı nedir, ırkı nedir, rengi nedir, mezhebi

nedir hiçbir şeyini sormuyorsunuz ve sadece onu kurtarmaya odaklanıyorsunuz. Ondan sonra çadırlarda yerleşmiş o insanlara gıda dağıtırken yalnızca ihtiyaç sahibi olup olmadığına bakıyorsunuz özetle kimsenin kimliğine bakmadan insani yardımda bulunuyoruz."

"Kur'an-ı Kerim'de de geçtiği gibi ekinlerin ve neslin bozulması meselesi var. Aslında büyük sorun, sağlıklı gıdalar insanın sadece fiziksel sağlığını değil insanın doğasına yani fitratına ve mental yapısına kadar tamamen yok edici bir yanı da var. Bu bakımdan sağlıklı gıdalar, insanları bütüncül anlamda felç eden bir noktaya ulaşmıştır."

"İş birliğine kapalı olmamız kendi varoluş gerekçemizi reddetmek anlamına gelirdi. Örneğin, 'Uluslararası Gönüllü Kuruluşlar Konseyi' üyesiyiz. 'Dünya Su Konseyi'ne üyelik gerçekleştirdik. İnsan hakları bağlamında bir insani yardım politikası yürütüyoruz ama öte yandan İslami referanslı olmamızdan dolayı İslam ülkeleri özellikle de Müslüman toplumları öncelediğimiz bir durum da söz konusu diyebiliriz; çünkü savaş, yoksulluk ve insani krizler genel olarak Müslüman coğrafyalarda yaşanmakta. Örneğin, Afrika'ya sınırlı bir bütçeyle gidiyorsunuz işte 10.000.000 dolarınız var. Şimdi bu 10.000.000 doları tasadduk ederken öncelik sıralaması yapmanız gerekiyor. Bu konuda en fakir yerlere bakıyorsunuz ve fakir yerler de genelde Müslümanların yaşadığı bölgeler oluyor. İster istemez bu anlamda din kardeşliği de belli bir motivasyon unsuru haline gelebiliyor. İşte Kamerun'a gitmişsiniz, Kamerun'da ben sadece Müslümanlara yardım yapacağım diye bir hedefle gitmiyoruz zaten. Nasıl deprem bölgesinde olamıyorsa hiçbir yerde olamaz. Haiti'nin yüzde yüzü mesela Hristiyan olan bir ülke. İşte Ukraynalı mülteciler hem Tatar kökenli Müslümanlara hem de Hristiyanlara yardım yapıyorsunuz. Bu anlamda insani yardımlarda herhangi bir ayırım söz konusu değildir; çünkü mazlumun dili, dini ve kimliği olmaz."

"Yetimler konusunda kurumsal bir ağ oluşturduk ve 'yetim sponsorluğu' isminde yeni bir sistem geliştirdik. Her ay isteyen kişi istediği bir yetime yardım edebiliyor. Düşünün yani o yetimin masraflarını karşılayarak o yetimi büyütüyor. 18 yaşına kadar bu yetimin masraflarının çoğunluğu karşılanıyor. Dolayısıyla yetimler konusunda bir devrim yaptık. Daha önceki dönemlerde yetimlere yardım süreklilik arz eden bir konu değilken şuan insanların düzenli ödemeler yaptığı bir bağış modeli geliştirdik."

"Dünyanın farklı bölgelerinde bizzat kurduğumuz ve insan kaynağı da sağladığımız hastaneler ve klinikler var. Dolayısıyla bunlarla ilgili aynı ve nakdi destek sağlıyoruz; çünkü bu hizmetleri sunduktan sonra onların sürdürülebilirliği için de ödenek ayırıyoruz. Nitekim temel bir insan hakkı olan sağlık hizmetinden yoksun

kalınmaması adına ana faaliyet alanlarımızdan bir tanesini de ‘‘sağlık yardımları’’ olarak belirlemiştik.”

“Pattani diye bir bölge var Tayland’da ve Pattani inanç olarak Müslüman bir bölge. Tayland halkı ise daha çok Zen Budist ve sürekli çatışmaların olduğu bir bölge. Bu çatışmalarda erkekleri infaz etmek Tayland ordusunun bilinçli şekilde tercih ettiği bir yöntem ve bu yüzden çok sayıda yetim çocuk var. Daha üzücü olan ise; bölgede Çin kökenli organ mafyaları var ve bu yetim çocukları kaçırıp organlarını satıyorlar. Bu bölgede açtığınız bir yetimhane sayesinde onlarca çocuğun o mafyaların eline düşmesini engelliyorsunuz. Bir gelecek için mesela orada okuyan çocuklar artık doktor olmaya başlamışlar. Onun için genelde çocuklar özelde ise mülteci ve yetim çocuklar konusu çalışmalarımızda önemli bir yere karşılık gelmektedir.”

“Mağdur olan insanların acil ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra olası bir çatışma, kriz ve savaş durumuna karşı dünya kamuoyunun bilgilendirilmesi, krizleri önleyici faaliyetlerin yürütülmesi, İHH’nın insani yardım çalışmalarının temelinde yer almaktadır. Yine insani yardım başlığı altında ve bilinçlenme noktasında onlarca okul, kültürel/inançsal yardım konusunda yüzlerce cami kurmuş, Kur’an Kursu ve medreseler açmışız.”

“Sürdürülebilir bir yardım modeli uyguluyoruz. Örneğin bir yetimhanenin etrafındaki bahçeleri de satıl alıyoruz ve iklim şartları uygunsa o coğrafyaya uygun ürünler üretiyoruz. Zeytin ektiysek eğer onunla ilgileniyoruz ve sonrasında zeytin hasadı yapılıyor. Oradan üretilen zeytinyağı ve satılan zeytinlerle hem yetimhanenin giderleri karşılanmış oluyor hem de çevreci bir projeyle insani bir yardım faaliyeti finanse edilmiş oluyor. Bakın yüzlerce proje var, örneğin ben hemen birkaç tanesinden örnek vereyim: Hindistan’da mesela işsizlere sadece 100 dolarlık bir berber ekipmanı dağıttık. Hindistan’da tabi işsizlik, eğitimsizlik ve fakirlik herkesin malumu. Orada bakıyorsun insanlar yardıma muhtaç iş arıyor ama bulamıyor. Ne yapalım diye düşünürken aklımıza şu geldi; 1-2 saatlik kısa bir mesleki eğitime tabi tutarak tıraş etmeyi öğretiyorsunuz, orada çok da böyle Avrupalı tarzda kuaför olmanıza gerek yok. Yüzlerce kişi, mesela oradan berber olarak hayatlarına devam ettiler. Başta Afrika olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde meslek kursları açtık. Açe’de yaşanan tsunamiden sonra insanlar her şeylerini yitirdiler. Kıyı sahil kesiminde yaşayan bu insanlar neyle geçinecek balıkçılık, efendime söyleyeyim onlarca aileye işte balıkçı teknesi veriyorsunuz balıkçılık yapsınlar diye. Yine Filistinli mülteci dul kadınlara dikiş makinesi dağıttık ve işte onlar bir şeyler dikiyorlar ve onların diktiği bu ürünlerin satışı için de ayrı bir dükkân açıyoruz. Dul kadınlar için özellikle kendi geçimlerini temin etsinler diye.”

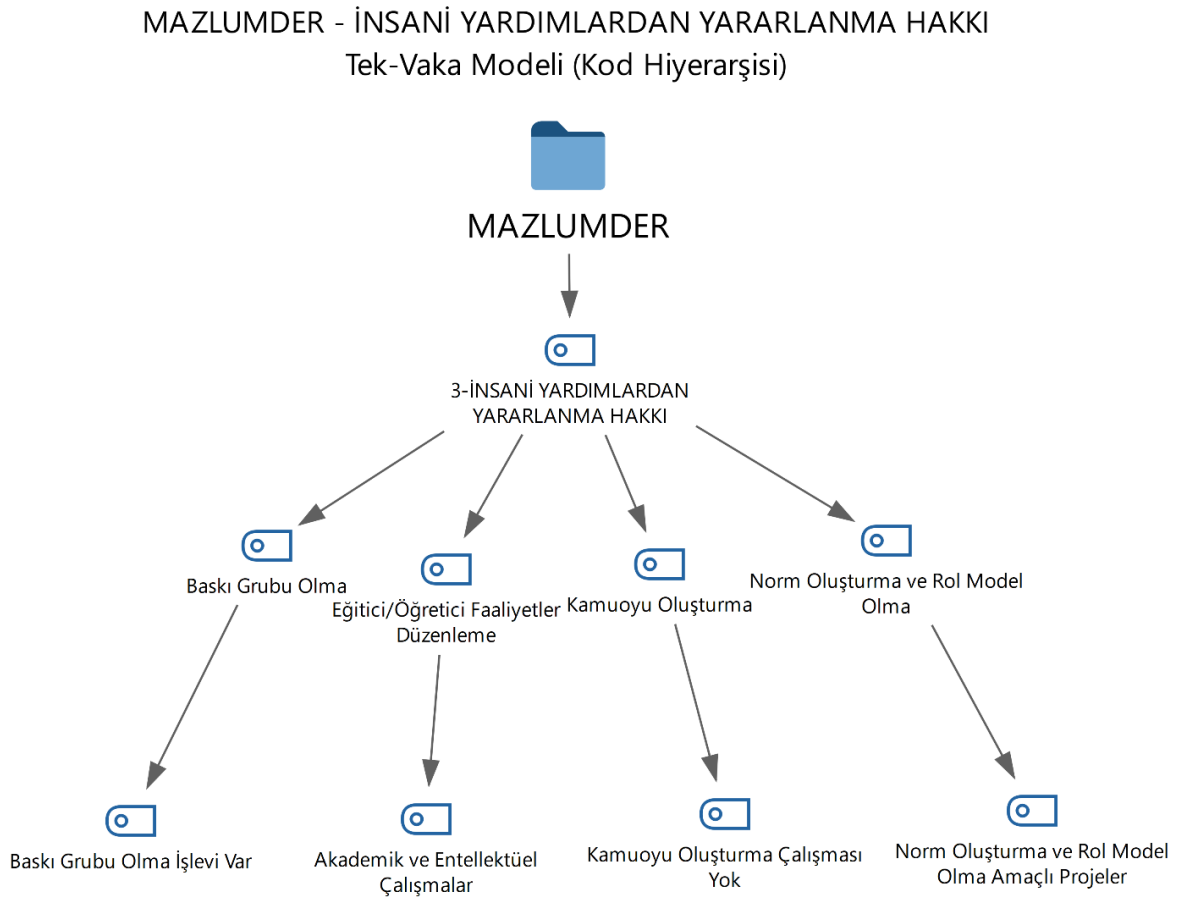
"Eşinden ayrılan, şiddet gören, zorla çalıştırılan, fuhşa sürüklenen kadınlara aynı ve nakdi yardımlarda bulunuyoruz. Ama bu insanlara aynı ve nakdi yardımlardan öte çok daha profesyonel, sistematik ve kurumsal bir desteğe ihtiyaçları olduğunu düşünüyoruz. Çünkü kadınla ilgili konuşmaya başladığınızda ilk yediğiniz damga işte feminist misin veya mor çatıcı mısın tarzı önyargılar ve ne yazık ki mesele tuhaf bir taraftirliğe indirgeniyor. Şahsım adına söylüyorum bu damgalamayı doğru bulmuyorum. Kurumsal kimlik olarak da kadın konusuna İslam noktayı nazarından bakıyoruz. Zira kadın, cinsiyet kimliğinden öte Allah'ın yarattığı eşrefi mahluk olan insan olması hasebiyle zaten kıymetli bir varlıktır. Yine İslam'ın anneliğe atfettiği özel anlam itibarıyla de anneler ve anne adayları da kıymetlidir. İHH olarak biz, cinsiyetçi bir bakışla kadını erkek üzerinden tanımlamıyoruz. Bu çarpık bakış açısını da tasvip etmiyoruz. Küresel kapitalist ve materyalist sistem şunun farkında, kadına nüfuz ettiğinizde hem çocuğa hem erkeğe nüfuz edeceğini biliyor. Nitekim İHH olarak, ailenin dönüşümünü erkekten değil kadından başlatıyoruz. Yani kadınlar, bağımsız ama sorumlu bir birey olarak fikriyle, duruşuyla, hayata dokunuşuyla çok kıymetli bizim için. Zira aynı şekilde kadını da erkeği de birbirine düşman etmeden birlikte korumamız gerektiğine inanıyoruz. Kadınlar konusundaki bakış açımızı kısaca bu şekilde özetleyebilirim."

"İHH'nin bir de hanımlar kolu var. İnsani diplomasi ve insani yardım konularında kadınlara özel bir başlık açıyoruz ve hanımlar birimi de bu hizmetleri organize ediyor. Özellikle de esir kadınlar için organize ettiğimiz 'vicdan konvoyu' kamuoyu oluşturma yönü çok güçlü oldu. Şuan farklı farklı ülkelerin ve grupların ellerinde esir bir sürü kadın var ve o kadınların kurtarılması için bir dizi insani diplomasi faaliyeti yürütüyoruz. İnsani diplomasi ile kurtarılan kadınlarla ilgili Suriye'de ve Bosna'da yaptığımız girişimleri tarihe kayıt düştüğümüz raporlarımız var. Sırplarla savaş sırasında tecavüze uğramış, toplumdan dışlanmış ve doğum yapmış olan kadınlarla da ayrıca özel olarak ilgileniyoruz. Mesela o kadınlarla ilgili sınırları açma ve bu kadınların rehabilite edilmesi ve çocukların büyütülmesi noktasında faaliyetlerimiz oldu. Olmaya da devam ediyor. Yine savaş bölgelerinde daha farklı mağduriyetler yaşayan kadınların esaretten kurtarılması, kaybolan çocukların bulunması ve içinde bulundukları dezavantajlı durumdan kurtarılması gibi konularda çok sayıda faaliyet yürütüyoruz."

"Özgün bir 'insani yardım modeli' oluşturduğumuzu düşünüyoruz. Yani biz insani yardım konusunda norm oluşturduğumuzu düşünüyoruz ve birlikte çalıştığımız diğer kuruluşlarla da bu birikimi paylaşıyoruz. Yani bunu bir kibirlenme olarak da yorumlamıyoruz ve bu özelliğimizle gurur duyuyoruz. İHH'nin insani yardımlar konusundaki alameti farikası: Kendi çalışma alanında ilkleri yapan bir kurum

olabilmek mesela Türkiye’de kurban ibadetinde kurbanı böyle milletin kendi kapısının önünde kesip akrabalara ve mahalleliye dağıttığı bir seremoninin ötesine taşıyarak küresel çapta bir insani yardım dayanışması haline getirdik. O klasik insani yardım algısı diyebileceğimiz; işte tespiti gittiği evde hane sahibine kızar gibi konuşan, yardım yaparken işte bir koli verip 30 post fotoğraf alan insanlara da denk geliyoruz. Onun için ideal insani yardım modelinin kurumsallaşp yaygınlaşması konusunda diğer kuruluşlara da örneklik teşkil ediyoruz. İnsanlık onuruna saygısı olan, dil, din, ırk, renk ve coğrafya ayrımı yapmadan sürdürülebilir bir insani yardım modeli oluşturduğumuza inanıyoruz."

5.3.2. MAZLUMDER ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı’na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 24. MAZLUMDER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde MAZLUMDER'in insani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

MAZLUMDER'in İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Analizi

Analiz: Mazlumder'in insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, Mazlumder'in insani yardımlar konusunda, siyasi ve hukuki boyutta destekler sağladığı görüşü hakimdir. Özellikle de şu ifade: *"Dezavantajlı gruplardan herhangi birinin yaşadığı bir haksızlık ve mağduriyet varsa ve bizden destek isterse kesinlikle kayıtsız kalmıyoruz ve hukuki destek sağlamaya çalışıyoruz."* Mazlumder'in nasıl bir insani yardım modeli takip ettiği, yukarıda aktarılan cümleden anlaşılabilir. Ayrıca Mazlumder, Türkiye'de 'geri gönderme merkezlerine' ziyaretler gerçekleştirip bu ziyaretleri raporlaştıran belki de tek sivil toplum kuruluşu olarak öne çıkmaktadır, yine sığınmacıların ve mültecilerin temel hak ve özgürlükleri için sergiledikleri hukuki mücadele, İslami referanslı STK'lar arasında özgün bir yere karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Mazlumder'in bu başlıkta yani sığınmacıların ve mültecilerin temel hak ve özgürlükleri konusunda gösterdiği insani yardım, ilgili tüm kurum ve kuruluşlar için bir norm oluşturduğu ve örneklik arz ettiği görülmektedir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"6 Şubat depreminden sonra Kahramanmaraş, Adana, Adıyaman, Hatay ve Gaziantep'e giderek yerinde tespitler yaptık ve raporlar hazırladık. Deprem raporlarımızı kamuoyu ile paylaştık. Doğal afetler noktasında kurumsal olarak fiili yardım faaliyetimiz yok ancak doğal afetlere ve etkilerine yönelik kurumsal raporlarımız var. Bu raporlarda olayın hukuki, siyasi ve sosyolojik birçok yönüne değinilmekte ve ilgili mercileri göreve davet ederek yasal sorumlulukları hatırlatılmaktadır."

"Dezavantajlı gruplardan herhangi birisinin yaşadığı bir haksızlık ve mağduriyet varsa ve bizden destek isterse kesinlikle kayıtsız kalmıyoruz ve hukuki destek sağlamaya çalışıyoruz."

"Özellikle de sağlıklı gıdaya ulaşılması konusunda bir yandan sağlık müdürlüğüne, bir yandan tarım il müdürlüğüne, bir yandan da belediyelerimize şikayetlerimiz oldu; çünkü piyasada toz toprak içinde üzeri kapatılmadan hem unlu mamullerin hem de yıkanmayan kuru yemiş türü mamullerin satılması durumu büyük bir gıda sorunu. Örneğin bir hurma çok yıkanmaz, ekmek yıkanmaz, pasta, börek yıkanmaz ama Kayseri'de merkez dahil birçok semtinde bunlar tozun toprağın içinde satılıyor. Defalarca benim belediyeye müracaatım oldu. Köşe yazılarım oldu ve televizyonlarda bahsettim. Buna rağmen ne yazık ki belediyeler görevlerini doğru düzgün yapmıyor ya da tarım il müdürlüğü görevini doğru yapmıyor. Sağlık Müdürlüğü, bizim görevimiz denetlemek ve ceza yazmak değil diyor. Her kurumun ayrı ayrı görevleri varmış. Başta büyükşehir belediye başkanımız olmak üzere bu konuda ulaşıp da şikayetimi dile getirmedığım yer kalmadı. Sağlıklı beslenemediğinden dolayı dünyadaki sayısız çocuk hastalıklarla boğuşuyor ama sağlıklı beslenmek için öncelikle sağlıklı gıdaya ulaşmak gerekiyor. Ne yazık ki sabah bir haber okudum. Artık köyde yaşayanlar da gıda boyası gibi yapay şeyler kullanmaya başlamış. Köylü artık ne tavuk ne de keçi besliyor ve yumurtasını, sütünü, balını her şeyi dışarıdan alıyor. Devletin bu gidişe ivedilikle dur demesi ve tedbirler alması gerektiğini düşünüyoruz."

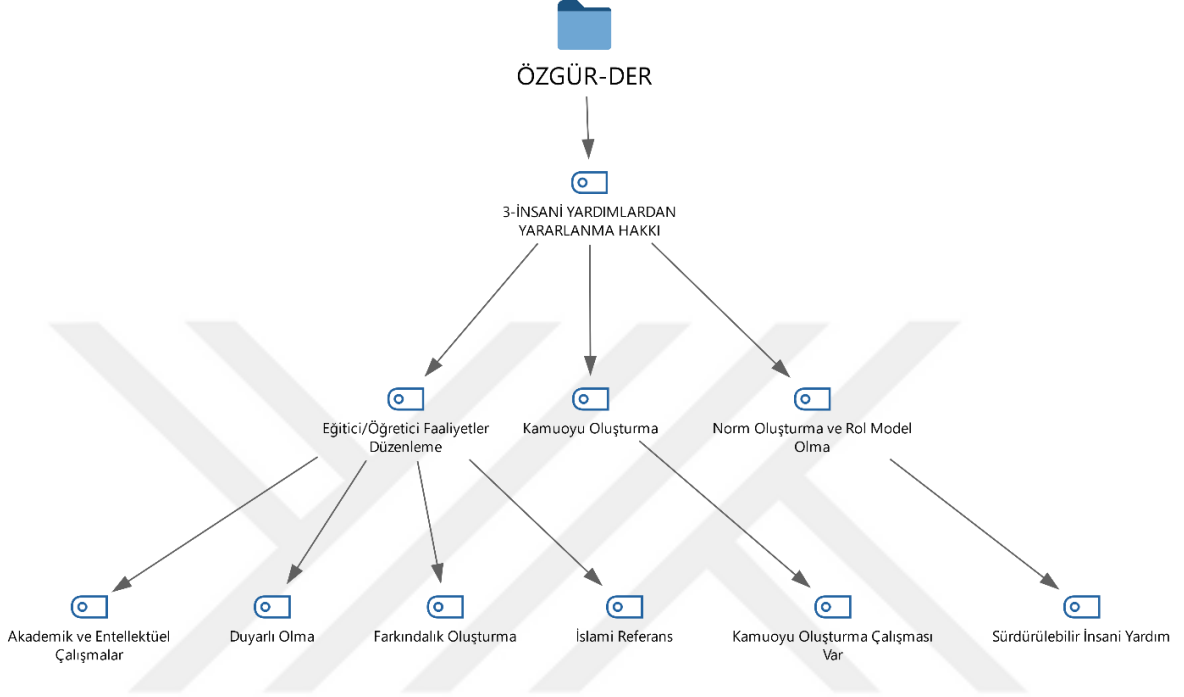
"Kurum içi, kurum dışı ve kurumlar arası çalışmalarımızla insani yardım kurumları olarak bu alanda kendi aramızda eğitim çalışmaları yürütüyoruz."

"Özellikle de yetimlere yönelik kardeş kuruluşlarımızın uluslararası ölçekte çalışmaları var ve biz de o çalışmalara maddi ve manevi her türlü desteği veriyoruz."

"Türkiye'de 'geri gönderme merkezlerine' ziyaretler gerçekleştirip bu ziyaretleri raporlaştıran belki de tek sivil toplum kuruluşu biziz. Bu konuda yaptığımız insani yardımın ilgili tüm kurum ve kuruluşlar için bir norm oluştuğunu ve örneklik arz ettiğini düşünüyoruz."

5.3.3. ÖZGÜR-DER ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

ÖZGÜR-DER İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI Tek-Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi)

Şekil 25. ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde ÖZGÜR-DER'in insani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

ÖZGÜR-DER'in İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Analizi

Analiz: Özgür-Der'in insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, Özgür-Der'in insani yardımlar konusunda, ayni ve nakdi, ilmi, sosyal, siyasal ve hukuki boyutta destekler sağladığı görüşü hakimdir. Özgür-Der'in: *"Bilgi, inanç ve eylem bizim önemli sloganlarımızdandır. Yani bilgi olacak ve o bilgiye yönelik samimi bir inanç olacak sonrasında da bu inanç bir aksiyona yani eyleme dönüşecek"* ifadesi insani yardımlar konusunda Özgür-Der'in temel stratejisini tayin etmektedir. Bu strateji bağlamında Özgür-Der, yoksulluğun, ihtiyaç sahibi olmanın, mazlum ve mağdur olmanın bir kader değil, adil olmayan küresel emperyalist bir düzenin doğal bir sonucu olduğunu düşünmektedir. O yüzden bilgiyi, bilinci, inancı ve eylemi önemsemektedir. Nitekim bilgi ve bilinç sahibi bir mazlumun yaşadığı olumsuz koşullar üzerine fikir yürütmesi ve eleştirel bakması gerekmektedir. Özgür-Der, dünyadaki adaletsiz düzenin ancak bilgi, inanç ve eylemle düzelebileceğine inanmaktadır. İnsani yardımın yalnızca ayni ve nakdi yardım olmadığı, eğitim hizmetinin bir insan hakkı olarak insani yardım kapsamına girdiği bilinmektedir. Özgür-Der'in kuruluş hikayesi, başörtülü kadınların eğitim haklarını kullanamadıkları dönemlere dayanmaktadır. Özgür-Der'in açılımı olan; 'Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği' ismi de başörtülü kızların eğitimde eşitlik arayışından gelmektedir. Nitekim eğitim hakları da en temelde insani bir haktır ve bu hak hiçbir gerekçeyle ihlal edilemez. Özgür-Der, kurumsal olarak varoluş felsefesini, bu ayrımcılığa karşı koyuş ve onurlu bir duruş olarak tayin etmiştir. Bunun gerçekleşmesi için de metot olarak; eylemler, basın açıklamaları, gösteri ve yürüyüşler gibi çeşitli mücadele biçimleri benimsenmiştir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"İnsani yardım faaliyetlerini Fetih Vakfı veya Bilgi ve Erdem Vakfı ile birlikte yürütüyoruz. Şu aralar Filistin Gazze'de, hemen öncesinde 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremde birlikte saha çalışmaları yaptık. Depremden sonra Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman ve Gaziantep gibi bölgelerde yine çadırlar kurarak, aşevleri açarak, giyim ve yakacak yardımı yaparak, psiko-sosyal destek vererek insani yardım faaliyetlerinde bulunduk. Özgür-Der olarak mazlum ve mağdur coğrafyalarda herhangi bir ayırım yapmadan ihtiyaç sahiplerine hem maddi hem de manevi yardımların ulaşmasına aracılık ediyoruz."

"Dezavantajlı gruplar ile bizzat yardım ulaştırılması gereken kitlelere yardım götürmeye çalışıyoruz. Sınırlarımız dışında örneğin İdlip'te barınma yerleri yani briket evler yaptık. Özgür-Der şartları ve imkanları oranında yapabileceklerini yapmaya çalışıyor. Dünyadaki tüm acıların nedeni adil olmayan zulüm düzeninden kaynaklı olduğunu düşünüyoruz. Küresel bir adaletsizlik var. İslami bir adil düzenin dünyaya hâkim olmamasından kaynaklı bir zulüm düzeni hüküm sürmektedir."

"Çocuklara yönelik insani yardımlarda özellikle yetimlere ve mülteci çocuklara özel bir başlık açıyoruz. Fetih Vakfı ile birlikte yetimhane açıyoruz. Mülteci çocuklara yönelik olarak, hem kamplarda kalan hem de belli mahallelerde yaşayan ailelere ziyaretler gerçekleştiriyoruz. Bu sayede çocukların kırtasiye, giyim ve oyuncak gibi nelere ihtiyacı varsa onları temin etmeye çalışıyoruz. Yine kamplarda kalan çocuklara hediyeler götürerek ve moral/motivasyon sağlayarak destek olmaya çalışıyoruz. Ayrıca çocuk haklarına yönelik bir şey daha yapıyoruz; kurumsal anlamda dergimizde dosya konuları ve makaleler yayınlıyoruz. Gerek Ekin yayınları gerekse Haksöz Haber bu konuda duyarlı yayınlar yapıyor, köşe yazıları ve makaleler yayınlanıyor. Dolayısıyla Özgür-Der olarak çocuklara yönelik insani yardım konusunda yalnızca ayni ve nakdi yardım değil yanı sıra akademik ve entelektüel çalışmalar da yürütüyoruz."

"Biz kurumsal olarak yetim, yoksul, zorda kalmış veya mazlum kimselere insani yardımda bulunuyoruz. Bugün Filistin'de yaşanan olaylar veya Suriye'de, Irak'ta, Afganistan'da, Bangladeş'te ve Doğu Türkistan'da. Özgür-Der olarak tüm bu bölgelere insani yardım ulaştırmaya çalışıyoruz. Bu noktada o bölgelere yardım götürürken Müslüman olmaları elbette bizim için önemli bir motivasyon kaynağı oluyor. Ancak tek başına yeterli değil örneğin ülke olarak deprem yaşadık ve hemen o bölgeye yardıma koştuk. Nitekim deprem bölgesinde herhangi bir ayırım yapamazsınız. Tek hedefiniz vardır, insanları kurtarmak ve insani olarak elinizde bir imkân varsa o imkânı sonuna kadar ortaya koymak. Tüm bunları yaparken herhangi bir karşılık beklemeden sadece Allah rızası için yaparsınız; çünkü bilirsiniz ki; mazlunun dini, dili, ırkı ve kimliği asla sorulmaz."

"Müslümanların, İslami kimlikleri gereği ilkesel anlamda zulmün karşısında ve hakkın yanında yer almaları ve adil şahitler olmaları gerekir. Dolayısıyla bütün Müslümanların emperyalizmin karşısında durma ve mazlum kitlelerin haklarını her platformda savunmak gibi bir misyonları vardır. Ekonomik gücümüzle, gösteri ve yürüyüşlerimizle, eylemlerimizle, basın açıklamalarıyla, protestolarla veya seminerlerle vb. etkinliklerle kamuoyu oluşturarak bir mücadeleye başlamak gerekiyor. Neticede, bu çalışmalarımız da bir cihat hükmünde, bilgi ve kalemle yapılan bir cihat. Özgür-Der'in kurumsal ilkeleri arasında, tevhit birinci sırada ve

olmazsa olmazımız. Sonra adalet gelir. Adaletin tesis edilmesi için takipçisi olmak zorundayız, sonrasında ise özgürlük, dolayısıyla tevhidi merkeze alıp direnişle birlikte dirilişin de gerçekleşmesi gerekiyor. Gösteri ve eylemlerle sokaklarda ve alanlarda olmak ve herkes için adalet talep etmek zorundayız."

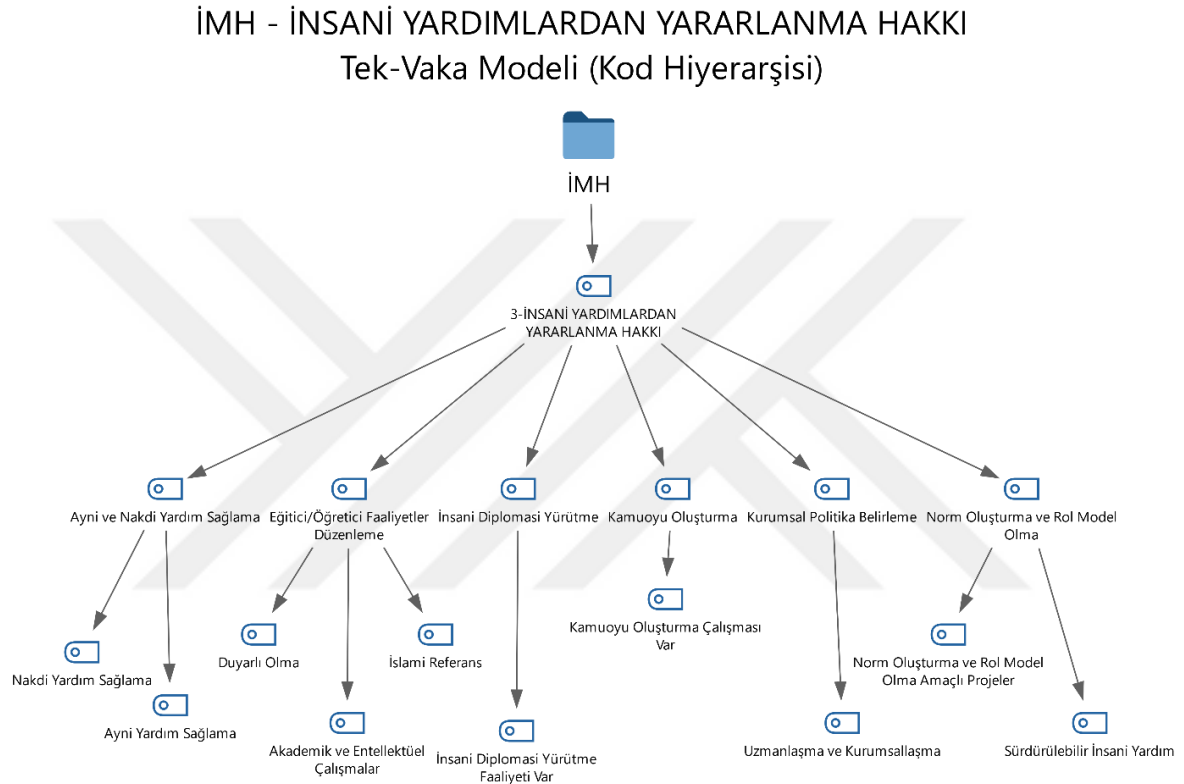
"Hadis'te de vurgulandığı gibi bir kötülük veya bir zulüm gördüğünüzde onu elinizle, olmadı dilinizle, o da olmadı kalbinizle ortadan kaldırmak için buğz edin ki bu da imanın en zayıf noktasıdır. Hangisine gücünüz yetiyorsa onu yapın diyor. Yani burada sizin imkanlarınız ve şartlarınız oranında önce elinizle olmadı dilinizle bu kötülüğü düzeltmeye çalışacaksınız, eğer gücünüz yetmiyorsa da kalbinizle buğz edeceksiniz. İslam'ın bir emri ve Müslüman kimliği gereği iyiliği emredip, kötülükten sakındırmaya çalışmak zorundayız. Ayette belirtildiği gibi; Rabbimiz, Allah'a çağırان ve salih amellerde bulunan ve ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel, daha doğru sözlü kim olabilir diyor yani Allah'a çağıracağız ve iman edeceğiz. Sonrasında da bunu pratiğe dökeceğiz; çünkü Müslüman kimliğinin sadece sözde kalmaması gerekiyor. Özgür-Der olarak bilgi, inanç ve eylem bizim önemli sloganlarımızdandır. Yani bilgi olacak ve o bilgiye yönelik samimi bir inanç olacak sonrasında da bu inanç bir aksiyona yani eyleme dönüşecek."

"AFAD, Kızılay veya diğer STK'lar ile insani yardım konusunda iş birliği yapıyoruz. İş birliği yapmaya ilkesel olarak karşı değiliz. Örneğin son yaşadığımız depremde gerekli ihtiyaç malzemelerinin sağlanması, dağıtım ve organizasyon anlamında ortak çalışmalar yürüttük. Emperyalist politikalar ve misyonerlik faaliyetleri nedeniyle uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri yapma konusunda çok istekli değiliz. Belki ileride, masum sayılabilecek projelerde bir ortaklık ve iş birliği yapabiliriz ancak henüz daha o noktaya gelmedik."

"Özgür-Der'in kuruluşu, başörtülü Müslüman kadınların; "başörtüsü bizim onurumuzdur ve İslami kimliğimizdir ve biz bundan asla taviz vermeyiz" diyen mücadelesinin bir hikayesidir. O dönem Özgür-Der, başörtülü kızların eğitim haklarının gasp edilmesi ve kamusal ötekileştirmeye karşı; bu uygulama insan hakları ihlalidir, bu bir zulümdür, bir haksızlıktır diyerek basın açıklamaları, eylemler, protestolar, yürüyüşler, İstanbul'da el ele tutuşma eylemleri ve sivil itaatsizlik eylemleri başlatılmıştır. Özgür-Der'in açılımı olan; 'Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği' ismi de buradan geliyor zaten. Evet, yani özgür düşünce yani bağımsız ve İslami kimliğiyle düşünebilme hakkı. Nitekim eğitim hakları da en temelde insani bir haktır ve bu hak hiçbir gerekçeyle ihlal edilemez. Özgür-Der olarak varoluş mücadelemiz, bu zulme bir karşı koyuş ve onurlu bir duruştur. Eylemler, basın açıklamaları, yürüyüşler çeşitli mücadelelerle birlikte yeni bir sürece geçildi ve yeni süreçte AK Parti iktidarıyla birlikte ve demokratik haklar

çerçevesinde başörtüsü yasağı kalktı. 2013 yılında yönetmenlik maddesinde yapılan bir değişiklikle eğitim alanındaki her türlü inanç yasağı son buldu. Elbette bu zorlu süreçte Özgürder'in de büyük bir katkısı oldu."

5.3.4. İMH ve İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 26. İMH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İMH'nin insani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İMH'nin İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Analizi

Analiz: İMH'nin insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, İMH'nin insani yardım modeli olarak “sürdürülebilir bir yardım modeli” hayata geçiriyor olmasını kurumsal olarak İMH'ye özgü olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim İMH, insani yardım başlığı altında yürüttüğü bütün faaliyetlerde ‘yoksulluktan arınmış özgür insan ve insan onuruna uygun bir yaşam hakkı elde etmiş’ insan haklarına uygun bir yaklaşım benimsediğini ve o yaklaşımı hayata geçirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bunu yaparken de “Su Kuyusu”, “Süt Keçisi” ve “Kümes Hayvanı” gibi sürdürülebilirlik temalı projeleri hayata geçirdiklerini söylemişlerdir. Yine Balkanlar’da eğitim görmüş ama çalışacak iş bulamayan insanlar için iş imkânı, savaştan dolayı eşini kaybetmiş, doğum yapmış ve kimsesiz kalmış kadınlar için tekstil ve el becerileri için meslek kurslarının açılması gibi projeleri devam ettirdiklerini söylediler. Dolayısıyla insani yardım politikalarını, kalkındırma projeleriyle sürdürülebilir kılmak için kurumsal bir yol haritası belirlediklerini vurgulamışlardır.

Millî Eğitim Bakanlığı ile ortak yürütülen “S-Okul” projesinden bahsettiler. Bu proje tamamen dezavantajlı gruplardan olan ve aile içinde şiddete maruz kalmış çocuklarla, okulu terk etmek zorunda bırakılmış çocuklara yönelik bir proje olarak dikkat çekmektedir. Onun dışında yetimlerle alakalı olarak İMH'nin bir alt kuruluşu olan İnsan Vakfı, yaklaşık 1.500 kadar yetim çocuğun başta ayni ve nakdi yardım olmak üzere, eğitim masrafları ve evlenecekleri zaman çeyiz yardımı olmak üzere tüm ihtiyaçlarının karşılandığını söylemişlerdir. Yanı sıra yetim çocuklarla kendi üyelerinin çocuklarını eşleştirerek ‘yetim kardeş’ projesine devam edildiği bilgisi paylaşılmış ve proje sayesinde de yetim çocuk ve yetim çocuğun ailesini himaye etme ve maddi anlamda destek olma çalışmaları yürütüldüğü görülmüştür. Çocuklara yönelik tüm bu yardım faaliyetleri, İMH'nin dezavantajlı çocuklara yönelik kurumsal duyarlılığının somut bir örneği olarak ön plana çıkmaktadır. Yetim çocuklar başta olmak üzere dezavantajlı tüm çocuklara yönelik projeler İMH ve insani yardım faaliyetleri yürüten diğer İslami kimlikli STK’lar için özel bir yardım başlığı olarak yürütüldüğü görülmüştür. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik yardım motivasyonları, inanç ilkelerini ve toplumsal yararı gözetmekten ileri geldiği anlaşılmaktadır.

İMİH halihazırda yirmiden fazla ülkede insani yardım başlığında aktif çalışmalar yürütmektedir. Dezavantajlı kıtalar olarak Afrika birinci, Asya ise ikinci sırada yer almaktadır. Afrika’da ve dünyanın birçok yerinde yaşayan ihtiyaç sahibi Müslüman halklara ulaşmaya çalışırken başka bir dine mensup ihtiyaç sahibine de kayıtsız kalınmadığı; çünkü mazlumun ve mağdurun dine, diline, rengine ve kimliğine bakılmadıklarını ifade etmişlerdir. Özetle, ihtiyacı olduğu müddetçe bir gayri-müslimin de her türlü ihtiyacını karşıladıklarını ve örneğin kurban kesilen bölgelerde Müslümanların dışında Hristiyan, Animist, Şamanist vb. inançlara sahip olan insanlara da Kurban etinden dağıtıldığını ve hiçbir ayırım gözetilmediğini aktarmışlardır. Son günlerde Gazze’de yaşanan insanlık suçu karşısında da maddi ve manevi her türlü desteği ulaştırmaya çalıştıklarını ve savaşın, açlığın, göçün, yoksulluğun vb. insani krizlerin olduğu Suriye’nin İdlib bölgesinde acil, sosyal, eğitim, sağlık, kültür ve bilinçlendirme gibi alanların hemen hepsinde kurumsal anlamda insani yardım faaliyeti yürütmeye devam ettiklerini ifade ettiler. İMİH, insani yardım sürecinde AFAD, TİKA, Kızılay ve YTB ile kurumsal iş birliklerine devam etmekle birlikte uluslararası yardım kuruluşları ile herhangi bir iş birliğinin henüz söz konusu olmadığı görülmektedir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Dünyanın dezavantajlı bölgelerine yönelik aynı ve nakdi desteklerimiz periyodik olarak devam ediyor. Bu yardımlarımızı yaparken de evrensel ölçekte hak ve adalet ilkesini referans alıyoruz. Çünkü dinimiz adalet üzere kurulmuş bir dindir. Dolayısıyla yaşadığımız dünyada adaletin tesisi için kendi imkanlarımızla mücadele etmediğimiz zaman orada ne hak, ne hukuk, ne adalet ne de insan hakları gibi herhangi bir üst değerden bahsedemeyiz. STK’ların varoluş gayesinin de özü itibarıyla evrensel bir adalete hizmet etmek olduğunu düşünüyoruz. Hak ve savunuculuk temelli bir STK’nın temel misyonunun, Allah’ın insanlara vermiş olduğu bütün nimetlerden her insanın adil bir şekilde faydalanması adına mücadele etmek olduğuna inanıyoruz."

"İnsani yardım başlığı altında yürüttüğümüz bütün faaliyetlerde ‘yoksulluktan arınmış özgür insan ve insan onuruna uygun bir yaşam hakkı elde etmiş’ insan haklarına uygun bir yaklaşımı benimsiyor ve o yaklaşımı hayata geçirmeye çalışıyoruz. Bu sayede; ‘sürdürülebilir insani yardım modelini’ özellikle de dezavantajlı coğrafyalarda hayata geçirmeye çalışıyoruz."

"Kadın konusunu seküler bir yaklaşımla değil İslami bir perspektifle okumaya ve ele almaya çalışıyoruz. Dolayısıyla İMİH, birtakım projeleri hayata geçirirken bütün

sorumluluk ve organizasyon süreci tamamen hanım kardeşlerimize ait olmaktadır. Örneğin yakın zamanda hanımlar komisyonunun organize ettiği kermesin bütün geliri insani yardımlarda kullanılmak üzere Gazze'ye gönderildi. Ayrıca hanımlar komisyonumuz dezavantajlı kadınlara yönelik aktif şekilde çalışıyor. Örneğin dezavantajlı kadınlara yönelik saha çalışmaları yapılmakta ve raporlar hazırlanmaktadır. Yanısıra onların yaşadığı mağduriyete kamuoyunun dikkatini çekmek için konferans, panel, seminer ve çalıştay gibi akademik ve entelektüel etkinlikler düzenlenmektedir."

"Mesela kümes hayvancılığı için kuluçka makinesi dağıtıyoruz. Süt Keçisi projemiz var. Nitekim yine Balkanlar'da eğitim görmüş ama çalışacak iş bulamayan insanlar var. Savaşın dolayı eşini kaybetmiş, doğum yapmış ve kimsesiz kalmış kızlarımız ve kadınlarımız için tekstil ve el becerileri için meslek kursları açacağız. Dolayısıyla insani yardım politikamızı, kalkındırma projeleriyle sürdürülebilir kılmak için kurumsal bir yol haritası belirledik."

"Millî Eğitim Bakanlığı ile ortak yürüttüğümüz 'S-Okul Projemiz' var. Bu proje tamamen dezavantajlı gruplardan olan ve aile içinde şiddete maruz kalmış çocuklarla, okulu terk etmek zorunda bırakılmış çocuklara yönelik yapılmaktadır. Onun dışında yetimlerle alakalı olarak İMH'nin bir alt kuruluşu olan İnsan Vakfı, yaklaşık 1.500 kadar yetim çocuğun başta ayni ve nakdi yardım olmak üzere, eğitim ve çeyiz olmak üzere her ihtiyacını karşılıyor; çünkü yetimler inancımızın emrettiği bir emanet olduğu için bizim en hassas noktalarımızdan bir tanesidir. Yetim çocuklarla kendi üyelerimizin çocuklarını eşleştirerek 'yetim kardeş' projesine aralıksız devam ediyoruz. Bu proje sayesinde de yetim çocuk ve yetim çocuğun ailesini himaye etme ve maddi anlamda destek olma çalışmaları yürütüyoruz. Ayrıca sözünü ettiğimiz projeler sadece başka ülkeler için değil, kendi ülkemizden kendi milletimizden ihtiyaç sahibi yetim çocuklarımıza da ulaşıyoruz ve her türlü ihtiyacına destek olmaya çalışıyoruz."

"Sosyal İnovasyon Birimi (SİB)'ni kurduk. Bu birimde dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalarımızı yürütmekteyiz. Dezavantajlı gruplar üzerinde uzmanlığı olanların bilgilerinden 'Sosyal İnovasyon Birimiz' aracılığıyla faydalanıyoruz. Nitekim çoğu zaman özel bir vaka üzerinden konuya yaklaşmamız gerekebiliyor. Örneğin bağımlılık üzerine araştırma yapan bazı akademisyenleri gitmek istedikleri mahallelere götürerek orada saha araştırması yapabilmelerini sağlıyoruz çünkü o mahalleleri ve sakinlerini tanıyoruz bu sayede gönüllü çalışanların katkılarıyla bağımlılıkla mücadele alanında birçok gençle görüşme gerçekleştiriliyor"

"Gazze'de yaşanan insanlık suçu karşısında da kayıtsız değiliz. Nitekim savaşın, açlığın, göçün, yoksulluğun vb. insani krizlerin olduğu Suriye'nin İdlib bölgesinde

acil, sosyal, eğitim, sağlık, kültür ve bilinçlendirme gibi alanların hemen hepsinde kurumsal anlamda insani yardım faaliyeti yürütüyoruz."

"Şu anda yirmiden fazla ülkede insani yardım başlığında yaptığımız aktif çalışmalar var. Dezavantajlı kıtalar olarak Afrika birinci, Asya ise ikinci sırada yer almaktadır. Afrika'da ve dünyanın birçok yerinde yaşayan ihtiyaç sahibi Müslüman halklara ulaşmaya çalışırken başka bir dine mensup ihtiyaç sahibine de kayıtsız kalmıyoruz; çünkü mazlumun ve mağdurun dinine, diline, rengine ve kimliğine bakılmaması gerektiğine inanıyoruz. Özetle, ihtiyacı olduğu müddetçe bir gayri-müslimin de her türlü ihtiyacını karşılayabiliyoruz. Örneğin: Kurban kestiğimiz bölgelerde Müslümanların dışında Hristiyan, Animist, Şamanist vb. inançlara sahip olan insanlara da Kurban etinden dağıtıyoruz."

"İMH çatısı altında 'SİNA Sağlıklı İnsan Derneğimiz' var. Bu derneğimiz düzenli bir yayın politikası oluşturmuştur. Burada da tıpçılarımız var ama biz burada sadece doktorlara yönelik bir çalışma yapmıyoruz. Doktorlar var, dış hekimleri var, eczacılar var, hemşireler var, sağlık çalışanları var. Yani sağlık sektöründe hizmet sunan tüm sağlık emekçileri burada yer alıyor. Bu derneğin üyesi öğrenciler de var. SİNA Derneği şuan gerek İMH'nin şubelerinde gerek okullarda sağlıkla ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme ve önleyici sağlık hizmeti diyebileceğimiz insani yardım hizmetleri sunmaktadır. Örneğin psikologlar ve pedagoglar aracılığıyla hasta olmadan önce kurumlarımızda psikolojik destek hizmeti ve isteyenlere ücretsiz seanslar yapılmaktadır. Nitekim SİNA tarafından bu yılın başından beri insani sağlık hizmeti olarak 1.500 civarı ücretsiz seans yapılmıştır."

"Yemen'de ve Somali'de yetersiz beslemeden ölen binlerce çocuk var ve gıda güvenliği konusu sadece dezavantajlı bölgeler ile sınırlı değil aslında bizim de yiyecek içtiklerimizin birçoğunun ne kadar güvenli olduğu muamma. Bu başlık özellikle gündemimizde var. Buna yönelik olarak yurtdışı yardımlarımız bu ekseninde yapılmaktadır. Yetersiz beslenme, sağlıklı gıdaya erişim sıkıntılarına yönelik Kurban Bayramı öncesinde ve sonrasında devam eden yardımlarımız, bu dezavantajları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalardır; çünkü biz, insani yardım faaliyetlerimizi muhatabımız insan olduğu için ve Allah'ın rızasını kazanmak adına yapıyoruz; çünkü bizim için 'insan, Allah'ın yeryüzündeki Halifesi' ve yaratılmışların en şerefli olanı yani 'Eşref-i Mahlûk'tur."

"AFAD, TİKA, Kızılay ve YTB ile kurumsal iş birliklerimiz var. Nitekim, İnsan ve Medeniyet Hareketi olarak arama kurtarma anlamında şu anda AFAD'a akrediteyiz. Yine Kızılay'ın beslenme protokolü kapsamındaki kuruluşlardan bir tanesiyiz. Doğal afet dönemlerinde AFAD ile ortaklaşa çalışmalar yürüttük, İnsan ve Medeniyet Hareketi olarak kurtarma birimi diye bir birimimiz var. 56 ildeki şubemizde arama

kurtarma birimimiz oluşturuldu. İMH, arama kurtarma birimi olarak afet bölgelerinde AFAD ve diğer ekiplerle ortaklaşa arama kurtarma çalışmaları yürütüyoruz. Yurt dışında ise, TİKA ile özellikle Filistin başta olmak üzere yine Afrika'daki bazı ülkelerde ortak projelere imza atarak tarihi ve kültürel eserleri gençlerimize tanıtıcı projeler yürüttük. Kızılay ile özellikle de afet döneminde yoğun şekilde çalıştık ve ortak yardım çalışmalarına hala devam ediyoruz."

"Uluslararası kuruluşlarla ilgili olarak şuan için herhangi bir çalışmamız yok. Uluslararası kuruluşlarla iş birliğimizin olmaması ilkesel bir karşıtıktan ötürü değil mevcut koşulların el vermemesinden kaynaklanmaktadır. Zaman zaman uluslararası kuruluşlarla ortak etkinliklerde yer aldık örneğin Katar merkezli bir insani yardım fonuna katıldık ama birlikte proje yürüttüğümüz uluslararası bir STK henüz olmadı. Ayrıca uluslararası örgütlerle kurumsal kimlik olarak görüş ve metod farklılıklarımız da var. Örneğin, onlara göre tırnak içinde söylüyorum, terörün finansmanı veya suç gelirleri gibi bazı değerlendirme kriterleri var, nitekim İMH olarak bugün açıktan Gazze'ye ve Hamas'a yardım yapsak, bizi teröre finansal destek vermekle suçlayabilirler. Dolayısıyla uluslararası kuruluşlarla yapılacak olası bir iş birliğinde terörün tanımı kime göre ve neye göre tayin edileceği ciddi bir sorundur."

"İnsani yardım konusunda uzmanlaşacak başka bir yardım kuruluşu daha oluşturma sürecimiz başladı. O yardım kuruluşunu da hayata geçirebilirsek şayet mesela birini yurtiçi birini de yurt dışı şeklinde organize etmeyi planlıyoruz. Ağırlıklı olarak Afrika ve Afganistan başta olmak üzere Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu gibi çatışma, kriz ve savaş bölgelerinde fiilen sahada olan ekiplerimiz var. Bazı bölgelerde ise, o bölgenin yerli sakinlerinden seçtiğimiz partner kuruluşlarla faaliyetlerimizi yürütüyoruz. Örneğin suyun az olduğu yerlerde hızlı yetişen, besleyici, yüksek verimli ürünler nasıl elde edilir gibi konulara odaklandık ve o ürünleri yetiştirmeye başladık. Yurt dışında yaptığımız projelerde, gıda güvenliği ve sağlıklı gıdaya ulaşılması konularında sürdürülebilir bir üretim politikası takip ediyoruz."

"Devlet mikro ölçeğe duyarlı değil. Dolayısıyla burada bizim çalışmalarımız mikro ölçekte, daha kılcal konularda ve gözden kaçanları yakalamaya çalışıyoruz. Bunu amatör bir ruhla yapıyoruz. Dolayısıyla herhangi bir mesai mefhumuna takılmadan 7/24 faaliyet yapıyoruz. Örneğin İMH'nin alt kuruluşlarından biri olan 'Mutlu Yuva' derneğimizin madde bağımlısı gençlere yönelik profesyonel çalışma ekipleri var."

"Özellikle PDR ve hukuk bölümü öğrencilerinden oluşan gönüllü ekipleri var. Gönüllü çalışanların katkılarıyla bu bağımlılıkla mücadele anlamında birçok gençle

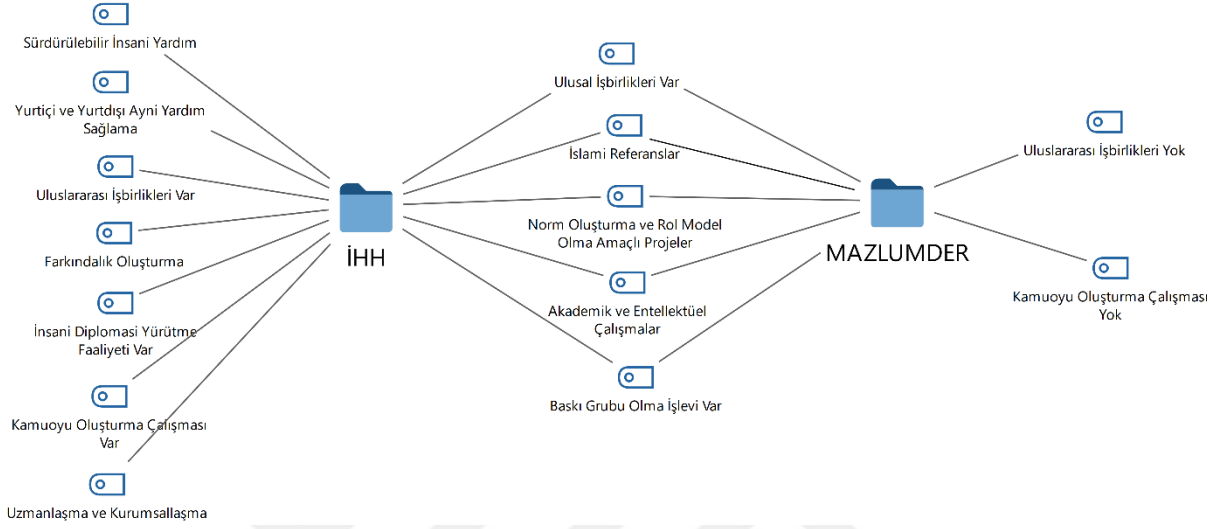
toplantılar yapıldı. Bu konuda onlara bilgilendirme, farkındalık kazandırma ve rehabilitasyon hizmetleri sunmaya ve destek olmaya devam ediliyor."

"Temel barınma ihtiyaçları karşılandıktan sonra orada yaşayan insanların sosyal-kültürel hakları için mescitler, sağlık ocakları, aş evleri, meslek kursları, oyun parkları, spor salonları gibi sosyal donatı alanları yapıyoruz. Sonraki süreçte inşa ettiğimiz o bölgeye sahip çıkmaya devam ediyoruz ve süreç içerisindeki ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışıyoruz. Aslında insani yardım modeli olarak "sürdürülebilir bir yardım modeli" hayata geçiriyor olmamız kurumsal olarak bize özgü olduğunu ve ayırt edici özelliğimiz olduğunu düşünüyoruz. Nitekim aynı insani yardım modelini 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli deprem sonrası süreçte deprem bölgesinde de hayata geçirmiştik. Bu konuda, diğer illerdeki bütün şubelerimizle ortak çalışmalara dahil olup süreci devam ettirmeye çalışıyoruz. Yani geleneksel yardım mantığını benimsemiyoruz yani yardımı götürüp bırakalım ve geri dönelimden ziyade sürdürülebilir bir insani yardım modeli oluşturmaya çalışıyoruz ve bu yardımları yaparken sadece muhatabın ihtiyaçlarını karşılamıyoruz. Aynı zamanda kalbini de fethetmeye çalışıyoruz. Kısaca "insan kazanmaya" gayret ediyoruz "

"Acil, sosyal, eğitim, sağlık, kültür ve bilinçlendirme gibi alanların hemen hepsinde kurumsal anlamda faaliyet yürütüyoruz. Ayrıca İMH'nin bir alt birimi olan İnsan Vakfı kanalıyla Afrika ülkelerinden Afganistan'a, Suriye'den Sudan'a, Lübnan'dan Libya'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde mağdur durumda olan insanların temel ihtiyaçlarını gidermek için çalışmalarımıza kurumsal olarak devam ediyoruz. Yoksulluk, yoksunluk ve yolsuzluklarla imtihan olunan ve acil yardıma muhtaç olan bölgeler genel olarak bu coğrafyalarda görülmektedir. O yüzden: Su Kuyusu, Süt Keçisi ve Kümes Hayvanı gibi sürdürülebilirlik temalı projelerimiz bu bölgelerde yoğunlaşmaktadır, yine kurban hizmetlerimiz de genel olarak bu bölge insanına yönelik yapılmaktadır."

5.3.5. İncelenen 4 STK'nın İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

İHH - MAZLUMDER İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI İki-Vaka Modeli

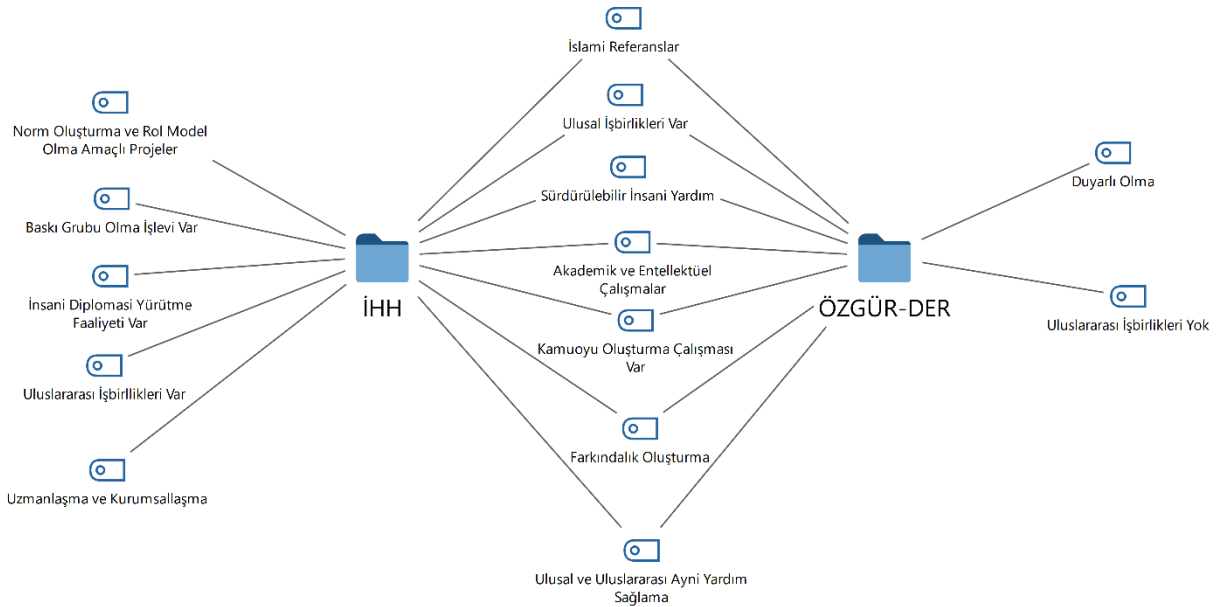

Şekil 27. İHH ve MAZLUMDER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve MAZLUMDER'in insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın ve Mazlumder'in insani yardımlardan yararlanma hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklı dağılım frekanslarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda her başlıkta faaliyet yürütürken Mazlumder'in insani yardımlardan yararlanma noktasında akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü yanı sıra ilgili kurumlar nezdinde baskı grubu olma işlevi üstlendiği görülmektedir. Her iki STK'nın da insani yardımlar konusunda güçlü İslami referanslara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İHH'nın insani yardımlar konusunda hem yurtiçi hem de yurtdışı iş birlikleri yürüttüğü özellikle de yurtdışı insani yardım faaliyetlerini, faaliyet yürüttüğü bölgelerdeki yerel partnerler aracılığıyla ve sürdürülebilir projeler kapsamında hayata geçirdiği görülmektedir.

Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı hukuki haklar konusu olduğu için insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda yeterince uzmanlaşmadığı iki-vaka modelinden okunmaktadır, nitekim İHH'nın özellikle de ihtisaslaştığı alt birimleri aracılığıyla insani yardımlardan yararlanma hakkına ilişkin sürdürülebilir insani yardım, yurtiçi ve yurtdışı ayni yardım, farkındalık oluşturma, yurtdışı işbirliği sağlama, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, kamuoyu oluşturma ve insani yardımlarda insani diplomasi yürütme de dahil birçok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda Mazlumder'den daha fazla profesyonelleştiği söylenebilir.

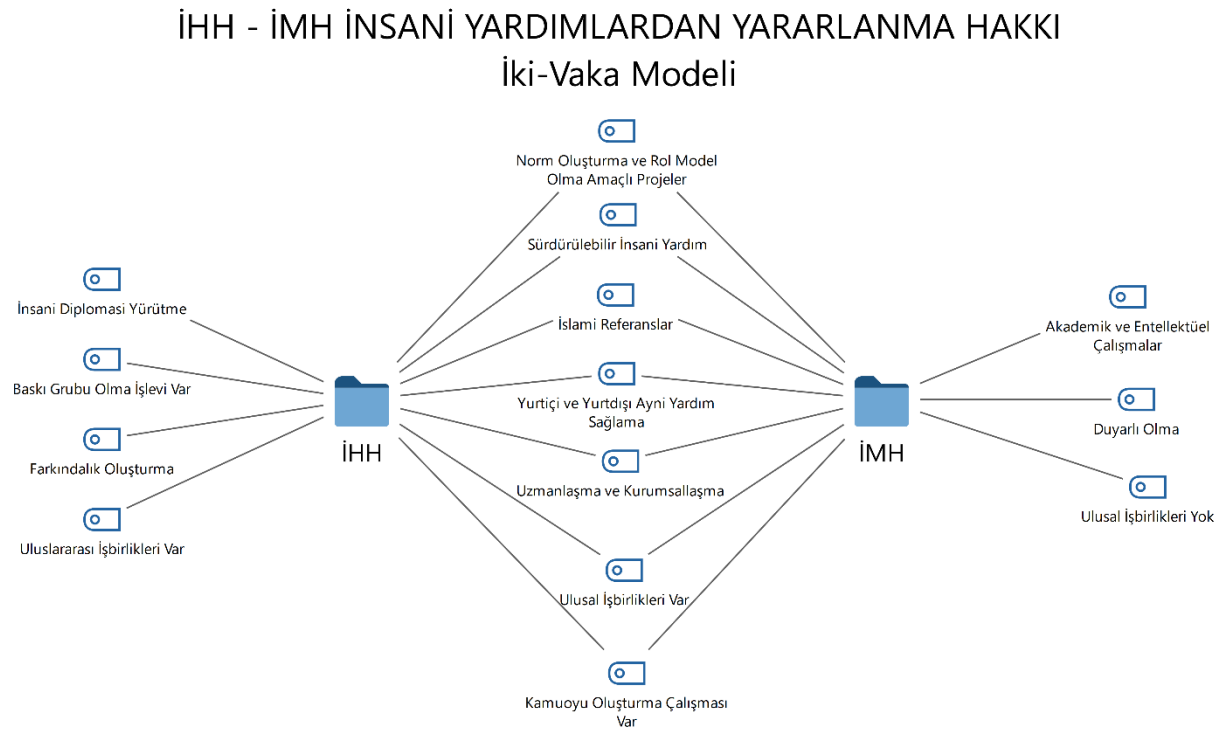
İHH - ÖZGÜR-DER İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 28. İHH ve ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve ÖZGÜR-DER'in insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da insani yardımlardan yararlanma konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın da Özgür-Der'in de insani yardımlardan yararlanma hakkında kesişen yönlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. İlgili STK'ların kesişme kümesindeki faaliyet

başlıklarına ilişkin benimsedikleri metot birbirinden farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin farkındalık oluşturma başlığı her iki STK'nın iki-vaka modelinde ortak bir başlık olarak yer alsa da İHH'nın farkındalık oluşturma başlığı için uyguladığı metot daha ziyade pratik saha çalışmalarına karşılık gelirken, Özgür-Der'in farkındalık oluşturma başlığında, süreli ve süresiz yayınlardan ve okuma gruplarından faydalanması aralarındaki metot farkını gösteren somut bir örnektir. Ayrıca İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığı altında yer alan alt başlıkların tamamında faaliyet yürütmesi ve bu faaliyetlerinin birçoğunun da uluslararası nitelik taşıması, insani yardım çalışmalarında İHH'nın en ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkmaktadır.

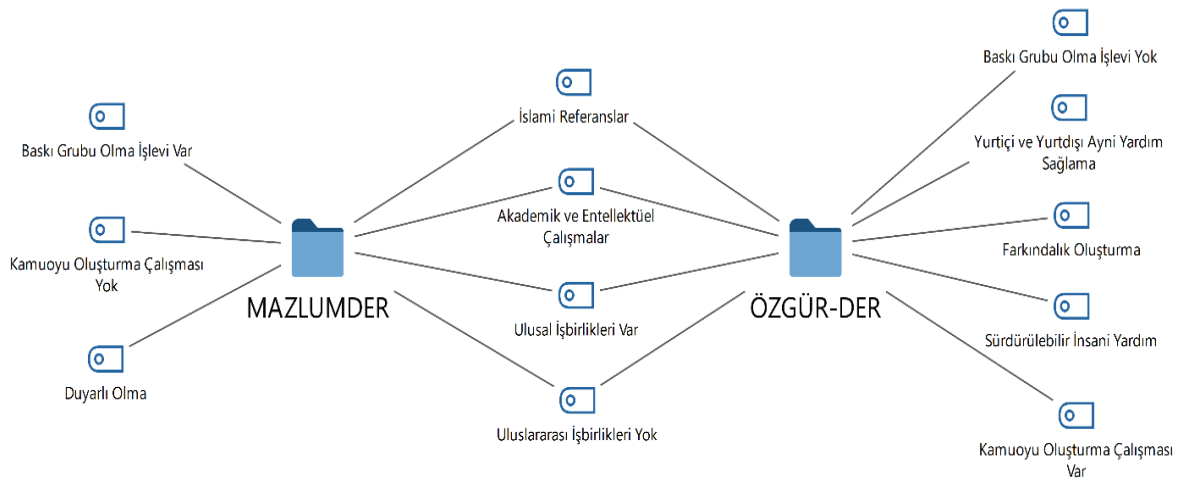

Şekil 29. İHH ve İMH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve İMH'nin insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında insani yardımlardan yararlanma hakkı için kesişen çalışma alanlarının dışında İHH'nın ve İMH'nin faaliyetlerinin genel olarak dengeli şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve dikkat çekici olan başlıklar ise;

“norm oluşturan ve rol model olan projeler” ile “sürdürülebilir insani yardım” başlıklarıdır. Nitekim her iki başlık da Türkiye’de insani yardım faaliyeti yürüten bütün STK’lar için örneklik arz edebilecek niteliklere sahiptir. Hatta İHH, insani yardımlar konusunda evrensel ölçekte norm oluşturan ve rol modellik arz eden insani yardım projeleri yürüttüğüne dair güçlü argümanlara da sahiptir. Hem İHH’nın hem de İMH’nin insan hakları ve insani yardım üst başlığı altında oluşturduğu ihtisaslaşmış alt birimleri, kendi tematik başlıkları altında profesyonel faaliyetler yürütmektedir. Bu özellik, her iki STK’nın da insani yardım çalışmalarında uzmanlaştığının ve kurumsallaştığının en somut göstergesidir.

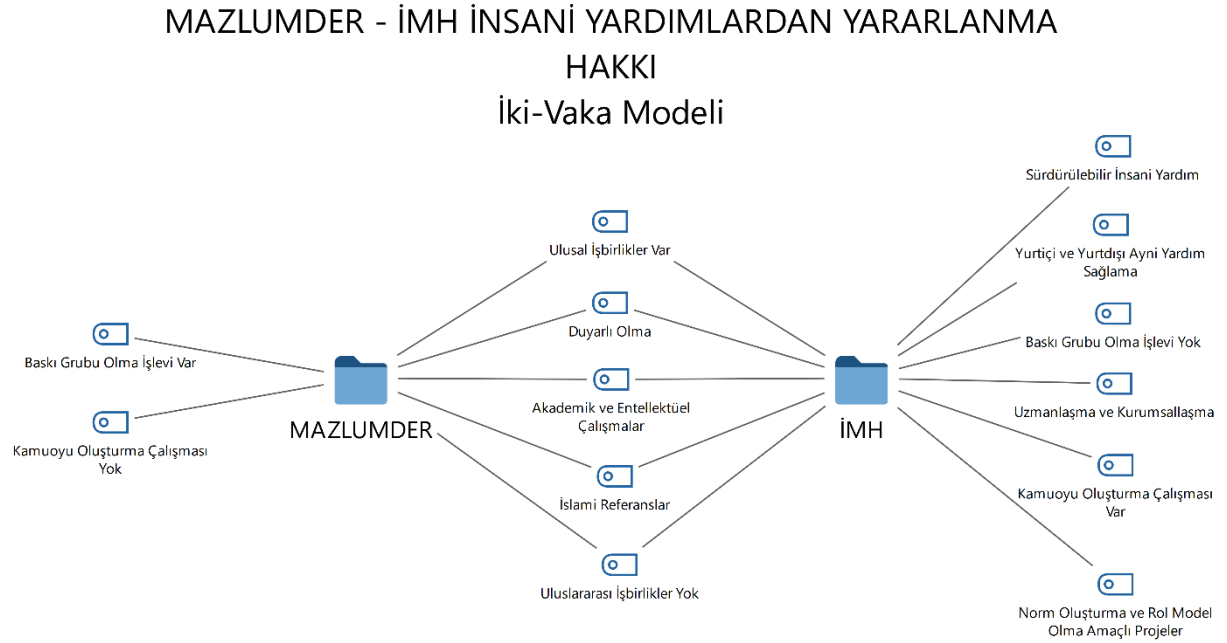
MAZLUMDER - ÖZGÜR-DER İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 30. MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve ÖZGÜR-DER’in insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda dört başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında Özgür-Der’in Mazlumder’den daha fazla faaliyet yürüttüğü ve bu faaliyetlerini de hem yurtiçinde hem de yurtdışında devam ettirdiği görülmektedir. Mazlumder’in ve Özgür-Der’in de kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder’in hem de Özgür-Der’in kendi kurumsal bünyelerinde yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayınlar, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın

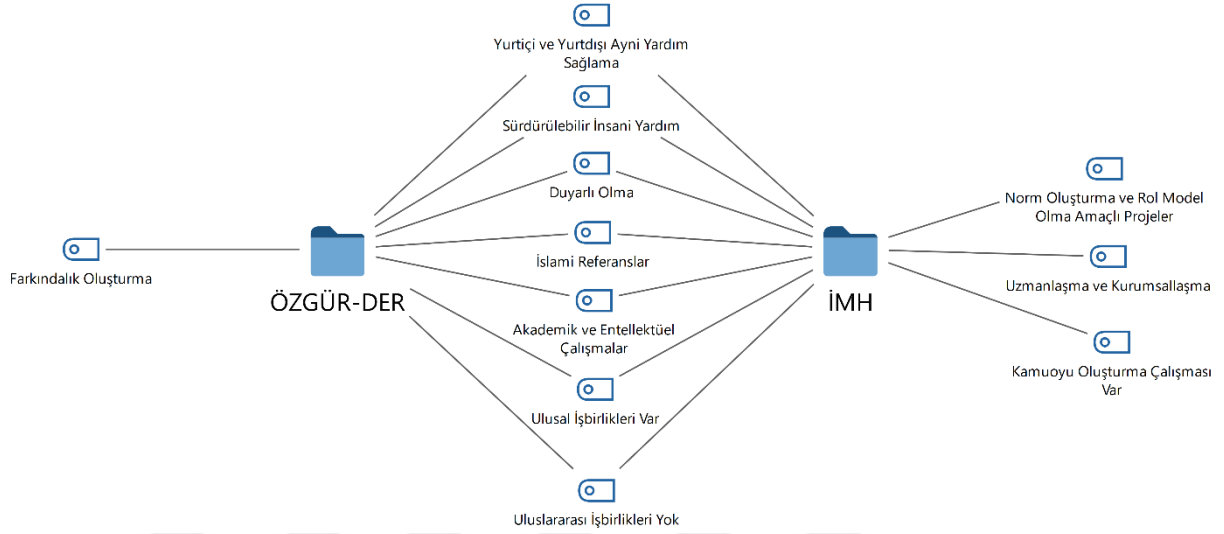
sağlanması adına önemli bir göver üstlenmektedir. Yine iki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der’i Mazlumder’den ayıran en önemli fark, yurtiçi ve yurtdışı insani yardım faaliyetlerini aktif ve sürdürülebilir şekilde devam ettiriyor olmasıdır.

Şekil 31. MAZLUMDER ve İMH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve İMH’nin insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında İMH’nin faaliyet başlıklarının Mazlumder’den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Diğer STK’larda olduğu gibi Mazlumder’in ve İMH’nin de kesişim kümesinde “İslami referanslar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. Yine iki-vaka modeline bakıldığında Mazlumder’in İMH’den ayrılan tek çalışma başlığının, baskı grubu olma işlevinin varlığıdır. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında her iki STK’nın kesişim kümesinde; farkındalık oluşturma, duyarlı olma, akademik ve entelektüel çalışmalar yürütme, uluslararası işbirliklerin olmaması ve İslami referanslar gelmektedir.

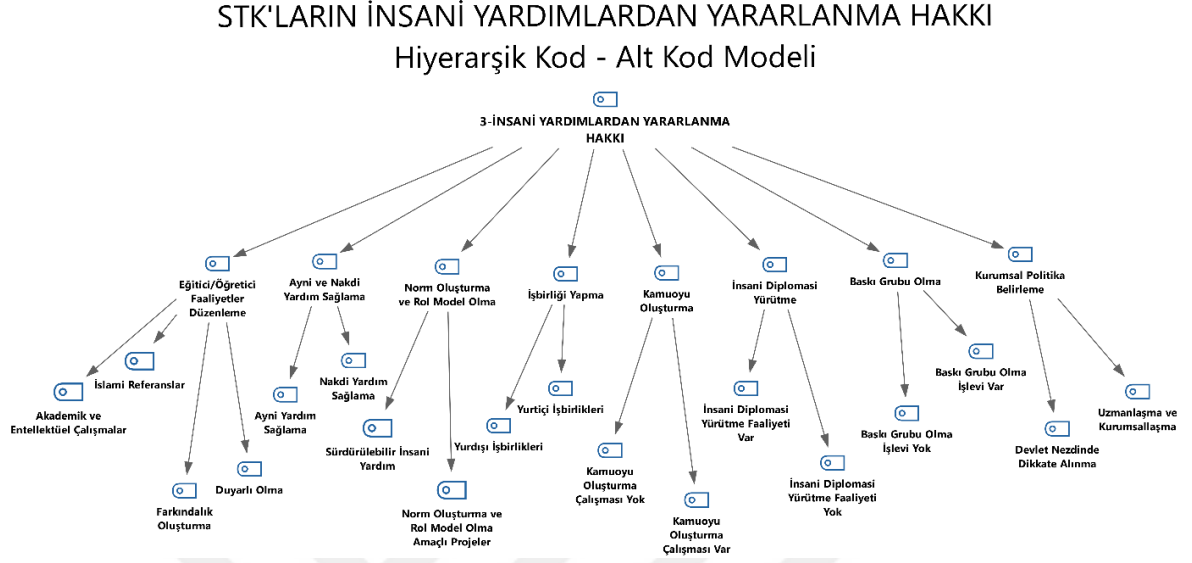
ÖZGÜR-DER - İMH İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 32. ÖZGÜR-DER ve İMH İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: ÖZGÜR-DER'in ve İMH'nin insani yardımlardan yararlanma hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK'nın da insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık 'İslami referanslar' başlığı olmuştur. Özgür-Der ve İMH'nin yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. Yine iki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der'in insani yardım çalışmalarının İMH'den az olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özgür-Der'in insani yardım konusunda genel anlamda yoğunlaştı alan teorik çalışmalar olan konferans, panel, seminer, dergi, rapor, bülten ve kitap gibi akademik ve entelektüel faaliyetlerden oluşurken, İMH'nin insani yardım çalışmaları insani yardım temalı projeler ve bu alanda uzmanlaşmış ihtisas birimleri, kamuoyu oluşturma potansiyeline sahip kurumsallaşma, sosyal medya ve TV gibi dijital platformlar da dahil olmak üzere daha çoğulcu ve profesyonel bir kurumsal politikanın takip edildiği görülmektedir.

5.3.6. İncelenen 4 STK'nın İnsani Yardımlardan Yararlanma Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

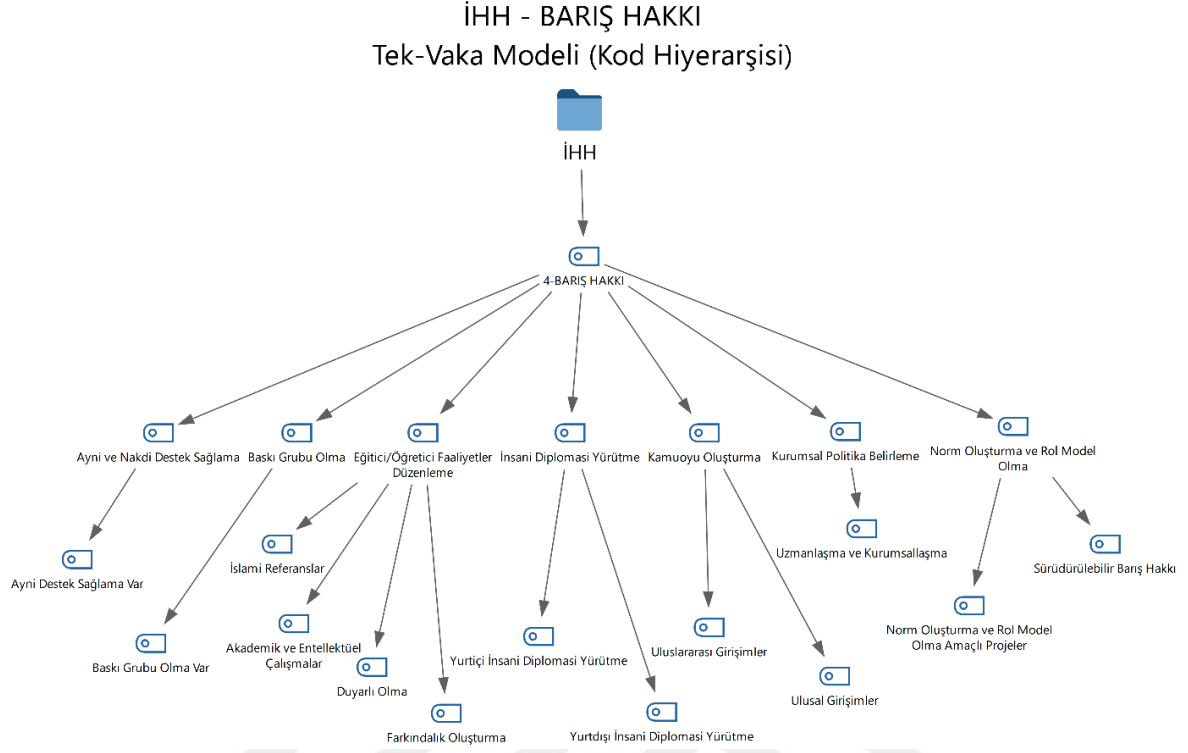
Şekil 33. 4 STK'nın İnsani Yardımdan Yararlanma Hakkı Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER ve İMH'nin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli'ne göre; insani yardımlardan yararlanma hakkı ana başlığı altında yer alan sekiz alt başlık ve onların da altında yer alan toplam 18 başlıkta insani yardımlardan yararlanma faaliyeti yürüttükleri görülmüştür. Yukarıda, hangi STK'nın hangi başlıkta ve ne oranda faaliyet yürüttüğüne detaylıca değinildiği için hiyerarşik kod – alt kod modeli için yeni bir incelemeye ihtiyaç duyulmamıştır.

5.4. Barış Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları

Bu başlıkta İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER VE İMH'nin barış hakkına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. İlgili STK'ların mülakat sorularına verdikleri bilgiler ışığında maxqda programı ile hazırlanmış şekiller ve o şekillerde yer alan bulguların çözümlenmesi ve analiz edilmesiyle ulaşılan yorumlar paylaşılmıştır. Ayrıca ilgili STK'ların, konu başlığına uygun mülakat sorularına verdikleri cevapların bazılarını yer verilmiştir.

5.4.1. İHH ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 34. İHH Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İHH'nın barış hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İHH'nın Barış Hakkı Analizi

Analiz: İHH'nın barış hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler, ortak bir görüş olarak İHH'nın barış hakkı başlığında öne çıkan faaliyeti: “İnsani diplomasi çalışmalarıdır. Başında bir genel başkan yardımcısının olduğu ‘İnsani Diplomasi Birimi’ faaliyetlerine devam etmektedir. Bu birim İHH'yı, Birleşmiş Milletler nezdinde de temsil etmektedir. İnsani diplomasi birimi, uluslararası savaş

ve insani krizlerin yaşandığı bölgelerde; hakemlik ve arabuluculuk yapmak, sivillerin savaş bölgelerinden tahliyesi, rehinelerin serbest bırakılması, esir takasları ve kayıpların bulunması gibi çalışmalar yürütmektedir. İHH, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarında yer alan kutsal barış hakkını savunduğunu; çünkü İslam'ın zaten kelime anlamı olarak barış demek olduğunu, dolayısıyla insanların selamette olduğu din, onlara barış getiren din anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Bu ilkedен hareketle her koşulda “zalimin karşısında ve mazlumn yanında” olma misyonu taşıdıklarını ve bir barış elçisi STK olarak biliniyor olmak istediklerini vurgulamışlardır.

İHH, “İstanbul Barış Platformu” adıyla kurduğu bir oluşum ve sivil bir girişim içerisinde yer almaktadır. İnsanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım gibi konular Bosna savaşından beri İHH'nın öncelikli gündem maddelerinden biri olmuştur nitekim İHH'nın kuruluş hikayesi de Bosna savaşı ile başlamıştır. İHH, Bosna'da uygulanan soykırımdan Çeçenistan'a ve oradan Keşmir'e ve günümüzde yakıcı şekilde yaşanan Gazze'ye kadar uzanan bir dizi savaş suçu ve insanlık krizi için özel bir başlık açtığını ve bu başlıklarda kitaplar, raporlar, belgeseller hazırladıklarını yanı sıra uluslararası konferanslar, sempozyumlar, seminerler veya paneller gibi akademik etkinlikler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Yaşanan savaş suçlarına, insanlığa karşı suçlara ve kitle imha silahlarına karşı İHH'nın ilkesel bir duruşunun kurulduğu günden beri varolduğunu ve bu anlamda; basın açıklamaları, mağduriyetlerin giderilmesi, mağdurlara yardım yapılması ve seslerinin duyurulması gibi konu başlıklarında inisiyatif aldıklarını söylemişlerdir. Dolayısıyla faaliyet yürütülen tüm bu alanlara bakarak İHH'nın barış hakkı başlığında hem ulusal hem de uluslararası ölçekte kurumsal çalışmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır. Barış hakkının korunması ve sürdürülebilir kılınması adına bir STK olarak uluslararası ölçekte baskı grubu olma işlevi üstlendiği ve ilgili platformlarda inisiyatif aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin iç barışı ve toplumsal uyum noktasında en yakıcı konularından biri olan göç ve sığınmacılar meselesinde en sıcak gündem maddelerinden birisi olarak yerini aldığına dair görüş beyan ettiler ve bu konuya özel çalışan “uluslararası mülteci hakları derneği”ni kurduklarını söylediler. Peygamber Efendimizin ahlakını örnek alan bir kuruluş olarak ülkemizdeki sığınmacıları öncelikle İslami bir perspektif ve ümmet bilinciyle Muhacir olarak gördüklerini ve İslam kardeşliği gereği İHH olarak onlara Ensar olmaya çalıştıklarını ifade ettiler; çünkü Kur'an-ı Kerim'de bütün Müslümanların kardeş olduğu hükmünü hatırlatarak bütün Muhacirlerin kardeşleri olduğunu vurguladılar. Ayrıca sadece ülkemiz

özelinde değil genel anlamda, kısa ve orta vadeli çözüm olarak da sığınmacıların ve mültecilerin yerleştikleri ülkelerde karşılaştıkları zorlu yaşam koşulları, temel eğitim ve sağlık haklarından yoksun kalma, insan hakları ihlalleri, bürokratik zorluklar ve sosyal baskılar gibi konularda hem kamuoyu oluşturdıklarını hem de farkındalık sağladıklarını ifade ettiler. Ayrıca, ekonomik ve sosyal eşitsizliklere yönelik ilgili platformlara sunulmak üzere “küresel eşitsizlik raporu” hazırladıklarını ve yayınladıkları bu küresel eşitsizlik raporun Türkiye’de ilk ama belki de dünyada da ilk olma özelliğine sahip olduğunu söylediler. İHH’nın barış hakkı ve alt başlıklarına yönelik görüşlerinin özeti de aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

"Türkiye’de yaşanan sosyoekonomik sorunların çözümü İHH’nın ana faaliyet alanlarından bir tanesi olduğu için bu konuda sosyoekonomik açıdan dezavantajlı kitlelere yardımlarını devam ettiriyor, özellikle de pandemiden sonra daha da yoğunlaşmış şekilde sürdürüyor."

"Kısa ve orta vadeli çözüm olarak da sığınmacıların ve mültecilerin yerleştikleri ülkelerde karşılaştıkları zorlu yaşam koşulları, temel eğitim ve sağlık haklarından yoksun kalma, insan hakları ihlalleri, bürokratik zorluklar ve sosyal baskılar gibi konularda hem kamuoyu oluşturunuz hem de farkındalık sağlıyoruz."

"Hem İslam İşbirliği Teşkilatı’nda hem de Birleşmiş Milletler’de insani yardım komisyonlarında temsil hakkınız var ve bu konularda temsil hakkımızı da sonuna kadar kullanıyoruz. Baskı unsuru olarak da kullanıyoruz ama ne derece karşılık buluyor ve ne derece arzu ettiğimiz geri dönüşleri alıyoruz orası ayrı bir tartışma konusu ama ilgili platformlarda temsil edilmenin sembolik değerinin farkındayız. Birleşik Milletler’de bu insani yardım çalışmalarını yöneten komisyonda gözlemci statüsünde varız ve orada kendi doğru bildiğimiz tüm politikaları sürekli dillendiriyoruz ama işte malum adaletsiz bir sistem olduğu için sizin bu hak mücadeleniz ne kadar karşılık görüyor ve ne kadar dikkate alınıyor orası hala çok tartışmalı bir konu. Biz gücümüz ve temsiliyetimiz nispetinde bunu uyguluyoruz ama işte küresel sistem içerisinde ne kadar ciddiye alınıyor ve ne kadar başarı elde ediyorsunuz orası hala soru işareti. Örneğin: Filistin’de bir insanlık dramı yaşanmakta ve devletimizin bugün yaptığından daha fazla şeyler yapmasını beklemekteyiz ve işte sokakta gösteriler düzenleyerek basın açıklamaları yaparak kurumsal ölçekte bir baskı oluşturmamız gerektiğinin farkındayız. Filistin konusunda bütün insanlığı iş birliği yapmaya davet ediyoruz ve artık harekete geçilmesini istiyoruz ve Filistinli bu masumlar daha ne kadar bombalanmalı diye haykırıyoruz. Birleşmiş Milletler ve İslam İşbirliği Teşkilatı gibi yerlerde savaş

mağduru, ihtiyaç sahibi, mazlum ve dezavantajlı grupların sesi ve sözcüsü olmak bizim varoluş nedenlerimizden en önemlisi olduğuna inanıyoruz."

"Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarında yer alan kutsal barış hakkını savunuyoruz; çünkü İslam'ın zaten kelime anlamı barış demek dolayısıyla insanların selamette olduğu din, onlara barış getiren din anlamına gelmektedir. Bu ilkeden hareketle her koşulda zalimin karşısında ve mazlumun yanındayız."

"Türkiye'nin en yakıcı konularından biri olan göç ve sığınmacılar meselesi elbette bizim en sıcak gündem maddelerimizden bir tanesidir. Peygamber Efendimizin ahlakını örnek alan bir kuruluş olarak ülkemizdeki sığınmacıları öncelikle İslami bir perspektif ve ümmet bilinciyle 'Muhacir' olarak görüyoruz ve İslam kardeşliği gereği İHH olarak onlara 'Ensar' olmaya çalışıyoruz; Çünkü Kur'an-ı Kerim'de bütün Müslümanların kardeş olduğu hükmü var ve bu hüküm gereğince Muhacirler her şeyden öte öncelikle bizim kardeşlerimizdir. Ayrıca sadece ülkemiz özelinde değil genel anlamda, kısa ve orta vadeli çözüm olarak da sığınmacıların ve mültecilerin yerleştikleri ülkelerde karşılaştıkları zorlu yaşam koşulları, temel eğitim ve sağlık haklarından yoksun kalma, insan hakları ihlalleri, bürokratik zorluklar ve sosyal baskılar gibi konularda hem kamuoyu oluşturuyoruz hem de farkındalık sağlıyoruz."

"Aile konusu ve kadın erkek arasındaki hak ve fırsat eşitliği bize göre geleceğin en hayati meselesi, maddi ve manevi destek olduğumuz yetimlerin aile kurup mutlu olmalarını sağlamaya çalışarak işe başlıyoruz. Dönemsel olarak aile okulları yapıyoruz. Özellikle kadın kollarımızın yürüttüğü ev okulları ve seminer programları oluyor."

"Eşitsizliklere, özellikle de sosyal eşitsizliklere dikkat çekme anlamında faaliyetlerimizin olduğunu söyleyebilirim. Ama bunu kurumsal ve sistematik yapıyor muyuz dediğinizde, doğrudan değil ama farklı faaliyetlerin içine içselleştirilmiş olarak yapıyoruz diyebilirim. Sürekli eşitsizliklere, ekonomik ve sosyal eşitsizliklere yönelik biz ilgili platformlara sunulmak üzere "küresel eşitsizlik raporumuzu" hazırladık. Bizim yayınladığımız bu küresel eşitsizlik raporu Türkiye'de ilk ama belki de dünyada da ilk olma özelliğine sahip olabilir. İHH'nin resmî sitesinde bu rapor hala duruyor."

"İnsanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım gibi konular zaten bizim Bosna savaşından beri üzerine sürekli düşündüğümüz, fikir ürettiğimiz ve faaliyet yaptığımız alanlardır. Bosna'da uygulanan soykırımdan işte Bosna'ya, Çeçenistan'a efendime söyleyeyim işte Gazze'ye kadar uzanan bir sürü savaş suçu var ve biz hepsine özel başlık açtık; kitaplar yayınladık, raporlar hazırladık, belgeseller çektik, konferans, sempozyum, seminer veya panel gibi akademik

etkinlikler yaptık. Yaşanan savaş suçlarına, insanlığa karşı suçlara ve kitle imha silahlarına karşı İHH'nın ilkesel bir duruşu var. Bu anlamda; basın açıklamaları, mağduriyetlerin giderilmesi, mağdurlara yardım yapılması ve seslerinin duyurulması noktasında hassas olan bir yaklaşımımız var. İHH'nın bu başlıkta kurumsal politika belirleme noktasında baskı grubu olarak üzerine düşen sorumluluğu yaptığını düşünüyoruz."

"Yalnızca insani yardım yapılmıyor o insanların sosyal uyumuna katkı sağlayacak nitelikte örneğin dil öğrenmeleri konusunda yardımcı olunuyor. Nitekim eğitim hakları dediğiniz mesele, mülteci çocukların eğitimi vasıtasıyla toplumsal barışa katkı sunan önemli bir yere de sahiptir."

"Adana İHH'nın bu konu başlığına uygun bir çalışması olmuştu. Adana'daki sığınmacıları temsilen görüştükleri kişilere; şehrin muhtelif yerlerinde yani parklarda ve bahçelerde nargile içmeyin, içecekseniz bile lütfen evlerinizde için çünkü dışarıda içtiğiniz nargile, Türkler tarafından toplumsal bir dedikoduya ve fitneye neden oluyor demişler. Görüşülen bu temsilciler de kendi sosyal medya mecralarında bu uyarıyı yaptıktan sonra, artık park ve bahçelerde nargile içen Suriyeli sayısı bir anda neredeyse sıfırlanmış. Örneğin bu duyarlılık ve hatırlatma toplumsal barışa katkı sunan bir girişim olmuştur."

"Sığınmacıların ve mültecilerin İslami, insani ve hukuki haklarına yönelik eğitim programlarımız hizmet içi eğitim metoduyla kurum içi olarak gerçekleşmektedir. Mevcut eğitim ve bilgilendirme çalışmalarımız dışarıya çok açık olmayan ve kendi bünyemizde yaptığımız, fikir alışverişi, toplantılar ve çalıştaylar şeklinde gerçekleşmektedir."

"Zaman zaman sivil itaatsizlik de yapıyoruz. Devletin, denge ve dinamikleri gözeterek izin vermek istemediği konularda gösteri, yürüyüş ve eylem yapma hakkımızdan da geri durmuyoruz. Her konuda devletin mevcut her politikasıyla örtüşmüyoruz. Yani ilkelerinizle çeliştiğini düşündüğümüz noktalarda sivil itaatsizlik sergileyebiliyoruz. Örneğin en son İHH'nın öncülüğünde İncirlik Üssü'nde gösteri yapılması, eylem düzenlenmesi, insanların dikkatini bir yerlere çekilmesi, sosyal medya etkinlikleri ve yayınlar yapılması. Pasifizmin ise çok ütöpik bir görüş olduğunu ve "yeni dünyanın realitesi" ile örtüşmediğini düşünüyoruz. Günümüzde küresel gerilimin daha da arttığı askeri rekabetin kızıştığı bir dönemde romantik bir ideal olarak savunulabilir ama reel politik bir karşılığı yok. Nitekim bu noktada savunma amaçlı caydırıcılık unsurunu önemsiyoruz ve kurumsal olarak reel politığe daha yakın bir yerde duruyoruz. Çünkü herkes her şeye hazırlık yaparken ve tüm olası senaryolara kendisini hazırlarken ülke olarak varolan silahlanmayı seyretmek vizyonsuzluk olur. Aslında uluslararası ölçekte bakıldığında herkesin

kendisini savunma adı altında bir güvenlik ikilemi yarattığı yani karşıdakinin kendisini savunmak için yaptığı silahlanma hamlesini saldırı olarak algılaması ve böylece ben de kendimi savunmak üzere silahlanıyorum demesi gibi. Dolayısıyla kendinizin ne kadar haklı olduğuna inanıyorsunuz ve gerçekten öyleymiş diyerek daha fazla silahlanmaya yönelirseniz o derece bir “güvenlik ikilemi” yaratırsınız aslında ancak “dehşet dengesi”nin veya “kontrollü bunalım”ın hüküm sürdüğü bir uluslararası konjonktürden soyutlanmanız da irrasyonel bir tercih olurdu."

"İHH'nın, 'İstanbul Barış Platformu' adıyla kurduğu bir oluşum ve sivil bir girişim var. İnsani diplomasi birimimiz var. Başında bir genel başkan yardımcımız var. Yani genel başkan yardımcılığı düzeyinde önemli bir birim. Aynı zamanda bu birim bizi, Birleşmiş Milletler nezdinde de temsil etmektedir."

“İHH olarak Filipinler ile Moro İslami Kurtuluş Cephesi arasındaki barış görüşmelerinde, ABD ile Taliban arasındaki görüşmelerin yan komisyonlarında gözlemci olarak yer almıştık, şimdi de Tayland ve Pattani arasında barış görüşmelerinin terkar başlaması için yoğun bir süreç yürütüyoruz. Tayland devleti ile Pattani'nin yeniden barış masasına oturması için yoğun bir diplomasi süreci yürüten İHH 'İnsani Diplomasi Ekibi'ndeki arkadaşlarımız, Tayland Dışişleri Bakanlığı'nın iftar davetine katıldılar. İftarda süreç hakkında görüş alışverişinde de bulunuldu.”

"Kişi aynı anne ve babadan olan öz kardeşine nasıl sahip çıkıyorsa biz de sığınmacı kardeşlerimize o şekilde sahip çıkmaya çalışıyoruz. İHH Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Yıldırım'ın son dönem konuşmalarında sığınmacılara yönelik bu nefret söylemi karşısında savcılarını açık açık göreve çağırdı. Bu bağlamda İHH olarak sözünü ettiğimiz nefret söyleminin baş mimarlarından olan Ümit Özdağ ve Zafer Partisi'ne yönelik acil bir hukuki sürecin başlatılması gerektiğine inanıyoruz, çünkü Türkiye'nin milli güvenliğine ve toplumsal barışına zarar verdiklerini düşünüyoruz. Bir kesim Türkleri tetiklerken bir kısım da sığınmacı gruplarını tahrik ediyor. Bu noktada taraflarla görüşerek itidal çağrısı yapıyoruz ve taraflar arasında zaman zaman arabuluculuk yürütüyoruz, yeri geldiğinde mültecilerin hukuki hakkını savunarak adli destek vererek avukatlarımızla olaya müdahil oluyoruz."

"Bir kesim Türkleri tetiklerken bir kısım da sığınmacı gruplarını tahrik ediyor. Bu noktada taraflarla görüşerek itidal çağrısı yapıyoruz ve taraflar arasında zaman zaman arabuluculuk yürütüyoruz, yeri geldiğinde mültecilerin hukuki hakkını savunarak adli destek vererek avukatlarımızla olaya müdahil oluyoruz."

"Suriye'de taraflar arasındaki esir takasında da rol alıyoruz ve dünyanın birçok bölgesindeki ihtilaflarda inisiyatif üstleniyoruz. Daha böyle toplumun farklı taleplerini karşılayan bir yıl önce silahı elinde olan Taliban'dan bir yıl içinde

sivilleşen Taliban'a geldiğimizde bu süreçte tabi ki Taliban'la olan temaslarımızda işte Afgan halkının en temel taleplerini, işte kızların eğitim hakkı gibi önemli konuları dikkate alması gerektiğini iletiyoruz. Diğer insani yardım çalışmalarının gölgesinde kalan ya da kamuoyuyla şimdilik paylaşamadığımız birtakım konular da var, çünkü Afganistan'da Taliban 2 yıl öncesine kadar terör örgütü olarak tanımlanan taraftaydı ve Amerika'dan sonra şuan ülkenin iktidarı tamamen kendisine geçti ve bir insani diplomasi odaklı da olsa iletişim yürüttüğümüzde bazen kamuoyu tarafından yanlış değerlendirilebiliyordu. O yüzden bu konular kamuoyuyla açık açık detaylarıyla paylaşabilen durumlar değil ne yazık ki. Bir hafta önce İHH ve paydaş kurumlarının, İsrail'in insanlık suçunu ve insan hakları ihlallerini sona erdirmesi gerektiğini ve acilen çatışmaların durdurulmasıyla ilgili düzenli olarak basın açıklamaları yapıyoruz. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın acilen eyleme geçmesine yönelik de çağrıda bulunuyoruz."

"Belirlenen tematik başlıklarda İHH'nın bir yıllık faaliyet raporunu, muhasebesini ve muhakemesini yapar, bir yıl sonra da konuya ilişkin neler yapacağımızla ilgili vizyon politikalarımızı belirleriz."

"Evrensel barışa hizmet eden bütün sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmaya ve birlikte değer üretmeye devam ediyoruz ve bunu sürdürülebilir hale getirmeye çalışıyoruz."

"Dünyada savaş, çatışma, kuraklık, doğal afet ve diğer sebeplerden dolayı milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu göçler beraberinde çok ciddi ve büyük barınma, beslenme ve sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir. Sadece Arakan'da 900 bin insan yerinden edilmiştir. Göç konusunda kendi yaptığımız bilimsel çalışmalar var. Özellikle istatistiki veriler ile hazırladığımız raporlar ve broşürler var."

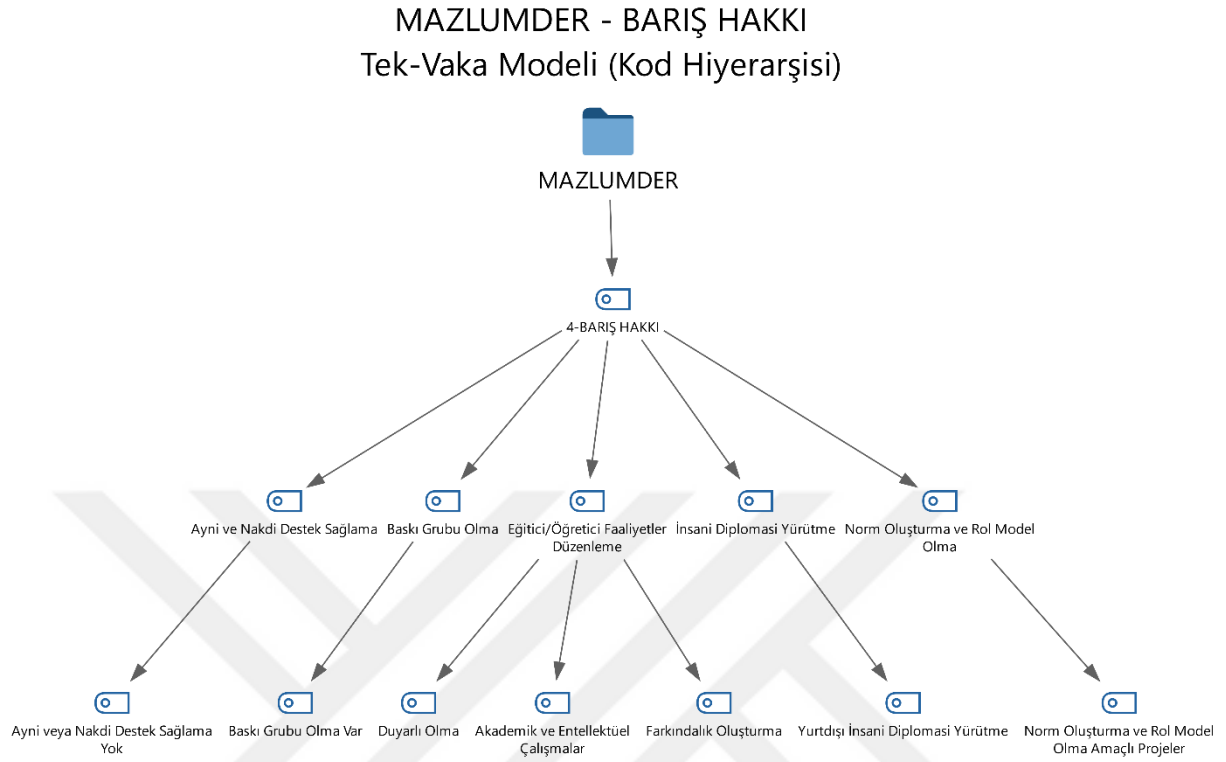
"Türklerle Suriyeliler arasındaki gerilimin sebepleri üzerine analiz'' başlıklı kapsamlı bir raporumuz var. Bunun sebeplerini ve sonuçlarını örnekleriyle tartıştığımız bir rapor oldu. Dolayısıyla kamuoyu oluşturma ve farkındalık sağlama anlamında sığınmacılar ve yerli halk arasındaki uyum uyumsuzluk konularında hassasiyetimiz ve faaliyetlerimiz var. Yerel derneklerimiz ve yerel şubeler aracılığıyla İHH bu konularda yalnızca insani yardım yapmıyor o insanların sosyal uyumuna katkı sağlayacak nitelikte örneğin dil öğrenmeleri konusunda yardımcı oluyor. Nitekim eğitim hakları dediğiniz mesele, mülteci çocukların eğitimi vasıtasıyla toplumsal barışa katkı sunan önemli bir yere de sahiptir."

"Türkiye'de İslami camianın 'vicdani ret', 'pasifizm' veya 'sivil itaatsizlik' gibi kavramlara ilişkin alternatif bir okuma geliştirmesi gerektiğini düşünüyoruz. Özellikle de 15 Temmuz 2016'daki kanlı darbe kalkışmasından sonra Türkiye'de

İslami kesimin ordu ve asker kavramlarıyla bir sorunu kalmadı. AK Parti iktidarında ordu artık bizim ordumuz oldu. Hele ki 15 Temmuz'dan sonra daha bir sahiplenir olduk. Örneğin ben bir diyabet hastası olarak normalde askere gitmedim ama gitmek zorunda kalsaydım muhtemelen vicdani ret benim için tek çıkar yoldu. Gerekirse hapis yatmayı o dönem göze bile almıştık ancak gel gelelim bugüne, benim oğlumun bugün evde iki tane asker kıyafeti var, işte oyun oynarken askercilik oynuyoruz. Yani bu bendeki değişimden bahsediyorum. 15 Temmuz'dan sonra sadece bendeki değişim bu şekilde oldu. İslami kesimlerin içinde öteden beri muhalif kimliği olan radikal gruplar dışında devlet ve ordu algısı olumlu şekilde değişti. Deyim yerindeyse İslami gruplarla devlet bir nevi barıştı; çünkü eskiden öğretmen olarak atandığı için kendi grubundan uzaklaştırılan işte eşi Diyanetin Kur'an Kursu'nda hocalık yaptığı için cemaati tarafından terk edilen insanlar vardı. Belki İslami camiadaki sert çekirdek gruplar diyebileceğimiz selefi yapılanmalar bile artık çocuklarını askere gönderiyorlar ve bunda da herhangi bir sakınca görmüyorlar. O yüzden "Vicdani Ret", "Pasifizm" ve "Sivil İtaatsizlik" gibi konular şuan için İHH'nın gündem maddelerinde yer almamaktadır."

"Türkiye'de etnik ve mezhebi gerilim konusunda ciddi çalışmalarımız var. Hem ilgili kardeş ve paydaş kuruluşlar aracılığıyla hem oluşturduğu literatür aracılığıyla hem de yapmış olduğu bilimsel birtakım sempozyumlar aracılığıyla. Türk sempozyumu yaptık mesela, Türkmenli mültecilerin sorunlarıyla alakalı yine bir seminer programı yapmıştık İstanbul'da. Dini, etnik, mezhebi ve yabancı düşmanlığı gibi her türlü sosyal huzurumuzu bozacak unsurlarla mücadele eden bir kurumuz. Yani bu konuda söz söyleyen sürekli politika üreten ve lobicilik yapan bir kurumuz aslında."

5.4.2. MAZLUMDER ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 35. MAZLUMDER Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde MAZLUMDER'İN barış hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

MAZLUMDER'in Barış Hakkı Analizi

Analiz: Mazlumder'in barış hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, Mazlumder'in barış hakkı konusunda, siyasi ve hukuki boyutta destekler sağladığı görüşü hakimdir. Özellikle de şu ifade: *“Geleneksel hale getirdiğimiz ve her yıl düzenlediğimiz “insan hakları okulumuz”*

kapsamında soruda bahsedilen; ‘‘sosyal şiddet’’, ‘‘kültürel şiddet’’ ve ‘‘yapısal şiddet’’ gibi tüm başlıklarda farkındalık sağlayan eğitimler veriyoruz.’’ Mazlumder’in barış hakkı konusunda akademik ve entelektüel farkındalık eğitimleri verdiğini göstermektedir. Ayrıca Mazlumder, Türkiye’de iç barışa ve huzura yönelik olarak sığınmacıların ve mültecilerin temel hak ve özgürlükleri için sergilediği hukuki mücadele, İslami referanslı STK’lar arasında özgün bir yere karşılık gelmektedir. Yine toplumsal barışa katkı noktasında göç idaresiyle birlikte uyum kursları gerçekleştiren Mazlumder, sığınmacılara, mültecilere ve yabancılara yönelik rehberlik yapma ve özellikle sığınmacıların, mültecilerin ve yabancılarının hangi haklara sahip oldukları ve mevcut haklarından nerelerde ve nasıl yararlanacakları konusunda bilgi ve danışmanlık hizmeti aldıkları kendi derneklerini kurmalarına öncülük etmektedir. Dolayısıyla Mazlumder’in bu başlıkta yani sığınmacıların ve mültecilerin temel hak ve özgürlükleri konusunda gösterdiği fiili dayanışma ve duyarlılık, ilgili diğer STK’lar için de bir norm oluşturduğunu ve örneklik arz ettiğini göstermektedir.

Mazlumder’e göre, devletin dönem dönem farklı toplumsal kesimlere uyguladığı ayrımcılık ve ötekileştirme politikası son yıllarda şiddetini azaltmış olsa da tam olarak sona ermemiştir. Nitekim güncel bir konu olarak sığınmacılara, mültecilere ve yabancılara yönelik toplumsal şiddet olayları her ne kadar devlet otoritesiyle gerçekleşmiyor da olsa, devletin sözü edilen kesimlerin ırkçılığa, ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmasını ivedilikle engellemesi gerektiğini ve bu ırkçı eylemlerin, toplumsal açıdan caydırıcı olabilecek nitelikte cezalandırılması gerektiğini düşünmektedir. Mazlumder’in sözü edilen konuya yönelik duyarlılığının ve kurumsal politikalarının varlığı ilgili kurumlar nezdinde farkındalık oluşturmakta ve kamuoyu baskısı yaratmaktadır. Sorunun ikinci kısmında yer alan; ‘‘vicdani ret’’, ‘‘pasifizm’’ ve ‘‘sivil itaatsizlik’’ gibi başlıklarda Mazlumder’in pozitif veya negatif herhangi bir kurumsal söylemi söz konusu değildir. Bu anlamda Mazlumder, daha önceki birçok barışçıl eylemlerde de görüldüğü gibi ihtiyaç olduğu taktirde ‘‘sivil itaatsizlik’’ yapmaktan hiçbir şekilde imtina etmemektedir. Ayrıca Mazlumder, kitle imha silahlarının (nükleer/kimyasal/biyolojik/radyoaktif) yasaklanması, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi konularda hem akademik/entelektüel raporlar hazırlamakta hem de basın açıklamaları, sivil itaatsizlik, gösteri ve yürüyüş gibi fiili barışçıl eylemlerine hız kesmeden devam etmektedir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Mazlumder'in doğrudan bu başlığa özel bir çalışması yok ancak ihtiyaç olursa şayet bu alanlarda faaliyet yürüten diğer sivil toplum kuruluşlarından destek istiyoruz veya ihtiyaç sahibini ilgili yerlere yönlendiriyoruz."

"Mazlumder, hangi illerde yabancıların yaşadığına ilişkin bir sıkıntı varsa o ildeki şubemiz mutlaka olaya müdahil olmaya çalışır, çünkü Mazlumder olarak: "Kim olursa olsun mazlumdan yana ve yine kim olursa olsun zalime karşı" misyonumuz var ve bu misyonun hakkını teslim etmeye çalışıyoruz. Örneğin: İstanbul genel merkez ve Ankara şube son zamanlarda Afrikalıların, Mısırlıların, İranlıların ve Doğu Türkistanlıların geri gönderilmemesi hususunda çalışmalar yapıyor. İlgili makamlarla irtibata geçerek haksız fiilleri engellemeye çalışıyoruz."

"En az onlar kadar biz de kurumsal olarak aileyi çok önemsiyoruz ve ailenin aleyhine olan hiçbir oluşumla iş birliği yapmıyoruz ve farklı cinsel kimlikler iddialarını reddediyoruz."

"Geleneksel hale getirdiğimiz ve her yıl düzenlediğimiz "insan hakları okulumuz" kapsamında soruda bahsedilen; "sosyal şiddet", "kültürel şiddet" ve "yapısal şiddet" gibi tüm başlıklarda farkındalık sağlayan eğitimler veriyoruz."

"Kitle imha silahlarının (nükleer/kimyasal/biyolojik/radyoaktif) yasaklanması, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi konularda hem akademik/entelektüel raporlarımız var hem de basın açıklaması, sivil itaatsizlik, gösteri ve yürüyüş gibi eylemlerimiz hız kesmeden devam ediyor."

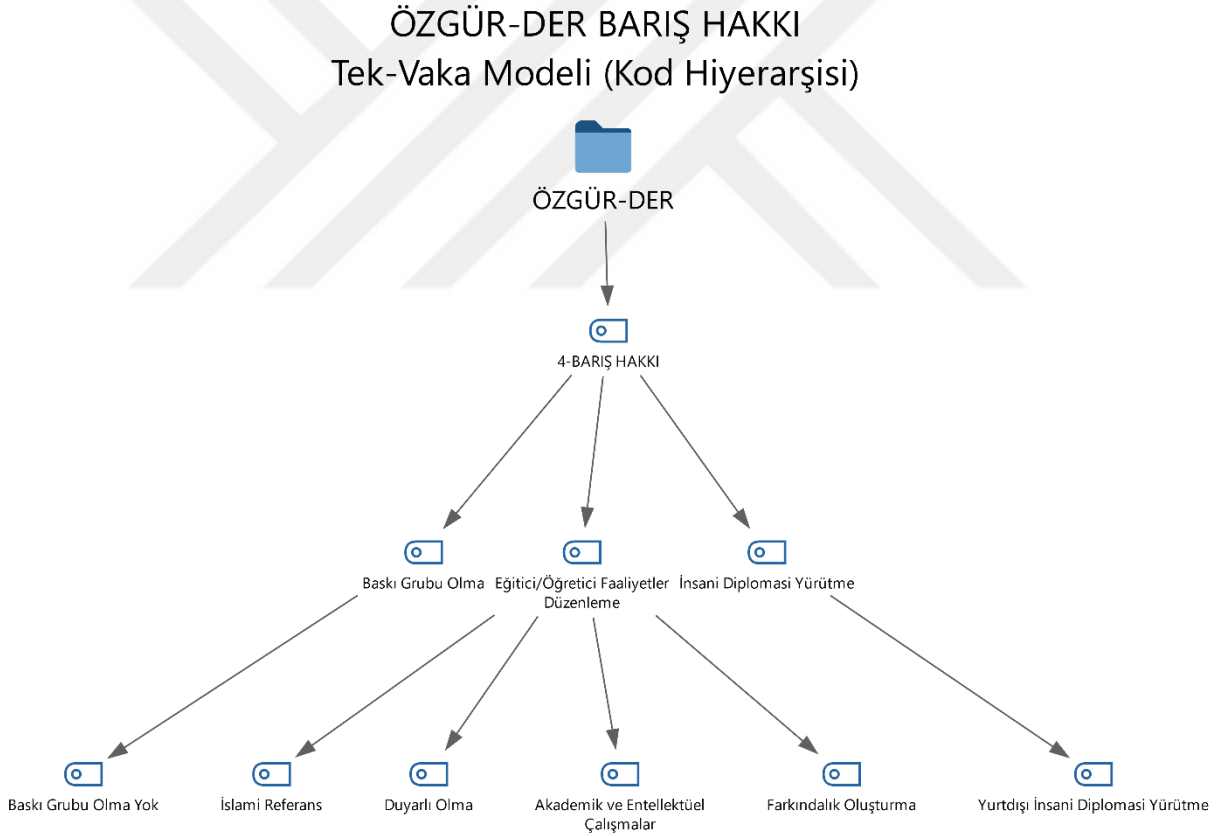
"Kayseri'de, Suriyeliler'in ve Afganlılar'ın birer adet derneği var. Bu derneklerin, insan hakları okulumuza katılımı noktasında da paslaşıyoruz. Ayrıca Mazlumder Kayseri şubesi olarak Kayseri'de yaşayan Afganlılarla ilgili "Afgan Raporu" hazırladık. Yakında Suriyelilerle ilgili raporumuzu da yayınlayacağız."

"Devletin dönem dönem farklı toplumsal kesimlere uyguladığı ayrımcılık ve ötekileştirme politikası son yıllarda şiddetini azaltmış olsa da tam olarak sona erdiğini söyleyemeyiz. Nitekim güncel bir konu olarak sığınmacılara, mültecilere ve yabancılarla yönelik toplumsal şiddet olayları her ne kadar devlet otoritesiyle gerçekleşmiyor da olsa, devletin sözü edilen kesimlerin ırkçılığa, ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmasını ivedilikle engellemesi gerekmektedir. Bu ırkçı eylemlerin, toplumsal açıdan caydırıcı olabilecek nitelikte cezalandırılması gerekmektedir. Sorunun ikinci kısmında yer alan; "vicdani ret", "pasifizm" ve "sivil itaatsizlik" gibi başlıklarda Mazlumder'in pozitif veya negatif herhangi bir kurumsal söylemi söz konusu değildir. Bu anlamda daha önceki birçok barışçıl eylemlerimizde de görüldüğü gibi ihtiyaç olduğu taktirde; "sivil itaatsizlik" yapmaktan hiçbir şekilde imtina etmemektedir."

"Uluslararası ölçekte olmasa bile ulusal insan hakları kuruluşlarıyla farklı konu ve başlıklarda zaman zaman iş birlikleri ve ortak çalışmalar yapıyoruz."

"Millî Eğitim Bakanlığı ile yaptığımız karşılıklı görüşmelerde sığınmacıların eğitim haklarına yönelik "sığınmacı çocuklar okula gidiyor" başlıklı bir kampanya başlattık. Yine toplumsal uyuma katkı noktasında göç idaresiyle birlikte uyum kursları gerçekleştiriyoruz. Sığınmacılara, mültecilere ve yabancılara yönelik rehberlik yapma işinde bizim insan hakları ile ilgili programlarımız hayati bir öneme sahiptir. Özellikle sığınmacıların, mültecilerin ve yabancıların hangi haklara sahip oldukları ve varolan haklarını nerelerde ve nasıl kullanacakları konusunda bilgi ve danışmanlık hizmeti aldıkları kendi derneklerini kurmalarını sağladık."

5.4.3. ÖZGÜR-DER ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 36. ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde ÖZGÜR-DER'in barış hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar, araştırmacı tarafından her

bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

ÖZGÜR-DER'in Barış Hakkı Analizi

Analiz: Özgür-Der'in barış hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, Özgür-Der'in barış hakkı konusunda; tüm dünyada toplumsal barışı gölgeleyen etnik, dini ve mezhebi dinamiklerin sürekli kaşınmakta olduğunu. Kurumsal olarak bu başlıkta eğitim çalışmaları, bilgilendirmeler, seminerler ve paneller yaptıklarını aktardılar. Haber sitelerinde ve dergilerinde dosya konusu olarak bu konuyu işlediklerini; çünkü özellikle sosyal sebeplere yapısal çözümlerin ortadan kaldırılması noktasında şiddetin her türlüşünün bilinmesi gerektiğine inandıkları söylediler. Ayrıca, kişinin kendisiyle barışık olmasını ve aile içi barışı gölgeleyen asgari geçim koşulları, gelir daralması ve küresel ekonomik krizlerin neden olduğu adaletsiz sosyo-ekonomik düzeni anlamaya ve bilinç sahibi olmaya dönük eğitim seminerleri yaptıklarını da ekleyerek bu konuda duyarlı olduklarını ancak kurumsal kapasitelerinin elverdiği ölçüde kurumiçi eğitici ve öğretici faaliyetler yaptıklarını vurgulamışlardır.

Özgür-Der, son dönemde sığınmacılara ve mültecilere yönelik artan ırkçı saldırılara karşı da kamuoyu oluşturmak adına basın açıklamaları yapmış ve basın açıklaması yoluyla göçmenlerin uğradığı mazlumiyetleri, haksızlıkları, zulümleri dile getirip ilgilileri konudan haberdar etmeye çalışmıştır. Özgür-Der'in ulusal ve uluslararası barışın tesisi adına öne çıkan faaliyetleri; eylemler, basın açıklamaları, gösteri ve yürüyüşler gibi çeşitli mücadele biçimleri ile konferanslar, seminerler, paneller ve kendi yayın organlarında yer verdikleri akademik ve entelektüel nitelikteki dosya konuları ve makaleler olmuştur. Özgür-Der kurumsal politika olarak barış hakkı başlığında yukarıda bahsedilen faaliyetler aracılığıyla toplumsal bir farkındalık oluşturmak istemiştir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Birleşmiş Milletler, kendisi kutsal barış hakkı diyor ama maalesef kendisi insan haklarını acıkınca helvadan bir put gibi afiyetle yiyebiliyor. O helvadan putu önce yapıyor sonra da canı isteyince yiyor ve çifte standart uyguluyor. Yani kişiye ve

ülkeye göre davranıyor. Yani bugün diyelim işte Rusya Ukrayna'ya saldırdığında Ukraynalılar sarışın ve Hristiyan. Kendisini Avrupa kökenli görüyor ve tüm Batı Ukraynalılara kucak açıyor. Evlerini bile açıyorlar rahatlıkla. Ama öte taraftan Suriyeliler geldiklerinde ne yapıyorlar? Kapılarını kapatıyorlar. Akdeniz şuan bir mülteci mezarlığına dönmüş durumda ve kıyılara sürekli insan cesetleri vuruyor. Dolayısıyla Araplar ve Müslümanlar aslında insani kimlikleri yok sayılarak değerlendiriliyor. Örneğin, Batılıların, Ukrayna'ya yardım ederken sadece onların kimliğini dikkate alarak eylemde bulunmaları tipik bir ayrımcılık ve çifte standart örneğidir. Bugün İsrail, Filistin'de orantısız bir güç kullanıyor. Avrupa Birliği'nin ve Birleşmiş Milletler'in sesi çıkmıyor. Kutsal Barış Hakkı'na ne oldu aceba? İsrail, aylardır çoluk, çocuk, hastane, okul, cami önüne kim gelirse ve ne gelirse bombalıyor ve bir şehri tamamen yok ediyor."

"Tüm dünyada toplumsal barışı gölgeleyen etnik, dini ve mezhebi dinamikler sürekli kaşınmakta. Kurumsal olarak bu başlıkta eğitim çalışmaları, bilgilendirmeler, seminerler, paneller yapılıyor. Haber sitemizde ve dergimizde dosya konusu olarak bu konuyu işliyoruz; çünkü özellikle sosyal sebeplere yapısal çözümlerin ortadan kaldırılması noktasında şiddetin her türüsünün bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz. Ayrıca, kişinin kendisiyle barışık olmasını ve aile içi barışı gölgeleyen asgari geçim koşulları, gelir daralması ve küresel ekonomik krizlerin neden olduğu adaletsiz sosyo-ekonomik düzeni anlamaya ve bilinç sahibi olmaya dönük eğitim seminerleri yapıyoruz."

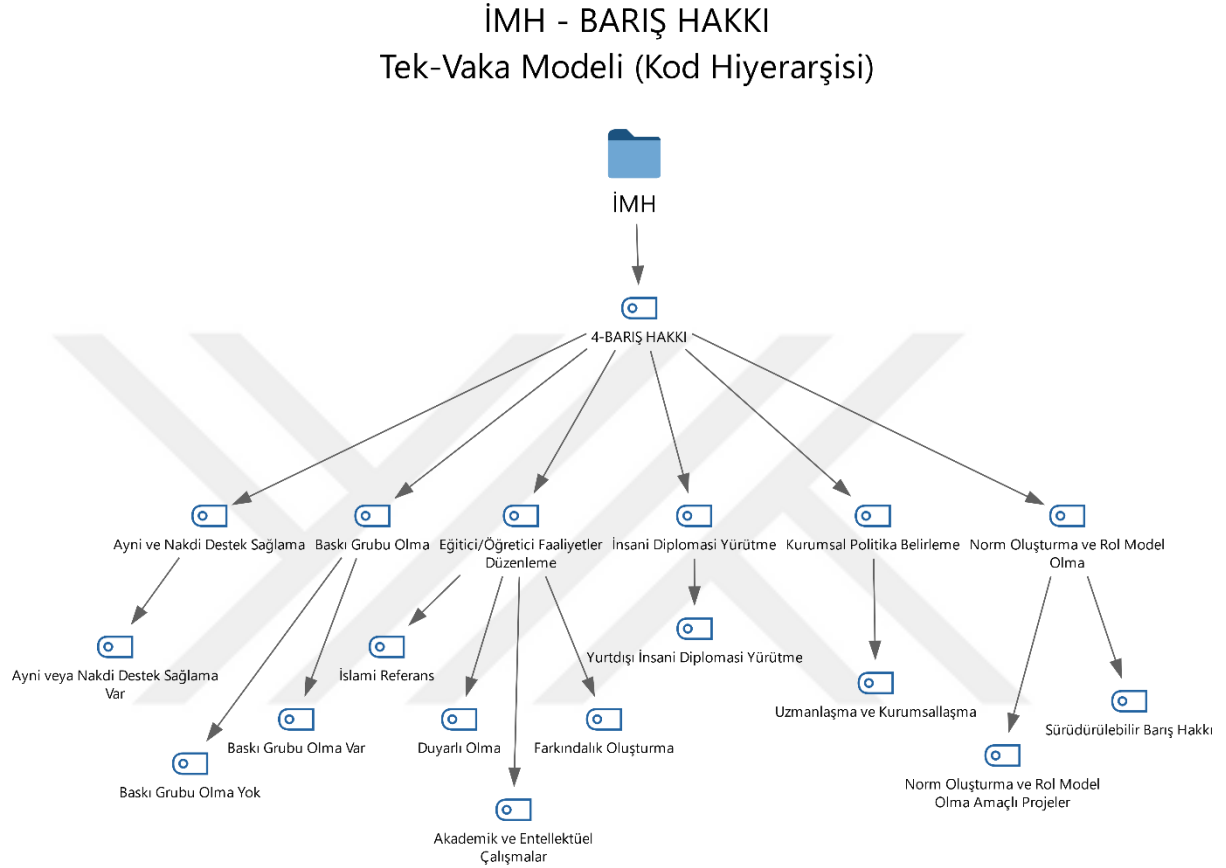
"İslami bir toplumun temeli İslami bir aileden geçer. Yani İslami bir aile olayın temelidir. Dolayısıyla bu kutsal müessesenin korunması ve geliştirilmesi noktasında aile seminerleri ve aile içi çalışmalar yürütüyoruz."

"Sığınmacılar ve mülteciler bizim kardeşimizdir. Dolayısıyla bu insanlara yönelik ırkçı ve dışlayıcı yaklaşımlara yönelik basın açıklamaları ve eylemler yapıyoruz; çünkü biz olaya 'Ensar-Muhacir' çerçevesinde bakıyoruz dolayısıyla bu insanlar bizim kardeşlerimiz ve onlara yardımcı olmalıyız. Nitekim, her türlü göçmen düşmanlığına karşı çıkıyoruz. Son dönemde sığınmacılara ve mültecilere yönelik artan ırkçı saldırılara karşı basın açıklamaları düzenlendi ve ciddi ses getirdi. Bu alanda bir kamuoyu oluşturma ve ilgilileri bilgilendirme çalışmaları yapıyoruz. Basın açıklamaları yoluyla onların uğradığı mazlumiyetleri, haksızlıkları, zulümleri dile getirip kamuoyu oluşturuyoruz ve bu sayede ilgiler konudan haberdar oluyor. Bu anlamda toplumsal bir farkındalık oluşturmak istiyoruz."

"Uluslararası anlaşmazlıklarda hakemlik ve arabuluculuk yapmak, sivillerin savaş bölgelerinden tahliyesi, rehinelerin serbest bırakılması, esir takasları ve kayıpların

bulunması gibi çalışmalarımız yok ve bu başlıkta kurumsal olarak iş birliği yaptığımız herhangi bir kuruluş da mevcut değil."

5.4.4. İMH ve Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 37. İMH Barış Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İMH'nin barış hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İMİH’NİN Barış Hakkı Analizi

Analiz: İMH’nin barış hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, İMH’nin barış hakkı bağlamında özetle şunları söylemektedir: İMH olarak, ülkemizin siyasi tarihinden günümüze kadar değişik, uygunsuz ve üzücü örnekler yaşanmış olsa dahi, ülkemizde insanların her türlü eşit haklara sahip olduğunu; sosyal, siyasal, sağlık, eğitim, kültür, sanat ve spor gibi birçok alanda eşit haklara sahip olduğunu düşünüyoruz. Nitekim İMH olarak her şeyden önce insana insan gözüyle ve insan merkezli bakılması gerektiğine inanıyoruz o yüzden kurumsal künyemizde ‘insan’ kelimesi geçmektedir. Şayet bir insanın toplumsal barışa, yaşadığı topluma ve çevreye zararı olmayan, insani özelliklere sahip, kendi şerefiyle ve cesaretiyle yaşıyorsa o insanın inancı, ırkı, rengi ve mezhebinin çok önemli olmadığını düşünüyoruz dünyanın neresinde olursa olsun bu insan, barış hakkına sahip olmalıdır. İMH’nin barış hakkı konusunda kurumsal politikalarını yansıtan mevcut mülakat cevaplarına göre özetlenecek olursa; isminde de insan kelimesi geçen İMH için “insan” kutsal bir varlık; çünkü İslami öğretiye göre insan, yeryüzünde Allah’ın halifesi ve yaratılmışların en şerefli. “Kendisi kutsal olan bir varlığın barış içerisinde yaşaması da kutsaldır” anlayışı hâkim bir görüş olarak ön plana çıkmaktadır.

Silahın olmadığı ve evrensel barışın hâkim olduğu bir dünya hayaline sahip olduklarını söyleyen İMH yöneticileri, maalesef yaşadığımız zaman ve çağda özellikle de emperyal güçlerin Birleşmiş Milletlere yön veren büyük devletlerin silahı sürekli koz, güç ve gündem belirleme hakkına sahip olma anlamında kullandıklarını dolayısıyla kendi ülkemizin ve diğer ülkelerin yüksek askeri teknolojiye ve silah gücüne, saldırı amaçlı değil ama ihtiyaç olduğunda savunma amaçlı sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim, jeo-stratejik ve jeo-politik olarak önemli bir coğrafyada yaşadığımızı ve küresel bir savaşın ayak seslerini işitiyor olmamıza rağmen “pasifizmi” savunmamız zaten romantik bir komediden ibarettir daha fazlası değil diyorlar. Zaten inancımız gereği Allah da Kuran’da Enfal Suresi 60. Ayette: “Ey inananlar, onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet ve savaş atları hazırlayınız” buyurmaktadır. Dolayısıyla bu ayette düşmanlarımıza karşı güçlenmemiz gerektiği emrediliyor hatırlatması yapıldıktan sonra askerliğin profesyonel hale geldiği bir ülkede “vicdani retçiliği” anlamlı bulmadıklarını söylemişlerdir. Yine “sivil itaatsizliği” ise zaman zaman kullandıklarını; çünkü kendi kurumsal ilkeleri ve hedefleri ile kanunlar karşı karşıya geliyorsa ilkelerinden yana tavır aldıklarını ve “sivil

itaatsizlik'' yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada İMH'nin barış hakkına yönelik aile içi barıştan başlayarak, toplumsal barışa ve oradan da evrensel barışa kadar her kademede barışın varlığını savunduğu ve bunun için çeşitli faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Barış hakkına yönelik yürüttüğü kurumsal politikalarındaki en büyük motivasyonun ise İslami referanslar olduğu anlaşılmaktadır. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"İMH bünyesindeki gönüllü akademisyenler aracılığıyla aileye yönelik birçok eğitsel ve eylemsel faaliyetler yürütmektedir. Sosyal, şiddet, kültürel, şiddet, yapısal şiddet, yani özellikle bu ailenin konusuna girince İMH'nin alt birimlerinden birisi olan 'Mutlu Yuva Derneği' çatısı altında evlilik öncesi ve mevcut ailelere yönelik eğitim programlarımız hazırlayarak aile okulu yapıyoruz. Bu toplumsal, ekonomik sıkışmadan kaynaklı ailelere yönelik özel desteklerimiz oldu; çünkü yardım konusunda önceliğimiz aileler. İş arayanlar için de iş bulmaları ve ekonomik dar boğazları atlatmaları noktasında öncelikle maddi destek sunuyoruz sonrasında da araçlar sayesinde bir işe yerleşmelerini sağlıyoruz. Ailelerde acil ihtiyaçlara odaklandık sonrasında ev ve iş ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştık. Evlenmek isteyenlerin eksiklerini giderme noktasında da çeyiz gibi desteklerimiz oldu. Dolayısıyla aileye özel bir başlık açıyoruz ve şöyle diyoruz: Aileyi ne kadar sağlam tutarsak bir toplumu da aynı oranda ayakta tutarız. Aile ne kadar çok bozulursa bir toplum da aynı oranda bozulur; çünkü aile toplumsal barışın temellerinin atıldığı kutsal bir müessesedir. O yüzden aile kurma niyetinde olan gençlerimize ve genç üyelerimize yönelik 'evliliğe hazırlık okulu' yapıyoruz. Bu eğitim kapsamında; evlilik nedir ve niçin yapılır, evlilikte karşı cinslerin beklentisi nelerdir, evlilikte çocuk ne ifade eder vb. başlıklarda eğitimler verilmektedir. Üyelerimize yönelik de ayrı bir 'aile akademimiz' var ve bu akademi bağlamında; ailevi sorunlar yaşayanlar, aile içi huzur ve mutluluğu arayanlar, çocuklarıyla sağlıklı iletişim kuramayanlar için uzmanlar eşliğinde herhangi bir ücret talep etmeksizin rehberlik/danışmanlık hizmeti sunulmakta ve seminer programları düzenlenmektedir. Bu sayede mutlu ve huzurlu ailelerin varlığı ve o ailelerde yetişecek olan neslin maddi ve manevi doyumu, sosyal, kültürel ve mental gelişimi, entelektüel kapasitesi için aile temelli programlarımıza ve seminerlerimize aralıksız devam ediyoruz."

"Birleşmiş Millet Genel Kurul kararlarında var ama hayata geçirilip geçirilemediği noktasında soru işaretleri var. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin evrensel insan hakları ve barış hakkına yönelik dünya ile dalga geçer gibi

muhalif çalışmalar yürüttüğünü ve yanlış kararlar aldıklarını düşünüyoruz. BM'den bağısız olarak Türkiye genelinde İslami STK'ların oluşturduğu 'Filistin'e Destek Platformu' var. Her platformun STK temsilcilerinden oluşan 10-15 kişilik bir icra heyeti var. Burada ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde Filistin halkına sahip çıkılması ile alakalı bir kampanya başlattık. Yazılı olarak taleplerimizi de ilettik. Ayrıca bir grup hukukçu üyemiz de adliyeye giderek İsrail hakkında insanlık suçu işlediğine dair suç duyurusunda bulundu."

"İslam, selam barış kökünden geliyor, selamette olmak bu anlamda kutsal barış hakkı anlamına geldiğini düşünüyoruz. İslami hareketlerin kullanacağı dilin daha mutedil ve daha kuşatıcı bir dil olması gerekiyor. Dolayısıyla eğer ben yarın zor duruma düştüğünde nasıl ki yardım yapacağım kişiyle kimlik aramıyorsa tebliğle davetinin önüne geçecek. Bu tür politik dili kullanmaktan zaten kurumsal olarak kaçınıyoruz. İMH olarak Müslüman kimliğiyle örtüşen kurumsal bir ağırlıkla davranıyoruz."

"Kuran'da Bakara Suresi'nin 205. Ayetinde şu şekilde geçmektedir: Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri (ekinleri) ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Ekini ve nesli helak etmeye ve yeryüzünde bozgunculuk çıkartmaya hizmet eden her türlü eylemin karşısındayız ve dünyada vekalet savaşları yürüten ve yeryüzünü yaşanılmaz kılan emperyalist bütün ifsad hareketlerini şiddet içermeyen bir şiddetle kınıyoruz. Mutlak anlamda küresel örgütlü kötülüğün karşısındayız."

"İnancımız gereği Allah da Kuran'da bize; düşmanlarımıza karşı güçlenmemiz gerektiğini emrediyor. Askerliğin profesyonel hale geldiği bir ülkede 'vicdani retçiliği' anlamlı bulmuyoruz. Yine 'sivil itaatsizliği' ise zaman zaman zaten yapıyoruz; çünkü kendi kurumsal ilkelerimiz ve hedeflerimiz ile kanunlar karşı karşı geliyorsa elbette ilkelerimizden yana tavır alıyoruz tıpkı başörtüsü eylemlerimde olduğu gibi. Nitekim 'Ümmet Bilinci' bize bu şekilde davranmamızı öğütüyor. Mülakatın başında da söylediğimiz gibi temel felsefemiz: Toplumu takva ekseninde dönüştürebilmek ve bunun için de önce dönüşmek gerekiyor. Öncelikle biz kendi özelimizde bu örnek davranışı sergilemezsek, başka birilerine nasıl rol model olabiliriz."

"Küresel ölçekte hakemlik ve arabuluculuk yapmak, sivillerin savaş bölgesinden tahliyesi ve esirlerin serbest bırakılması, esir takasları ve kayıpların bulunması gibi çalışmalar yürütmüyoruz. Ancak Afganistan özelinde İMH'nin kurucusu ve onursal başkanı Mehmet Güney abinin Afganistan'daki ağırlığı ve siyasi karşılığından dolayı Afganistan'ın hem eski yönetimini hem de mevcut yönetimini genel merkezimizde ağırlamamız ve onlara bu anlamda kendi aralarındaki birtakım

çatışmaları sona erdirmeleri noktasında tavsiyelerimiz oldu. Bazı bireysel ilişkilerimizin olmasını Afganistan özelinde söyleyebiliriz ama onun dışında diğer çatışma bölgelerde bu konuda çok fazla bir faaliyetimiz maalesef söz konusu değil."

"Suriye bölgesinde bu tür çalışmalar yaptık. Savaş bölgelerinde hala yapmaya devam ediyoruz. Nitekim savaş bölgelerinde ve insani krizlerin olduğu her yerde temel yaşam hakkının, sivillerin savaş bölgelerinden tahliyesinin, esirlerin işkence görmemesinin ve acil tahliyesinin, rehinelerin serbest bırakılmasının takipçisi oluyoruz. Filistin'de Hamas seçimlere girmiş demokrat seçimler sonucunda Gazze'deki yönetim sistemini eline almış ve işgal karşıtı siyasal bir harekettir. Hamas'ın Gazze'deki resmî kurumlarında hizmet eden üst düzey yöneticiler ülkemize geliyor, İMH genel merkezimizde fikir alışverişinde bulunuyoruz. Sadece Hamas değil, dünyanın birçok ülkesinde işte zulüm gören, haklarından mahrum bırakılan insanlara yönelik çalışmalarımız devam ediyor. Kurumsal olarak gündemimizde Doğu Türkistan meselesi, Hindistan'ın Keşmir'e yönelik saldırgan politikaları, Suriye'deki esirlerin özellikle de kadın esirlerin her türlü kötü muameleye maruz bırakılması, Balkanlar'daki sancılı süreç ve o bölgedeki Müslümanların geleceği ya da bölgede yaşanan soykırımın yol açtığı çifte standartın vatandaşlık haklarını gölgelemesi gibi küresel ve bölgesel meseleler kurumsal gündemimizde yer almakta ve koşullar elverdiği ölçüde bu alanlarda insani diplomasi faaliyetleri yürütmekteyiz."

"Uluslararası anlamda da özellikle Afrika ülkelerinin devlet yöneticileri, bürokratları ve diplomatları düzeyinde, zaman zaman İMH genel merkezimize yapılan üst düzey ziyaretler ve ortak toplantılar, küresel ve bölgesel barış adına önemli gelişmeler olduğunu düşünüyoruz. Bu ortak toplantılardaki fikir alışverişinin ve samimi diplomasinin basında ve sosyal medyada yer alması da bizim açımızdan bu konuda numune-i imtisallik yani örnek alınacak bir modellik arz etmektedir."

"Her platformda gücümüz yettiği oranda dünyada evrensel kutsal barış hakkını savunuyoruz mesela yarın Filistin'e destek mitingimiz var, Gazze için yürüyeceğiz. İstanbul'dakini mesela İstanbul platformu olarak yapıyoruz ama Anadolu'da şuana kadar 50 ilde karar kılındı. Yürüyüşlerin tamamı İMH'nin öncülüğünde gerçekleşecek."

"Evrensel barışın tesisi için erdemli insanların oluşturduğu, önyargısı ve politik bir ajandası olmayan, ekonomik bir rantla hareket etmeyen ve insanlığa saygıyı temel ilke edinen ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla, kurum kimliğimiz ve kriterlerimiz el verdiği ölçüde iş birlikleri yapıyoruz. Ayrıca, bu konuda hem ulusal hem de uluslararası somut çalışmalarımız mevcut. Ulusal manada Türkiye'deki birçok STK ile evrensel barışın yayılması noktasında; eylemler, mitingler,

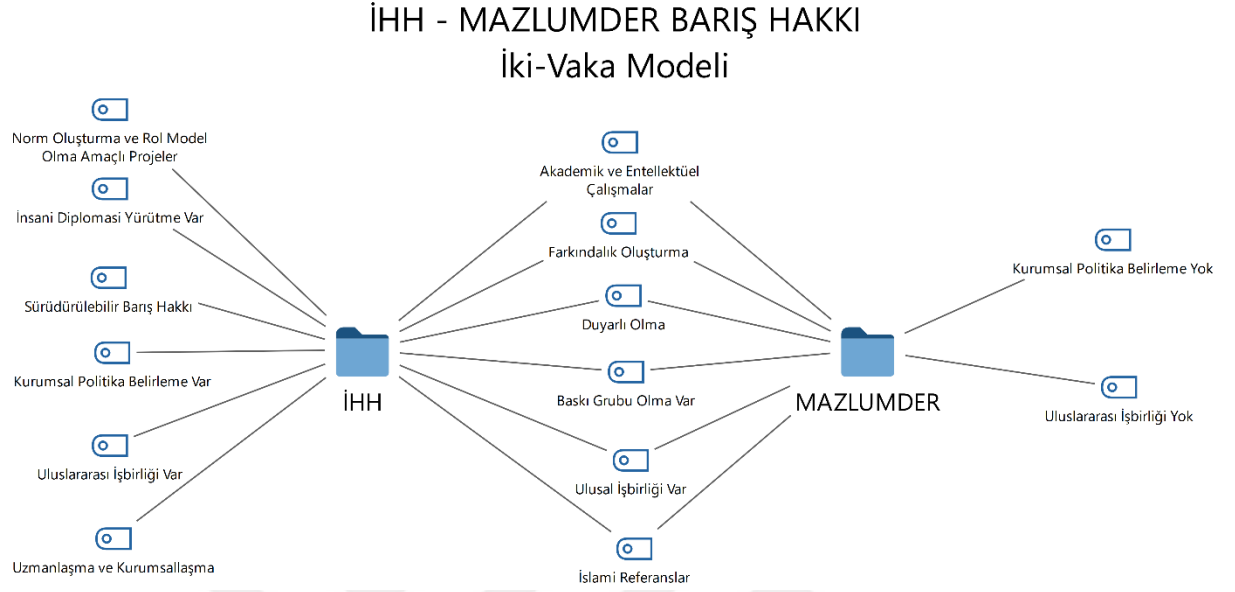
konferanslar ve seminerler gibi birçok konuda ortak çalışmalar yürütüyoruz. Uluslararası anlamda da özellikle Afrika ülkelerinin devlet yöneticileri, bürokratları ve diplomatları düzeyinde, zaman zaman İMH genel merkezimize yapılan üst düzey ziyaretler ve ortak toplantılar, küresel ve bölgesel barış adına önemli gelişmeler olduğunu düşünüyoruz."

"Her şeyden önce ülkemizde mutlaka bir ‘‘Göç Bakanlığı’’nın kurulması gerektiğini düşünüyoruz. Ülkemizdeki genel sorun siyasilerin genel anlamda işte bu konuyu yabancı öfkesine, şiddetine, göçmenlere karşı bir nefrete ve karşıtlığa dönüştürmüş olması. Yani meseleyi normal, kendi zemininde tartışmaktan ziyade kendi çocuklarımız da özellikle genç kuşakta göçmen ve yabancı düşmanlığına sürüklendi. Tüm dünyada sanyorum göç hareketliliği ve zorunlu göç artmış durumda, ülkemiz özelinde de çok ciddi şekilde bir göç hareketliliği var. İnsanların bir kısmı sığınmacılara ve mültecilere yardımcı olmaya çalışıyor, yardımcı olamıyorsa da onlara karşı sistemli negatif bir tutum içerisinde olmuyor. Bize göre insanımız, sığınmacılara ve mültecilere karşı İmparatorluk bakiyesi olmanın verdiği genetik bir olgunlukla gayet sağduyulu ve yardımsever davranıyor. Dolayısıyla bazı şehirlerdeki tekil olayların abartıldığını düşünüyoruz. İMH'nin alt birimlerinden olan ‘‘İnsan Vakfı’’ aracılığıyla bizzat yaptığımız adrese teslim çalışmalar var. Geldiği ülkede kocası vefat etmiş ve Türkiye’de bir şekilde hayata tutunmaya çalışan adresleri tespit edip buralar kira, yakacak, temel gıda ve temizlik malzemeleri desteği veriyoruz."

"Doğrudan kurumla ilişkilendirilmesini istemiyoruz ama bir X platformunda işte bu ‘Paramotor Haber Platformu’nu kurduk. Şu anda orada yaklaşık yirmiden fazla ulusal ve uluslararası kanalda Filistin ile ilgili Gazze ile ilgili veya İsrail ile ilgili çıkan en güncel haberleri ve gelişmeleri tercüme ederek yayınlıyoruz. Bu platformda doğrulanmış ve güvenilir bilgileri paylaşmak istiyoruz. Yani dezenformasyona karşı olduğu bir şeyimiz var ve tamamen organik bir üye sayısı."

"İMH olarak, ülkemizin siyasi tarihinden günümüze kadar değişik, uygunsuz ve üzücü örnekler yaşanmış olsa dahi, ülkemizde insanların her türlü eşit haklara sahip olduğunu; sosyal, siyasal, sağlık, eğitim, kültür, sanat ve spor gibi birçok alanda eşit haklara sahip olduğunu düşünüyoruz. Nitekim İMH olarak her şeyden önce insana insan gözüyle ve insan merkezli bakılması gerektiğine inanıyoruz o yüzden kurumsal künyemizde ‘‘insan’’ kelimesi geçmektedir. Şayet yaşadığı topluma ve çevreye zararı olmayan, insani özelliklere sahip, kendi haysiyetiyle, şerefiyle ve cesaretiyle yaşıyorsa o insanın inancı, ırkı, rengi ve mezhebinin çok önemli olmadığını düşünüyoruz."

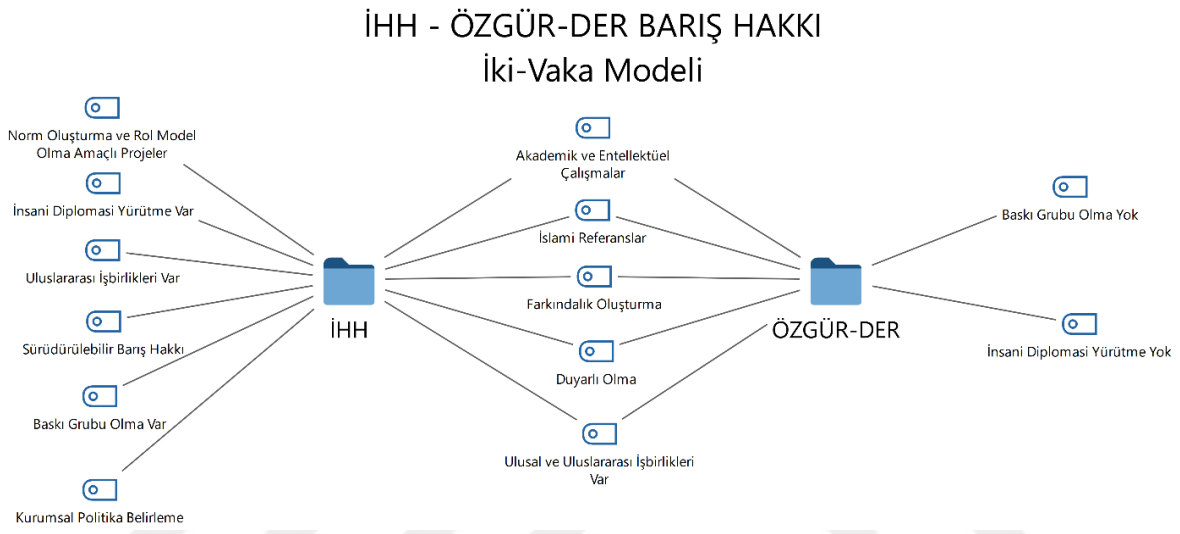
5.4.5. İncelenen 4 STK'nın Barış Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

Şekil 38. İHH ve MAZLUMDER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve MAZLUMDER'in barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Barış hakkı konusunda altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın ve Mazlumder'in barış hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklı dağılım frekanslarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. İHH'nın barış hakkı konusunda her başlıkta faaliyet yürütürken Mazlumder'in barış hakkı konusunda duyarlılık ve farkındalık oluşturan akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü yanı sıra ilgili kurumlar nezdinde baskı grubu olma işlevi üstlendiği görülmektedir. Her iki STK'nın da barış hakkı konusunda İslami referanslara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İHH'nın barış hakkı konusunda hem yurtiçi hem de yurtdışı iş birlikleri yürüttüğü özellikle de yurtdışında insani kriz ve savaş bölgelerinde yürüttüğü hakemlik ve arabuluculuk, sivillerin savaş bölgelerinden tahliyesi, rehinelere serbest bırakılması, esir takasları ve kayıpların bulunması gibi çalışmalar ve insani diplomasi faaliyetleri evrensel barışa ve kutsal barış hakkına hizmet eden kurumsal politikalarıdır. Yine İHH'nın küresel ölçekte "sürdürülebilir barış hakkı" ile "norm oluşturan ve rol model olma amaçlı barış projeleri"ne yönelik söylemsel ve eylemsel saha çalışmaları önemli bir kurumsal vizyon politikası olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca İHH'nın özellikle de

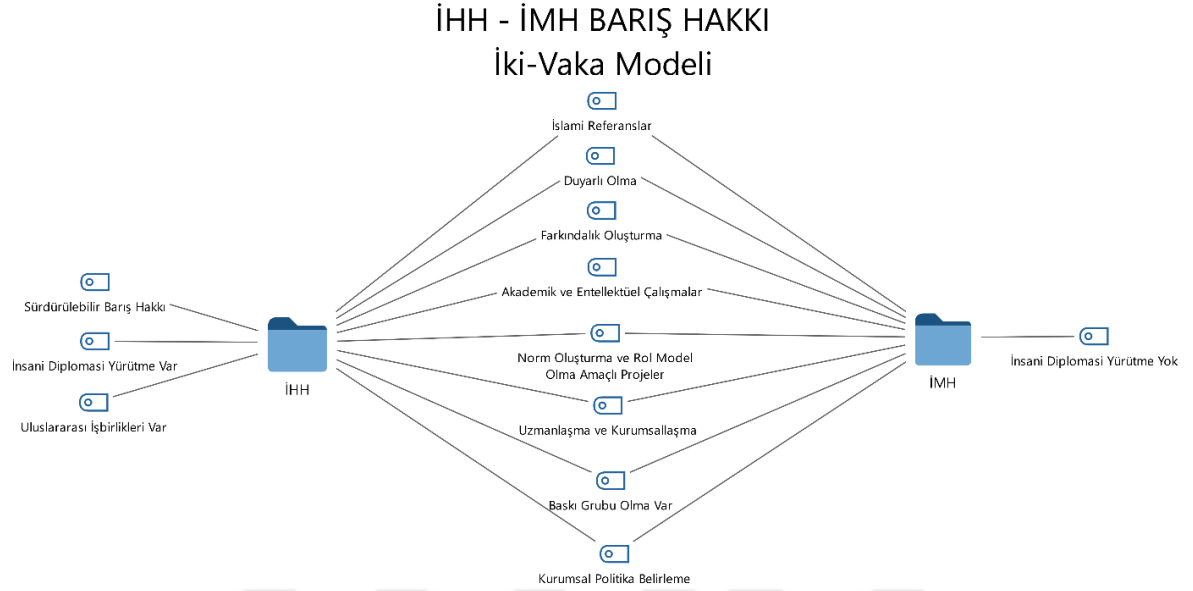
ihtisaslaştığı alt birimleri aracılığıyla Mazlumder'den farklı olarak barış hakkına ilişkin; kurumsal politika belirleme, uluslararası işbirliği, insani diplomasi yürütme, Norm Oluşturma ve Rol Model Olma Amaçlı Projeler ve barış hakkı alanında uzmanlaşma ve kurumsallaşma dahil birçok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı hukuki haklar konusu olduğu için barış hakkı konusunda sınırlı bir alanda çalışma yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla İHH'nın barış hakkı konusunda Mazlumder'den daha fazla profesyonelleştiği söylenebilir.

Şekil 39. İHH ve ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve ÖZGÜR-DER'in barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Barış hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın da Özgür-Der'in de barış hakkı başlığında kesişen ve ayrışan yönlerinin İHH ve Mazlumder'in iki-vaka modeline çok benzediği görülmektedir. İlgili STK'ların kesişme kümesindeki faaliyet başlıklarına ilişkin benimsedikleri metot birbirinden farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin duyarlı olma ve farkındalık oluşturma başlığı her iki STK'nın iki-vaka modelinde ortak bir başlık olarak yer alsa da İHH'nın duyarlı olma ve farkındalık oluşturma başlığı için uyguladığı metot daha ziyade pratik saha çalışmalarına karşılık gelirken, Özgür-Der'in duyarlı olma ve farkındalık oluşturma başlığında, sürekli ve süresiz yayınlardan ve okuma gruplarından faydalanması aralarındaki metot farkını gösteren somut bir örnektir. Ayrıca İHH'nın barış hakkı başlığı altında yer alan alt başlıkların tamamında faaliyet yürütmesi ve bu faaliyetlerinin birçoğunun

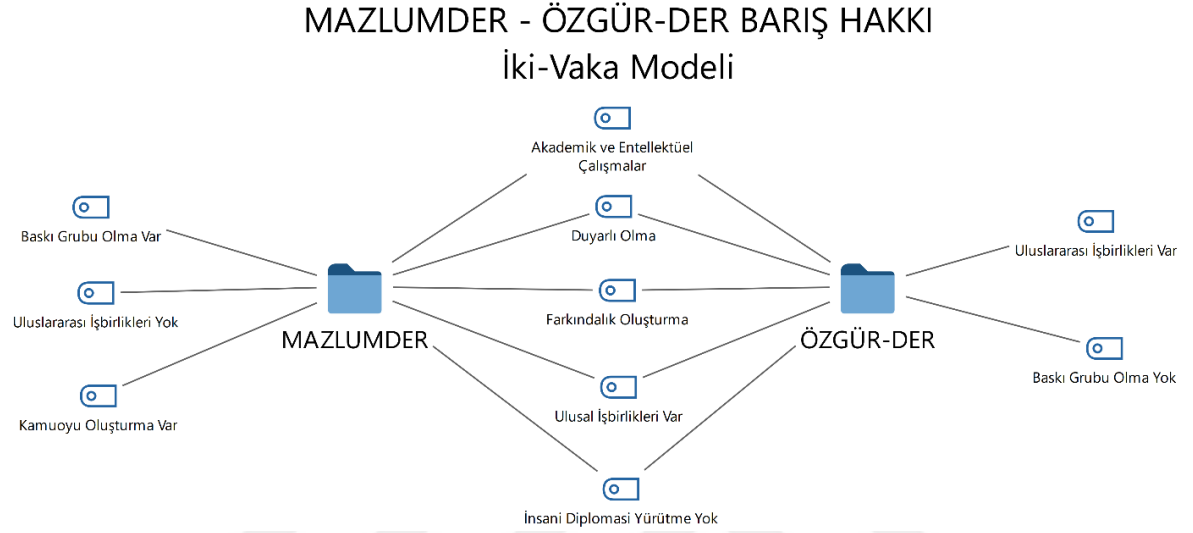
da uluslararası nitelik taşıması, barış hakkı çalışmalarında İHH'nın en ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Özgür-Der'in yazınsal ve söylemsel yönüyle barış hakkına yaptığı vurgu eylemsel olarak sahada yürüttüğü faaliyetlerden daha görünür bir nitelik arz etmektedir.

Şekil 40. İHH ve İMH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve İMH'nin barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Barış hakkı konusunda sekiz başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İHH'nın ve İMH'nin iki-vaka modeline bakıldığında barış hakkı için kesişen çalışma alanlarının çokluğu dikkat çekmektedir ve barış hakkına yönelik yürütülen faaliyetlerin genel olarak dengeli şekilde dağıldığı görülmektedir. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve dikkat çekici olan başlıklar ise; “norm oluşturan ve rol model olan projeler”, “kurumsal politika belirleme”, “baskı grubu olma” ve “İslami referanslar” başlıklarıdır. Nitekim bu başlıkların her birinde yürütülen faaliyetler hem ulusal hem uluslararası ölçekte barış hakkına yönelik özgün çalışmalardır. Özellikle de Türkiye'deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli STK'lar arasında yer alan İHH'nın “sürdürülebilir barış hakkı” fikri ve bu fikre yönelik eylemsel girişimleri, özelde Türkiye'de genelde ise tüm dünyada insan hakları ve barış temalı faaliyet yürüten bütün STK'lar için örneklik arz edebilecek niteliklere sahiptir. Barış hakkı bağlamında İHH'nın insani diplomasi biriminin savaş ve çatışma bölgeleri için yürüttüğü projeler, barış hakkı konusunda evrensel ölçekte norm oluşturan ve

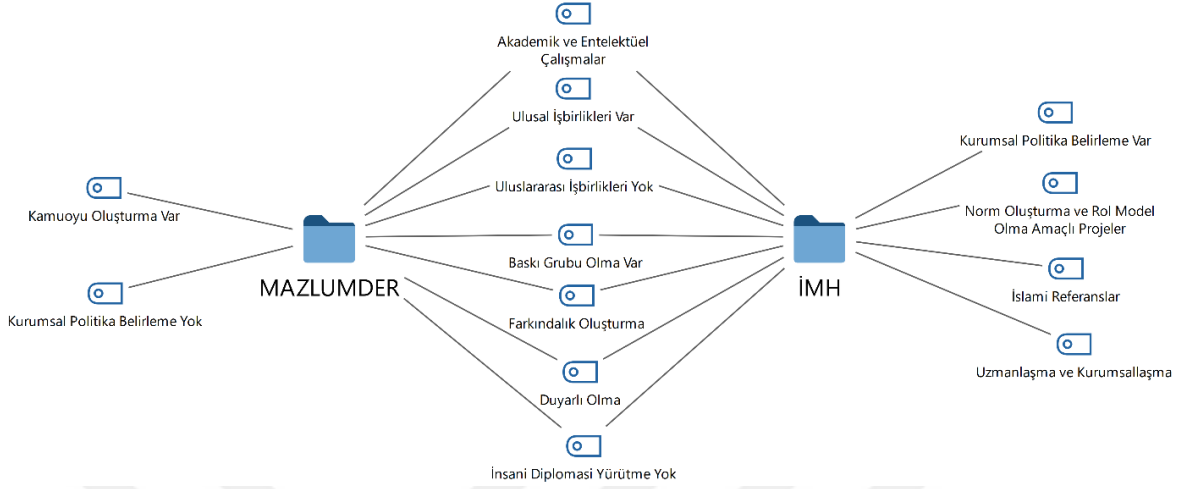
rol modellik arz eden bir profesyonellikte yürütülmektedir. Hem İHH'nın “sürdürülebilir barış hakkı” hem de İMH'nin barış hakkı üst başlığı altında oluşturduğu ihtisaslaşmış alt birimleri aracılığıyla, güncel verilerle zenginleştirilmiş raporlar hazırlanmakta ve bu raporlar doğrultusunda profesyonel saha çalışmaları yürütülmektedir. Bu ortak özellikler, her iki STK'nın da barış hakkı çalışmalarında uzmanlaştığını ve kurumsallaştığını göstermektedir.

Şekil 41. MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER'in ve ÖZGÜR-DER'in barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Barış hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında barış hakkı başlığında Mazlumder'in ve Özgür-Der'in hemen hemen benzer alanlarda faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Önemli bir fark olarak Mazlumder'in barış hakkı konusunda “baskı grubu olma” ve “kamuoyu oluşturma” çalışmaları farklılık arz etmektedir. Özgür-Der'in barış hakkı bağlamında “uluslararası işbirlikleri yürütmesi” ise Mazlumder ile ayrıştığı önemli bir başlıktır. Mazlumder'in ve Özgür-Der'in kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder'in hem de Özgür-Der'in kendi kurumsal bünyelerinde yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayın niteliğindeki raporlar ve bültenler, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın sağlanması adına önemli bir işlev üstlenmektedir.

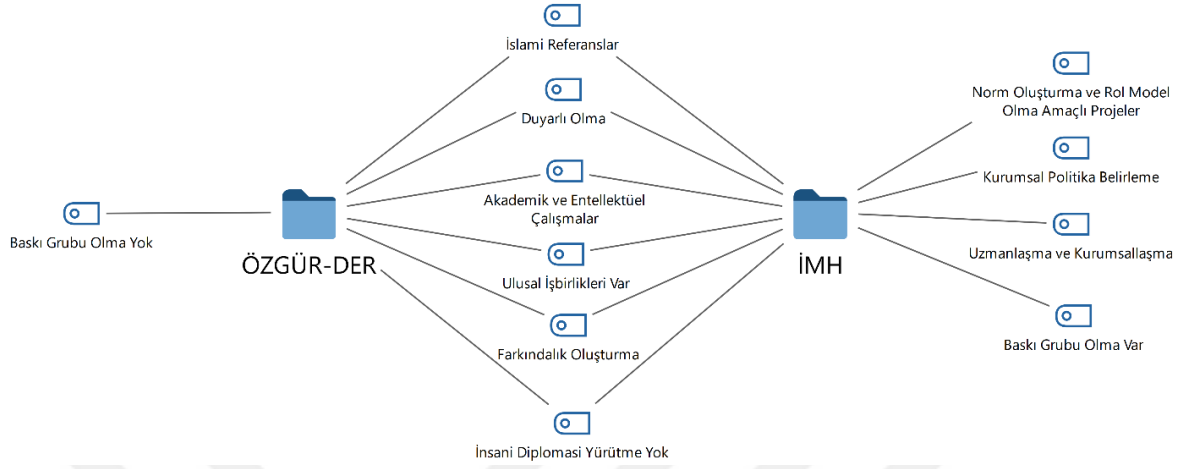
MAZLUMDER - İMH BARIŞ HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 42. MAZLUMDER ve İMH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve İMH’nin barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Barış hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında barış hakkı başlığında İMH’nin faaliyet başlıklarının Mazlumder’den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Diğer STK’larda olduğu gibi Mazlumder’in ve İMH’nin de kesişim kümesinde “akademik ve entelektüel çalışmalar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında barış hakkına yönelik Mazlumder’in İMH’den ayrılan çalışma başlıkları; “kamuoyu oluşturma” ve “kurumsal politikanın olmaması” şeklindedir. Yine barış hakkına yönelik olarak İMH’nin Mazlumder’den ayrılan ve en dikkat çeken başlığı da “İslami referanslar” olmuştur. Nitekim Mazlumder’deki İslami referanslara yapılan vurgu mülakat yapılan diğer üç STK kadar güçlü değildir. Barış hakkı başlığında her iki STK’nın da kesişim kümesinde: “Akademik ve entelektüel çalışmalar”, “ulusal işbirlikleri”, “baskı grubu olma”, “farkındalık oluşturma” ve “duyarlı olma” gibi alt başlıklar yer almaktadır.

ÖZGÜR-DER - İMH BARIŞ HAKKI İki-Vaka Modeli

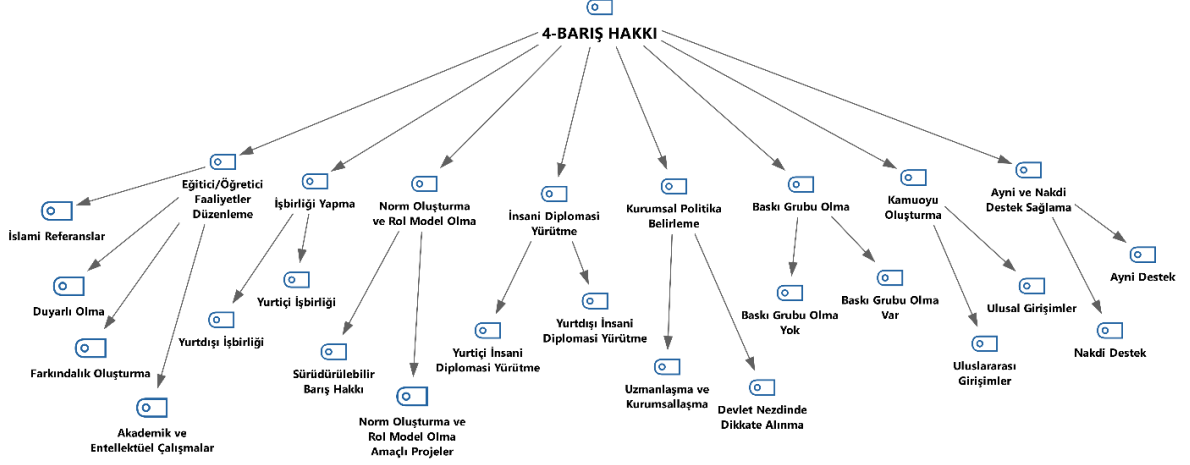

Şekil 43. ÖZGÜR-DER ve İMH Barış Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: ÖZGÜR-DER’in ve İMH’nin barış hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da barış hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK’nın da barış hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık “İslami referanslar” başlığı olmuştur. Özgür-Der ve İMH’nin altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. Yine iki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der’in barış hakkı başlığında İMH’den daha zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özgür-Der’in genel anlamda diğer üçüncü kuşak haklarda olduğu gibi barış hakkı başlığında da yoğunlaştığı alan teorik çalışmalar olan konferans, panel, seminer, dergi, rapor, bülten ve kitap gibi akademik ve entelektüel faaliyetlerden oluşurken, İMH’nin barış hakkı çalışmaları barış temalı projeler, kurumsal barış politikaları, barış için baskı grubu olma, uzmanlaşma ve kurumsallaşma gibi konu başlıklarında uzmanlaşmış ihtisas birimleri, kamuoyu oluşturma potansiyeline sahip sosyal medya ve TV gibi dijital platformlar da dahil, daha çoğulcu ve profesyonel bir kurumsal politikanın takip edildiği görülmektedir.

STK'LARIN BARIŞ HAKKI

Hiyerarşik Kod - Alt Kod Modeli

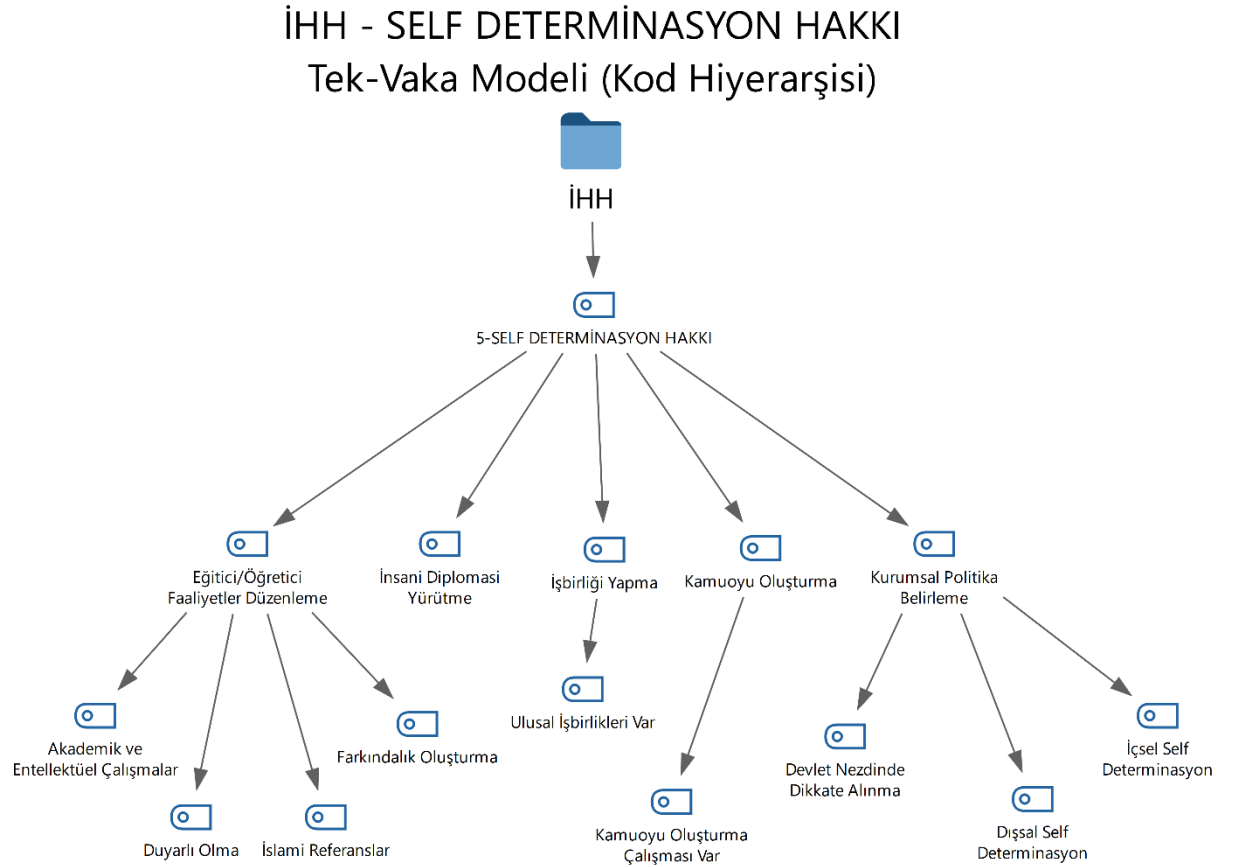
Şekil 44. 4 STK’nın Barış Hakkı Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER ve İMH’nin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli’ne göre; barış hakkı ana başlığı altında yer alan sekiz alt başlık ve onların da altında yer alan toplam 18 başlıkta barış hakkına yönelik faaliyet yürüttükleri görülmüştür. Yukarıda, hangi STK’nın hangi başlıkta ve ne oranda faaliyet yürüttüğüne detaylıca değinildiği için hiyerarşik kod-alt kod modeli için yeni bir incelemeye ihtiyaç duyulmamıştır.

5.5. Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Araştırma Konusu Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal Politikaları

Bu başlıkta İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER VE İMH'nin self determinasyon hakkına yönelik kurumsal politikaları incelenmiştir. İlgili STK'ların mülakat sorularına verdikleri bilgiler ışığında maxqda programı ile hazırlanmış şekiller ve o şekillerde yer alan bulguların çözümlenmesi ve analiz edilmesiyle ulaşılan yorumlar paylaşılmıştır. Ayrıca ilgili STK'ların, konu başlığına uygun mülakat sorularına verdikleri cevapların bazılarına yer verilmiştir.

5.5.1. İHH ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 45. İHH Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İHH'nin self determinasyon hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki

doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İHH'NİN Self Determinasyon Hakkı Analizi

Analiz: İHH'nin self determinasyon hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; görüşülen beş ildeki yetkili yöneticiler, ortak bir görüş olarak İHH'nin self determinasyon hakkı başlığında öne çıkan faaliyeti: Dünyanın farklı coğrafyalarında temel insan haklarından yoksun bırakılan, siyasi ve ekonomik haklarını kullanamayan ve devlet şiddetine maruz kalan devletler için mikro, mezo ve makro düzeylerde self determinasyon hakkını savunmak ve o halklar için kamuoyu oluşturmak şeklinde olmuştur. Örneğin Doğu Türkistan'ın Çin'den bağımsızlığını almasını veya Keşmir'in özgürleşmesini öteden beri savunduklarını, Filipinler'deki Moro Müslümanları'nın siyasi ve sosyal haklarını elde edebilmesi adına benzer bir süreç yürüttüklerini, yine sıcak bir gündem olarak Gazze'nin gaz sahasının ve doğal gazının Filistinlilere ait olduğunu ve İsrail otoritesinden kurtulmuş bağımsız bir Filistin devletinin gerekliliğini farklı platformlarda gündeme getirdiklerini, Afrika'daki o yerel zenginliklerin Afrika toplumlarına ait olduğuna inandıklarını söylemişler ve bu konuda kurumsal açıklamalarının olduğunu ve faaliyetlerine içselleştirdikleri bir politika takip ederek, raporlar hazırladıklarını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla bu bölgelerde içsel ve dışsal self determinasyon hakkını savunduklarını ve bunun için de küresel ölçekte lobi yaptıklarını vurgulamışlardır. Ancak bir ülke, sömürgeci bir devlet ve halkının haklarını gaspeden zalim bir diktatör tarafından yönetilmiyorsa şayet hiçbir şekilde 'dışsal self determinasyon hakkı'nı desteklemediklerini de eklemişlerdir.

Ülkemiz özelinde ise, politik self determinasyon hakkının gerekli olmadığını ve Türkiye'nin yararına ve milletin maslahatına uygun olmadığını düşünmedikleri için desteklemiyorlar. İçsel anlamda ise, daha bütünleştirici olacağı ve herkesin kendinden bir şey bulacağı toplumsal bir yapı inşa etme anlamında çoğulculuğun tesis edilmesine taraf oldukları için kültürel, inançsal, eğitsel, sosyal ve ekonomik anlamda self determinasyon hakkı olan 'içsel self determinasyon hakkı'nı savunuyorlar. Ayrıca, cinsel kimlik ve cinsel

yönelimle ilgili self determinasyon hakkını da, İslami ilkeleri ve kurumsal kimlikleri gereği hiçbir şekilde tasvip etmediklerini ve bu cinsel tercihin bir hak veya özgürlük değil neslin ifsadı için kurgulanmış küresel bir sapkınlık olduğunu ifade etmişlerdir.

İçsel self determinasyonun kültürel boyutunda Türkiye özelinde sığınmacı veya mülteci grupların kendi milli benliklerini kaybetmemesi için düzenledikleri birtakım etkinliklerden bahsettiler. Bu grupların kendi yerel bayramları olsun, onların kendi yerel kültürleri olsun. Bununla ilgili yapacakları programlara kendi öz benliklerini kaybetmemeleri adına mümkün mertebe destek olduklarını ifade ettiler. Türkiye’de politik olarak bir ayrışma değil ama sosyal, kültürel ve inançsal anlamda kişilerin veya grupların serf determinasyon hakkını savunduklarını vurguladılar. Fakat kurumsal olarak şu şerhi de düştüler: Kültürel self determinasyon hakkını savunuyor olsak bile anadilde eğitime karşıyız çünkü reel bir geçerliliğinin ve uygulanabilirliğinin olmadığına inanıyorlar. Yani ülkenin mevcut realitesiyle çok örtüşmediğini ve anadilde eğitim ile anadilin öğretilmesi hakkının ayrı şeyler olduğunu ve birincisinin ülke menfaati ve milli birlik adına anlamlı bir beklenti olmadığını söylemişlerdir. Bu bağlamda, İHH’nın self determinasyon hakkına yönelik devletin mevcut self determinasyon politikası ile uyumlu bir kurumsal politikaya sahip olduğu söylenebilir. Ancak uluslararası ölçekte devletin doğrudan müdahil olmadığı bazı kriz bölgelerinde İHH’nın daha proaktif bir rol üstlendiği ve inisiyatif aldığı da görülmektedir. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Uluslararası ölçekte yoğun bir insan hakları ihlaline maruz bırakılan ve kendi inanç değerleri dahil birçok siyasal, sosyal ve kültürel haklardan yoksun bölge halkları için mikro, mezo ve makro düzeyde politik self determinasyon haklarının olması gerektiğini düşünüyoruz."

"Makro ekonomik ölçekte, buna ilişkin özellikle bazı dezavantajlı bölgelerin ekonomik self determinasyon hakkının savunulmasına yönelik ilgili uluslararası platformlarda bir lobicilik faaliyetleri yürütüyoruz ve onlar hakkında onlar adına sözcülük yapıyoruz."

"Örneğin sıcak bir örnek olarak Gazze’nin gaz sahasının ve doğal gazının Filistinlilere ait olduğunu farklı platformlarda gündeme getiriyoruz. Afrika’daki o yerel zenginliklerin Afrika toplumlarına ait olduğunu söylemek gibi kurumsal açıklamalarımız ve faaliyetlerimize içselleştirdiğimiz bir politikamız ve raporlarımız var."

"Doğu Türkistan'ın, Moro ve Pattani gibi bölgelerin kendi doğal kaynakları üzerinde self determinasyon haklarının olduğunu ve bu kaynaklardan elde edilen ekonomik değerın yerel halka yansıtılmasının gerekliliğini savunuyoruz. Örneğin bu konuya ilişkin akademik raporlarımız ve çalışmalarımız var. Mesela uluslararası hukukta serf determinasyon ve Doğu Türkistan'ın durumu diye güzel bir rapor hazırlamıştık. Bu konularla ilgili kendi bünyemizde dışarıya çok duyulmasa da önemli oranda akademik/entelektüel çalışmalar yapıyoruz."

"Filipinler'in Moro bölgesinin bir özerklik kazanma durumu oldu. Kendi içişleri ile ilgili bir içsel self determinasyon yaşandı. Moro Müslümanları, kendi iç işleyişinde özerk bir devlet kurdu ama dış işleyişte Filipinler'e bağlı kaldılar. Biz bu sürece gözlemci olarak katkıda bulunduk. İHH olarak özerklik sürecinde gerek hukuki çalışmalar gerek insani çalışmalar olsun ilk elden bu sürece dahil olma ve şahit olma şansı elde ettik. Orada da en önemli taleplerden birisi şuydu: Moro diye anılan bölgenin insanların kendi yeraltı ve yer üstü zenginliklerini kendi yararlarına kullanabilme konusunda Filipinler'den talepleri söz konusuydu. Örneğin yine Çin, Doğu Türkistan bölgesine özerklik tanıdığını söylüyor ama Doğu Türkistan insanı ne yeraltı kaynaklarında ne de yerüstü kaynaklarında bununla ilgili hak talebinde bulunamıyor ne garip! Doğu Türkistan'ın ekonomik ve kültürel self determinasyon hakkıyla alakalı bir raporumuz, kurumsal bir politikamız ve yol haritamız var. Yine benzer şekilde Taliban, Amerikan iktidarını ülkeden kovduktan sonra bölgede gözlemci kuruluşlardan biri olarak bizi de görmek istedi. Nitekim, Moro'da yürüttüğümüz insani diplomasiyi çok iyi biliniyordu çünkü Moro'da bir halkın özerkliği için bir çalışma yaptık ve bu dünya genelinde kabul gördü ve ortaya başarılı bir çalışma çıktı. Tarafları çatışmalardan vazgeçirerek silahların bırakılmasını sağladı ve huzurlu bir barış ortamında yaşamaya başladılar."

"Ülkemiz özelinde politik self determinasyon hakkının gerekli olmadığını ve Türkiye'nin yararına ve milletin maslahatına uygun olmadığını düşündüğümüz için desteklemiyoruz. Ayrıca, cinsel kimlik ve cinsel yönelimle ilgili self determinasyon hakkını da İslami ilkelerimiz gereği hiçbir şekilde tasvip etmiyoruz ve bu yönelimin bir hak veya özgürlük değil neslin ifsadı için kurgulanmış küresel bir sapkınlık olduğuna inanıyoruz."

"Kültürel self determinasyon hakkını savunuyoruz ama anadilde eğitime karşıyız çünkü reel bir geçerliliği ve uygulanabilirliği yok. Yani ülkenin mevcut realitesiyle çok örtüşmüyor. Anadilde eğitim ayrı, anadilin öğretilmesi hakkı ayrı diye düşünüyoruz. Örneğin bu kişi ilkokulda, ortaokulda ve lisede hep Kürtçe veya Arapça eğitim aldığını düşünün. Peki üniversite tercihini hangi dilde yapacak? Ülkemizde Kürtçe veya Arapça eğitim veren üniversite mi var? Ülkede bir tane resmi

dil var ve üniversite sınavı da o dil üzerinden yapılıyor. O sınav farklı bir dilde yapılırsa bile okuyacağı bir bölüm yok. Yani o kişi sınavı kazansa bile kendi ülkesinde İngiltere'ye okumaya gitmiş gibi olacak. Yani Türkçe hazırlık okuması lazım. Şimdi ana dilin öğretilmesi bir hak bu ayrı ama ana dilde eğitim başka bir şey. Dolayısıyla bu kişi ayrı bir evrende büyümüş gibi olacak ve ilerde büyük bir hayal kırıklığı yaşayacak. Bu hayal kırıklığı ve toplumsal uyumsuzluk sonraki süreçte belli bölgelerin ayrışması için bir katalizör gibi olacak ve o bölge, geri kalandan tamamen izole olacak. Bu ise ülkede iç barışı ve toplumsal uzlaşmayı yok edecek duygusal bir kopuşun başlangıcı olacak. Açıkçası anadilde eğitim talebini, siyasal bir projenin parçası olarak düşünüyoruz; çünkü Türkiye'de sadece Kürtler yok, Araplar, Çerkesler, Gürcüler vb. birçok etnik kimlik var ve o zaman Türkiye'de de çoğu Afrika ülkesinde olduğu gibi bir düzine resmi dil olması gerekiyor. Nitekim Türkiye'yi daha da böyle mikro parçalara bölecek bir planı kurumsal olarak asla savunmayız."

"LGBT örgütlerinin artan görünürlüğü ve propaganda araçları hemen hemen tüm toplum kesimlerinde yaygın bir rahatsızlık oluşturmaktadır. Bu anlamda toplumda cinsel yönelimin bir insan hakkı olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Hatta bu tür talep ve isteklerin başka insanların haklarına yönelik bir tehdit oluşturduğu da görülmektedir. Nitekim bu konuda, tavizsiz bir şekilde toplumun sağduyusunun sesi olduğumuzu söyleyebilirim. Cinsel kimlik ve cinsel yönelimle ilgili self determinasyon hakkını da İslami ilkelerimiz gereği hiçbir şekilde tasvip etmiyoruz ve bu tercihin bir hak veya özgürlük değil neslin ifsadı için kurgulanmış küresel bir sapkınlık olduğuna inanıyoruz."

"Doğu Türkistan'ın Çin'den bağımsızlığını almasını veya Keşmir'in özgürleşmesini öteden beri savunuyoruz. Filipinler'deki Moro Müslümanları'nın siyasal ve sosyal haklarını elde edebilmesi adına benzer bir süreç yürütmüştük."

"Çalıştığımız bazı bölgelerde tarihi geçmişi olan Camilerin ve medreselerin restorasyonu gibi çalışmalarda yer aldık. Ama bu biraz daha Türkiye özelinde TİKA koordinesinde yürütülen çalışmalar mevcut ancak TİKA'nın, özellikle de yurtdışında bu konuya özel yoğun ve profesyonel şekilde çalıştığı bir alan olduğu için açıkçası bizim çalıştığımız bir alan değil."

"Bu konuda Türkiye özelinde çalışma yaptığımız güzel bir örnek var: Sığınmacı veya mülteci grupların kendi milli benliklerini kaybetmemesi için düzenlediğimiz birtakım etkinlikler var. Bunların kendi yerel bayramları olsun, onların kendi yerel kültürleri olsun. Bununla ilgili yapacakları programlara mümkün mertebe destek oluyoruz ki kendi öz benliklerini kaybetmesinler. Türkiye'de politik olarak bir ayrışma değil ama sosyal, kültürel ve inançsal anlamda kişilerin serf determinasyon hakkını

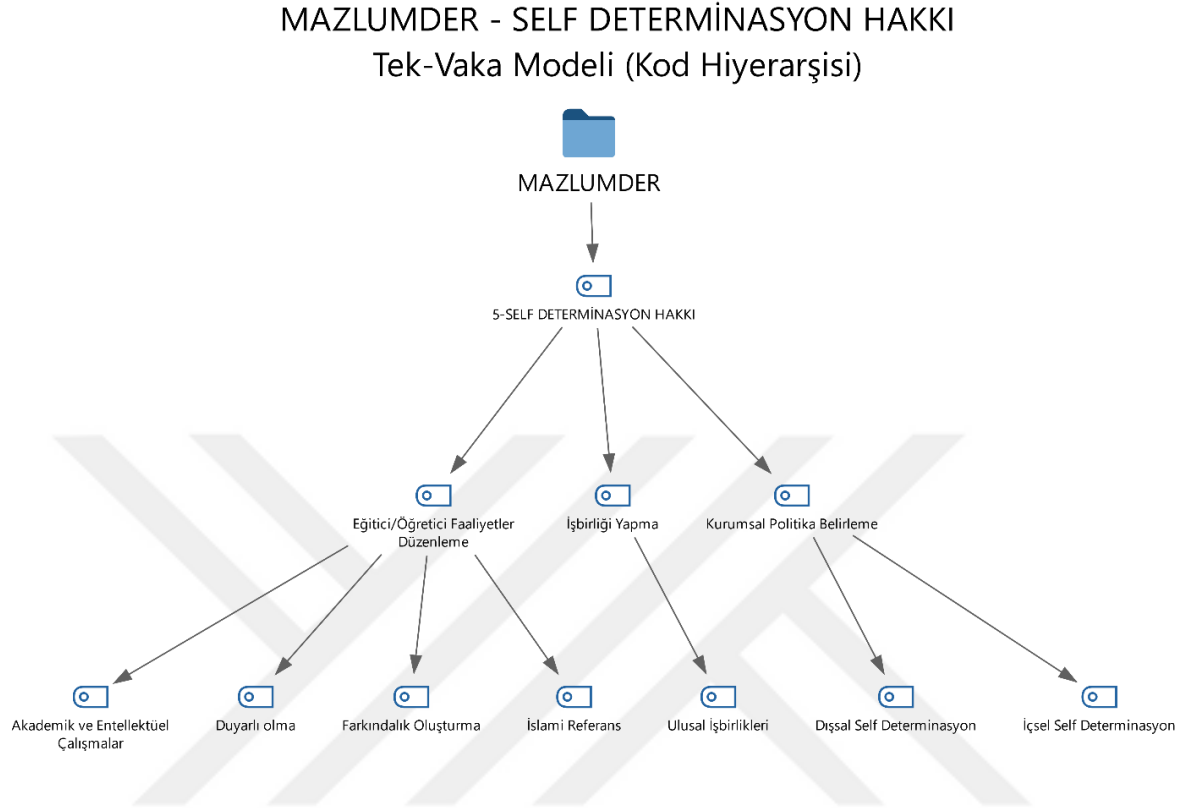
savunuyoruz. Nitekim biz inançlı Müslüman insanlarız ama Hristiyan çocukların evlerine hediye götürdüğümüz dahi olmuştur."

"Self determinasyon hakkının kültürel düzeyde bir hak olarak kullanılabilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Hem Türkiye’de hem de dünyada halkların manevi mirası diyebileceğimiz dil, din, gelenek, kültür ve gündelik hayat pratiklerini bir hak olarak kullanabilmeleri gerektiğini sonuna kadar savunuyoruz. Nitekim kurumsal olarak Türkiye özelinde Kürt meselesine de benzer zaviyeden bakıyoruz yani politik bir self determinasyon ve bağımsızlık olarak değil bir halkın kültürel kimliğinden kaynaklı haklarının teslim edilmesi ve o hakların özgürce kullanılabilmesi gerektiğini düşünüyoruz."

"Devletle yürüttüğümüz kurumsal bir diplomasi veya iş birliği yok; ama bireysel bazda bu konuda bir talep gelirse şayet kurumsal olarak kayıtsız kalmamaya çalışıyoruz ve ilgili yerlere gerekli girişimlerde bulunuyoruz. Yalnız buna ilişkin gelecek talebin İslami duruşumuzla ve kurumsal ilkelerimizle örtüşmesi gerekmektedir aksi taktirde hiçbir şekilde bu talebi dikkate almıyoruz ve takipçisi de olmuyoruz. Örneğin sosyal bir kimlik olarak Roman bir vatandaşın sesine kulak verebiliriz ancak farklı cinsel yönelimli bireylerin cinsel kimliğiyle ilgili çağrısının muhatabı asla biz değiliz."

"Eğer bir ülke sömürgeci bir devlet tarafından yönetilmiyorsa hiçbir şekilde ‘dışsal self determinasyon hakkı’ni desteklemiyoruz. Ancak ülkemiz özelinde konuşacak olursak; içsel anlamda daha bütünleştirici olacağı ve herkesin kendinden bir şey bulacağı bir toplumsal yapı inşa etme anlamında çoğulculuğun tesis edilmesine taraf olduğumuz için kültürel, eğitsel, sosyal, ekonomik anlamda self determinasyon hakkı olan ‘içsel self determinasyon hakkı’ni savunuyoruz."

5.5.2. MAZLUMDER ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 46. MAZLUMDER Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde MAZLUMDER'in self determinasyon hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

MAZLUMDER'in Self Determinasyon Hakkı Analizi

Analiz: Mazlumder'in self determinasyon hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de,

Mazlumder'in self determinasyon hakkı konusunda özetle şunları düşünmektedir: *“Devletlerin ve uluslararası hak arama örgütlerinin insan haklarına ilişkin geliştirdiği standartlar arasında farklılıklar olsa da; insanın doğasına uygun, vicdanın ve sağduyunun egemen olduğu, ortak akla ve uzlaşya dayanan her alandaki self determinasyon hakkını savunuyoruz ancak insanın doğasına uygun olmadığına inandığımız, aileye, nesle ve kamu vicdanına zarar verdiğini düşündüğümüz cinsel yönelim/cinsel kimlik gibi bedensel self determinasyon hakkı taleplerini de doğru bulmuyoruz ve asla desteklemiyoruz.”* Mazlumder'in self determinasyon hakkı konusunda uluslararası bir gündem maddesinin olmadığı ve buna ilişkin bir faaliyet yürütmediği anlaşılmaktadır.

Ancak bilimsel düzeyde raporlar ve eğitsel düzeyde seminerler aracılığıyla her toplum ve her birey için içsel self determinasyon hakkını savunduklarını vurgulamışlardır; çünkü toplumları oluşturan tüm sosyal kimlikler adına hak, hukuk ve hürriyet mücadelesi veren bir STK olarak toplumu oluşturan tüm bileşenlerin eşit bir statüye sahip olması için maddi ve manevi bütün imkanlarını seferber ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda içsel self determinasyon hakkının bir alt başlığı olan kültürel self determinasyon hakkının kesinlikle kullanılması gerektiğine inandıklarını; çünkü dünyadaki tüm dillerin ve kimliklerin Allah'ın birer ayeti ve dolayısıyla emaneti olduğunu ve bu emanete sahip çıkmak adına her halkın kendi kültürünü özgürce kullanabilmesi ve geleneklerini yaşatabilmesi için kültürel self determinasyon hakkını desteklediklerini söylemişlerdir.

Ayrıca Mazlumder, dışsal self determinasyon hakkı konusunda mazlum milletler için eylemsel bir girişimde bulunamamaları bile söylemsel olarak onlar adına dışsal self determinasyon hakkını savunduklarını ifade etmişlerdir. Fakat ülkemiz özelinde dışsal self determinasyon hakkı konusunda nötr olduklarını ve ne savunduklarını ne de savunmadıklarını özellikle vurgulamışlardır. Nitekim bu minalde şunları söylemişlerdir: *“Dışsal self determinasyon hakkı konusunda, kurumsal olarak nötrüz çünkü ulusal veya uluslararası bu meselede dışsal self determinasyon hakkını savunan herhangi bir alt kimlik adına fiili olarak lobicilik faaliyeti yürütmüyoruz ama onların bu haklarını savunabilmeleri için gerekli olan asgari demokratik koşulların varolması gerektiğine inanıyoruz.”* Ve mülakatın devamında şunları eklemişlerdir Politik olarak kendi ulusal devletini kurmak isteyen bir etnik kimliğin dışsal self determinasyon hakkının meşruiyet kazanabilmesi için önce sınırları içerisinde yaşadığı devletin müspet iradesi sonra da içinde yaşadıkları toplumun genel rızasının olması gerektiğini düşünüyorlar. Aksi takdirde bir avuç marjinal

kitlenin; 'biz şu alt kimlik olarak politik self determinasyon hakkına sahibiz, dolayısıyla bizim bağımsızlığımızı tanıyın' demeleri ile dışsal self determinasyon hakkının meşruiyet kazanamayacağını vurgulamışlardır. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Ulusal veya uluslararası bu meselede dışsal self determinasyon hakkını savunan herhangi bir alt kimlik adına lobicilik faaliyeti yürütmüyoruz ama onların bu haklarını savunabilmeleri için gerekli olan asgari demokratik koşulların varolması gerektiğini düşünüyoruz."

"Bilimsel düzeyde raporlarımız, eğitsel düzeyde de seminerlerimiz aracılığıyla öteden beri içsel self determinasyon hakkını savunuyoruz. Dolayısıyla içsel self determinasyon hakkını sonuna kadar savunuyoruz. Ancak dışsal self determinasyon hakkı konusunda mazlum milletler için savunuyoruz ama ülkemiz özelinde nötrüz yani ülkemizde dışsal self determinasyon hakkını ne savunuyoruz ne de savunmuyoruz."

"Devletlerin ve uluslararası hak arama örgütlerinin insan haklarına ilişkin geliştirdiği standartlar arasında farklılıklar olsa da; insanın doğasına uygun, vicdanın ve sağduyunun egemen olduğu, ortak akla ve uzlaşıya dayanan her alandaki self determinasyon hakkını savunuyoruz ancak insanın doğasına uygun olmadığına inandığımız, aileye, nesle ve kamu vicdanına zarar verdiğini düşündüğümüz cinsel yönelim/cinsel kimlik gibi bedensel self determinasyon hakkı taleplerini de doğru bulmuyoruz ve asla desteklemiyoruz."

"Mazlumder'in doğrudan bu başlıkta bir çalışması yok ancak ihtiyaç olursa şayet bu alanlarda faaliyet yürüten diğer sivil toplum kuruluşlarına yönlendiriyoruz ve bizden çalışma alanımızla ilgili destek isterlerse de karşılıksız bırakmıyoruz çünkü en az onlar kadar biz de kurumsal olarak aileyi çok önemsiyoruz ve ailenin aleyhine olan hiçbir oluşumla iş birliği yapmıyoruz ve farklı cinsel kimlikleri/yönelimleri reddediyoruz."

"Kültürel bir hak olarak self determinasyon hakkının kesinlikle kullanılması gerektiğine inanıyoruz. Dünyadaki tüm dillerin ve kimliklerin Allah'ın birer ayeti ve dolayısıyla emaneti olduğuna inanıyoruz ve bu emanete sahip çıkmak adına her halkın kendi kültürünü özgürce kullanabilmesi ve geleneklerini yaşatabilmesi için kültürel self determinasyon hakkını destekliyoruz."

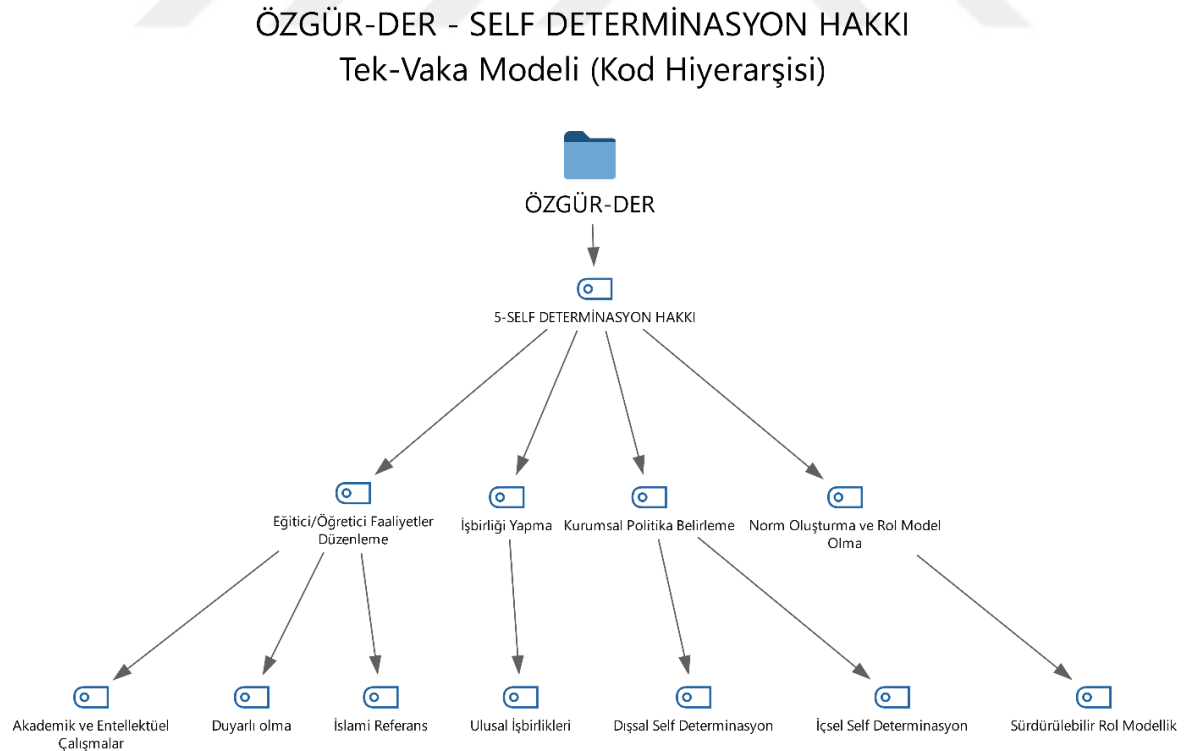
"Milleti oluşturan tüm sosyal kimlikler adına hak, hukuk ve hürriyet mücadelemiz ilgili tüm platformlarda devam ediyor. Yani toplumu oluşturan tüm bileşenlerin eşit bir statüye sahip olması için maddi ve manevi bütün imkanlarımızı kullanıyoruz."

Ancak bu sosyal kimliklerin vatandaşlık aidiyetlerinin artması adına devletle yürüttüğünüz kurumsal bir iş birliğimiz şuan için söz konusu değil."

"Dışsal self determinasyon hakkı konusunda da kurumsal olarak nötrüz çünkü ulusal veya uluslararası bu meselede dışsal self determinasyon hakkını savunan herhangi bir alt kimlik adına fiili olarak lobicilik faaliyeti yürütmüyoruz ama onların bu haklarını savunabilmeleri için gerekli olan asgari demokratik koşulların var olması gerektiğini düşünüyoruz."

"Politik olarak kendi ulusal devletini kurmak isteyen bir etnik kimliğin dışsal self determinasyon hakkının meşruiyet kazanabilmesi için önce sınırları içerisinde yaşadığı devletin müspet iradesi sonra da içinde yaşadıkları toplumun genel rızasının olması gerektiğine inanıyoruz. Aksi taktirde bir avuç marjinal kitlenin; "biz şu alt kimlik olarak politik self determinasyon hakkına sahibiz, dolayısıyla bizim bağımsızlığımızı tanıyın" demeleri ile dışsal self determinasyon hakkı meşruiyet kazanmış olmaz."

5.5.3. ÖZGÜR-DER ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 47. ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde ÖZGÜR-DER'in self determinasyon hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

ÖZGÜR-DER'in Self Determinasyon Hakkı Analizi

Analiz: Özgür-Der'in self determinasyon hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, Özgür-Der self determinasyon hakkı konusunda özetle şunları düşündüğü görülmüştür; kendi sosyal hayatını, inancını ve dilini kullanabilmesi noktasında hem ulusal hem uluslararası düzeyde içsel self determinasyon hakkını savunduklarını söylediler. Ülkemiz özelinde ise, herhangi bir alt kimlik adına dışsal bir self determinasyon hakkının olmasını gerektirecek anlamlı bir gerekçenin olmadığını düşündüklerini ve Ümmet'in maslahatı adına böyle bir talebin de emperyalist politikalara çanak tutacağına inanıldıklarını ifade ettiler. Ancak uluslararası ölçekte özellikle de soykırıma ve zulme maruz kalan Filistin, Doğu Türkistan ve Keşmir gibi bölgelerde de dışsal self determinasyon hakkını savunduklarını söylediler ve bu mazlum coğrafyalardaki halkların kendi bağımsız devletlerini kurmaları için maddi ve manevi her türlü desteği verdiklerini beyan ettiler. Bu hedefe yönelik olarak da, fiili olarak uluslararası diplomatik girişimde bulunacak kurumsal kapasiteye sahip olmadıkları için tüm dünyada insan hakları ihlaline neden olan etnik, dini ve mezhebi dinamiklerin sürekli kaşınmasına karşı bu başlıkta kurumsal olarak bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları, seminerler ve paneller yaptıklarını aktardılar. Haber sitelerinde ve dergilerinde dosya konusu olarak bu konuları işlediklerini ve şuan için ise Siyonist İsrail'in insanlık dışı katliamlarına karşı Gazze ve Filistin konusuna odaklandıkları vurguladılar. Bu bağlamda basın açıklamaları, eylemler, gösteri ve yürüyüşler düzenlediklerini ve aynı yardım faaliyeti başlattıklarını söylediler.

Kültürel, sosyal, inançsal ve ekonomik haklar olarak geçen içsel self determinasyon hakkının teslim edilmesi gerektiğini ama cinsel kimlik ve politik ayrılık dışında diğer hakların verilmesi gerektiğini ve bilimsel, sanatsal ve ideolojik olarak da başka bir kişinin

özgürlüğünü ve değerlerini tahkir etmediği sürece kişinin içsel self determinasyon hakkına sahip olabileceğini düşündüklerini dile getirdiler. Cinsel yönelimle alakalı toplumsal cinsiyet olarak bazı haklar talep etmeyi İslami kimliğimize ters, insan fıtratına aykırı ve neslin bozulmasının bir gerekçesi gördükleri için farklı cinsel yönelimli bireylerin herhangi bir self determinasyon hakkını desteklemediklerini beyan ettiler. Ayrıca Kürtlerin, kültürel bir hak olarak Kürtçe konuşabilmesini savunduklarını söylediler; çünkü dilleri Allah'ın birer ayeti olarak gördüklerini, insanların renklere ve dillere ayrılmış olmasını bir savaş nedeni değil, insanlığın tanışıp kardeş olmalarına vesile olarak yorumladıklarını dile getirdiler. Politik olarak ayrılığı ifade eden ve Türkiye'den kopmak anlamına gelen dışsal self determinasyon hakkını hiçbir şekilde savunmuyoruz. Analizde yer alan konu başlıklarına ilişkin görüşlerini de özetle aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

"Sömürge altındaki bu toplumların kendi yeraltı ve yerüstü kaynaklarını özgürce kullanmaları ve makro ölçekte ekonomik bir özerkliğe sahip olmaları gerektiğini düşünüyoruz. Akademik ve entelektüel anlamda bu konuyu gündeme getirmek, bilgilendirme ve farkındalık oluşturma noktasında bu tarz çalışmalarımız var. Ancak bu başlıkta uluslararası platformlarda baskı grubu olma veya lobicilik işlevi üstendiğimizi söyleyemem."

"Çin'de ibadethane istemek gibi bir hakkınız yok. Çünkü komünist rejim ibadet edilmesini istemiyor. Makro düzeyde bunların hepsi self determinasyon hakkına giriyor. Biz bu bağlamda dezavantajlı tüm toplumların ve özellikle de sömürge altındaki halkların her düzeydeki self determinasyon hakkını savunuyoruz. Buna ilişkin de hem entelektüel hem de eylemsel düzeyde bilinç ve farkındalık oluşturan programlar yapıyoruz."

"Kültürel self determinasyon hakkını kesinlikle destekliyoruz. Nitekim dil, din, sosyal hayat ve geleneksel değerlerin hepsinin kültürün bir parçası olduğunu bildiğimiz için bu alanlarda talep edilen kendi kaderini tayin hakkını savunuyoruz. Buna ilişkin Haksöz dergimizde akademik yazılılar kalem alıyoruz."

"Türkiye'de eğitim dil olarak Kürtçe ana dilde eğitim meselesi deniyor. Bir bölgede böyle bir talep var politik olarak belki olay farklı boyutlara çekiyorlar ama siz üniversitede bir Kürt dili bölümü açtığınızda kimse gelip kayıt yaptırmıyor mesela. Olayın biraz politize edildiğini düşünüyoruz. Hani bu anlamda dil kültürel bir unsurdur. Çünkü onun bilim dili olması veya eğitim dili olması da bilimsel değil politik bir konu gibi. Yani şu an geldiğimiz noktada dil eğitimi almaya engel bir durum yok diye biliyoruz."

"Cinsel yönelimle alakalı toplumsal cinsiyet olarak, yani bunun bir sapkınlık olduğunu düşünüyoruz. Bu sapkınlıktan ötürü Lut Kavmini Allah lanetlemiş ve helak etmiştir. Dolayısıyla farklı cinsel kimliklerin cinsel açıdan herhangi bir self determinasyon hakkını kesinlikle desteklemiyoruz. Neticede bunun temelinde bir sapkınlık ve neslin ifsadı olduğunu düşünüyoruz. Bilimsel ve kültürel olarak self determinasyon hakkını savunuyoruz. Nitekim Kürtlerin kültürel bir hak olarak Kürtçe konuşabilmesini savunuyoruz. Çünkü diller Allah'ın birer ayetidir ve insanları renklere ve dillere ayırmıştır tanışıp kardeş olsunlar diye. Allah'ın bir ayetini ben nasıl yasaklayabilirim yani buna bir hakkımız olamaz diye düşünüyoruz. Politik olarak ayrılığı ifade eden ve Türkiye'den kopmak anlamına gelen dışsal self determinasyon hakkını savunmuyoruz. Politik olarak ayrılma hakkını ve Türkiye'den kopma fikrini emperyalist bir fitne olarak yorumluyoruz."

"Bu konuya ilişkin herhangi bir sosyal kimlikten talep geldiği taktirde konunun takipçisi oluyoruz. Ancak son dönemde ırkçılık ve sosyal despotizm konusunda ciddi bir şikâyet geliyor. Hani bir dayatma var, ırkçılığa, tahrik girişimlerine ve nefrete karşı İslamı, İslam kardeşliğini ve adaleti vurgulayan söylemleri ön plana çıkarmaya çalışıyoruz. Ayrıca bu organize kötülük eylemlerinin suç olduğunu ve bunların cezasının verilmesi gerektiği noktasında basın açıklamaları, eylemler, gösteri ve yürüyüşler düzenliyoruz. Sığınmacılara ve mültecilere karşı provokasyonlarda gördüğümüz manzara Arap nefreti değil de yani İslam düşmanlığı yapılıyor gibi. Bu ırkçı zihniyet Batıya hayran ama ümmete düşman. Bizce bu insanlar bu ülkenin utancıdır. Yani bunlara fırsat verilmemesi ve bunlara engel olunması noktasında insanı ve insani değerleri korumak için eylemlerimiz, söylemlerimiz ve basın açıklamalarımız ve bildirilerimiz var."

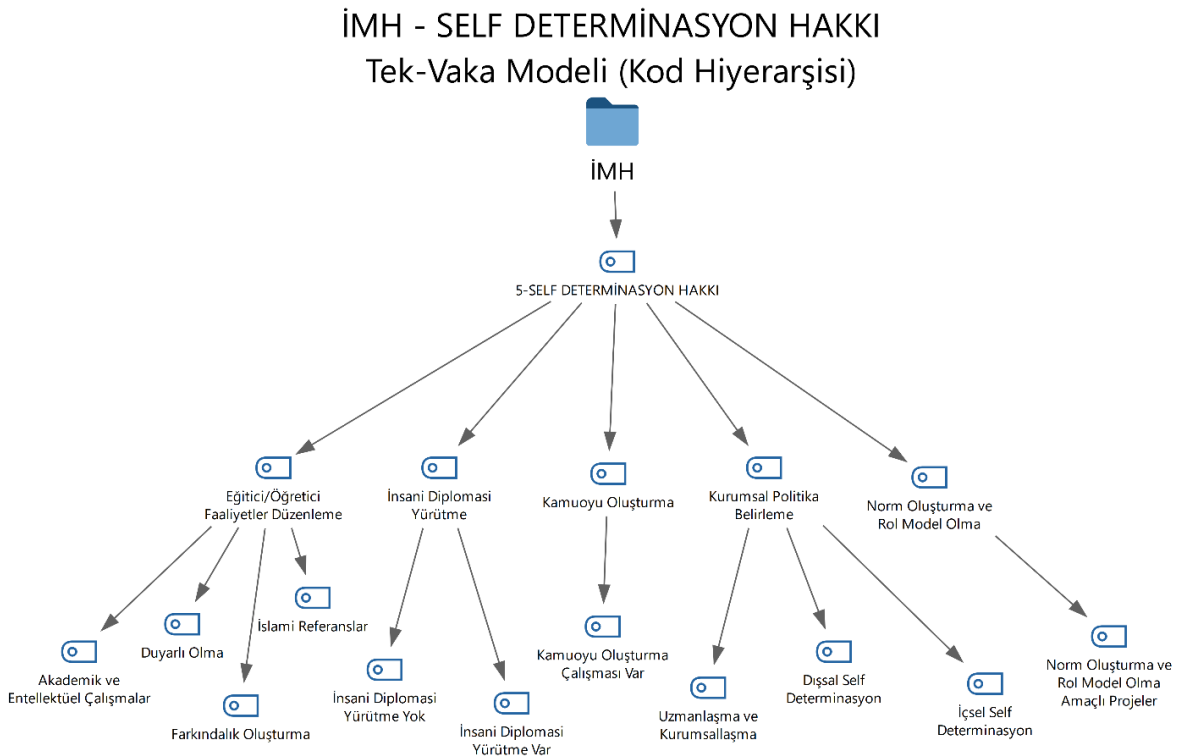
"Kültürel, sosyal, inançsal ve ekonomik haklar olarak geçen içsel self determinasyon hakkının teslim edilmesi gerektiğini ama cinsel kimlik ve politik ayrılık dışında diğer hakların verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Sanatsal olarak da başka bir kişinin özgürlüğünü ve değerlerini tahkir etmediği sürece kişinin sanatsal self determinasyon hakkına sahip olabileceğini düşünüyoruz."

"Kendi sosyal hayatını, inancını ve dilini kullanabilmesi noktasında hem ulusal hem uluslararası düzeyde içsel self determinasyon hakkını savunuyoruz. Kendi ülkemiz özelinde ise herhangi bir alt kimlik için dışsal bir self determinasyon hakkının olmasını gerektirecek anlamlı bir gerekçenin olmadığını düşünüyoruz ve Ümmet'in maslahatı adına böyle bir talebin de emperyalist politikalara çanak tutacağına inanıyoruz. Ancak uluslararası ölçekte özellikle de soykırıma ve zulme maruz kalan Filistin, Doğu Türkistan ve Keşmir gibi bölgelerde kesinlikle dışsal self

determinasyon hakkını savunuyoruz ve bu mazlum halkların kendi bağımsız devletlerini kurmalarını destekliyoruz."

"Tabii yıllarca sömürge imparatorluklarında zaten oy kullanmadılar ve başlarına kimi tayin ediyorlarsa o yönetiyordu. Halkın bir katılım hakkı yok, seçme ve seçilme hakkı da yok, şimdi bu açıdan baktığınızda bu halkların kollektif hakkı olarak mikro düzeyde yani birey ve yurttaş düzeyinde seçme ve seçilme hakkı, mezo düzeyde toplumsal sınıf ve örgütlenme hakkı mesela bir meslek grubunun atıyorum, mühendislerin bir araya gelip de bir meslek birliği kurmaları bile yasak bıraktın başka dernek, vakıf vesaire sendika kurabilme hakkını, makro düzeyde de bir dini azınlığın, bir dini grubun kendi ibadethanesini inşa edememesi. Örneğin Çin'de ibadethane istemek gibi bir hakkınız yok. Çünkü komünist ve ateist rejim ibadet edilmesini istemiyor."

5.5.4. İMH ve Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikaları

Şekil 48. İMH Self Determinasyon Hakkı Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisi

Yukarıdaki şekilde İMH'nin self determinasyon hakkına yönelik mülakatlarda verdikleri cevaplardan oluşan kod şeması yer almaktadır. Bu cevaplara göre aşağıdaki

doküman MAXQDA 20.0 tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar araştırmacı tarafından her bir konuşmacının verdiği cevaplar dikkate alınarak o STK'yı tanımlayacak veya görüşlerini yansıtacak şekilde özetlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, sözü edilen STK'nın o konu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Tek-Vaka Modeli Kod Hiyerarşisinde yer alan her bir başlığa ve alt koda yönelik yorumlar dikkate alınarak analiz yapılmıştır.

İMH'nin Self Determinasyon Hakkı Analizi

Analiz: İMH'nin self determinasyon hakkı başlığında ve tek-vaka modeli kod hiyerarşisine göre; ortak bir görüş olarak görüşülen beş ildeki yetkili yönetici de, İMH'nin self determinasyon hakkı bağlamında özetle şunları söylemektedir: Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı her alt kimliğe sosyal ve kültürel hakların verilmesi gerektiğini düşünerek her kimliğin kendi ana dilini, kendisine özgü kültürel özelliklerini, geleneksel değerlerini ve sosyal yaşantısını kullanma konusunda herhangi bir engelin varlığına karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Ülkemizde geçmiş dönemlerde yaşanmış ve birçok insanın inanç, eğitim, sosyal ve kültürel haklarından yoksun bırakılmasına karşı olduklarını bu yüzden içsel self determinasyon hakkını desteklediklerini dile getirmişlerdir. Ancak cinsel kimlik ve cinsel yönelim gibi talepleri tasvip etmediklerini; çünkü yaradılışın dışında ve insan fitratına muhalif tüm tercihleri reddettiklerini ifade etmişlerdir.

Kürtçenin kültürel bir dil olarak gündelik hayatta, özel hayatta ve iş hayatında kullanılmasına karşı olmadıklarını ancak anadilde eğitim adı altında okullarda Kürtçe'nin bir eğitim ve öğretim dili olarak zorunlu olmasını istemediklerini, çünkü bu tarz bir eğitim politikası toplumsal barışı baltalayan bir nitelik arz ettiğini dile getirdiler. Örnek olarak ise, ilkokula başlayana kadar ailesi ile Türkçe konuşmadığı için Türkçe bilmeyen bir çocuk eğer okulda da Türkçe öğrenemezse sosyal uyum ve uzlaşma kültürünün hayata geçemeyeceğini ifade ettiler. Dolayısıyla anadilde eğitim talebini, kurumsal olarak çok anlamlı bulmadıklarını ve ülkemiz adına sürdürülebilir bir gelecek için sağlıklı sonuçlar vermeyeceğini düşünüyorlarmış. Her milletin kendi dilini, gündelik konuşma dili olarak öğrenebilmesi, öğretebilmesi, geliştirmesi, eser vermesi vb. faaliyetler için kullanılabileceğini ancak gerçekleştirilmesi adına devletin de her türlü desteği vermesi gerektiğini; çünkü hangi dil olursa olsun hepsinin Allah'ın birer Ayeti olduğunu dile getirmişlerdir.

Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı her alt kimliğe sosyal ve kültürel hakların verilmesi gerektiğini düşündükler için içsel self determinasyon kapsamına giren kültürel self determinasyon hakkını savunduklarını; çünkü “inanç ve ibadet özgürlüğü” konusundaki hassasiyetlerini ifade ettiler, bu bağlamda inanç konusu da kültürün bir unsuru olduğu için, kültürel self determinasyon hakkını savunduklarını söylediler. Başörtülü birinin eğitim ve kamuda çalışabilme hakkını savundukları kadar Roman bir vatandaşın kendi sosyal ve kültürel farklılıklarını özgürce yaşayabilmesini de bir o kadar savunduklarını vurgulamışlardır. Nitekim İstanbul'da faaliyet gösteren ve İMH'nin alt birimlerinden birini oluşturan “Mutlu Yuva” derneği aracılığıyla Roman vatandaşlara özel çalışmalar yürütmekte olduklarını dile getirdiler.

Dışsal self determinasyon konusunda ise, ülkemiz özelinde sömürü sistemine veya sistematik ötekileştirilmeye ve insan hakları ihlaline maruz bırakılan herhangi bir alt kimlik olmadığı için “dışsal self determinasyon hakkı”nı hiçbir şekilde desteklemediklerini dile getirdiler; çünkü İMH olarak kurumsal ilkelerimiz gereği “ümme birliği”ni savunurken ve bütün Müslümanların bir vücudun azaları gibi olması gerektiğine inanırken, müslüman bir kürdün ülkemizden koparılmasını kabullenemeyeceklerini beyan ettiler. Ancak Filistin, Doğu Türkistan, Keşmir veya Çeçenistan gibi esaret altında ve hala her açıdan sömürülen mazlum milletler için dışsal self determinasyon hakkını kuruldıkları 90'lı yıllardan beri savunduklarını söylediler. Mavi Marmara'ya kurumsal destek sunan İMH'nin uzun yıllar özgür Filistin için yaptıkları çağrının ne kadar haklı olduğu, şu an İsrail'in kitlesel katliamlarına ve insanlık suçuna şahit olan herkes için acı şekilde tecrübe edildiğini dile getirdiler.

İMH, dışsal self determinasyon konusunda şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır: *“Küresel emperyalist dünya düzenini kurmaya çalışan ya da kuran, gücü elinde bulunduran, silaha ve paraya sahip olan emperyalist güçler dünyanın birçok bölgesini kolonileştirdiği için buradaki insanların kendi kaderini tayin etmesi gerektiğine yani dışsal self determinasyon hakkının verilmesi gerektiğine inanıyoruz ve kendi toprakları üzerinde insan haklarının öngördüğü tüm özgürlükleri kullanmalarını destekliyoruz. İslami bilince sahip bir STK olarak, özgürlüğün sınırının Kur'an ve Sünnet çerçevesinde çizilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Sömürü düzeni içerisinde yaşayan insanların kendi kendini yönetebileceği, kendi geleceğini kendisinin tayin edebileceği bir özgürlüğe kavuşması gerektiğini savunuyoruz.”* Bu çıkarımdan hareketle örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki bir

insanın kendi ülkesine ait altın ve elmas madenini çıkartamıyor olması, Doğu Türkistan'ın yeraltı ve yerüstü tüm zenginliklerine Çin tarafından el konulması veya şu an Gazze şeridinde keşfedilen doğalgaz kaynağı ve bu kaynağın kimlerin elinde olacağına dair yürütülen küresel bir vekâlet savaşının olması gibi örnekler makro ölçekte ekonomik bir self determinasyon hakkının her ülkenin en kutsal hakkı olduğu ilkesi etrafında dünyadaki sağduyulu ve erdemli bütün insanları buluşturduğunu dile getimişlerdir. Nitekim bu hakkın savunulmasına yönelik olarak, uluslararası ölçekte ekonomik açıdan sömürülen ülkelerle manevi bir dayanışma içerisinde olduklarını; çünkü maddi olarak o ülkelerdeki ekonomik sömürüyü sonlandırabilecek kurumsal bir kapasiteye ve uluslararası ilişkiler ağına henüz sahip olamadıklarını söylediler. Şimdilik sadece kitap, rapor, bülten, panel veya çalıştay gibi çalışmalar aracılığıyla akademik ve entelektüel bilinçlendirme hizmetleri sunabildiklerini ifade ettiler.

"Küresel büyük güçler, özellikle de üçüncü dünya haklarının bazı temel insani hak ve özgürlüklerinin ellerinden alınması, sömürü zihniyetinin devam ettirilmesine karşı, İMH çatısı altında üyelerimizi, gönüllülerimizi ve takipçilerimizi bilinçlendirilmeye yönelik olarak akademisyenler ve alanda uzman kişilerle konferans, seminer, söyleşi ve paneller organize ediyoruz. Sözü ettiğimiz emperyal devletlerin üçüncü dünya ülkesi diye tabir edilen birçok ülkeyi maddi ve manevi hala sömürdüğüne şahit oluyoruz. İMH'nin İstanbul genel merkezimizde üçüncü dünya ülkeleri dediğimiz bu ülkelerin resmi yöneticileri ve STK temsilcileriyle farklı dönemlerde fikir alışverişinde bulunuyoruz. Bu dezavantajlı ülkelerle bilimizi, sevgimizi, ekmeğimizi ve tecrübemizi paylaşıyoruz. Destek amaçlı ortak çalıştaylar ve paneller yapıyoruz."

"Bu başlıkta akademik ve entelektüel çalışmalar yürütüyoruz. Örneğin, Balkanlar için benzer bir çalışma yapıyoruz. Çünkü Balkanlardan gelen öğrenciler üniversite eğitiminden sonra ülkelerine dönüp insan kaynağı olarak kendi ülkeleri için hizmet etmesi gerektiğine dair bilinçlendirme çalışmaları yapıyoruz. Kendi ülkelerine döndükten sonra orada belli alanlarda çalışma yapmaları ve örgütlenmeleri için teşvik ediyoruz, gerekirse maddi ve manevi destek sağlıyoruz. Bu sayede ülkelerinin hem ekonomik hem bilimsel hem düşünsel hem de sosyo-kültürel anlamda self determinasyon haklarına sahip olmaları yolunda dolaylı katkı sunmuş oluyoruz."

"Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı her alt kimliğe sosyal ve kültürel hakların verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Her kimliğin kendi ana dilini, kendisine özgü kültürel özelliklerini, geleneksel değerlerini ve sosyal yaşantısını kullanma konusunda herhangi bir engelin varlığına da karşıyız. Aslında vurgulamak

istediğimiz konu şu; ülkemizde geçmiş dönemlerde yaşanmış ve birçok insanın inanç, eğitim, sosyal ve kültürel haklarından yoksun bırakılmasını asla kabul etmiyoruz. Bunun dışında cinsel kimlik ve cinsel yönelim gibi bir talebi asla desteklemiyoruz; çünkü yaradılışın dışında ve insan fıtratına muhalif tüm tercihleri reddediyoruz."

"Kültürel self determinasyon hakkını uzun zamandır savunuyoruz; çünkü "inanç ve ibadet özgürlüğü" bizim en hassas meselemiz ve varoluş nedenimiz. Bu bağlamda inanç konusu da kültürün bir unsuru olduğu için, kültürel self determinasyon hakkını savunuyoruz. Kültür konusunu elbette sadece inançtan ibaret görmüyoruz. Bir başörtülüünün eğitim ve kamuda çalışabilme hakkını ne kadar savunduysak, Roman bir vatandaşımızın kendi sosyal ve kültürel özelliklerini özgürce yaşayabilmesini de bir o kadar savunuyoruz. Nitekim İstanbul'da "Mutlu Yuva" derneğimiz Roman vatandaşlarımıza özel çalışmalar yürütmekte, onların toplumsal uyumu ve adaptasyonu ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Roman vatandaşlarımızın kendilerini toplumun geri kalanına daha rahat ifade edebilmeleri için ve ortak paydaların artırılması adına kamusal etkinlikler yapılmaktadır."

"Temel evrensel insan hakları bağlamında düşündüğümüz zaman, inanç ve düşünce hürriyeti bağlamında inançsal self determinasyon hakkını destekliyoruz. Bundan dolayı ülkemizde geçmiş dönemde inancından dolayı birçok haktan mahrum bırakılmış insanların haksızlığa uğradığını düşündük ve bu konuda birçok çalışma yürüttük. Kürt, Arap, Çerkes veya başka bir etnisitenin politik olarak ayrılmasını ve belli bir etnisiteye dayalı devlet kurmak istemesini de kesinlikle desteklemiyoruz çünkü böyle bir talebin "ümmeat şuuruna" sahip bizler için, ümmetin bölünmesi ve küçük parçalara ayrılarak gücünü yitirmesi anlamına gelmektedir."

"İslami bilince sahip bir STK olarak, özgürlüğün sınırının Kur'an ve sünnet çerçevesinde çizilmesi gerektiğine inanıyoruz. Sömürü düzeni içerisinde yaşayan insanların kendi kendini yönetebileceği, kendi geleceğini kendisinin tayin edebileceği bir özgürlüğe kavuşması gerektiğini savunuyoruz. Örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki bir insanın kendi altın ve elmas madenini çıkartamıyor olması, Doğu Türkistan'ın yeraltı ve yerüstü tüm zenginliklerine Çin tarafından el konulması veya Gazze'de şu an, Gazze şeridinde keşfedilen doğalgaz kaynağı ve bu kaynağın kimlerin elinde olacağına dair küresel bir vekâlet savaşının yürütülüyor olması gibi örnekler makro ölçekte ekonomik bir self determinasyon hakkının her ülkenin en kutsal hakkı olduğu ilkesinde buluşturuyor bizi. Nitekim bu hakkın savunulmasına yönelik uluslararası ölçekte ekonomik açıdan sömürülen ülkelerle manevi bir dayanışma içerisindeyiz; çünkü maddi olarak o ülkelerdeki ekonomik sömürüyü sonlandırabilecek kurumsal bir kapasiteye ve uluslararası ilişkiler ağına henüz sahip değiliz. Şimdilik sadece kitap, rapor, bülten, panel veya çalıştay gibi

alışmalar aracılığıyla akademik ve entelektüel bilinçlendirme hizmeti sunabiliyoruz."

"Romanlarla ilgili bu başlıkta çalışmalarımız var. Romanları zaman zaman İstanbul'daki genel merkezimizde dernek yöneticileriyle birlikte ağırlıyoruz ve onların sorunlarını konuşuyoruz ve notlar alıyoruz. Sonraki süreçte elimizden gelen bir şey olursa aracı olup ilgili makamlarla görüşüyoruz ve çözüm üretmeye çalışıyoruz. Bu ilgili makamlar bazen yerel yönetimlerden bir yetkili olabiliyor, bazen merkezi yönetimden bir bürokrat olabiliyor bazen de bir siyasi parti yöneticisi olabiliyor. Ayrıca bünyemizde yer alan sosyal inovasyon birimimiz Romanlar üzerinde altyapısını hazırladığı konu başlıklarında saha çalışmaları yürütmeye ve sağlıklı veriler ışığında sorunların kaynağına ulaşmaya çalışmaktadır."

"Siyasetin misyonu ise belli alt kimliklerin hassasiyetlerini kaşımak değildir diye düşünüyüyoruz. Bütün insanların hayat kalitesini ve yaşam standartlarını iyileştirmek için insan onuruna yakışır bir vatandaşlık temelinde ve adalet içerisinde yaşıyor olmamız gerekiyor. Aksi taktirde üst kimlik - alt kimlik tartışmasının ve bu meseleyi kaşımanın ülkenin hayrına olduğuna inanmıyoruz. Dolayısıyla belli bir alt kimliğe ne siyasette ne de başka bir yerde özel bir kontenjan ayırmaya gerek yok; çünkü zaten herkes mağduriyet yaşayanın hakkını savunmalı diye düşünüyüyoruz. Benim ülkemde ötekileştirildiğini düşünen Kürtlerin veya Romanların haklarına önce ben sahip çıkmalıyım. Eğer insan hakları bağlamında bir mağduriyeti varsa onu ben de savunabilmeliyim."

"Ülkemizde varolan sosyal kimliklerin hür bir şekilde ifşası için farklı etnik kökenlere sahip vatandaşlarımızın aynı kurumsal çatı veya kardeş kuruluşlar altında birçok ortak çalışma hayata geçirilmektedir. Milliyet, sınıf, cinsiyet, din, mezhep ve meslek ayrımı yapılmaksızın tüm sosyal kimliklerle ortak çalışmalar yürütölmeye devam edilmektedir. Bu konuda 3 temel kritik çizgimiz var diyebiliriz: Milli birlik, manevi değerlerimize bağlılık ve adalet temelli yönetim. Bu üç koşulun devlet tarafından sağlanması ve böylece vatandaşlık aidiyetinin artırılması gerektiğini düşünüyüyoruz. Vizyon olarak benimsediğimiz bu ilkeler ve kurumsal kültür konusunda da diğer STK'lara rol model olabileceğimizi düşünüyüyoruz. Ayrıca şunu da vurgulamakta yarar var: Kürtlerin sosyal ve kültürel haklarını savunmak ayrı şey, ülkeyi bölmeye çalışan emperyalistlerin oyuncağı olmuş bir örgütün öz yönetim saçmalığının sözcülüğünü yapmak ayrı şey. Alevilerin inanç ve ibadet özgürlüğünü savunmak ayrı şey Cem Evlerini, Camilere bir alternatif olarak konumlandırmaya çalışmak ve fitneye fırsat vermek ayrı şey, kılık-kıyafet veya yaşam tarzı tercihleriyle ilgilenmemek ayrı şey, farklı cinsel kimliklere sahip oluşumların tüm değerlerimize

saygısızca hakaret etmesini ve bunu bize dayatmasını seyretmekle yetinmemek ayrı şey. Kurumsal yaklaşımımız özetle bu şekildedir."

"Kültürel hakların kullanılması konusunda tavrımız çok net şekilde olumludur. Bu ülkede hiç kimsenin inancından, etnik kimliğinden, sosyo-kültürel değerlerinden dolayı dışlanmasını ve herhangi bir haksızlığa/hukuksuzluğa maruz bırakılmasını kabullenemeyiz. Dolayısıyla sorunuz bağlamında kültürel self determinasyon hakkını yani içsel self determinasyonu toplumsal barış ve huzurlu bir ülke için sonuna kadar savunuyoruz. Baş örtülülerin eğitim hakkından yoksun bırakılmaması adına, İmam Hatip okullarının ve diğer meslek liselerinin ayrımcılığa uğramaması adına, İslam'ın bir parçası olarak Alevilerin Cemevi taleplerinin karşılanması adına kurumsal politikalarımız hem söylemsel hem de eylemsel düzlemde eskiden beri devam etmektedir. Ancak Aleviler konusunu teolojik ve ideolojik açıdan ele aldığımız zaman bazı sakıncalı hususlar var. Örneğin Aleviliğin İslam dışı ikinci bir din gibi lanse edilmesi ve cemevlerinin Camilere bir rakipmiş gibi konumlandırılması elbette bizim onaylayacağımız bir husus değildir. O yüzden bize göre Cemevleri, bir tekke veya dergâh gibi daha modern bir ifadeyle kültür merkezleri gibi konumlandırılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu ihtimalin dışında Cemevlerinin politik bir gündem malzemesi olarak Camilerin bir alternatifi veya rakibiymiş gibi konumlandırılmak istenmesini doğru bulmuyoruz ve ilkesel olarak karşıyız."

"Kürtçenin kültürel bir dil olarak gündelik hayatta, özel hayatta ve iş hayatında kullanılmasına karşı değiliz ancak anadilde eğitim adı altında okullarda Kürtçe'nin bir eğitim ve öğretim dili olarak zorunlu olmasına karşıyız; çünkü bu tarz bir eğitim politikası toplumsal barışı baltalayan bir nitelik arz ediyor. Zaten ilkokula kadar Türkçe bilmeyen bir çocuk eğer okulda da Türkçe öğrenmezse sosyal uyum ve uzlaş nasıl gerçekleşecek. Dolayısıyla anadilde eğitim hakkı talebinin çok anlamlı olduğunu düşünmüyoruz ve ülkemiz adına sürdürülebilir bir gelecek için sağlıklı sonuçlar vereceğine inanmıyoruz. Örneğin Araplar, Çerkesler, Gürcüler ve diğer alt kimlikler de böyle bir talepte bulunursa şayet devlet hangi talebi karşılamaya çalışacak acaba? Ama tekrar ediyorum her milletin dilinin gündelik konuşma dili olarak öğrenilmesi, öğretilmesi, geliştirilmesi, eser verilmesi vb. faaliyetlerin gerçekleşebilmesi adına devlet her türlü desteği vermesi gerektiğine inanıyoruz; çünkü hangi dil olursa olsun hepsi de Allah'ın Ayetlerinden bir tanesi diye bakıyoruz."

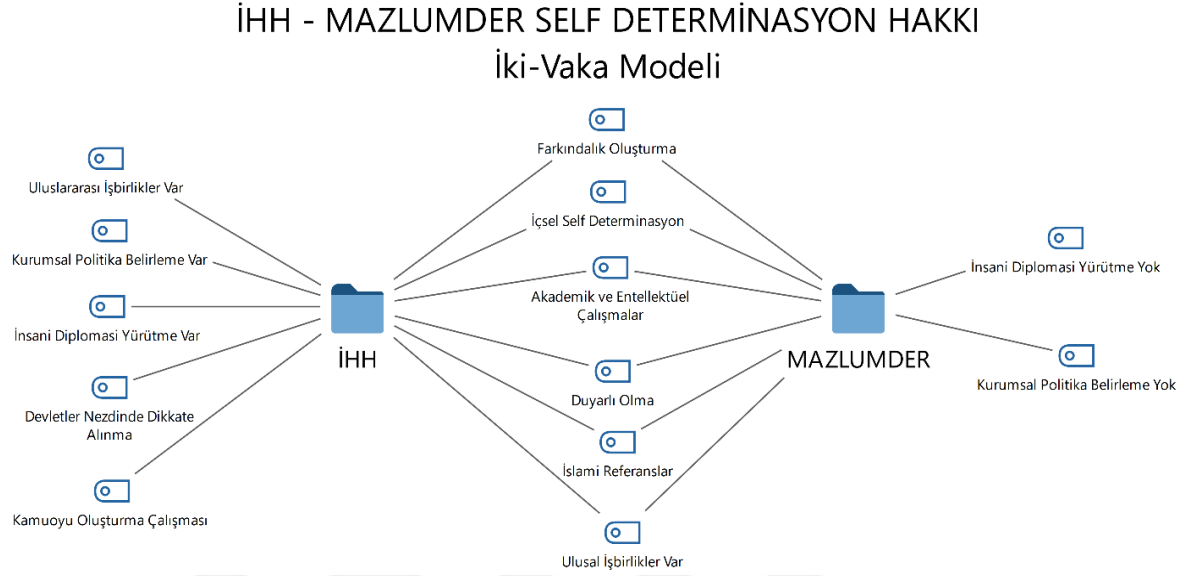
"Küresel emperyalist dünya düzenini kurmaya çalışan ya da kuran, gücü elinde bulunduran, silaha ve paraya sahip olan emperyalist güçler dünyanın birçok bölgesini kolonileştirdiği için buradaki insanların kendi kaderini tayin etmesi gerektiğine yani dışsal self determinasyon hakkının verilmesi gerektiğini

düşünüyoruz ve kendi toprakları üzerinde insan haklarının öngördüğü tüm özgürlükleri elde etmesini destekliyoruz."

"İnsan hakları paradigmasının yalnızca belli bir alt kimliğe indirgenmesine ve bu şekilde yorumlanmasına karşıyız. İnsan hakları olgusu herkes için eşit bir statü içermeli ve uygulanmalı örneğin TBMM'de Ezidiler'i temsilen bir milletvekili kontenjanı ayırıyorlar. Bizce çok anlamsız bir uygulama. Ezidiler'in hukuksal bir hakkı varsa zaten yasal olarak korunmalı ve güvence altına alınmalıdır. Nitekim bu uygulama evrensel insan haklarıyla açıklanabilecek bir yaklaşımdır zaten."

"Bir grubun, sömürü sistemine maruz kalmıyorsa şayet yeni bir devlet şeklinde örgütlenebilme talebi ortaya çıkan "dışsal self determinasyon hakkı"nı hiçbir şekilde desteklemiyoruz; çünkü biz ümmetin birliğini ve beraberliğini savunuyoruz ve bütün Müslümanların bir vücudun azaları gibi olması gerektiğine inanıyoruz. Ancak içsel self determinasyon hakkı'nı savunuyoruz; Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı her alt kimliğe sosyal ve kültürel hakların verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Onun dışında ülkemizin birlik ve bütünlüğüne muhalif olacak makro ölçekte ayırım ve ayrışmaları, her türlü siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ne olursa olsun bu tür ayrışmaların ve duygusal kopuşların doğru olmadığını düşünüyoruz. Dolayısıyla dışsal self determinasyonu desteklemiyoruz ama içsel self determinasyon hakkına yukarıda sıraladığım istisnalar dışında genel olarak sıcak bakıyoruz. Ama Filistin, Doğu Türkistan, Keşmir veya Çeçenistan gibi esaret altında ve hala her açıdan sömürülen mazlum milletler için dışsal self determinasyon hakkını kurulduğumuz 90'lı yıllardan beri savunuyoruz. Özgür Filistin çağrımızın ne kadar haklı olduğunu, şu an İsrail'in kitlesel katliamlarına şahit oldukça çok acı şekilde tecrübe ediyoruz."

5.5.5. İncelenen 4 STK'nın Self Determinasyon Hakkı'na Yönelik Kurumsal Politikalarının Karşılaştırılması ve Tartışılması

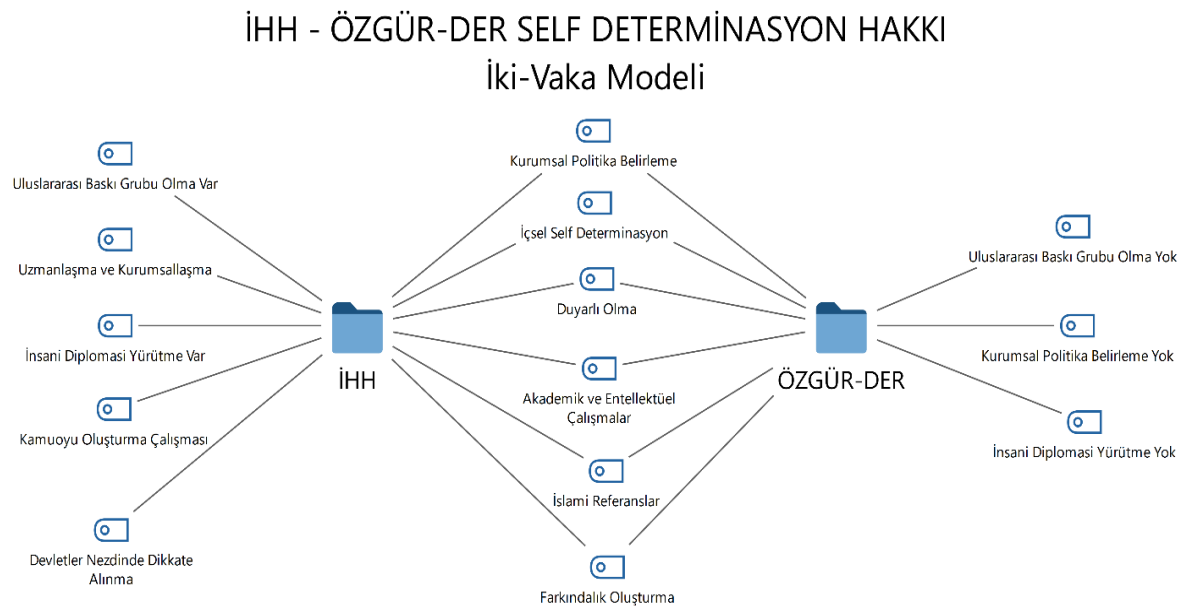

Şekil 49. İHH ve MAZLUMDER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve MAZLUMDER'in self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Self determinasyon konusunda altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın ve Mazlumder'in self determinasyon hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklı dağılım frekanslarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. İHH'nın self determinasyon hakkı konusunda diğer üçüncü kuşak haklar kadar faaliyet yürütmediği görülmektedir; çünkü diğer haklar konusunda uzmanlaşmış alt birimleri varken self determinasyon hakkına yönelik faaliyet yürüten bir birimi söz konusu değil. Ona rağmen yine birçok başlıkta söz sahibi olduğunu gösteren saha çalışmaları ve örnek uygulamaları var. Mazlumder'in ise, yine diğer üçüncü kuşak haklar konusunda olduğu gibi self determinasyon hakkı konusunda da duyarlılık ve farkındalık oluşturan akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü ve self determinasyon hakkına yönelik kurumsal bir politikaya sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Her iki STK'nın da self determinasyon konusunda İslami referanslarla konuyu ele aldığı görülmektedir. Self determinasyon hakkına yönelik İHH'nın ve Mazlumder'in ayrışan yönü ise, Türkiye özelinde İHH'nın kültürel hakları içeren içsel self determinasyon hakkını

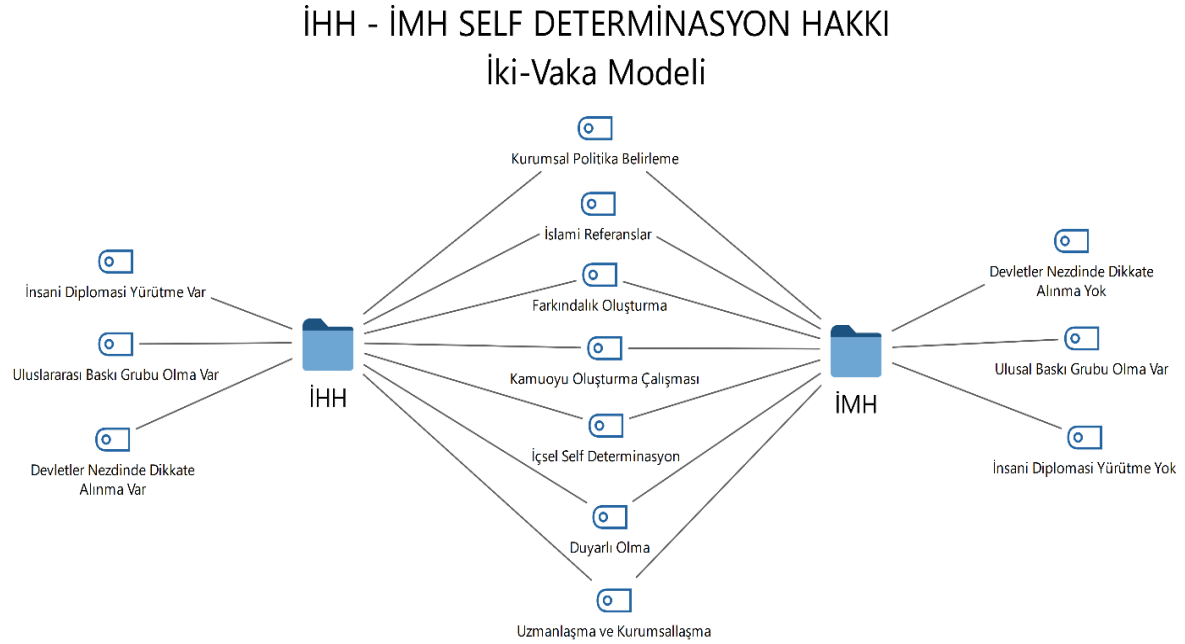
desteklerken politik ayrılık hakkını içeren dışsal self determinasyon hakkına sıcak bakmadığı ancak Mazlumder'in içsel self determinasyon hakkını desteklemenin yanı sıra dışsal self determinasyon hakkı konusunda nötr bir kurumsal tavır belirlediği görülmektedir. Ayrıca İHH'nın self determinasyon hakkı konusunda özellikle yurtdışı iş birlikleri yürüttüğü ve Doğu Türkistan, Keşmir, Moro Yarımadası, Pattani ve Filistin gibi coğrafyalarda bu halklar lehine uluslararası lobicilik ve insani diplomasi faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir. Yanı sıra hem Türkiye hem de yurtdışında sözü edilen ülkelere yönelik ayni ve nakdi yardım, diplomatik ve manevi destek sağlamak için kurumsal politika belirlediği ve kamuoyu oluşturdğu anlaşılmaktadır.

Şekil 50. İHH ve ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve ÖZGÜR-DER'in self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Self determinasyon hakkı konusunda altı başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında İHH'nın da Özgür-Der'in de self determinasyon hakkı başlığında kesişen ve ayrışan yönlerinin önceki haklarla benzerlik arz ettiği görülmektedir. Özgür-Der'in duyarlı olma ve farkındalık oluşturma başlığında, süreli ve süresiz yayımlar, okuma grupları gibi akademik ve entelektüel yayınlardan faydalanması ve uluslararası etkinliklerinin zayıflığı self determinasyon hakkının uluslararası ölçekteki örneklerine fiili desteği engellemekte ve söylemsel bir düzlemde konuyu ele almalarına neden olmaktadır. İHH'nın ise self determinasyon başlığı

altında hem ulusal hem de uluslararası söylemsel ve eylemsel faaliyetlerde proaktif bir rol üstlendiği görülmektedir. Uluslararası baskı grubu olma, insani diplomasi yürütme, devletler nezdinde dikkate alınma ve kamuoyu oluşturma başlıkları altında yürütülen çalışmalar insani krizlerin ve toplumsal gerilimlerin olduğu bölgelerde İHH'nın da uzlaşma ve barış masasına davet edilmesini sağlamıştır.

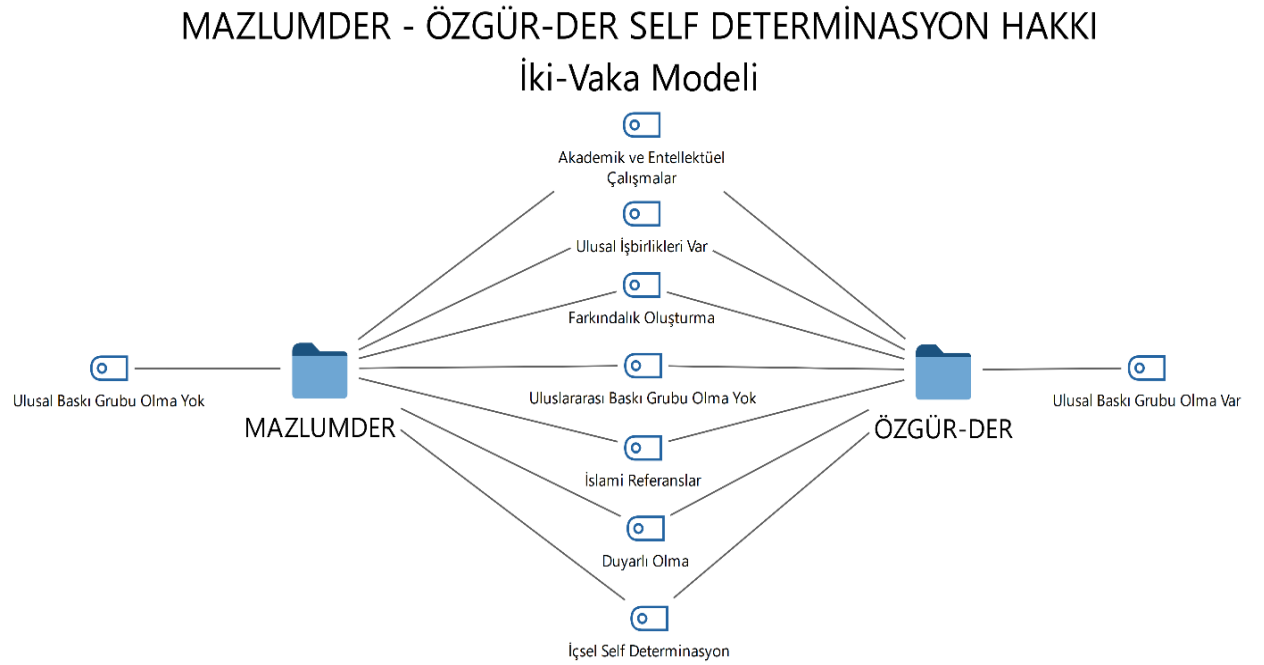

Şekil 51. İHH ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH'nın ve İMH'nin self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Self determinasyon hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İHH'nın ve İMH'nin iki-vaka modeline göre self determinasyon hakkı için kesişen çalışma alanlarının ayrı yaptıklarından fazla olması dikkat çekmektedir, dolayısıyla benzer başlıklarda çalışma yürüttüklerini ve ayrışan yanlarının az olduğunu göstermektedir. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve self determinasyon hakkı başlığında Mazlumder'de ve Özgür-Der'de olmayan dikkat çekici başlıklar ise; “kamuoyu oluşturma çalışması”, “kurumsal politika belirleme” ve “uzmanlaşma ve kurumsallaşma” başlıklarıdır.

Self determinasyon hakkına yönelik kurumsal faaliyetlerde İHH'nın İMH'den ayrılan yönleri ise; “insani diplomasi yürütme”, “uluslararası baskı grubu olma” ve

“devletler nezdinde dikkate alınma” başlıklarıdır. Nitekim bu başlıklar İHH’nın küresel ölçekte dışsal self determinasyon hakkı konusunda uluslararası inisiyatifler alabildiğini göstermektedir. Diğer taraftan İMH’nin içsel self determinasyon hakkı konusunda Kürtler, Araplar ve Romanlar gibi sosyal kimliklere karşı ulusal ölçekli çalışmalar yürüttüğü ve bu konudaki akademik birikiminin ve veri setinin İHH’dan daha ilerde olduğu görülmüştür. İHH’nın ve İMH’nin self determinasyon hakkına yönelik kurumsal politikaları için şunlar söylenebilir: Self determinasyon hakkında kesiştikleri çalışma başlıkları hariç İHH’nın uluslararası ölçekte, İMH’nin ise ulusal ölçekte daha görünür faaliyetler yaptığı anlaşılmaktadır.

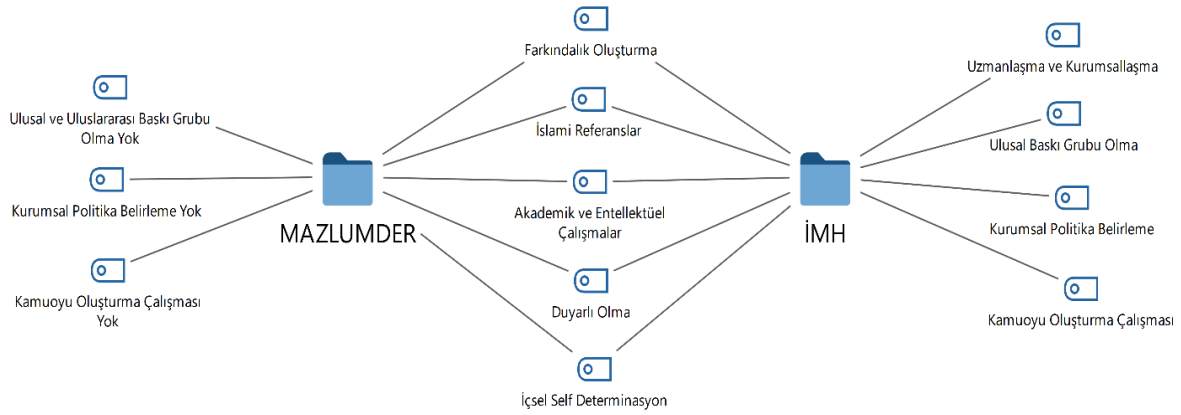

Şekil 52. MAZLUMDER ve ÖZGÜR-DER Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER’in ve ÖZGÜR-DER’in self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK’nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Self determinasyon hakkı konusunda yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında self determinasyon hakkı başlığında Mazlumder’in ve Özgür-Der’in hemen hemen benzer alanlarda faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Önemli bir fark olarak Özgür-Der’in self determinasyon hakkı konusunda uluslararası olmasa bile “ulusal baskı grubu olma” işlevi

varken Mazlumder'in hem ulusal hem de uluslararası baskı grubu olma işlevi self determinasyon hakkı başlığında görülmemektedir. Mazlumder'in ve Özgür-Der'in kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise diğer üçüncü kuşak haklar konusunda olduğu gibi “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder'in hem de Özgür-Der'in kendi kurumsal bünyelerinde yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayın niteliğindeki raporlar ve bültenler, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın sağlanması adına önemli bir işlev üstlenmektedir.

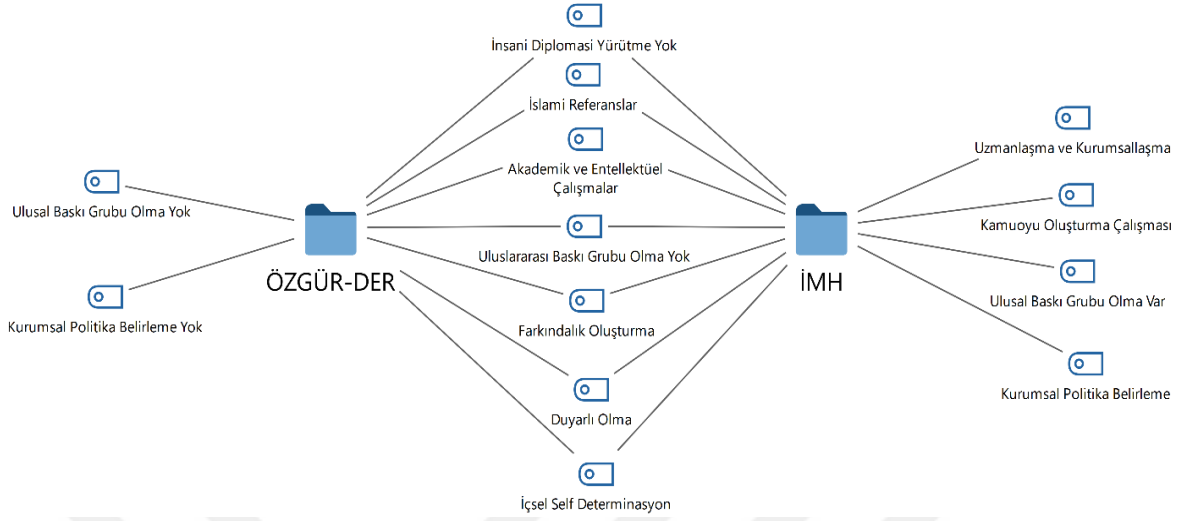
MAZLUMDER - İMH SELF DETERMİNASYON HAKKI İki-Vaka Modeli

Şekil 53. MAZLUMDER ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: MAZLUMDER'in ve İMH'nin self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Self determinasyon hakkı konusunda beş başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında self determinasyon başlığında İMH'nin faaliyet başlıklarının Mazlumder'den fazla olduğu görülmektedir. Diğer STK'larda olduğu gibi Mazlumder'in ve İMH'nin de kesişim kümesinde “akademik ve entelektüel çalışmalar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. İki-vaka modeline bakıldığında self determinasyon hakkına yönelik İMH'nin Mazlumder'den ayrılan çalışma başlıkları; “kamuoyu oluşturma çalışmaları”, “kurumsal politika belirleme”, “uzmanlaşma ve kurumsallaşma” ve “ulusal baskı grubu olma” şeklindedir. Self determinasyon hakkı başlığında her iki STK'nın da kesişim kümesinde: “İslami referanslar”, “akademik ve entelektüel çalışmalar”, “içsel self determinasyon”, “farkındalık oluşturma” ve “duyarlı olma” gibi alt başlıklar yer almaktadır.

ÖZGÜR-DER - İMH SELF DETERMİNASYON HAKKI İki-Vaka Modeli

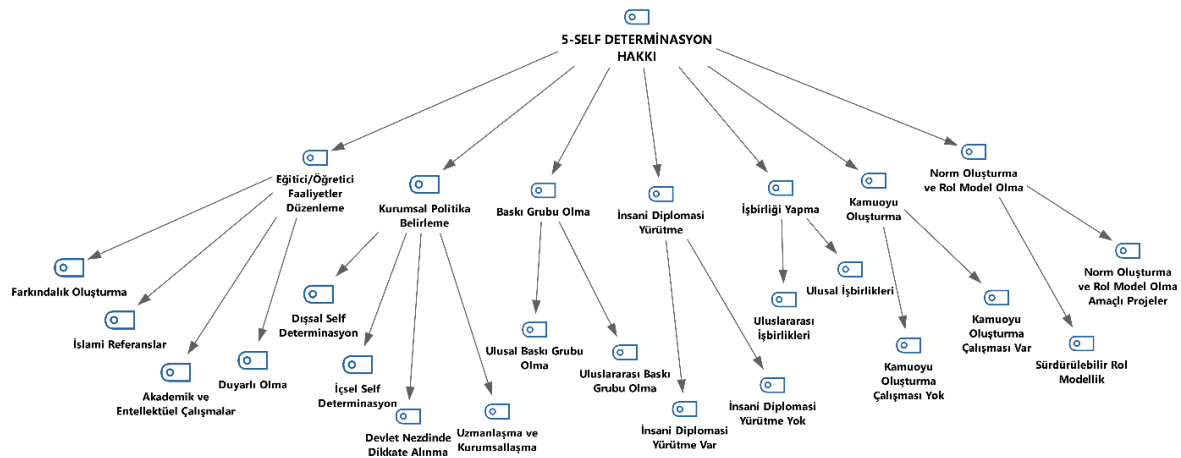

Şekil 54. ÖZGÜR-DER ve İMH Self Determinasyon Hakkı Ortak Kod Hiyerarşisi

Analiz: ÖZGÜR-DER'in ve İMH'nin self determinasyon hakkı iki-vaka modeline bakıldığında, her iki STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesişen ve ayrışan yönleri tablodan okunabilmektedir. Çalışma yapılan dört STK'nın da self determinasyon hakkı konusunda kesiştikleri ortak başlık "İslami referanslar" başlığı olmuştur. Özgür-Der ve İMH'nin yedi başlıkta kesişen yönlerinin olduğu görülmektedir. Yine iki-vaka modeline bakıldığında Özgür-Der'in self determinasyon hakkı başlığında İMH'den daha zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Özgür-Der'in genel anlamda diğer üçüncü kuşak haklarda olduğu gibi self determinasyon hakkı başlığında da yoğunlaştığı alan teorik çalışmalar olan konferans, panel, seminer, dergi, rapor, bülten ve kitap gibi akademik ve entelektüel faaliyetlerden oluşurken, İMH'nin self determinasyon hakkına yönelik çalışmaları kurumsal politikalar belirleme, kamuoyu oluşturma, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, ulusal baskı grubu olma gibi konu başlıklarında yoğunlaşmaktadır. Öte yandan İMH'nin, self determinasyon hakkı başlığında kamuoyu ve farkındalık oluşturma, duyarlılık sağlama ve lobi faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahip TV ve sosyal medya gibi platformlar da dahil, daha çoğulcu ve profesyonel bir kurumsal politika takip ettiği görülmektedir.

STK'LAR SELF DETERMİNASYON HAKKI

Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Şekil 55. 4 STK'nın Self Determinasyon Hakkı Kod Hiyerarşisi

Analiz: İHH, MAZLUMDER, ÖZGÜR-DER ve İMH'nin Hiyerarşik Kod – Alt Kod Modeli'ne göre; self determinasyon hakkı ana başlığı altında yer alan yedi alt başlık ve onların da altında yer alan toplam 18 başlıkta self determinasyon hakkına yönelik faaliyet yürüttükleri görülmüştür. Yukarıda, hangi STK'nın hangi başlıkta ve ne oranda faaliyet yürüttüğüne detaylıca değinildiği için hiyerarşik kod-alt kod modeli için yeni bir incelemeye ihtiyaç duyulmamıştır.

Şekil 56. 4 STK ile Yapılan Mülakatın Anlam Bulutu

6. SONUÇ

Türkiye örneğinde, 1990’larda sivil toplum ve STK’lara yönelik toplumsal ve akademik ilginin sivil toplum dinamiklerinin yeniden canlanmasıyla aynı döneme denk geldiği gözlemlenebilir. Sivil toplum söylemleri sadece var olan dinamiklerin göstergesi değil, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının ve pratiklerinin kurucusu ya da inşa edicisidir. Ancak, sivil toplum meseleleri etrafındaki tartışmalar başlangıçta Batı literatüründen beslendiği için, sözü edilen meselelerin dinamiklerinin Batı merkezli bir okumanın elverdiği koşullar ekseninde anlaşılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla egemen Batı söylemini takip etmek, sivil alanda Batı tipi bir formasyon talep eden refleksif davranışların gelişmesine yol açtığı söylenebilir. Öte yandan böyle bir refleks, Türkiye örneğinde sivil toplumun oluşumunu anlama çabalarında sivil toplumun İslami referanslı bileşenlerinin resmin dışında bırakılmasına neden olmuştur. Bahsedilen kaygıdan hareketle mevcut tezde, Türkiye’de İslami referanslı hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarına yönelik alan yazından ve mülakatlar sonucu elde edilen verilerden yararlanarak Türkiye’deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli sivil toplum kuruluşlarının genelde insan hakları özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikaları analiz edilmiş ve bulgular ışığında yorumlanmıştır.

Türkiye’deki İslami referanslı STK’ların çağa ve koşullara göre yaşadığı dönüşümü Sunar (2018: 13-17) şu şekilde özetler: *“Türkiye’de İslami sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin, çıktılarının ve ilişkilerinin gittikçe daha fazla ilgi çekmeye başladığını söyledi. 20 yıl öncesine göre STK’ların birçok yönde büyük değişimler yaşandığını ifade eden Sunar, İslami STK’larda yaşanan değişimleri 11 maddede sıraladı. Bu maddeler kısaca şu şekildedir: STK’lar geleneksel cemaatsel yapılardan yeni kurumsallaşmış yapılara dönüştü. İçeriden bilinçlendirme faaliyetlerinden dışarıya bilgilendirme faaliyetlerine geçildi. Yeni kamusal temsil biçimleri oluştu. Mali kaynaklardan dışsal fonlara geçildi. Yerel toplumsal ilişkiler sürdürülürken uluslararası ilişki ağları kuruldu. Cemaatsel yapılardan profesyonel örgütsel yapılara dönüşüm yaşandı. Adanmış insandan eğitilmiş insana bir geçiş var. Kadınların etkinliği arttı. Kapalı mekânlardan açık kamusal mekânlara geçiş oldu. Devlete rakip bir konumdan devlete yardımcı bir konuma evrilme oldu.”* Yaşanan bu sosyopolitik ve sosyo-psikolojik dönüşüm hem ilgili STK’ların kendi içinde hem de toplumsal zeminde tartışıldığı bilinmektedir. Bu dönüşümün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu ve

zamanın ruhunun bu şekilde yakalanabileceğini savunan görüşle, kurucu ilkelerden uzaklaşıldığını ve dava ruhunun yok edildiğini savunan görüş hala bu dönüşüm meselesini tartışmaya devam etmektedir.

İslami referanslı STK'lar, Türkiye'deki birçok STK ile ortak değerleri, referans noktalarını, konuları, hedefleri ve kaygıları paylaşımlarına rağmen bazı noktalarda diğer STK'lardan büyük bir açıyla ayrılmaktadır. Örneğin, görüşülen İslami referanslı STK yöneticilerinin önemli bir kısmı dini duygu ve inançlar konusu taviz veremeyecekleri en önemli konu olduğunu belirtmişlerdir. O bakımdan “cinsel yönelim” meselesi kırmızı çizgimizdir demişlerdir. Diyaloğa açıklık, çeşitlilik, farklılıkları koruyarak uzlaşma ve “öteki”ne saygı vurgularının yanı sıra İslam'ın hayatlarındaki vazgeçilmez bir ontolojiye karşılık geldiğini vurgulamışlardır. Bu vurgular, İslami referanslı STK'lar için İslam'ın temel bir hayat felsefesi olarak kurumsal kimliklerinin oluşmasında önemli bir parametre olduğu anlaşılmaktadır. İnsan hakları ve üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarındaki İslam'a yaptıkları atıf ile insan hakları temalı diğer STK'lardan ayrı bir motivasyona sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının, insan hakları gündemlerinin seyri için önemsenen şartlar şunlardan oluşmaktadır: İslami referansla faaliyet yürüten STK'ların, ilgili diğer kurum ve kuruluşlar tarafından tanınması ve insan hakları başlıklarında başarılı oldukları faaliyetlerin örnek alınarak ileriye taşınması için gerekli motivasyonun oluşmasıdır. Yanı sıra, İslami bilincin ve referansın insan hakları savunuculuğu için bir engel arz edip etmediği konusunun ön yargılarla değil bilimsel verilerle tartışmaya açılmasıdır.

İslami referanslı STK'ların son 20 yıl içerisinde insan hakları ve üçüncü kuşak haklar konusunda devletle yürüttüğü ilişki biçimi de dikkate değer bir nitelik arz etmektedir. Nitekim mülakat yapılan dört STK da insan haklarına ve üçüncü kuşak haklara yönelik politikalarında devletin kendilerini dikkate alıp da istişare yapmadığından şikayetçi olmuşlardır, oysaki sahada mevcut hükümetin politik kimliği ile yakın bir görüntü verdiklerine dair eleştirileri de tolere ettiklerini ama aslında özellikle de insan hakları noktasında devletin yetkili organlarının kurumsal olarak kendileri ile hiçbir iletişim ve etkileşim için girişimde bulunmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla hem yurtiçi hem de yurtdışı insan haklarına ve üçüncü kuşak haklara yönelik faaliyetlerinde çoğu zaman devletin desteği olmadan süreci yürüttüklerini vurgulamışlardır. Ancak bu konuda sadece bir ildeki Mazlumder yöneticisi şu şerhi düşerek devletle olması gereken ilişki biçimini şöyle

yorumlamıştır: *‘‘İstisnasız bütün STK’lar mevcut iktidarla mesafesini muhafaza etmek durumundadır; çünkü STK demek adı üzerinde devlet dışı organizasyon demektir. Devletin hemen hemen her başlıkta faaliyet yürüten kendisine bağlı kurumları zaten var, dolayısıyla onlara eklemlenmek ve onlardan biri haline gelmek ne kadar anlamlı olur. Bu bir devlet düşmanlığı olarak algılanmamalı. O yüzden bir STK, devletten ne kadar bağımsız ve bağlantısız olursa o oranda sivil kalabilir.’’*

Görüşme yapılan STK’ların sağladıkları bilgiler ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır: İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli STK’ların genelde insan hakları özelde ise üçüncü kuşak haklar konusunda farklı ilgilerde ve düzeylerde kurumsal politikaları mevcuttur. Araştırma bulgularından çıkan sonuçlar bağlamında üçüncü kuşak bir hak olan ‘‘çevre hakkı’’na yönelik şu verilere ulaşılmıştır: İHH ve İMH, üçüncü kuşak bir hak olan ‘‘çevre hakkı’’ konusunda hem akademik ve entelektüel düzeyde hem de eğitici ve öğretici nitelikteki çevresel konularda uzmanlaşma, sürdürülebilir çevre projeleri yürütme, doğal afetlerde acil durum ve afet yönetimi konusunda dezavantajlı bölgelere yönelik ayni ve nakdi yardımların ulaştırılmasında vb. başlıklarda önemli çalışmalar yürütmektedir. İHH ile İMH arasında çevre hakkına yönelik kurumsal politikalar açısından en belirgin fark ise, İHH’nın uluslararası kuruluşlarla yürüttüğü işbirlikleri ve insani diplomasi başlığıdır. Hatta bu başlık diğer üç STK da dahil edilerek söylenecek olursa, İHH’nın çevre konusundaki en özgün ayırt edici özelliğidir.

Çevre konusunda İMH’yi İHH’dan ayıran ve öne çıkan başlık ise, çevre hakkı konusunda düzenli olarak organize ettiği eğitici/entelektüel faaliyetlerdir. Mazlumder ve Özgür-Der ise ‘‘çevre hakkı’’ başlığında saha çalışmaları yürütmekten ziyade seminerler, konferanslar, raporlar, okuma grupları, süreli ve süresiz yayınlar yoluyla akademik ve entelektüel çalışmalar yapmakta ve özellikle gençlere yönelik eğitim ve öğretim faaliyetleri aracılığıyla çevre bilinci ve doğa sevgisi kazandırmaya çalışmaktadır. Burada Mazlumder’in çevre hakkı başlığında faaliyet yapmak isteyip de yapamadığını çünkü Mazlumder’in çevre konusuna ilişkin birçok başlıkta faaliyet yürütmek istemesine rağmen yapamamasının nedenini, kurumsal kapasite eksiliği olarak görmesini hatırlatmakta fayda var. Kurumsal kapasite eksikliğini de; yetersiz altyapı, dar bütçe ve insan kaynağı ihtiyacı olarak açıklamaktadır. Özgür-Der’in çevre konusunda genel anlamda yoğunlaştı alanlar teorik çalışmalardan (dergi, rapor, bülten, bildiri ve kitap) ve gençlik kamplarından oluşmaktadır. Nitekim bu noktada hem Mazlumder’in hem de Özgür-Der’in çevre konusuna ilişkin faaliyet

oranlarının düşüklüğü, her iki STK'nın da halihazırdaki gündemlerinde çevre konusunun öncelikli bir gündem maddesi olmaması dikkat çekmektedir. Çevre konusunu öncelikli bir gündem haline getirmiş olsalar bile kurumsal kapasite eksikliği de bu başlıkta faaliyet yürütmeyi engelleyen önemli bir parametredir.

İHH'nın hem teorik hem de pratik çevre çalışmalarının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki kesişen ve ayrışan başlıklarla birlikte İHH'nın çevre hakkına yönelik her alt başlıkta faaliyeti olduğu görülmektedir. Mazlumder'in çevre konusunda öne çıkan başlığı ise, çevre hakkına yönelik seminerler ve raporlar şeklindedir. İHH, Mazlumder ve diğer iki STK'nın ortak şikâyeti, devletin çevre hakkı da dahil olmak üzere birçok konuda STK'ların görüşünden yararlanmamasıdır. İHH ile Mazlumder arasında çevre hakkına yönelik kurumsal politiklar açısından büyük belirgin farklar göze çarpmaktadır. Çevre hakkı konusunda Mazlumder'i İHH'dan ayıran en önemli faaliyet ise, her yıl düzenli olarak yaptığı insan hakları okulu kapsamında “çevre hakkı ve hukuku” konusunda seminerler düzenlemesidir. İHH'nın çevre hakkına yönelik her başlıkta faaliyet yürüttüğü ancak Özgürder'in çevre hakkına yönelik gençlik kampları, çevre yazıları ve çevresel eğitim faaliyetleri gibi daha dar bir alanda çevresel faaliyet yürüttüğü görülmüştür. Bu açıdan Özgür-Der'in çevre konusunda genel olarak yoğunlaştığı başlık, teorik çalışmalardan (dergi, rapor, bülten ve kitap) ve gençlik kamplarından oluşurken İHH'nın; rol model olma, eylem planı hazırlama ve proje yapma, yenilenebilir ve temiz enerji kullanma, sürdürülebilir çevre, yurtiçi ve yurtdışı işbirlikleri, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, ulusal ölçekli kurumsal çalışmalar da dahil birçok başlıkta çevreye yönelik faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Araştırma bulgularından çıkan diğer bir sonuç ise, üçüncü kuşak bir hak olan “gelişme ve kalkınma hakkı”na yöneliktir. Şöyle ki: Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı hukuki haklar konusu olduğu için gelişme ve kalkınma hakkı konusunda yeterince uzmanlaşmadığı görülmektedir, nitekim İHH'nın özellikle de ihtisaslaştığı alt birimleri aracılığıyla gelişme ve kalkınma hakkına ilişkin akademik/entelektüel çalışmalar, insani diplomasi, ulusal girişimler, kurumsal politika belirleme, norm oluşturma/rol model olma ve sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı da dahil bir çok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü ve İHH'nın gelişme ve kalkınma hakkı konusunda Mazlumder'den daha fazla profesyonelleştiği görülmektedir. İHH'nın ve Özgür-Der'in de gelişme ve kalkınma hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında anlamlı bir fark olduğu göze çarpmaktadır. Yalnız burada şunu eklemekte de fayda var: İlgili STK'ların

gelişme ve kalkınma hakkı veya diğer haklara ilişkin benzer başlıklarda faaliyet yürütüyor olsalar bile benimsedikleri metot birbirinden farklı şekillerde olabilmektedir. Örneğin sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı her iki STK'nın da ortak hedefleri arasında yer alsa da İHH'nın sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı için uyguladığı saha projeleri pratik bir çalışmaya karşılık gelirken, Özgür-Der'in sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı için akademik ve entelektüel düzeyde farkındalık oluşturmak adına yaptığı çalışmalar teorik bir çalışmaya örneklik teşkil etmektedir. Dolayısıyla her iki çalışma da nihayetinde sürdürülebilir gelişme ve kalkınma hakkı başlığı altında yer alıyor gibi dursa da farklı bir yöntemle hayata geçirilmektedir.

İHH'nın ve İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkı başlığında yaptıkları faaliyetlerin dengeli şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve dikkat çekici olan ise, “sürdürülebilir gelişme ve kalkınma” başlığıdır; çünkü “sürdürülebilirlik” kavramının insan hakları başlığında kullanılması çok güncel ve evrensel bir yaklaşımdır. İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkı başlığında yürüttüğü faaliyetlerin Mazlumder'den fazla olduğu görülmüştür. Diğer STK'larda olduğu gibi Mazlumder'in ve İMH'nin de kesişim kümesinde “İslami referanslar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. Mazlumder'in gelişme ve kalkınma hakkında İMH'den ayrılan tek çalışma başlığının ise, baskı grubu olma işlevinin varlığıdır. İMH'nin gelişme ve kalkınma hakkın başlığında yürüttüğü faaliyetlerin Özgür-Der'den daha fazla ve çeşitli olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma bulgularından çıkan diğer bir sonuç da üçüncü kuşak bir hak olan “insani yardımlardan yararlanma hakkı”na yöneliktir. Şöyle ki: İHH'nın ve Mazlumder'in insani yardımlardan yararlanma hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklılıklar söz konusudur. İHH, insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda her başlıkta faaliyet yürütürken Mazlumder'in insani yardımlardan yararlanma noktasında akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü yanı sıra ilgili kurumlar nezdinde baskı grubu olma işlevi üstlendiği görülmektedir. Her iki STK'nın da insani yardımlar konusunda güçlü İslami referanslara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İHH'nın insani yardımlar konusunda hem yurtiçi hem de yurtdışı işbirlikleri yürüttüğü özellikle de yurtdışı insani yardım faaliyetlerini, faaliyet yürüttüğü bölgelerdeki yerel partnerler aracılığıyla ve sürdürülebilir projeler kapsamında hayata geçirdiği görülmektedir. Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı ise, hukuki haklar konusu olduğu için insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda yeterince uzmanlaşmadığı anlaşılmaktadır, nitekim İHH'nın özellikle de

ihhtislaştığı alt birimleri aracılığıyla insani yardımlardan yararlanma hakkına ilişkin sürdürülebilir insani yardım, yurtiçi ve yurtdışı aynı yardım, farkındalık oluşturma, yurtdışı işbirliği sağlama, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, kamuoyu oluşturma ve insani yardımlarda insani diplomasi yürütme de dahil birçok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Dolayısıyla İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda Mazlumder'den çok daha fazla profesyonelleştiği söylenebilir. İHH'nın insani yardımlardan yararlanma hakkı başlığı altında yer alan alt başlıkların tamamında faaliyet yürütmesi ve bu faaliyetlerinin birçoğunun da uluslararası nitelik taşıması, insani yardım çalışmalarında İHH'nın en ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkmaktadır.

İnsani yardımlardan yararlanma hakkına yönelik İHH'nın ve İMH'nin faaliyetlerinin genel olarak dengeli şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Ancak her iki STK için de kesişim kümesinde yer alan ve dikkat çekici olan başlıklar; “norm oluşturan ve rol model olan projeler” ile “sürdürülebilir insani yardım” başlıklarıdır. Nitekim her iki başlık da Türkiye’de insani yardım faaliyeti yürüten bütün STK’lar için örneklik arz edebilecek niteliklere sahiptir. Hatta İHH, insani yardımlar konusunda evrensel ölçekte norm oluşturan ve rol modellik arz eden insani yardım projeleri yürüttüğüne dair güçlü argümanlara sahiptir. Hem İHH'nın hem de İMH'nin insan hakları ve insani yardım üst başlığı altında oluşturduğu ihtisaslaşmış alt birimleri tematik başlıklar altında profesyonel faaliyetler yürütmektedir. Bu özellik, her iki STK'nın da insani yardım çalışmalarında uzmanlaştığının ve kurumsallaştığının en somut göstergesidir.

İnsani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında Özgür-Der'in Mazlumder'den daha fazla faaliyet yürüttüğü ve bu faaliyetlerini de hem yurtiçinde hem de yurtdışında devam ettirdiği görülmektedir. Mazlumder'in ve Özgür-Der'in de kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder'in hem de Özgür-Der'in kendi kurumsal bünyelerinde kendi imkanları ile yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayınlar, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın sağlanması adına önemli bir görev üstlenmektedir. Ayrıca bu başlıkta Özgür-Der'i Mazlumder'den ayıran en önemli fark ise, yurtiçi ve yurtdışı insani yardım faaliyetlerini aktif ve sürdürülebilir şekilde devam ettiriyor olmasıdır. Özgür-Der'in insani yardımlardan yararlanma hakkı konusunda İHH ile kesişen yönlerinin çokluğu da dikkat çekmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma hakkı başlığında İMH'nin faaliyet başlıklarının Mazlumder'den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Diğer STK'larda olduğu gibi Mazlumder'in

ve İMH'nin de ortak paydasında “İslami referanslar” önemli bir yere karşılık gelmektedir. İnsani yardımlardan yararlanma noktasında Mazlumder'in İMH'den ayrılan tek çalışma başlığının ise, baskı grubu olma işlevinin varlığıdır. İMH'nin insani yardım çalışmalarının Özgür-Der'den fazla ama İHH'dan az olduğu görülmektedir.

Araştırma bulgularından çıkan diğer bir sonuç ise, üçüncü kuşak bir hak olan “barış hakkı”na yöneliktir. Şöyle ki: İHH'nın ve Mazlumder'in barış hakkı konusundaki kurumsal çalışmalarında farklı çalışma başlıklarına sahip oldukları görülmüştür. İHH, barış hakkı konusunda her başlıkta faaliyet yürütürken Mazlumder'in barış hakkı konusunda duyarlılık ve farkındalık oluşturan akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü yanı sıra ilgili kurumlar nezdinde baskı grubu olma işlevi üstlendiği görülmektedir. Her iki STK'nın da barış hakkı konusunda “İslami referanslara” sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İHH'nın barış hakkı konusunda hem yurtiçi hem de yurtdışı iş birlikleri yürüttüğü özellikle de yurtdışında insani kriz ve savaş bölgelerinde yürüttüğü hakemlik ve arabuluculuk, sivillerin savaş bölgelerinden tahliyesi, rehinelerin serbest bırakılması, esir takasları ve kayıpların bulunması gibi çalışmalar ve insani diplomasi faaliyetleri, evrensel barışa ve kutsal barış hakkına hizmet eden kurumsal politikalarıdır. Yine İHH'nın küresel ölçekte “sürdürülebilir barış hakkı” ile “norm oluşturan ve rol model olma amaçlı barış projeleri”ne yönelik söylemsel ve eylemsel saha çalışmaları önemli bir kurumsal vizyon politikası olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca İHH'nın özellikle de ihtisaslaştığı alt birimleri aracılığıyla Mazlumder'den farklı olarak barış hakkına ilişkin; kurumsal politika belirleme, uluslararası işbirliği, insani diplomasi yürütme, norm oluşturma ve rol model olma amaçlı projeler ve barış hakkı alanında uzmanlaşma ve kurumsallaşma dahil birçok alt başlıkta faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Mazlumder'in kurumsal olarak yoğunlaştığı çalışma alanı hukuki haklar konusu olduğu için barış hakkı konusunda sınırlı bir alanda çalışma yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla İHH'nın barış hakkı konusunda Mazlumder'den daha fazla profesyonelleştiği söylenebilir. Ayrıca İHH'nın barış hakkı başlığı altında yer alan alt başlıkların tamamında faaliyet yürütmesi ve bu faaliyetlerin birçoğunun da uluslararası nitelik taşıması, barış hakkı çalışmalarında İHH'nın en ayırt edici özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Yine bu başlıkta İHH'nın insani diplomasi biriminin savaş ve çatışma bölgeleri için yürüttüğü projeler, barış hakkı konusunda evrensel ölçekte norm oluşturan ve rol modellik arz eden bir profesyonellikte yürütülmektedir. Hem İHH'nın “sürdürülebilir barış hakkı” hem de İMH'nin barış hakkı üst başlığı altında oluşturduğu ihtisaslaşmış alt birimleri aracılığıyla, güncel verilerle zenginleştirilmiş raporlar hazırlanmakta ve bu raporlar

doğrultusunda profesyonel saha çalışmaları yürütülmektedir. Bu ortak özellikler, her iki STK'nın da barış hakkı çalışmalarında uzmanlaştığını ve kurumsallaştığını göstermektedir. Yine İMH bu başlıkta, barış temalı projeler, kurumsal barış politikaları, barış için baskı grubu olma, uzmanlaşma ve kurumsallaşma gibi konu başlıklarında uzmanlaşmış ihtisas birimleri ve kamuoyu oluşturma potansiyeline sahip basın yayın organları aracılığıyla profesyonel bir süreç yürüttüğü görülmektedir.

Barış hakkı başlığında Mazlumder'in ve Özgür-Der'in hemen hemen benzer alanlarda faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Önemli bir fark olarak Mazlumder'in barış hakkı konusunda “baskı grubu olma” ve “kamuoyu oluşturma” çalışmaları farklılık arz etmektedir. Özgür-Der'in barış hakkı bağlamında “uluslararası işbirlikleri girişimleri” ise Mazlumder ile ayrıştığı önemli bir başlıktır. Mazlumder'in ve Özgür-Der'in kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder'in hem de Özgür-Der'in kendi kurumsal bünyelerinde yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayın niteliğindeki raporlar ve bültenler, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın sağlanması adına önemli bir işlev üstlenmektedir. Ayrıca Mazlumder'in ve Özgür-Der'in, yazınsal ve söylemsel yönüyle barış hakkına yönelik güçlü ve tavizsiz vurgu, eylemsel olarak sahada yürüttükleri faaliyetlerden daha görünür bir nitelik arz etmektedir.

Araştırma bulgularından çıkan diğer bir sonuç da üçüncü kuşak bir hak olan “self determinasyon hakkı”na yöneliktir. Şöyle ki: İHH'nın self determinasyon hakkı konusunda diğer üçüncü kuşak haklar kadar faaliyet yürütmediği görülmektedir; çünkü diğer haklar konusunda uzmanlaşmış alt birimleri varken self determinasyon hakkına yönelik faaliyet yürüten bir birimi mevcut değildir. Ona rağmen yine birçok başlıkta söz sahibi olduğunu gösteren saha çalışmaları ve örnek uygulamaları söz konusudur. Mazlumder'in ise, yine diğer üçüncü kuşak haklar konusunda olduğu gibi self determinasyon hakkı konusunda da duyarlılık ve farkındalık oluşturan akademik ve entelektüel çalışmalar yürüttüğü ve self determinasyon hakkına yönelik kurumsal bir politikaya sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Her iki STK'nın da self determinasyon konusunda İslami referanslarla konuyu ele aldığı görülmektedir. Self determinasyon hakkına yönelik İHH'nın ve Mazlumder'in ayrışan yönü ise, Türkiye özelinde İHH'nın kültürel hakları içeren içsel self determinasyon hakkını desteklerken politik ayrılık hakkını içeren dışsal self determinasyon hakkına sıcak bakmadığı ancak Mazlumder'in içsel self determinasyon hakkını desteklemenin yanı sıra

dışsal self determinasyon hakkı konusunda nötr bir kurumsal tavır belirlediği görülmektedir. Ayrıca İHH'nın self determinasyon hakkı konusunda özellikle yurtdışı işbirlikleri yaptığı ve Doğu Türkistan, Keşmir, Moro Yarımadası, Pattani ve Filistin gibi coğrafyalarda bu halklar lehine uluslararası lobicilik ve insani diplomasi faaliyetleri yürüttüğü görülmektedir. Yanı sıra hem Türkiye hem de yurtdışında sözü edilen ülkelere yönelik ayni ve nakdi yardım, diplomatik ve manevi destek sağlamak için kurumsal politika belirlediği ve kamuoyu oluşturduğu anlaşılmaktadır. İHH'nın ise self determinasyon başlığı altında hem ulusal hem de uluslararası söylemsel ve eylemsel faaliyetlerde proaktif bir rol üstlendiği görülmektedir. Uluslararası baskı grubu olma, insani diplomasi yürütme, devletler nezdinde dikkate alınma ve kamuoyu oluşturma başlıkları altında yürütülen çalışmalar insani krizlerin ve toplumsal gerilimlerin olduğu bölgelerde İHH'nın da uzlaşa ve barış masasına davet edilmesini sağlamıştır.

Self determinasyon hakkına yönelik kurumsal faaliyetlerde İHH'nın İMH'den ayrılan yönleri ise; “insani diplomasi yürütme”, “uluslararası baskı grubu olma” ve “devletler nezdinde dikkate alınma” başlıklarıdır. Nitekim bu başlıklar İHH'nın küresel ölçekte dışsal self determinasyon hakkı konusunda uluslararası inisiyatifler alabildiğini göstermektedir. Diğer taraftan İMH'nin içsel self determinasyon hakkı konusunda Kürtler, Araplar ve Romanlar gibi sosyal kimliklere karşı ulusal ölçekli çalışmalar yürüttüğü ve bu konudaki akademik birikiminin ve veri setinin İHH'dan daha ilerde olduğu görülmüştür. İHH'nın ve İMH'nin self determinasyon hakkına yönelik kurumsal politikaları için şunlar söylenebilir: Self determinasyon hakkında kesiştikleri çalışma başlıkları hariç İHH'nın uluslararası ölçekte, İMH'nin ise ulusal ölçekte daha görünür faaliyetler yaptığı anlaşılmaktadır.

Self determinasyon hakkı başlığında Mazlumder'in ve Özgür-Der'in hemen hemen benzer alanlarda faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Önemli bir fark olarak Özgür-Der'in self determinasyon hakkı konusunda uluslararası olmasa bile “ulusal baskı grubu olma” işlevi varken Mazlumder'in hem ulusal hem de uluslararası baskı grubu olma işlevi self determinasyon hakkı başlığında görülmemektedir. Mazlumder'in ve Özgür-Der'in kesişim kümesinde en çok dikkat çeken başlık ise diğer üçüncü kuşak haklar konusunda olduğu gibi “akademik ve entelektüel çalışmalar” başlığı olmuştur. Nitekim hem Mazlumder'in hem de Özgür-Der'in kendi kurumsal bünyelerinde yaptıkları ilmi faaliyetler ve akademik yayın niteliğindeki raporlar ve bültenler, konuya ilişkin bilgi ve farkındalığın sağlanması adına

önemli bir işlev üstlenmektedir. Özgür-Der'in genel anlamda diğer üçüncü kuşak haklarda olduğu gibi self determinasyon hakkı başlığında da yoğunlaştığı alan genel olarak teorik çalışmalar niteliğinde olan konferans, panel, seminer, dergi, rapor, bülten, bildiri ve kitap gibi akademik ve entelektüel faaliyetlerden oluşurken, İMH'nin self determinasyon hakkına yönelik çalışmaları kurumsal politikalar belirleme, kamuoyu oluşturma, uzmanlaşma ve kurumsallaşma, ulusal baskı grubu olma gibi konu başlıklarında yoğunlaşmaktadır. Öte yandan İMH'nin, self determinasyon hakkı başlığında kamuoyu ve farkındalık oluşturma, duyarlılık sağlama ve lobi faaliyetleri için önemli bir potansiyele sahip TV ve sosyal medya gibi platformlar da dahil, daha çoğulcu ve profesyonel bir kurumsal politika takip ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli dört STK'ın genelde insan hakları özelde ise üçüncü kuşak haklara yönelik kurumsal politikalarında birbirlerinden farklılaştıkları ve benzeştikleri önemli noktaların olduğu mülakat verilerinden elde edilmiştir. Örneğin, örneklem olarak seçilen dört STK'nın da insan haklarına ve üçüncü kuşak haklara yönelik politikalarında “İslami referansları” gözettikleri ve bu konudaki hassasiyetlerinden asla taviz veremeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda İslami ilkelerle örtüşmediği için “farklı cinsel yönelimli bireyler” tartışmasını hiçbir şekilde insan haklarının bir konusu haline getirip lehlerine herhangi bir faaliyet yürütemeyeceklerini beyan etmişlerdir. Sosyal, kültürel ve inançsal özerkliği ifade eden içsel self determinasyon hakkını bahse konu dört STK da desteklerken, öz yönetimi ve politik bağımsızlığı sembolize eden dışsal self determinasyon hakkını İHH, Özgür-Der ve İMH, “İslam Kardeşliği”ne, “Ümmet Birliği”ne ve “Milletin Maslahatı”na uygun olmadığı gerekçesiyle hiçbir şekilde desteklemediklerini dile getirmişlerdir. Ancak Mazlumder genel merkezi, dışsal self determinasyon hakkı konusunda olumlu veya olumsuz herhangi bir irade beyanında bulunmamış ve nötr kalmayı tercih etmiştir.

Uluslararası kuruluşlarla işbirlikleri, uluslararası insan hakları örgütlerine üyelik, insani diplomasi ve lobicilik faaliyetleri gibi konularda İHH diğer üç STK'dan daha ilerde ve konu başlıklarına özel oluşturulmuş tematik alt birimleri aracılığıyla insan hakları politikalarında profesyonel bir süreç yönetimine sahiptir. Uluslararası ilişkiler ve çarpan etkisi boyutuyla daha sınırlı olmakla birlikte daha hızlı dışa açılma politikası takip eden İMH, yeterli kurumsal kapasiteye ulaştığı taktirde “uluslararası siyaset sosyolojisi”nde aktif bir rol üstlenmeyi ve evrensel bir görünürlüğe sahip olmayı kendisine orta vadeli stratejik

bir plan olarak belirlemiştir. Uluslararasılaşma noktasında ise, Mazlumder'in ve Özgür-Der'in şuan için herhangi bir vizyon politikasına sahip olmadıkları anlaşılmaktadır nitekim kendileri de insan hakları politikalarının sadece ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştiğini, uluslararası insan hakları ihlallerine yönelik olarak kitap, makale, rapor, bülten, bildiri, seminer, konferans, panel veya çalıştay gibi akademik ve entelektüel çalışmalar ile ön plana çıktıklarını söylemişlerdir. Türkiye'de örneğin şuan Filistin ve Gazze için basın açıklamaları, eylemler, gösteri ve yürüyüşler düzenlediklerini ama fiili olarak ilgili bölgelerde insani diplomasi yürütmek ve kamuoyu oluşturmak gibi saha çalışmalarında yer almadıklarını dile getirmişlerdir.

Araştırma bulgularından çıkan en önemli sonuçlardan biri de son olarak şu olmuştur: İslami referanslı sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de sivil alanın gelişimi ve farklı sivil aktörlerin dahil edilmesi açısından önemli bir tarihsel dönüşüme örneklik arz ettiği izahıtan varestedir. İslami referanslı STK'ların kamusal alanda sivil bir örgütlenme modeliyle ortaya çıkışını, son yirmi yılın siyasi gündemini şekillendiren konulardan biri olan “siyasal İslam'ın yükselişi” ile eşzamanlı bir gelişme olarak okumak yüzeysel bir yorum olur, nitekim örneklere temsil eden dört İslami STK'nın 90'lı yıllarda kurulduğu, geleneksel bir kurum kültürü olduğu, yaygın bir teşkilat ağına sahip bulunduğu, politik kimlik olarak Milli Görüş çizgisinden geldiği, 28 Şubat Postmodern darbe döneminde haklarında hukuki soruşturmalar açıldığı için sözü edilen STK'ları mevcut iktidar döneminde kurulan ve görünür olan örgütler olarak tanımlamak tarihsel ve rasyonel bir dayanaktan yoksundur. İlgili STK'ların günümüzde ulaştığı kurumsal kapasiteyi, yukarıda sıralanan dinamiklerin bir izdüşümü olarak yorumlamak gerekir, Ayrıca araştırmaya konu İslami referanslı bu dört STK'nın da birbirinin kopyası ve benzer reflekslerle hareket ettiklerini iddia etmek de bilimsel bir yaklaşım değildir. Nitekim bugün Türkiye'de faaliyet yürüten İslami referanslı STK'ların birbirlerinden farklı varoluş nedenleri, sınıfsal referansları, stratejik planları, faaliyet alanları, bütçe kalemleri, toplumsal projeleri, örgütsel ilkeleri ve gelecek tahayyülleri vardır.

Sonuç bölümüne son vermeden önce öznel bir gözlem ve deneyim olarak şu bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır: Mülakat yapılan STK'lar, insan hakları konusunda kendi kurumlarının tercih edilmesinden duydukları memnuniyeti içtenlikle dile getirmişleridir. Mülakatta yer alan tüm sorulara hiçbir yorgunluk ve bıkkınlık emaresi göstermeden yanıt vermişlerdir. Bazı soru başlıklarının kurumsal ilkelerini zorladığı fark edilse bile amatör bir

muameleye maruz kalınmamıştır. İlgili STK'lar kendi faaliyet takvimlerinde olmayan ama olmasını düşündükleri soru başlıklarını tüm detayları ile not almışlardır. Mülakatların gerçekleştirildiği dört STK'nın beş ildeki yetkili yöneticilerinin sorulara verdikleri cevaplarda ufak nüanslar göze çarpsa da genel anlamda kurumsal kimlikle örtüşen bir anlam evreni ve bütünsellik oluşmuştur. Mülakatlar yüz yüze gerçekleştirildiği için hem mekanın anlamına hem de katılımcı yöneticinin beden diline şahit olunmuştur. Ortam okumasından ve beden dillerinden sorular karşısında herhangi bir gerilim gözlemlenmemiştir. Ancak bu dört STK arasında adem-i merkezi yapısı en belirgin olan ve o yüzden de genel merkezle her konuda aynı düşünmeyen kuruluş olarak Mazlumder ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan bir mekan ve ekip kaygısı taşımadan bireysel bir mücadele örneği olarak Özgür-Der'in diğerlerinden ayrıştığı görülmektedir. Kurumsal kimliği en belirgin ve hemen hemen her projesinde alanında uzman bir ekiple faaliyet yürüten ve kurumsal kapasitesi en gelişmiş STK ise İHH'nin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca İHH yöneticileri ile yapılan mülakatta en dikkat çekici olan husus, yöneticilerin akademik çalışmalara olan aşinalığı ve sorulara verdikleri cevaplardaki profesyonellik olmuştur. Bu dört STK arasında halihazırda en hızlı büyüyen ve insan kaynağını mobilize noktasında en göze çarpan STK ise İMH'nin olduğu gözlemlenmiştir. İMH yöneticileri ile yapılan mülakatta kurum içi duygusal bağın ve dayanışma ruhunun ön planda olduğu farkedilmiştir. Bu dört STK arasında en merkeziyetçi olduğu görülen ise yine İMH olmuştur. Organizasyon kabiliyeti ve devlet yetkilileri ile temas noktasında İHH'nin ve İMH'nin daha önde olduğu anlaşılmaktadır. İlgili STK'ların yaşadıkları sancılı siyasal süreç, onları yakın siyasi tarih konusunda daha politize olmaya zorladığı görülmektedir. O yüzden günümüzdeki siyasi söylemlerini o tarihsel hafızanın üzerine bina ettikleri ileri sürülebilir. Tüm bunların ötesinde önemli bir mülakat öyküsü olarak şu cümlelerle teze son verilebilir: Yöneticilerin ulaşılabilirliği, ilgisi, nezaketi ve samimiyeti sayesinde mülakatların verimli geçmesi sağlanmıştır.

7. KAYNAKLAR

- Acar, M. (2015). Kamu politikası perspektifinden sivil toplum-devlet ilişkileri: Bir çerçeve önerisi. *Yasama Dergisi*, 29, 58-83.
- Akbaba, A. (2016). *İnsan hakları hukukunda üçüncü kuşak haklar* (1. Baskı). Legal Yayıncılık.
- Akbal, İ. (2017). *Sivil toplum: Sivil toplum düşüncesi, sivil toplum kuruluşları ve kamu yönetiminde karar alma üzerine etkisi* (1. Baskı). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Akçeşme, F. (2013). Sivil toplum ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yeri. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(2), 202-225.
- Akgündüz, A. (2017). *İslam'da insan hakları beyannamesi* (1. Baskı). Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akıllıoğlu, T. (1989). Temel haklar gelişmesi üzerine bazı düşünceler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 161-194.
- Akıllıoğlu, T. (2019). *İnsan hakları kavramı: Kaynaklar ve koruma sistemleri* (3. Baskı). Yetkin Yayınları.
- Akın, İ. F. (1968). *Temel hak ve özgürlükler* (1. Baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Aksakoğlu, Y. (2006). *STK'lar için savunuculuk rehberi* (1. Baskı). Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınları.
- Aksoy, M. (2013). *Bilimin mabedinde yöntem meselesi* (1. Baskı). Yeni İnsan Yayınevi.
- Akşit, B., Serdar, A. ve Tabakoğlu, B. (2005). İslami eğilimli sivil toplum kuruluşları. Bora, T. ve Gültekin M. (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 – İslamcılık* (2. Baskı) içinde. İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2015). *Postmodern kavşakta din ve sivil toplum* (1. Baskı). Tezkire Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2020). *Çevre ve insan hakları* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.
- Algan, B. (2004). Rethinking third generation human rights. *Ankara Law Review*, 1(1), 121-155.
- Algan, B. (2007). *Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması* (1. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Alp, A., ve Adıgüzel, V. (2019). Bir barış konsepti olarak sivil toplum ve devlet ilişkisi, *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(Özel Sayı), 37-48.
- Altıntaş, H. (2018). *İslam, Demokrasi ve İnsan Hakları* (1. Baskı). Akçağ Yayınları.

- Anayurt, Ö. (2000). Hakların bütünlüğü ilkesi açısından insan haklarına ilişkin sınıflandırmaların değerlendirilmesi. Çitçi, O. (Ed.), *Türkiye’de İnsan Hakları* (1. Baskı) içinde. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları.
- Aral, B. (2007). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı. *İnsan Hakları Araştırmaları (Human Rights Review)*, 5(8), 61-90.
- Aral, B. (2010). Üçüncü kuşak insan hakları olarak kolektif haklar (1. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Arıcan, S. (2019). Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının örgün din eğitime yaklaşımları [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Armağan, S. (1980). *Temel haklar ve ödevler* (1. Baskı). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Armağan, S. (2005). *İslam ve çevre* (1. Baskı). Gündönümü Yayınları.
- Armağan, S. (2019). *İslam hukukunda temel hak ve hürriyetler* (9. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arslanel, M. N. (2017). *Türkiye’de demokrasi sürecinde sivil toplumun gelişimi* (1. Baskı). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Arslanel, M. N. ve Hamdemir, B. (2011). Türkiye’de insan haklarını koruma amaçlı sivil toplum örgütleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 15(48), 23-44.
- Arslantürk, Z. (2008). *Sosyal bilimler için araştırma metod ve teknikleri* (7. Baskı). Çamlıca Yayınları.
- Ashford, N. (2015). *Özgür toplumun ilkeleri* (C. Madenci, Çev.; 4. Baskı). Liberte Yayınları.
- Aslan, S. (2010a). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.
- Aslan, S. (2010b). Türkiye’de sivil toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Aslan, S. (2010c). Sivil toplum: Kavramsal değişim ve dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 188-212.
- Aslan, S. (2010d). Osmanlı siyasi rejimini şekillendiren bir olgu olarak patrimonyalizm. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2), 245-253.
- Atatanır, H. (2019). *İnsan hakları ve eşitlik: Düşünce ve edim* (1. Baskı). Dorlion Yayınları.
- Avrupa Konseyi (2009). *Çevre ve insan hakları üzerine el kitabı* (S. Cengiz ve U. Kılınç, Çev.; 1. Baskı). Dilan Matbaası.
- Aybay, R. (2019). *İnsan hakları hukuku* (4. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydin, Z. (1996). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre sorunu. *Türkiye Günlüğü*, 43, 74-83.

- Ayengin, T. (2017). *İslam ve insan hakları* (1. Baskı). Ravza Yayınları.
- Azaklı, S. (1996). Devlet-sivil toplum ve yerel yönetimler. *Türkiye Günlüğü*, S:43, 52-57.
- Babül, E. M. (2017). *Bureaucratic intimacies: Translating human rights in Turkey* (First Edition). Stanford University Press.
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri: Uygulamalı-örnekli* (1. Baskı). Sentez Yayınları.
- Balın, B. E. (2011). *Çevre politikası* (1. Baskı). Derin Yayınları.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin engelleri: Patronaj ve nepotizm. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-13.
- Bayrak, E. (2022). Sivil toplum-devlet ikiliğine yönelik eleştirel duruş ve bunun kuramsal öncülleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(3), 1297-1316.
- Beetham, D. (2014). *Demokrasi ve insan hakları* (B. Canatan, Çev.; 2. Baskı). Liberte Yayınları.
- Beitz, C. R. (2009). *The idea of human rights* (First Edition). Oxford University Press.
- Belli, A. ve Aydın, A. (2018). Türkiye’deki sivil toplum anlayışına 15 temmuz darbe girişimi üzerinden bakış. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 Temmuz ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı, 63-78.
- Bignami, F. (2004). Three generations of participation rights before the European Commission. *Law and Contemporary Problems*, 68(1), 61-84.
- Bilgili, M. Y. (2015). Ortaöğretim dil ve anlatım ders kitaplarının çok yüzeyli rasch ölçme modeliyle analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 441-454.
- Birdal, C. (2022). *Sivil toplum ve pozitif hukuk* (1. Baskı). On İki Levha Yayıncılık.
- Birpınar, M. E. (2022). *İklim krizi ve Türkiye* (2. Baskı). Yeni İnsan Yayınevi.
- Boşnak, B. (2022). Türkiye’de insan hakları temelli sivil toplum kuruluşları ve mobilizasyon stratejileri: Gözlemleyici, norm-dönüştürücü ve kanun yapıcı bir sivil toplum ideali. *Alternatif Politika*, 14(3), 453-485.
- Bozkurt, Y. (2021). *Çevre sorunları ve politikaları* (6. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Bryman, A. (2015). *Social research methods* (Fifth Edition). Oxford University Press.
- Bumin, K. (1982). *Sivil toplum ve devlet: Kuramlar, deneyler, arayışlar* (1. Baskı). Yazko Yayınları.
- Can, İ. (2013). Türkiye’deki islami eğilimli sivil toplum kuruluşlarının Orta Doğu’ya bakışı: İnsani yardım vakfı (İHH) Örneği. Yıldız, F. ve Güneş, U. (Ed.), *I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi. 29 Haziran-01 Temmuz 2012*.

- Canatan, A. (2021). İbn Haldun'un temel sosyolojik düşünceler. Cengiz, C. A. (Der.), *İbn Haldun'un düşünce dünyası üzerine incelemeler* (1. Baskı) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Cassese, A. (2008). *Self determinasyon of peoples: A legal reappraisal* (Revised ed.). Cambridge University Press,
- Cılızoğlu, G. Y. ve Karagöz, E. Ö. (2007). *Sivil toplum örgütlerinin kamuoyu oluşturma süreci* (1. Baskı). Petrol İş Sendikası Kampanya Analizi.
- Clapham, A. (2020). *İnsan hakları* (H. Gür, Çev.; 2. Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.
- Clarke, G. (2006). Faith matters: Faith-based organizations, civil society and international development. *Journal of International Development*, 18, 835-848.
- Clarke, G. and Jennings, M. (2008). Development, civil society and faith-based organizations: Bringing the sacred and the secular. Palgrave Macmillan International Political Economy Series.
- Cohen, L. J. ve Arato, A. (2013). *Sivil Toplum ve Siyasal Teori* (A. A. Akdoğan, Çev.; 1. Baskı). Efil Yayınevi.
- Cranston, M. (1990). İnsan hakları nelerdir? (A. Yayla, Çev.). *Yeni Forum*, 11(253) 41-43.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.; 2. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Çabuk, A., Saygılı, A. T. ve Oğuz, M. (2018). Auditing of a waqf in the beginning of 19th century. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, 124-156.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da sivil toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(3), 79-99.
- Çaha, Ö. (2008). *Sivil toplum, aydınlar ve demokrasi* (1. Baskı). Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ö. (2012). *Aşkın devletten sivil topluma* (5. Baskı). Orion Yayınları.
- Çaha, Ö. (2016). *Sivil toplum ve devlet* (6. Baskı). Orion Yayınları.
- Çaha, Ö. (2017). *Sivil toplum sivil topluma karşı: Sivil toplumun Türkiye'deki ve dünyadaki serüveni* (1. Baskı). Mana Yayınları.
- Çaha, Ö. (2018). *Çoban ve efendi: Demokrasi üzerine yazılar* (1. Baskı). Mana Yayınları.
- Çakır, E. M. (2020). Üçüncü kuşak hak olarak kalkınma hakkının gelişimi ve sorunları. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 21 (46), 160-177.
- Çeçen, A. (2020). *İnsan hakları* (5. Baskı). Astana Yayınları.
- Çelebi, K. A. (2019). *Ahlak-ı alai* (M. Demirkol, Sad.; 2. Baskı). Fecr Yayınevi.
- Çelik, E. (2011). Bir insan hakkı olarak kalkınma hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 451-478.
- Çoban, A. (2020). *Çevre politikası: Ekolojik sorunlar ve kuram* (1. Baskı). İmge Kitabevi.

- Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe* (2. Baskı). Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Çüçen, A. K. (2018). *İnsan hakları* (3. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Daban, C. (2019). Küresel ilişkiler çağında insan haklarının önemi ve tarihsel gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(3), 164-186.
- Dağ, A. E. (2014). Türk dünyası sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini etkileyen unsurlar ve İHH tecrübesi. *Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi (11-13 Mayıs)*. 133-136.
- Dağ, R. (2018). Katılımcı demokrasi ve aktif vatandaşlık: Adıyaman örneği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 294-303.
- Dağdeviren, T. (2020). Gramsci'nin sivil toplum kavramına bakışı. *İş ve Hayat*, 6(11), 156-167.
- Dalacoura, K. (2007). *Islam, liberalism and human rights* (Third Edition). I. B. Tauris Press.
- Demirel, N. (2015). Farklı bir platformda sivil toplum ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 145-164.
- Demirel, S., Alptekin, K. ve Alluşoğlu, M. A. (2002). Sivil toplum örgütleri. *Mülkiye Dergisi*, 26(233), 127-138.
- Dinç, A. R. (2022). *İnsan ve tabiat* (1. Baskı). Mavi Yayıncılık.
- Dinçer, M. (1996). *Çevre gönüllü kuruluşları* (TÇV Yayın No: 110). Türkiye Çevre Vakfı Yayını. Önder Matbaa.
- Doğan, İ. (2003) *Sivil toplum: Özgürlükçü ve totaliter düşünce geleneğinde* (1. Baskı). Alfa Yayınları.
- Doğan, İ. (2015). *Sivil toplum anlayışı ve siyasal sistemler* (4. Baskı). Astana Yayınları.
- Doğan, İ. (2020). *İnsan hakları hukuku* (4. Baskı). Astana Yayınları.
- Donnelly, J. (1985). In search of the unicorn: The jurisprudence and politics of the right to development. *California Western International Law Journal*, 15, 473-474.
- Donnelly, J. (1995). Teoride ve uygulamada evrensel insan hakları (M. Erdoğan ve L. Korkut, Çev.; 1. Baskı). Yetkin Yayınları.
- Donnelly, J. and Whelan, J. D. (2018). *International human right* (Fifth Edition). Routledge Press.
- Douzinis, C. (2017). *İnsan hakları ve imparatorluk: Kozmopolitanizmin siyasi felsefesi* (R. Sağlam ve K. Akbaş, Çev.; 1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dryzek, J. S., Honig, B., ve Phillips, A. (2006). *The oxford handbook of political theory*. Oxford University Press.

- Dworkin, R. (2007). *Hakları ciddiye almak* (A. U. Türkbağ, Çev.; 1. Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, O. (1998). 5 haziran 1972 bildirgesi ışığında insan hakları ve çevre. *Yeni Türkiye Dergisi*, 21, 1191-1194.
- El-Cabiri, M. A. (2019). *İslam düşüncesinde demokrasi, insan hakları ve hukuk* (M. Şayir, Çev.; 1.Baskı). Kapı Yayınları.
- Eldelekli, B. (2022). *Türk hukuku açısından çevre hakkı* (1. Baskı). Yetkin Yayınları.
- El-Fasi, A. (2014). *İslam hukuk felsefesi: Kaynaklar, yöntemler araçlar* (S. Duman ve O. Güman, Çev.; 1. Baskı). Mana Yayınları.
- Emini, F. T. (2013). Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü: TÜSİAD örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 43-56.
- Erdem, T. ve Öztaş, N. (2015). İmge ve gerçeklik olarak sivil toplum ve STK'lar. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2015-2), 559-586.
- Erdoğan, M. (1993). İnsan hakları öğretilerine giriş. *Hacettepe Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 23-40.
- Erdoğan, M. (2008). *Türkiye'de anayasalar ve siyaset* (5. Baskı). Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. (2019a). *Anayasa hukukuna giriş* (2. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2019b). *İnsan hakları teorisi ve hukuku* (7. Baskı). Hukuk Yayınları.
- Erkal, E. M. (2011). Sosyal gelişme ve sivil toplum gerçeği. *Sosyoloji Konferansları*, 38, 19-27.
- Erkan, E. (2012). Müslüman toplumlarda sivil toplumun imkanı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 195-206.
- Ertürk, H. (2018). *Çevre politikası* (2. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Eskicioğlu, O. (1996). *İslam hukuku açısından hukuk ve insan hakları* (1. Baskı). Anadolu Matbaacılık.
- Fendoğlu, H. T. (2020). *İnsan hakları hukuku* (2. Baskı). Yetkin Yayıncılık.
- Ferris, E. (2005). Faith-based and secular humanitarian organizations. *International Review of the Red Cross*, 87(858), 311-325.
- Fleinder, T. and Fleiner, L. R. B. (2009). *Constitutional democracy in a multicultural and globalised world* (K. L. Roy, Çev.; 3rd Revised Ed.). Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Freeman, M. (1999) The right to national self-determination: Ethical problems and practical solutions, desmond. M. Clarke ve Charles Jones (Der.), *The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World* içinde. Cork University Press.

- Freeman, M. (2008). *İnsan hakları: Disiplinlerarası bir yaklaşım* (A. E. Koca ve A. Topçubaşı Çev.; 1. Baskı). Birleşik Yayınevi.
- Freeman, M. (2017). *Human rights* (Third Edition). Polity Press.
- Frezzo, M. (2011). Sociology and human rights in the post-development era. *Sociology Compass*, 5(3), 203-214.
- Frezzo, M. (2015). *The sociology of human rights: An introduction*. Polity Press.
- Galtung, J. (2018). *İnsan hakları: Başka bir açıdan bakış* (M. Sözen, Çev.; 3. Baskı). Metis Yayınları.
- Geçit, B. (2020). Thomas Hobbes’da eşitlik, özgürlük ve güvenlik sorunu: Doğa yasası temelinde bir değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 203-220.
- Gellers, J. (2012). Greening constitutions with environmental rights: Testing the isomorphism thesis. *Review of Policy Research*, 29(4), 523-543.
- Gellner, E. (1994). *Conditions of liberty: Civil society and its rivals* (First American Edition). The Penguin Press.
- Gemalmaz, M. S. (1987). Afrika insan ve halkların hakları şartı üzerine düşünceler. *Milletlerarası Hukuk Bülteni*, 7(2), 131-145.
- Gemalmaz, M. S. (2016). *Devlet, birey ve özgürlük* (3. Baskı). Legal Yayıncılık.
- Genç, M. (1997). *İnsan hakları ve temel özgürlükler: Ulusal ve uluslararası temel mevzuatlar* (1. Baskı). Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Gökpinar, M. (2015). Bir kavram olarak insan hakları ve çeşitli açılardan sınıflandırılması. *TBB Dergisi*, 28(123), 11-72.
- Gören, Z. (2000). *Temel hak genel teorisi* (4. Baskı). Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Görmez, K. (2020). *Çevre sorunları* (5. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gözler, K. (2020). *İnsan hakları hukuku* (3. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Grant, E. (2015). International human rights courts and environmental human rights: Reimagining adjudicative paradigms. *Journal of Human Rights and the Environment*, 6(2), 156-176.
- Gregg, B. (2013). *Human rights as a social construction* (Reprint Edition). Cambridge University Press.
- Guillerm, N. ve Cesari, G. (2015). Fighting ambient air pollution and its impact on health: From human rights to the right to a clean environment. *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease*, 19(8), 887-897.
- Gülmez, M. (2001). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi* (2. Baskı). TODAİE Yayınları.

- Gümüş, A. T. (2014). Demokrasilerde sivil toplum ve devlet-sivil toplum ilişkisinde karşılaşılabilecek sorunlar. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(3), 529-572.
- Güneş, A. M. (2020). *İnsan hakları hukukuna giriş* (2. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Güneş, A. M. (2021). *Çevre hakkı* (4. Baskı). Adalet Yayınevi.
- Güneş, M. (2014). Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının sarkacı: Devlet vesayetinden vesayetçi demokrasiye. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 101-117.
- Gürbüz, R. (2019). *İnsan hakları ve demokratikleşme* (4. Baskı). Kuram Kitap.
- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan hakları, çevre, anayasa. *TBB Dergisi*, 75, 199-208.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı: İşlevselci aklın eleştirisi üzerine* (M. Tüzel, Çev.; 2. Cilt). Kabalcı Yayınevi.
- Hamamcı, C. (1983-1984). Çevre hakkı üzerine düşünceler: İnsan hakları yillığı. *TODAİ*, (5-6), 171-180.
- Hartley, Jean F. (1994) Case Studies in Organizational Research. Cassell, C. ve Symon G. (Der.), *Qualitative Methods in Organizational Research: A Pratical Guide* içinde. Sage Publication.
- Hatemi, H. (1996). İnsanın değeri, insan hakları ve güncel durum. *Türkiye Günlüğü*, 43, 40-42.
- Hekimoğlu, M. M. (2003). İnsan haklarının tarihsel perspektif içerisindeki gelişimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 73-92.
- Heper, M. (2010). *Türkiye’de devlet geleneği* (3. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Hunt, L. (2021). *İnsan haklarını icat etmek: Tarihsel bir anlatı* (E. Albal, Çev.; 1. Baskı). Lykeion Yayıncılık.
- Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (Çiftçi, D. B. Çev.; 1. Baskı). Nika Yayınevi.
- Ignatieff, M. (1995). On civil society: Why eastern europe’s revolutions could succeed. *Council on Foreign Relations*, 74(2), 128-136.
- Jellinek, G. (2017). *İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi üzerine* (R. İ. Dülger, M. Dülger, Çev.; 1. Baskı). Pinhan Yayıncılık.
- Jenks, C. (2012). *Temel sosyolojik dikotomiler* (İ. Çapcıoğlu, Çev.; 1. Baskı). Atıf Yayınları.
- Jones, P. (1994). *Rights* (First Edition). St. Martin’s Press.
- Joyce, J. A. (1978). *New politics of human rights* (First Edition). Macmillan Publisher.
- Kabasakal, M. (2008). *Sivil toplum ve demokrasi* (Denetçi Yeterlilik Tezi). İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yayınları.

- Kaboğlu, Ö. İ. (1991). Dayanışma haklarının hukuksal değeri: Soyut talepler mi, insan hakları mı?. *İnsan Hakları Yıllığı*, 13, 37-48.
- Kaboğlu, Ö. İ. (1996). *Dayanışma hakları* (1. Baskı). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi TAKAV Matbaası.
- Kaboğlu, Ö. İ. (2000). Çevre hakkı. Tankuter K. (Der.), *İnsan hakları* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Kaboğlu, Ö. İ. (2013). *Özgürlükler hukuku 1 - İnsan hakları genel kuramına giriş* (7. Baskı). İmge Kitabevi.
- Kaboğlu, Ö. İ. ve Özalp, N. Y. (2021). *Çevre hakkı* (1. Baskı). Tekin Yayınevi.
- Kahraman, H. B. (2000). Sivil toplum kuruluşları ve yasalar-etik-deprem. Kızılyaprak, Z. A. (Der.), *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı* (1. Baskı) içinde. Numune Matbaacılık.
- Kahveci, N. (1995). *İnsan hakları ve islam* (1. Baskı). Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Kalabalık, H. (2018). *İnsan hakları ve kamu özgürlükleri* (2. Baskı). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kalabalık, H. (2019). *İnsan hakları hukukuna giriş* (2. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Kaldor, M. (2003). The idea of global civil society. *International Affairs*, 79(3), 583–593.
- Kamali, M. (2001). Civil society and islam: A sociological perspective. *European Journal of Sociology*, 42(3), 457-482.
- Kapani, M. (2013). *Kamu hürriyetleri* (7. Baskı). Yetkin Yayınları.
- Karaaslan, M. A. (2019). *İslam çevre hukuku* (1. Baskı). Kitap Dünyası Yayınları.
- Karacan, A. R. ve Atış, E. (2020). *Çevre ekonomisi ve politikası* (3. Baskı). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Karaman, H. (2004). *İslam'da insan hakları: Din, vicdan ve düşünce hürriyeti* (2. Baskı). Ensar Neşriyat.
- Karaosmanoğlu, F. (2011). *İnsan hakları* (2. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (36. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, İ. H. (2008). Türk eğitim sisteminde sivil toplum kuruluşları: Konumları ve işlevleri [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Kaypak, Ş. (2012). Devletten yerel yönetime değişim sürecinde sivil toplumun yeni yüzü. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 34-57.
- Keane, J. (1993). *Sivil toplum ve devlet* (1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve sivil toplum* (1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.

- Keleş, R. (1993). *Yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve demokrasi: Kent ve siyaset üzerine yazılar (1975-1992)* (1. Baskı). IULA-EMME-Toplu Konut İdaresi Ortak Yayını.
- Keleş, R. (2019). *100 soruda çevre-çevre sorunları ve çevre politikası* (3. Baskı). Yakın Kitabevi.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1998). *Çevrebilim* (3. Baskı). İmge Kitabevi.
- Keser, H. ve Hışım, S. (2016). Demokrasilerde sivil toplumun rolü. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 201-224.
- Keyman, E. F. ve Sarıbay, A. Y. (1998). Küreselleşme, siyaset ve toplumsal yaşam. Keyman, E. F. ve Sarıbay A. Y. (Der.), *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* (1. Baskı) içinde. Vadi Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (1996). Hakların sicili olarak hukuk, pazarlık alanı olarak demokrasi ve güvencesi olarak devlet. *Türkiye Günlüğü*, 43, 15-19.
- Kızıler, H. (2015). Osmanlı toplumunun sosyal dinamiklerinden ahilik kurumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 408-423.
- Kim, Y. (2017). How NGOs influence US foreign aid allocations. *Foreign Policy Analysis*, 13(1), 112-132.
- Koçak, M. (2018). Self determinasyon hakkı ve self determinasyon hakkı teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148.
- Kovanlıkaya, A. K. (2013). Hala düşünüyorum. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20, 19-30.
- Kozak, N. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (1. Baskı). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan haklarının felsefi temelleri* (4. Baskı). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2018). *İnsan hakları: Kavramları ve sorunları* (4. Baskı). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kurt, S. ve Taş, H. Y. (2015). Sivil toplum örgütlerinde profesyonel ve gönüllü çalışma ilişkileri: tehditler ve fırsatlar. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214.
- Kuyaksil, A. (2012). *İnsan hakları* (1. Baskı). Ada Kitabevi.
- Kuyurtar, E. (2006). Kültürel görecelik ve insan hakları. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4(13-14), 59-71.

- Kuzu, B. (1996). Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gelişim süreci. *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 20, 143-152.
- Küçükömer, İ. (2013a). *Cuntacılıktan sivil topluma* (2. Baskı). Profil Yayıncılık.
- Küçükömer, İ. (2013b). *Sivil toplum yazıları* (2. Baskı). Profil Yayıncılık.
- Küçükşahin, M. E. (2023). *İklim değişikliğinin insan hakları üzerindeki etkisi* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2021). *Niteliksel araştırmalarda analiz* (1. Baskı). Bağlam Yayıncılık.
- Kütükçü, M. A. (2004). Uluslararası Hukukta Self determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyeti, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 259-276.
- Mardin, Ş. (2012). Türkiye’de toplum ve siyaset. Türköne, M. ve Önder, T. (Der.; 19. Baskı), İletişim Yayınları.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, Çev.; 3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mert, N. (2007). *Merkez sağın kısa tarihi* (2. Baskı). Selis Kitaplar Yayınları.
- Mevdudi, E. A. (2017). *İslam’da insan hakları* (1. Baskı). Düşün Yayıncılık.
- Moyn, S. (2023). *Eşit olmayan bir dünyada insan hakları yeterli değil* (S. Özdemir, Çev.; 1. Baskı). Runik Kitap.
- Mumcu, A. ve Küzeci, E. (2019). *İnsan hakları ve kamu özgürlükleri* (8. Baskı). Turhan Kitabevi Yayınları.
- Nasr, S. H. (2022). *İnsan ve tabiat* (N. Avcı, Çev.; 3. Baskı). İnsan Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014a). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar I. cilt* (S. Özge, Çev.; 7. Baskı). Yayınodası Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2014b). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar II. cilt* (S. Özge, Çev.; 7. Baskı). Yayınodası Yayıncılık.
- Nisbet, R. (2023). *Sosyolojik düşünce geleneği*. Ayyıldız, E. ve Arslan, H. (Der.), Y. Kaplan, Çev.; 4. Baskı). Paradigma Yayınları.
- O’Byrne, D. J. (2013). *Human rights: An introduction*. Routledge Press.
- Olgun, H. ve Işık, V. (2017). Environmental rights as human rights and its place in Turkish law. *International Journal Of Political Studies*, 3(1), 33-52.
- Onbaşı, F. G. (2005). *Sivil toplum* (1. Baskı). L&M Yayınları.
- Onbaşı, F. G. (2013). Şerif Mardin ve İdris Küçükömer’de sivil toplum kavramı. Takış, T. (Der.), *Şerif Mardin Okumaları* (2. Baskı) içinde. Doğu Batı Yayınları.
- Öğütçü, M. (2009). Dayanışma hakkı olarak yurttaşların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı. *İnsan Hakları Yıllığı*, 27, 35-48.

- Özan, M. B., Polat, H. ve Şener, G. (2016). Sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 59-70.
- Özdek, E. Y. (1993). *İnsan hakkı olarak çevre hakkı* (1. Baskı). Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları.
- Özdek, E. Y. (2000). Gelişme hakkı: Ekonomik kalkınmadan insan hakları temelinde gelişmeye. Çiftçi, O. (Der.), *Türkiye’de İnsan Hakları* (1. Baskı) içinde. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları.
- Özdemir, S., Başel, H. ve Şenocak, H. (2010). Sivil toplum kuruluşları (STK)’nın artan önemi ve Üsküdar’da faaliyet gösteren bazı STK’lar üzerine bir araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 151-234.
- Özer, M. H. (2008). Günümüz itibariyle sivil toplum iktisadi kuruluşlarının iktisadi ve sosyal fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 86-97.
- Özgen, N. ve Kahyaoğlu, M. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma* (2. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özkan, S. (2015). İnsan haklarının tarihsel gelişimi ve kuşak sınıflandırması. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 111-126.
- Öztürk, S. (2011). Yerel ve ulusal mücadele birleşirken. Gökmen, Ö. (Der.), *Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri-Sorunlar ve Çözüm Arayışları* (2. Baskı, 67-104) içinde. Odak Ofset Yayınları.
- Özyurt, C. (2006). Modern bir olgu olarak insan haklarının küreselliği ve kültürelliği. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4(13-14), 73-82.
- Paine, T. (2018). *İnsan Hakları* (M. O. Dostel, Çev.; 2. Baskı). İletişim Yayınları.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods* (Fourth Edition). SAGE Publications.
- Peters, B. (2017). Unpacking the diversity of procedural environmental rights: the european convention on human rights and the aarhus convention. *Journal of Environmental Law*, 30(1), 1-27.
- Pogge, T. (2006). *Küresel yoksulluk ve insan hakları* (G. Kömürçüler, Çev.; 1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2018). *Bir adalet teorisi* (V. A. Coşar, Çev.; 2. Baskı). Phoenix Yayınevi.
- Reyhan, H. ve Reyhan, A. S. (2020). Çevre sorunlarından doğan etik bir yaklaşım olarak çevre hakkı üzerinde ‘siyasal ekolojik’ bir değerlendirme. *The Academic Elegance*, 7(14), 399-420.

- Rifkin, S. B. ve Hartley, S. D. (2001). Learning by doing: Teaching qualitative methods to health care personnel. *Education for Health*, 14(1), 75-85.
- Rorty, R. (1993). Human rights, rationality and sentimentality. S. Sutte, ve S. Hurley (Der.), *On Human Rights* içinde. The Oxford Amnesty Lectures.
- Sadri, H. (2013). *Kentsel dönüşüm ve insan hakları*. Berk, S. K. ve Semerci, P. U. (Der.; 1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sanders, D. (1991). Collective rights. *Human Rights Quarterly*, 13(3), 368-386.
- Sarıbay, A. Y. (1992). Türk siyasi kültürünün yeni bir sembolü: Sivil toplum. *Birikim*, 38/39 (Haziran/Temmuz), 112-116.
- Sarıbay, A. Y. (1994). Sivil toplum-devlet ilişkisi veya demokrasinin etiği (kitap eleştirisi). *Birikim*, 5:59 (Mart), 93-97.
- Sarıbay, A. Y. (2013). *Demokrasinin sosyolojisi* (3. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2014). *Postmodernite, sivil toplum ve İslam* (1. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2016). *Global bir bakışla politik sosyoloji* (5. Baskı). Sentez Yayıncılık.
- Satıcı, M. (2016). Hak ve özgürlük ütopyası olarak insan hakları: Felsefesi ve eleştirisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 3-30.
- Savcı, B. (1953). *İnsan hakları – kanunilik yolu ile korunması* (1. Baskı). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sayım, F. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma ve tez yazım yöntemleri* (4. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2021). *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (3. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Selçuk, S. (1996). Hak, hukuk denince. *Türkiye Günlüğü*, 43, 34-39.
- Seligman, A. B. (1992). *The idea of civil society*. New York: Free Press.
- Seligman, A. B. (1993). The fragile ethical vision of civil society. Turner, B. (Der.), *Citizenship and Social Theory* içinde. Sage Publications UK.
- Sevgili, M. M. (2021). Cüveynî'nin makāsıd anlayışı. *Dini Tetkikler Dergisi*, 4(1), 159-182.
- Sezik, M. (2019). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının işlevleri ve sorun alanları. *R&S Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 118-125.
- Silverman, D. (2021). *Nitel araştırma nasıl yapılır?* (E. Hava, Çev.; 1. Baskı). Küre Yayınları.
- Soysal, M. (2004). İnsan hakları ve kültürel kimlikler. Kuçuradi, İ. ve Peker, B. (Der.), *Eller Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı) içinde. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Sözen, E., Ayten, A. ve İri, M. (2006). *İnsan hakları: Bir gündelik hayat pratiği* (1. Baskı). Alfa Yayınları.
- Sphere Projesi. (2011). *İnsani yardım projesi ve insani yardımda asgari standartlar* (3. Baskı). Practical Action Publishing.
- Sunar, L. (Der.). (2005). *Sivil toplum ve demokrasi* (1. Baskı). Kaknüs Yayınları.
- Şağan, A. (2013). Demokrat parti döneminde iktidar-sivil toplum kuruluşları ilişkileri (1950-1960) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şahin, M. (2000). *Avrupa birliğinin self determinasyon politikası* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, O. ve Akboğa, S. (2019). Türkiye’de devlet-sivil toplum kuruluşları ilişkisi ve sivil toplum kuruluşlarına katılım. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(2), 405-427.
- Şentürk, R. (2004). Haklar sosyolojisi: İslam ve batı kültüründe insan hakları ve söylemleri. *İnsan Hakları Araştırmaları (Human Rights Review)*, 2(3), 9-46.
- Şentürk, R. (2017). *İnsan hakları ve İslam: Sosyolojik ve fıkhi yaklaşımlar* (2. Baskı). İz Yayıncılık.
- Tabanlı, F. (2019). Thomas Hobbes ve John Locke’un devletin kökeni hakkındaki görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 331-353.
- Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 387-401.
- Talu, N. (2007). Sürdürülebilir kalkınma ve Türkiye’nin çevre politikaları. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 5(20), 109-120.
- Tamer, M. G. (2010). Tarihsel süreçte sivil toplum. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 89-105.
- Tanör, B. (1994). *Türkiye’nin insan hakları sorunu* (3. Baskı). BDS Yayınları.
- Tarhanlı, T. (2004). Uluslararası hukuk, insan hakları ve Türkiye. Kuçuradi, İ. ve Peker, B. (Der.), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* (2. Baskı) içinde. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tekeli, İ. (2005). *İki sempozyum Türkiye’de sivil toplum kuruluşları*. Boztekin, N. (Der.; 1. Baskı). Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (Der.). (2000). *Sivil toplum kuruluşları ve yasalar-etik-deprem* (1. Baskı). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekindal, S. (2021). *Nicel, nitel, karma yöntem araştırma desenleri ve istatistik* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Tepe, H. (2006). İnsan hakları nedir ve neyin aracıdır?. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4(13-14), 17-26.
- Tepe, H. (2010). İnsan hakları: Kavram, kapsam ve ölçüt. Çağlar, S. (Der.), *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları* (1. Baskı) içinde. Beta Yayınları.
- Tepe, H. (2018). *İnsan hakları felsefesi* (1. Baskı). BilgeSu Yayıncılık.
- Tester, K. (1992). *Civil society* (First Edition). Routledge Inc.
- Tezcan, D., Erdem, M. R., Sancakdar, O. ve Önok, R. M. (2019). *İnsan Hakları El Kitabı* (8. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Topakkaya, A. (2017). Tarihsel süreçte kilise-siyaset ilişkisi ve günümüze yansımaları. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 6, 11-31.
- Toros, A., Ulusoy, M. ve Ergöçmen, B. (1997). *Ulusal çevre eylem planı: Nüfus ve çevre*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.
- Torun, Y. (2007). İnsan hakları. *Kazım Karabekir Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 415-424.
- Tosun, G. (2001). Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkisi bağlamında demokrasinin pekişmesinin önündeki engellere ilişkin kuramsal ve pratik bir yaklaşım. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 1(1), 224-243.
- Tosunoğlu, Ş. (2015). Türkiye’nin resmi kalkınma yardımları politikası: Eğilimler ve hedefler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(10), 9-29.
- Tuncay, T. ve Akbaş, E. (2008). İnsan hakları düşüncesi ve sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Hizmet Dergisi*, Ocak-Haziran, 44-48.
- Tuncel, G. (2010). Türkiye’de sivil toplum kuruluşları: Kamu bürokrasisi etkileşimi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Turgut, N. Y. (2017). *Çevre politikası ve hukuku* (3. Baskı). İmaj Yayınevi.
- Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 357-378.
- Turner, B. S. (1993). Outline of a theory of human rights. *Sociology*, 27(3), 489-512.
- Turner, B. S. (2006). *Vulnerability and human rights* (First Edition). Pennsylvania State University Press.
- Uluç, A. V. (2012). Birey ve sivil toplum ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de demokrasi sorunu. *Mukaddime*, 6, 1-19.
- Usta, S. ve Akıncı, A. (2012). Müzakereci demokrasilerde sivil toplum kuruluşlarının rolü. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(2), 83-98.

- Uygun, O. (2000). İnsan hakları kuramı. Tankuter, K. (Der.), *İnsan Hakları* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Uzmen, R. (2007). *Küresel ısınma ve iklim değişikliği* (1. Baskı). Bilge Yayıncılık.
- Ünal, Ş. (1997). *Temel hak ve özgürlükler ve insan hakları hukuku* (1. Baskı). Yetkin Yayınları.
- Üstün, A. ve Cizreli, B. Ve İsaoglu, A. E. (2023). İklim değişikliğine uyum ve sürdürülebilirlik çerçevesinde kentsel dönüşüm. Orçan, M. ve Aydın, Y. (Der.; 1. Baskı), *Türkiye’de Kentsel Dönüşüm içinde*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Vasak, K. (1977). Human rights: A thirty-year struggle: The sustained efforts to give force of law to the universal declaration of human rights. *The UNESCO Courier*, 30(11).
- Vasak, K. (1982). Human rights: As a legal reality. *The International Dimensions of Human Rights*, 1 (English Edition: Philip Alston), Unesco, 3-9.
- Vrdoljak, A. F. (Der.). (2013). *The cultural dimension of human rights* (First Edition). Oxford University Press.
- Vural, S. (1991). J. J. Rousseau’nun ‘toplum sözleşmesi’ yapıtına yönetim bilim açısından bir bakış. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 113-135.
- Willets, P. (2010). *Non-governmental organizations in world politics: The construction of global governance*. Routledge Global Institutions Publications.
- Yaman, M., Önder, Ö. ve Şengün, H. (2023). *Çevre yönetimi ve politikaları* (1. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Yalın, B. D., Güneş, N. T. ve Gül, Ö. (2004). İHD ve MAZLUMDER’in insan hakları söylemi. *İnsan Hakları Araştırmaları (Human Rights Review)*, 2(3), 185-190.
- Yayla, M. (2011). *İslam hukukunda insan hakları ve eşitlik* (1. Baskı). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yaylı, H. (2012). Çevre etiği bağlamında kalkınma, çevre ve nüfus. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012/1(15), 151-169.
- Yeğen, M., Keyman, E. F., Tol, U. U. ve Çalışkan, M. (2009). *Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü*. TÜBİTAK 1001 Araştırma Projesi, Proje No: 107K219.
- Yelken, R. (2003). Kamusal alan kim(ler)in alanı?. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1(2), 45-51.

- Yelken, R. (2004). Geleneksel yâran kültürü ve sivil toplum bağlamında taşıdığı değer. *Yâran Kültürü ve Çankırı, T.C. Çankırı Valiliği, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, 97-107.
- Yelken, R. (2005). İnsan haklarından çevre hakkına: İnsan-doğa ve insan-insan ilişkilerinde bilinç dönüşümü. *İnsan Hakları Araştırmaları (Human Rights Review)*, 3(5), 123-134.
- Yelken, R. (2007). Türkiye’de devlet eksenli insan hakları söyleminden sivil toplum eksenli insan hakları söylemlerine geçiş (İHD ve MAZLUMDER örneği). *İnsan Hakları Araştırmaları (Human Rights Review)*, 5(8), 9-45.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yeşilçayır, C. (2019). *İnsan hakları felsefesi* (1. Baskı). Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yeşilçayır, C. (2020). İnsan haklarında kuşaklar tartışması ve bir çözüm denemesi. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 13, 73-85.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan hakları ve sosyal hizmet: Ortak bir kader mümkün mü? Nasıl bir ilişki, ne çeşit bir etkileşim?. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(2), 643-664.
- Yıldız, Ö. (2007). Non-governmental organization and autonomy: A conceptual approach. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 6(1), 53-58.
- Yıldız, R. ve Yıldırım, E. (2010). *Soru-cevap tekniğiyle tez yazma, makale hazırlama ve yayınlama kılavuzu* (3. Baskı). Detay Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2013). *Case study research design and methods* (Fifth Edition). SAGE Publications.
- Young, D. (2000). Alternative models of government non-profit sector relations: Theoretical and international perspectives. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 29(1), 149-172.
- Yücel, D. M. (2016). Hukuk ile savaş arasında Hobbes, Rousseau, Vattel ve Clausewitz, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 41-59.
- Yücel, K. T. (2012). *Barış hakkı ve hayata geçirilmesi* (1. Baskı). On İki Levha Yayıncılık.
- Zeller, E. (2017). *Grek felsefesi tarihi* (A. Aydoğan, Çev.; 2. Baskı). Say Yayınları.

İTERNET KAYNAKLARI

- Değer, O. (2018). *Türkiye akademisinde bir disiplin olarak insan hakları* (Rapor). İnsan Hakları Okulu. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://insanhaklariokulu.org/turkiye-akademisinde-bir-disiplin-olarak-insan-haklari> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023a). *İnsani yardım*. 1 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/insani-yardim> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023b). *İnsani diplomasi*. 2 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/insani-diplomasi> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023c). *İnsan hakları*. 4 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/insan-haklari> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023d). *Yetkili kurullar*. 5 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/yetkili-kurullar> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023e). *Acil yardım*. 6 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/acil-yardim> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023f). *Gönüllü faaliyetleri*. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/gonullu-faaliyetleri> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023g). *Tarihçe*. 11 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/tarihce> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023h). *Afet yönetimi*. 12 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/afet-yonetimi> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023i). *Hakkımızda*. 13 Eylül 2024 tarihinde <https://ihh.org.tr/hakkimizda> adresinden alınmıştır.
- İHH. (2023j). *Kurumsal Kimlik Rehberi 2022*. 13 Eylül 2023 tarihinde <https://ihh.org.tr/public/document/412/ihh-kurumsal-kimlik-rehberi-2022-web.pdf> adresinden alınmıştır.
- İMH. (2023a). *Kurumsal*. 14 Eylül 2023 tarihinde <https://www.insanvakfi.org.tr/tr/kurumsal/yonetim-kurulu> adresinden alınmıştır.
- İMH. (2023b). *Projeler*. 15 Eylül 2023 tarihinde <https://www.insanvakfi.org.tr/tr/projeler/ramazan> adresinden alınmıştır.
- İMH. (2023c). *Misyon-Prensiplerimiz-Vizyon*. 15 Eylül 2023 tarihinde <https://www.insanvakfi.org.tr/tr/kurumsal/misyon-prensiplerimiz-vizyon> adresinden alınmıştır.
- İMH. (2023d). *Tarihçe*. 15 Eylül 2023 tarihinde <https://www.insanvakfi.org.tr/tr/kurumsal/tarihce> adresinden alınmıştır.

- MAZLUMDER. (2023a). *Dernek tüzüğü*. 5 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mazlumder.org/tr/main/pages/hakkimizda-dernek-tuzugu/69> adresinden alınmıştır.
- MAZLUMDER. (2023b). *Seminer, panel, konferans*. 9 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mazlumder.org/tr/main/faaliyetler/seminer-panel-konferans/3> adresinden alınmıştır.
- MAZLUMDER. (2023c). *Biz kimiz?*. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mazlumder.org/tr/main/pages/hakkimizda-biz-kimiz/65> adresinden alınmıştır.
- MAZLUMDER. (2023d). *Mazlumder*. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mazlumder.org/tr/> adresinden alınmıştır.
- MAZLUMDER. (2023e). *İlkelerimiz*. 13 Ekim 2023 tarihinde <https://www.mazlumder.org/tr/main/pages/hakkimizda-ilkelerimiz/8> adresinden alınmıştır.
- ÖZGÜR-DER. (2023a). *Özgür düşünce ve eğitim derneği (ÖZGÜR-DER)*. 20 Ekim 2023 tarihinde <https://www.ozgurder.org/> adresinden alınmıştır.
- ÖZGÜR-DER. (2023b). *Özgür-Der nedir?*. 25 Ekim 2023 tarihinde <https://www.ozgurder.org/genel-merkez/ozgur-der-nedir-542h> adresinden alınmıştır.
- Özoğuz, E. (2016). *Demokrasi ve İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri/Sivil Toplum Kuruluşları ve Aktif Vatandaşlık* (Rapor). Council of Europe. 13 Kasım 2023 tarihinde www.edchreturkeyeu.coe.int/Source/Resources/Trainingset/Module3_ConceptualFrameworkofEDCHRE_tr.pdf adresinden alınmıştır.
- Sunar, L. (2018). *Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi* (Kurumsal Yönetim Akademisi Araştırma Raporları-1). İlim Kültür Eğitim (İLKE) Derneği. 10 Kasım 2023 tarihinde <https://ilke.org.tr/media/turkiyede-islami-stkların-kurumsal-yapı-faaliyetlerinin-değişimi.pdf> adresinden alınmıştır.
- Şenel, F. K. (2013). *Sosyolojide yeni bir alan: Haklar sosyolojisi*, Muammer Tuna (Ed.). *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar - Bildiri Kitabı III*, Muğla, 2-5 Ekim 2013, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, 2013, http://www.sosyolojikongresi.org/ekitap/cilt_3.pdf, s.25-30.

8. EKLER

8.1. Etik Kurulu Onayı

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ)
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY BELGESİ**

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bölümü öğrencilerinden Talha TURHAN'ın, "Türkiye'de İslami Referanslı, Hak ve Savunuculuk Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Kurumsal Politikaları" adlı araştırması değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.

Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

AYBÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	
Yer	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI VE ÜYELER:

Prof. Dr. Zafer ÇELİK	Başkanı
Prof. Dr. Suat ERDEM	Üye
Doç. Dr. Bahar İNKAYA	Üye
Doç. Dr. Bayram SİNKAYA	Üye
Doç. Dr. Hakan DULKADİROĞLU	Üye
Doç. Dr. Halime Şenay GÜZEL	Üye
Doç. Dr. Keziban Büşra KAYNAK EKİCİ	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Asuman ÇUKUR	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Esin KIVRAK KÖROĞLU	Üye
Dr. Öğr. Üyesi İrem ŞENGÜL	Üye
Dr. Öğr. Üyesi İpek METE	Üye

8.2. Bilgilendirilmiş Onam Formu

Sizi Öğr. Gör. Talha TURHAN tarafından yürütülen “Türkiye’de İslami Referanslı, Hak ve Savunuculuk Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Kurumsal Politikaları” başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

a. Araştırmanın Amacı: Türkiye’deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli dört sivil toplum kuruluşunun üçüncü kuşak haklar (insan hakları) konusundaki kurumsal politikalarını araştırmak.

b. Araştırmanın İçeriği: Türkiye’deki İslami referanslı, hak ve savunuculuk temelli “İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)”, “İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)”, “Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER)” ve “İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği (İMH)” olmak üzere toplam dört Sivil Toplum Kuruluşu’nun, dayanışma hakları/kolektif haklar/halkların hakları diye nitelendirilen özelde üçüncü kuşak haklar genelde ise insan haklarına yönelik kurumsal politikalarına yönelik alanyazında önemli bir literatür eksikliğinin olduğu fark edilmiş olup konuya ilişkin bir saha çalışması yapma ihtiyacından doğmuştur. Mevcut saha araştırması neticesinde ilgili sivil toplum kuruluşlarının sözü edilen konuda nasıl bir kurumsal politika takip ettiklerini incelemek ve ilgili akademik alana katkı sunulmak istenmiştir.

c. Araştırmanın Nedeni: ☐ Bilimsel araştırma ☒ Tez çalışması

d. Araştırma Uygulamasının Öngörülen Süresi: 2 saat

e. Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 20 kişi

f. Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): “İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH)”, “İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER)”,

“Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER)” ve “İnsan ve Medeniyet Hareketi Derneği (İMH)” olmak üzere bu dört sivil toplum kuruluşunun İstanbul, Ankara, Kayseri, Konya ve Adana Şubeleri.

2. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkânı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

(Varsa) Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin;

Veli veya Vasisinin (Kendi el yazısı ile)

Adı-

Soyadı:.....

İmzası:

8.3. Mülakat Soru Formları

A. ÇEVRE HAKKI SORULARI

A.1. Soru: Kurumsal olarak iklim değişikliğinin varlığına inanıyor musunuz? Son yıllarda iklim değişikliğine yönelik pek çok yasal düzenleme yapıldı. Bunlardan haberdar oldunuz mu? Bu yasaların hazırlanmasında hak ve savunuculuk temelli bir sivil toplum kuruluşu olarak kurumsal bir politika belirleyerek katkı sundunuz mu?

A.2. Soru: Ağaç dikme etkinliği düzenlemek, çevre bilincini geliştirmek, çevresel barışı sağlamak, çevre sağlığını korumak ve çevre kirliliğini önlenmek, doğanın ve doğal kaynakların tüketilmesini engellenmek, doğa ve hayvan sevgisi kazandırmak, iklim değişikliği ve çevre okuryazarlığı gibi konularda; üyelerinize, gönüllülerinize veya takipçilerinize yönelik farkındalıklarını artıran eğitici/öğretici faaliyetler yürütüyor musunuz?

A.3. Soru: Suyu doğru kullanmak ve su israfını önlemek gibi temel çevre hakları ile “temiz suya erişim hakkı”nın kullanılması ve kuraklık konusunda ayni ve nakdi destek sağlayan ve kamuoyu oluşturan faaliyetleriniz var mı?

A.4. Soru: Verimli toprakların, sulak ovaların ve dere yataklarının yerleşime açılması, orman alanlarının imara açılması ve imar afları gibi konu başlıklarında siyasal ve toplumsal boyutta kamuoyu oluşturan kurumsal çalışmalar yürütüyor musunuz?

A.5. Soru: Deprem, sel, yangın vb. doğal afetlerde; “ayni ve nakdi yardım”, “afet yönetimi”, “ilk ve acil yardım”, “arama-kurtarma”, “psiko-sosyal müdahale (psikologların, pedagogların veya sosyologların yer aldığı)” ve “manevi rehberlik (din görevlilerinin veya ilahiyatçıların yer aldığı)” gibi alanlarda uzmanlaşmış profesyonel destek ekipleriniz var mı ve bu alanlarda faaliyet yürütüyor musunuz?

A.6. Soru: Göç olgusunun, sığınmacı ve mültecilik meselesinin kentlere ve sosyal dokuya yönelik etkilerini, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla değerlendirerek ilgili taraflarla iş birliği yürütüyor musunuz?

A.7. Soru: Kuraklığın ve göç olgusunun yol açtığı kırsal yaşamın yok oluşu, tarım ve hayvancılık gibi sektörlerin de yok oluşuna zemin hazırlamaktadır. Güvenli ve sürdürülebilir kırsal bir yaşamın varlığı adına kurumsal olarak devletle üreticiler arasında bir diplomasi ve lobicilik faaliyeti yürütüyor musunuz?

A.8. Soru: “Yeşil İnsan Hakları” bağlamında yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına, enerjiyi tasarruflu kullanmaya, fauna ve floranın korunmasına, geri dönüştürülebilir atıkları değerlendirmeye, karbon ayak izini azaltmaya, gürültü, ses, ışık gibi

kirliliklere ve sürdürülebilir kentlere yönelik ilgili taraflarla kurumsal bir politika belirleyip iş birlikleri yürütüyor musunuz?

A.9. Soru: “Çevre adaleti ve sürdürülebilir çevre” normunun yaygınlaşıp kurumsallaşmasına yönelik akademik/entelektüel çalışmalar yürütüyor musunuz?

A.10. Soru: Tarihi ve kültürel çevre konusunda üyelerinize, gönüllülerinize veya takipçilerinize yönelik, onların bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını artıran eğitici faaliyetler yürütüyor musunuz?

B. GELİŞME VE KALKINMA HAKKI SORULARI

B.1. Soru: Gelişme ve kalkınma hakkı; insan onuruna saygıyı, sosyal eşitsizliklerin azaltılmasını, insani değerlerin korunmasını, adaleti ve evrensel demokratik değerleri de içerir. Bireylerin ve toplumların bu başlıkta bahsedilen haklarına ilişkin kurumsal bir gündem politikasına sahip misiniz?

B.2. Soru: Yoksullukla mücadele noktasında, uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan, “yoksulluktan arınmış özgür insan/insan onuruna uygun yaşam şartları” bilincinin toplumsallaşmasına yönelik kamuoyu oluşturan bir faaliyetiniz var mı?

B.3. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir STK olarak, yoksullukla mücadele ve insani krizlerin son bulması adına ulusal ve uluslararası ölçekte yürüttüğünüz bir insani diplomasi faaliyetiniz var mı?

B.4. Soru: Gelişme ve Kalkınma Hakkı, 1970’lerin "ekonomik kalkınma hakkı", günümüzde "insan hakları temelinde gelişme"ye evrilmiştir. STK’nız bünyesinde bu başlıkta, “kurum içi” ve “kurum dışı” ilgili kişilerin konuya ilişkin bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını artıran eğitici faaliyetler yürütüyor musunuz?

B.5. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir STK olarak gelişme ve kalkınma hakkının devlet eliyle hayata geçirilmesi ve “sosyal devlet ilkesi”nin gerçekleşmesi adına ve konunun takipçisi sıfatıyla kurumsal olarak baskı grubu oluşturabiliyor musunuz?

B.6. Soru: Asya’daki birçok ülkenin, eşitsiz ekonomik kalkınma politikalarının olumsuz sonuçlarına yönelik kurumsal olarak uluslararası ölçekte kamuoyu oluşturan iş birlikleri yürütüyor musunuz?

B.7. Soru: “Ekonomik kalkınma”, “sosyal kalkınma” ve “çevrenin korunması” başlıkları; “sürdürülebilir kalkınma”nın üç bileşeni olarak belirlenmiştir. Bu kısa açıklama bağlamında, “sürdürülebilir kalkınma modelinin” içerik ve kapsamının nasıl olması gerektiğine yönelik akademik ve entelektüel çalışmalar yürütüyor musunuz?

C. İNSANİ YARDIMLARDAN YARARLANMA HAKKI SORULARI

C.1. Soru: İnsani yardım kavramı terim olarak: “Savaş, açlık, kıtlık, yoksulluk, göç, mültecilik ve insani kriz bölgelerinde mağdur olan insanlara acil, sosyal, eğitim, sağlık, kültür ve bilinçlendirme gibi alanlarda yapılan yardımlar” olarak tanımlanmaktadır. Açıklamada yer alan başlıklar bağlamında ve temel insani yardımlar noktasında kurumsal bir politikanız var mıdır?

C.2. Soru: Kurumsal olarak dezavantajlı gruplar arasında yer alan yetimlerin, mülteci çocukların, sokak çocuklarının ve suça sürüklenen çocukların sömürüden ve istismardan arındırılmış hayat hakları ve genel anlamda çocuk haklarına yönelik kurumsal faaliyetler yürütüyor musunuz?

C.3. Soru: Kurumsal kalkınma, göç ve mültecilik, insani yardım, afet ve acil durum yönetimi gibi konularda ulusal ve uluslararası ölçekli kuruluşlarla kurumsal iş birlikleri yürütüyor musunuz?

C.4. Soru: Dezavantajlı gruplar arasında yer alan sığınma evindeki kadınlara, erken yaşta evliliğe zorlanan kızlara, zorla çalıştırılan kadınlara, fuhşa sürüklenen ve cinsel istismara maruz bırakılan kadınlara yönelik kurumsal bir faaliyet yürütüyor musunuz?

C.5. Soru: Üçüncü kuşak bir hak olan insani yardımlardan yararlanma hakkının, insan hakları ilkesini ihlal etmeksizin örnek bir usulle kimlere nasıl yapılması ve yapılırken nelere dikkat edilmesi konularında “kurum içi”, “kurum dışı” ve “kurumlar arası” ilgili kişilerin bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını artıran eğitici faaliyetler yürütüyor musunuz?

C.6. Soru: Gıda güvenliği, yetersiz beslenme ve sağlıklı gıdaya ulaşılması noktasında yaşanan zorluklara yönelik ulusal veya uluslararası ölçekte kurumsal herhangi bir girişimde bulundunuz mu ve bu girişimlerin nedeni olan koşulların ortadan kalkması için, hak ve savunuculuk temelli bir STK ve bir baskı grubu olarak neler yapıyorsunuz?

C.7. Soru: Uluslararası, ulusal ve bölgesel ölçekli yoksullukların yaşanmasına, sağlık ve sosyal güvenceden yoksun olanlara, sosyal hizmetlere ulaşma noktasında sorun yaşayanlara, engellilerin karşılaştıkları bireysel veya toplumsal sorunlara, yaşlıların ve sürekli hastalık halinde olanların hayat kalitesinin artırılmasına, madde bağımlılığı gibi bağımlılıklardan kurtulmak ve rehabilitasyon hizmeti almak isteyenlere, kimsesizlere ve yurtsuzlara yönelik aynı ve nakdi destek sağlıyor musunuz?

C.8. Soru: Kimi durumlarda devletlerin ulaşamadığı yerlere ulaşan, bürokrasinin tıkandığı alanlarda daha rahat ve işlevsel hareket kabiliyeti bulan, acil ihtiyaçları karşılamanın ötesinde yaşam koşullarını normalleştirme adına uzun vadeli çözümler üreten

ve size özgü olduğunu düşündüğünüz bir “insani yardım modeliniz” var mıdır ve varsa nelerdir?

D. BARIŞ HAKKI SORULARI

D.1. Soru: Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu kararlarında “kutsal barış hakkı” vurgulanmakta ve yeryüzünde yaşayan tüm insanların bu hakkın sahibi olduğu belirtilmektedir. Hak ve savunuculuk temelli bir STK ve bir baskı grubu olarak ulusal ve uluslararası ölçekte “kutsal barış hakkı”nı savunan girişimlerde bulundunuz mu?

D.2. Soru: Toplumsal barışa zarar veren; “sosyal şiddetin”, “kültürel şiddetin” ve “yapısal şiddetin” sona erdirilmesi hedeflenmektedir. Açıklamada yer alan barış hakkına ilişkin konu başlıklarda; üyelerinize, gönüllülerinize veya takipçilerinize yönelik bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını artıran eğitici faaliyetler yürütüyor musunuz?

D.3. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir sivil toplum kuruluşu olarak kitle imha silahlarının (nükleer/kimyasal/biyolojik/radyoaktif) yasaklanması, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi konularda ulusal veya uluslararası kurumsal bir politikanız var mı?

D.4. Soru: Uluslararası anlaşmazlıklarda ve bölgesel krizlerde, devletlerarası diplomasinin yeterli olmadığını düşündüğünüz durumlarda, ilgili taraflar nezdinde insani diplomasi faaliyeti yürütüyor musunuz?

D.5. Soru: Sığınmacıların ve mültecilerin toplumsal uyumu, dolayısıyla da toplumsal barışa katkı noktasında kısa, orta ve uzun vadede kamuoyu oluşturacak ve farkındalık sağlayacak bir eylem planınız var mı?

D.6. Soru: Savaşlar, ekonomik darboğazlar, işsizlik gibi parametrelerin toplumsal barışa yönelik negatif etkileri üzerine, özellikle de sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kitleler özelinde ayni ve nakdi destek sağlama şeklinde kurumsal bir çalışmanız var mı?

D.7. Soru: Ülkemiz özelinde toplumsal barışa ve vatandaşlık aidiyetine zarar verdiğini düşündüğünüz etnik, dini, mezhebi ve sınıfsal bir ayrımın varlığı tartışmasına, anti-militarist bir tavır olarak yorumlanan “vicdani red” konusuna, “pasifizm” veya “sivil itaatsizlik” gibi barışçıl kabul edilen eylem metotlarına yönelik kurumsal bir norm oluşturan akademik/entelektüel çalışmalarınız var mıdır ve varsa nelerdir?

D.8. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir STK olarak ailedeki rol çatışmalarının ve iktidar ilişkilerinin yol açtığı aile içi huzursuzluğun sonlandırılmasına ve aile içi barışın sağlanmasına yönelik kurumsal bir politikanız var mıdır ve varsa nelerdir?

D.9. Soru: Barış hakkına yönelik faaliyet yürüten ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ile iş birlikleriniz var mıdır ve varsa nelerdir?

E. SELF DETERMİNASYON HAKKI SORULARI

E.1. Soru: Self determinasyon hakkı (kendi kaderini tayin hakkı) bir halkın politik, ekonomik, sosyal ve kültürel kaderini belirlemesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle ülkemiz özelinde self determinasyon hakkını kullanması gerektiğini düşündüğünüz etnik, dinsel, mezhebi, kültürel herhangi bir alt kimlik adına kamuoyu oluşturdunuz mu?

E.2. Soru: Aktif statü haklardan olan siyasal katılım ve örgütlenme hakkının mikro (birey/yurttaş), mezo (sosyal sınıf/sendikalaşma) ve makro (dini azınlık/etnik kimlik) ölçekte self determinasyon haklarına yönelik normatif (bir kural değeri taşıyan) düzeyde akademik ve entelektüel bir çalışma yürütüyor musunuz?

E.3. Soru: Kültürel self determinasyon hakkı, halkın kendi kültürel kodları ile uyumlu olarak yaşayabilecekleri bir kamusal alana sahip olmak anlamına gelir. Bu tanımdan hareketle self determinasyon hakkının kültürel bir hak olarak kullanılması gerektiğini düşünüyor musunuz?

E.4. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir STK olarak, devleti oluşturan tüm sosyal kimliklerin (milliyet, sınıf, cinsiyet, din, mezhep ve meslek) eşit bir statüye sahip olması ve vatandaşlık aidiyetinin artması adına devletle yürüttüğünüz kurumsal bir işbirliği var mıdır?

E.5. Soru: Türkiye özelinde içsel veya dışsal herhangi bir self determinasyon hakkının sağlanması gerektiğine dair kurumsal bir politika takip ediyor musunuz?

E.6. Soru: Hak ve savunuculuk temelli bir STK olarak toplumların doğal zenginlikleri üzerindeki haklarının korunması ve savunulmasına yönelik ilgili uluslararası platformlarda baskı grubu olma işlevi üstleniyor musunuz?

1. EK SORU (Temel Motivasyon): Araştırmada yer alan STK'ların belirlenen beş ildeki yöneticisine “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarının belirlenmesindeki motive edici unsurlar sorulduğunda illere göre aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

1.1. KAYSERİ

Yukarıda başlıklar halinde sorduğum “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarınızın belirlenmesinde sizi motive eden unsurlar nelerdir?

A) Din kardeşliği ve ümmet bilinci hassasiyetiniz mi? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH)
/ (Özgür-Der)

B) Gönül coğrafyamız yaklaşımınız mı? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH)

C) İnsanlık ailesi veya evrensel hümanizm politikanız mı? (Mazlumder)

D) Ulusal veya Uluslararası ölçekte dezavantajlı halklara yönelik sorumluluk bilinciniz mi? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH)

E) Ezilen ve sömürülen mazlum milletler için insani dayanışma anlayışınız mı? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH) / (Özgür-Der)

1.2. ADANA

Yukarıda başlıklar halinde sorduğum “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarınızın belirlenmesinde sizi motive eden unsurlar nelerdir?

A) Din kardeşliği ve ümmet bilinci hassasiyetiniz mi? (İHH) / (İMH) / (Özgür-Der)

B) Gönül coğrafyamız yaklaşımınız mı? (İHH) / (İMH) / (Özgür-Der)

C) İnsanlık ailesi veya evrensel hümanizm politikanız mı? (İMH) / (Mazlumder)

D) Ulusal veya Uluslararası ölçekte dezavantajlı halklara yönelik sorumluluk bilinciniz mi? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH) / (Özgür-Der)

E) Ezilen ve sömürülen mazlum milletler için insani dayanışma anlayışınız mı? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH) / (Özgür-Der)

1.3. ANKARA

Yukarıda başlıklar halinde sorduğum “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarınızın belirlenmesinde sizi motive eden unsurlar nelerdir?

A) Din kardeşliği ve ümmet bilinci hassasiyetiniz mi? (İHH) / (İMH) / (Mazlumder)
/ (Özgür-Der)

B) Gönül coğrafyamız yaklaşımınız mı? (İHH) / (İMH) / (Mazlumder)

C) İnsanlık ailesi veya evrensel hümanizm politikanız mı? (Mazlumder)

D) Ulusal veya Uluslararası ölçekte dezavantajlı halklara yönelik sorumluluk bilinciniz mi? (İMH) / (Mazlumder)

E) Ezilen ve sömürülen mazlum milletler için insani dayanışma anlayışınız mı? (İMH) / (Mazlumder) / (Özgür-Der)

1.4. KONYA

Yukarıda başlıklar halinde sorduğum “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarınızın belirlenmesinde sizi motive eden unsurlar nelerdir?

A) Din kardeşliği ve ümmet bilinci hassasiyetiniz mi? (İHH) / (İMH) / (Mazlumder)
/ (Özgür-Der)

- B)** Gönül coğrafyamız yaklaşımınız mı? (Mazlumder)
C) İnsanlık ailesi veya evrensel hümanizm politikanız mı? (Mazlumder)
D) Ulusal veya Uluslararası dezavantajlı halklara yönelik sorumluluk bilinciniz mi? (İHH) / (Mazlumder) / (Özgür-Der)
E) Ezilen ve sömürülen mazlum milletler için insani dayanışma anlayışınız mı? (İHH) / (Mazlumder) / (İMH) / (Özgür-Der)

1.5. İSTANBUL

Yukarıda başlıklar halinde sorduğum “üçüncü kuşak haklar” konusuna yönelik kurumsal politikalarınızın belirlenmesinde sizi motive eden unsurlar nelerdir?

- A)** Din kardeşliği ve ümmet bilinci hassasiyetiniz mi? (Mazlumder) / (İHH) / (İMH) / (Özgür-Der)
B) Gönül coğrafyamız yaklaşımınız mı? (İHH) / (İMH)
C) İnsanlık ailesi veya evrensel hümanizm politikanız mı?
D) Ulusal veya Uluslararası ölçekte dezavantajlı halklara yönelik sorumluluk bilinciniz mi? (İHH) / (İMH)
E) Ezilen ve sömürülen mazlum milletler için insani dayanışma anlayışınız mı? (Mazlumder) / (İHH) / (İMH)

2. EK SORU (Talepler ve Beklentiler): Benim sormadığım ama sizin aklınıza gelen, sormam gerektiğini düşündüğünüz, eklemek istediğiniz başlıklar varsa lütfen belirtir misiniz?

2.1. Kayseri Mazlumder: Devlet’in insan hakları eğitimini, eğitimin her kademesi için zorunlu bir müfredat haline getirmesi gerekiyor. Nitekim insan hakları, kavramsal ve mevzuat boyutundan önce toplumsal ve bireysel bir bilinçlenme meselesi. İnsan hakları konusundaki bu bilinçlenme seferberliği de ancak devletin öncülük etmesi ve destek vermesi ile hayata geçirilebilir.

Gönül ister ki, bu başlıktaki tüm sorulara yönelik faaliyetlerimiz olsun ama her alanda faaliyet yürütecek yeterli bütçemiz de insan kaynağımız da ne yazık ki yok, dolayısıyla kurumsal kapasitemiz şimdilik sadece mevcut çalışmalarımızı sürdürmeye yetebilecek düzeyde. İleriye yönelik, kuşak hakların her başlığında faaliyet yürütmeye yönelik yeni kurumsal hedeflere yönelir miyiz açıkçası çok öngöremiyorum.

2.2. Adana Mazlumder: Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının rahat çalışabilmelerini sağlayan koşulların devlet tarafından desteklenmediğini düşünüyoruz. Devletin, sivil toplum bilincinin toplumsallaşması noktasında, insanlara güven veren

özgürlük ortamını sağlamadığına inanıyoruz. Devletin yetkili birimleri İnsan Hakları konusunda İslami kimlikli sivil toplum kuruluşlarını yeterince dikkate almadığını ve çalışma yürüttüğümüz birçok başlıkta görüşlerimizi önemsemediğini fark etmiş durumdayız. O yüzden insan hakları konusunda devletin yaptığı herhangi bir etkinliğe davet edilmiyoruz.

2.3. Ankara Mazlumder: İslami STK'ların daha çok dini faaliyetler ve yardım alanlarına yoğunlaştıklarını ve diğer alanlara karşı örneğin; çevre, barış, sanat, kadın ve hayvan hakları gibi konulara yeterince ilgi göstermediklerini düşünüyoruz.

2.4. Ankara İHH: Politik ve Cinsel Yönelim/Cinsel Kimlik başlıkları hariç; Sosyal, Kültürel, Ekonomik, İnançsal, Bilimsel, Sanatsal, Felsefi ve İdeolojik başlıklarda kullanılacak self determinasyon hakkı yayılmacı, propagandist, saldırgan ve ötekileştirici olmadığı müddetçe kullanılabilir.

2.5. Ankara İMH: Siyasal ve cinsel kimlik konuları hariç diğer başlıklarda self determinasyon hakkına yönelik özel bir itirazımız yok. Ancak zaman zaman cinsiyet adaleti adı altında feminizm propagandasına da şahit oluyoruz oysaki ailenin selameti ve eşler arası cinsiyet rolleri konusunda tavizsiz bir kurumsal duruşumuz var. Dolayısıyla bu konularda siyasi iktidarın ve yasa yapıcıların daha duyarlı olmasını bekliyoruz. Geleneksel değerlerimizi dikkate almalarını ve kendi toplumlarına yabancılaşmamalarını temenni ediyoruz.